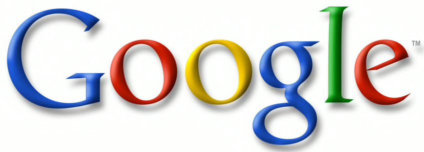
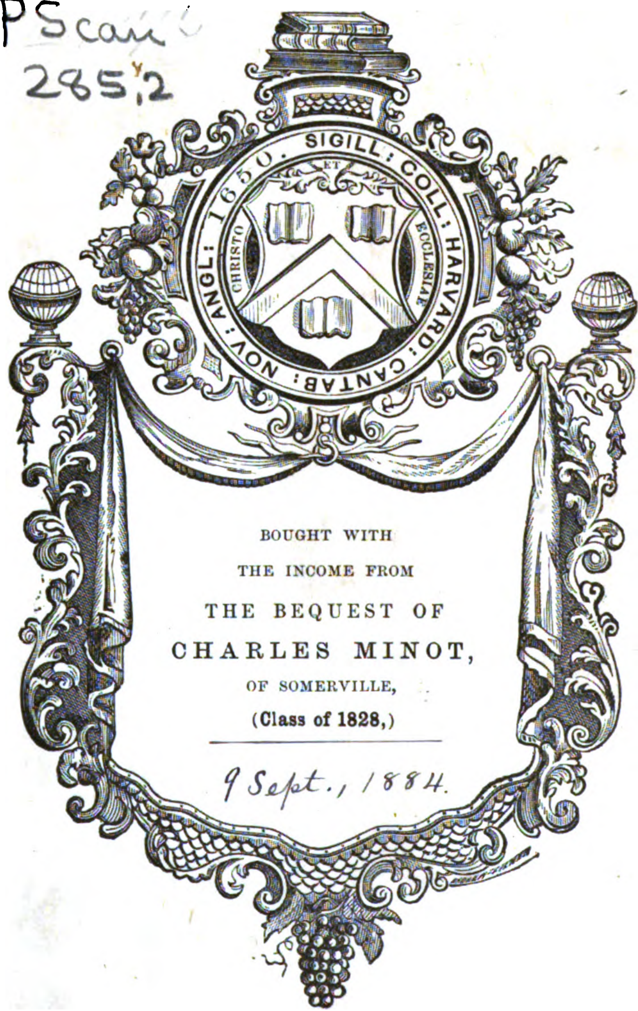
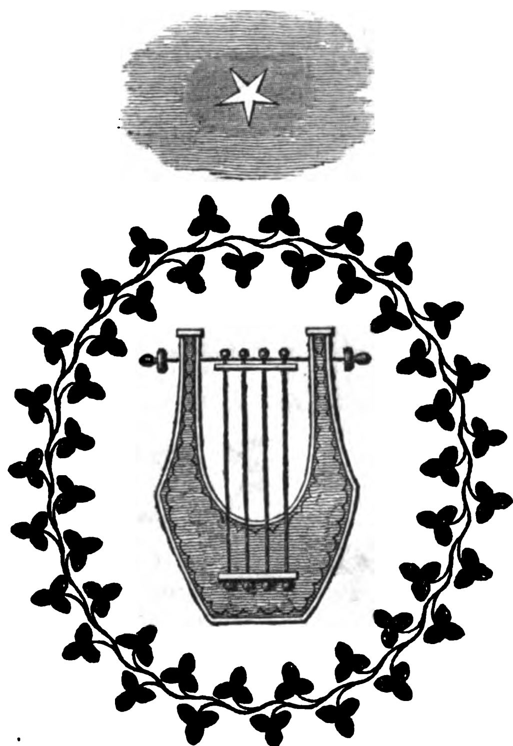

Google

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE
BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE BEQUEST OF
CHARLES MINOT,
OF SOMERVILLE,
(Class of 1828,)
9 Sept., 1884.

NORDISK
UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

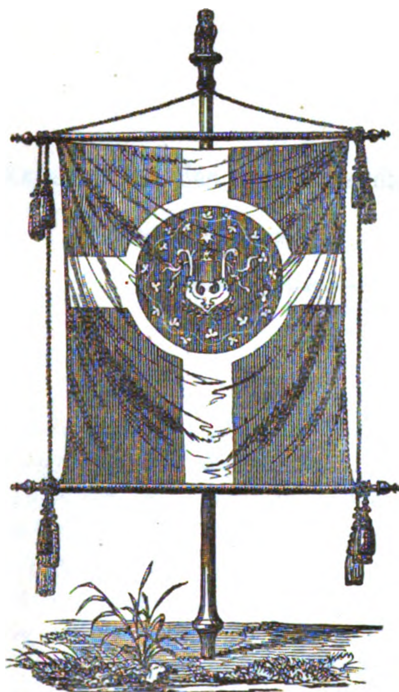

TREDJE ÅRGÅNGEN.

KJÖBENHAVN. LUND. CHRISTIANIA. UPPSALA.

1857.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

TREDIE AARGANGS FÖRSTE HEFTE,

UDGIVET AF A. INGERSLEV.

1857.

KJÖBENHAVN.

TRYKT HOS S. TRIER.

Nogle Bemærkninger om den gamle nordiske Poesie.

Af Grimur Thomsen.

— Omnibus Barbaris Gothi sapentiores semper extiterunt, Græcisque pene consimiles.
— Jornandes, de rebus Geticis.

Jeg har andetsteds (smnlgn. „Annaler for Nordisk Oldkyndighed", Aargangen for 1846, S. 96—115, samt „Nordisk Literatur-Tidende" 1846, oversat i „Frey", 1848, 2. Hefte af Docent Carl Säve) sögt at eftervise, hvorledes den nordiske Digtnings Ejendommelighed fornemmelig bestaaer i det Humoristiske og det Ophöjede, — idet hint paa en objektiv Maade yttrer sig i det gamle Nordens religieuse Aand, dette subjektivt i Personlighedens Kamp og Udvikling, nærmere bestemt, som Troen paa egen Kraft, hint altsaa fornemmelig i Eddaerne, navnlig disses mythiske Deel, dette i Sagaerne, der ikke udelukkende bör betragtes som rent historiske, men snarere som Epopeer, for hvilke historiske Kjendsgjerninger ligge til Grund, og historiske Personer ere Gjenstand, men hvor det historiske Stof dog ofte er behandlet med poetisk Frihed, — Iliader og Odysseer i ubunden Stiil. Endnu klarere træder dette frem ved Undersögelsen af de enkelte Eddasange, saavelsom de i Sagaerne os overleverede Qvad og Drapaer.

A. Eddaerne.

I Eddaerne, og da nærmest den ældre Edda, hvortil den yngre, prosaiske, Edda kun er at betragte som Supplement, maa man igjen skjelne mellem de mythisk-religiøse Sange, de nordiske Theogonier, som man kunde kalde dem, og de mythisk-historiske Qvad, for hvilke senere Sagn fra de store Folkevandringer ligge til Grund.

I. De mythisk-religieuse Edda-Sange.

Til denne förste Række höre: Völuspá, Hávamál og Rúnatalsþáttr Óðins, Vafþrúðnismál, Grímnismál, Alvísmál, Hýmiskviða, Lokaglepsa, Hamarsheimt, Harbarzljóð, Skírnisför, Hrafnagáldr Óðins, Vegtamskviða, Gróugaldr, Rígsmál og Fjölsvinnsmál. Paa Grændsen mellem disse og de mythisk-historiske Sange staaer Hyndluljóð, hvori Gudemyther og historiske Kongegenealogier paa en sindrig Maade ere sammenflettede. Sólarljóð staae ene for sig og danne i poetisk Henseende Overgangen mellem det nordiske Hedenskab og Christendommen.

Tage vi nu til Begyndelse Völuspá og Grímnismál — hvilket sidste Qvad saa at sige indeholder Asaverdenens mythiske Geographi —, saa have vi der in nuce den nordiske Gudelæres, Theogonies og Kosmogonies Humor — en Verden af overjordiske, jordiske og underjordiske Væsner, Aser og Vaner, Jætter og Dværge, Valkyrier og Norner, under denne Verden et forudbestemt Fatum, som skal sprænge den, og som lige fra dens Ophav er gjemt i Urdas Brönd, — og endelig — heri bestaaer egentlig Humoren — over og bagved denne Verden en ny og bedre Tilstand, hvorfra Skjæbnen er forviist, og hvor Baldur gjenfödt kommer tilsyne:

— *böls man alls batna*
Baldr mon koma. —

Guderne föres frem for os, fyldte af en evig Uro, i en vedvarende og bevidst Liden, og dertil trykkede af deres Modstanderes Medvideri. De kjende den Undergang, som truer dem, de vide endog, hvorledes den vil komme, og Alverden deler denne Viden med dem, men, — og heri bestaaer det Ophöjede — de forfalde ikke til orientalsk Qvietisme, de kjæmpe baade med Odins Klögt og Thors Styrke imod denne Skjæbne. Ja i den Grad er denne Bevidsthed indvævet i deres ganske Tilværelse, at gjennem alle Sekler *(allan aldr)* er der bleven samlet til den Sko, hvormed Vidar i Ragnarok skal træde i Fenrisulvens Gab. Det er dette, der gjör Nordens Guder saa tragiske, og Völuspá forhöjer denne Liden ved den hviskende Hemmelighedsfuldhed, hvormed Alverden, ligesom i Spænding, forventer og imödeseer Gudernes Dæmring. Den mörkeröde Hane galer i Hela's Sale, Hunden Garm giver Hals foran Gnypa-hulen, det suser i den skjælvende Yggdrasils Grene, Heimdal stöder vældig i Gjallar-hornet, og Odin mumler til Mimers Hoved. Der gaaer en dyb Forfærdelse forud for Kampen, men forsvinder med denne; thi nu hvælver en ny Himmel, Gimle, sig höi og reen over den gamle Tilstands Ruiner. Deri ligger Forsoningen, men ved det denne staaer udenfor, ikke indenfor, den gamle Gudeverdens eget Omraade, er den humoristisk.

Foruden Völuspá og Grímnismál, give Hávamál og Hamarsheimt Pröverne, hiint paa den Klögt, hvormed Odin, denne paa den Styrke, hvormed Thor, hver for sig, bekjæmpe den ubönhörlige Skjæbne. Derfor ere de nordiske Guder ikke, som de græske, *μάκαρες θεοί*, men tværtimod tragiske Repræsentanter for et faldefærdigt Bestaaende, som, vel at mærke — og her har man atter et Beviis paa Nordens Humor — ikke skal aflöses af de Magter, hvoraf det bekjæmpes, men af nye Potenser, der först fremvoxe paa begge de stridende Tilstandes Ruiner. Asaverdenens evige og guddomme-

lige Natur viser sig deri, at alle Aser ikke gaae under i Ragnarok, men at et Par overleve det, og blive medoptagne i den nye Tilstand, deriblandt, foruden den i Alfaders fuldkomnere Skikkelse gjenfödte Odin samt Baldur, Odins anden Sön og Hævner Vidar, den „tause As“, hvis Udvikling derved ligesom antydes at være den nye, Gimles, Verden forbeholdt, hvorimod Jætteslægten, med Surtur, Muspelssönner og hele deres Tilhæng sporlöst forsvinder. Vel udtaler Eddaen paa et Sted i de historiske Sange (Fâfnismál, 14), at Surtur og Aserne skulle „blande Blod“, men selve det poetiske Udtryk for Blod paa dette Sted, *hjörlögr* ɔ: Sværdvædske, antyder, nærmere beseet, kun Kampens, men ingenlunde Forsoningens Blodblanding*). Heri ligger en dyb historisk Tanke, og ikke, som Nogle have villet, en blot geogonisk Antydning. Thi i de store Naturomvæltninger smelter den gamle Tilstand, med alle sine Modsætninger, sammen til en ny, hvori disse, uden Forskjel, sporlöst forsvinde. Anderledes i Historien. I dennes Omvæltninger overlever den evige Sandhed de mangelfulde Former, som give Plads for nye og fuldkomnere Aabenbarelser deraf, og kun denne Sandheds Modsætninger gaae sporlöst under. Ja den nordiske Gudelære gaaer endog videre end Historien, forsaavidt som enkelte Guder personlig leve fort i den nye Tilstand. Med denne Forudsætning om det Vordende og om Personlighedens Udödelighed**) slutter den ellers saa dæmoniske Völuspá paa en forsonende Maade.

---

*) Smnlgn. *Æschylos*, *ʽΕΠΤΑ ΕΠΙ ΘΗΒΑΣ*, v. 920—923:

— Εν δὲ γαια ζωὰ
φονοῤῥυτῳ μέμικται.
Καρτα δ'εισ' ὅμαιμοι,

hvor Ismene anvender det selvsamme Udtryk paa Brödrene Eteokles's og Polyneikes's Tvekamp og Fald, som i Fâfnismál bruges om Asernes Kamp med Surtur.

**) Gylfaginning (3. Cap.) siger udtrykkelig, at „Alfader (Odin)

I Vafþrúðnismál, der iövrigt nöje slutter sig til Völuspá, er Forsoningen svagere, thi Jætten Vafthrudner og hans Klögt strande paa den store Gaade, hvad Odin hviskede i Baldurs Öre paa Baalet, og der aabnes ingen tydelig Udsigt til en ny Gudeverden, efter at de gamle Guder ere tilintetgjorte, uden at Vidar skal overleve og hævne Odin. Hvor uhyggelig er ikke den kolde Maade, hvorpaa Odin udfritter Vafthrudner om det han selv meget godt veed, nemlig sit Endeligt, og lige saa koldt gjengjælder Jættens rigtige Svar derpaa med hint store Spörgsmaal, som kun han selv kan besvare. Der er en Inderlighed i dette ene Træk, som andre hedenske Mythologier ikke besidde. Thi derved antydes, at der er eet Spörgsmaal — et Livsspörgsmaal, som kun Odin kjender — der er ham endnu vigtigere, end det næstforegaaende Spörgsmaal, Spörgsmaalet om hans Endeligt og Dödsmaade. I de Ord, som Odin hviskede i Baldurs Öre, da denne blev lagt paa Baalet, laae vel en Forjættelse om Gjensyn i en bedre, fra et ubönhörligt Fatum frigjort, Verden, og derved er altsaa ogsaa en Forsoning given, men som i Vafþrúðnismál fremtræder saa forborgent, at Forfærdelsen snarere forhöjes end formindskes derved, især da Jættens Uformuenhed til at give et tilfredsstillende Svar koster denne Livet:

— „*feigum munni mæltak*	ɔ: „Med dödsens Mund jeg mæled'
mína forna stafi	Mine gamle Runer
ok om ragna rök.“ —	Og om Ragnarok.“

I Vegtamskviða udfritter Odin paa lignende Vis, i Vegtams Skikkelse, en henfaren Spaakvinde om Baldurs Död, Maaden hvorpaa denne bliver hævnet o. s. v., uagtet han selv veed det forud, men slutter ligesom i

gav Mennesket den Sjæl, som skal leve og aldrig fortabes, om Legemet end bliver til Stöv eller brændes til Aske, og skulle alle retskafne Mennesker leve hos ham selv paa Gimle eller Vingolf.“

Vafþrúðnismál með et af disse dunkle Spörgsmaal, der röber ham for Vala, og hvorpaa hun, ligesom för Vafthrudner, bliver Svar skyldig. Ogsaa dette Spørgsmaal, som er af positiv Natur, har den sædvanlige Virkning, at bøje den udfrittede og udenfor Odin staaende dæmoniske Magt. Spørgsmaalets Indhold er, i og for sig, overordentlig poetisk. Det angaaer Nornernes bittre Graad. Man tænke sig de Væsner, hvori det ubønhørlige Fatum er personificeret, græde, og græde bitterlig *(at muni gráta)*! I samme Nu som de ere blevne fölende, maae de ophöre at være Norner; deres Tid er da omme, og deres Magt ligesaa. Dette Spörgsmaal gaaer saaledes, ligesom det foregaaende, udover Ragnarok, hvormed Nornernes Regjering ender. Deri viser altsaa Odins Humor sig, at han til syvende og sidst löser Skjæbnens Nödvendighed ved en ny, en höjere Nödvendighed, der gaaer udover det blinde Fatum. Han besværger Besværgelsen ved Synet ind i den nye Tilstand, iflölge Völuspá's udtrykkelige Udsagn, Nordens Guldalder, og som for de mod ham staaende Trolddomsmagter er en lukket Verden. Odins Ultimata virke altid som det förste Hanegal paa Gjenfærdet. I Nattens Mulm ere de fuldt saa stærke som han, men taale ei Gimle's Daggry. Först lader han dem komme ud med hele deres skjulte Viden, thi det Eneste, hvorom han er uvidende, er hvormeget de vide, men naar deres Klögt er tilende, og han selv er frigjort fra det Tryk, som laae i hans Uvidenhed om, hvor langt deres Viden strakte, böjer han dem ved sin Overlegenhed i Kundskab. Denne lader han dem dog kun ane, thi det er ikke hans Sag, at belære dem. De skulle blot overtydes om, at han veed Mere end de, men ikke om, hvad dette Mere er. Saaledes vender han Trykket om imod dem, selv befriet derfra; han erkjender vel for en Deel at være samme Skjæbne hjemfalden, som hine Magter, men der er denne store Forskjel mellem ham og dem, at ham er Gjenfödelsen vis, dem ikke.

Derfor er Nordens Aand særligen repræsenteret i Odin. Hans Væsen er overgribende over den Tilstand, hvortil han, som den förste og ypperste As*) hörer. Men denne Dobbelthed, baade at være bunden i Gudernes Liden, og tillige at see ud over den fælles, forud bestemte, Undergang, gjör ham gaadefuld og grublende, eller som Eddaen saa smukt anskueliggjör det, lyttende og stirrende**). Derfor kaldes han bestandig, under Asernes Angst for og Sorg over Baldur's Död, *Yggr* ɔ: den Tankefulde, thi det er hans stadige Hverv og Omhu, at læge de Saar, som Skjæbnen slaaer Asernes Magt og Tilværelse. Det er fremdeles Odin, der uden Hvile nærer den dybe Omsorg saavel for Menneskenes, som for Asernes Vel; — ham, som pantsætter sit Øie for Visdomsdrikken, — det, han har tilbage, er desto klarere; Eddaen kalder ham jo blandt Andet den Baalöjede *(Báleygr)* —; ham, som til Guders og Menneskers Bedste udfritter Jætterne og Underverdenen, ham, som gjæster jordiske Konger, som Geirröd og Heidrek, for at belære dem, ham, der hverver Helte til Valhalla, som da han henter Gnoðar-Asmund, sætter Splid imellem Völsunger og Gjukunger, og anstifter de store blodige Slag paa Dönheden og Braavalla. Thi Odin veed, at Einherjarnes Antal bliver aldrig stort nok, efterdi Ragnarok staaer for Dören, og den „graa Ulv evig stirrer paa Gudernes Skare." Og Jætterne, de kjende ham. Thi hvor store Nederlag Thor end har anrettet iblandt dem, saa er det dog ikke ham, men Odin, hvem de fortrinsviis benævne *Bölverkr* (ɔ: Meen-

*) — *Óðinn æztr Asa* —
— Grímnismál, 44.

**) — *hlustar Óðinn* ɔ: Lytter Odin
Hliðskjálfu í I Lidskjalf.
— Hrafnagaldr Óðins, 10.

og — *nísta ek niðr* ɔ: jeg stirrede ned.
— Hávamál, 140.

forvolderen). Denne Odins Natur udelukker ogsaa Glæden. Han er, i sin Egenskab af Gudernes Vise (*fimbulþulr*) og ypperste Raadgiver (*hróptr rögna*), kommen saavidt, at han „Intet mere beundrer“, og at Glæden ikke mere har Rum i hans Bryst:

„—·Thi den Vises Hjerte
Vorder sjælden gladt.“
— **Hávamál, 53.**

Odins grublende, tankefulde Natur antydes paa mange Steder i Eddaen paa den sindrigste Maade, men intetsteds saa ejendommelig, som i Hávamál, 164*) og især 139, eller rettere Rúnatals-þáttr Óðins, 1:

Veit ek, at ek hèkk	ɔ:	Veed jeg, at jeg hang
vindga meiði á		Paa vindblæst Eg,
nætr allar niu		Nætter hele ni.
geiri undaðr		Med Spydsod mærket
ok gefinn Óðni		Og Odin given
sjálfr sjálfum mèr.		Selv til mig selv.

„Selv sig selv indviet“ udgrunder han Tilværelsens Gaader, og stirrer ned i det Dyb, som ligger hinsides det „vindblæste“ Træ, Yggdrasils Ask, Asaverdenen. Thi i næste Vers yttrer han, at han faldt af Træet (*fèll ek aptr þaðan*), som en for en höjere Tilværelse, end Asaverdenens, moden Frugt. Gjennem Selvtænkning erhverver han Færdighed i alle Runer, og seer over alle Verdner. Han nyder ikke de övrige Asers kraftige Kost, men kun Viin:

---

*) Efter at have opregnet sine Runer eller Idrætter, bliver han ved: —
„— Det kan jeg det Attende
Som jeg aldrig lærer
Mö eller Mands Hustru
— Alt er bedst, som Een veed —,
Uden den mig favner
Eller og min Söster.“

En við vin eitt
vápngöfigr
Óðinn æ lifir.
— Grímnismál, 19,

og staaer blandt Aserne, som Seer, mægtigere ved sin Viisdom, end ved sin Majestæt, eller en bydende Villie, hvori han overtræffes af den raa Krafts Repræsentant, Thor. Odins Rolighed er fremdeles ingenlunde Zeus's höje, klare Ro, det er Grubleriets lyttende Ro; den gaaer mere i Dybden, Zeus's mere i Höjden. Derfor have alle de Eddasange, der hovedsagelig dreje sig om Odin, en dyb tragisk Klang, der til Slutning slaaer over i Humor. De spænde, som Nattens Stilhed, og slutte med Morgenens förste Fuglekvidder. Selv Hávamál, hvori Odins verdslige Klögt stærkest kommer tilorde, er farvet med denne Mystik, der hist og her pludselig hæver Verdsligheden op i den evige Viisdoms höje Regioner. Derfor er Odins Humor ogsaa, i Modsætning til Thors groteske, alvorsfuld.

I de Eddasange, hvori Thor behandles, som Hamarsheimt, Hýmiskviða, Lokaglepsa, Harbarzljóð, og de Thor vedkommende Stykker i Snorra-Edda, höre vi gjennemgaaende den groteske Humors djærve Latter, hvadenten Asathor som bredskuldret Brud sidder blandt Jætterne, eller han meder for Midgaardsormen, eller han bringer Loke til Taushed, eller pröves af Utgarðaloke, eller godmodig lader sig udskjælde af Odin i den kjæphöje Baadsmands Forklædning. Overalt overskride Thors Dimensioner Skjönhedslinien. Godmodig og ubændig, kjæk og fremfusende, er han et Sindbillede paa den freidige Side af Nordens Kjæmpeold. Imidlertid er Eddaens Opfattelse af Thor baade sindrig og humoristisk. Styrkebæltet antyder træffende den ubevidste Kraft, som voxer med Besværlighederne, og bestandig ejer en Reserve i Baghaanden, der ikke röres, förend i

den sidste og yderste Nöd. Derfor udbryder han med træffende Sandhed i Snorra-Edda, Skåldskaparmål, 18:

— *„Vaxattu nú Vimur,*	ɔ: Vox ikke Vimur (en Flod)
Alls mik þik vaða tiðir,	Vade skal jeg over
Jötna garða í;	Hen til Jotners Hjem;
Veitztu, ef þú vex,	Viid, at om du voxer
at þá vex mèr ásmegin	Voxer og min Askraft
Jafnhátt upp, sem himin."	Lige höit med Himlen.

Men han griber sjælden til den yderste Styrke, — kun engang i Geirröds Gaarde:

„— Einusinni	ɔ: Engang har jeg anvendt
neyttak ásmegins	Den fulde Askraft
Jötna-görðum í;	I Jætters Sale;
þá er Gjálp ok Greip	Da Geirröds Döttre
Geirraðar dætr	Gjálp og Greip
Vildu hefja mik til himins."	Vilde hæve mig til Himmels.

De to Pigebörn havde stillet sig under den Throne, hvorpaa Thor sad, og allerede hævet Stolen og Guden i Veiret, da han spændte Styrkebæltet om sig med saa meget Eftertryk, at Stolen sank tilbage, og Rygraden knak i begge Jættepiger. Altid godmodig, uden naar han tirres, svulmer Thor da i Asakraft, og selv Loke, der Ingen skaaner, hverken over eller under Jord, viger ene for Thor, „thi jeg veed du slaaer *(þvi ek veit þú vegr)"* — Lokaglepsa. Og Harbard, som indtil da har sat Gudens Taalmod paa den yderste Pröve, forstummer, da denne giver sig ifærd med at vade udi Fjorden. Og hvem er dog Harbard? Odin selv i en af sine mange Forklædninger*), Noget de i al deres Forsmædelighed gaadefulde Svar i Slutningen af Qvadet tilstrækkelig antyde.

Imidlertig viser Slægtskabet mellem Thor og Odin

*) Eet Navn
Har jeg aldrig baaret
Siden mellem Folk jeg færdes. — Grímnismål, 48.

sig paa sine Steder tydelig. Kraften parres undertiden med Klögt, som i Hamarsheimt, hvor Thor i Qvindedragt narrer Jætterne, eller fornemmelig i Alvísmál, hvor han med en Odin værdig List narrer Dværgen ved at opholde denne med mangehaande Spörgsmaal, indtil Daggryet overrasker ham, og Dværgen, som Fölge deraf, ikke mere kan slippe ind i sin Steen. Heller ikke mangler Thor Alvor, thi om han end ei, som Odin, har offret sit Öie, eller, som Týr, sin Haand for Menneskeheden, saa bærer han dog i Panden Mærket efter sin Kamp med Jætterne. Et Stykke af Hrungners Flintesteen bliver staaende deri til Verdens Ende. Og i Ragnarok viser han sig endelig som den meest tragiske af alle Aser, thi „i Guddomskraft knuser han den giftige Slange (Midgaardsormen), gaaer ni Skridt og falder“ — Völuspá, 56—57. Men Thors aandelige Physionomi er, i Modsætning til Odins, i det Hele freidigt. Der lyder gjennemgaaende i alle Eddasange, hvori Thor spiller Hovedrollen, en tordnende Latter, som oftest paa hans egen Bekostning. Der er en gigantisk Livskraft og Overgivenhed i ham, der meddeler sig til hans Omgivelser; hvorimod hos Odin Taushed og gaadefuld Tale aflöse hinanden. I Odins Nærhed er selv guddommelig Munterhed udelukket. Der gaaer Alt op i Grublen og Lytten. Hos Thor derimod er Alt Freidighed og Handling. Selv hans Sorg er ikke, som Odins, indadvendt, men giver sig Luft i Ord, eller helst i Handling, som ved Baldurs Död. „Da gik Thor til og viede Baalet med Mjölnir. Dværgen Lit sprang for hans Födder; men Thor sparkede til Dværgen med Föden, og stödte ham ind i Ilden, hvor Dværgen brændte.“ — Gylfaginníng, 49. Man bemærke, at her er ikke Tale om Thors Bedrövelse, men den viser sig i Gjerningen. Disse to Guder repræsentere saaledes paa den sandeste Maade de to Sider af den nordiske Folkecharakter, som hos os og

maaskee Englænderne ere inderligere forenede end hos nogen anden Nation — Overgivenhed og Alvor.

Af de övrige mythiske Eddasange taaler ingen i poetisk Betydning nogen Sammenligning med de alt berörte. Jeg bör desuden tilstaae, at et Par af dem, Hrafnagaldr Óðins og Fjölsvinnsmál ere mig ikke tilstrækkelig forstaaelige, til at jeg kan afvinde dem nogen for det foreliggende Æmne opbyggelig Side. Rimeligviis ere de kun Brudstykker af et större, nu tabt, Hele, og den förste giver sig, ved Tillægstitelen: Forspjallsljóð, kun ud for en Indledning til et mythisk Qvad, som vi ikke mere besidde. Vel har en udmærket Forfatter, i „Danmarks Historie i Hedenold", III, 26, betegnet denne Sang, som „en af Edda's yndigste Oder", men jeg er tilböjelig til at antage, at han i dette Tilfælde, som det undertiden kan gaae, har lagt sin egen Phantasi og Skjönhedssands ind i det omhandlede Edda-Qvad. Jeg veed idetmindste, at en anden höitbegavet Grandsker i den gamle nordiske Literatur og Sprog, er af den Mening, at Hrafnagaldr Óðins er en Art Forsøg, eller senere Digtövelse, hvori Mosaikker af gamle Qvad ere indflettede. Og denne Anskuelse deles af en af de bedste nulevende Autoriteter i saadanne Sager, Dr. Scheving paa Island, der har betegnet det som et uforstaaeligt og forvirret Fragment. — I Rígsmál gives os en sindrig Forklaring over Oldtidens tre Stænders, Jarlers, Bönders og Trælles Afstamning. Mærkeligt er det og betegnende for den gamle Nordboes Synsmaade, at alle disse Menneskeklasser udledes fra een Fader, Asen Heimdal, men forskjellige Mödre, ligesom jo ogsaa Heimdal selv var flère — ni — Mödres Afkom*). — Gróu-Galdr bevæger sig udelukkende om

*) Ved Gjennemlæsningen af Goethe's Faust, II. Deel, er det faldet mig paa, at Heimdals-Mythen rimeligviis har foresvævet den tydske Digter i Behandlingen af hine gaadefulde Mütter, der have forvoldt saa mange af hans philosophiske Commentatorer Hovedbrud.

den hedenske Trolddom. Groa er en hedensk nordisk Hex i Endor, der opvækkes fra de Döde, hvor hun hviler i sin Gravhöi, af en Sön, der trænger til hendes Raad.

Ene for sig blandt alle de mythiske Eddakvad staaer Skírnisför, ved den ejendommelige erotiske Tone, som gaaer igjennem denne Sang. Den behandler, som bekjendt, Frey's Forelskelse i Jættemöen Gerda, og Skirners Frieri paa Gudens Vegne. Först skildres Frey's Længsel, der fra Hlidskjalf har seet den skjönne Qvinde, og fra det Öjeblik sidder ene i de höje Sale:

— „Thi Solen skinner
Alle Dage
Men ikke for min Sjæl —“ — Strophe 4.

Kun Frey's Svend og Ungdómsven Skirner formaaer at aflokke ham Grunden til hans hemmelige Sorg:

„— Thi unge sammen
leved' vi fra Arilds Tid;
Vel kan vi hinanden troe.“ — Str. 5.

Nu sender Freyr Skirner paa Frieri, og laaner ham sin Hest, der skal bære ham selv igjennem „dunkle Flammer,“ og det Sværd som hugger af sig selv, „naar kun den er behjertet, som det har i Haand!“ Skirner kommer nu i Gymisgaard, hvor Gerda's Sal ligger. Han fremförer sit Ærinde, og byder Möen först kostbare Gaver, elleve Guldæbler og den Ring, hvoraf otte lige svære Guldringe dryppe hver Nat. Men Gerda er ubönhörlig. Da begynde Skirners Trudsler, som i Undsigelsens Styrke söge deres Mage. Han slutter med den kraftigste:

„— Tre stærke Runer
Skal jeg riste dig:
Ærgrelse, Uro
Og Utaalmod“ — Str. 38.

Da giver Gerda endelig efter og lover, efter ni Nætters Forlöb, at ægte Frey. Denne bliver naturligvis henrykt, men bliver i Charakteren, som forelsket:

„— Lang er een Nat,
Lange ere to,
Naar faae tre en Ende?
Ofte een Maaned
Mig kortere tyktes,
End nu den halve Nat —" Str. 44.

I Formen udmærker Skírnisför sig ved en i den nordiske Digtning sjelden Classicitet. Navnlig forekommer Replikens ordrette Gjentagelse af Tiltalen her, saavel som i et Par af de historiske Eddakvad, hyppig paa selvsamme Maade, som i Iliaden eller Odysseen, t. Ex. Skirners Anmodning i Strophe 8, og Freys ordrette Gjentagelse deraf, i sit Svar, Str. 9, med den ene Forandring: *ef sá er horskr, er hefir*, (ɔ: hvis den er behjertet, som det — Sværdet — har i Haand).

Hyndluljóð danner paa en sindrig Maade Overgangen fra de reen-mythiske til de historiske Qvad, idet Guderne her gjennem Slægten træde ned i Menneskelivet, hvortil Begyndelsen alt er skeet i Rígsmál. I Hyndluljóð föres Sagnets og Historiens ældste Kongeslægter i Norden tilbage til Guderne, og Skjoldunger, saavel som Skilfinger, Ödlinger saavel som Ylfinger, Ynglinger saavel som Völsunger henvises alle deres Plads paa Asernes fælles Stamtræ.

Til denne Overgang hörer endvidere Grotta-Qvadet i den yngre Edda, om Guldmalingen til Kong Frode, hvormed der fölger den fra Guldet, ifølge den nordiske Betragtning, ofte uadskillelige Forbandelse, Sangene i Hervörs Saga, navnlig Odins Besög hos Kong Heidrek, (see ovenf. om Odin). Ligeledes Qvadet om Half og Half's Kjæmper, thi om to af dem, Udsteen og Indsteen, er der allerede Tale i Hyndluljóð, Sagnene om Nornagest og Örvar-Odd, Angantyrs Dialog med Hervör i Her-

vararsaga og maaskee enkelte andre, som i det Fölgende ville blive berörte.

Ogsaa denne Gudernes Indtræden i Menneskelivet er humoristisk; thi netop herved forberedes Tilintetgjörelsen af deres guddommelige Autoritet, idet deres Trang til menneskeligt Samkvem godtgjör, at ere Menneskene afhængige af Guderne, saa kunne disse heller ikke undvære hine, og Troen enten paa andre Guder, eller paa egen Kraft bryder sig herigjennem sin Bane.

II. De mythisk-historiske Qvad.

Disse Sange, som man ogsaa kunde kalde Nordens heroiske Epopeer, dreje sig udelukkende om Sagnene fra de store Folkevandringer — Gother og Hunner*), Völsunger og Gjukunger eller Niflunger — *Niebelungen* — (see Helga-Qviða Hundingsbana, 47), og indbefatte: Völunðar-Qviða, Helga-Qviða Hatínga-Skaða, Helga-Qvida Hundíngsbana I—II, Völsúnga-

---

*) *þá frá Grimhildr* (Gjukes Hustru)
Gotnesk kona
— Goðrúnarharmr, 17.

— frágu fræknan,
ef fjör vildi
Gotna þjóðan (Högne Gjukes Sön)
gulli kaupa
— Goðrúnarhefna, 22.

— geir-njörðr hníginn
á Góð-þjóðu, —
— Goðrúnarhvata, 8.

og

— áðr ek gæfak
Goð-þjóðar til
— Goðrúnarhvata, 16.

hvor Goðþjóð (Gothernes Land) sættes, som det af Jormunrek beherskede Rige.

Hunner forekomme saa ofte og utvetydigt, at man ikke behöver at citere de enkelte Steder.

Qviða hin forna, Sinfjötlalok, Sigurðar-Qviða Fáfnisbana, I—III, Fáfnismál, Brynhildar-Qviða I—II, Helreið Brynhilðar, Goðrúnar-Qvida, Goðrúnarharmr, Goðrúnargrátr, Goðrúnarhefna, Goðrúnarhvata, Oddrúnargrátr, Atlamál hin Groenlenzku, og Hamþismál. Ifölge Sagnets frie Behandling af Rum saavel som Tid, af Geographi saavel som Historie, vexler Scenen imellem Frankrig, Norden og Tydskland, og de samme Personer — t. Ex. Helge og Svava — træde gjenfödte op i de forskjellige Lande.

Vel veed jeg, at enkelte Forfattere, som jeg troer, af en vel vidt dreven Nordiskhed, nægte disse Sagns og Sanges Sammenhæng med Folkevandringerne, og söge at localisere dem i et enkelt nordisk Land, Norge; men saavel deres eget Indhold, som deres Slægtskab med et gammel-tydsk Qvad, forekommer mig altfor tydelig at betegne deres Forbindelse med Folkevandringerne, til at nogen videre Bevisförelse derfor gjöres fornöden. Man kan nemlig gjerne indrömme, at de först ere digtede langt senere, uden derfor at svække de til Grund for hine Qvad liggende Sagnkredses Betydning, som beslægtede med Folkevandringerne. Under alle Omstændigheder har man, saavidt mig bekjendt, aldrig nægtet, at disse Sagn tilhörte en Tid, der gik forud for Nordens historiske Sondring, og derved rykker man allerede hin store Begivenhed nærmere.

Om den förste af disse Sange, Völundarqviða, end ikke staaer i nöje Sammenhæng med de fölgende, saa maa den dog, især naar man raadförer sig med andre Kilder til samme Sagnkreds, utvivlsomt betragtes som Indledning til disse Nordens episke Trilogier, der med et Propheten Hoseas eller Tragikeren Æschylos værdigt Pathos og i tilsvarende Sprog skildre Hunners og Gothers Slægtforbindelser og blodige Tvistigheder,

hvori Qvinder spille en væsentlig Rolle. I disse Sange er der ikke Tale om Humor, thi de deri behandlede Begivenheder kjende ikke til nogen Forsoning. Ustandset og uafbrudt bruser Lidenskabens vilde Ström gjennem alle Qvad, indtil den, liig en Fos, der styrter i Havet, forsvinder i de handlende Personers fælles Undergang. Elskov og Skinsyge, Guldtørst og Avind, Frændehad og Blodhævn drive deres töileslöse Spil i alle disse Hunniske og Gothiske Heroer, indtil de have styrtet dem i Fordærvelse, og som en Dödssygdom udryddes Lidenskaberne först med Offrene for deres Raseri. Derfor have disse Epopeer meget tilfælles, ikke med Hesiods og Homers Digte, men med den Græske Tragedie, især Pelops-Sagnkredsen, fra Thyestes til Agamemnon. En mørk Vanskjæbne hviler over den hele Tilstand og dennes Bærere, og en aarvaagen Nemesis gjør med Blodrenter sine Regningskrav gjældende baade gjennem Slægtens og Individernes Liv. Forbandelse hviler over det Hele; det menneskelige Brysts reneste Toner faae ved Lidenskabens Misstemning en hæs Klang, og det inderste Hjerteblod gjærer ved Hovmod og Avind til Gift.

Men da Baggrunden baade er storartet og Personlighederne heroiske, saa er her naturligviis en viid Mark for det tragiske Ophöjede. Blandt Mændene er den uovervindelige Helge, den ædle Sigurd Fâfnissbane, eller som Kjæmpeviserne kalde ham, Sigurd „Snarensvend“ (Isl. *snarfari*), den grusomme og listige Atle (Attila), den behjertede Högne, samt endelig Gudrun Gjukedatters kjække Sönner, Hamdir og Sörle, alle, hver paa sin Viis, tragiske Charakterer, og den kvindelige Lidenskab gjennemlöber i disse Sange sin Styrkes og Inderligheds hele Skala, fra Svava's elskovsfulde Hengivelse til Brynhildes dræbende Skinsyge og Gudruns umættelige Hævngjerrighed. Mændene leve Lidenskabens og en rastlös Handlings korte Liv, som Achilleus, og Qvinderne ere, som Medea, afvexlende

deres Valkyrier eller Norner, hvad enten de, som Svava, i Kraft af Kjærligheden, formaae at döbe den „tause Yngling, ved hvem intet Navn kunde hæfte“ förend han blev forelsket, (Smlgn. Helga-Qviða Hatínga Skaþa), eller de, som Gudrun, tænde Krigens Flammer imellem hele Folkeslag. Subjektets Ophöjede bestaaer nærmest deri, at Helten eller Heltinden sætter Lidenskabens Indhold over sin egen Tilværelse. De baade elske og hade bogstavelig „höjere end Livet.“ De lade sig ikke nøje med en Hævn, der kun gaaer til den personlige Sikkerheds og Mageligheds Grændse, de bringe Lidenskaben, det være nu Had eller Kjærlighed, Offre, tunge Offre, saa at Hævnen ofte gaaer lige saa meget udover Hævneren, som Hævnens Gjenstand, ja de offre sig endog gjerne selv for Hævnen. Brynhilde, lader den Mand, hun höjest elsker, dræbe, for at en Anden ikke skal nyde hans Kjærlighed:

„— Loe da Brynhild
Budles Datter
Engang af
Al sin Hu,
Da hun paa Leiet
Lyttede til
Gjukes's Dotters
Graad og Hulken “
— Brynhildar-Qvida II, 30.

og dog tog hun kort efter selv sin Død derover. Gudrun gaaer videre; hun dræber, som Medea, Atles og sine egne Sönner, Erp og Eitil, anretter dem til Atles Maaltid, og ved den aabne Bekjendelse af sin unaturlige Daad søger hun en Död, som hun ikke finder:

Gudrun:

„— Det Ondes Kalk
Ei Du tömmer,
Uden jeg döer med.“

Atle:
„— Det er ei fornödent;
Mildere har jeg
Midler ihænde “
— Atla-Mál Hin Groenlenzku, 68—69,

Undersöger man nu Sagnets Slægtrække, saa finder man, at alle Hovedpersonerne ere saa inderlig sammenknyttede ved Blodets og Hadets Baand, at her ikke blot er Tale om en Trilogi, men rettere om en uopløselig gordisk Knude af Frændskab og Fiendskab, der kun kan overhugges, — og overhugget bliver den. Kampen mellem Völsunger og Niflunger (Giukunger) begynder egentlig i Helga-Qviða Hundingsbana I, hvor Atles og Högnes Navne for förste Gang forekomme. Det fremgaaer tydelig af Grípisspá, eller Sigurðar-Qvida Fâfnisbana, I*), at Kong Sigmunds Søn, og Vølsungs Sönnesön Helge Hundingsbane og samme Sigmunds Sön, samme Völsungs Sönnesön, Sigurd Fâfnisbane ere een og samme Person, eller, for at blive i Sagnets Charakter, at denne er Helge gjenfödt. Den paa Völsungeslægten ved de to Helgers — Hatingeskade's og Hundingsbane's — Hærfærd læssede Blodskyld forøges nu af Sigurd, Alt i Kraft af Spaadommes og Varslers uhyggelige Forudbestemmelser (Grípisspá), ved Fâfnirs og Regins Drab, samt ved den til den Förstes Skatte knyttede Forbandelse, og Sigurd er derved uigjenkaldelig kommen ind under sit Familie-fatum. Baandene spændes end haardere ved Forelskelsen i Hunnekongen Budles Datter og dennes Efterfölger Atles (Attila's) Söster, Skjoldmöen Brynhilde. Hunner og Hundinger ere vel samme Folk, og Sigurds ved Niflungedronningen Grimhildes Trolddom fremkoglede Brud paa den Bryn-

*) „— *þú munt harða*
Hundingssonu
Snjalla fella“
— Str. 9.

hilde givne Tro, hans Ægteskab med Grimhildes og Gjuke's Datter Gudrun og den forræderiske Andeel, som han, ved at skifte Aasyn med sin Svoger Gunnar, har i dennes heldige Frieri til Brynhilde, foröger Völsungernes gamle Skyld til Hunnerne. Skjæbnens Bue strammes haardere og haardere, den tragiske Liden forhöjes, og endelig blive de tre Slægter, Hunner, Vølsunger og Niflunger sugede ned i en Malstrøm af Elskovs, Gjerrigheds og Hads concentriske Lidenskaber, indtil de ved Gudruns Hævn alle rykkes op med Rode, og hun ene staaer tilbage paa de sammenstyrtede Ruiner, efter to Gange forgjæves at have sögt Döden, eller, som Sagnet paa sin sindrige Maade udtrykker det „togange at være død“ *). Hun forsöger at drukne sig efter Atles Drab, „men kan ikke synke“ — Goðrúnarhvata. Denne er, ifölge Sagnet, Gudruns haarde Straf, at hun, ligesom Ahasverus, er fordømt til en slet Udødelighed, som endnu mere formørkes af den uudslettelige Erindring om Sorger og uafsonelig Blodskyld, hvorom Sagnet, med en dyb Retfærdighed, lader hendes Søn af tredje Ægteskab med Kong Jonaker, opfriske hendes Minde:

Hamdir:
„— Du mente ved Mord
Paa Erp og Eitil (Gudruns og Atles unge Sönner)
Atle at træffe —
Og dig selv du slog;
Saa skulde hver
Vaaben rette
Mod en Andens Liv,
At sig selv ei rammed'!
— Hamdismál, 8.

I klassisk Form og Diction staae de heroiske Eddasange over Alt hvad vi ellers besidde af Nordisk Digtning i bunden Stiil. De udmærke sig ved en uover-

*) — Atlamál Hin Groenlenzku, 107.

træffelig Simpelhed og Höjhed, og holde Middelveien mellem den gaadefulde Formlöshed, der stundom falder den mythiske Edda til Last og den stive, kunstlede Formalisme, der undertiden saa særdeles vanskeliggjör Forstaaelsen af den nordiske Digtning fra den historiske Tid. De heroiske Sange ere for Nordens Digtning klassiske, forsaavidt som Udtrykket her fuldstændigere end ellers udtömmer Tanken, uden at overlæsse den. Med en rigtig Fölelse iklædes Lidenskaben det bedst passende, om ej altid det gjennemsigtigste Klædebon, thi Anelsens Rigdom maa altid svare til den frembrydende Lidenskabs dæmoniske Dyb. Dog udtaler den sig til Tider fuldstændig, og giver sig da Luft, som en fra Dæmningen frigjort Bjergström. Uagtet alle disse Sange för have været fordanskede, saa tillader jeg mig dog, som Pröver paa den nordiske Udtryksmaade, at hidsætte fölgende ordrette Oversættelse af to Brudstykker af Völsunga-Qvida hin forna: Sigruns Forbandelse over sin Broder Dag, efter at denne har dræbt hendes Elsker Helge, — og hendes Möde med Helges Gjenfærd i Höien, samt af den gjenfödte Sigrun's, Gudrun Gjukedatter's, Qvad, Goðrúnar-Qvida I.

Brudstykker af Völsunga-Qviða hin forna.

I.

Sigruns Forbandelse over Dag.

— — —

18. Dig skulle alle
Eder bide
Som du havde
Helge svoret,
Ved de lyse
Lynildsströmme
Og den klamkolde
Klippe i Havet.

19. Stille staae det Skib
Som du styrer,
Selv om bliden Bör
Bagstavn fölger;
Stille staae den Hest
Som dig bærer,
Om dine Fiender
End flye du vil.

20. Bide ei det Sværd,
Som du svinger,
Uden dit Hoved
Hugget rammer.
Da först Helges Död
Hævnet vorder,
Naar som hungrig Ulv

I öde Skove
Gods berövet
Og al Gammen
Du til Föde kun
Har fule Aadsler.““
Brynje kaster.
I dit Haar, Helge!
Hænger Riimfrost,
Og af Valdug (Blod)
Vaadt er dit Bryst;
Hænder ere kolde
Paa Högne's Maag (Helge).

II.

Sigruns Möde med Helge i Höien.

Sigrun:

30. „Saa glad ved vort
Gjensyn jeg er,
Som hungrige
Odins Höge,
Der paa Valplads vente
Varme Retter,
Eller dugvaade
Daggry hilse.“

31. „Henfaren Konning
Kysse jeg vil
Förend han blodig

Helge:

32. „Ene volder Sigrun
Fra Sevafjelde,
At Helge er af
Harmdug fugtig;
Solhvid, sydlig!
För til Sövn du ganger,
Græder du, hin Gyldne,
Grumme Taarer,
Som paa mit Bryst
Blodigt indtrængende,
Sorgsvulmende
Og svale faldt.

Gudrun's Qvad I (Goðrúnar-Qviða I).

1. Gudrun til Döden
I Dage svundne
Sörgende sad
Over Sigurds Liig:
Ei hun klaged'
Som andre Qvinder,
Ikke sukked' hun,
Eller Hænder vred.

2. Fremstode da
Fagre Jarler
Og Tröstens Ord
Til hende retted';
Gudrun ikke
Græde mægted',
Svulmed' af Harm,
Som hun briste skulde.

3. Sade hos Gudrun
Guldbeklædte
Ædle Jarlers
Ægte Qvinder;
Hver hende tolked'
Den Harm og Sorg,
Som hun beskest
Baaret havde.

4. Da sagde Gjaflög,
Gjuke's Söster:
„Over Mulde
Mig veed jeg armest,

Mænd fem
Mistet jeg har,
Döttre to og
Trende Söstre,
Otte Brödre,
Ene jeg lever.“

5. Gudrun ikke
Græde mægted',
Saa haardt knuged'
Hendes Bryst
Sigurds Drab og
Sönnens Död.

6. Da sagde Herborg,
Hunnelands Dronning:
„Haardere har jeg
Harm at melde:
Mine syv Sönner
Paa sydlig Grund
Og Mand selv-ottende
Slagne ligge.“

7. „Fader og Moder,
Fire Brödre
Hvirvelvind
Paa Vove snapped',
Slog Bölge dem
Mod Baadens Rand.“

8. „Selv jeg dem sögte,
Selv jeg dem fandt,
Selv til Höien
Har jeg dem stædet;
Alt det led jeg
I Löbet af eet Aar,
Ene foruden
Andres Bistand.“

9. „Og samme Aar
I Fangenskab
Blev med Hærskjold
Bort jeg slæbt;
Hver Morgen
Min Herskerinde
Flætted' jeg Haar,
Og Födder baded!“

10. „Med skinsyg Tale
Mig hun saared'
Og mig haarde
Hug tildelte;
Har jeg aldrig
Herre bedre,
Ellér Frue
Fundet værre.“

11. Gudrun ikke
Græde mægted';
Saa haardt knuged'
Hendes Bryst
Sigurds Drab
Og Sönnens Död.

12. Da sagde Guldrand
Gjuke's Dotter:
„Ei forstaaer du
Fostermoder!
Et ungt Viv's
Mildt at dulme
Dybe Sorger.“

13. Löfted' hun
Ligklædet af Sigurd
Og for Gudruns Knæer
Kastede det hen:
„Sku den Elskte,
Læbe tryk til Læbe,
Som om favned' du
Fyrsten i Live.“

14. Gudrun hæved'
Hovne Öine,
Saae det blege Aasyn
Blodbesudlet,
Af svare Saar
Sönderskaaret,
Og hans Örneblik
Ynkelig slukket.

15. Da til Bolstret
Brudt sank Gudrun;
Lokker lösnedes,
Kinder rödmede
Og Regn strömmede
Rigt i hendes Skjöd.

16. Da græd Gudrun
Gjuke's Dotter,
Saa Taarer haglede
Af haarde Öine,
Men alle sang
Södt i Lunden,
Fugle fro,
Som den Fagre ejed'.

17. Da sagde Guldrand
Gjuke's Dotter:
„Aldrig har jeg
Ovenmulde
Elskov kjendt
Eders liig;
Ude og inde
Ynde du fanged'
Söster ene i
Sigurds Nærhed.“

18. Da svared' Gudrun
Gjuke's Dotter:
„Over Gjuke's Sönner
Sigurd stod saa höit,
Som Abildtræ
Over Markurter,
Eller Ædelsteen
Over matte Perler.“

19. „Selv blev jeg sat
I Sæde og Gang
Over alle
Andre Qvinder;
Nu, han er borte,
Er jeg visnet Löv
Som paa Vove boltres.“

20 „Savner jeg i Sæde,
Savner jeg paa Leie
Mit Hjertes Ven,
Volde Gjuke's Sönner
Vee og Qvide,
Og sorgfuld Sösters
Svare Graad.“

21. „Maatte saa I miste
Magt og Rige,
Som brudt I have
Svorne Eder;
Ei skal du Gunnar
Guldet nyde;
Dyrt skal du böde
For brudte Löfter.“

22. „Större var Fryd
I vore Sale,
Da min Sigurd
Sadlede Grane,
Og i Uheldsstund
Ud I droge
Paa Beilerfærd
Til Brynhild, den Hex.“

23. Da udbröd Brynhild
Budle's Dotter:
„Ugift og barnlös
Blive den Norne,
Som dig Gudrun
Graad lærte,
Og i Morges
Mæle Dig gav.“

24. Da svarte Guldrand
Gjuke's Dotter:
„Ti Forhadte!
Furie du er,
Og Hövdingers
Hadforvolder,
Syv Kongers
Sorgers Kilde,
Og Qvindesplid's
Kolde Aarsag.“

25. Da sagde Brynhild
Budles Dotter:
„Min Broder Atle
Budles Sön
Ene volder
Al vor Meen.“

26. „I Hunnekongens
Haller saae vi
For förste Gang
Fyrsten guldklædt;
Det Syn siden
Seer jeg bestandig,
Og derfor evig
Undgjelde maa.“

27. Stod hun ved Stötte
Og Stötten trykked';
Brændte Brynhild
Budle's Datter
Ild af Öine,
Ædder hun fnyste,
Da hun Sigurd's
Saar blev vaer.

Om Originalen end har tabt sig i ovenstaaende Oversættelse, saa vil man deraf dog kunne danne sig et Begreb om disse episke Digtes lyriske Skjönhed. Thi det maa fastholdes, som et Særkjende for den nordiske Digtning i bunden Stiil, at den hverken er rent lyrisk, eller rent episk, og endnu mindre dramatisk i strængere Forstand, men derimod gjennemgaaende lyrisk-episk.

Ved de heroiske Edda-Qvad er dernæst det at bemærke, at Skjæbnen i dem har et större Raaderum, end baade i den tidligere og senere nordiske Digtning. Da de omhandle Sagn fra Folkevandringernes Tid, der, som alt bemærket, ikke ere specifikt nordiske, og de fölgelig ikke ere udsprungne af Nordens egen Naturgrund, saa kan det, selv om ikke andre Kjendsgjerninger forelaae, med Rette antages, at denne stærke fatalistiske Farve skyldes et fremmed, sydligt, Element, som ikke hörer med til den nordiske Aands Ejendommelighed, hvor Vægten altid lægges paa den personlige Kraft, Frihed og Selvbestemmelse. Thi de afvige i denne Henseende mærkelig fra de andre poetiske Levninger, vi besidde fra Overgangsperioden mellem Sagn og Historie i Norden, saasom Stærkodders, eller som Islænderne kalde ham, Starkad den Gamle's, Drapaer, Krakemaal af Regnar

Lodbrok, Bjarkemaal af Bödvar Bjarke, Örvar-Odd's Sagnet, Hervarar-Saga o. s. v., hvor Skjæbnen vel er Begivenhedens og Handlingens ene Faktor, men den personlige Kraft og Villie den anden, medens derimod, navnlig i hele Völsungesagnkredsen, Personerne, deres Dygtighed uagtet, ere hjemfaldne til Fatum, om end paa en anden Maade end i det antike Drama. Thi naar Oedip's Skyld i det græske Sagn t. Ex. udelukkende har sin Grund i Forbrydelser, som han begaaer fuldkommen ubevidst, nemlig sin Faders Drab, og Ægteskab med sin Moder, hvem han paa den Tid, Handlingen fuldbyrdes, end ikke kjender, og han fölgelig selv bliver et Offer for det blinde Fatum, saa er Sigurd Fåfnersbane's Skyld idetmindste halv-bevidst, og fra een Side betragtet, fuldkomment hans eget Værk, idet han ved Nydelsen af den Glemselsdrik, som Dronning Grimhilde har blandet til ham, forglemmer Brynhilde, og fæster Gudrun Gjukesdatter til sin Brud. Han var advaret og kunde have afslaaet denne Drik, det laae indenfor hans Selvbestemmelses Omraade, og forsaavidt er Ansvaret hans. Men har han engang givet sig i Grimhilde's Vold, saa er han for bestandig fangen, og synker nu dybere og dybere i Skyld. Om Oedip vide vi, at hvis han i den Mand, han udenfor Theben mödte, havde kjendt sin Fader, eller i Thebens Dronning sin Moder, saa vilde han hverken have omkommet hiin, eller ægtet denne. Men Handlingen er nu engang begaaet, og overeensstemmende med den antike Verdensanskuelse, er det ligegyldigt, om Gjerningsmanden har övet den fatale Daad bevidst eller ubevidst; den tynger derfor ikke mindre svært paa ham, som et forudbestemt Vanheld, Gudernes Vrede imod Slægten, o. s. v. — det blinde Fatum. I den nordiske Digtning, selv i de heroiske Eddakvad, træder Skjæbnen altid op, under Trolddommens Form, som en ved Menneskets onde Klögt besvoren Magt, altsaa middelbart igjennem den menneskelige Villie; i det antike

Drama derimod umiddelbart, som Fatums uundgaaelige Styrelse, eller enkelte Guders directe Indblanding i Jordelivet. Heri ligger, som man seer, en væsentlig Forskjel. Men selv Trolddommens Virksomhed taber sig i det nordiske Sagn mere og mere, jo nærmere vi rykke den historiske Tid, og den frie Villie kommer i „Troen paa sin egen Kraft“ stærkere og stærkere tilorde.

B. Sagaerne.

Der ere dæmrende Overgangstilstande i alle Folks Historie og Literatur, som i historiske Kriser flere Gange kunne vende tilbage. Saaledes kan man kalde Eddasangene, navnlig de heroiske Qvad, det hedenske Nordens Kjæmpeviser, og dette passer desuden saameget bedre, naar det erindres, at flere af dem (t. Ex. Sigurd Svend = Sigurd Fåfnirsbane) ere gaaede over i de nyere Kjæmpeviser, — thi de forholdt sig paa samme Maade til Nordens senere hedenske Digtning, hvis Forfattere vi kjende, som de egentlige Kjæmpe- og Folkeviser til den nyere christelige Poesi i Norden. Det Samme var ogsaa Tilfældet i Hellenismen, hvor episke Rhapsodier, Behandlinger af den græske Sagnkreds, af Heraklidernes Bedrifter, Argonautertoget, og vel ogsaa af den Trojanske Krig, hvis Forfattere man ikke kjendte, men som gjennem det mundtlige Ord vare blevne overleverede fra Mand til Mand, gik forud for Hesiods og Homers Epopeer. Det Samme finde vi endvidere i nyere Literaturer, i den provençalske Digtnings, Troubadourers, Minnesangeres og Minstrelers Forhold til den nyere Franske, Tydske og Engelske Poesi.

I Sagaerne have vi nu to fra hinanden forskjellige Digtearter for os, nemlig Drapaerne og de övrige i Sagaerne indflættede Skjaldeqvad, der med episk-lyrisk Korthed og Sammentrængthed i bunden Stiil forherlige historisk-mærkelige Begivenheder, Guder, Konger og

Helte, og den egentlige Saga i ubunden Stiil, som med episk Udförlighed og Omstændelighed skildrer Tilstande og Personligheder.

I. Drapaerne og de övrige i Sagaerne indflættede Skjaldeqvad.

Endskjöndt den i disse udtalte Verdensanskuelse kjendelig afviger fra de heroiske Eddasange, forsaavidt som Skjæbnen her har tabt Meget af sit Herredömme, saa have Form og Tone dog Meget tilfælles med Eddaen i det Hele. Navnlig forlode de nordiske Skjalde aldrig den episk-lyriske Toneart. De gjorde sig aldrig til rent lyriske Organer for poetiske Stemninger, eller subjective Fölelser, og hævede sig endnu mindre nogensinde til Dramets udtömmende Behandling af de menneskelige Forhold, Lidenskaber og Kampe; men ansporede af den ydre Anledning besang de historiske Kjendsgjerninger og Personer, med en, altid sparsom, Indblanding af deres egne Reflexioner. Omkvædet (Isl. *stef*), der hyppig forekommer i de nordiske Drapaer, og hvorpaa man alt vil have seet et Exempel i Goðrúnar-Qviða, I*), giver dem, fra Formens Side, i Særdeleshed den lyriske Charakter, thi Omkvædet er i Ordets Poesi, det samme som Themaet i Tonernes Poesi, i Musiken. Det er Digtets Grundtanke, der tiltrods for alle Forvandlinger og Diversioner bliver den samme, og som saa væsentlig bidrager til at opretholde den, selv for det lyriske Digt, fornödne Eenhed.

Det gamle Norden var rigt paa disse Drapa-Skjalde og Rhapsoder (*þylir*). Ja man kan næsten sige, at Digtekunsten hörte med til en nordisk Helts Dannelse. Selv Jarler og Konger, som Regnar Lodbrok, Harald Haard-

*) „— Gudrun ikke
Græde mægted'
o. s. v., o. s. v."

raade og Ragnvald Örkenöers-Jarl satte en Ære i at kappes med deres egne Hirdskalde i Digtning og kunstig Versification. Det vilde derfor före for vidt, her at opregne alle Nordens gamle Skjalde, og jeg maa indskrænke mig til kun at beröre de fornemste.

De falde naturlig i to Klasser, nemlig dem som levede og digtede under Hedenskabets Tid, eller indtil Hakon Ladejarls Död, og dem som forherligede Kongers og Jarlers Bedrifter fra Olaf Tryggvason til Hakon den Gamle Hakonsson.

1. De hedenske Drapa-Skjalde.

De fornemste af disse ere: Stærkodder, eller Starkad den Gamle, Bödvar Bjarke, Regnar Lodbrok og Brage hiin Gamle*), under og efter Kong Regnar; Thorolf af Hvin og Thorbjörn Hornklofe, under Kongerne Halfdan Svarte og Harald Haarfager; Evind Skjaldefordunkler *(skáldaspillir)*, under Kongerne Hakon Adelsteen og Erik Blodöxe; Egil Skaldegrimsson, Glum Geirason og Kormak, under Kongerne Erik Blodöxe og Harald Graafeld; Thorvald Hjaltason, under Erik den Seiersæle i Sverrig, og Svend Tveskjæg i Danmark; Enar Skaalеglam, Forfatter af det berömte Drapa: *Vellekla*, Tind Hallkelsson og endelig Elif Gudrunarson, der ikke maa forvexles med Elif Kulnasvend, under Hakon Lade-Jarl. Af disse vare de 7 förste Danske, Svenske (Brage hiin Gamle var Hirdskald hos den svenske Kong Björn paa Höien) og Nordmænd, de övrige 7 Islændere.

De fire förste, Stærkodder, Bödvar Bjarke, Regnar Lodbrok og Brage hiin Gamle, udmærke sig ved en kraftfuld Simpelhed. Den fatalistiske Trold-

*) Dennes Svigerfader, Erpr Lútandi, var ogsaa en berömt Skjald paa sin Tid, men, saavidt vides, er os intet Brudstykke af ham efterladt.

dom træder endnu frem i deres Digte og de dertil knyttede Sagn, navnlig Stærkodders, hvis hele Liv jo var en Bold for to stridende Guder, Thor og Odin, hvoraf den sidste gav ham en Velsignelse for hver af Thors Forbandelser, thi Thor har et naturligt Had til Alt, som er af Jætteblod. Men heri ligger dog allerede en himmelviid Forskjel fra det antike Fatum, og en mærkelig Formildelse af den paa Völsungerne hvilende eensidige Forbandelse. Dertil kommer at Stærkodder, der snarere er at betragte som en Art nordisk Briareus og Nestor paa engang, end som Nordens Herakles, ved sin Afstamning fra Jætter*), forsaavidt maatte undergaae Jætteslægtens fælles Skjæbne, endskjöndt hans övrige — menneskelige, ham af Odin skjænkede — Natur, saavel som Örvarodds, stærkt minder om „Troen paa egen Kraft“, der i

*) — *Sjá þykjast þeir* ɔ: Paa mig selv
á sjálfum mèr See de tykkes
jötunkuml Otte Hænders
átta handa. Jætte-ar.
— Vikarsbálkr Starkaðs.

og

„— Upsala-Bersærker kaldte Starkad en gjenfödt Jætte og Nidding.“ — Götreks Saga.

Thors Uvillie mod det Jotunagtige i Stærkodder antydes af denne selv i fölgende Vers:

— *Er Hlórriði* ɔ: Da Hlorride
fyrir hamar norðan Nordenfjælds
Hergrimsbana (Starkad) Hergrimsbanes
höndum rænti. Hænder kapped'.
— Vikarsbálkr.

Thor kan ikke taale at see Stærkodder med otte Hænder, istedetfor andre Mennesker kun havde to, selv i de Tider, og derfor afhugger Thor de sex, dog saaledes, at Stumperne hele Stærkodders Levetid bære Vidne om hans oprindelige Jætte-Afstamning. Det er vel saa, at den af Thor lemlæstede Stærkodder, Hergrims Banemand, egentlig var den ældre Stærkodder, den Yngres Farfader, men ved Gjenfödelsen blive de til en og samme Person.

og for sig indeholder en inderlig Blanding af Nödvendighed og Frihed, eftersom hiin jo begynder, hvor den „egne Kraft“ slipper, og idetmindste viser sig deri, at „engang skulle alle döe“. I Sagnet om Rolf Krake og hans Kjæmper er den samme Trolddoms Fatalisme tilstede, thi hvor stor en Helt Bödvar Bjarke end er, maa han dog sætte Trolddom imod Trolddom, og först efter at dette formenes ham, afgjöres Slagets Lykke til Fordeel for hans og Rolf Krake's Fjender, men selv vender han tilbage til sin menneskelige Natur og erhverver en Frihed, hvilken han under Trolddommen var berövet. Thi dennes fatale Magt viser sig deri, at selv naar den bringer jordisk Lykke, tilintetgjör den Friheden, hvilket paa en sindrig Maade betegnes i de nordiske Sagn ved at den Trolddommen övende Person betages af en Mathed, hvorfor dens ellers stærke Natur er fremmed. I en saadan Matheds og Bedövelses Tilstand henligger Bödvar Bjarke selv i Rolf Krake's Hal, medens hans fortryllede og forgjorte Jeg i en Björns Skikkelse kjæmper i Rolf Krakes Rækker. Det vil sige, medens Trolddommen staaer paa har han givet sig ind under en hans menneskelige Natur fremmed dæmonisk Magt, for hvilken al Frihed maa ligge under. Bjarkemaal maa derfor tænkes at være digtet efter at Trolddommen er gaaet over, og Bödvar er kommen til sig selv, og det aander kun Heltens ubegrændsede Taknemmelighed til Rolf Krake og hans freidige Beslutning at kjæmpe for Kongen til sin sidste Bloddraabe. I et billedrigt Sprog, hvor Guldet navnlig forekommer under saa godt som alle sine poetiske Benævnelser, hvoraf hver især indbefatter en heel Mythe, synger Helten sin Svanesang, hvoraf en Deel, nemlig den saakaldte *húskarlahvöt* (Livvagtshvæsselse) Aarhundreder senere blev som Krigssang afsjungen for Kong Olaf den Helliges Hær paa Stiklestad. En större Roes derover lader sig neppe udtale. — Paa lignende Maade er Krakemaal Regnar Lodbroks Svane-

sang, hvori den kongelige Viking gjennemgaaer sit bevægede Liv og med en dette værdig Freidighed og Frihed imödeseer sit Endeligt, der skal berede ham et nyt Helteliv i Valhalla. Imidlertid staae disse tre Skjalde endnu paa Grændsen imellem Sagn og Historie, saavel som den fjerde, Brage hiin Gamle, af hvis Drapa om Regnar Lodbrok, eller rettere om det Skjold, som denne havde foræret Brage, vi desværre kun besidde nogle Brudstykker, men som tilstrækkelig godtgjöre at han fortjente at bære Digtegudens Navn. Iövrigt er det ret mærkeligt at see, at man i Norden, ligesom i Grækenland, meget tidlig, begyndte paa kunstnerisk at fremstille Guders og Heroers Bedrifter paa Skjolde. Hesiod og Homer besang Herakles's og Achilles's Skjold; Brage hiin Gamle og Thjodolf af Hvin deres egne Skjolde, men som havde tilhört, hiint Regnar Lodbrok, dette Thorlev den Vise, Kongerne Halfdan Svartes og Harald Haarfagers bekjendte Raadgiver. De vigtigste af de os af Brage hiin Gamles Drapa om Regnar Lodbrok overleverede Brudstykker, omhandle det mythiske Sagn om Thors Sammenstöd med Midgaardsormen, et af Nordens fatalistiske Sagn, nemlig Sagnet om Hjadningerne, disses indtil Ragnarok daglig sluttede og daglig igjen fornyede Kamp, og endelig det i Hamþismál (see ovenf.) i den ældre Edda's historiske Deel omhandlede Sagn om Jormunrekr, Slutningsledet i Gjukungernes Trilogi. Dictionen er i dette sidste Brudstykke saa malmfuld, at den maa slaae ethvert Öre, som er, om end nok saa lidet fortroligt med det gamle Sprog:

Knátti áðr við illan	ɔ:	Ved en ond Dröm vaagned'
Jórmunrekr að vakna		Vild i Sværdetummel
Meðr dreyrfár dróttir		Mellem saarbedækte
draum í sverða flaumi.		Svende Jormunrekur.
Rósta varð í ranni		Haardt blev stridt i Hallen
Randves höfuð-niðja,		Hos Kong Randvers Frænde,

þá er hrafnbláir hefndu	o:	Da Erps ravnblaa Brödre
harma Erps of barmar.		Bittre Sorger hævned'.
Flaut of seit, við sveita		Flöd om Bænke Blodet,
sóknar álfs á gólfi		Been og Arme spredte
hræfa dögg of höggnar		Laae paa glatte Gulve
hendr sem fætr of kendu.		Glavindmejet Höst.
Fèll í blóði brunninn		Styrted' brændt i Blodet
brunn-ölskakki runna,		Bægerskjænken forrest.
— — — — —		— — — — —

Hos Brage mærke vi allerede til en Overgang fra Eddaens, Stærkodders og Bödvar Bjarkes kraftfulde Simpelhed til de senere Skjaldes mere konstlede Digtemaade. Dog vedvarer denne Overgang længe, thi i hans Efterfölgere, heelt ned til Hakon Ladejarl, fölge vi tydelig Kampen mellem den nordiske Digtnings oprindelige Naturlighed og den tiltagende Kunstrighed i Formen.

Med Thjodolf af Hvin begynder den egentlige historiske Digtning i Norden. Thjodolf var Kong Harald Haarfagers Ven og Skjald. Han opfostrede Kong Haralds og Finnekvinden Snæfrids Sön, Gudröd den Straalende, og mæglede mellem dennes Brödre og Harald, da Kongen engang i Vrede vilde forjage dem fra sin Nærhed. Af hans Digte ere Drapaet om Ynglingeslægten *(Ýnglingatal)*, Qvadet om Slaget paa Hafursfjord, som Heimskringla, i aaben Modsigelse saavel med Fagrskinna som den yngre Edda, med Urette tilskriver Thorbjörn Hornklofe, og Höstlang *(Haustlaung)* om det Thjodolf af Thorlev den Vise skjænkede Skjold, os overleverede. Ynglingatal udmærker sig ved en ædel Simpelhed, og kunde godt betragtes som en passende Fortsættelse af den ældre Edda's *Hyndluljóð* (see ovenf.). Ligesom denne Sang förer Ynglingatal Guderne gjennem Slægten ind i Historien, ind i den norske og svenske Kongerække. Her forekommer et Vers, der poetisk belyser vore Forfædres Skik, at höilægge Hövdinger nær ved Söen. Ved at

omtale en svensk Konges ved Havet anlagte Höi, siger Digteren:

— *Ok Austmar*	ɔ:	Og til Tidsfordriv
Jöfri Sænskum		Östersöen
gýmis ljóð		Synger Havets Sang
at gamni kveðr.		For Sverrigs Konge.

Noget Lignende udtaler Anthologien om Achilleus's Gravsted:

Τύμβος Ἀχιλλῆος ῥηξήνορος, ὅν ποτ᾽ Ἀχαιοὶ
Δώμησαν, Τρώων δειμα καὶ ἐσσομένων.
Αἰγιαλῷ δε νενευκεν, ἵνα στοναχῃσι θαλάσσης
Κυδαινοιτο παῖς της ἁλιας Θετιδος.

I Höstlang, hvoraf to Brudstykker endnu ere til, det ene om Idunnas Bortförelse, det andet om Thors Tvekamp med Jætten Hrungner, er Digteren mere kunstlet og dunkel, og skjöndt Skildringen af den Alderdom, der pludselig kommer over Guderne ved Idunnas Bortgang, er baade smuk og træffende, saa finde vi dog allerede der tydelige Spor af den metriske Formalisme, som man, ikke uden Grund, har lagt den nordiske Poesi, navnlig den senere Drapadigtning, til Last. Idet jeg iövrigt i denne Henseende maa henvise Læseren til Olafsen's „Nordens gamle Digtekunst", hvor alle hertil hörende Spörgsmaal udförligen ere dröftede, skal jeg blot bemærke, at denne Anke for en Del har sin Grund, dels i den mangelfulde Form, hvori mange af disse Sange ere os overleverede, dels i den nulevende Slægts ringe Fortrolighed med det gamle poetiske Sprog, hvis Nuancerigdom og Udtryksfuldhed man ofte paa en baade sörgelig og latterlig Maade har misforstaaet. Mærkeligt er det forresten, at medens de i Fornyrðalag's Versemaal*) digtede Qvad altid ere simple og ukunstlede,

*) Hele den ældre Edda er digtet i dette Versemaal (smnlgn. ovenstaaende Oversættelser).

synes de nordiske Skjalde at have lagt særlig Vind paa i den saakaldte *dróttkveðið*-Verseform at gjöre Meningen saa forviklet som muligt. I denne Verseart ere Parentheser saaledes læssede paa Parentheser, Mellemsætninger paa Mellemsætninger, at en besværlig *redactio in ordinem* bliver uomgjængelig fornöden, förend Verset kan forstaaes. Derved svækkes ofte den poetiske Virkning, og næsten altid det lyriske Indtryk, thi det vundne digteriske Udbytte i Tanken svarer ofte ikke til den med Meningens Forstaaelse for en Nutids Læser forbundne Uleilighed. Imidlertid kan en velanbragt Parenthes paa den anden Side stundom netop forhöie Indtrykket, som t. Ex. det bekjendte Vers af Thjodolfs Höstlang:

Ók at ísarnleiki
Jarðarsunr, en dunþi
— Móðr svall Meila blóða —
Mánavegr und hánum.

ɔ:

Jordens Sön (Thor) til Jernleeg (Kamp)
Jog tilvogns, saa döned
— Modig var Meile's Broder (Thor) —
Maanens Vei under hannem.

Det nordiske Sprogs Rigdom paa Benævnelser og Udtryk for det samme Begreb, ikke blot indenfor Mythologiens Omraade, men ogsaa for enhver Gjenstand, der hörte med til den Tids Tanke- og Virkekreds, som Slag, Vaaben, Guld o. s. v., vanskeliggjör fremdeles den lette og hurtige Opfattelse af den nordiske Digtning, forsaavidt som en nöje og udtömmende Kundskab ikke blot til Sproget, men til de til disse poetiske Benævnelser knyttede Myther og Sagn, udfordres, for sikkert og let at kunne fölge Digteren. Jeg skal i det Fölgende give nogle slaaende Exempler paa den nordiske Digtnings af det poetiske Sprogs mythiske Aare fremvældende Billed-

rigdom, hvortil jeg iövrigt i Anledning af Bjarkemaals poetiske Variation over Guldet*) allerede har hentydet.

Den næste Digter i Rækken er Thorbjörn Hornklofe, uden Tvivl Forfatter til det i Fagrskinna optagne Qvad om Harald Haarfagers Hird (smnlgn. Fornmanna Sögur, I, 7, hvor eet Vers af Qvadet i Fagrskinna udtrykkelig tilegnes ham), men han frembyder imidlertid ikke nogen ny Side for Betragtningen, og vi gaae derfor strax over til

Evind Skjaldefordunkler *(skáldaspillir)*, uden Sammenligning det gamle Nordens störste Digter. Höihed og Simpelhed, Billedrigdom og Naturlighed udmærke denne Skjald hvad enten han synger *dróttkveðið*, eller i *fornyrðalag*. Af hans Digte besidde vi desværre kun faa Levninger, og navnlig beklage vi Islændere, at hans Lovsang over Islænderne er gaaet tabt. Imidlertid eje vi i Drapaet over den faldne Kong Hakon Adelsteen, Hákonarmál, — digtet efter Glum Geirasons (?) Eriksdrapas Forbillede — samt enkelte andre Brudstykker, fornemmelig af Háleygjatal, eller Drapaet om Haloge-

---

*) *Gramr hinn gjöflasti* (Rolf Krake)
gæddi hirð sina
Fenju forverki,
Fáfnis miðgarði,
Glasis glóbarri,
Grana fagrbyrði,
Draupnis dýrsveita,
Dúni Grafvitnis,
— — — — —
Sifjar svarðfestum,
svelli dalnauðar,
tregum Otrs-gjöldum,
tárum Mardallar,
eldi óronar,
Iþja glys-málum,
— — — — —
þjaza þingkilum,
Rinar rauðmálmi,
rógi Niflúnga.
— Bjarkamál en fornu.

Hver af de udhævede Linier indeholder sin Benævnelse af og sin Mythe om Guldet, deriblandt nogle særdeles poetiske, som: „Ringen Draupners Sved“ — thi denne Ring havde jo den Egenskab, at een ligesaa svær dryppede hver Nat deraf —, „Mardalla's Taarer“ — hun græd Guld Stakkel —, og „Niflungers Avind“ — thi det var over Sigurd Fáfnersbanes Skatte, at Niflungers og Volsungers Tvist opstod.

jarlerne, samt af Drapaet efter Sigurd Jarl, Maalestokken for den i Evind culminerende gamle nordiske Digtning. Her finde vi den nordiske Billedrigdom i dens hele Fylde og Samklang med Nordens Natur og Liv, og man vil fra hans Drapaer kunne hente de meest slaaende Exempler paa den nordiske Poesies smukke Ejendommeligheder. Saaledes varierer han t. Ex. over Slagets Hede, i Hákonarmál:

Brunnu beneldar	ɔ:	Brændte Saarflammer
I blóðgum undum,		I blodige Vunder,
Lutu lángbarðar		Böjed' Öxer sig
At lýða-fjörvi;		Mod Alles Liv;
Svarraði sárgýmir		Bruste Saarbölger
Á sverða-nesi,		Mod Sværde-Næs,
Fèll flóð fleina		Strömmed' Landseflod
I fjöru storðar.		Paa Stranden ind.

Lignende Exempler finde vi ogsaa hos Egil Skaldegrimsson, der i Drapaet Höfuðlausn om en Valplads bruger fölgende Billede: „Der hvor Sværdbölgen bröd sig mod Ravnens Hovedstavn*). Samme Digter ender nævnte Drapa med fölgende Billede:

Hlóð ek lǫfköst
þann er lengi stendr
Óbrotgjarn
I bragar túni,

hvor han sammenligner sit til Erik Blodöxes Priis digtede Drapa med en „Roes-Höi, der skal længe staae uomstyrtet paa Digtningens Mark". I saadanne Billeder fandt de gamle Skjalde stort Behag, og Kunsten bestod da dels i Billedets egen storslaaede Natur, dels i consequent at blive i Billedet, hvori Evind og Egil af de

---

*) *þá er oddbreki,*
— slett und freki —
gnúði hrafni
á hǫfuð-stafni.

ældre, Sturla Thordarson af de yngre, vare de störste Mestere. Egils smukkeste Digt er Sörgedigtet over hans Sön Bödvar, bekjendt under Navnet: Sonartorrek (Sönnesavn), hvori han med Sandhed og Dybde bekjender, at Grunden til hans store Sorg egentlig er den, at Sönnen var ham selv saa liig. Han erkjender oprigtig, at Bödvar havde et blandet Sind mellem Ondt og Godt, og er ingenlunde blind for Sönnens onde Sider; men ikke desto mindre önsker han med den inderligste Harme at kunne hævne sig paa Söen, der havde berövet ham det Kjæreste han ejede — Bödvar var nemlig druknet paa en Söreise. — I det Hele overgaaer Egil alle Nordens Skjalde i kjærnefuld Sammentrængthed, som t. Ex. flere Steder i Drapaet om Vennen Arinbjörn Herser, og ovennævnte Sönne-Savn, hvor han omtaler sit Forhold til Odin:

Áttak gott	ɔ:	Godt var mellem mig
við geira drottinn		Og Spydes Drot (Odin)
gjörðumst tryggr		Og med Fortröstning
at trúa hánum.		Jeg troede ham.
Áðr vinat		Indtil Venskab
Vagna rúni		op mig sagde
sigr-höfundr		Seierdrot (Odin).
of sleit við mik.		
Blótkat því		Ei af Hjertet
bróðr Vila		offrer jeg
Goðs jaðar		til Odin.
at gjarn sèk.		Og dog har
þó hefir misvinr		utroe Ven (Odin)
mèr of fengnar		Godt med Ondt
bölva bætur		givet mig,
ef it betra taldi.		hvis det Gode
		jeg vilde mindes.

Man vil i gamle Skrifter neppe finde noget for den gamle Nordboes religiöse Standpunkt mere betegnende Sted. Troen paa egen Kraft skimter i Egils Udtalelse udaf Odins Troen. Forholdet til den almægtige As er blevet til et koldt Contrakts- og Vaneforhold. Betegnende er

fremdeles følgende Vers af Egil om Runernes Magt over det menneskelige Sind:

Skalat maðr rúnar rista	ɔ:	Den skal ei Runer riste
nema ráða vel kunni;		Som ei dem raade mægter,
þat verðr mörgum manni		Mangens Meen er det vordet
at um myrkvan staf villist;		I mörke Tegn at hildes.
Fann ek á telgdu tálkni		Dunkle ti paa Tavle
Tíu launstafi ristna,		Tegn jeg fandt indskaarne;
þeir hafa lauka lindi		I Möens Hu de have
lángs um trega valdið.		Haarde Sorger avlet.

Kormaks Ejendommelighed bestaaer i, at han er Nordens störste og förste erotiske Digter. Med österlandsk Yppighed dvæler han ved den Elskedes runde Ankel, eller blonde Lokker, og gjör sin egen Person ofte med Lune gjældende. „Vel er jeg bleg," siger Skjalden, „og har sorte Öine, men dog har jeg i Samtale undertiden fundet nok saa meget Behag for en Piges Öine, som de der ere smukkere end jeg."

Man kommer til at tænke paa Classikernes erotiske Hyperboler, naar Kormak vurderer sin Pige, og anseer hende ligesaa meget værd, som hele Island, Danmark, Hunneland og England med Irland. I det Hele aande hans Elskovsdigte den heftigste og meest vedholdende Kjærlighed til den skjönne Stengerda. Foruden Elegierne til denne, har Kormak ogsaa digtet et Drapa om Sigurd Ladejarl, Hakon Jarls Fader, men hvoraf kun faa og spredte Brudstykker ere os overleverede.

Om Thorvald Hjaltason, Glum Geirason og Tind Hallkelsson lader der sig ikke sige meget Nyt. Glum Geirason havde navnlig det Uheld, at være Evind Skjaldefordunklers Samtidige, idet han kun var Harald Graafelds Hirdskald, medens Evind berömmede Hakon Adelsteens berömmelige Handlinger. Af Glum besidde vi kun et Drapa om Harald Graafeld, thi det er tvivlsomt, om han er Forfatter til Drapaet efter Erik Blodöxe. Men desto mærkeligere ere Eliv Gudrunarson, hvis

Thorsdrapa med Rette kan betragtes, som den egentlige hedenske Digtnings Svanesang i Norden, samt Vellekla's Digter, Enar Skaaleglam.

Thorsdrapa omhandler Asa-Thors Besög hos Jætten Geirröd, og deres Kamp, efter at Thor havde knækket Ryggen i Jættens to Döttre (see ovenf.). Tiltrods for det dunkle Sprog, maa man tilstaae, at den gigantiske Kamp er gigantisk skildret. Allerede Reisen til Geirröds-Gaarde er saa uhyggelig, som vel mulig. Thor maa vade over iskolde og giftige Floder*). Og da han endelig, med megen Besvær, er ankommen til Jættens Hjem, er Modtagelsen derefter. Han maa knække Ryggen i sin Værts Döttre, efterdi de have sat sig under den Stol, hvorpaa Thor sad, og forsöge paa at hæve Stolen og Guden höjere i Veiret, end denne skjötter om, saa at „Tordenkærrens Styrer knækkede Latterskibets ældgamle Kjöl i begge Fjældhulens Qvinder“**). Derpaa kaster Jætten en gloende Stang imod Thor, men denne griber Stangen i Luften med sine Jernhandsker og kaster tilbage mod Jætten, der for at undslippe skjuler sig bagved en Jernsöile, men den gloende, af Gudens Haand kastede, Stang flöi gjennem Söilen, Jæt-

---

*) — Ok vegþverrir vorru
vann fetrunnar nönnu
hjalts *af hagli oltnar*
hlaupár um ver gaupu.
mjök leið ór stað stökkvir
stikleiðar veg breiðan
urðar þrjóts, *þar er eitri,*
æstr, *þjóðár fnæstu.*
— Str. 5.

**) — „Húfstjóri braut hvoru
hreggs vafrevða tveggja
hlátr-elliða hellis
hundfornan kjöl sprundi.
— Str. 14.

ten og Hulens Væg. Man kan tænke sig den Fryd, hvormed Hedenskabets sidste Repræsentant i Norden, Hakon Ladejarl, maa have lyttet til dette Kjæmpekvad, hvor Billederne og Ordenes Valg saa nöje passer til det vilde Indhold.

Enar Skaaleglams Drapa: Vellekla, der omhandler Hakon Jarls egen Færd, kan neppe have glædet ham mere, end Thorsdrapa, og, da Savnets Aftenröde jo dog altid hviler over en hensvindende Verdenstilstand, selv om denne i sit Væsen staaer tilbage for den Tilstand, som aflöser den, saa er det ikke uden Veemod, at man tænker sig Hedenskabets sidste Skjalde sidde i den sidste hedenske Fyrstes Egehal, og, selv troende paa de Myther, som de forherlige, for de sidste troende Ören skildre Hedenskabets Aand og Idræt. I Vellekla dvæler Digteren blandt Andet ved den Iver, hvormed Hakon hævdede den hedenske Gudsdyrkelse, og sammenligner ham i denne Henseende med Frode den Fredegode.

Men dog mærker man hos Digteren, midt i hans Roes, en Fölelse af, at det er paa Heldingen med de gamle Guder, hvilket allerede ligger deri, at han fremstiller Hakon, som den, der nærmest har gjenindsat dem i deres gamle Rettigheder, hvilke fölgelig maa være blevne anfægtede under Hakons Forgjænger. Ligesom Guderne selv havde alle disse Hedninger, deres Tro uagtet, en dunkel Fölelse af, at det var snart forbi med denne store Tid; ligesom Valhals Guder gik de med Bevidstheden om deres Undergang, og Anelsen om at en ny Tid med andre Guder og andre Ideer skulde oprinde: en ny Jord og en ny Himmel, som Eddaen lærte. Nogle af dem döde og faldt i hedensk Trods, Andre gik over til den nye Lære; deriblandt, mærkeligt nok, Forfatteren til Thorsdrapa, af hvis Qvad om Christus den yngre Edda (Skáldskaparmál, 52) har opbevaret os et Brudstykke, hvori Eliv, en nys omvendt Hedning værdig,

lader Christus boe 'sönden til ved Urdas Brönd*). Denne Yttring om Frelseren er paa sin Viis ligesaa betegnende for Overgangen fra Hedenskab til Christendom, som Sólarljóð i den ældre Edda. Fra nu af viser Kampen mellem den gamle og den nye Tro i Nordens Digtning sig fornemmelig deri, at begges Lærdomme og Udtryksmaader sammenblandes, undertiden paa den besynderligste Maade, som t. Ex. hos Hallfred Vanraadeskald. Dog foregaaer dette Ragnarok i Poesiens Rige kun langsomt og efterhaanden, thi mange af de yngre Skjalde, under de to Olaf'er i Norge, gik först i en fremrykket Alder over til Christendommen, saasom baade den nævnte Hallfred og Sighvat.

2. Den christelige Tids Drapa-Skjalde.

Disse ere, med Undtagelse af Kong Harald Haardraade og Ragnvald Örkenöers Jarl, forsaavidt vi kjende dem, udelukkende Islændere. De vigtiste af dem ere, foruden de to nævnte: Hallfred Vanraadeskald under Olaf Trygvason, Sighvat, Thormod Kolbrunarskald og Arnor Jarleskald under Olaf den Hellige og Magnus den Gode, Gunlög Ormetunge under Olaf den Svenske, Thoraren Lovtunge under Knud den Store; Snorre Sturlasson under Hakon Hakonsson og Skule Jarl; Olaf Hvideskjald under Valdemar II Seir, og endelig Sturla Thordarson under Magnus Lagaböter i Norge og Birger Jarl i Sverige.

Der möder os her, som ovenfor antydet, det mærkelige Phænomen, at medens den hedenske Bevidsthed mere og mere forsvinder, og Drapaerne fra denne Periode derfor i deres Indhold lade Personlighedens chri-

*) — Setbergs kveða sitja
suðr at Urðar brunni.

stelige Bevidsthed fortrænge Odinstroen, har den nordiske Digtning samtidig bibeholdt den hedenske baade ydre og indre Form. Thi de senere Skjalde vedblev ikke blot at digte i det gamle Versemaal, men de bibeholdt det gamle hedenske poetiske Sprog, med dets fra Hedenskabets Sagn og Guder hentede Omskrivninger. Ja man mærker hos dem alle, indtil de sidste, som Markus Skeggjason (under Kong Inge Stenkelsson i Sverige) og Arnald Thorvaldsson (under den danske Konge Valdemar Knudsson*), at de midt i deres Christendom endnu tilhörte en historisk forsvunden Verdenstilstand, hvorved de hængte med Mindets og Savnets Vedholdenhed. Det fölger af sig selv at dette tydeligst træder frem hos dem, der stode Hedenskabet nærmest, og Intet kan derfor i denne Henseende være mere betegnende, end fölgende Vers i et af Hallfred Vanraadeskalds Drapaer:

Öll hefir átt til hylli	c:	Odins Æt med yndig
Oðins skipat ljóðum		Alle Digtning trylled';
Algillda mank alldar		Fædres favre Snille
Iðju vorra niðja.		Fryder end min Tanke.
Emk trauðr, þvi vel Viðris		Tvungen — thi til Hjertet
Vald hugnaðist skáldi,		Taler Odins Lære —
Legg ek á frumver Friggjar		Frigga's Mands er jeg Fiende
Fjón, er Kristi þjónum.		For at tjene Christus**).

Men af denne indre Modsigelse fölger naturlig, at den yngre nordiske Drapadigtning i det Hele staaer tilbage for den ældre, aldenstund den hverken er et saa harmonisk og kraftigt Udtryk for Hedenskabet, som denne, eller formaaede at bryde sig en ny christelig Bane. Heri ligger paa engang Beviset paa Odinstroens Livs-

*) Det er ham som Saxo i 14de Bog kalder Arnaldus Thylensis, og om hvem han beretter, at denne idelig var i Absalons Fölge.

**) Smlgn. *John Olafsen, Syntagma de Baptismo,* XIII, § 14.

kraft i Norden, og paa den yngre Drapadigtnings indre Bröst, thi Poesien kan ligesaa lidt tjene to Livsanskuelser, som et Menneske to Herrer.

Dette hindrer imidlertid ikke, at man jo i Enkelthederne hos Hallfred, Sighvat, Arnor Jarleskald, Thormod Kolbrunarskald og fornemmelig Sturla Thordarson og Snorre Sturlasson, finder lignende og maaskee stundom större episke Skjönheder end hos de ældre Skjalde. Medens Sighvat's bersöglisvisur, hvori Digteren aabent sætter Kong Magnus den Gode i Rette for hans Feilgreb i Regjeringen og Mangel paa Ordholdenhed*), afgive et smukt Beviis paa Sprogets Malm og Fynd, udmærker Snorre sig ved sin Formfuldkommenhed, sin Færdighed i at snoe det smidige Idiom i alle Versearter, og Sturla Thordarsons Drapa om Kong Hakon Hakonsson indeholder maaskee ligesaa mange slaaende Exempler, som noget tidligere nordisk Digt, paa den vor gamle Poesi egne Styrke i Metaphorernes Sindrighed og Conseqvens, som t. Ex. fölgende Vers, hvori han skildrer en Ildebrand og sammenligner Ilden med en Hund, der med gloende Kjævt sluger Husene:

---

*) *— Hverr eggjar þik harri*
heiptar-strángr at gánga,
opt reynir þú þinum
þunn stál, á bak málum.
Fastorðr skyli fyrða
fengsæll vera þengill
hæfir heit at rjúfa
hjalldr-magnuðr þér alldri.
— Bersöglis-Vísur.

I dette Vers bebreider Digteren Kongen paa den fineste Maade det Ukongelige og Usömmelige i baade at være opfarende, haard og uordholdende, Egenskaber, der mindst af alle passe sammen, eftersom kun Paalidelighed kan böde paa Strenghed og, efter den almindelige Mening, fölger med samme.

Svalg hvert hús
Heitum munni
viðar hundr
Verma bygðar;
ok svipgárr
selju rakki
um garðs hlið
grenjandi fór
— Hákonar-kviða gamla.

Ogsaa hævede Dictionen sig i denne senere Tid til en endnu mere harmonisk Skjönhed, hvorom man kan overbevise sig ved Gjennemlæsningen af Snorre Sturlassons Drapa om Kong Hakon Hakonsson, Háttalykill, eller t. Ex. ved fölgende med Hensyn til Ordenes Malm og musikalske Klang uopnaaede, men paa et nyere Sprog uoversættelige, Skildring af Slagets Tummel i Ragnvald Örkenöers Jarls háttalykíll:

Hringr brast, hjuggust drengir
hjálmr gnast; bitu málmar,
rönd skar, rekkar týndust,
ruðust sverð, hnigu ferdir;
brandr reið, blæddu undir,
ben sullu, spjör gullu.
brast hjörr, brynjur lestust,
beit skjómi, dreif sveita.

Sverð ruðust, sæfðust ferðir,
svall ben, valr lá fallinn,
und raut, álmar bendust,
ör flaug, beitt varð hjörvi;
her fèll, geirar gullu,
gnast lífð, ramn brá fastu,
oddr beit, ernir söddust
úlfr fylltist, vè skulfu.

— Snorra-Edda, ed. Svb. Egilsson, p. 242—43.

Jeg har alt flere Gange bemærket, at man, ikke uden Grund, har bebreidet den nordiske Digtning i bunden Stil en vis Formalisme, en vis Sögthed i Udtryk og Omskrivninger, som vanskeliggjör Forstaaelsen deraf, svækker det lyriske Indtryk og ofte vanzirer den ellers saa kraftfulde Diction. Vistnok vænner man sig ved Övelse mere og mere til denne Kunstlethed, ja der gives endog dem, som endnu i vore Dage sætte stor Pris paa denne svære Udtryksmaade, og bedömme den gamle nordiske Digtning fra dens Samtids Standpunkt, der, som blandt Andre Kong Harald Haardraade, ikke fandt Be-

hag i Drapaerne, naar de vare simple og letfattelige, og kun kaldte de Vers vel digtede *(vel orkt)*, der vare overlæssede med eddaiske Omskrivninger *(kenningar)*, og gjennemskaarne af Parentheser. Det var nu vistnok ogsaa den Tids Smag, men deri ligger ligesaa lidt noget Bevis for, at denne Art Digtning er at foretrække for den ældre og simplere fornyrðalags Digtning, som man ved den Kjendsgjerning, at stive og beklippede Alleer i sin Tid bevislig bleve foretrukne for Træer ordnede og fremblomstrende efter Naturens egen Forskrift, kan godtgjöre at Ludvig XIV's Havecultur er at foretrække for den nyere. Eysten Munk, som dog laae den Tid betydelig nærmere, og vistnok maa være en Autoritet, forsaavidt som han i sit Digt Lilja selv har viist, hvor lidt det gamle nordiske eller Islandske Sprog, for at udfolde sin poetiske Kraft og Ynde, trænger til eddaisk Kunstlethed og Dunkelhed, bemærker i dette samme Digt, hvorom det længe har heddet: „Alle vilde have digtet Lilja," *(allir vildu Lilju kveðið hafa)*, Strophe 98, Paul Hallers latinske Oversættelse:

Non decet obscuris involvere talia metris;
Culta, sed e medio verba petita decent:
Omnibus apparent in aperto lilia campo;
Liliaque hinc dici carmina nostra volunt.

Iövrigt vedbleve de nordiske Skjalde fra denne Periode, som deres Forgjængere, at være Kongers og Jarlers Hofpoeter, og det maa derfor, i Bedömmelsen af dem, aldrig lades af Syne, at de ikke, som de klassiske Epikere, besang en svunden Heltetid, men derimod deres egen Samtid. Den historiske Afstands magiske Glands kastede ikke sine Aftenstraaler over deres Digtning, og hvad denne saaledes tabte i den fra det Svundnes Minde uadskillelige Poesi, det vandt den i historisk Paalidelighed, thi, som Snorre saa træffende bemærker,

Skjaldene vilde ikke have berömmet en samtidig Fyrste for Dyder og Stordaad, hvortil denne vitterlig ikke var istand eller hvorpaa han ingen Pröve havde givet, „efterdi dette snarere vilde have været Spot end Roes.“ Om den nordiske Digtning gjælder det derfor, at den ikke blot er at betragte fra et æsthetisk, men ligesaameget fra et historisk Standpunkt, som en af den nordiske Historieskrivnings Kilder, medens

II. Den egentlige Saga i ubunden Stiil

paa sin Side fuldt saa meget er Poesi som Historie.

Her træder Troen paa egen Kraft stærkest frem. Skjæbnens umiddelbare Styrelse og Gudernes directe Indblanding i Menneskelivet forsvinder. Charaktererne hvile paa sig selv og staae eller falde med deres eget Indhold og deres Stræbens Berettigelse i den Tilstand, som de tilhöre; Personligheden kommer til sin Ret.

Med homerisk Omstændelighed træde Personerne op for vort Blik. Hele deres indre, saavel som ydre Physionomi stilles os for Öie; den historiske og den poetiske Sandhed dække hinanden, thi Charaktererne ere baade consequente i dem selv og passe til den Tilstand, hvoraf de voxe frem. Det er i Indledningen alt bemærket, at Nordboens væsentligste Egenskab var en stærkt udviklet Friheds og Uafhængighedsfölelse. Selv Magten, som saadan, var ikke hans Lidenskab uden i samme Grad, som den forhjalp ham til Selvstændighed. Den despotiske, tyranniske Magt, der altid falder sammen med Ufrihed, for Besidderen under Angstens Form, var ikke Nordboens Önske. I den bedste Del af Sagatiden sögte Helten, Vikingen, Bonden ikke efter mere, end at være Herre i sin Kreds, sit Herred, paa sit Skib, i sit Huus. Efter noget Höjere stræbte han ikke og Mindre kunde paa ingen Maade tilfredsstille ham. Saaledes var Thorgny Laugmand, og

Høgne Laugbjörnsson afslog med Foragt alle Kong Harald Haardraades Tilbud om at gjöre ham til Mere end Bonde. Derfor kunde Kongemagten aldrig hæve sig til Absolutisme, og derfor besad Nordens Folk en fornuftig Selvregjering. Kong Magnus den Gode gav efter for en Skjalds aabne Paamindelser; Olaf Skotkoning blev paa Thinge vist tilrette af Thorgny og maatte ydmyge sig for Bönderne; og Olaf den Hellige afsonede ved sin Död paa Stiklestad, at han havde forbrudt sig imod denne Frihedsaand. Det var en sund Aand, som dengang levede i Norden.

Dernæst, naar man gaaer i det Enkelte, var Personlighedernes Liden taus, Rolighedens Pathos, som jeg et andet Sted har kaldt den. Ingen Stöi, uden Handlingens, ingen Larm, uden Kampens. Fölelserne gaae i Sagaen indad, og enten hærde — stundom forhærde — eller ödelægge Individet. Drengen, hvis Fader bliver dræbt, græder indtil han „heller husker“ (Færingen Sigmund Brestisson); Oldingen, hvis Yndlingssön er falden, sörger til han kaster Krykken (Havard); Hrefna brister af Hjertesorg. Ordet flöd sjelden let for vore Forfædre og Tankerne frös helst til Handling. Hvis ikke, sprængte de Livets Baand.

Man sige, hvad man vil, om denne Indesluttethed; det var nu engang saa. Den sunde, kraftige Natur trænger til en fuldstændigere Frigjörelse end Ordets halve Lettelse. Derfor var Nordboen ogsaa trofast, i Had som i Venskab, og derfor endte begge saa ofte först med Livet; thi Fölelsens Gjenstand bestemte Fölelsens Indhold. Af samme Grund finde vi i Sagaen sjælden en langvarig Sorg over den Afdöde; det stred ogsaa imod den sunde Betragtning af slige Forhold. Selv Hævnen gik, efter Nordboens Livsanskuelse, ikke som hos Jöder eller Italienerne, over paa Fornærmerens Börn eller Slægtninge. Hvam Sturla ansaae det for usömmeligt at

hævne sig paa Thoruns Börn. Medens hun levede, undsaae han sig ikke ved at ræse hende i og ved dem.

Nordboens Lidenskab var dernæst baade behersket og beregnet; Ord og Miner vare ikke dens udtömmende Udtryk, men kun Handling. Vel finder man i Sagaerne hyppige Exempler paa bitter Ordstrid, men saa veed man i Regelen ogsaa, at der ikke er Tale om nogen alvorlig Lidenskab. Ordstrid paa Thinge var, ligesom Nidviser, en Blanding af Spög og Alvor og kommer saaledes snarere ind under det Komiske; Lidenskaben stundom taus, altid ordknap, og derfor dramatisk, thi den indholdsrige Taushed antyder Individets Kamp. Denne Lidenskabens Tugt og Ave laae i Nordboens Blod, og hörte med til Opdragelsen. Klage og Opbrusning ansaaes for at staae under Mandens Værdighed, som Beviser paa hans ufrie Tilstand.

Det er denne Lidenskabens og Villiens Alvor og Værdighed der giver Sagaerne den dramatiske Charakter (Njáls- og Laxdæla-Saga). I sin Kamp — en Kamp der nærmere beseet kun er Individets Stræben efter Frigjörelse fra Lidenskaben - opnaaer Personligheden indenfor Jordelivets Grændser sjælden Forsoningen, uden ved fornyet Skyld paa en anden Bov; Hævnen tager gjerne for höi Selvtægt, og gjennem Slægten forvandles Skyldneren let til Tilgodehaver, saa at den samme Slægt, der i förste Led var Hævnens Udöver, i andet Led bliver Hævnens Gjenstand. Ved denne uopgaaelige Rest i Lidenskabens Regningskrav opstaaer Trilogien, hvis dramatiske Enhed er den retfærdige Nemesis, der, hurtigt eller langsomt, fortsætter sin Vandring gjennem Folks, Slægters og Individers Historie. Heri ligger ogsaa Interessen ved de islandske Sagaer, thi de omhandlede Begivenheder og Personligheder, der i og for sig ofte kun have et ringe Krav paa historisk Navnkundighed, hvis Virkekreds ofte er indskrænket og efter politisk Maalestok ringe, erhverve ved Lidenska-

bens Styrke og Udholdenhed en poetisk og almenmenneskelig Interesse, der hverken trænger til Sagnets mythiske Farve-Glands eller Historiens vide Horizont. Ingen vil nægte, at de islandske Sagaer læses omtrent med ligesaa stor Interesse, som Snorre Sturlasons Heimskringla, — ikke fordi de islandske Vikinger ofte stode i Beröring med nordiske Konger, men fordi de, hjemkomne fra deres Pilgrimstog, i deres egen Hjemstavn udviklede en individuel Virksomhed, der indenfor en begrændset og hverdagslig Kreds, giver et tro og ofte storartet Billede af det Almen-Menneskelige, saaledes som dette rörte sig i den Tid hvori og den Tilstand hvorunder de levede.

Om Tilstanden end var ensformig, forsaavidt som en lavere Culturtilstand jo altid maa savne den höjeres Bevægelighed og Mangfoldighed, saa vare Charaktererne desto forskjelligere og rigere. Thi saaledes er det: Tidens Enfoldighed giver Charakterernes Mangfoldighed. Alle Nuancer, fra Kraftens yderligste Hensynslöshed (Egil Skaldegrimsson, Skarphedin) til Tilbageholdenhedens störste Finhed (Brand den Gavmilde), fra det aabneste Ædelmod (Hrafnkel Freysgode, Jon Loptsson i Odda) til den mest udsögte Klögt (Njaul, Snorre Gode, Hvam-Sturla, Gissur Jarl) eller den underfundigste List (Mörd Valgardsson) finde vi i Sagaerne, og denne Charakterernes Rigdom træder saameget skarpere frem, som man finder uligere Personligheder ved Siden af eller ligeoverfor hinanden. De handlende Personer træde saaledes op, som det er dem naturligt; naar de af Naturen ere aabne og frimodige, speculere de ikke i Rænker, og naar de fra Naturens Haand komme med Snedighedens og Snuhedens lavere Stempel, fuske de ikke i Lövens Haandværk. Men selv indenfor Hovedformerne af Sagacharactererne er Nuancerigdommen uendelig stor. Snorre Godes List er forskjellig fra Gissurs; Snorre skildres i Sagaen, som baade heftig og snild; Gissur er altid

munter, men Hvam-Sturla grubler i sin lukkede Seng, ligesom Hakon Jarl, og Njauls Klogskab hæver sig til den Visdom, der med dybt Blik gjennemtrænger det Tilkommende. Jon Loptssons Redelighed er helt anden end Hrafnkels. Den förste er myndig og værdig, den anden mild og sagtmodig. Heller ikke fattes de större historiske Charakterer, men som naturligvis sjælden ere at söge paa Island. Hvo var vel nogensinde mere animæ magnæ prodigus, end Kongerne Hakon Adelsteen, Olaf Tryggvason og Harald Haardraade? Hvilken Fyrste ejede nogensinde en troere Tjener, end Harald Haardraade i sin Marsk Islænderen Ulf Ospaksson, der döde kort för Haralds Tog til England, og hvorom Kongen i den Ligtale han selv holdt over sin afsjælede Tjener, yttrede de rörende Ord: „her ligger nu den, som trofastest var og paalideligst af Alle.“ Hvilket Land ejede vel nogensinde en forholdsvis större Politiker end Norge i Kongerne Sverrer og Hakon Hakonsson, eller en dygtigere Despot, end Hakon Ladejarl? Naar og hvor fandtes vel en mere personificeret Seighed, end Svend Estridsson af Danmark, der ligesom Wilhelm III af England aldrig vandt et Slag, men dog aldrig blev underkuet, — hvor et bedre Specimen af en ædel Demokrat end Thorgny Laugmand? — Endelig bestaaer Sagaskildringens Mesterskab deri, at man, ligesom ved veltrufne Portraiter af Personer, som man aldrig har seet, föler Sandheden: — de ligne. Det ere ikke vilkaarlig opfundne Romanhelte, det ere virkelige Mennesker, sande og fuldstændige Produkter af Naturens og Skaberens egen Opfindsomhed.

Maalestokken for de nordiske Charakterers væsentlige Indhold og alvorlige Stræben har man i Modsætningen, Vrangsiden — det Komiske. Komisk var i Norden al Feighed, Mangel paa Selvbeherskelse, Praleri og Ordgyderi. En Mand, der i Vrede forfaldt til Ordström — *var ókamála* — er öieblikkelig komisk. Den ustyrlige Bersærk, der hyler som en Hund og bider i

Skjoldranden er komisk; men i Særdeleshed er den Feige hjemfalden til Latteren, som Ihændehaver af „Hoppens Hjerte.“ Ogsaa i det Ydre skildres gjerne disse Nordens komiske Figurer som smaa og lette, tungerappe og letfærdige Personer; ja selv indtil Navnet ere de foragtelige, thi de hedde gjerne Hrappr ɔ: en Flös, en Slubbert, og betragtedes formodentlig som værende af Trælleæt, hvilket Navnet ogsaa antyder.

De qvindelige Charakterer svare til de mandlige. Kydske og rene, trofaste og værdige, underordnende sig Mandens Villie og deltagende i hans Id berede de ham Tröst og Husvalelse, naar han vender hjem fra Kamp og Arbeide. I Reglen virke de formildende og beroligende; stundom træde de op med Furiens Lidenskab. Thorberg Arnasons Hustru Ragnhild (i Olaf den Helliges Historie), Njauls Hustru Bergthora (i Njáls saga), Helga i Gunlög Ormetunges Saga o. s. v., ere sande Mönstre paa den nordiske Qvinde. Furierne have vi i Hallgerde (Njáls Saga), Gudrun Osvifursdatter (Laxdæla) o. s. v. Hustruens Hverv var, efter nordisk Anskuelse, at vaage over Husets Ære, og i Mandens Fraværelse repræsentere Slægten, der ikke, som i den græske Verden, saaledes som denne skildres os i den homeriske Digtning, overantvordedes til halvvoxne Sönners Varetægt, med Forbigaaelse af Hustruen. Ofte træder hun formanende, undertiden hidsende op, men bliver i sidste Tilfælde i Reglen ogsaa sat paa sin rette Plads, som Hildigunne af Elose i Njáls Saga. Det gamle Norden ejede i det Hele „ædle Qvinder, skjönne Möer“; thi som Mændene ere, saaledes ere ogsaa Qvinderne. Sunde Tider frembringe dygtige Mænd og lydige Qvinder; fordærvede Tider slappe og daarlige Mandfolk, urolige og ukydske Fruentimmer.

Med Hensyn til Formen höre Sagaerne til samme Digteart, som den nyere Tids Epopeer i ubunden Stil — Romanerne, og bestaae af samme episke, lyriske og

dramatiske Elementer, som disse, men med den Forskjel, at den i den moderne Roman i Reglen iagttagne Handlingens Enhed i Sagaen udvides til en Række Handlinger, Begivenheder og Slægtfölger, endskjönt selv her een eller to Hovedpersoner udgjöre Sagaens Hovedkjærne. Dette ligger nu ganske naturlig baade i Sagaens, ikke som Romanens udelukkende poetiske, men tillige historiske Charakter og deri at den ligesaa ofte drejer sig om hele Provindser og Slægter (Laxdæla-Saga, Svarfdæla-Saga, Ljósvetnínga-Saga, Sturlúnga-Saga, o. s. v.), som om enkelte Personligheder (Njáls Saga, Egils Saga, Kórmaks Saga, o. s. v.).

Det er ikke umærkeligt, at vore Forfædre, som i Sagaerne have godtgjort, hvor skarpt et Öje de havde for det Dramatiske, baade i Situationer og Charakterer, aldrig hævede sig til det egentlige Drama. Men dette fölger naturlig af, at deres Forhold og hele Udviklingstrin ikke tilstedede — Scenen. Samfundslivet var ikke indrettet paa saa kunstige offentlige Forlystelser — thi paa offentlige Forlystelser manglede det ellers ikke, som Boldspil, Brydning, Hestekamp o. s. v. — og de dramatiske Elementer, der iövrigt rigelig vare tilstede i deres Liv og deres Literatur, savnede derfor den nödvendige ydre Anledning til at ordne sig til et virkeligt og regelret Drama. De lode sig nöie med at före de Scener frem for Phantasiens indre Öje, som Grækerne anskueliggjorde for det ydre Öje, og indlemmede dem med kunstnerisk Besindighed og en naturlig Takt i deres fra Formens Side episke Fremstillinger.

Da jeg ikke har stillet mig den Opgave, at ville behandle et saa rigt Æmne, som det nærværende, udtömmende, men kun sögt at give et Bidrag dertil, saa skilles jeg herved derfra, idet jeg baade venter og önsker, at en kyndigere og erfarnere Pen maa rette mine Feiltagelser og udfylde de af mig efterladte Lacuner. Jeg er overbeviist om, at i Hovedsagen, nemlig i at

betegne den gamle nordiske Digtning, som ophöjet, vil man give mig Ret, og, dette indrömmet, haaber jeg, at de mange begavede Digtere, hvorpaa det i Norden aldrig har manglet, og heller ikke skorter nu, ved en genial Efterdigtning ville gjenföde denne Poesies Natur og Væsen i Norden, og fra franske Vaudeviller og Noveller före Nutiden i de tre nordiske Lande til en hjemlig Aandens Ager, hvorpaa der, tiltrods for Oehlenschläger, Tegnér, o. A., endnu er Plads, ei blot til Efterslæt, men til en rig Höst.

Enevældens Indförelse i Danmark og Norge.

Af Dr. Fr. Hammerich.

Historien af de Begivenheder, der grundlagde Enevælden i Danmark og Norge, har havt en besynderlig Skjebne og er endnu den Dag idag ikke kommen saavidt, at den kan kaldes blot nogenlunde tilforladelig behandlet. Grunden hertil er ikke vanskelig at opdage. Enevælden havde i den saakaldte Arve-Enevolds-Akt af 1661 lagt Indbyggerne det i Munden, „at de utvungne, uden Kongens Tilskyndelse, Anmodning eller Begjering, af egen frie Villie og gode Betænkende havde tilsvoret ham og hans ægte mandlige og kvindelige Livsarvinger Arverettighed til Danmarks og Norges Riger, samt alle jura majestatis, absolut Regjering og alle Regalier.“ Kongeloven brugte samme Udtryksmaade. Det kunde fölgelig ikke være Enevælden behageligt, hvis en uhildet historisk Forskning maaskee skulde komme til at yttre en eller anden Tvivl med Hensyn til denne saaledes paastaaede, olympiske Rolighed fra Tronens Side, denne fuldkomne Frivillighed af Stænderne til at opoffre alle politiske Rettigheder, til, saa at sige, selv at indgive Ansögning om Umyndigheds Bevilling. Det var jo omtrent, at sigte den for Lögn. Ihvor velvillig den end ellers i mange Henseender monne være, saae den dog skjævt til historiske Undersögelser dette Punkt angaaende, og to af de vigtigste Værker herover, Niels Slanges og Langebeks, traadte derfor aldrig frem for Offenligheden. Derimod kunde den godt lide den naive Maade, hvorpaa Hjörrings Leirpoliti gav den hele Begivenhed en mystisk Farvning, som fremkaldt „ved Guds synderlige Indskydelse.“ Den havde Intet imod, at Prof. Vandal med kabbalistisk, theologisk og historisk Lærdom fremstillede Kongemagten som ophöiet over den menneskelige Skröbelighed, derimod Læren om Folkesuveræniteten som et pestiferum, perniciosum et portentosum dogma, og at lærde Folk agtede hans Skrift herom

ganske for „symbolsk Bog“ *). Den havde heller ikke Noget imod, at Fr. Gabel fandt det upassende, at bruge Udtrykket „Suveræniteten var overdraget Kongen af Stænderne,“ fordi disse ikke kunde overdrage, hvad der ikke med Rette var deres**). En saadan Enevældens Betragtningsmaade af sin Tilblivelse fandt stærk Støtte i Folkets, der i Begyndelsen af det attende Aarhundrede med Umiddelbarhedens hele Troskyldighed frydede sig over, hvad der var skeet, og sidenhen ikke kunde glemme gammelt Nag til Adelen eller den demokratiske Lighedsfölelse, som 1660 kom til Gjennembrud, i mange Henseender fandt Tilfredsstillelse under Enevælden og længe holdt Frihedsfölelsen nede. Alene af denne sidste Grund kan vi forklare, at selv Folk som Riegels og G. L. Baden sang Lovsange for 1660. En Betragtning af Tingene fra Frihedens Standpunkt træffe vi tidligere kun hos Fremmede, Molesworth og Aitzema, og i vore Dage hos P. A. Heiberg og tildeels hos Provst Rohmann, hvis Arbeide derfor ogsaa blev underkastet en ret mærkværdig Kritik af Trykkefrihedsselskabets Skriftkomitee, til hvilken det var indsendt. At see Begivenheden i sit rette Lys, er den nyere, frie Udvikling forbeholdt, thi först ved „at gjöre Historie“ lærer man, at skrive den.

Historien af 1660 ligger i alleregenligst Forstand i raa Materie paa Kongens Bibliothek. Her forefindes en Mængde Samlinger af Brevskaber, Dagböger förte af Öienvidner og de nysnævnte to haandskrevne Hovedværker. Hvad Geheimearkivet har at yde, er derimod ikke af nogen afgjörende Vigtighed, idetmindste ikke, forsaavidt det er tilgjængeligt; det, der ifölge en forældet Instrux endnu holdes hemmeligt, nogle ganske faa Sager, skal heller ikke have Stort at sige og navnlig ikke indeholde nye Bidrag til Kongens Planer. Lad os omtale Kilderne lidt nöiere! De bestaae for det Förste i Aktstykker, disse Historiens ægte Guldmönter, af hvilke de vigtigste haves trykte i Suhms nye Samlinger, Riegels's Christian den Femte og fl. St. Derefter komme Efterretninger fra Öienvidner og Samtidige, der tildeels endnu ere uudgivne, saasom: Beretninger i acta consistorii Nr. 9, Provst Villadsens Dagbog i Geheimearkivet (trykt under Titel „nöiagtig Efterretning om Souverainitetens Indförelse“), den i konstitutionel Henseende allervigtigste Ierkeske Dagbog, Magister Rhumanns, Rigsraad Parsbjergs, den fynske Raadmand Knud Wulfs (trykt hos Riegels), Biskop Bircherods Dagböger, Lægen

*) Spittler Gesch. der dän. Revol. 271.

**) Suhms Nye Saml. I, 251. flgd.

Pouchs Samlinger; endvidere Hjörrings Leirpoliti, Duvalls og Vogelsanghs Gesandtskabsberetninger (trykt i P. W. Beckers Saml. til Danm. Hist.), Aitzemas Fortælling, grundet paa ovennævnte hollandske Gesandts Indberetning, Terlons Memoirer, et Par Efterretninger i Raumers Briefe aus Paris og Fortællingen i Theatrum Europæum. Breve fra Kongens, Svanes eller adelige Rigsdagsmænds Hænder, der vilde være saa oplysende, savnes næsten ganske, paa hvilket Savn dog nogenledes raades. Bod ved Kristen Skeels bekjendte Skrivelser i Nye Samlinger og Gunde Rosenkrands's „Betænkning" og „Erindring" paa Kongens Bibliothek (uddragsviis i Beckers Orion). I fölgende Række staae Skildringer fra næste Slægtalder, som atter grunde sig paa Öienvidners og i Sagen Indviedes Fortælling. Herhen hörer Niels Slanges haandskrevne Historie, som har Forfatterens Fader, den bekjendte Stænderdeputerede Provst Villadsen, til Hovedhjemmelsmand, herhen höre Fr. Gabels Notater i Suhms nye Samlinger, der grunde sig paa hans Faders og Frederik den tredies Fortællinger; endelig Molesworths bittre account of Denmark og Höyers og Holbergs Danmarkshistorier. Blandt senere Værker er Langebeks Haandskrift, som G. L. Baden har benyttet, det uden Sammenligning vigtigste, det er en ypperlig Materialsamling, men Forfatteren har ikke lagt sidste Haand paa det. Andre Værker ere Joachims, Häberlins og Spittlers tydske Skrifter om dette Æmne, Riegels's Christian den femte, Schlegels danske Statsret, recenseret af Engelstoft i Maanedsskrift for Literatur, Nyerups Frederik den tredie, Jens Möllers Svanes Levnet i hist. Kalender, Gebhardis og G. L. Badens Danmarkshistorier, P. A. Heibergs Enevoldsmagtens Indförelse, et afgjort Partiskrift, og Provst Rohmanns Souverainitetens Indförelse.

Idet jeg efter de angivne trykte og utrykte Kilder vil forsöge, at skildre den mærkelige Statsomvæltning, som fik den meest gjennemgribende Indflydelse paa Danmark og Norge og, hvad Prof. Carlson i dette Tidsskrift har oplyst, gav et Stöd med og et Forbilled til den svenske Enevælde, nödes jeg, at gaae baade kritisk og fortællende tilværks dermed. Det vil væsenlig blive tre Ting, som gjöre Fordringer til Kritikken: Kongens Deelagtighed i Begivenhederne nemlig og de borgerlige Stænders Hensigter, Adelens og Rigsraadets ved förste Öiekast næsten ubegribelige Forhold, endelig Kongens moralske Forpligtelse og Stændernes grundede Forventninger ved Arvehyldingen.

Danmarks og Norges Historie er et Brudstykke af den almindelige europæiske og forstaaes kun i Sammenhæng med denne; men med Ludvig XIV og den vestfalske Fred kom Absolutismen paa Dagsordenen og aflöste Middelalderens Feudalregjeringer; denne Bemærkning maa forudskikkes og bestandig fastholdes. Vi begynde med, at sætte os ind i Tingene, som de stode ved Rigsdagens Aabning. Landets Stilling var til at fortvivle over: en Gjæld paa Millioner, en aldeles tom Kasse, alle Næringsveie laae nede, de frugtbareste Marker öde, ofte var hver fjerde, tredie Bonde ikke ved sin Gaard, selv Adelen forarmedes; den stærke, hvervede Hærs Mandskab maatte somme Steder söge Livsophold ved, i Masker og Forklædninger at gaae paa Rov, hvor de kunde finde Noget. Til denne Yderlighed havde Faaværldens forældede, slappe og ukloge Styrelse bragt Rigerne.

Samfundsforholdene i Kongeriget Danmark, med hvilket vi her fornemmelig have at gjöre, ordnedes af en Grundlov, „Rigens Konstitution“ af 1536, de omskiftelige Privilegier og Haandfæstninger og gammel Hævd; Slesvig havde sin egen Forfatning og Bestyrelse og tog ikke Deel i Begivenhederne 1660. Ifölge Frederik den tredies Haandfæstning og Privilegierne var Kongerigets Statsform næsten oligarkisk-republikansk, Forfatningen en skarpt udpræget Adelsforfatning, hvorved Magten i Riget sikkredes hele Adelen, og ikke som tidligere meest kun Höiadelen. Omtrent 800 Mennesker — flere voxne Herremænd fandtes der ikke — beherskede Samfundet. Regjering, Retspleie, Forvaltning hvilede i deres Haand, de vare skattefrie, berettigede til at handle, og eiede eller havde Brugsret af den störste Deel af Landet, alene Indkomsterne, de hævede af Kronens Forleninger, androge to Millioner. Til Rigsraadets Bevilling var hele Bestyrelsen og Lovgivningen bundet, og det var Indehaver af Rigets höieste Dommermyndighed; aarlig skulde det sammenkaldes og forhandlede da paa parlamentær

Viis, i Virkeligheden besatte det Ministerposterne, og Ministrene, der havde Sæde i dets Midte, vare det ansvarlige. Kongen var ikke Andet end uansvarlig Statspræsident, valgt paa Livstid, havde ikke engang noget Veto, ja, maatte end ikke være tilstede ved Raadets Forhandlinger. Raadet eller „Senatet," som det kaldte sig, bestod af 23 Herremænd, Fuldmægtige for Rigets forskjellige Landskaber; naar en Plads var ledig, indstillede Adelen i vedkommende Landskab 6 til 8, hvoraf Rigsraadet udtog 3 og Kongen valgte den Ene. I de saakaldte Landkomissærer havde Adelen en Art staaende Udskud, tillige beklædt med udstrakt Embedsmyndighed, og som ledede baade dens og Borgerstandens aarlige Provindsmöder. Saaledes stod Forfatningen paa Papiret, besvoret af Kongen, men denne altfor vældig optaarnede Magt var, paa Grund af egen Tyngde, ifærd med at synke sammen. Den virkelige Tilstand viste en ganske anden Fordeling af Magten, og jeg vil strax her nævne, hvad i det Fölgende nöiere skal udvikles, at Kongen i Forening med den, i Haandfæstningen ikke med et eneste Ord omtalte, men ældgamle Rigsdag, var den egenlige Magthaver. Al Adelens Ret paa Papiret og Aarvaagenhed over denne Ret, disse Privilegier, som vare „formidable" baade for Folk og Krone, kunde Intet forslaae mod Virkelighedens Fordringer.

Den blodige Afgjörelse ved Grevens Feide havde skaffet Adelen dens uhyre Overvægt, idet den styrtede den ene af Middelalderens Skabninger, Pavevælden, forat gjöre den anden, verdslig Stormandsvælde endnu vældigere. Under vore saa ganske forandrede Samfundsforhold har vi ondt ved, ret levende at sætte os tilbage i hine Tiders Tilstand. Der var en Kasteforskjel, et svælgende Dyb befæstet mellem Adelige og Uadelige eller „Ufrie," som de kaldes — „ofrälse" i Sverige — ikke fordi de just manglede Friheden, men fordi de ikke vare skattefrie, fordi deres Privilegier vare saa

ubetydelige; og af Privilegier afhængte dengang Alt. De Borgerlige holdtes borte fra vigtigere Embeder. Leensmanden udövede et stærkt Tryk paa Komunens Selvstændighed, deres Eiendomsret saae næsten ud som en Undtagelse fra den Regel, at Adelen eiede Landet. De maatte hverken tilkjöbe eller tilpante sig Adelsgods og kunde ikke engang sikkre sig for, at faae sit Tilgodehavende fra Herremanden, hvis de ikke toge hans falske Toldsedler i Betaling. Deres Ret til Handel blev ofte anfægtet og var, ligesaalidt som de faa Fabrikker, istand til at skaffe Landet noget större Opsving; deres Rigsstandsret og Ret til habeascorpus var dem ikke længer tilsikkret ved nogen Haandfæstning. De to sidstnævnte Rettigheder bleve vel tildeels overholdte, imidlertid kunde man dog see Almuesmænd arbeide i Jern paa Bremerholm, uden Lov og Dom skikkede derhen af Herremanden. „Der gives intet Land," hed det med Sandhed, „hvor en Borger eller Præst er mindre agtet, derfor bliver det ogsaa et Prakkerland." Altid finde vi hos lavere Staaende en vis Tilböielighed til, at misunde de Mægtige, og hvor rig Næring fik den ikke her? Tilsidesættelsen traadte öiensynlig nok frem paa alle Punkter i Livet, uagtet Præsten var mere dannet end Adelsmanden, og Kjöbmanden i saa Henseende ikke stod synderligt under ham. Paa en Kvindes Dragt, om hun gik i Atlask eller Flöil, med Silkeströmper, med Kniplinger og rige Guldsmykker eller ikke, kunde Enhver strax kjende hendes Stand, paa en Mands ligesaa. Af Gjæsternes og Retternes Tal ved et Gilde, af om man drak af Glas eller Kander, drak Viin eller Öl, spiste Konfekt eller ikke, af om der brugtes Kareter eller aabne Vogne, af Ligkisten og Kapperne ved en Begravelse, gjorde man sikkre Slutninger til Rigdom og Stand, vi kunde snart sige Kaste. En kongelig Fiskal förte Indseende med disse Ting og straffede enhver Lovovertrædelse paa Stedet, skjöndt han ofte

kunde faae sin kjære Nöd dermed, da franske Moder, Tressehatte, Parykker og lange Kjoler, begyndte at blande sig mellem de middelalderlige Dragter, hvorom Loven egenlig gav Bestemmelser. Studiosi opkaldtes i Konsistorium og fik Befaling, at lægge Parykken sub poena incarcerationis, eller Tilhold om, ikke at gaae med Manskjetter om Hænder og Stövler, som Hoffolk bar dem, Borgermænd og Præster fik lignende Befaling fra sin Övrighed. Den honnette Ambition, et godt dansk Karaktertræk, havde viist sin Opfindsomhed i nye tydske, franske og latinske Titler; enhver nogenledes agtbar Mand hed nu Monsieur, en borgerlig Pige Mamsel, en Skolemester Præceptor, en Spillemand Musicus, selv Skoflikkeren lod sig kalde Schuster og Barberen Chirurgus. Dog hvor fattig var denne Navnestads ellers ikke imod Adelens Excellentser, Riddere og Fruer? Saadanne Ting kunde maaskee synes ubetydelige, men de tirrede daglig især det smukke Kjön; var Manden ikke Lighedsapostel, saa var hans Kone og Döttre det af ganske Hjerte, „Rokkehovedet kunde ogsaa snakke med.“

I den sidste Menneskealder, der begyndte med Freden i Lybek, havde Borgerne og i det Hele Middelstanden oppet sig for Alvor, og de mange forargelige Optrin i den store Verden, fremforalt de ulfeldtske Historier, som afslörede Raadenheden i de höieste Kredse, bidroge overordenlig til at nedbryde Agtelsen for Magthaverne. Man huske paa Halsbaandshistorien og de Stores Forbrydelser under Ludvig Filip, der gik forud for Frankrigs Revolutioner! Til religiöse Bevægelser sporede man kun Lidet, og de kunde fölgelig ikke, som i andre Lande, enten aflede Opmærksomheden fra Samfundsforholdene, eller snarere gjöre Kampen endnu bittrere og vildere, ved at blande Samvittighedsspörgsmaal sammen med reent borgerlige Tvistemaal og afstedkomme fanatiske Forfölgelser. Efterat de friere religiöse Meninger vare undertrykte med Magt, skjöndt

uden stor Vanskelighed, slog Folket sig til Ro under en Statskirke, der ivrig holdt over den rene Lære. Skraalet af Niels Krönike, hiin Tids Sören Kierkegaard, om „Moab og Amalek og om at gaae ud af dette Babylon,“ Enkeltes halvt gjendöberske Meninger om seculum spiritus sancti og at Afsættelse af en ugudelig Övrighed, af Baals Tjenere, var en Herren velbehagelig Gjerning, fandt kun ringe Fremgang; det Samme gjælder om Slesvigeren Breckling og det unge Menneske, som, efter Duvall, viste sig i Kirkerne efter Gudstjenesten og selv i Kongens Nærværelse gjorde Opraab til Bod og Bedring. Her var der hverken Meget af engelsk Haardnakkethed eller engelsk Sværmeri. Det var alene om Samfundsforholdene Kampen stod og nu i fulde 30 Aar var fört, snart i det Skjulte, snart i det Aabenbare. Middelstanden talte ogsaa freidig den fortrykte Bondes Sag, thi den indsaae, at borgerlig Frihed og Lighed ikke kunde trives eller Landet komme sig, saalænge hans Elendighed under Vornedskab og Hoveri var saa stor. Paa Provindsmöder, paa Rigsdage, i private Skrivelser, i Nidskrifter, i Samtaler mellem Mand og Mand udtalte sig en altid mere ophidset Stemning mod Adelsvælden. Kampen for borgerlig Lighed havde faaet sine Martyrer i Dybvaderne og Student Osvald, der hörte til den lærde Stand; ihvorvel de Mægtiges Hævn hertillands aldrig satte sig saaledes ud over Lovene som andetsteds. „Hver Mand i Landet,“ skrev Kristen Skeel 1656, „raaber mod Rigens Raad, og vi gaae her med Bedrövelse og en ond Samvittighed“*); ja, Sagerne staae dengang saa spændt, at Svenskeren Magnus Durel raader sin Regjering, med Magt at hindre den Statsomvæltning i Danmark, der ellers synes uundgaaelig. Havde ikke allerede Christian den fjerde 1645 varslet om en saadan?

Paa den anden Side havde Kong Frederik paa sin

*) Dansk Magaz. 3 R. 4. 291.

lune, stille Viis, langt bedre end Fader för ham, vidst, at krydse sig frem mellem Haandfæstningens altid noget svævende Bestemmelser, saa det allerede 1650 var kommet til udenlandske Magters Kundskab, at han formaaede endda ikke saa Lidet*). Det mægtige ulfeldtske Parti blev styrtet, Dronningen hjalp altid til, og en Kabinetsregjering — „det unge Raad“ kalder Kristen Skeel den — var bragt istand, der især gik ud fra de tydske Kammerskrivere (Kabinetssekretærer), Monsieur Theodor Lenthe og Monsieur Kristoffer Gabel; en Mængde Sager afgjordes, Forordninger udstedtes uden Rigsraadets Samtykke. Maskineriet fra Leenstiden duede ikke længer, det var ganske forslidt, og Ingen, som overskuede Forholdene, troede paa, at det kunde have nogen Fremtid; nei, denne maatte söges hos Kongen, saavelsom hos de friske, endnu ubrugte Kræfter i de lavere Folkeklasser. Adelen kunde vel sukke herover, og vi höre paa Rigsraaderne Gunde Rosenkrands's og Kristen Skeels Ytringer, at den gjorde det; ændre Tingen, mægtede den ikke længer. „Vi faae ingen Komissioner,“ hedder det hos disse Mænd, „uden odiöse, Rigens Sager holdes os fordulgte, Andre forrette dem, vor Fundamental-Konstitution er ikke i Observation; vi gaae for et Nul og miste vore Friheder, som Forfædrene lovlig og dyrt have forhvervet, ja blive Trælle og Slaver. Herren er god og from nok, men det gjör ligesaa ondt, naar en Due pikker Öinene ud, som en Ravn, og de Fremmede forföre ham. I Kongens eget Gemak vrimle de, der ikke ere værdige i Forgemakket. Man burde dog holde hans Majestæt hans Ed fore.“ Hvad hjalp det, at hans Excellentse Kristen Skeel — saaledes löd Rigsraadernes Titel — paa sit Yderste dikterede sin 8-aarige Sön et Brev i Pennen, fuldt af Vredesmod, at han ligefrem sagde til Kongen: „Eders Majestæt foragter og gaaer

*) Chanuts Memoirer 2. 50.

Rigens Raad og de Danske forbi og betroer Eder til Fremmede!" Kongen blev ikke derved bragt bort fra sin Bane.

Og nu var Krigen kommet til med alle sine bratte Omvæltninger, to skjebnesvangre Aar havde virket som et heelt Aarhundrede. Adelen var paa Odense-Rigsdag af overdreven, forhidset Fædrelandskjerlighed blevet Aarsag i den förste Krig, den havde forladt sin tidligere Tilböielighed for Freden og derved selv gravet sin Grav. Det er en sand Bemærkning, at de tre nordiske Folk bestandig, enten med det Gode eller Onde, virke ind paa hinanden, det ene kan nu engang ikke staae ligegyldigt overfor det andet. Ofte er det gaaet tværtimod Beregningerne: Karl Gustav vil undertvinge Danmark, Kristiern den anden Sverige, begge gjöre de det Modsatte af hvad de vilde, de blive i Virkeligheden Befriere og ikke Undertvingere. Det danske Folk bliver lysvaagent med Sværdet i Haand og Krigssangen i Mund. Disse 3 til 4000 kjöbenhavnske Borgere, Kræmmere, Smede, Skræddere og Skomagere, der paa Volden have tilkæmpet sig det Adelsbrev, de fik i Privilegierne, fordre utaalmodigt sine Rettigheder. De ere blevne Borgere i en fri Rigsstad, hvad de under Grevens Feide saa ivrigt attraaede; de ere „en fri Rigens Stand" og have Ret til at tale med om Rigets Tarv. Enten de tage Munden fuld og före det store Ord, eller ere af en mere lavmælet Natur, i dette staae de alle sammen som een Mand. Krigen har snarere formindsket end formeret Agtelsen for de Store, og man harmes over, at de endnu kan have Magt til, for Öieblikket at formene en ærlig Borger Indkrævelsen af de Penge, Adelsmanden er ham skyldig. „Haremænd," „Helte fra Ridderkrigene," det er de Navne, hvormed Borgeren, oftest vel med Urette, hædrer Herremanden.

Hvad vi i vore Dage kalde Embedsstand, var dengang endnu ikke ret blevet til, og en kongelig Embedsstand kjendte man nu slet ikke. De höiere Pladser i

Landets Bestyrelse, i Hæren, paa Flaaden og ved Domstolene beklædtes af Adelsmænd, en Deel navnlig ringere Landofficerer vare hvervede Fremmede, Stædernes Övrigheder hörte til Borgerstanden; Hofbetjenterne indkaldtes et Par Gange under Krigen til Rigsdagen, men forsvandt saa igjen, Herredsfogderne, som sattes af Adelen, bleve regnede til Bönderne og gave Möde i denne Stand. Kun Geistligheden, hvortil de „Höilærde“ (Professorer), Kapitelsherrer, Skolemænd og den dengang allerede berömte Lægestand sluttede sig, kunde fremtræde som Repræsentation for en Embedsstand; dette gav den en særegen Stilling i Samfundet, i Forening med Borgerne udgjorde den Middelstanden. Mangen Præst maatte finde sig i Ydmyghed, bede tilbords og frabords hos Herremandens, være Skive for hans massive Vittigheder, spille Kegler og Kort med ham, arbeide som Urtegaardsmand i hans Have og tage imod den Kone, der ikke var Forvalteren god nok, eller imod sin Formands Enke, som Tilgift paa et Kald. Der gaves imidlertid ogsaa en Deel velstuderede, hæderlige, af Adelen uafhængige Geistlige, Flere eiede store Bogsamlinger, og deres Indflydelse paa Menighederne var betydelig. Man læste i hine Tider næsten ikke Aviser, man skrev i Regelen kun faa Breve, sine Nyheder fik man af Gjennemreisende i Kroen. Men de Reisende vare ikke mange, dertil var Befordring og Veie for slette, ja de sidste endogsaa usikkre og udsatte for Overfald; man brugte ligesaamange Dage, som vi nu Timer, til en Reise gjennem Sjælland. Prædikestol og Kirkestævne maatte böde paa denne ringe Samfærdsel, den var i visse Maader baade Avis og Folketribune, og ganske anderledes end nuomstunder fandt Dagens Begivenheder sin Vei derop. Præsten var vel i Almindelighed ikke saa forbittret paa Herremanden som Borgerne vare, skjöndt han aldrig, hvad vi see af Bircherods Dagböger, kunde tilgive ham, at Adelsgaarden ikke svarede Tiende; men han deelte dog Fölelser med dem, nu i Freden som

nys i Krigne, og vilde derfor komme til at staae paa samme Side. Han nærede den dybeste Ærbödighed for „Herrens Salvede“ og det af Guds Naade indstiftede Kongedömme, han havde Medynk med Bondens Trældom, som han kunde betragte paa nært Hold, og sine Anskuelser udbredte han hver Söndag til en talrig Kreds. Den lærde Stand i det Hele kunde umulig finde sig tilfreds med Adelsvælden, og vi maae huske paa, at det var den, som förte Pennen.

Om Kong Frederik og den mandige Dronning, der havde deelt alle Kampens Farer, flokkede Middelstanden og den menige Almue sig med en Hengivenhed, ja Begeistring, hvori end ikke Vanskeligheden ved at faae Adgang til Kongen, eller Anken paa hans tydske Raadgivere gjorde synderligt Skaar. Et Kongepar, omsuset af Fjendens Kugler, er et uforglemmeligt Syn, Tydskerne tilgav man, fordi de vare borgerlige Mænd. Danmark var trindt omkring omgivet af Arveriger, Bornholm havde allerede for sit Vedkommende frivilligt gjort Kongen til Arvekonge og friet ham fra Rigsraadet; i Norge paastod han Arveret; ogsaa i Slesvig var Kronen arvelig. Hele Tidens Strömning i Ludvig den 14des Old var afgjort gunstig for Kongemagten, der hævdedes som den eneste, for Gud rette Regjeringsform; hvad Franskmanden Montesquieu, fri Forfatning og Menneskerettighederne siden blev, det var i hiin Tid Franskmanden Bodin, Tydskeren Seckendorf, Kongedömmet, de syv Majestætsrettigheder og borgerlig Lighed. Frankrig, dengang allerede politisk Mönsterstat, havde sin enevældige Konge; i Tydskland steg Fyrstemagten öiensynlig; England kaldte angergivent sin fordrevne Kongeslægt tilbage. Hvor store Udsigter aabnede sig ikke under disse Omstændigheder for Kongemagten herhjemme? Denne var under Krigen synlig tiltaget Dag for Dag, faktisk var Konge og Rigsdag Landets Herrer, næsten enevældige, Alt gik en Omvæltning imöde med stærke Skridt. Tildeels forat hindre denne, der ansaaes

farlig for Sverige, havde, efter Prof. Carlson, Karl Gustav begyndt sin anden Krig; hans Gesandt melder om det Bulder, der vilde komme i Landet, naar Svensken drog bort, „kun vor Armee,“ skrev han, „holder dem i Skindet.“ Og nu maatte Bulderet bryde lös, Revolutionen var allerede gaaet for sig i Hjerterne. Riget, for Bornholms Vedkommende Arverige, for störste Delen Valgrige, Borgere med Adelsrettigheder, uden endnu at have gjort dem gjældende og faaet Deel i Regjeringen, en Rigsdag med stigende Magt, en Konge med stigende Magt, et Raad, efter Bogstaven almægtigt, efter Aanden afmægtigt, en svag Adel, som efter Loven dog skulde have Herredömmet i Landet — Alt dette kunde umulig bestaae sammen paa eengang.

Paa dygtige Ledere var der ingen Mangel. Hans Nansen, förste Borgemester i Rigets Hovedstad, nedstammede fra en anseet Kjöbmandsfamilie og var födt i Flensborg. Som puur ungt Menneske kom han til Kjöbenhavn paa den bekjendte Mikael Vibes Komtor, og gjorde herfra jævnlige Forretningsreiser især til Östersöen og Ishavet, Rusland og Island; i det russiske Sprog var han saa kyndig, at han kunde bruges af Regjeringen som Tolk. Uagtet han ikke havde studeret, var han alligevel en höist dannet Mand, eiede en stor Bogsamling og optraadte selv som Skribent; et geografisk Skrift af ham paa jævnt, troskyldigt Dansk var særdeles sögt og blev derfor flere Gange oplagt, en stor Sjældenhed i hine Tider. I Handelspolitiken, Statsökonomien og Finantsvæsenet havde han grundigere Kundskaber end mangen Statsmand, var hjemme i Byens Sager og mödte paa Rigsdagene som dens Fuldmægtig; paa Volden havde han under Beleiringen udmærket sig i den Grad, at Kongen spændte sin Kaarde af og forærede ham den som Hædersgave. Höiagtet af Medborgere, frisindet, redelig, velhavende, ja rig, var han en stolt dansk Patricier, saaledes som

man dengang kunde træffe dem, og borgerlig Lighed fandt i ham sin dygtigste Talsmand; han havde stridt for den mere end eengang, Hans Billede gjengiver os en Mand med fast, næsten bydende Holdning og kloge, bestemte Træk i Ansigtet. Med Alt det besad han imidlertid en ikke ringe Beskedenhed og undskyldte sig först længe, hvergang Medborgere kaldte ham til en ny Hæderspost; men Beskedenheden hindrede dog paa ingen Maade en saa ildfuld og i andre Henseender myndig Natur som hans i, at gjöre sig gjældende. Blev han varm for en Sag, da var han en saare djærv, hensynslös Mand, som forstod at bruge sine Evner, sine Talegaver, som ikke skyede nogen Fare, ikke böiede sig for nogen Magt og ikke rastede, för Maalet var naaet. Skjöndt over de Treds, fölte han ikke til nogen Svækkelse, nei, det gik ham tværtimod som mangen kraftfuld Olding, jo kortere Tid han havde tilbage, desto ivrigere var han i, at kjöbe det beleilige Öieblik; sine Modstandere kunde han saa forekomme, at ligne den utæmmede Björn.

Höist forskjellig fra ham, men paa sin Viis ligesaa dygtig var Sjællands Biskop, den lærde Dr. Hans Svane. Han var oplært i Brochmands Skole og havde der tidlig faaet Ærbödighed for Kongedömmet; i denne Aand havde han i et af sine Skrifter tegnet Idealet af en god Fyrste. Der var mange uelskværdige Sider hos ham, men selv nogle af disse, Ærgjerrighed, Snuhed, Hang til at gaae Krogveie, var ikke til Skade, enten han saa traadte op som Folkeleder eller Hofmand; han forstod sig paa, at spille begge disse Roller, förte sin Person med Værdighed, var rig, anseet og lige sikker paa et mægtigt Indtryk, naar han talede i sin milde Tone med Salvelse som geistlig Mand, eller gav sin satiriske Lune Töilen. Hvad han aldrig glemte Adelen, var det Öieblik, da kaade unge Herrer paa offenlig Gade rev Karethimlen ned ad Bispindens Vogn. Til Fremgangsmaaden i par-

lamentære Forsamlinger kjendte han fra tidligere Stillinger som Stænderdeputeret og Medlem af Konsistoriet.

Skulde der foretages noget Alvorligt, var Rigsdagen den bedste Valplads. Jeg troer i et Par Afhandlinger at have beviist, at denne efter Reformationen ingenlunde var saa ubetydelig, som man stundum lader til at mene. Den betragtedes som Supplement til Rigsraadsmöderne og kaldes derfor gjerne „Herredagen". Væsenlig var det Bevilling af Extraskatter og Kongevalg, men dog ogsaa Deeltagelse i Lovgivning, navnlig naar denne kom i Beröring med Privilegierne, som midt under Adelsvælden havde holdt Rigsdagen oppe, med dens snart 3, snart 4 Stænder. Skjöndt ingen Bestemmelse i Haandfæstningerne sikkrede dens Rettigheder, havde den ældgammel Hævd for sig, saa ældgammel som den danske Historie, og Adel, Præsteskab, Kapitler og Universitet kunde desuden af Brevskaber godtgjöre sin Skattefrihed; Christian den fjerde havde i et af sine Indkaldelsesbreve udtrykkelig hævdet hele Folket Ret til Repræsentation. Hvad der tidligere meget havde svækket Forsamlingen, var dens Mangel paa Organisation; den var, hvad den svenske Rigsdag var för Gustav Adolfs Tid. Hver Stand faldt stundum istykker i lutter Smaadele; Stændernes Plenum brugtes meest til at modtage Regjeringsforslagene og overlevere Svaret og Beslutningerne, der sjælden sammenfattedes i nogen Fælledsbeslutning; blot i de forskjellige Stænders Udskud, naar disse samtlig forhandlede med Rigsraaderne, eller ogsaa i Möderne indenfor hver enkelt Stand, blev der Rum for egenlig parlamentarisk Debat. Paa senere Tid kom dog Udskuddene hyppigere sammen, og Debatten trænger ind ogsaa i Plenarforsamlingerne; strengt hemmelige Möder, omtrent som sekreta Utskottets paa den svenske Rigsdag, forhandle de udenrigske Forhold. Stænderne have Nöglen til „Landkisten" og eftersee Raadets Protokol, om Bevillingerne ere overholdte, hvorfra Skridtet

ligger nær til, i modsat Fald at drage Regjeringen til Ansvar. Omtalte Udskud eller samtlige Stænder holde derhos det ene Möde efter det andet; alene i förste Halvdeel af 1660 tælle vi 6 saadanne smaa Rigsdage*). Forholdene lade sig nærmest sammenligne med dem i Sverige og Hertugdömmerne: intet Initiativ, Beslutningsret i Skattesager, Kongevalg og hvad der berörte Privilegierne, medens Myndigheden i andre Sager svæver mellem en raadgivende og samtykkende. At Rigsdag i Forening med Konge og Rigsraad havde Magt til at ændre Forfatningen, fölger ligefrem af, at den 1536 havde vedtaget den, det indrömmes desuden selv af Adelens Ordförer, Gunde Rosenkrands, i hans „Erindring". Paa tidligere Rigsdage, 1648 og i visse Maader 1645, havde Borgerstanden prövet Forbund med den ringere Deel af Adelen imod Rigsraadet, men Pröven, hvorved igrunden kun Adelen vandt, opfordrede ikke til nogen Gjentagelse. Nu maatte de lavere Stænder söge sin Styrke i indbyrdes Sammenhold og Tilslutning til Kongen. Paa hvert Blad vidnede jo Danmarks Historie hidtil, at Kongens og det ringere Folks Vel uoplöselig var forbundet; herom tvivlede dengang Ingen, först Enevældens Dage skulde gjöre det tvivlsomt. Man haabede altsaa, paa eengang at grundlægge borgerlig Lighed, ydmyge Adel og Rigsraad, foröge baade Rigsdagens og Kongens Indflydelse og selv faae Deel med i Regjeringen.

Der var kun een Stand i Riget, for hvilken den betænkelige Stilling paa en ubegribelig Maade syntes at skjule sig, det var Adelen. Var det Overmod, Foragt for disse Kræmmere og Præster, var det Vane til, at

*) Min Afhandling i nyt hist. Tidsskr. 1 og D. Mag. 3. R. 5. 246 flg.; man maa, da samtlige Stænder vare med, snarere kalde disse Möder absolut hemmelige Stændermöder, end, som Meddeleren Cand. Rördam, overtallige Rigsraadsmöder. Iövrigt findes lignende Möder tidligere f. Ex. 1645, 1570, 1569.

herske og taales som herskende, var det Dumhed, var det for vidt dreven Tillid til Kongens Samvittighed og Flegma? Snarest vel en Blanding af Alt dette. Vist er det, at Adelens Skjebne ligesom havde forblindet den, en Ting, vi ofte træffe paa under lignende Forhold; ligesaalidt som vore gamle Regjeringsherrer 1848 for Alvor troede deres Time kommet, troede hiin Tids Stormænd det. Vi kan tale om dem med Rolighed, thi Adelsvælde i Danmark er blevet en Umulighed, vi bör bedömme dem billigt; den demokratiske Aand, der kom tillive 1660, har været altfor nærgaaende mod dem, som den protestantiske, der vaktes ved Reformationen, var det mod Katholicismen. En dygtig Adel, hvis Interesse er sammenvævet med hele Folkets, er en Velsignelse for et Rige og Frihedens bedste Stötte; i saa Henseende behöve vi kun at pege paa England. Der fandtes dengang i Danmark upaatvivlelig ikke saa ganske faa ædle, kjække, fædrelandsksindede, lærde Adelsmænd. Men de store Karakterer fra Reformationsaarhundredet savnedes, Niels Kaas, Tyge Brahe, Herluf Trolle, og Standen som Heelhed, eengang Landets Hæder, var det ikke mere; Ingen er i Længden en falsk Stilling voxen, alt for megen Lykke havde fordærvet den og ganske skilt dens Interesse fra Folkets. Den var stolt af sine Fædre, sit adelige Vaaben, sin Rigdom — der gaves Herremænd med 16 til 20,000 Rdlr. aarlig Indkomst — og den var stolt af sin Magtfylde. „Selv Kongen, hed det, tör ikke sætte sin Fod i vort Huus uden vort Minde“; „vogt dig, Perikles, skrev en Adelsmand til Fredrik den tredie, du byder over frie Folk, du har at gjöre med Atheniensere“! Desværre fandt denne Stolthed for liden Stötte i tilsvarende Dygtighed. Massen var og blev Landjunkere, med ringe Kjendskab til den Verden, der ikke hængte sammen med Marken, Stalden, Skoven, Möddingen og Herregaarden. Lærd Dannelse blev altid mere en Sjældenhed, hvorimod man begyndte

lidt at lægge sig efter nyere Sprog, Tydsk og Fransk, de Fleste skrev heelt maadeligt, deres Bogsamling bestod i en Jordebog, en Psalmebog, nogle Ligprædikener over berömte Adelsmænd, en Bönnebog, Arild Hvitfeldts Krönike eller en anden Folkebog, det var den hele Lærdom; man kan nu træffe mangen Kromand, der er mere dannet. Passe sine Stude og sin Agerbrug, ligge i jævnlige Processer om Arv og Jordegods, gaae paa Jagt, sidde med Medesnoren den udslagne Dag, nyde Bordets Glæder, tumle med Bönderne, fjase med Kvindfolk, give sit Mundskjæg et mandhaftigt Sving, træde op med ydre Glands, spække Talen med Eder og franske, tydske og latinske Brokker: deri satte Mangen sin Stolthed. En dansk Herremand var i en Saadans Öine det ypperste Kreatur paa Guds Jord, Standsfordelen overveiede for ham alt Andet. Alligevel fandtes der ingen ret Enighed i denne höitpriste Stand. Den ene Rigsraad saae skjævt til den anden, fordi han var mægtigere; den yngre Adel, den saakaldte Brevadel, misundte den ældre og omvendt; man hörte jævnlig Yttringer, som: „saadanne Folk, hvis Fader stod i Kramboden, ere det ikke værd, at sidde i Rigens Raad!" Kun hvor det gjaldt Privilegierne, stode Alle som een Mand. Og hvad der, Sagen taget politisk, er det Værste, til nogen Forstand paa Tidens Bevægelser, nogen virkelig Statsmandsklögt, træffe vi saare faa Spor, selv hos de Bedre. Det i det Hele nationale Sindelag, der satte en Bom mod den tydske Hofkreds, kunde ikke böde paa saa mangehaande store Bröst.

Rigsraad og Adel mærkede godt Nödvendigheden af, at en Rigsdag maatte sammenkaldes, ialtfald forat skaffe Penge tilveie under disse fortvivlede Omstændigheder. To Gange i Aaret 1658 havde Raadet andraget paa Stændernes Sammenkaldelse og antog, „den vilde blive det til ringere Had og Eftertale" *); ogsaa under 6te Fe-

*) Min Afhandl. i nyt hist. Tidsskr. I. 431, 466.

bruar 1660 kom det med lignende Forslag*), idet det iövrigt erklærede sig enigt med Kongen, om at fremlægge Udkast til en Konsumtion. Men anede det da slet ikke den truende Storm? Tildeels vistnok, dog, som det synes, kun i enkelte lyse Öieblikke. Det frygtede for en stærk staaende Hær af Hvervede, En af de Store yttrede 1658--59 nogle Ord om det Farlige i nye Forandringer og Forræderiet, der laa i, at kuldkaste Rigets gamle Grundlove**). Og hvad gjorde det saa, forat besværge Uveiret? Ja, man forbauses virkelig over, at see de gamle Herrer ind i Sjælen, thi gamle vare de for en stor Deel; det gik dengang, som Lehmann sagde 1848: Enhver blev ved at være Minister, saalænge han paa en Bör kunde slæbes op i Raadet. Ihvor hæderlige og kloge de end iövrigt monne være i Liv og Færd, naar de traadte op som Regjeringsmænd, befandt de sig i en daarlig Dunstkreds, hvor Alt blev omtaaget: en Iagttagelse, der hyppig gjentager sig og navnlig gjælder vor seneste Historie. Den brave, ærekjære, lærde Gunde Rosenkrands yttrer Fölgende i sin „Erindring om 4 vigtige Spörgsmaal“***). „Der vil Stændernes Consens og Assistence til, udi Synderlighed Adelens og de Geistliges.“ Han frygter dog for, „at Stænderne solito more proponere gravamina og ei assistere; thi det er med dem, som syge Folk, der taler over sig og raser og klager paa Andre.“ Han foreslaaer derfor Kongen, at sammenkalde dem, saasnart Freden med Sverige er sluttet, og inden der kan indlöbe Klager fra Landet; mange Forsigtighedsregler burde iagttages ved samme Leilighed, saa den Ene knap vidste af den Anden at sige, og de ikke kunde

*) R. R. Br. N. 63. Geh. Ark.

**) G. Rosenkrands's „Betænkning“ paa K. Bibl. og Uddrag i Beckers Orion, 2.

***) G. Rosenkrands's „Erindring“, K. Bibl. Gl. kgl. Saml. fol. 914 og Uddrag i Beckers Orion, 2.

gjöre ordenlig gjensidig Aftale. Det var et divide & impera, som Kongen tog i en heelt anden Forstand. Kongen skulde med höie Ord, meente Rosenkrands, forsikkre dem om sin inderlige Medlidenhed med deres Tilstand og formelig gaae ud paa, at bestikke dem med Befordringer og gode Löfter. Saaledes skulde han fremforalt vinde Adelen, dernæst „obligere sig“ Bisperne, ved at love hver med Hustru et Kannikdom for Livstid; Præsterne, der formaaede meget hos Almuen, og deres Koner vilde ikke forsmaae en god Bondegaard, ligeledes paa Livstid; Stæderne, „skjöndt de mindst herudi have at sige“ (hvor klogt bemærket), kunde vindes ved Löfter om, at Borgere maatte tilkjöbe sig Adelsgods. Man tænke sig disse svinepolidske Smaakunster, denne „Brandpolitik“ ligeoverfor den mægtig fremadbrusende Histories Krav. Vistnok forekomme baade hos Rosenkrands og Rigsraadet ogsaa forstandigere Forslag: om kollegial ordnet Regjering af Adelige og Uadelige („privat Stand“)*), om at sætte Leensmændene paa fast Genant, aflöse Hoveriet paa Krongodserne, gjöre Bonden, „som ikke kan taale megen Frihed, men dog er et kristent Menneske“, fri for Vornedskab o. s. v.; men det Hele röber alligevel altfor ringe politisk Indsigt. „Raadstuen ved Kjöbenhavns Slot“, saa hed Rigsraadssalen, udmærker sig ikke ved snilde Raad. Lægge vi nu hertil, at Adelen, som omtalt, ikke var synderlig enig, at den, efter Kristen Skeels Död, Korfits Ulfeldts Fangenskab og Hannibal Sehesteds Frafald, ganske savnede duelige Förere, at hans Excellentse Rigshofmester Jokum Gersdorf var baade meget svagelig og böielig, at det Samme gjælder om saamangen Anden af Höiadelen, selv vor gode Gunde Rosenkrands, der desuden var nedböiet ved Tabet af to Sönner, da vil det strax sees, hvor rig en Mark her var for Kronen og Folkepartiet at arbeide paa, hvormeget der kunde

*) R. R. Br. 22. April 1658 (R. R. Br. Nr. 62, Geh. Ark.).

vindes ved snilde Overraskelser, ved Trusler ikke mindre end Löfter. Bruushovedet Otto Krag, som, altid lige ustyrlig hidsig, trængte sig fremmest i den adelige Leir, var sandelig ikke at frygte, trods sin lærde Dannelse; han forlöb sig i den Grad, at, efter Duvall, hans egne Medbrödre forargedes derover.

Vi have endnu ikke særlig omtalt Kongens Stilling til Sagerne, fordi denne, tilligemed den forudlagte Plan, kræver sin egen Undersögelse. Kong Frederik rostes for udbredt Lærdom, navnlig i Theologien, og kunde holde examen rigorosum, selv med Professorer; at han derimod duede til Statsmand, ansaaes i de förste ti Aar af hans Regjering af Mange for ikke synderlig rimeligt. Han var af en tilsyneladende rolig, taus, tilbageholdende Natur, saa selv skarpe Iagttagere, som den svenske Resident Durel, kunde troe, han ikke udrettede Synderligt; men det var det stille Vand med den dybe Grund, og just den flegmatiske Yderside var til Gavn for hans Planer, fordi den neddyssede enhver Mistanke om saadanne. Hvormegen Kraft og Klogskab havde han dog ikke viist under Beleiringen og selv i det Hele ved Regjeringens Förelse! Hans kongelige Pligt böd ham, at raade Bod paa den herskende Forvirring, Alles Öine vogtede i saa Henseende paa ham, der var stillet paa Samfundets Höidepunkt og bedst kunde ordne det Hele. Det var den gjængse Folketro, at en Konge efter en haardnakket Krig skulde sprænge sine Lænker, allerede 1625 fandt Gunde Lange, hvad vi see i Geheimearkivet, en Optegnelse herom i sin Faders Papirer; fortiden udtydede man det paa den nuværende Konge. Han havde for sig Traditionerne fra Kristian den fjerde, kjendte Misfornöielsen i Landet, og en staaende hvervet Hær,

Holmens faste Stok under Niels Juel og en krigsövet Borgervæbning stode til Tjeneste.

Bagved ham arbeidede en Kamarilla af snilde, indflydelsesrige Tydskere. Först Dronning Sofia Amalie, hvis Lidenskab det var, at glimre, enten med Diamanter og Aandrighed i Hoffets Sale, eller som spansk Dandserinde og Skuespillerinde, eller tilhest ved Kongens Side, i Dystridt, paa de voldsomste Jagter, paa Valpladsen, hvor fjendlige Kugler peb. Hun havde ikke glemt Adelen alle de Ydmygelser, den beredte hende, indtil den, at hun i Forveien var udelukket fra en mulig indtrædende Formynderregjering; hun bar et dybt Nag til den og rugede over Hævn, Intrigen var hende ikke fremmed. Med sin mandige, stolte, herskelystne Aand, der udkastede de meest höitflyvende Planer, forenede hun Skjönhed og Evne til at vinde, hvem hun vilde; paa Kongen havde hun vidst, at skaffe sig den störste Indflydelse, saa han, som han sagde, maatte gjöre Meget „for den kjære Huusfred“, eller ogsaa see at skjule sine Hensigter. Frederik Gabel fortæller i Nysamlinger, hvorledes han beklagede sig herover, og et Smædeskrift sammesteds, med Titel, „Undersögelse af Hertug Frederik, fordum Ærkebiskop, om en Mand tör gjöre Noget mod sin Kones Villie“, viser, at Forholdet var kommet til Folks Kundskab. Dernæst var der Kristoffer Gabel, mere kongeligsindet end Kongen selv, i hvis skarpe og klare Hoved hans Sön, sikkert ikke ganske med Urette, paastaaer, at Tanken om Enevælde skulde være undfanget. Han var en længe prövet, tro Tjener, taus som Graven, og havde ved sin Snarraadethed under Krigen bidraget til Danmarks Frelse; for Tiden tragtede han dog ikke efter anden Lön, end sin Konges Naade og Adgang til dennes Fortrolighed, han var for klog dertil. Ingen höi Titel prydede ham, hans aarlige Indtægter vare kun omtrent 200 Rdlr., eller det Halve imod hvad den kongelige Livbarbeer fik. Dannet Statsmand, skjöndt

udenat have studeret, begavet med store Anlæg for Intrigen, altid höflig og beleven, ja indsmigrende, velskikket til Omgang baade med Höie og Lave, var han ligesom skabt til Mellemmand ved en Statsomvæltning; lykkedes först den, da var han sikker nok paa sin Lön. Ogsaa Theodor Lenthe, en övet Forretningsmand, virkede i samme Retning, hvorimod det tydske Hofsleng, Körbitz og Andre, störstedelen er for ubetydeligt til at komme i synderlig Betragtning.

Det ligger altsaa ligefrem i Kongens Stilling og Omgivelser, at han paa Forhaand maa have næret Önsker og udkastet Planer, om han end gjemte dem hos sig selv. Det falder heller ikke vanskeligt, at gjætte, hvorpaa de gik ud, naar vi see hen til Tidsalderens omtalte Retning, til, at han var saa harmfuld over sin haarde Haandfæstning, den haardeste, der var aftvunget nogen Konge, til at han allerede strax efter Regjeringstiltrædelsen havde hævdet Norge som Arverige og modsat sig, at hans Sön skulde vælges til Konge deroppe, endelig til at Bornholm havde erklæret sig for evigt Arv og Eie i hans Slægt, og at han udfærdigede dets Privilegier, udenat tage Rigsraadet med. Men forat sætte Planerne igjennem, maatte han söge Forbund med Middelstanden, der i flere Henseender havde Vee og Vel tilfælleds med ham; dette falder idetmindste i höieste Grad rimeligt. At han derved nödtes til at gjennemgaae en indre Kamp med sig selv, da Samvittighedsfuldhed var et Grundtræk i hans Væsen, er naturligt; men under Sammenstöd af de tvende Pligter, den strenge Kongeed og Hensynet til Rigets Tarv, turde vel Vægtskaalen tilsidst komme til at synke mod sidste Side; der var gode Mennesker nok til at hjælpe dertil.

Hvad nu saaledes er udviklet om Kongens Stemning og sandsynlige Hensigter, finder sin fulde Bestyrkelse i uomtvistelige Kjendsgjerninger. Skjöndt han havde lovet Rigsraadet, og gjentagende mindes af det herom,

at besætte de 7 ledige Pladser i Raadet, saasnart Tiderne bleve roligere, er dog den ham personlig hengivne Hans Schak den Eneste, han sætter ind i det. Kort för Rigsdagen tages höie Officerer i ny Ed, ikke blot til Konge men ogsaa Kongehuus.*) Paa samme Tid fængsles den Ene af Kongens Svogere, Höiadelens Hovedmænd, nemlig Korfits Ulfeld, der trods sin tidligere Færd alligevel nok kunde være blevet farlig; den Anden, Hannibal Sehested, tilstaaes der en aarlig Pension af 6000 Rigsdaler, det Samme som en 16000 i vor Tid. Herved var denne Herre, som altid var i Pengeforlegenhed og nærede et dybt Had til sine Medbrödre, fordi de havde udstödt ham af Raadet, nu saa ganske vundet for Hoffets Sag; smidig, kundskabsrig, begavet med en sjælden politisk Klogskab, med alle en stor Statsmands Egenskaber, undtagen Karakterens Reenhed, vilde han kunne yde uberegnelige Tjenester. Strax en af de förste Dage under Rigsdagen viser Gabel sig som hemmelig Underhandler, bringer Adelens Protest til Borgerskabets Kundskab og gjör Rigsraad Oluf Parsbjerg föieligere, ved at love ham et godt Hofembede til hans Sön, hvad samme Oluf selv fortæller i sin Dagbog. Fjorten Dage senere optræder Gabel atter i Hans Majestæts Navn og indfinder sig hos Svane og Nansen med et kongeligt Haandbrev, der beraaber sig paa forudgaaet Aftale mellem Kongen og disse Mænd, hvorpaa saa den Rigsdagsklub dannes, som skal forberede Arveregjeringen. Man maa her vel spörge: naar er ommeldte Aftale gjort, skulde den forsigtige Konge have overladt Gabel det Hele, mon han ikke selv personlig skulde have talt med de Paagjældende? Men naar da? Næppe under Rigsdagen, snarere vel i Forveien. Endnu för Rigsdagen var aabnet, indtræffer det karakteriske lille Optrin, Bircherod har bevaret os, med de to Fynboer, der snakke om, „hvad

*) Geneal. biogr. Arkiv 181 flgde.

denne hersens store Herredag dog skal betyde", og Hannibal Sehested, der kommer til og hvidsker dem i Öret: „vil Du ikke, saa skal Du". Baade Aitzema, som skrev efter den hollandske Gesandts Beretninger, og den svenske Duvall i Beckers Samlinger lade sig forstaae med, at Tingene gik efter en forudgjort Aftale. Lægge vi nu hertil, hvor fiint Alt indledes paa Rigsdagen af Kongens Venner, saa han ganske holdes udenfor Spillet, og de meest gjennemgribende Forslag komme ligesom af sig selv under Forhandlingernes Gang, saa kan der næppe være nogen Tvivl om, at der för Rigsdagen var indledet Forstaaelse mellem Kongen, Gabel, Hannibal Sehested, Svane og Hans Nansen.

Om det Nöiere angaaende denne Forstaaelse have vi Vidnesbyrd fra næste Slægtalder. Höyer i sin trykte Danmarkshistorie beretter 462 om en Aftale, der, allerede för Rigsdagens Sammenkaldelse vedtoges, var truffet mellem Svane og Nansen, og hvori ogsaa Gabel var Deeltager; ja, han kan nævne os det Huus i Trompetergangen, senere hen en fornem Dandsebod, hvor disse Mænd holdt Möder. Han stadfæster Aitzemas Betragtningsmaade, at Bevægelsen i flere Henseender udgik fra de ringere Stænder. Niels Slange, der beraaber sig paa sin Faders, Stænderdeputeret Provst Villadsens efterladte Papirer og Fortællinger, skriver sit omtalte, til Frederik den fjerde dedicerede Skrift, og fortæller heri Fölgende. Hannibal Sehested var den, Kongen först gjorde til sin Fortrolige, og det fornemmelig med Hensyn til Inddragelsen af Lenene. Paa Frederiksborg raadslog han saa under Taushedes Löfte med Svane, og Biskoppen beroligede hans Samvittighed, „lad dem löse, sagde han, som bandt"; endelig betroede Kongen sig paa Kjöbenhavns Slot til Nansen, der iövrigt med sin aabne Djærvhed vist var mindst skikket til en Sammensværgelse, han gav ham egenhændig skriftlig Befaling, at sætte sig i Forbindelse med Biskoppen. De tvende Sidste fik senere, efterat

Rigsdagen var begyndt, Underretning om, at Sehested var med i Hemmeligheden, men de traadte aldrig i det nære Forhold til ham som til Gabel, der var deelagtig i alle Planer. I Forbigaaende bemærker jeg herved, at Hannibal Sehesteds vigtige Rolle under Statsomvæltningen ogsaa fremgaaer af Duvall hos Becker og af Raumers Briefe aus Paris. Slanges Fortællinger tör vove sig frem for en enevældig Konge, Frederik den fjerde, og ere saa détaillerede, afhjemlede og i sig selv saa sandsynlige, at Kritikken næppe skal kunne rokke dem. Frederik Gabel i Suhms nye Samlinger skildrer, hvad der er berört, sin Fader som Ophavsmand til Suverænitetstanken og Hovedhjul i Værket, og hans Skildring i det Hele synes ikke ubegrundet. Langebek og Suhm, hildede i den da gjængse Betragtningsmaade, at Stænderne tilsigtede en Enevælde, eller dog Intet havde derimod, lade ham ikke vederfares fuld Retfærdighed. Han er en Praler, sige de. Kan gjerne være, og hans Forestillinger om Faderens Indflydelse ere vistnok overdrevne, ligesom der ogsaa findes andre Feil hos ham, der dog let falde i Öinene; men paa den anden Side tale indre Grunde for Sandheden af Meget i hans Beretning. Som Kilder angiver han sin Faders og Frederik den tredies Fortællinger, og Beretningen er, ligesom Slanges Historie, nedskrevet, forat blive Frederik den fjerde meddeelt; allerede dette er mærkeligt. Han skjelner skarpt mellem „det gabelske System“ og Stændernes Hensigter og fremstiller dem som overlistede af Gabel; min fölgende Fortælling skal nu give Grunde nok for, at han har Ret hertil; hvad Langebek anförer mod ham, synes meget haltende i Beviset. Hvis vi skal angive nogen Enkelt, der i Forening med Kongen udkastede den saa ypperlig gjennemtænkte Plan, maae vi vel snarest nævne Kristoffer Gabel; han er allevegne ved Haanden og bliver efter Suveræniteten Kongens meest erklærede Yndling. Jeg har saaledes paaviist fire Mænd, der fra

Begyndelsen vare deelagtige i Værket. I det under Regjeringens Öine udgivne defense de Danemarc, 7de Kapitel, nævnes foruden disse Theodor Lenthe som den Femte af de Sammensvorne. Den bekjendte Molesworth, der udtrykkelig beraaber sig paa Öienvidner og troværdige Folks Beretninger, veed ogsaa nok at fortælle om en forudlagt Plan og omtaler paa sin sædvanlige, bittre Viis Svane og Nansen som Sehesteds Kreaturer; hans Beretninger maae dog altid bruges med stor Kritik. Saadanne Vidnesbyrd, saa paalidelige som de, efter Omstændighederne, kunne fordres, tale saa stærkt, at selv den grundige Langebek, Suverænitetens Forsvarer, der kun nödig röber Noget til dens Skade, alligevel ikke kan Andet end udbryde: „om Kongen för Rigsdagen har henseet til nogen Forandring i Regjeringen, tör jeg ikke paastaae, men det synes ikke utroligt“. Han indrömmer paa et andet Sted: „at Kongen har havt Samtale og Overlæg med Nogle af de gode Mænd, som Sagen siden saa ivrig befordrede“. Jeg tager derfor ikke i Betænkning, at opstille det som en afhjemlet Kjendsgjerning, at Kongen var i Forstaaelse om en Statsomvæltning med Hannibal Sehested, Svane, Nansen, Gabel og Lenthe; der var dannet en formelig Sammensværgelse herom.

Hvorvidt nogen fuldstændig Plan var bragt tilveie, bliver mere usikkert, og egenlig bör man altid tale om to, jævnsides löbende og hinanden understöttende Planer. Thi, som Frederik Gabel fremhæver, saae Hoffet og Middelstandens Ledere Sagen fra forskjellige Sider, det förste fra Kongedömmets, de sidste fra Folkets Side; det förste vilde styrke Statsmagten ved at styrke Kronen alene, de sidste ved at styrke Kronen og Rigsdagen i Forening. Den fölgende Fortælling vil bevise det og godtgjöre, at Svane og især Nansen langtfra ikke vare Hoffets Kreaturer, men gik sin selvstændige Vei, skjöndt de altid handlede i Forstaaelse med det. Enig var man fra begge Sider i, at arbeide for borgerlig Lighed, Kronens

Arvelighed og Haandfæstningens Ændring, maaskee Ophævelse. Jeg troer hermed, tilstrækkelig at have opredet denne Ting, saavelsom at have bidraget Noget til Opklarelse af det Gaadefulde i Rigsraadets og Adelens Holdning. Derfor forlader jeg denne Undersögelse og gaaer over til en sammenhængende Fremstilling af Begivenhedernes Gang.

Forslaget til Rigsdagens Sammenkaldelse er oprindelig udgaaet fra Raadet og forekommer i dets anförte Brev af 6te Februar 1660 i Geheimearkivet. Kongen skal i Begyndelsen ikke have fundet den paatrængende nödvendig. Han havde maaskee andre Planer, maaskee frygtede han for, at möde Vrangvillighed hos Rigsdagsmændene, og at de skulde stötte Raadets Bestræbelser for at faae Soldaterne aftakkede; tilsidst, heder det, fik Gabel ham omstemt*), en Sag, der iövrigt ikke altid gik saa let, thi han vilde, hvad han vilde. Saasnart Sammenkaldelsen var afgjort, bestod han en alvorlig Kamp med Raadet angaaende Mödestedet. Dette foreslog Odense, rimeligviis ængsteligt for det frisindede, bevæbnede Borgerskab i Kjöbenhavn; Kongen derimod stod paa denne Stad og satte ogsaa sin Mening igjennem. Slange föier nu hertil, at han fordrede, der Intet ved Mödet maatte forhandles om Norge, som var hans Arverige, hvilken Efterretning imidlertid lader noget forvirret. Da der kun skulde være Skattesager at behandle, og det altid iagttoges, at Norge gjorde sine særskilte Bevilgninger, kunde Fordringen ikke lyde som fortælles, med mindre man vil antage det Uhörte, at der skulde været Tale om, at kalde de norske Stænder ned til Kjöbenhavn. Havde Kongen betonet, at Norge var hans Arverige, maatte dette jo let röbe hans egenlige Planer, at

*) Suhms nye Saml. 3. 8, Höyers dännemarkische Gesch. 462.

reise Arvespörgsmaalet og faae en Arveregjering indfört i Danmark ved Rigsdagens Hjælp. Rimeligviis er Tingen da den, at Slange har faaet Nys om, hvorledes Kongen altid hævdede Norge som Arverige, og har anviist denne kongelige Anskuelse en urigtig Plads midt i Forhandlinger med Raadet. At Kongen staaer i Reserve med Arveretten til Norge og Bornholm, saavelsom sin nye, ikke til Raadets Medvirkning bundne Regjeringsmyndighed over denne Ö, at han i fornödent Fald vil rykke frem hermed, er höist sandsynligt, men Begivenhedernes Gang nödte ham kun ikke til denne Fremrykning.

Efterat det var besluttet, at forelægge Rigsdagen for det Förste et Konsumtionsforslag, siden maaskee Mere, dog herom vilde Kongen af gode Grunde ikke nöiere yttre sig, udfærdigedes Indkaldelsesbrevene under 5te August til Stænderne, at möde i Kjöbenhavn, saasnart Hösten var forbi, den 8de September 1660; de indkaldtes, heder det heri, „af höie og vigtige Aarsager for disse vanskelige Tiders Skyld.“ Man maatte træffe nye Valg, thi saa var Sædvane ved enhver ny Rigsdag, ogsaa Tallet af de Indkaldte og Valgmaaden var den, der sædvanlig brugtes. Af Adel skulde enhver myndig Herremand indfinde sig, enten personlig eller ved Fuldmagt, hver saadan var selvskreven Rigsdagsmand, de adelige Enker maatte lade möde for sig; dernæst skulde alle Rigets Biskopper möde, atter, efter Skik, som selvskrevne. Præsterne skulde vælge 2 Provster af hvert Stift, Kapitlerne og Universitetet skulde ligeledes vælge, Borgerskabet, efter Byens Störrelse, „udgjöre“ fra 6 til 1 Fuldmægtig, mindre Byer kunde slaae sig sammen til Valg; om Bönderne var der slet ikke Tale, skjöndt de, efter Durel, endnu havde indfundet sig paa Rigsdagen 1657. Fra Bornholm skulde Ingen möde, Kongen holdt vel af ovenomtalte Grund Befolkningen her borte fra Rigsdagen; heller ikke fra

Als, Ærö og Törningleen mödte dennegang Geistlige, som de ellers pleiede van; andre Sönderjyder end Nansen og Ripenserne saae man desværre ikke. I Anledning af de Indkaldte maa en Feiltagelse rettes hos Slange, som paastaaer, at Universitetet först mödte den 12te Oktbr. og da med antidateret Brev af 5te August. Baade Jurnalen hos Riegels og den vigtige lerkeske Dagbog taler herimod, saavelsom acta consistorii Nr. 9; her angives Indkaldelsesbrevet læst i Konsistorium 9de August, Valget foregaaet 27de August, to Deputerede mödte, men forlode rigtignok snart Salen, som siden skal fortælles.

Om egenlig Valgkamp kunde der ikke være Tale. Pressen var ikke længer, hvad den havde været i Reformationsdagene, det vigtigste Vaaben for Fremskridtsmændene, ogsaa Frederik den andens, for Litteraturen gunstige Dage vare forbi; större, tidsvarende politiske Skrifter udgaves ikke, Censuren var streng, Latinen herskede. Rigtignok viste de förste Aviser sig, flyvende Blade eller hvad vi vilde kalde Skillingsblade, men de havde ikke faaet nogen synderlig Betydning og Udbredelse og kunne ikke her komme i Betragtning. For faa Aar siden havde Övrigheden i Aarhuus By, af Frygt for det „meget gale Nyt,“ de bragte ud mellem Folk, besluttet, slet ingen Aviser at holde. De Valgberettigede i Byerne udgjorde ikke nogen meget stor Skare, efter Skik var det Magistraten og de „bedste Borgere,“ heller ikke Præstestandens Vælgere vare talrige. Interessen for Statssager var ikke betydelig, dem lod man i Regelen Regjeringen være om; dog havde den udviklet sig en Deel under de sidste Aars mægtige Begivenheder og tiltog daglig, Folket begyndte at ane, hvad det gjaldt om. Det man allevegne nærmest sörgede for, var, at faae Talsmænd for sine særlige Privilegier. Der er imidlertid dog sikkerlig arbeidet Noget paa Valgene fra begge Sider, Herremanden og „vores gode Herr Leensmand“ har ikke anseet det ganske under sin Værdighed;

og det viste sig da, at Adelen virkelig havde seiret ved et Par Valg i de jydske Stæder og idetmindste eet Sted paa Sjælland ved Geistlighedens Valg. Ogsaa Universitetet og Kapitlerne sendte Folk, hvis Anskuelser vare enten tvivlsomme eller afgjort adelige, og det er en Feiltagelse af Langebek, som alle samtidige Kilder gjendrive, naar han i Nye Saml. 1, 235 vil nægte dette med Hensyn til Universitetet. I Anledning af omtalte Valg paa Sjælland satte Biskop Svane sig strax i Bevægelse og drev det, ved en ret fiin Taktik, til Omvalg; saaledes beretter Slange, der, trods Zwergius's forskjellige Beretning*), vel maa staae til Troende, da det var hans Fader, Provst Villadsen, hvem Biskoppen ved sin indflydelsesrige Anbefaling fik valgt. Denne, der blev Geistlighedens Ordförer, spiller en betydelig Rolle paa Rigsdagen og er Svanes höire Haand; Somme**) ymte selv om, at han egenlig stöbte de Kugler, Biskoppen skjöd med. I det Hele mödte, efter Listerne hos Slange og Rhumann, 95 Adelsmænd, en Deel med mange ja indtil 20 Fuldmagter fra Udeblevne, dernæst 31 Geistlige, hvoraf 10 for Kapitler og Universitetet, og 65 Borgemestere, Raadmænd, Byfogeder og simple Borgere, hvoraf 6 for Kjöbenhavn; blandt Kapitelsherrerne fandtes et Par Læger, et Par Adelsmænd og et Par Skolemænd, blandt Borgerne en Foged fra Vestervig, altsaa en Landboer. Rigsdagen talte Alt i Alt henimod 200 Medlemmer, for en Deel gjenvalgte, for en Deel nye.

Stillingen til Udlandet var for Öieblikket saa heldig, at der ingen alvorlige Vanskeligheder vilde komme fra denne Kant. Sverige, England og Tydskland havde hvert for sig nok at tænke paa hjemme, Holland var gunstig stemt for en bedre Ordning i Danmark, og en

---

*) Zwergius's sjællandske Clereci, anført i hist. Kalender 1. 285., hvor Sagen omtales.

**) Zwergius a. St. 267.

paa Kongens Bibliothek opbevaret hollandsk Avis regner Arvehyldingen og Kongens Tilbagekomst til England næsten blandt Miraklerne. Fra Sverige skulde man vel nærmest vente Ubehageligheder; der havde jo, som fortalt, tidligere været Tale om, at modsætte sig den forudsete Regjeringsforandring, og samme Tankegang viste sig ogsaa senere, efter Carlsons Beretning; men den nuværende Resident Duvall, ung i Forretninger og næppe noget skarpsindigt Hoved, udtaler sig i sine Depescher hos Becker om Statsomvæltningen, som en for Sverige gunstig Begivenhed*). Lederne for de samlede Stænder have vi allerede for största Delen havt Leilighed til at omtale. Geistlighedens og Borgerstandens, Svane og Villadsen, Nansen og Stadshauptmand Thuresen, vare samtlig udmærket begavede Mænd, snilde, djærve og driftige, og Kjöbenhavnerne bleve det fremadskridende Partis faste Stok. Adelens Ledere vare derimod af middelmaadige Evner. Rigsraad Otto Krags Fusentasteri kjende vi, Rigsraad Niels Trolle lader ikke til at være stort klogere. Henrik Gyldenstjerne, den menige Adels ene Leder — i Sverige vilde man kalde ham Ridderhusets Landmarskalk — omtales i Oluf Parsbjergs Dagbog og flere Steder som en Herre, hvem Forstanden slet ikke trykkede; heller ikke Ove Juul, den anden Leder, eller Ivar Krabbe, den tredie, vare Stillingen voxne. Bag Kulisserne arbeidede Dronningen, Hannibal Sehested, de to tydske Kammerskrivere og hele Kamarillaen, og arbeidede fiint og utrætteligt baade paa Adel og Uadel. Allerede strax fra Begyndelsen synes Flere af de Store vundne eller dog afvæbnede ved Löfter og Trusler; hvad ikke blot gjælder om Hans Schak og den dygtige Sömand Henrik Bjelke, men tildeels om Gunde Rosenkrands, Peter Reedtz, Oluf Parsbjerg og

*) Beckers Saml. til D. Hist. 1, 205.

Flere, ja om selve Rigshofmesteren Jokum Gersdorf*), der desuden under Mödet var syg og sengeliggende. Behövedes alvorligere Midler, stod Hæren og det krigsvante Borgerskab paa Stedet til Tjeneste.

Men der var dog altfor Meget paa Spil for Adelen, var det rimeligt, at den saa let vilde falde til Föie? Blot en lille Smule Snildhed, vistnok noget större end Gunde Rosenkrands's tidligere omtalte, endeel Indrömmelser itide, Eftergivenhed for uafviselige Fordringer, en forstandig Plan, og den kunde have dannet et konstitutionelt Parti omkring sig, reddet mange Rettigheder og givet Danmark en Forfatning, omtrent som Sveriges er. Skjöndt der ikke rörte sig nogen stærk national Fölelse, var dog ingen dansk Mand tilfreds med Kongens mange tydske „Kammerraader"; denne Omstændighed kunde vel benyttes til at mistænkeliggjöre Hoffet hos de Uadelige. Jeg har allerede omtalt, at Universitet og Kapitler stode stivt paa sine Friheder og maaskee kunde vindes, og at nogle jydske Rigsdagsmænd vare adeligsindede nok. For Kjöbenhavnerne, Bevægelsens rette Kjerne, vilde en ordnet stændersk Forfatning været kjærkommen, naar den blot nogenlunde tilfredstillede Lighedsgrundsætningen, og Hoffet maatte forelöbig have nöiet sig med, paa een eller anden Maade at faae Kongemagten foröget. Men af den Klogskab, der hörer til at arbeide under saadanne Forhold, fandtes der Intet hos Datidens Adel. Den anede ikke, hvorom det gjaldt, og dens Opförsel var saa uklog som mulig, næsten fra Ende til anden, först haardnakket, opæggende, saa altfor myg; aldrig vovede den, at tage Sagen selv i Haand og komme med Forslag, men lod sig drive hid og did af Modstanderne. Hoffet derimod og Folkepartiet ledededes, som omtalt, med störste Forsynlighed. Alt dette kunde man imidlertid ikke vide forud, og der herskede og maatte herske stor

*) Duvall hos Becker 1, 245.

Spænding, hvad man seer af Anekdoten med Fynboerne paa Slotspladsen. Fra alle Kanter af Landet strömmede Reisende sammen; Kjöbenhavn, som iövrigt, efter Bircherod, havde forvundet de sidste Spor af Krigen, var opfyldt med Væbnede, Herrer og Svende, Borgere og Studenter. Vigtige Begivenheder forestode, de gamle Forhold vilde maaskee rystes fra Grundvolden, maaskee gik man blodige Tider imöde, en Fornyelse af Grevens Feide.

Tæppet ruller op, Skuespillet begynder. Skuepladsen er den samme, hvor ogsaa i vor allernyeste Historie de store Optrin foregik, hvor Folket i afgjörende Öieblikke flokkedes omkring sine Mænd og sin Konge; det er Kjöbenhavns Slot og dets Omgivelser. Midt paa den, under Beleiringen forskandsede Slotsholm ligger det, omgivet af en Grav; ved en Löngangsbro af Træ er det bragt i Forbindelse med Bolthuset, som indtager de nuværende Regjeringsbygningers Plads. Murene, temmelig nögne og stundum kun gjennembrudte af et Vindue hist og her, stige lodret op af det mudrede, grönlige Vand, hvor et Par Svaner svömme omkring. Bygningerne ere kobbertækte, men i Udstrækning kun en tredie Deel at regne mod vore Dages Kristiansborg; de udmærke sig paa ingen Maade ved Skjönhed, opförte som de ere i forskjellige Aarhundreder, er den ene Længe lavere, den anden höiere, Indtrykket, man faaer af dem, er lidt skummelt. Blandt de Taarne og Karnapper, der springe ud, er Porttaarnet, bygget ved Kristian den fjerdes Kroning, unægtelig det smukkeste, et af dem, Blaataarn, benyttes til Statsfængsel; ved Indgangen til Borgegaarden er Vagten opstillet. Slotsholmen var dengang ikke saa fri som nu, men belemret med Slottets grimme Udhuse, Bryggers, Stalde og Haver. Paa Nordsiden imod Gammelstrand

mellem Höibro og Nybro var den deels indrettet til Skibsværft med Bradebænk, deels bebygget med en Række Huse, hvoriblandt der fandtes smukke baade private og offenlige Gaarde, f. Ex. det bekjendte, til Stændermöder brugte islandske Kompagnihuus. Ligeoverfor Slottets Hovedindgang ligger en eenlig Gaard ved Bulværket, Rigsraadsbygningen, det saakaldte Kantselli med Regjeringskontorerne; den er et Gavlhuus og tækket med Skifer og Bly, ved Porten seer man en eiendommelig Art Trappe, beregnet paa, at de ridende Herrer desto lettere kunne staae af Hesten. Kanalen mellem Slotsholmen og Byen har Bulværker af Steen, er fuld af Skibe og endeel bredere end nuomstunder; Veierboden laa allerede paa sit Sted, der dannede et fremspringende Punkt fremfor den övrige Strand. Saaledes saae Hovedskuepladsen ud.

Efterat Fuldmagterne vare indleverede i Kantselliet og prövede den 8de September og Gudstjenesten holdt den 9de, aabnes om Formiddagen den 10de den betydningsfuldeste Rigsdag i vor Historie imellem Rigsdagene 1536 og 1848. Det er Plenum i Riddersalen paa Slottet. Rimeligviis var Herredag i Forveien udblæst med Trompeter, Pauker og Herolder, en Skik, som indtil 1849 var i Brug ved Höiesterets Aabning og kaldtes, „at ride Herredag ind“. Geistlighed og Borgerskab havde samlet sig paa islandske Kompagnihuus og lovet hverandre som troe Brödre, at staae Last og Brast sammen imod Adelen; thi Overeenskomst med den saae man strax, var en Umulighed. De gik nu parviis, alvorlige, i adstadige Dragter, Præsten ved Siden ad Borgermanden med sin Kaarde, hen til Slottet og videre opad Riddersalstrappen, forbi de steenhugne Billeder af Kong Hans og Dronning Kristine, som nu sees indmurede i Opgangen til Kongens Bibliothek. Kongen kunde ikke skjule sin Fornöielse over de to Stænders Holdning; han viste sig ved Vinduet, aabnede det og nikkede ned til hver Enkelt, Fol-

ket havde flokket sig rundtomkring som Koret i det græske Drama. Det var et höist varselsfuldt lille Optrin. Derefter kommer Adelen ind i Salen, stolt og alene; klirrende Sværd og Sporer, spanske Kapper, Axelskjærf, vaiende Fjedre nedad de bredskyggede Hatte, kort ridderlig Pragt. Riddersalen, der ogsaa heder Dandsesalen, 86 Skridt lang, er opfört af Kristiern den 1ste og Kong Hans og nu oppudset i Renaissance-Stiil med tavlet Loft og Læderbetræk paa Væggene, hvor allehaande forgyldte Figurer, Engle, Dyr, Fugle, Lövværk, hæve sig frem af den blaae Grund; den viser sig i sin fulde gammeldags Pragt, som, efter Wolfs' Encomion, hiin Tid beundrede. Ifölge Skik og Brug ved Aabningsmöder, traadte Kongen, omgivet af sit Raad, ind og besteg Tronen, Rigshofmester Jokum Gersdorf holdt Talen, egenlige Trontaler brugtes ikke. Mödet var, som næsten overalt i Europa, ligesaalidt offenligt, som noget af de senere, og hvad der foregik paa dem skulde være en Hemmelighed; imidlertid er det en Selvfölge, at Kjöbenhavnerne paa Stedet fik god Efterretning om Alt, og sörgede for, at heller ikke Landet blev i Uvidenhed. Taleren roste baade Kongens Forhold og de kjöbenhavnske Borgeres og fordrede Bevillinger til Hoffet, Hæren, Flaaden, Fæstningerne og Afbetalingen af Rigets Gjæld; Byrden skulde fordeles ligelig, det kongelige Forslag vilde siden blive fremlagt. Til Slutning opmuntrede han Stænderne, at komme med egne Forslag, hvis de önskede det. Henrik Gyldenstjerne skulde svare paa Alles Vegne — det var hine Tiders Form for en Adresse — men han skilte sig kun maadelig derved: atter et betegnende Træk.

Der fulgte nu i de nærmeste Dage en Række Möder, Plenarmöder og særlige. Adelen havde valgt sig Holmenskirke til Forsamlingssted, Geistligheden Fruekirkes Konventhuus, Borgerstanden Bryggernes Laugshuus, en anseelig Bygning paa Hjörnet af Skindergade og Kloster-

stræde; desuden blev dette sidste Sted og islandske Kompagnihuus snart brugt af den ene, snart af de to eller alle tre Stænder. Möderne bleve deels besögte af samtlige Rigsdagsmænd, deels af Udskuddene; man foretog i dem Valg paa Stændernes Ordförere, Sekretærer og Udskud, ligesom ogsaa Forretningsordenen og Meddelelsesmaaden fra Stand til Stand blev vedtaget, og Sagerne forelöbig dröftedes. De ordförende Rigsraader som Regjeringskomissærer og sandsynligviis tillige Ledere af Plenum, og gjennem dem atter Kongen, havde betydelig Indflydelse paa saadanne Ting; iövrigt vare jo Stænderne ved idelig Övelse ligesom hjemme i Rigsdagsmaskineriet. Allerede Navnene paa disse Rigsraader, Otto Krag, Gunde Rosenkrands og Peder Reedtz, vise, at baade Raadets Halsstarrighed og Föielighed havde fundet sine Talsmænd. Maaskee Kongen, der ialtfald var med, hvis ikke ene om, at vælge dem, just havde udseet sig Krag, for ved Hjælp af hans bekjendte Hidsighed og Uartighed, at faae Sagerne drevne paa Spidsen og Stemningen ophidset. Nævnte Herrer fremlagde de kongelige Forslag om Konsumtion i Forening med en ny Stempelpapiirsforordning, og lovede derimod, at andre Skatter skulde afskaffes, störste Delen af Hæren oplöses, og Indkvarteringsbyrden lettes. Naturligviis maatte Forslagene, höist indgribende Pengespörgsmaal, paa Stedet væbne de modsatte Partier imod hinanden.

Men der var, hvad fornemmelig Ierkeske Dagbog viser, endnu een Sag, hvorom Kampen stod i de to lavere Stænder, og den blev af störste Vigtighed, skjöndt den hidtil ganske er overseet; det var den Maade, hvorpaa der skulde afstemmes, og om Mindretallet kunde indgive særskilt Votum. Vi kjende Spörgsmaalet fra vore nyeste Provindsialstænder. Skjöndt Kampen herom var slynget sammen med den om Skatteforslagene, vil vi dog særlig skildre den i Forening med de to Stænders Organisation. Der gaves i Danmark ingen „Rigsdagsordning“ som i Sve-

rige, forgjæves havde Rigsraadet 4de Mai 1658 andraget paa „vis Konstitution“ herom. Ofte var der afstemt efter Stænder, dog havde hver Valgkredses Fuldmægtige ogsaa ofte afgivet særskilt Stemme, udenat det kom til nogen fælleds Standsbeslutning. Skete dette nu, splittede saaledes en Stand sig ad i flere Smaastemmer, eller ordnede sig muligviis i to Kurier, da vilde Fremskridtets Sag ganske öiensynlig lide et Tab. Gunstigt for den vilde det derimod være, naar hver Stand traadte frem som organisk Heelhed, og Modsætningerne indenfor den kun fik Luft i Ordskiftet, men ikke kunde indgive Minoritetsvotum. I saa Fald var det rimeligt, at Fremskridtet kunde gjöre Regning paa to af de tre Stænders Heelstemmer. Folkepartiets Ledere skjönnede godt, hvor vægtigt Spörgsmaalet var, hvorimod Adelen ikke synes, at have ændset det: et nyt Træk af Uklogskab. Det kommer strax frem under den forelöbige Behandling af Regjeringsforslagene. Universitet og Kapitler, blandt hvis Fuldmægtige der sad to Adelsmænd, beraabe sig i Plenarmöderne paa sin Skattefrihed og finde Understöttelse hos Adelen, der gjör det Samme; et Öieblik lod det til, at disse Privilegiernes Talsmænd vilde staae Ryg mod Ryg. Den 12te rette Kapitlerne det Forslag til Universitetet, om det ikke kunde danne en Kurie sammen med dem, jævnsides den egenlige Geistlighed, hvad der fölgelig, istedetfor tre Kurier, vilde give fire: to adeligsindede og to borgerligsindede. Begjeringen blev imidlertid afslaaet, heder det i vor Beretning, rimeligviis har Kongen befalet Otto Krag som Regjeringskomissær, at erklære sig imod den. De vaklende Kapitelsherrer, der dog temmelig hurtig maae have ladet sig omstemme, gaae herpaa hen til Geistlighedens Sal og indmelde sig i dens Kurie. Noget nær paa samme Viis gik det til i Borgerstanden. Flere adeligsindede jydske Borgere begjere, at afgive Minoritetsvotum over Regjeringsforslagene. Et Par Dage fastholdt de dette med Haardnakkethed,

indtil Nansen, efter Slanges og Langebeks Fortælling, i et Fælledsmöde af de uadelige Stænder, truede dem med, i saa Fald at bringe Sagen for deres Vælgere; da bleve de bange og faldt til Föie. Afstemningsspörgsmaalet i de uadelige Stænder var saaledes ad praktisk Vei bragt til en lykkelig Lösning, i Hovedsager, i Beslutningsgjenstande afgav hver Stand kun een Heelstemme, medens Andragender om mindre vigtige Ting ikke bleve de Enkelte formeente. Adelen bruger samme Afstemningsmaade, udenat dette koster nogen Kamp i Standen. Ogsaa et adeligt Forsög paa at svække Middelstandens Stilling, var blevet afviist, som lerkeske Dagbog fortæller. Henrik Gyldenstjerne begjerede i et Plenum „paa alle Stænders Vegne", at Regjeringskomissærerne skulde hjemforlove en Deel af Borgerne, „man havde saa alligevel nok af dem"; paa Stedet reise de to Stænder sig som een Mand og nedlægge Indsigelse herimod.

De saaledes Anfægtede, Borgerstand og Geistlighed, tænkte derefter paa, at forstærke sin Stilling, og dannede til den Ende, under Navn af „de Konjungerede under Kjöbenhavns Frihed", en fastsluttet Masse til fælleds Forhandlinger og Beslutninger. Kjöbenhavns Privilegier mærker man er Maalet for hele Landets Tragten, med dem skal der brækkes Hul i Adelens Privilegier, Kjöbenhavnerne ere derfor de Konjungeredes Kjerne. Til Mediator for dem — Fælledsordförer og Formand — blev Svane valgt, et heldigt Valg, thi hans Besindighed ved at styre en Forsamling var ligesaa stor, som hans Dristighed og Talegaver. Deres Forretningsorden foreskrev, at ethvert Forslag först skulde forhandles i vedkommende Stand, herpaa skulde der stemmes over det; hvad Fleertallet besluttede, udfærdigedes skriftlig som Standsbeslutning, der saa var at meddele den medkonjungerede Stand, og, om fornödent gjordes, kunde blive yderligere dröftet og vedtaget i Fælledsmöder. Forat bevare Sammenhold i Hovedsagen, var man villig til Indrömmelser

i det Enkelte. Fælledsbeslutningen skulde bringes til Rigsraadet ved Deputationer, hvor den Geistlige gik ved Borgerens Side. De Konjungerede sluttede sig herved til den tidligere Rigsdagssædvane, ved et Udskud at meddele de andre Stænder og Rigsraadet, hvad der var vedtaget. Men de gave den forhöiet Betydning ved Konjunktionen, og talede desuden om, muligviis i Masse, i höitideligt Optog at overbringe Beslutningerne til Rigsraadet; derved vilde de vække Opsigt og drage Befolkningen med ind i Bevægelsen. Den 17de September var man fuldstændig enig om alt dette, og nu först skred Geistlighed og Borgerstand til Valg af sine Embedsmænd, Sekretærer og Ordförere; de Konjungeredes Organisation var afsluttet. Den var beregnet paa, at give Middelstanden en kjæk, stolt, ærefrygtbydende Holdning. Hvilken Selvfölelse hos disse Mænd, hvor klogt, sikkert vare de ikke gaaede fremad! Uvilkaarlig komme vi til at tænke paa tiers état under Revolutionen 1789. Gaae videre med Organisationen og drive det til en fælleds Rigsdagsbeslutning, hvori de to Stænder overstemte den tredie, var naturligviis, efter Omstændighederne, en Umulighed for de Konjungerede; Rigsdagen 1536 med sin Fælledsbeslutning og nogle Fælledsbeslutninger i de sidste Krigsaar ere temmelig enestaaende i vor Historie. Universitetets Fuldmægtige bleve saa forbittrede over Sagernes Gang, at de i Forening med sine Vælgere gjorde Indsigelse mod Regjeringsforslaget, hvorpaa de, efter acta consistorii, fra den 19de September til 14de Oktober trak sig ganske tilbage fra Rigsdagen, stolende paa Adelen og overladende den Æren eller snarere Hadet for en Privilegiekamp. Denne de „Höilærdes“ Færd var baade uklog og uværdig for Universitetet som den frie Tankes Repræsentant, og svarede kun slet til, hvad man skulde have ventet sig af en Höiskole, der havde fostret Mænd som Dybvaderne, Scavenius og Svane. Kongen bedömte den skarpt; lerkeske Dagbog har be-

været hans Yttring herom: „han gad vel vidst, om Universitetet havde sine Privilegier af Adelen eller fremfarne Konger!“

Fra det vigtige Organisationsspörgsmaal gaae vi over til de förste Dages övrige Raadslagninger. Biskoppen og Nansen, fuldtroe Brödre, aabnede Kampen, som det synes rimeligst, allerede i Plenarmödet den 11te paa islandske Kompagni, og det med Ord, der stak Fanen op og viste Tænderne. „Det var vel bedst,“ sagde de, „Kongen kom selv i Besiddelse af sit Krongods, det gav én god Skilling; siden var det Tid, at tænke paa andre Midler.“ Ansigt til Ansigt ligeoverfor Magthaverne blev denne Handske kastet, med en Dristighed, som endnu overgik, hvad der havde viist sig ved de jydske Stæders Möder 1629, eller paa Rigsdagene 1645 og 1648. De ordförende Rigsraader satte sig i Harme ned ved Bordet og vilde for Öieblikket ikke forhandle videre med saadanne Mennesker. Ivar Krabbe kom om Eftermiddagen med et eneste lille Forsög paa, at sammenknytte alle Stænders Interesse; Adelen kunde nemlig virkelig troe, at gjöre „de Ufrie“ stor Ære ved Indbydelsen til, at være med i et Andragende om Besættelse af Marsk- og Kantsler-Embederne. Men saare keitet var Forsöget i alle Fald, det var en af Gunde Rosenkrands's Smaakunster, og Biskoppen afviste det paa Stedet: „hans Majestæt,“ sagde han, „vilde nok selv bedst ramme Tiden.“

Man skred til forelöbig Behandling af Regjeringsforslagene om Konsumtion og Stempelpapiir. De vare holdte ganske svævende og fastsatte Intet i det Enkelte, eller om, hvorledes det var at forstaae, at Alle skulde bære Byrden lige; Stykke for Stykke maatte de formelig ligesom pines ud af Regjeringen, og da man havde Alt, havde man dog endnu ikke nok, bestandig stode yderligere Fordringer i Udsigt. Rimeligviis laa heri en velberegnet Plan fra Hoffets Side, som den ikke forsyn-

lige Adel oversaae, en Stræben efter, at ægge Standsinteresserne frem; thi at det skulde skrive sig fra Regjeringens Ubehjælpsomhed alene, er der ingen Grund til at antage. Da Stænderne endelig kom tilbunds i Fordringerne, saae de, efter Riegels's Kristian den femte, Budgettet for de nærmeste Aar beregnet til 4 Millioner aarlig Udgift, hvoraf den ene skulde gaae til Gjældens Afbetaling. Det var en uhyre Fordring i et Land, hvor een Million aarlig havde været anseet for höieste Udgiftssum; vi maae nemlig huske paa, at Penge i hiin Tid havde langt större Værdi end nuomstunder, een Tönde Hartkorn regnedes for 50 Rdlr., og at Statens Behov var langt ringere. De fleste Embeder lönnedes med Krongods i Leen, eller af Kommunerne; til Hoffet, Gesandterne og Væbningsvæsenet kunde ved sparsom Huusholdning de sædvanlige Indtægter strække til: Overskudet nemlig af Leen, Tolden, Sagefaldet o. s. v., endelig de een Gang for alle vedtagne Skatter fra By og Land, der svaredes af de lavere Stænder. Men nu, hvilken Sum skulde ikke tilskydes ved særlig Bevilling? Den store Kunst, at fordele Skattebyrden ligelig, begreb man dengang naturligviis meget mindre end nu. Oftest bestod Extraskatten i en Blanding af Formue- og Grundskat, der altsaa traf de mere Velhavende; Krigsaarene havde imidlertid stillet saa store Krav til disse, at man nu i Forslaget, efter hollandsk Mönster, vælger en Beskatningsmaade, der vil hvile ogsaa paa den Fattigere. Konsumtion foreslaaes, ikke Konsumtion i vor Tids Forstand, men en Skat, der opkræves baade i By og paa Land af alle Forbrugsgjenstande, selv Stövler, Sko og Töfler. Hvorledes skulde Pengene blive reiste, naar selv de Rige kun havde Lidet tilovers?

Vi maae anskueliggjöre os Forholdet mellem Skattefordring og Skatteevne, Næringsveie og Befolkning. Adelsvælden hvilede, som allerede omtalt, lig et Mareridt uendelig trykkende paa det Hele, ja endogsaa paa

Standen selv, thi under den herskende Mangel paa Penge og Driftighed kunde den umulig blive saa velhavende, som den ellers vilde blevet. De store Gaarde, Vildtstanden og Bondens Usselhed hindre Agerbrugets Opkomst; Stæderne klage over, at Adelen har erhvervet sig Toldfrihed, hvormed der drives den skammeligste Misbrug, at den vil fuske med i Handelen, udruster Koffardiskibe og söger, at rive den indbringende Studehandel til sig. Og det var ikke blot Adelsvælden, der lammer, det var ogsaa Tidens bagvendte statsökonomiske Grundsætninger, iövrigt almindelige dengang i hele Verden; man var saavidt som mulig fjernet fra Næringsfrihed og Frihandel. Haandværk og Fabrikdrift skulde kun tillades i Stæderne, Laugene skulde holdes ved Magt; udstrakte Begunstigelser og Eneberettigelser, oktroierede Handelskompagnier, Forbud mod Ind- og Udförsel, saa af det Ene, saa af det Andet, alt dette ansaaes for, at tjene til Landets sande Tarv. For de indre Forbindelsesmidler var der kun gjort Lidet. Folk maatte nöies med en ridende Post gjennem Landet togange om Ugen og en agende eengang, som desuden i hver By blev sinket ved Toldvisiteringer; og hvor sneglelangsomt gik det ikke paa Veie, der næsten ganske vare overladte til, hvad en smölevorn Komune fandt for godt, at gjöre ved dem. Hjulsporene vare saa dybe, at man sommetider næppe kunde skjelne dem fra Gröfterne, om Efteraaret kunde det Hele see ud som en Sö, og paa Broer var der en mærkelig Mangel. Ad saadanne Veie vælte nu de tunge Fragtvogne frem, just saa hurtig, som man ager med Stude; de ere til Overflod ovenpaa Læsset fuldtpakkede med Reisende, der, forat vide sig sikkre for Röverier, maae före Vaaben med. De stakkels Dyr formaae ikke, at slæbe Vognen gjennem denne Gröd, hvert Öieblik kjörer man fast eller vælter, Veien spærres, Kudskene komme op at skjændes; saaledes gaae halve Dage tilspilds. Forat undgaae det,

brugte mangen Reisende, at snöre sin Vadsæk og sætte sig tilhest. Den ældgamle Skik, at bede under en Tjörnehæk ved Veien, der er tæt nok til Ly for Vind og Regn, var endnu ikke ophört, Værtshusene vare dog altfor dyre og slette. Tænke vi os alle saadanne Misforhold i Forening med Fölgerne af en udmarvende, ödelæggende Krig, vil vi faae et omtrentligt Begreb om Landets Forarmelse.

Dets vigtigste Indtægtskilde var Kvæg- og Hesteavl; skjöndt Kvægholdet ikke var af bedste Art eller under bedste Rögt, havde man dog ved Hjælp af det drevet en ret indbringende Udförselshandel paa England, Holland og Hamborg, men den havde naturligviis lidt grumme meget af Krigen. Agerbruget var höist forsömt, saa Landet stundum ikke kunde brödföde sig selv. Der fandt ingen Udskiftning Sted, Vexeldriften brugtes ikke paa nogen fornuftig Maade, 4 Fold agtedes for god Höst; vi tör vel regne, at Tredieparten af det nu dyrkede Land laa overgroet med Skov, eller var Lynghede og suur Mosejord, kun befolket af det adelige Kronvildt, Ulve, Ræve, Vildkatte, Harer og vilde Fugle. Havet vrimlede af Fisk, men Redskaberne til at fange og nedsalte dem vare meget maadelige, et Fiskerleie var gjerne fuldt af Sviin, Rollinger og al mulig Usselhed. Fabrikker og Haandværksdrift stode kun paa et lavt Trin, hvori Monopoler og Laugsvæsen vare Skyld; Laugsstridigheder hörte til Dagens Orden, Sko- og Töffelmagere, Kandestöbere og Blytækkere laae i Haarene paa hinanden. Bryggerier, Meelmöller, nogle Papiir-, Krudt-, Oliemöller, Sæbesyderier, Farverier, Töi- og Silkefabrikker fandtes vel hist og her, navnlig i og omkring Kjöbenhavn, men en stor Deel Fabriksager og Overflödighedsgjenstande maatte alligevel hentes udenlandsfra; trods vort Begreb om Fædrenes Tarvelighed, vise Luxuslovene, at den ikke var altfor overdreven. Af Huusflid var der vistnok en Deel, mangen Rok snurrede, selv i Herregaardens Sale,

og mangen Karl forstod, at bruge Öxe, Kniv og Hammer, imidlertid var det dog ikke tilstrækkeligt, til at dække alle Behov. Arbeidslönnen var naturligviis forskjellig paa de forskjellige Steder, paa Fyn kunde en Karl tjene 16 Sletdaler om Aaret, ved Digearbeide i Marskerne derimod 1 Mk. 2 Sk. daglig paa egen Kost. Handelen var frigjort for Hansestædernes utaalelige Aag, men dog meget afhængig af Hamborgerne og led under de omtalte Bröst: Pengemangel, Adelens Overgreb, en slet Handelspolitik, Krigens Efterveer; Handelsbalancen var næppe gunstig. De talrige Kompagnier, baade de ældre, Saltkompagnier, ost- og vestindiske, islandske, og de nyere, som det saakaldte frugtbringende Societet, kunde ikke rigtig bære sig. De danske Fartöier fore paa Indlandet, Norge, Bilandene, Östersöen, Nordsöen, men kun lidt paa Middelhavet; et Skib fra de oversöiske Lande, Karaiberne, Guinea, Ostindien, hörte til Sjældenhederne, uagtet Danmark jo havde begyndt, at faae sig Kolonier. Kjöbenhavn var uden al Sammenligning den vigtigste Handelsplads, Durell hos Suhm angav for nogle Aar siden, at 25 Skibe fra 70 til 100 Læster hörte hjemme her, hvortil endvidere komme 6 af samme Drægtighed, der eiedes af islandske Kompagni, ialt fölgelig 31. Tage vi de mindre Skibe med og beregne Forholdet mellem disse og de större, som det nu stiller sig efter statistisk Tabelværk, faae vi en kjöbenhavnsk Handelsflaade paa noget over 6000 Læster, eller lidt större end Svendborgs eller Flensborgs nuomstunder, men kun Tredieparten af Kjöbenhavns. Næstefter Hovedstaden kommer Ribe, der drev stærk Handel med Stude paa England og Holland og i Forening med Rönne eiede 11 Skibe af omtalte Störrelse. Blandt Kjöbmænd og Skibsredere stode især 3 Mænd i Ry. Hovedmanden for islandske Kompagni, Borgemester Hans Nansen, kongelig Majestæts Tolder (Tolddirektör) Henrik Möller, som havde opfört Bolthuset og bebygget hele den indpælede Grund bag-

ved Slotsholmen, hvor Nybörs og Sukkerraffinaderiet Fönix kan vise os hans Bygningsstiil, endelig Jonas Trellund, en höist driftig og kyndig Mand, med Hovedet fuldt af Planer til Skibsværfter, Handelsforetagender og Manufakturer, som snart skulde træde frem for Dagens Lys.

Befolkningen i Kongeriget havde i disse Aartier, kort för og noget efter 1660, naaet sin laveste Ebbe. Hvor kunde det være anderledes under et saadant Tryk, især naar Krigsnöd og hærjende Smitsot, saakaldet Pest kom til, ligeoverfor hvilken man under Lægekunstens daværende Tilstand stod meget forladt, skjöndt de danske Læger iövrigt hörte til Tidens berömteste; alene i Kjöbenhavn skal Pesten 1654 have kostet 8551 Menneskeliv. Næppe tör vi anslaae Folketallet til fulde 700,000, eller ikke Halvdelen imod nuomstunder. Ved Tællingen 1769 viste det sig, efter Materialien zur Statistik der dänischen Staaten, at udgjöre 820,000, fra 1735 til 1784, altsaa i 50 Aar, tiltager det med knap een Tiendedeel; gaae vi med dette for Öie tilbage til 1660, maae vi komme til ovenstaaende Beregning. Vistnok kan den kun være et löst Overslag, men den finder Bestyrkelse i Betragtninger, hentede andetstedsfra. For Kjöbenhavn have vi sammested og i Holks Statsjournal aarlige Lister over Födte og Döde fra 1672 af. Dödelisterne lade sig ikke vel bruge, da smitsomme Syger frembringe de voldsomste Spring i dem, lad os derimod tage Middeltallet af Födselslisterne fra Aarene 1672—81; sammenligne vi det med Middeltallet i statistisk Tabelværks Lister fra 1840—49 og dettes Forhold til Befolkningen, faae vi et Folketal paa 44,500. For 1660 vil vi anslaae det til 40,000, fordi den nye Stad dengang næsten slet ikke var bebygget; eet Aarhundrede senere udgjorde det 70,000, da var imidlertid hele denne Stadsdeel bebygget. Men Kjöbenhavn var ogsaa den eneste större Stad i

Kongeriget, de næste i Rangen have vel næppe havt en Befolkning af 3 til 4000. At dömme efter en Skatteliste i Geheimearkivet for 1650, fulgte Aalborg efter Kjöbenhavn, saa Odense, Ribe, Aarhuus, dog saadanne Beregninger ere saare usikkre. Saameget bliver ialtfald sikkert nok, at Befolkningen og Skatteevnen dengang var yderst ringe, og at Landet var fuldt af Fattige. Disse have det vistnok altid herhjemme forholdsviis taaleligt, især i hine Dage, hvor enhver Familie satte en Ære i, om mulig, ikke at lade sine fattige Medlemmer hungre eller falde det Offenlige til Byrde; de gravede sig Törv i Mosen, gik, som man endnu kan see det paa Landet, med Mælkekrukken og Meelfadet fra Huus til Huus og kom sjælden tomhændede hjem. Men under en saa almindelig Forarmelse maatte de alligevel udstaae meget og forögede naturligviis Nöden i Landet. Sammenfatte vi alt det saaledes Udviklede, kan det ikke undre os, at Rigsdagen studser over det vældige Budget paa 4 Millioner, som forelægges den, og bliver forfærdet derover. Lod det sig muligviis formindske? Derom kom det, paa Grund af den store Spænding mellem de forskjellige Stænder og de deraf fölgende Begivenheder, slet ikke til nogen Forhandling; hele Opmærksomheden var sysselsat i en anden Retning.

De to Partier törne, som antydet, strax sammen, idet de selv skal reise Spörgsmaalet om Byrdens lige Fordeling. Ridderskabet holder först paa Privilegierne om Skattefrihed og indgiver en fuld Protest imod Regjeringsforslaget, hvilken Kongen ved Gabel meddeler de andre Stænder til tjenstligst og behageligst Underretning; det er förste Gang, denne Mand viser sig for dem i kongeligt Ærinde. Siden bleve de Adelige vel lidt föieligere, men vilde alligevel kun gaae ind paa Sagen for 3 Aar og med mange Indskrænkninger, saasom, at være frie for at betale for, hvad de selv fortærede paa Herregaarden. De Konjungerede tænke anderledes; hos

deres Ledere, Kjöbenhavnerne, har den virkelig statsborgerlige Tænkemaade faaet Magt over al Snæverhjertethed. Geistligheden, der paastod Skattefrihed som Adelen, Kjöbenhavn, med sine fulde adelige Privilegier, og den övrige Borgerstand vil derfor nok bevilge Konsumtionen for et Par Aar, vel at mærke, forsaavidt Ridderskabet gjör det med, og alle Stænderne faae Tilsyn med Pengenes Anvendelse; Forslaget hertil kom fra Fælledsordföreren Biskop Svane. De bade derhos Rigsraadet, vistnok paa Skrömt, at formaae de Adelige til Eftergivenhed.

Stemningen var slet ikke god, „det ærlige og velbyrdige Ridderskab,“ „den velfornemme Borgerstand,“ „den hæderlige Geistlighed“ maalte hinanden med Öinene. Man harmedes over, at Adelen, som bar mindste Part af den sædvanlige Skattebyrde, strittede saa haardt imod Deeltagelse i denne overordenlige Bevilling lige med de andre Stænder. Adelsmændene viste desuden baade Overmod og Uklogskab, og det maaskee paa Trods, da de strax fölte sig uhyggeligt, ved at være indesluttede i en Fæstning, hvis Befolkning just ikke var meget venlig sindet. Hos Folk omkring i Byen gjorde de sig vittige, önskede Mester Naal tillykke til Kaarden og den nye adelige Værdighed og Moer Inger til, at hun nu var bleven Frue og Tösen hjemme „Jomfru.“ Glemte Manden dem denne Spot, Konen skulde sikkerlig ikke undlade, at huske ham derpaa; Kvinden har sin gode Deel i Statsomvæltningen, baade ved Hove og i Borgerfamilierne. Paa Rigsdagen opförte de Adelige sig ikke klogere, Ordet „ufrie“ summede Borgerne bestandig om Örene. Herved maae vi dog huske paa, at det, som Svenskens „ofrälse,“ nærmest sigter til Ufrihed i Skattesager, eller hvad vi vilde kalde borgerlig Ulighed; men Kjöbenhavnerne havde nylig faaet Privilegier og, stolte deraf, taalte de ikke det Ringeste.

Den 15de September naaede Mundhuggeriet sit

Höidepunkt i et Plenarmöde paa Bryggernes Laugshuus, der hörte til de meest stormfulde under Rigsdagen. Thi i Dagsangivelse fölger jeg, som Langebek, den lerkeske Dagbog og ikke Fynboen hos Riegels, især da jeg seer af Rhumann, at de to Stænder under 16de gjöre Undskyldning for, at Konsumtionssagen endnu ikke er afgjort, hvad der forudsætter. det Optrin, jeg nu skal fortælle. Jeg maa i Anledning af Fortællingen i det Hele bemærke, at jeg saa godt som mulig har stræbt, at ene mine to ovenanförte, noget forskjellig berettende Kilder baade indbyrdes og med de pouchske Samlinger. Mödet var sat, skjöndt Bænkene förat efterhaanden fyldte sig, Forhandlingerne begyndte. Otto Krag som Leder af Plenum yttrede paa sin uforskammede Viis: „hans Majestæt var ilde tilfreds med, at Stænderne ikke bragte Konsumtionsværket til Ende.“ Med Föie svarede Nansen: „ja, Skylden ligger ikke hos vores Stand, vi have erbudet os og end erbyde, at give lige med Adelen.“ „Den Adelstand kom dem ikke ved,“ gjenmælede Krag, „man behövede ikke, at disputere med dem om sine Privilegier, de skulde ikke skrive den leges fore. I det Hele havde Ingen Privilegier, uden Rigsraad, Adel, og, det forstod sig, borgerlige Standen i Kjöbenhavn med, hvis Privilegier jo vare to Aar gamle.“ „Kun Adelen,“ sagde Henrik Gyldenstjerne, „er föd til Frihed, alle de Andre ere ufrie.“ Formildende reiste Ove Juul sig og blandede sig i Ordskiftet med Bemærkninger om Adelens mangeslags Byrder, der vel kunde fortjene, „at den nu havde et lille Præ og nöd Formildelse i Konsumtionen; iövrigt,“ föiede han til, „havde selv Kongen ikke Magt til, at paalægge den Noget.“ „Nei,“ raabtes der fra de Borgerliges Bænk, „den Frihed, Adelen begjerede, vilde kun foraarsage Underslæb; vi vil ikke skatte mere end den.“ „Vi fattige Præster,“ löd det fra Geistligheden, „kunde vel för beraabe os paa Privilegier, og hvis der skal gjöres Forskjel, da bör Adelen, som med ringe

aarlig Udgift beriger sig af Lenene, vel bære den störste Byrde.“ Henrik Gyldenstjerne, efter lerkeske Dagbog, men Ove Juul, efter Fynboen hos Riegels, gjorde nu et Opraab til Geistlighedens „Humanitet“ og henvendte det til Svane; denne viste ham til „dominus rector,“ der endnu mödte i Forsamlingen, men kort efter med Protest forlod den. Svane nemlig ventede rimeligviis, at Universitetet dog ikke ganske skulde gjöre Adelens Sag til sin, og at den Forret til, först at yttre sig, han indrömmede, skulde have en god Virkning. Dets Rektor, Professor Vandal, var en sand politisk Veirhane, nu Adelens, siden en af Enevældens Smigrere; „der er dog en billig Forskjel,“ bemærkede han i sit Foredrag, „imellem en Herremand og Bonde.“ Flere af Adelsmændenes Talere fandt det godt og træffende svaret, og det blev et af Stikordene hos Ridderskabet, som oftere anvendtes. Biskop Svane greb derimod Udtrykket og sagde heelt satirisk: „det er vel vist; der er, troer jeg, imidlertid og en lille Forskjel mellem en Bonde og en Bisp, dog, hvor Kongen betaler, kan vi vel Alle med gjöre det.“ Og paa den Viis vedbleve Stænderne, at skifte haarde Ord med hverandre, udenat komme til nogen Ening; han, der skulde lede Forhandlingerne og kalde til Orden, Otto Krag, var selv den uregjerligste af Alle. Hannibal Sehested, hvis han, som man skulde troe, var tilstede ved disse og andre Möder, gjorde sikkert sine tause Bemærkninger, idet han dog vogtede sig vel for, at blande sig i Sagerne. Gunde Rosenkrands taug ganske, baade nu og sidenhen, han maa ikke have fölt sig Stillingen voxen, hvad der er rimeligt nok efter hans forud anförte Betragtninger. Adelen i det Hele var saa ukjendt med de virkelige Forhold, at Otto Krag kunde tilbyde, at lade Kongen afgjöre, om den ikke skulde være fri for Konsumtion.

Kun faa Dage vare forlöbne, man skrev kun 17de September, men Stillingen havde allerede klaret sig be-

tydelig. Forsöget paa, at splitte hver Stands Stemme i flere Smaastemmer, var afviist, de Adeligsindede i Borgerstanden og Geistligheden vare enten skræmmede til at tie stille, eller havde forladt Möderne, og Adelen stod altsaa alene paa Valpladsen med sit Program: Privilegierne. Hvorlænge mon den, indbyrdes uenig, vilde kunne holde denne udsatte Stilling? Middelstanden, de saakaldte „Konjungerede under Kjöbenhavns Frihed," havde organiseret sig fuldstændig og var ifærd med, at opstille sit Program: borgerlig Lighed for Alt, stændersk Frihed, Bondens Frigjörelse, Kjöbenhavns Privilegier udstrakte til hele Landet. Den havde bebudet Angrebet imod Adelen, ved mundlig at foreslaae en Inddragelse af Lenene. Hvad der kæmpede allevegne, Aarhundredets uafviselige Krav, vilde her komme frem paa en værdig og eiendommelig Maade; Grundsætningen om borgerlig Lighed, og, vi kan föie til, forstærket Statsmagt havde Talsmænd saa gode, som nogetsteds. Her var der baade parlamentarisk Veltalenhed, Evne til at lægge Planer og en Forsynlighed og Djærvhed i at udföre dem, som spaaede en god Rigsdag. Hoffet og Folkepartiet havde sandelig Grund til, at være tilfreds med en saadan Forpostfægtning. Fra Hoffets Side vare Begivenhederne ogsaa fulgte med stor, skjöndt ikke ganske udeelt Opmærksomhed; thi den æventyrlige svenske Dronning Kristina, som under sit omflakkende Liv just i disse Dage gjæstede Kjöbenhavn, skulde modtages paa Rosenborg med Parade af Tropperne og Borgerskabet og forskjellige Hoffester. Nu kunde hun selv blive Vidne til den Omvæltning, hendes Statsmænd havde varslet om.

De Konjungerede gik rask videre paa den betraadte Bane, og Adelen ikke mindre, under idelige Skjærmydsler. Otto Krag udmærkede sig ved Grovhed, men fik Raat tilbage for Usödet; „vi er ikke Jeres Drenge,

at I har behov, at snurre os saa over," svarede en Kjöbenhavner, der var med i en Deputation til Rigsraadet. Konsumtionssagen og den angaaende Stempelpapiret slæbte sig frem under hyppige Möder, Erklæringer og Moderklæringer, i hvilke Adelen paa sin hovmesterende Maade raadede Regjeringen til Sparsommelighed og lod Yttringer falde, som röbede ikke ringe Avind over Kjöbenhavns Privilegier. Dog var det det nye, alvorlige Angreb paa Adelsrettighederne, som egenlig vakte Opmærksomhed. Hvad Biskoppen og Nansen havde bebudet allerede i et af de förste Möder, kom nu for en Dag i Forslag til Konge og Rigsraad. Om Hovedgjenstanden, Lenenes Inddragelse, kjendte Lederne i Forveien Kongens Mening, og det er desuden mere end rimeligt, at de have pleiet Raad derom med Gabel; dennes Sön fortæller nemlig om en natlig Sammenkomst mellem de Tre i Bispegaarden, der bedst lader sig henföre til nærværende Tidspunkt. Sandsynligviis har Nansen udarbeidet Forslagene, der fandtes ikke mange dygtigere Statsökonomer end han; han er saaledes bleven den af de to Hovedmænd, der tidligst kommer i Ilden. De fremlagdes förstegang den 17de, eller strax samme Dag, de Konjungerede vare tilende med at organisere sig. Forhandlingen om dem i Borgerstanden lader ikke til, at have voldt Vanskeligheder, ligesaa stormfulde Plenarmöderne vare, ligesaa fredelig gik det nu til hos de konjungerede Stænder. Maaskee der i det Enkelte har været nogen Uovereensstemmelse, det synes nemlig, forsaavidt vi kan hitte Rede i den Mængde Udkast, blandede med endelige Forslag, der ere os levnede, at Östifternes Fuldmægtige have indgivet særegent Andragende om Stædernes Opkomst; men i alt Væsenligt blev der alligevel opnaaet Enighed. Da Initiativet ikke var indrömmet, betjente man sig af Andragendets Form, altid et ret godt Surrogat; i Aabnings-

talen vare Stænderne jo desuden udtrykkelig opmuntrede til Andragender, saa forsaavidt var Alt i sin Orden.

Men hvor dristig vovede Kjöbenhavnerne og med dem hele Borgerstanden sig ikke her frem! Borgerlig Lighed, stændersk Frihed vare deres Fordringer, og Angrebet gjaldt baade Rigsraad og Adel; paa Theorier og Deklamationer indlod man sig ligesaalidet nu som siden, Sagen blev taget reent praktisk. Konsumtionen, hed det, vilde ret egenlig falde Stæderne og de Fattige til Byrde, og Opkrævningen af den vilde blive for bekostelig, hvorfor Standen bad sig forskaanet for den. Derimod anbefales Fölgende: at Kongen indförer Lighed i Beskatning og afskaffer Benævnelsen „ufrie,“ inddrager Lenene og Præbenderne og bortforpagter dem, sætter Fæstere paa sine Ladegaarde, afskaffer Vornedskabet overalt og Hoveriet paa Krongodset, „efterdi slig Ufrihed Herskab saavelsom Tjenere, samt Landet og det gemene Bedste er skadelig, som Erfaring lært haver“; at han indskrænker Embedsmændenes Tal, sætter dem, Rigsraaderne deriblandt, paa fast Lön, samt paalægger visse nye Skatter, hvorved Stænderne nok skal staae ham bi; videre, at han beklæder Domstolene med Adelige og Borgerlige i Fleng, formindsker den staaende Hær, derimod paabyder almindelig Væbning og vedtager en Række Forholdsregler til at ophjælpe Stæderne og frigjöre dem fra Leensmændenes Tilsyn. Under alt dette, heder det, burde Stændernes Indflydelse holdes ved fuld Magt, de konstitutionelle Rettigheder skulde styrkes, ved udtrykkelig at gjöre alle Rigets Anliggender i Krig og Fred afhængige af deres Samtykke, og ved at indrette et staaende Finants-Udskud. Man seer, hvor vel udtænkte disse Forslag ere, der fandt en naturlig Stötte i Kjöbenhavns Privilegier, naar samme tænktes udstrakte til hele Landet. Hvor vægtigt og mandigt et Ord, der, hvis det bliver til Virkelighed, vil ende den lange Ufrihedens Tilstand og hæve baade Krone, Middel-

stand og Bonde! Iövrigt fremtræde de enkelte Tanker ikke förstegang her, nei, de have været forberedte i et halvt Aarhundrede, og idelig dukke de op. Det var jo dem, for hvilke Dybvaderne, Borgerstanden paa Provindsmöder og Rigsdage og Kristian den fjerde havde lidt og stridt; nu var endelig Tidens Fylde kommet. Forslagenes Fremkomst i nærværende Öieblik syntes saa naturlig og var dog saa vel beregnet. De gik ikke for vidt efter Stillingen, og dog vidt nok, de maatte samle Middelstanden omkring sig, ægge Adelen paa det Heftigste, sætte en ganske uheldbredelig Splid imellem Stænderne og saaledes berede Veien for andre Forslag, der gik endnu en Deel videre. Man var paa Skraaplanen, disse Reformer og Rigsraadet kunde ikke bestaae sammen; vedtoges det nye Regjeringssystem, maatte det næste Skridt blive: Forfatningsændring.

Adelen studser over Borgernes Dristighed, over denne Udfordring til Leenstidens Kæmpere, den bliver næsten forknyt og viser Tilböielighed til, at læmpe sig noget i Konsumtionssagen. Havde den forstaaet sin Fordeel ret, vilde den være gaaet et godt Skridt videre. Paa den svenske Rigsdag ymtedes der, under lignende Forhold, om, at Adelen helst maatte bære hele Skattebyrden alene og paa den Maade undgaae de andre Stænders Indkaldelse til Rigsdag; det havde været et radikalt Middel, men derpaa tænkte ikke en Eneste, selv ikke i Drömme. Kongen skyndte sig imidlertid, at understötte Angrebet og yderligere skræmme Adelen, ved at fordre Fortegnelse over dens Leen og Jordegodser; Fordringen kunde han iövrigt, hvis behövedes, give et ganske uskyldigt Udseende, som en Forberedelse til at bringe Konsumtionssagen i Orden. De Konjungerede följte sig opmuntrede ved dette kongelige Skridt og vilde gjöre Pröve paa, hvorvidt man turde gaae. For ikke at forstyrre Enigheden mellem dem, blev Præbendernes Inddragelse, en Anstödssteen for

Geistligheden, for Öieblikket ikke videre omtalt; en Deel derimod af de övrige Forslag, om Lenenes Inddragelse, Hoveriets Aflösning, Stædernes Opkomst dröftedes og underskreves af dem i Forening. Det var noget ganske Usædvanligt, at Stænderne paa Rigsdagen gik Rigsraadet forbi og umiddelbart henvendte sig til Kongen; nu blev denne Fremgangsmaade valgt, „vore Indlæg," hed det, „blive ellers liggende hos Rigens Raad." Den 26de September overbragtes omtalte Forslag hans Majestæt i et höitideligt Optog, hvori man, ligesom strax ved Aabningsmödet, saae den Geistlige ved Borgerens Side, Svane ved Nansens. Rimeligviis var det dog kun et Udskud af Stænderne, som deeltog heri; man prövede Veien fremad med Sindighed. Kongen, der lige kom fra Taflet, var Venligheden selv, han vidste, hvad han vilde, og betænkte sig ikke paa et, fra hans Side ligesaa usædvanligt Skridt, uden Raadets Mellemkomst nemlig at træde i Forbindelse med Stænderne. Han takkede Overbringerne for deres Omhu for Rigets Velfærd, men vilde dog „efter Haandfæstningen" — et Ord, der synes henkastet til nærmere Overveielse, — först raadslaae om Sagerne med sit Raad; tillige formanede han Stænderne til Enighed og Sagtmodighed, og ikke at begynde Noget, förend det var vel betænkt og overveiet, at det ikke skulde drage onde Fölger efter sig. Svane og Nansen bemærkede hertil, at de ikke vidste andre Midler, at hjælpe paa Rigets elendige Tilstand, end de foreslaaede, og fralagde sig udtrykkelig, at Forslaget hidrörte fra nogen Uvillie mod Adelen. Forsöget var saaledes lykkedes. De Konjungerede vare gaaede langt videre end som först vedtaget, nemlig i höitideligt Optog at henvende sig til Rigsraadet; de havde prövet sine Folks Paalidelighed, viist Verden den Enighed, der raadede mellem de to Stænder, og draget Befolkningen med ind i Bevægelsen; de vare derhos

komne i umiddelbar Forbindelse med Kongen og havde givet ham en Spore til at træde bestemtere frem.

Dette Skridt gjorde den störste Opsigt, Folk havde flokket sig ved Optoget, studsede og glædede sig, og det hed, at Stænderne nu for Alvor vilde opsætte sig imod Raadet. Paa alle offenlige Steder taledes der ikke om Andet, thi, trods Hemmelighedskræmmeriet, kjendte man meget godt til Tingene; de „velagte“ Borgermænd mödtes med betænksomme Ansigter i deres saakaldte Bislag, eller paa Bænken under Træet udenfor Huset, hvor de pleiede, at smöge sin Aftenpibe. Kongen sögte, at dæmpe Raadets Mistænksomhed, idet han endnu samme Dag havde det hos sig, at raadslaae om Forslagene, og fandt det noget föieligere. Ogsaa sattes der, efter Duvalls Fortælling, Rygter i Omlöb om en Besættelse af Marsk- og Kantsler-Posterne, hvilke Rygter sikkert udspredtes fra Hove, forat berolige de Fornemme. Paa den anden Side syntes Tiden kommet for Kongen, til at træde i ligefrem Forstaaelse med de Konjungerede, der dog maatte indledes i störste Hemmelighed; et uforsigtigt Skridt kunde koste ham Kronen. Om Eftermiddagen bliver derfor Gabel skikket ned til Biskoppen og Nansen med opmuntrende Ord, om ikke at bryde sig om Folkesnak; han sparer ikke paa gode Löfter. Da bade disse Mænd om Tilladelse, at indvie Flere i, „hvad der var blevet aftalt“, Forslaget nemlig til en Arveregjering og Ændring af Haandfæstningen, og deres Begjering var baade beföiet og fremkommet i rette Öieblik; de attraaede Reformer med Lenenes Inddragelse o. s. v. lode sig jo ikke opnaae, saalænge Rigsraadet havde Magten. Gabel ilede ufortövet op paa Slottet og kom tilbage med et kongeligt Haandbrev, der i de naadigste Udtryk tilstod det Begjerede. „Iövrigt, skrev Kongen, seer til, at hvad der skal gjöres, gjöres snart; dersom de Andre vinde

Tid, kunde de vinde Mere! Værer enige og sagtmodige!“ Nu havde man altsaa Sort paa Hvidt fra Kongens egen Haand. Fra denne Stund bliver Stadshauptmand Thuresen, Provst Villadsen og Flere med dem indviede i Sammensværgelsen, og en Klub dannes, at bane Veien for det store Værk. Molesworth taler i den Anledning om Bestikkelser, de lade sig imidlertid ikke bevise og behövedes desuden aldeles ikke. Frederik Gabel fortæller, og Fortællingen er sandsynlig nok, at hans Fader, Biskoppen og Nansen en Nat ved denne Tid, foran Altaret i Petri Kirke sammensvore sig til Seir eller Undergang*); maaskee vilde det gjælde Livet, den ene Dybvad döde i Fængsel for, at have talt kun löselig om, hvad disse ville sætte i Værk. Det maa have været et gribende Öieblik; man tænke sig det höitidelige Sted, de svagt belyste Hvælvinger, Tystheden, Spændingen, Faren, den natlige Time! Her staaer Frihedens Talsmand, Borgemesteren, Hofkamarillaens Fører, systematisk Absolutist, og den mellem begge svævende Biskop, tre Mænd med saa höistforskjellige Formaal; enige i Eet, Kuldkastelse af det Bestaaende, forpligte de sig dyrt til hverandre i den Treeniges Navn, Præsten modtager deres Eder. Udenfor dækker Mörket By og Land, der ligge i Sövnens Arme, uden Anelse om de Tilskikkelser, denne Time bereder dem. Paa Grund af den store Fare, hvis Planen blev röbet, iagttoge ogsaa ikke blot de tre Sammensvorne nu, men alle de Indviede den yderste Forsigtighed ved sine Möder; indhyllede i Kapper, skjulte af Mörket traf de hverandre, snart paa det ene, snart det andet Sted, som oftest dog i Bispegaarden. Det förste Hovedangreb, det mod Lenene, var drevet med stor Offenlighed, thi her var Alt beredt, og den almindelige Mening paa det Rene med sig selv; dette Hovedangreb krævede derimod en Mængde Forberedelser og længere

*) Suhms nye Saml. 3, 4.

Tid, hvorved det da var en saare heldig Omstændighed, at Leenssagen sysselsatte Alle saa udelukkende. Hvis det gik lykkeligt med det ved Hoffets og Middelstandens forenede Kræfter, vilde den sidste jo ogsaa opnaae de störste Fordele.

Lederne tænkte paa, for alle kommende Tilfælde at sikkre sig Hjælp fra den væbnede Magt og til den Ende lade Vagterne forstærke. Et höist rimeligt Paaskud hertil afgav alle de örkeslöse Fremmede, der fyldte Staden, og den virkelig foruroligende Usikkerhed, saalænge hver Mand, ligened til Skomageren og Bodsvenden, gik bevæbnet og var stolt af, at turde gjöre det. Krigen havde övet en stor Deel af Befolkningen i Vaabnenes Brug og lokket Æventyrere fra Indland og Udland, som nu, da den var endt, förte et omflakkende Liv, rede til, hvad det skulde være, naar de kun fik god Betaling derfor. Vi kan vel i det Hele anslaae de i Staden sig opholdende Fremmede til 5 til 6000 Mennesker, den egenlige Befolkning talte omtrent 40,000, til hvilken Angivelse vi dog, som omtalt, kun kan komme tilnærmelsesviis. Allerede dengang var Kjöbenhavn ligesom Landets Hjerte, paa eengang baade Regjeringens Sæde, Universitetsstad og den vigtigste Handels- og Fabrikstad; her laa Flaaden, her fandtes Arsenalerne, her var en stor Deel af Landets Krigsstyrke indkvarteret. Vare end Fabrikkerne ikke mange — en Deel Bryggerier, nogle Töi- og Silkefabrikker, Farverier, Sæbesyderier, Sukkerraffinaderier o. s. v. —, var Handel og Rederi end ikke af særdeles stor Betydning, saa maatte disse Næringsveie alligevel skaffe en Deel Mennesker Föden. Men nu laae de tildeels nede som Fölge af Krigen, mange Arbeidsfolk gik og drev omkring, Knivene sad lösere i Beltet, end nuomstunder, og Slagsmaal hörte til Dagens Orden.

Hvad der gjorde denne Tilstand end betænkeligere for offenlig Sikkerhed, var de mange öde Pladser indenfor Voldene. Disse nye Volde omsluttede næsten det

samme Fladeindhold som nu, dog med Undtagelse af, hvad der ligger vestfor Marmorbroen, som dengang var aaben Strand og ikke indlemmet i Byen. Men hvor tomt, uhyggeligt saae det ikke ud i de nyafstukne Kvarterer, baade paa Kristianshavn og udad Toldboden til, paa det saakaldte Grönland, ganske som i vore Dage paa de Marker ved gamle Kongevei, der ere udlagte til Bebyggelse. Dengang som nu higede Kjöbenhavn udover sine gamle Volde, men dengang som nu havde man endnu ikke bragt det til, at slöife dem; et Kort fra Beleiringsaarene viser, at de bestandig laae der tilligemed Fæstningsgravene og gik i Retning af nuværende Gothersgade og tværsover Kongens Nytorv. I de afstukne Kvarterer var kun Nyboder bygget færdig til Holmens Folk; forövrigt saae man Marker, Haver, Vandpytter, afpælede Byggegrunde, smaa Bjerge af Gadeskarn og Gruus, der kjörtes ud til Fylding, og hist og her enkelte nybyggede eller under Bygning liggende Gaarde. Saadanne Omgivelser maatte lokke de mange löse Svende, der gik omkring i Kjöbenhavn; med Natvægtertjenesten var det heelt maadelig bevendt, der fandtes ikke en eneste Gadelygte i hele Byen, som kunde skinne ind i Höstaftenernes Mörke, og om Overfald hörte man derfor ofte tale.

Ridderskabet havde fra Arilds Tid levet under Forhold, der bedst blive os anskuelige, naar vi tænke paa de skotske Klanhövdinger, Herremanden vidste, at bringe alle sine Omgivelser i Afhængighed. Det var ikke blot Bönderne, over hvilke han jo havde Hals og Haand, det var ogsaa mange Præster, Herredsfogder og Kjöbmænd; daglig maatte de gjöre ham sin Opvartning og forherlige det lille Hof, der holdtes paa Herregaarden. Af yngre Adelsmænd, Forpagtere, Staldkarle, Skovfogeder og Bönder havde han dannet en bereden, vaabenövet Trop, som var ham Troskab og Mandskab skyldig, bar hans Farver, dömtes af hans Gaardsret og skulde drage

ud med under hans Banner, hvis han faldt paa, at forkynde nogen anden Herre Feide; efter Haandfæstningen var han berettiget hertil, men han kunde rigtignok ikke længere bruge denne sin Ret. I Krigen derimod, naar Rostjeneste blev opbudt, viste han sig i Spidsen for sit Mandskab, og med det havde han nu ogsaa holdt Indtog til Rigsdagen, ligesom man i Oldtiden kunde see Hövdingerne ride tilthinge; til Farvel havde Leensvæsenet udfoldet sin Magt. Paa Herregaarden var man vant til Jagten og et overdaadigt, lystigt Liv ved Drikkebordet, som ofte gik over til blodige Slagsmaal; sine Sædvaner förte man med til Staden. Paa Marken i den nærmeste Omegn, hvor der dengang fandtes en Mængde Moser, hörtes Bössen hvert Öieblik knalde mellem Siv og Buske; borgerlige Krybskytter og unge adelige Officerer, som vare fulgte Familiens Hoved ind til Rigsdagen, morede sig med, at skyde Ænder og Bekkasiner. Hvor let kunde Bössen ikke finde et andet Maal, en Fjendes Bryst! I de Fornemmes Huse holdtes aabent Taffel, stadig var der stærkt Rykind, Bægrene kom frem, Dagens Æmner bleve forhandlede ved dem, og det kunde gaae höiröstet og vildt nok til; om Rigsdagen, Dagens vigtigste Æmne, vidste man i det Hele god Besked. Adelen eiede ikke faa Gaarde i Kjöbenhavn, især i den gamle Stad, som dengang endnu havde sit middelalderlige Præg, krumme, snævre Gader, trange Torve, Spidsgavle, Karnapper og Spiir, Haver og Bindingsværksbygninger blandede mellem Steenhusene. Ligesom fordum i Florents, vare disse Gaarde undertiden næsten at betragte som befæstede Borge. Vaabenskjolde saaes huggede i Steen over Indgangen, hist og her sprang Smaataarne frem, Vinduerne vare tilgittrede, Porten massiv nok, til at udholde en Storm; ofte over et halvthundrede Svende, af krigersk Udseende og væbnede indtil Tænderne, fyldte Borgestuen, holdt med Sværd, Bösser og Hellebarder Vagt i Porten eller bagved Glasdörene

paa Trappen, modtoge de höie Gjæster med en Fanfare og ledsagede Herren skareviis, hvergang han gik ud.

De Borgerlige og Studenterne med alle de Fremmede af deres Stand havde ikke saa prægtige Residentser at tye til, de kom derimod sammen paa Herberger, Ölhuse, Viinkjældere, der dengang, som alle Huse, istedetfor med Nummer, vare mærkede med iöinefaldende Tegn, et udhugget Tyrkehoved, en Viindrue, et Lam, en Elefant, eller lignende Sindbilleder. Beleiringstiden havde virket meget til at fremkalde et offenligt Liv. Herbergeerstederne laae meest ved Portene, forat være strax vedhaanden for den Reisende, saasom paa Vestergade, i dens nærmeste Omgivelser og i Nærheden af Nörreport. Rimeligviis vare tre Hjorter, Knapnæring og Viinkanden, der omtales i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, allerede dengang til; Værtshusene Nörre- og Vester-Paradiis stode i slet Rygte, Studenterne sögte meget i „Blasen“ ved Fruekirke. Ved Amagertorv laa „Stadsherberget“, den navnkundige Maler Karl v. Mander eiede en Gaard paa Östergade, indrettet til Hotel for fornemme Gjæster og pragtfuldt udstyret med Malerisamlinger og Kunstkabinet. Raadstuen, der stod fritbygget mellem Nytorv og Gammeltorv og havde det os saa velbekjendte Vandspring udenfor, var en ret kjön Bygning paa to Stokværk, med Svalegang, Spidsgavle, Spiir, et lille Taarn og et större Midtertaarn; den var Kjöbenhavnernes Alt i Alt og brugtes baade til Alvor og Gammen. Her holdt Kjöbenhavns Magistrat og 32 Mænd sine Forsamlinger — Kristianshavn havde egen Øvrighed —, herhen begav Fogeden og Magistraten sig i Optog med et stort Slagsværd baaret foran og toge saa Sæde som Dommere i Bythinget, her fandtes Byens Fængsel; her var dens stemplede Alen ophængt, endvidere det omtalte Slagsværd og Mestermandens Sværd, mærket med Steiler og Hjul; og lige udenfor Vinduerne havde man Udsigt til Kag og Galge, hvori Forbrydernes Lig dinglede.

Men paa samme Torv bleve ogsaa til visse Tider Markedsboder slaaede op, Aber og Björne dandsede, og Kvaksalveren udskreg sine Varer. Paa Raadstuen kunde Enhver, som eiede mere end 5000 Sletdaler, lade sit Bryllupsgilde staae med Dands og anden Lystighed; da blev Bruden pyntet med Perlekrandse og Byens prægtige Spænde, en Gave af Kristian den tredies Dronning — vi kjende saadanne Brudesmykker fra vort Museum — og ledsagedes herhen fra Kirke af Brudeskaren, med Spillemænd i Spidsen. I nederste Vaaning, hvor Bythinget holdtes paa den ene Side, havde man paa den anden Indgang til de store, hvælvede Viinkjælderstuer, hvis Indtægter vare henlagte til Lönning for Byövrigheden. Paa Hjörnet af Lövstræde og Kjöbmagergade laa capo de bonne esperance, en Viinkjælder, hvor Griffenfeldts Fader havde holdt Skjenk, og, hvad han angerfuld fortæller i sin Selvbiografi, sommetider kiget for dybt i Glasset. I den bekjendte skoustrupske Gaard paa Amagertorv fandtes en anden Viinkjælder, og i Bolthuset ved Slottet, hvis Arkitektur (Skabelon) og smukt malede Værelser bleve saa almindelig beundrede, lader der til, at have været baade en Viinkjælder og et Gjæstgiveri med en Række Selskabssale; Hoffet havde ladet sig indrette en særegen Plads, forat kunne være Tilskuer ved Boltspillet og de andre Forlystelser. Alle disse opregnede offenlige Steder bleve særdeles godt besögte, det sidste især af mere velhavende Folk, Herbergeerstederne vare propfulde*). Ogsaa paa Barbeer-

*) Jeg bemærker, at jeg, saavel til denne Skildring af Sæder og Lokaliteter, som til foregaaende i Begyndelsen af Afhandlingen og til efterfölgende, har benyttet de forskjellige ældre Beskrivelser af Kjöbenhavn, Wolfs Encomion, A. Berntsens D. og N. frugtbare Herlighed, Resens danske Atlas, Werlauffs hist. Antegn. til Holberg og Holbergiana i nyt hist. Tidskr., Nyerups statistisk Skildr. og Fr. 3, Krafts Pæan Danicus, Ogiers Reise i Schlegels Saml., Courmesvin, Durel i Suhms Saml., Beckers Saml. til D. Hist., Bircherod, Wormii ep., Winstrups epigrammata, acta consistorii og flere samtidige Kilder.

stuer, paa Regentsen og Studiegaarden, hvor den lærde Republik havde Sæde, dengang selvstyrende Republik i egenlig Forstand, kom der daglig en ganske usædvanlig stor Mængde Mennesker sammen; ligesaa paa Börsen, Kjöbmændenes Samlingsplads, og i Bogladerne, baade her, i Fruekirke og ellers omkring i Byen. Selv Torve og Gader i den gamle Stad vare fulde med Folk; det var den samme, lidt feberagtige Tilstand, vi kjende fra 1848. Aviserne spillede vel ikke nogen Rolle, men Samtalen gik desto livligere, paa Dansk eller Latin, som det kunde træffe sig; der taltes meget frit, og fra Regjeringens Side blev ingen Dæmper sat paa Yttringsfriheden. Man fik sin Pibe tændt, eller, som det dengang hed, „drak Tobak“. Thi man var nu blevet saa klog, ikke længer, som i Förstningen, at betragte Tobakken for Noget, Fanden havde skabt; heller ikke ændsedes det vinstrupske Epigram: Baccho tobacum, tobaco jungere Bacchum, Sævitas stulta est, sævaque stultitia. Man fik altsaa Piben tændt, raabte paa en Dram, et Kruus Öl, Mjöd eller spansk Viin, og underholdt sig om allehaande Nyheder, Löst og Fast; det var sande tenierske Genrebilleder. Snart var der en Hexehistorie, som kunde faae Haarene til at reise sig paa Hovedet; snart, og det oftest, en Efterretning fra Rigsdagen, en Krönike fra den adelige Leir, „disse Nimrods Sönner“, eller de ilde sete „Höilærde“, en vittig eller uvittig Spotteglose, en Sang fra Krigen „om Svenskens Begjer efter de varme kjöbenhavnske Fastelavnsboller“, en ny Vise om Herremændene, „hvòrlunde Fanden udi en Hares Lignelse havde annammet En af dem“, en Fortælling fra Hoffet om den næsten tilbedte Konge. Man tvistedes om, hvilken Regjeringsform var den bedste, man lastede, man beundrede; Svanes og Nansens Ros löd fra Alles Læber. Paa denne Maade fandtes der en Mængde Smaaklubber, hvor den offenlige Mening fik Leilighed til at danne og udbrede

sig. Kom nu En af Adelens Tilhængere ind paa et saadant Sted og gav ogsaa sit Skjön med i Laget, strax bleve Hovederne hede, især naar de allerede i Forveien vare det af de stærke Drikke, og ofte vankede der braadne Pander.

Ikke sjælden, navnlig ved Aftenstid, standsedes man af Folkeoplöb i de slet brolagte, sölede, tidt med Feieskarn, döde Katte og Hunde opfyldte Gader. Det var Adelsmænd med talrigt Fölge, Fakler og Blus, som vare stödt sammen med Borgere eller Studenter. Det ene Ord tog det andet, „o du store Helt fra Ridderkrigen“, raabte Studenten, „Peer Kaudi“, svarede Adelsmanden; man kastede Kapperne tilsides — en Kappe, der bagtil hængte ned som en Hale, hvoraf Ögenavnet Peer Caudæ, hörte til Studenterdragten —, Sværdene og Knivene blottedes, Tililende blandede sig paa begge Sider i Kampen, og det kom til de hidsigste Fægtninger, hvori snart det ene, snart det andet Parti havde Overmagten. Politiet var slet, en Politimester gaves der ikke, de, som skulde holde Orden, Borgere og Bysvende, vare selv Part i Sagen. Ikke mindre end 6 Mennesker bleve i de første 14 Dage stukne ihjel ved deslige Sammenstöd og Overfald, og de Saaredes Tal var ikke ringe, Badskjæren fik nok at fortjene. Vel skulde efter Byloven alle Mand være i Huus, naar Klokken slog ni, men det gik langtfra ikke efter Lovens Bogstav. At man saa af og til overraskedes i de bælgmörke Gader, naar et Vindue blev smækket op, og et Vandfad eller hvad som værre var blev slaaet ud over En, var en Ting, man maatte see at finde sig i. Med hver Dag tog Alt et mere truende Udseende; som det gaaer i mindre Samfund, var der groet en Fölelse af personligt Had frem af de forskjellige Meninger.

Man kunde, som Kongen, gjerne trække paa Smilebaandet, naar Ens gode Venner fik Overhaand og bankede og toge Værget fra den, „der vilde være Kavalleer“,

men Regjeringen turde alligevel ikke forsvare, ret længe at sidde med Hænderne i Skjödet; Fölgerne kunde blive uberegnelige. *) Nödvendigheden af at skride ind, lod sig derhos bruge, hvor det gjaldt, at dække dybere liggende Planer. Thuresen gaaer derfor med Kongens hemmelige Minde op til Rigshofmesteren, forestiller ham det Farlige i Tilstanden og andrager paa Vagternes Forstærkning. Denne aner Intet bagved Forestillingen og udsteder strax de fornödne Befalinger. Det blev desuden Adelens Tjenere forbudt, at bære Vaaben paa Gaden, og Herremændene, at lade sig ledsage af mere end een Svend. Heller ikke Studenterne, fra Middelstandens Side de proligste Hoveder, maatte længer gaae bevæbnede eller efter Kl. 6 vise sig offenlig; de gjorde imidlertid Forestillinger herimod, beraabte sig paa udviist Tapperhed under Krigen, og fik ogsaa, tiltrods for Rector magnificus, Lov til at beholde Kaarden. Herremanden bed sig i Læben derover, skulde han nu selv med sin Kaarde gjenne Gadedrengene bort, naar de fandt paa, at raabe „Haremand" efter ham? Paa samme Tid sörgede Thuresen i al Stilhed for, at holde Borgerne paa rede Haand, hvis Noget skulde paakomme. Feltmarskalk Hans Schak, gunstig stemt mod Hoffet, befalede de mange Officerer, som vare fulgte med Adelen, ufortövet at begive sig hjem til sine Garnisoner, under Paaskud, at Kongen vilde holde Mönstring, saasnart Rigsdagen var tilende. Forelöbige Forholdsregler for det Værste vare saaledes tagne.

Imidlertid gled Adelen endelig og endelig ind paa hele Konsumtionsplanen, med Forsikkring om, at selv Kristian den fjerde aldrig skulde have drevet det til, „at skjære saa dybt i Privilegierne"; Kongen lod det naturligviis ikke mangle paa den sædvanlige Revers, at Saadant ikke skulde være til Skade for disse. De Konjun-

*) Duvall hos Becker 1, 204 flg., Langebeks Suverænitets Hist. og de la Gardieska Archivet 9, 11.

gerede havde ligesom Adelen bevilget Konsumtionen, og Borgerstandens næppe alvorlig meente Begjering om, at forskaanes herfor, blev lagt til Side. Taxterne vare gjennemgaaede og vedtagne i Plenarmöder, Sagen i sin Heelhed var saaledes tilendebragt, om Stempelpapiret derimod stredes man endnu. Disse oprindelige Stridsæmner trængtes dog aldeles i Baggrunden af, hvad der stod paa Dagsordenen: de Konjungeredes Forslag om Lenenes Inddragelse. Siden Dybvadernes Dage var Leenssagen, hvad Fæstesagen, ogsaa en middelalderlig Levning, nu er: det stadige Middel til at vække Röre. Kronens Leen havde hidtil været Adelens Rigdomskilde, sikkret ved Haandfæstningen; saagodtsom alle Krongodser vare bortforlenede til den og indbragte aarlig, som vi vide, ikke mindre end 2 Millioner Speciesdalere, efter vore Forhold altsaa vel 6 Millioner. Kunde Kronen inddrage dem, hvilken Pengemagt vilde den da ikke faae ihænde! Den maatte alene derved, ligesom ved Indtægterne i en Art Normalbudget, gjöres meget mindre afhængig af stændersk Bevilling og skaffe sig en ukjendt Grad af Selvstændighed. Landet vilde atter komme til Kræfter og kunne sætte sig i Forsvarsstilling, Middelstand og Bonde vilde lettes i de tungeste Byrder; to Millioner aarlig, det var jo Halvdelen af, hvad der nu fordredes. Men for Adelens Magt vilde det rigtignok være et Banesaar, og den strittede imod efter Evne. Udbröd end een eller anden Herre i sædvanligt, letsindigt Overmod: „aa, hvad Borgerne gjöre idag, vil de komme til at fortryde imorgen!“ fölte de Fleste dog bedre, hvad det gjaldt om; de vidste, hvor splidagtig Standen igrunden var, havde mærket Kongens Stilling til Forslaget, og de kjendte noget til Rigsraadets Halvhed. Det havde i denne Sag viist sig föieligere mod Kongen, hed det, siden den 26de September, og, tör vi slutte fra Gunde Rosenkrands's forhen anförte Yttringer, var det vel ikke utilböieligt til mindre Reformer, som alligevel kunde ramme Leensmanden fölelig nok. Nævnte

Herre havde ogsaa erklæret sig for flere, med Leensforslaget forbundne andre Forslag, om Vornedskabets Ophævelse, Hoveriets Aflösning; sikkerlig vilde han vinde Stemmer i Raadet for sig. Og kom nu ved samme Leilighed Raadets tidligere Indstilling med frem, om en kollegial Regjering af Adelige og Borgerlige, kunde der gjöres en dyb Rift i Privilegierne. Udsigterne syntes ikke lovende for Adelen, skjöndt Raadets mulige Indrömmelser naturligviis vilde blive meget langtfra, at tilfredsstille Middelstanden.

Efter en Deel Overveielse og Splid, enedes Herrerne tilsidst, vel ikke om noget Positivt — det var deres Ulykke, at de aldrig paa den Maade fik fast Fodfæste og altid lode sig slæbe bagefter —, men dog om et af de faa klogere Skridt, de hittede paa. De havde mærket sig Geistlighedens svage Side og ventede, der at kunne skyde Bresche paa de Konjungeredes Fæstning. Mistede Adelen sine Leen, skulde Geistligheden ogsaa miste sine Tiender; det svore de paa og satte herved en ikke ringe Skræk i Landsbypræsterne, nærmest de sjællandske. Efter vore konstitutionelle Forhold forstaae vi denne Taktik ikke tilfulde, thi hos os kan en Rigsdagsmand höist blive betænkelig ved et Omslag i Vælgernes Anskuelse om en Sag; dengang derimod gjaldt det om noget ganske Andet. Rigsdagsmanden var aldeles afhængig af sine Vælgere, der havde givet ham en, tidt i det Enkelte gaaende Fuldmagt, han turde Intet beslutte mod deres Villie, hvis han ikke vilde kaldes tilbage af dem paa Stedet. Universitetet synes næsten, ifölge acta consistorii, at have gjort dette ved sine Fuldmægtige, det var Udsigten hertil, hvormed Nansen skræmmede de adeligsindede jydske Borgere, og det var samme Udsigt, der nu maatte skræmme Geistlighedens Rigsdagsmænd. Taktiken gik altsaa ikke ud paa Mindre, end sprænge Rigsdagen, ved at faae Geistligheden til, at kalde sine Fuldmægtige tilbage.

Næppe var imidlertid Planen udkastet, för den blev modarbeidet og fuldstændig ödelagt. Fire forklædte kongelige Lakaier sneg sig gjennem Löngangsporten, der gik fra Slotsholmen over Kanalen til Byens vestre Kvarteer, de besörgede Bud omkring til de sjællandske Provster, at möde i Roskilde den 4de Oktober. Her traadte Villadsen op og vidste höist behændig, at forjage al Frygt, ja udvirkede endog en ny, udvidet Fuldmagt, hvori Vælgerne fuldkomment billigede, hvad der var skeet, og til Overflod opmuntrede sine Fuldmægtige, at arbeide frisk videre paa Værket. Hermed skyndte han sig saa til Kjöbenhavn, hvor han traf de Indviede hemmelig forsamlede i Bispegaarden. Idet han bragte dem de meest beroligende Efterretninger fra Roskilde og dermed Vished om, at Rigsdagen ikke ad den Vei kunde sprænges, lod han i Talens Löb det Ord falde: „en Deel af mine Medbrödre önsker, heller at regjeres af Een end Mange". Et tvetydigt Ord; hvorfor blev det kastet ud, mon af Hændelse eller med Overlæg, hvorledes blev det forstaaet? Vi veed det ikke, men det var förstegang under Rigsdagen, at Ord faldt, som i mindste Maade kunde hentydes paa, hvad der lignede en Enevælde.

Der var nu indtraadt en Art Stilstand i Forsamlingens Arbeider, og mindre Forslag og Andragender indenfor de enkelte Stænder skaffede ingen fuld Beskjeftigelse. De sammensvorne Klubmedlemmer brugte dette Pusterum til Dröftelse af Planen og gjorde Flere deelagtige i den, dog bestandig under det strengeste Taushedslöfte. Man fremhævede for dem, hvorledes Kronen var arvelig i de fleste andre Riger og tidligere ogsaa havde været det i Danmark, og hvorledes det nu Foreliggende: Arveregjering og lovgivende Rigsdag, vilde være ganske anderledes betryggende for Middelstanden, end en tilsyneladende Valgret, uden Magt til at skrive Haandfæstningen. Om end Rigsraadet maaskee viste sig noget eftergivende i Leenssagen, vilde de fulde Reformer heri dog aldrig lade

sig opnaae under nærværende Forfatningstilstand. Og til Skade for sig selv, men til Gavn for Arveplanen, töver og töver Rigsraadet, efter gammel, betænksom Vane, med at vise endog det ringeste Eftergivenhedstegn; til nogen positiv Beslutning kan det ikke komme. Et Indlæg om Arveregjeringens Overdragelse blev nu udkastet af Svane og meddeeltes Hoffet; Bestemmelsen var, formelig at tiltage sig Initiativet. Den 6te Oktober kom Gabel, som saa ofte i Mörkningen, hen i Klubben hos Bispens, og hilste dennegang fra Kongen, han önskede Sagen fremmet snarest mulig. Man vilde smedde mens Jernet var varmt, frygtede vel ogsaa, at En eller Anden af de ikke faa Indviede kunde lade et Ord falde, som röbede, hvad der var i Gjære. Hans Majestæt lod dem derhos underrette om, at han, for ikke at vække Rigsraadets Mistanke, havde underskrevet en Stempelpapiirsforordning, men det skulde de slet ikke bryde sig om. Det var et ret fiint Spil til begge Sider. Thi samme Forordning, affattet tværtimod Middelstandens Beslutninger, var en Brand, kastet ind i de Konjungeredes Leir, hvis Forbittrelse desuden for et Par Dage siden havde faaet ny Næring, da nogle af Konsumtionstaxterne tryktes uden Stændernes Samtykke, og Otto Krag lod Rigsraadets Dör slaae i ligefor Næsen af en Deputation.

Endelig blev Hemmeligheden afslöret, Lederne havde freidigt Haab. De dygtigste Hoveder vare i Forveien vundne i Klubben, og de Uindviede, der Dag for Dag noterede i sine Dagböger: „Intet passeret", og derfor gik og ventede Rigsdagens Ende, vare imidlertid blevne bearbeidede med stor Behændighed af Gabel og Andre. Den hos dem almindelig udbredte Anskuelse, at Kongen, for Haandfæstningens Skyld, ikke kunde inddrage Lenene, havde henvendt Opmærksomheden paa det Punkt, hvorom det vilde gjælde. Det blev atter Kjöbenhavnerne, de Konjungeredes faste Kjærne, der kom til at gaae i Spidsen. Om Morgenen tidlig den 8de Oktober var Nansen

paa Raadstuen samlet med Magistraten og de 32 Mænd og tog den ulykkelige Stempelpapiirsforordning med sig. Misfornöielsen var stor, og man forböd, at bekjendtgjöre den; allerede her lod han nogle Ord i Fortrolighed falde om en Arveregjering, og fandt villige Ören. Han havde saaledes for alle Tilfælde sikkret sig sine Kjöbenhavnere. Derfra gaaer han med den, Stænderne iövrigt allerede bekjendte Forordning hen til Borgerstanden paa Bryggernes Laugshuus. De samme Optrin gjentage sig, „hvi ere vi saa kaldte til Herredagen“? raabtes der fra flere Sider, og man vedtog, at indgaae til Kongen med Forestilling mod Forordningen. Stemningen var ægget og Veien banet. Omtrent ved samme Tid havde Svane, efter Aftale med Nansen, for omhyggelig tillaasede Döre, hvad lerkeske Dagbog udtrykkelig bemærker, meddeelt Geistligheden Kjöbenhavnernes Forsæt, at overdrage Kongen en Arveregjering. De Forsamlede studsede og vidste ikke, hvad de skulde gjöre; vel elskede man Kongedömmet og var fuldelig beroliget for Vælgernes Stemning med Hensyn til Leenssagen, men dette overordenlige Skridt! Dertil havde man jo ikke fjerneste Fuldmagt, og i en Sag, som gjaldt Ændring af hele Forfatningen, maatte der dog vel blive Spörgsmaal herom. Var det, naar Alt kom til Alt, ikke halslös Gjerning, man nu skred til, som kunde komme til at koste Livet? Efter mange Betænkeligheder besluttede man, at sende Biskoppen og en Deputeret med ham hen til Borgerstanden; hvis den var gunstig stemt, vilde man underskrive det forelagte Indlæg. Her förte Nansen lige Ordet for en Arveregjering, vakkert og under stort Bifald, efter först at have sikkret sig Stemningen yderligere ved en skarp Skildring af Adelens Færd. „Hvad vi gjöre og hidtil have gjort, sagde han, vilde ellers være at ansee som ugjort“; han fremhæver saaledes med Skarphed de velberegnede Fölger, hvortil Standens Reformforslag maatte lede. I dette Öieblik træder Biskop Svane ind i Salen,

rögter sit Ærinde og iler tilbage til de Geistlige i Konventhuset med de bedste Efterretninger, hvorpaa disse strax underskrive Indlæget til Rigsraadet om en Arveregjering, og i höitideligt Optog vandre hen til videre Forhandling i Laugshuset.

Fælledsordföreren Svane begjerer Ordet, hans Holdning, hans salvelsesfulde Tale er vel skikket til at henrive Folk; efter nogle passende Ord om Adelen, der vilde vælte alle Byrder paa de andre Stænder „i Synderlighed Kjöbstæderne," og havde berövet Kronen dens ældgamle Arveret, oplæser han sit Indlæg for Borgerne. Det minder om Rigshofmesterens Tale, der prisede Kongens Tapperhed, om hans Majestæts Trofasthed og Mildhed, og peger hen paa, at Kronens Arvelighed var vedtaget i England, Frankrig og Sverige, idet det udtaler Stændernes Beslutning, at gjöre det Samme i Danmark. Det ender saaledes: „Man tvivlede ingenlunde paa, at Danmarks Riges höivise Raad samt den ganske adelige Stand jo vilde underdanigst erklære sig udi samme Mening, og vilde derfor paa det Tjenstligste og Ydmygste have dem ombedet, som de fornemmeste Lemmer af Riget, at tilkjendegive hans kongelige Majestæt det, med underdanigst Begjering, at hans kongelige Majestæt vilde naadigst behage, at erholde hver Stand ved dens tilbörlige (Udtrykket var betænksomt valgt) Privilegier, og ved en skriftlig Revers forsikkre Stænderne." Efter Oplæsningen leverede Svane Indlæget til Nansen og opfordrede til at underskrive. Denne reiste sig strax og talte, som sædvanlig, med Myndighed, nogle Toner höiere end Biskoppen, om Nöden i Landet og Midlerne, at raade Bod paa den. „Ja," sagde han, „vi kjöbenhavnske Borgere ville staae som een Mand med Geistligheden og vove Liv og Blod derfor"; det klang næsten som Sværdhug, det var ganske paa samme Maade, han havde talt til Borgerskabet paa Volden under Beleiringen. Efter dernæst at have spurgt, om de andre Rigsdags-

mænd vilde underskrive med, og faaet et lydeligt Ja til Svar af de Fleste, greb han Pennen og tegnede selv sit Navn först. Hist og her syntes En, at falde i Tanker; hvor naturligt! Faren ved det Skridt, der skulde gjöres, var saa öiensynlig. Vi kan forstaae, de adeligsindede Jyder hörte til de Ængstelige; hos disse maatte jo det Spörgsmaal, om de havde Fuldmagt hertil, især komme op, da de for ikke længe siden havde ladet sig skræmme just af Tanken om manglende Fuldmagt. Men Nansen undte Ingen lang Betænkningstid; „fölger mig dog som ægte Patrioter," tilraabte han de Tvivlende, „værer Mænd og mener det godt med Kongen, hans Huus og det dyrebare Fædreneland!" Og de lode sig rive hen af Strömmen; der er noget saa Gribende i saadanne Öieblikke, hvor en Samling Mennesker ere enige i, at vove Alt for en stor Sag. Ængsteligheden var overvundet, Ansigterne klarede op, man trykkede hinandens Hænder med Hjertelighed, önskede sig tillykke og lovede ubrödelig Troskab. Da derefter Biskoppen havde sluttet Handlingen med en Bön, skiltes de Konjungerede ad i Mörkningen, omtrent Klokken fem. Endnu samme Aften blev et Exemplar af Overdragelsesbrevet skikket til Kongen og et andet til Rigshofmesteren, der skulde forelægge det for Rigsraad og Adel. Det afgjörende, i Stilhed forberedte Skridt var saaledes gjort, tilbage kunde de Konjungerede ikke gaae; de havde forandret Angrebsplan, aabenlyst forbundet sig med Hoffet, forladt Pengespörgsmaalene, gaaet over til de statsretlige og tilbudt Kongen, at ombytte Valgkronen med en arvelig Krone i et konstitutionelt Rige, som det tydelig nok er udtalt i deres Beslutning.

Rigsraaderne sade just og bröde Hovederne over Leenssagen, som tilsyneladende var stillet i Forgrunden,

og nu kom der en ny, endnu fuldstændigere Overrumpling. Hvad der hidtil kunde være sivet ud*) om Arvesagen, betragtede de som löse Rygter. Intet kunde forbause dem mere, end en saadan Dristighed, det havde de ikke anet, hvorfor Sekretær Erik Krag, da han paa Trappen mödte dem, der bragte Indlæget til Rigshofmesteren, ogsaa ganske freidig spurgte: „er saa nu Alt i Orden med Konsumtionen?“ Der bliver vistnok noget Mærkeligt i, at denne Krag, som selv var Rigsdagsmand for Kapitlerne, kunde i den Grad lade sig före bag Lyset med hele Rigsraadet, men Tingen synes ikke destomindre paalidelig nok. Kun for et Par Dage siden havde Raaderne troet sig saameget Herre over Stillingen, at de, efter Adelens Önske, sendte et nærgaaende, hovmestererende Indlæg til Kongen om Soldaternes Aftakkelse. De havde ventet, at blive frie for denne stadige Frygtens Kilde, den staaende Hær, og nu sade de med Arveregieringsbrevet i Hænderne omkring den syge Rigshofmesters Seng; nys kjephöiede, vare de nu desto mere vingeslagne. De havde ikke forstaaet, at gjöre Indrömmelser itide, og det var blevet forsilde; at gaae med Forslaget og mod det, var omtrent lige farligt, hele deres Tilværelse som Magthavere stod paa Spil. Man begyndte, at ræddes ved denne forunderlige Rolighed og Taushed hos Kongen, som man för havde tröstet sig ved; han var dog ikke til at gjennemskue. Den Ene saae paa den Anden med skye Blikke, der fandtes Mænd herinde, som aabenlyst heldede til Kongens Parti, Andre, som hemmelig gjorde det. Hvad skulde man gribe til? Vilde Kongen ikke fölge med Rigsraadet, hed det i Haandfæstningen, „kunde Rigens Raad selv skrive sig sammen og statuere og forordne det, som ret og billigt var.“ Men hvo turde gjöre Brug af en saadan

*) Anden Oktober omtaler Duvall hos Becker 1, 209 en mulig forestaaende Forandring, hvorom Kongen gjör sig Tanke.

Bestemmelse i et Rige, hvor Stemningen var, som den var, og Kongen havde den væbnede Magt paa sin Side? Det lader ikke til, at Nogen vovede end saa meget som, blot ymte herom. Ligeud benægte Stændernes Rettighed til at opgive sin erkjendte Valgret og fatte Beslutning om Arveregjering, det hverken kunde eller turde man gjöre. Raadvildheden var ligesaa stor som Harmen, og at Raaderne bleve hele Natten oppe, tjente næppe til, at bestemme dem for nogen rask Handling.

Næste Dag gjorde ikke Hovederne klarere, Rygtet fortalte nu, Raadet tænkte, at lægge den hele, ubekvemme Sag tilside; men et lille Optrin forefaldt, der viser, hvor stærk Spændingen var blevet. De Konjungerede havde indfört den Skik, samlede eller i Udvalg, at henvende sig umiddelbart til Kongen, og han havde godt ladet mærke, hvor velkomne de vare. Et Udskud af Borgerstanden kommer lige ned fra Slottet og havde leveret Kongen en skarpt affattet Indsigelse mod Stempelpapiirsforordningen; paa Slotsbroen træffer det sammen med Otto Krag. „Hvor har I været henne?“ raabte han og pegede paa det nærliggende Blaataarnsfængsel, „kjender I det?“ „Og veed saa I,“ svarede Nansen med sædvanlig Aandsnærværelse, „hvad der hænger her?“ og viste paa Stormklokken i Fruetaarn.

Den 10de Oktober om Formiddagen gik Geistlige og Borgere, som gjerne, Side om Side, i en lang Række fra islandske Kompagni hen til Rigsraadssalen ved Slottet, forat höre Raadets Svar; det skulde dog ikke faae Lov, at lægge Sagen paa Hylden. Kjöbenhavnerne, vante til disse mærkelige Tog og glade og stolte over den Holdning, Folkets Udvalgte viste, samlede sig i-Masser paa Slotspladsen, kom paa godt Dansk med forskjellige törre Vittigheder, tilraabte de Konjungerede, hurraede for dem og önskede dem til Lykke. Thi der havde nu dannet sig en bestemt offenlig Mening om Sagen, og den udtalte sig med bestandig stigende Styrke. Hvilken Jubel,

da Kongen og Dronningen viste sig i Slotsvinduerne og hilsede ned! De Tilstedeværende af Raadet undskyldte sig med, at alle Herrerne endnu ikke vare samlede, naar det skete, skulde der saa nok komme Bud; Toget gik fölgelig tilbage. Om Eftermiddagen kommer det lovede Bud til de to Stænder og beder Biskoppen og een eller to Borgemestere indfinde sig hos Raadet. „Nei, raabes der, vi har Alle underskrevet og vil derfor fölges ad," og Optrinet fra Formiddagen gjentog sig. „Aa, luk dog Dören i," udbröd Krag og Reedtz gjentagne Gange, da de saae den talrige Forsamling; „nei," löd det truende, „den skal staae aaben, vi komme at höre, hvad Svar vi faae af Rigens Raad!" Gunde Rosenkrands, der altid helder til den milde Side, befalede saa, efter lerkeske Dagbog, at den ikke maatte lukkes. Derpaa oplæste Otto Krag det Svar, hvortil Raadet endelig havde besluttet sig, det var paa eengang beregnet paa, at vinde Tid og gjöre Stænderne lidt ængstelige, men den Form, hvori det meddeeltes, var uheldig, myndig og æggende, som sædvanlig. Senatet, hed det, var ikke fuldtalligt; man maatte i saadanne Deliberationer billig frygte for „vor Nabo." „I hvert Fald skulle I menige Stænder vide, at I ingen Fuldmagt have dertil"; Mange af Stænderne vare jo desuden allerede reiste sin Vei, og et nyt Möde vilde derfor blive en Nödvendighed. „Da det, endtes der, og ikke var Kongens Villie, kunde Raadet i denne farlige Tid ei samtykke i saadanne uformödne, usædvanlige Foretagender."

„Skal Stænderne intet andet Svar have?" tog Fælledsordföreren, Bispen, Ordet og spurgte tillige, om han ikke kunde faae en Afskrift af det; han fik et uartigt Nei af Krag paa begge Spörgsmaal. „Det holdt dog lidt underligt," sagde han i sin stilfærdigste, næsten veemodige Tone, „at de gode Herrer ei vilde samtykke i saa priseligt et Værk. Kongen havde vel forskyldt det af Alle, og allermeest af Eder, gode Herrer, I, som

have den meste og bedste Deel af Landet, I burde da og först og fremmest lade see og kjende ham og hans Huus saadant Tegn paa Taknemlighed. Belangende at nogle faa, ei alle Stændernes Deputerede skulde have deri consenteret, da kan I, gode Herrer, nu selv derom forfare deres Mening! Er det ei saa?“ spurgte han Forsamlingen, og et rungende: „jo, det er Alles vores Mening,“ svarede ham og gjorde, efter Ierkeske Dagbog, kjendeligt Indtryk paa Herrerne af Raadet. Endnu engang spurgte han, om man ikke fik andet Svar, og bad saa, ret fiffigt, om dog Nogle af Rigsraadet vilde behage, at fölges med til Kongen, hvorpaa Krag svarede: „nei, hans Majestæt kjendte dets Beslutning.“ „Da kan de gode Herrer,“ udbröd Bispen og Nansen, „vist ikke fortænke os i, at vi selv gaae til Kongen.“ „Gjör, hvad Eder tykkes,“ svarede Krag paa sin bekjendte, lidet artige Maade, og de Konjungerede begave sig hen paa Slottet mellem talrige Folkeklynger.

Kongen var lige taget ud til en Rotur, Hannibal Sehested, som modtog dem, bad dem derfor vente lidt i Drabantsalen. Det varede heller ikke længe, för hans Majestæt kom; han holdt, som han gik forbi dem, Hatten i Haanden, hvad der strax satte dem i god Stemning. Da de derefter bleve indladte i den grönne Sal, förte Biskoppen Ordet og overrakte Stændernes Brev til Rigsraadet om den besluttede Arveregjering. Kongen var saa mild og naadig, gik op og ned, talte med Flere og lod navnlig til, gjerne at ville gjöre dem bekjendte med, paa hvor fortrolig en Fod han stod, idetmindste med een Adelsmand, Hannibal Sehested. Han lod ogsaa Dronningen og Prinds Kristian hente og sagde til den Sidste: „naar Du bliver Konge, glem saa ikke, hvad Du skylder disse Mænd!“ Svar paa Brevet lovede han at give imorgen, efterat have „læst det Papiir, de gave ham, igjennem og talt derom med Raadet.“

Man gik freidig videre paa sin udfordrende Vei, det

blev en Kamp paa Kniven. Samme Aften vedtog Borgerstanden en Indstilling til Kongen om at besætte de ledige Pladser i Raadet med Geistlige og Borgerligfödte og beskikke disse lige med Adelen til alle höie Embeder. Indstillingen havde baade Næb og Klöer og udtalte sig heelt bittert mod Ridderskabet; „hvad Skade,“ hed det, „Adelen i det Civile, og Rigens Marsk og andre adelige Officerer have foraarsaget udi sidste Krig, er inden og uden Riget noksom bekjendt.“ Dette Skridt var atter udgaaet fra Nansen med Kjöbenhavnerne og en ligefrem Fölge af Löfterne i deres Privilegier om lige honores og officia med Adelen, naar samme Löfter tænktes udstrakte til hele Landet. Men hvortil saa alle saadanne berettigede Fordringer tilsidst skulde lede, kunde vistnok Ingen fuldt overskue.

Enhver Statsomvæltning har Öieblikke, da Alt staaer paa Spil, og Vægtskaalen lige godt kan synke til Höire og Venstre; et saadant synes Dagen den 11te Oktober at have været baade for Konge og Folk. Saasnart de Konjungerede toge den endelige Beslutning, havde Hoffet fordoblet sine Anstrengelser, Gabel, „Rigsdagens Muldvarp,“ var snart hist, snart her, forat sikkre sig Tilhængere, udspeide og undergrave Rigsraadet. Endnu om Aftenen sildig den 8de lod han Slotsvagten forstærke. För Dagen gryede den 9de, var han, efter Sönnens Fortælling, hos Hannibal Sehested og tog ham paa Sengen. Derefter ilede han til Feltmarskalk Hans Schak, der, paa Grund af sin militære Stilling, nu var en Mand, af hvem saa Meget afhængte, udenat han dog, skjöndt venlig sindet mod Hoffet, synes optaget i Hemmeligheden. Da Slöret blev löftet noget for ham, reiste han sig op i Sengen: „jeg haaber dog ikke, det kommer til Blodbad!“ udbröd han. „Jeg heller ikke,“ svarede Gabel, „men her maa kategorisk Svar, om I er med eller imod os.“ Paa Stedet erklærede Schak sig for Kongen, hvad der ogsaa var at vente; Gabel havde imidlertid været forsynlig nok

til, at beordre Komandören for Slotsvagten holde sig rede paa förste Vink, for, i modsat Fald, at bringe Schak til Blaataarn, en Ting, denne aldrig kunde glemme ham. Sagerne stode altsaa fra een Side, saagodt man kunde önske sig. Kongen havde hidtil iagttaget en uigjennemtrængelig Taushed ligeoverfor Raadet, ikke engang Otto Krags Uartigheder kunde bringe ham ud af sin Holdning, dengang denne i förste Opbruusning mindede ham om Kongeeden og Adelens Magt. Han blev nu stærkt bearbeidet fra de forskjelligste Sider. Allerede for nogle Dage siden havde flere höie Herrer sögt, at vinde ham, ved at tilbyde frivillig Afstaaelse paa 3 Aar af deres Leen *). Tillige prövede man, hvad flere Samtidige berette, at skræmme ham for fremmede Magter og indvortes Uroligheder; og det lykkedes virkelig, han faldt hen i Tvivl og Samvittighedskrupler, idetmindste vide baade Molesworth og Fr. Gabel, at fortælle derom. En svensk Gesandt, der var traadt op med Bestemthed, synes i dette Öieblik, at kunne have givet Sagerne en anden Vending. Omhyggelig sögte man vel, at dölge Kongens Tvivl og bevare den ydre Holdning. Folket, der, som altid i spændende Öieblik, speider efter ethvert lille bitte Tegn fraoven og derfor flokkede sig omkring Slottet, vidste, efter Fynboen hos Riegels, ikke Andet at sige, end at man havde seet Kongen ved Vinduet med et grumme fornöiet Ansigt. Det bemærkede ogsaa, hvorledes et russisk Gesandtskab, Bojarer i den pragtfulde tatariske Dragt, kom opad Slotstrappen til Audients, som om Alt gik i sin vante Skure. Men i de indre Gemakker var der ikke slet saa lysteligt. Til Gabel, saa beretter dennes Sön i Nye Samlinger, skal Kongen have sagt: „det var Altsammen kun Kvakleri med hans Intriger, de fremmede Magter vilde dog understötte Adelen, selv den keiserlige Gesandt havde stærkt em-

*) Duvall hos Becker 1, 208.

ploijeret sig mod Suveræniteten!" Kongen gik sin Vei, Gabel græd af Harme og kastede sig paa en Stol i det kongelige Soveværelse, hvor Samtalen havde fundet Sted. Da kom Dronningen til og spurgte, hvad der skadede ham; som hun fik det at vide, udbad hun sig paa Stedet en Samtale med sin Gemal. Og hun forstod det; ved sin mægtige Overtalelseskunst fik hun ham aldeles omstemt, hvor stivsindet han end sommetider kunde være. Hannibal Sehested har sikkert ogsaa, hvad Duvall beretter, brugt sin Indflydelse saavelsom Theodor Lenthe, men det de have virket, har holdt sig mere skjult; hele Kamarillaen var i Bevægelse. Vist er det i alt Fald, at Kongen tilsidst, efter lerkeske Dagbog og flere Beretninger, nok saa freidig lod Raadet vide: „han vilde lade sig udraabe til Arvekonge af de borgerlige Stænder og siden handle med de Övrige om Resten"; da hver Stand havde sin Selvstændighed, og den danske Rigsdag næsten aldrig drev det til nogen Fælledsbeslutning, var der Intet at indvende mod dette Svar. Endnu samme Aften sendte Kongen desuden Bud til Raadet, hvad Parsbjerg fortæller: „at hvis der kom Noget efter, vilde han være undskyldt."

Hos Adelsmændene havde Overraskelsen veget Plads, ikke for sindig Overveielse og Tilnærmelse til de Konjungerede, som kunde blevet af störste Vigtighed for den kommende Forfatning, men for en indædt Forbittrelse. Der hörtes Skjældsord om de „Kanailler, de forbandede borgerlige Hallunker, som ikke fortjente, at bære andet Vaaben end en Alen"; og det Værste var ikke slemt nok, at sige Svane, Nansen, Gabel og Hannibal Sehested paa. Man lovede Kjöbenhavnerne i Möderne, de nok skulde miste sine Privilegier, hvortil disse dog paa Stedet svarede: „nei, dem vil hans Majestæt naadigst maintenere os ved, dem har vi vel fortjent, medens I, gode Herrer Jer bag Kakkelovnen forvarede, og vi Dag og Nat stode paa Volden." Niels Trolle og Otto Krag forsikkrede, „de

vilde heller miste Hovedet, end lide dette"*), Andre sloge paa Kaarden og truede med, det skulde koste Blod; Minderne om Grevefeidens Dage syntes, at leve op paany, da havde Blodet strömmet i Gaderne, paa Slotspladsen, paa Torvene. Forbittrelsen paa begge Sider havde naaet sin Höide, Kjöbenhavn var, som vi veed, opfyldt med væbnede Skarer, Adelen havde her vel et Par tusind Mand, Alt i Alt, at raade over. Blot en eneste Gnist, og det Hele vilde staae i Luer, til Trods for de strengeste Forholdsregler til at opretholde Roligheden.

Hemmelig havde imidlertid Adelen lagt en Plan, der var ret vel beregnet. Paa Konsumtions- og Stempelpapiirssagen var der jo nu kommet en vis Redelighed; den förste Sag var eenstemmig vedtaget, de kongelige Lovudkast vare behandlede, og de Æmner, til hvis Behandling Rigsdagen tilsyneladende var sammenkaldt, saaledes tilstrækkelig dröftede og afgjorte. Hvad, om man sneg sig bort og derved sprængte Forsamlingen? I ethvert Tilfælde vilde Sagen saa trækkes i Langdrag, og kommer Tid, kommer Raad. Stemningen var vistnok for Tiden overordenlig ophidset mod Ridderskabet, men gammel Vane til Underdanighed er ikke nem at udrydde, og det havde vidst, at skaffe sig denne Underdanighed i en vid Kreds. Muligviis kunde en besindigere Optræden vinde Mange og formaae dem til, at underkjende sine Rigsdagsmænds Handlinger, der jo vare foretagne aldeles uden Fuldmagt; enhver politisk Ström har gjerne en Modström i umiddelbar Fölge. Herregaardene, fordetmeste opförte efter Grevens Feide, vare beregnede paa Forsvar, de laae i Moser eller Indsöer; Mure, Volde og Grave omgave dem, der var Overflod paa Vaaben, Kanoner stode endnu mangesteder paa Volden fra sidste Krig, under hvilken mere end een Gaard havde trodset Fjenden. Vaabenövede Svende vare til Herremandens

*) Duvall hos Becker 1,204—5 og Ierkeske Dagbog.

Tjeneste og kunde forstærkes af en Mængde omflakkende Æventyrere og de ikke Faa, der havde Fordeel af ham eller vare ham Forbindtlighed skyldige. Muligviis kunde man indtage en fast Stilling paa sine Smaafæstninger og faae Hjælp fra Udlandet, navnlig Sverige; vi skal strax höre, at flere Store, selv efter Suveræniteten, tænkte for Alvor paa, her at hente sin Stötte. Hvo kan opregne alle Muligheder, hvorpaa et Menneske kan falde i en fortvivlet Stilling? For Öieblikket voxede Modet kjendelig ved den blotte Tanke om, at slippe ud af Pinen. Planen skulde udföres den 11te Oktober, saasnart man havde jordet, ikke Kristen Skeels Lig, som Nogle fortælle, men unge Jörgen Rosenkrands's; allerede vare Enkelte slupne bort og galopperede hjemad, idet de bandte de korte Dage, Söleföret, som sinkede deres Reise, og fremforalt de nederdrægtige Kræmmere og Præster paa Rigsdagen.

Henrik Bjelke bragte Kongen Underretning herom, og Hoffet tövede intet Öieblik med, at tage sine Forholdsregler. Strax om Morgenen den 11te fandtes Portene lukkede og turde ikke aabnes, Skibene i Havnen maatte lægge fra Bulværket, Vagterne ved Slottet, ved Portene og paa Torvene forstærkedes yderligere, overalt saae man blanke Vaaben og hörte Trusler blive udstödte. Ingen kunde komme udad Byen, end ikke med kongeligt Pas, uden medfölgende Seddel fra Nansen; han var for Öieblikket Höistbefalende, hvad en Borgemester dengang var vant til at være. Borgerskabet skulde holde sig rede, saasnart Stormklokken klemtede. Paa samme Tid var der gaaet kongelig Befaling til alle Komandanter i Fæstningerne rundtomkring, at Enhver skulde være paa sin Post; det var heldigviis paalidelige, tildeels udenlandske Officerer, der förte Overbefalingen, da saa mange danske, som Axel Urup og Hans Friis, laae paa Rigsdagen. Hoffet og Folket vare saaledes væbnede, at möde enhver Fare, Byen var erklæret i Beleirings-

tilstand; det var, hvad vi i vore Dage kalde en fuldstændig Statsstreg.

Hvor uhyggeligt blev der nu ikke i Kjöbenhavn, hvilken beklemt Stemning; den ene Landsmand frygtede en blodig Fjende i den anden. Om Morgenen samlede Adelsmændene sig til omtalte Ligfærd i Sörgehuset, uden endnu at ane det Ringeste; Vaagestuen var holdt, Gildet stod færdigt, som Skik og Brug var, Loven tillod 8 Retter varm Mad, men ingen Skueretter. Paa eengang viste Stadsmajoren sig, efter Molesworths, Höyers og Holbergs Fortælling, og hviskede En i Öret, at Hoffet havde forlangt Nöglerne til Byen; Nyheden löb som Lynild fra Mund til Mund, og vakte Forfærdelse, gjennem Vinduerne i Frastand saae man Vaabnene blinke og hörte Komandoraabene. En og Anden spurgte, om det da gjaldt Livet; „nei," svarede Majoren, „det vel næppe, dertil har vi for naadig en Konge!" Men Skrækken var alligevel faret i Blodet, og, istedetfor at fölge Lig og tænke paa Reise, skyndte man sig til Forsamlingsstedet, Holmens Kirke, for, omringet af Bajonetter, at raadslaae angaaende de andre Stænders Beslutning. Imedens tiltog den dumpe Stemning i Byen, Butikkerne holdtes lukkede, Drengene, som falböd nye Viser, de, som havde Andet at sælge, taug stille med Raabene, tilsidst turde Ingen lade sig see paa Gaden. Man hörte kun Mandskabernes taktfaste Trin, af og til saae man et Bud, der hastig löb eller red mellem Slottet, Rigsraadssalen og Stændernes Forsamlingssteder; man bævede for en blodig Udgang paa Tingene. Da lod Kongen Nogle af Stænderne kalde og beroligede dem, medens der med Trommeslag blev bekjendtgjort omkring i Gaderne, at Alle skulde kun være ganske uden Frygt og passe sin daglige Dont. Og det hjalp Noget, Folk turde nu atter vise sig i det Frie og ilede hen til Slotspladsen, Viinkjældere og Ölhuse, forat erfare det Nyeste og tale sammen til gjensidig Tröst og Opmuntring. Men som en Steen laa det

alligevel paa Alles Bryst; man lyttede, om ikke Stormklokken skulde klemte, Borgerne eftersaae Sværd og Bösse, om Alt var i Orden, Holmens faste Stok holdt sig færdig. Knuden syntes at stramme sig, hvad vilde Adelen og Raadet foretage? Det sidste havde, som sædvanlig, samlet sig omkring Rigshofmesterens Seng og raadslog og raadslog, han svedte i Feberhede, og det svedte med. Endelig om Aftenen ymtede Velunderrettede om, at det dog vel tilsidst gav Kjöb.

Næste Dag, en Fredag, var Raadet atter hos Rigshofmesteren, hver af Stænderne samlede sig paa sit Mödested. Adelen gjorde det sidste Forsög hos Kongen, idet den lod forestille, at Stænderne slet ikke havde Ret til at tage Initiativet og overdrage ham Arveregjeringen. Men han havde, som Rhumann og Lerke fortælle, allerede beordret Bön at holdes i Kirkerne for Værkets lykkelige Fremgang; Præsterne fornægtede naturligviis ikke sin Overbeviisning og gjorde alt Muligt, forat udbrede den hos Menigheden. Vi kjende Raadets Svaghed og Uenighed, og Adelen var ikke bedre end dens Repræsentanter. Her var, naar Alt kom til Alt, intet Sind til at reise sig, vove det Yderste og, om saa skulde være, gaae under med Glands. Kun Otto Krag og Niels Trolle, efter Duvalls Beretning, tilligemed et Par Andre satte sig alvorlig til Modværge; men Krag havde mistet al Indflydelse ved sin Fremfusenhed, hans Medbrödre skyldte ham endogsaa for Ulykken, de var kommet i. Flere af Herrerne vare fra Begyndelsen af vundne eller vovede dog ikke, at staae Hoffet imod, Hannibal Sehested udströede med Held Uenigheds og Forsagtheds Sæd, og de Betænkeliges Tal forögedes, eftersom Farerne ved at gjöre Modstand steg; lig et Sværd hængte Beleiringstilstanden og Frygten for at miste de rige Leen over Alles Hoveder, medens Hurraerne fra Folket rungede ind til deres Forsamlingssale. „Vil Du ei, saa skal Du", disse varselsfulde Ord gik i Opfyldelse. Maaskee, dét var

altid tænkeligt, maaskee kunde man endnu bevare det Væsenlige i Haandfæstningen, den havde jo hidtil slet ikke været paa Tale; ialtfald kunde man et Öieblik tröste sig ved et saadant Haab. Jo snarere Magthaverne böiede sig, desto rimeligere, at de beholdt sine indflydelsesrige Embeder, lokkende Löfter herom have sikkert ikke manglet. Man lod derfor Kongen udspörge om den tilkommende Regjeringsform, men fik til Svar, „derom var endnu Intet bestemt". Der kom Bud paa Bud fra ham og Stænderne, som purrede og drev paa en Afgjörelse, saa Raadet klagede, at der ikke engang undtes det den fornödne Tid. Hvad bröd man sig vel derom? Öieblikket efter kom der nye Bud. Endelig indfandt et Udvalg sig hos Kongen med karrigt Tilbud fra Rigsraad og Adel om Arveregjering i den mandlige Linie, idet der tillige yttredes, at Raadet for længe siden vilde have kommet med det Tilbudte, hvis det havde kjendt Hans Majestæts Villie. Han taug först en Stund stille til Sagen og svarede saa: „det vilde have været ham kjærere og behageligere, hvis Kvindelinien havde været taget med; han vilde vel Intet foreskrive de gode Herrer, men maatte sige dem, han ikke kunde tage imod Tilbudet med saadanne Indskrænkninger". Og ligenær var man altsaa; man var gledet det ene Skridt efter det andet, man fik vel og glide det sidste med og aabenbart gaae en hæderlös Undergang imöde.

Om Formiddagen den 13de bleve Geistlighed og Borgerskab ved et Bud stævnede op paa Slottet, thi man ventede forvist en endelig Ende paa Sagen. De vandrede atter derhen i höitideligt Optog fra islandske Kompagnihuus og hilsedes atter med Jubel af de tætte Klynger. Hvo der havde kunnet see ind i Fremtiden! Efter 188 Aars Forlöb foregik just paa samme Sted og Dag (man maa nemlig huske paa Kalenderforandringen) et lignende Optog til Slottet; det var Rigsforsamlingen, som vedtog Danmarks Riges Grundlov. Medens de Konjungerede

ventede i Drabantsalen — og de maatte vente længe —, underholdt Hans Schak og Hannibal Sehested sig med dem og gave dem god Tröst. Sehested spurgte, om ikke Meningen var den, at baade Mand og Kvinde skulde arve, og indmeldte Svaret strax til Raadet, som endnu ikke var kommet til Afslutning. Endelig indfandt Rigsraader og Adel sig. De Förste overdrage nu Kongen og hans Huus Arveret baade paa Sværd- og Spindesiden, alene med Forbehold af Rigets Udelelighed og alle Stændernes Privilegier; Adelen maa have indgivet et lignende Overdragelsesbrev, imidlertid har det hidtil ikke været til at opdage. Skjöndt alle Stænderne saaledes i Hovedsagen vare enige, fremtræder denne Enighed dog heller ikke nu i nogen Fællesbeslutning. Klokken tolv bleve Flöidörene aabnede, og Stændernes Plenum stededes ind for Kongen i den grönne Sal. Niels Trolle förte Ordet for Raadet og Adelen, men forsnakkede sig uheldigviis og talte kun om Arveret for den mandlige Linie; Kongen gaaer ham et Skridt nærmere ind paa Livet og maaler ham med Öinene, saa han bliver heelt forlegen og gaaer istaa. Derefter holdt Biskoppen en Tale paa de Konjungeredes Vegne, sluttede med en Takkebön til Gud og önskede Kongen og Alle til Lykke „af Gud Fader og Sön og Helligaand“; „og hvo dette med mig önsker og begjerer, föiede han til, sige som jeg med höi Röst Amen!“ Et lydeligt Amen lod sig höre fra Forsamlingen. Nu begyndte gjensidige Höflighedsyttringer fra Stand til Stand og Lykönskninger til Kongen, hvorpaa Hannibal Sehested i hans Navn svarede og takkede. Fordringer blandede sig mellem Lykönskningerne. Biskoppen taler om en ny Reces, som Kongen maa give i Forening med Stænderne, istedetfor de gamle, nu afskaffede Love; Nansen begjerer i Henhold til Kjöbenhavns Privilegier, at Geistlige og Borgerligfödte blive optagne med i Raadet. „Derom skal som snarest tages Bestemmelse“, sagde

Kongen yderst nedladende, hvorpaa han fjernede sig, og Forsamlingen tog Afsked og fornöiet skiltes ad.

Den af Hoffet og Middelstanden klögtig anlagte Plan, eller rettere de to Partiers jævnsides löbende Planer vare saaledes lykkedes, Alt var kommet ganske naturlig og ligesom af sig selv. Kongen var næsten holdt aldeles bag Kulisserne, han behövede slet ikke, at rykke frem med sine Paastande, hentede fra Forholdene i Norge og Bornholm; Stænderne stode i Breschen for ham. Sværdet var kun draget, det havde ikke slaaet til, Stormklokken var ikke rört, Ingen var hængt i de Galger, der stode paa Hallandsaas og udenfor Raadhuset, ja der var end ikke foretaget en eneste Fængsling; det Höieste var, at maaskee En og Anden blev sat i Gabestokken, skjældt ud og overdænget med Snaus. Sammenligner man hermed Voldsomhederne i andre Lande under lignende Forhold, disse Justitsmord, disse lettres de cachet, faae vi ogsaa her Leilighed til at prise den Sindighed og Godmodighed, som nu engang ligger i det danske Folks Væsen. Stænderne havde faaet en fastere Organisation, Kongen var med Iagttagelse af Lovens Former blevet konstitutionel Arvekonge, 5 Uger efterat Rigsdagen var aabnet, 5 Dage efterat Forslaget hertil var kommet frem for Lyset.

Folket aandede efter et langt Tryk den forfriskende Luftning fra Frihedens Land, det smagte Glæden over, at have ydmyget sine strenge Herrer; en Fölelse af Frihed og Lighed gjennemströmmede det dengang, som i 1848, skjöndt man ingenlunde var paa det Rene med, hvad der i Grunden var vedtaget, og hvorledes Sagerne stode. Vi maae tage hiin Tid som den virkelig var herhjemme og i hele Europa og ikke fordre nogen udviklet Frihedstanke, medens Sæderne förte det med, at den Unge fra Barnsbeen oplærtes til störste Lydighed og

Underdanighed mod Foresatte. Med den Forsamlings- og Talefrihed, Folk for Öieblikket nöd, vare de saare tilfreds; hvor ganske anderledes stod det til for 10 Aar siden, dengang Kjöbenhavnerne holdt nogle Möder i Anledning af Indkvarteringsbyrden og en paabudt Accise, og indgave Protest herimod! Da havde Rigsraadet talt strenge Ord om Stemplinger mod Regjeringen, ja mod Kongens höistegne Person; nu derimod var Regjeringsmagten i god Forstaaelse med Folket og syntes, at unde det Forsamlingsfriheden, ja glæde sig over den. Samvittighedsfrihed begjerede Tiden slet ikke, at Hexen blev brændt og Anderledestroende forfulgte, fandt man lovligt og ret. Næringsfrihed begjeredes igrunden ligesaalidt, og Kristian den fjerdes Love, som tilsigtede at indföre den, vare mestendeels gaaede i Glemmebogen; at Haandværksdrift og Handel ikke burde skilles fra Stæderne, var Grundsætning, der var slaaet fast, kun Monopoler önkedes hævede. Habeas - corpus - Retten var ikke i nogen höi Grad blevet krænket, i Domstolenes Indretning fandtes endnu Levninger af den gamle Selvdom. Pressen laa i Svöbet, kun faa Mennesker sade med Pennen i Haand, og Censuren mærkedes derfor ikke, den antoges for, at höre med til god Orden. Hvad man derimod levende fölte for, næst sin Talefrihed, var fuldstændig borgerlig Lighed og Bondens Frigjörelse; det ventede man af den nye Regjering, tilligemed tilsikkret og forstærket Myndighed paa Rigsdagen, Middelstandens Program var ikke ændret.

Man raadslog derom ved Sammenkomster indenfor og udenfor Stændersalene, og baade Stænder, Komuner og private Folk kom med en Mængde Forslag og Andragender i denne Retning. Borgerstanden havde tidligere, som vi veed, fordret Tilsyn med Finantsbestyrelsen og Udvidelse af Stændermagten, den vedblev, at nære og udtale samme Tanker, hvorimod Kongedömmet nu forekom den stærkt nok. Der forefindes et fuld-

stændigt Udkast til en lovgivende Stænderforfatning, „et Danehof“, efter Grundsætningen om Frihed og Lighed og uden nogen Plads for Rigsraadet; det stöttede sig til den faktiske Tilstand, frembaaret af Stænderne, vilde det blevet de Danskes claim of rights. Uden Tvivl skriver det sig fra Nansen og de Konjungerede, det opfylder i alt Fald deres Program; Originalen, som ellers haves trykt i Suhms nye Samlinger, ligger oppe i Geheimearkivet. Borgernes tidligere Forslag gjentoges og forögedes. Der fordres: Lenenes Inddragelse, Revision af Mageskifterne, Deeltagelse i Valg af Rigsraader og Ministre, Bondens Frihed, Afskaffelse af Adelens Hals- og Haandsret o. s. v.; den politiske Hævnfölelse skal tilfredstilles ved omtalte Mageskifterevision og ved at holde Efterregning med de, af Adelen aflagte Regnskaber. Ja, man gik i Iveren for Reformer stundum videre, end nogen repræsentativ Forsamling bör det; man blander sig ved sine Andragender i Alt, i Bestyrelsen, i Besættelsen af Embeder, Beskikkelsen af Hofjunkere, i Indretningen af tydske Kantselli, i de norske Sager. Önsker og Forhaabninger kjende næsten ingen Grændse.

Men hvorledes skulde saa disse, ofte uklare Fordringer opfyldes, hvorledes vilde Stænderne enes om dem, hvorledes komme ud af det paa fremtidige Rigsdage; var Adelen, skjöndt dybt ydmyget, alligevel ikke den rigeste Stand, den mægtigste Stand, der tilsidst maatte blive den herskende paa Rigsdagen? Saadanne Spörgsmaal gave baade Kongen og Bevægelsens Ledere nok at grunde paa. Haandfæstningen maatte tilintetgjöres, det var klart, skjöndt endnu ikke udtalt, men med den sank Raadets Magt sammen og hele den nuværende Forfatningstilstand; hvad skulde da opstilles istedetfor? Tanken om et Diktatur maatte begynde at spire, Begivenhedernes Dialektik förte det saa med sig. Nogen Aftale i Forveien om denne Sag kan derimod ikke være

truffet, ellers kunde Svane og Nansen umulig have talt saa konstitutionelt, som de gjorde, baade tidligere og den 13de, ligeoverfor Konge og Folk. Kongen med Hoffet drev imidlertid paa Sagen med mærkværdig Hast, han havde, som siden Karl den 11te, sikker Fölelse af, at Hastværket, Overrumplingen vilde baade hans Sag meest; hvor let kunde der ikke skee en Tilbageströmning i Stemningen? Han vilde heller ikke betroe den til en talrig Forsamling, ja ikke engang lade Stænderne selv vælge Udskud, skjöndt det vel ellers havde været Skik saa. Han bar sig ad ganske som Karl den 11te siden og udpegede selv sine Folk. Endnu samme Nat kom Befaling, at et Udskud af 4 Rigsraader, 4 Adelige og 12 af de andre Stænder skulde træde sammen næste Dag, forat bringe Sagerne med Arveriget i fuldstændig Orden. Befalingen kom fra Kongen, naturligviis udenat han havde hört Rigsraadet derom. Det var de Föieligste af Adelen, alle de Konjungeredes Hovedledere og de fleste Klubmedlemmer, som bleve satte ind i Udskud, og de forefandt ved Sammenkomsten endnu en Deputeret til fra Universitetet, Professor Villum Lange. Thi Universitetet havde i en særlig Skrivelse skyndt sig, at gjöre sin Opförsel god igjen og lykönske Kongen som Arvekonge. Planen var lagt med sædvanlig Fiinhed; man föler, at Hoffet omtrent veed, hvad det vil, og under forvirrede Forhold tilhörer Seiren den klareste Tanke og den fasteste Villie.

Efterat have været i Kirke, hvor den talrig forsamlede Menighed takkede „den grundgode Gud, som havde lyksaliggjort vort kongelige Huus“, samlede Udskuddet sig Söndag Formiddag den 14de Oktober i den grönne Sal paa Slottet; sandsynligviis ledede Peder Reedtz Forhandlingerne. Villum Lange, en iövrigt Kongehuset hengiven Mand, traadte op med en udförlig Tale om de forskjellige Staters konstitutionelle Grundlove, og hans Meninger fandt Medhold; en Grundlov var det jo de

Fleste vilde. Men Biskop Svane og andre Bisper afbröde ham: „det vilde nu vel blive noget for langvarigt, det var over Middagstid, og Aftensangen skulde snart til at begynde.“ Rimeligviis har i dette Öieblik Tanken om Diktaturet levende bevæget Svane, og han önskede Tid til at overveie den og höre sig for om Sagen vedhove; den skræmmede ham næppe, blandt Lederne var Ingen bedre Hofmand end han. Man skiltes altsaa ad, og saasnart Aftensang var forbi, samledes man atter; kun Lange udeblev, og det efter udtrykkelig kongelig Befaling, saa man mærkede, hvorfra Vinden blæste. Det blev et Vendepunkt i Statsomvæltningen. Stænderne, som hidtil havde sörget baade for Kongens og sin egen Sag, grebe Feil i det sidste, saa vanskelige Öieblik, ledede af en i sig selv ædel, men upolitisk Fölelse: ubegrændset Tillid til Kongen.

To Spörgsmaal forelaae til Beslutning. Skulde Kongen löses fra sin Ed paa Haandfæstningen? Herpaa svaredes der med et Ja; det gik efter Svanes Raad til Kongen för Rigsdagen, de, som havde bundet ham, löste ham nu. Men hvad skulde da træde istedetfor den? Alle Adelsmænd, Flere af Rigsraadet og idetmindste een jydsk Borgemester foresloge en ny kongelig Forsikkring; det stemmede ganske baade med Rigsraadets Forbehold om Privilegierne, de to Stænders Forbehold om en Revers og Biskoppens og Nansens Udtalelser igaar. Svane var dog nu blevet af en anden Mening og sagde, „man kunde ikke paa eengang löse og binde Kongen;“ han havde desuden vidst, at drage Nansen med sig, naturligviis ved at tage denne Borgerfrihedens djærve Talsmand fra den ömmeste Side, hans Tillid til Kongen. Nansen lægger altsaa ikke det omtalte færdige Forfatningsudkast paa Bordet som et claim of rights, hvorimod han, ligesom for sidstegang at föle sig for, gjör det Spörgsmaal: hvilke Privilegier Adelen vel tænkte, at sikkre sig. Her var det yderste Öieblik kommet, da

de Store ved kloge Indrömmelser kunde gjort sig til Herrer over Stillingen og skaffet en stændersk Forfatning istand, selv om Kongen var nok saa meget derimod. Det kan smerte os, at det ikke skete, at der ikke hos den danske Adel var Tanke om, hvor Meget den kunde gjöre godt, hvor vigtig en Stötte den kunde blive for Folkefriheden ligeoverfor despotisk Magt; men det var nu saa. Den havde kun Öie for egen Frihed, trods alle Ulykker havde den Intet lært og Intet glemt, og Middelstanden var for lidet politisk fremsynet, for ophidset af Kampen, til at komme den imöde og indlede bedre Forstaaelse. Strax som Nansen fremsatte sit Spörgsmaal, reiste et Par Herrer sig, der kunde ramse Privilegierne op paa Fingrene, ligeindtil, „at Adelsmænd skulde være frie og frelse og ogsaa frie sine Bönder fra Skat". „Ja, svarede Bispen paa sin spodske Viis, men saa vil vi ogsaa udbede os samme Privilegier for den ringeste Bonde udi Riget." Andre, navnlig Kjöbenhavnerne, havde Haandfæstningens Ord „Ufrie" atter skurret i Örene, man saae halvt opbragte, halvt spottende Blikke, man hörte bittre Ord. Thuresen, en heftig Mand, reiste sig, slog paa Kaarden og spurgte Oberst Hans Friis, om han monstro havde brugt sin Kaarde saa bravt i Fyn, som Thuresen sin? Friis havde et stammende Mæle og kunde ikke paa Stedet give Svar som forskyldt; thi han havde med Djærvhed, som ægte Klanshövding, forsvaret sin Herregaard under Krigen og ogsaa senere altid viist sig som en tapper Mand. Der indtraadte nu et Öiebliks höist uhyggelige Taushed. Hele den gamle Strid om Ufrihed og Privilegier, disse middelalderlige Friheder, hvorover man glemte Friheden, var vakt paany og havde varet i flere Timer. Forsamlingen deelte sig i de to bekjendte Sider, Adelen og dens jydske Ven paa den ene, de Andre paa den anden; Hoffets og Folkepartiets Betragtning af Sagen var ikke længer den samme.

Varslerne vare lidet glædelige; gik det saaledes med de meest Kongeligsindede blandt Stænderne, hvorledes vilde det da gaae, naar Sagen kom for i selve de samlede Stænders Möde? Og hvo borgede for Folket rundtomkring, der kjendelig befandt sig i en ophidset Stemning? Rygterne om, hvad der var i Gjære, havde vundet Udbredelse. Hvilken Sammenstimlen paa Postgaarden, hvor Dörtavlen hængte med en blaa Rytter paa hvid Hest, hvergang man ventede sin Post med Nyheder fra Hovedstaden; hvilket Hastværk med at udfritte de Reisende, aabne Brevene og meddele deres Indhold til Omkringstaaende, hvilken höiröstet Tale paa Kroer og Herbergeersteder! Nu hed det ikke længer i dybeste Underdanighed: „vores gode Herr Leensmand, vores kjære Herremand“, Ridderskabet fik heelt andre Navne. Selv Bönderne begyndte at vaagne, Ladefogdens Pidsk havde ikke ganske kuet dem. Paa mange Steder, navnlig i Skovegnene, havde de grebet til Vaaben under Krigen og udfört dristige Overfald, ikke Faa bleve til Belönning for tapper Daad fritagne for Vornedskabet; nu gaae de frem af de usle, forrögede Leerhytter, fordre Frihed og Eiendom og klage bittert over „det ægyptiske Trældomsaag“, man har lagt paa dem. Tanken herom kunde vel vække Betænkeligheder i Udskuddet, en Borgerkrig hörte ikke til Umulighederne, for lidt over hundrede Aar havde jo Borger og Bonde reist sig, og Adelsborgene stode i Luer. Men hvad vilde den, naar Alt gik bedst, saa tilsidst lede til? Her stod England, det af Omvæltninger hjemsögte, nu saa mödige England advarende for Öine. Omvæltningen herhjemme var, forsaavidt den kom nedenfra, fornemmelig udgaaet fra demokratisk Lighedsfölelse, denne var det Fremherskende, Friheden, Stændermagten var ikke Hovedsagen; hele Tidens Ström förte jo hen mod en Enevælde. Kongerne i Danmark havde altid viist sig som de Ringes Beskjermere, de hadede Adelen og havde allerede i Kjöbenhavns Privilegier tilfredsstillet

Lighedstrangen hos Borgerne. Hvorfor ikke ganske betroe sig til Kongen? Saadanne Tanker rörte sig, dunklere eller klarere, hos Mange af de Forsamlede, der jo desuden vare vante til, at lade Regjeringen raade for Styrelsen af det Hele; man blev tvivlsom og raadvild. Lidenskaben havde Magten, og det lidenskabelige Had til Adelen, den lidenskabelige Kjærlighed til Kongen forblindede ligemeget.

Öieblikket er gjerne af afgjörende Betydning under Omvæltninger, det nærværende var det saameget desto mere, som Alt skulde gaae med Damp; det var gunstigt for Kongemagten, og Biskop Svane var dets Mand. Han hadede Aristokratiet, frygtede Demokratiet, elskede Kongen; kunde han ikke nu gjöre sig i höieste Grad fortjent af hans Sag og paa eengang tjene ham, Fædrelandet og sig selv? Med en Naturdrifts Klarhed greb han den beleilige Time og de beleilige Ord, og de Konjungeredes Ordförer traadte op, med salvelsesfuld Stemme, med Betragtninger hentede fra Bibel og Kristendom, med sin Personligheds hele Vægt, og holdt en Tale, der ikke kunde forfeile sit Indtryk i hine bibeltroende Dage. Han priste udförlig de fremfarne Kongers og navnlig den nuværendes gudelige Mildhed og Fromhed, samt den Rolighed, Landet ved Guds Naade, „som fandt Behag i de kongelige Dyder“, havde nydt under det höilovlige oldenborgske Huus, medens det stormede rundtomkring i Verden. Til Slutning raadede han Stænderne, at betinge sig Rigernes Udelelighed, og at Kongen bekjendte sig til den rene Religion efter den augsborgske uforandrede Bekjendelse og haandhævdede samme, men iövrigt at give ham frie Hænder og overlade Alt „under hans frie Magt og Enevoldsherredömme“. Slange, som fortæller Dagens Historie, bruger disse Udtryk, om de ere nöiagtig gjengivne efter Svane, bliver altid noget tvivlsomt. Det var, hvis Beretningen er nöiagtig, förste Gang Ordene bleve udtalte paa Rigsdagen, man fattede

ikke, hvad der laa tilbunds i dem, men de faldt i en velberedt Jordbund, Talen gjorde Virkning som en begeistret Prædiken. Henrik Bjelke stemmede först og sandede Bispens Ord, „binder man Kongen, sagde han, kommer der Mistro op mellem ham og Undersaatterne, saa og Frygt, men hvor Frygt er, er Had og Avind.“ Hans Schak sluttede sig til samme Side, derefter de Fleste Andre, tilsidst selv de Adelige, skjöndt usikkre, uvillige og nölende. Hele Dagen var gaaet hen med Kampen, og det var seent ud paa Aftenen. Derefter blev en Beslutning udfærdiget, som henstiller til Kongen, om han ikke vil tage Stænderne i ny Ed, og löser ham fra hans Ed paa Haandfæstningen, men med det Samme udtrykkelig föier til: „formodendes, at hans Majestæt derimod lader formere en Reces, som den kan være ham, Riget og enhver Stand til Gavn og det gemene Bedste“. Det var et Forbehold i mildeste Form; at Kongen giver en Grundlov, som sikkrer Folket, er Forudsætning for Arveregjeringens Overdragelse. Hermed sluttede Udvalgets Forhandling. Samtlige Stænder billigede dets Beslutninger ved sin Holdning, og ved i et Plenum at underskrive Haandfæstningens Tilintetgjörelse. Kongen med Gabel maatte naturligviis være veltilfreds med, at det Öieblik, da han kunde og burde blive indskrænket, var saa lykkelig overstaaet; han var jo nu Herre over Stillingen og kunde betænke sig nöiere paa, hvad han vilde gjöre. Udfaldet overtraf langt selv de dristigste Forventninger.

Thi hvad var saaledes blevet Enden paa Værket, der jo dreves som Hastværk i alleregenligst Forstand? Ingen lovformelig Pagt mellem Konge og Folk, ingen stændersk Forfatning; kun Adelen, ved itide at nedstemme sine Fordringer, kunde og vilde have gjort en saadan mulig. Dog var det ingen livsvarig, endnu mindre nogen arvelig Enevælde, Kongen fik overdraget — Ordet Enevælde eller Suverænitet forekommer slet ikke i Beslutningen —, han blev kun erklæret for midlertidig

Diktator med Paalæg om, at oktroiere en Forfatning. Folkets rörende Hengivenhed for ham, dets mindre Sikkerhed i at bevæge sig i politiske Former, dets indbyrdes Uenighed og Angst for en Borgerkrig, endelig Kamarillaens og Hoffets Fiinhed og Tidens Strömninger havde fremkaldt denne Beslutning. Men den var en ubodelig Statsfeil. For Tiden gaves der dog næppe Nogen, som ikke stolede paa den Taknemmelighed, Kongen skyldte sit Folk, eller kunde troe, at han, Folkets Ven, vilde beröve det Rigsstandsretten, som selv Adelsvælden havde ladet staae; Alle ventede en fri Forfatning, oktroieret af Diktatoren. Havde de i nogen Maade anet, hvad der kort efter virkelig skete, vilde denne Tanke have gjort dem enige, forsaavidt idetmindste, at de ved udtrykkeligt Forbehold havde sikkret Rigsdagens Ret, og sat en Frist for Oktroien. De nærmest fölgende Dage forberedtes den nye Hylding, og en Afskrift af Haandfæstningen erklæredes for ugyldig; Originalen var rimeligviis puttet bort, ialtfald kunde den ikke hittes. Aldeles Intet forstyrrede Stændernes gode Forventninger; Kongen fornyede vel ikke deres Privilegier, men forsikkrede dem, „han vilde indrette Alt saaledes, at Ingen i ringeste Maade skulde faae Grund til at besvære sig“. Det var en urimelig, selvmodsigende Forsikkring, og dog blev den troet.

Imidlertid herskede overalt stor Travlhed til Hyldingen den 18de Oktober, som Eftermiddagen forud blev kundgjort af Herolder paa alle Stadens Hjörner og Pladser, under Lyd af Trompeter og Pauker. Hvad der kunde skee, var skeet, at gjöre den til en glimrende Dag, som gav Folket uforglemmeligt Indtryk af den nye Vælde. Hvor smukt tog ikke Slotspladsen sig ud i det vakkre Efteraarsveir! Den kongelige Trone foran Bör-

sen, Paradeopstilling af Borgerkompagnierne uden Uniform og Garnisonen tilhest og tilfods i röde og blaae Uniformer, pragtfulde Optog af Kongen, Dronningen, de kongelige Börn, Hoffet og Stænderne, som bevægede sig ned igjennem Rækkerne medens alle Klokker ringede, endelig de tætte Folkemasser, som fyldte Pladsen, Husene, nogle opstablede Bræddestilladser, kort Alt, hvad der lod sig bestige, ligeindtil Tage, Skorstene, Kirketaarne og Skibsmaster. Klokken eet sade Kongen og Dronningen paa Tronen, Ridderskabet i sin sorte spanske Hofdragt indtog de nærmeste Pladser omkring den, ligesom om det herved skulde tröste sig over, at staae længst fjernet fra Arvekongens Hjerte. Et samtidigt Maleri paa Rosenborg har bevaret os Mindet om Hyldingsfesten. Rigshofmesteren, saa syg han var, lod sig bære hen til Pladsen, men Festtalen formaaede han ikke at holde, den holdt Peder Reedtz. Taleren tog ikke Hensyn til Norge, kun til Danmark alene, han udtalte en Taksigelse til Stænderne i Kongens Navn, fordi de havde „overgivet ham dette Rige som et frit Arverige.“ Det kongelige Löfte löd paa, „at hans Majestæt vilde regjere som en kristelig Arvekonge, og med det Forderligste oprette en saadan Regjerings Maade og fornam, at Alle skulde have sig en kristelig og mild Regjering at vente og forsikkres om af hans Majestæt og Arvinger.“ Kongen aflagde ikke selv Löftet, allerede en mærkelig Omstændighed, det var ikke som altid för i Danmark: Kongens Ed til Gjengjæld for Folkets. Ordene vare, som man seer, satte paa Skruer, men forstyrrede ikke Stændernes Forventninger; forsikkret om en mild Regjering, kan ikke det Folk mene sig, som staaer uden Rettigheder ligeoverfor Regenten. Stændernes nye Ed löd ingenlunde paa nogen Suverænitets Overdragelse, men simpelthen paa Troskab mod Kongen „som Arvekonge og Herre“; efterat den var aflagt, stededes de for begge Majestæter til Haandkys. Til Repræsentanter for

Bönderne, der dog ikke burde fattes ganske ved en saadan Leilighed, havde man udseet en Flok danske og hollandske Selveiere fra Amager.

Djærve Ord bleve talte, som mindede Kongen om, hvad han skyldte sit Folk. Molesworth fortæller, at Rigshofmesteren advarede for Fristelsen til Despoti, der laa i den overdragne Magtfylde; en Fortælling, Spittler vel bestrider, men som ikke destomindre godt svarer til Rigshofmesterens, fra Duvall os bekjendte Tankegang og til hans höie Stilling. Og den Eneste af Bondeflokken, der med de andre Stænder rakte Majestæterne Haanden og stedes til Haandkys, Svend Hansen Gynge fra Dragör, træder op ganske som Odelsmændene paa Thinge i Oldtiden. Efter Navnet er han af ægte nordisk Byrd, og om at han maa have gjort Fædrelandet Tjenester under Krigen, vidner et kongeligt Gavebrev af 24de Februar 1660 i sjællandske Registre Nr. 24. Nu staaer han et Öieblik stille foran Tronen og udbryder höit og lydelig: „Gud give den faae Skam, som ikke holder Ord, Frederik!" Hofmænd maatte finde saadanne Optrin höist usömmelige, han siger jo ikke engang: Kong Frederik; Alle studsede, men Folkets Röst havde i en höitidelig Time talt til Kongens Samvittighed. Hvis Adelsmand, Borger og Bonde tidligere kunde have forenet sig og bragt saadanne Udtalelser for Tronen, vilde hele Statsomvæltningen upaatvivlelig taget en anden Vending. De opstillede Tropper gave tilsidst èn Glædessalve, Folkemasserne jublede og raabte Hurra, og paa Volden bleve Kanonerne lösnede, tre Gange rundt.

Tronstilladsen og Klædet, der var bredt over Pladsen, blev, ifölge Skik og Brug, givet til Priis, Dagen endte med et prægtigt Gilde for Stænderne i Riddersalen, hvor Rigsdagen var aabnet, medens man ogsaa rundt i Borgerfamilierne i festlige Lag drak Arvekongens Skaal. Kanonerne dundrede, de Kongelige sendte Pokaler omkring til dem af Gjæsterne, de syntes

bedst om, Dronningen smilede huldsalig, og Kongen, fulgt af Kronprindsen, gik med sit Spidsglas ned til Nansens Skive (Bord), tog ham i Haanden, drak ham og de andre især kjöbenhavnske Borgemestere til, underholdt sig og spögte med dem og viste den störste Nedladenhed. En Page havde bedet frabords, Geistligheden og Damerne havde fjernet sig itide, de Övrige hengave sig endnu i tre Timer til Bægerets Glæder. Man veed at fortælle, hvorledes Nansen henimod Midnatstid, beruset af Viin, Glæde og kongelig Naade, tog en Byfoged og en Borgerofficeer under Armene, gik nedad Trapperne forbi de præsenterende Vagter, kastede sig i sin Vogn og kjörte hjem, eskorteret af en Borgervagt. Saadanne Smaatræk gjöre gjerne stærkt Indtryk paa Folket. Kongens Opförsel ved denne Leilighed virkede paa Kjöbenhavnerne, ifölge Tidens Tænkemaade, næsten ligesaameget som store Privilegier og forögede hans Folkeyndest. Iövrigt gjorde han vel i, at udmærke dem; den djærve, hensynslöse Nansen, en Karakteer omtrent som Etatsraad Hvidts i vore Dage, var det aabenbart langt vanskeligere at beholde til Ven, naar hans Önsker maaskee ikke opfyldtes, end den smidige Biskop Svane.

19de Oktober hævedes Beleiringstilstanden, Kjöbenhavns Porte aabnedes igjen, efterat være holdt lukkede en heel Uge igjennem. Ti Dage senere red Kongen med blottet Hoved langs Rækkerne af Borgervæbningen, takkede Enhver og indskrænkede fra nu af Vagttjenesten betydelig for dette Korps. At Borgerne vare tilfreds med, at fries for en Byrde, er saare naturligt; mon dette dog var Kongens eneste eller blot vigtigste Bevæggrund? To Gange forud, baade under Beleiringen og Rigsdagen, havde de vistnok været hans bedste Stötte, men nu, hvis der skulde vise sig Misnöie med den Regjeringsform, han udstedte, turde de maaskee ikke være saa

aldeles at stole paa. Hæren og Flaaden stilledes samme Dag umiddelbart under Kongens Befaling.

Det undgik ikke de forsigtige Ledere, at der endnu muligviis lod sig reise Indsigelser mod hele Sagen. Udskuddet den 14de Oktober tænkte allerede derpaa. Stænderne havde ingen Fuldmagt til hvad de gjorde, en ikke uvigtig Omstændighed, og forskjellige ansete Adelsmænd og Embedsmænd, en stor Part af Folket havde desuden slet ikke været repræsenterede paa Rigsdagen. Derfor blev der den 14de November aflagt ny Arvehyldingsed i Riddersalen af Repræsentanterne for dem, der ikke svore forrige Gang, ved hvilken Leilighed Bönderne da ogsaa mödte talrig. Alt löb ganske venlig og fredelig af, Edsformularen var den samme; man gjorde imidlertid den Bemærkning, at Ceremoniellet var blevet lidt stivere, Stænderne stededes hverken til Haandkys længer, eller til Gilde. Bönderne fölte sig saa trykkede midt i denne Herlighed, at de ikke, som de Övrige, knælede paa Skammelen, men kastede sig ned paa det bare Gulv; de havde imidlertid dog havt Mod til, at overrække Kongen et skarpt Klageskrift over deres Tilstand, de vare vaagnede med under det almindelige Bulder. Et halvt Aar senere svore Bornholmerne, der slet ingen Deel havde i Rigsdagen, sin Arvehyldingsed paa forskjellige Steder af Öen.

Hermed var man for Danmarks Vedkommende — om Norge var der med beraad Hu aldeles Intet forhandlet — traadt ind i den nye Tingenes Tilstand, hvis Stikord hidtil kun var: „Arveregjering.“ Men hvorledes vilde denne da blive? Uvisheden herom i de nærmeste Dage efter 18de Oktober afspeiler sig i et lille Optrin. Den hollandske Gesandt indfinder sig til Opvartning hos Rigshofmesteren; „er Eders Excellentse endnu Hofmester?“ spörger han. „Det veed jeg ikke!“ „Er Rigens Raad

da endnu Rigens Raad?“ „Heller ikke det veed jeg!“ Snart blev dog Uvisheden i dette Punkt hævet, idet Kongen, personlig tilstede, lod Raadets Arkiv bringe op paa Slottet; Rigsraadet hörte op at være til. Den stolte feudale Adelsvælde, som i snart halvandet Aarhundrede havde behersket Landet, var redningslöst sunket sammen ved et eneste Slag. Folk havde derfor Grund til, at gjöre de Betragtninger, de, efter Bircherod, gjorde, dengang Adelen i November med största Pragt begravede Marsk Anders Bille; „nu er,“ hed det, „Tragedien spillet ud, og I kan begrave med ham Eders forrige splendeur og pouvoir.“ Hvormeget Adelen end havde forsyndet sig, hvor svag og affældig den end viste sig, kan man dog ikke undertrykke en smertelig Fölelse, ved at see det gaae under, som engang var en historisk Storhed. Og hvad skulde udfylde den Tomhed, det efterlod ved sit Fald? Kongen og Borgerne; men i hvilket indbyrdes Forhold da? Et nyt Ceremoniel af 25de Oktober omgav strax Arvekongen med en mere majestætisk Glands; i hans Forgemak turde nu kun Generaler og de allerhöieste Embedsmænd vente paa Audients, Adelen og Obersterne skulde blive i Riddersalen, simple Folk maatte lade sig nöie med Borgestuen eller vel endogsaa Slotspladsen til Ventested. Det var det förste Forvarsel, det lufter allerede fra samme Kant, fra hvilken siden Befaling kom, at Ingen maatte gaae over Slotspladsen, uden med Hat i Haand. Paa den anden Side saae man imidlertid baade Geistlige og Borgermænd jævnlig tilsagte tiltaffels, og det gjorde godt.

Paa Rigsdagen sporedes forelöbig ingen Ændring. Sagen var nemlig den, at man ikke vilde gjöre Overgangen altfor brat, og at man trængte til Stænderne i flere Henseender, navnlig forat faae Penge; til Skatteudskrivning paa egen Haand dristede Regjeringen sig ikke endnu, det vilde have vakt altfor heftig Misfornöielse, som Indsigelsen mod Stempelpapiirsloven jo kunde advare

om. Desuden var det ikke för den 15de November bragt ganske paa det Rene med Arvehyldingen. Stænderne raadsloge fölgelig endnu et Par Maaneder paa vanlig Viis, i Plenum eller Möder af enkelt Stand; Universitetets Udvalgte havde atter indfundet sig. Der kom fra de Konjungerede eller Borgerstanden Indstillinger, om at Rigsdagen for Fremtiden altid skulde holdes i Kjöbenhavn, om at Stænderne fik Deel i hele Lovgivningsmagten, om nye Privilegier, hvad ganske stemmer med den nederlandske Gesandt hos Spittler og Becker, som efter Arvehyldingen taler om den Indflydelse, Stænderne eftertragte, navnlig paa Finantserne. Endvidere gjöres Indstilling om Lenenes bedre Benyttelse, Vornedskabets Ophævelse, Lighed i Byrder og Æresposter for Alle, Stædernes Opkomst, Indsættelse af Folketribuner; de fleste af disse Sager, veed vi, havde tidligere været behandlede, de stode i de Konjungeredes Program. I et Möde af samtlige Stænderudskud den 29de Oktober blev Forslag indbragt om en Hovedskat, man kan ikke rigtig skjönne, om af Udskuddet eller Regjeringen, ialtfald viser det, at Stændernes Frygt for yderligere Pengefordringer ikke var ugrundet. Skatten blev bevilget, hvor trykkende den end kunde være for den Ringe, thi man saae, den var en Nödvendighed; Svane taxerede sig selv meget höit, og andre mere Velhavende fulgte hans Exempel. Den uheldige Stempelpapiirslov foretoges paany forfra, undergik en Omdannelse og blev saa samtykt. Om Fordelingen af Indkvarteringsbyrden förtes en Række Forhandlinger; det var en kilden Sag, der afstedkom Sammenstöd mellem Geistlighed og Borgerskab, Svane og Nansen. Den Förste henvendte sig med Klage over Borgernes Ubillighed til Kongen, som lod dem opkalde og syntes, at pröve paa en Mægling. Næppe var Sagen alligevel ubekvem for Regjeringen, ja maaskee var dens Fremkomst endogsaa et af de velberegnede Skridt; det rystede altid ved det faste Sammenhold mel-

lem de Konjungerede, som nu snarere var Gjenstand for Hoffets Frygt end Glæde. Saa hastig kan Vinden vende sig. Efterhaanden tabte alligevel dette Efterspil af et Drama, hvis Knude var löst med Arvehyldingen, det Meste af sin Tillokkelse; der blev tommere i Salene, den Ene reiste hjem efter den Anden, træt af et saa usædvanlig langt Möde, et heelt Fjerdingaarsmöde. Langebek antager, efter Rhumanns Dagbog, 4de December for Rigsdagens Slutningsdag, dette er imidlertid ikke rigtigt. Af et Brev i sjællandske Tegnelser paa Geheime-Arkivet Nr. 36 og af acta consistorii Nr. 9 fremgaaer, at Stænderne endnu den 12te December samledes paa islandske Kompagni angaaende Bevillinger til Soldaterne. Ialtfald sang dog Rigsdagen paa sit Sidste og kan ikke ret vel tænkes fortsat ind i fölgende Aar; den synes hævet uden videre Höitideligheder.

Hvorledes var da Stemningen, dengang den danske Rigsdag skiltes ad, for i næsten to Aarhundreder derefter ikke at træde sammen? Ventede man dette? Nei, tværtimod lige det Modsatte, man ventede bestandig en stændersk Forfatning, og at omtrent den Tilstand skulde blive opretholdt, hvorunder man nu befandt sig, forögel Kongemagt og Stændermagt uden Rigsraad. Kongen havde jo ikke faaet Ret til Andet, end Arveregjering og Oktroiering af Forfatningen. Om den „nye Reces," hiin Tids Udtryk for Forfatningslov, han snarest skulde udstede, er der Tale fra Kjöbstædernes Side under 21de November, fra Kapitlernes, hos Rhumann, under 24de s. M., man saae den Dag for Dag imöde tilligemed nye Privilegier; omtalte Indstilling efter Arvehyldingen, om Rigsdag og stændersk Lovgivningsmagt, kan vise, hvad der ventedes af dens Indhold.

Regjeringens Lovbud og Handlinger lode heller ikke noget Andet mærke; dens hemmelige Tanke — jeg skal

siden bevise, den nærede den — maatte endnu en liden Stund holdes skjult. Provisionalforordningen af 4de November, rimeligviis forfattet af Gabel, er, hvad vi nu vilde kalde „en kongelig Kundgjörelse“ og tillige en Art Regjerings-Program, den henhörer derfor ikke under stændersk Medvirkning. Den ordner Styrelsens kollegiale Form saaledes, som den blev i Kraft indtil 1848; allerede Rigsraadet havde for halvtredie Aar siden foreslaaet noget Lignende efter svensk Forbillede*). Det Hele bærer et konstitutionelt Præg tilskue og omtaler oftere „Stændernes Bevillinger.“ Istedetfor Rigsraadet oprettes et Geheimestatsraad, bestaaende af de fem egenlige Ministre og de fem Kollegiepræsidenter, tildeels folkelige Mænd, Adelige og Uadelige imellem hinanden; Sagerne afgjöres her i Kongens Nærværelse ved Kugleafstemning og skal saa „ved vor kongelige Paaskrift bestyrkes“ samt kontrasigneres af en Minister; kun forbeholder Kongen sig et Veto til alle Beslutninger. Foreligge vigtige Gjenstande, Krig og Fred, Alliancer, Traktater og nye Skatter, da udvider Statsraadet sig först til „det store kongelige Hofraad,“ ved nemlig at tilkalde samtlige Kollegieherrer, og tilsidst sammentræde „alle Rigsstænder.“ Det var lige, hvad Tiden krævede, en Omformning af det Gamle, udfört med Mesterhaand; fra denne Side blev Forordningen betragtet, vi skulle ret strax see, at den ogsaa havde en anden Side. Under 5te November udstedes Forordning om Hovedskatten, en Sag, der, som vi have hört, först forelagdes og vedtoges efter Arvehyldingen; Loven findes i Geheime-Arkivet, sjællandske Tegnelser Nr. 36. Under 18de November udstedes Lov om Konsumtion paa 3 Aar, under 28de s. M. den nye Stempelpapiirsforordning, der ogsaa var vedtaget efter Arvehyldingen. I alle disse 3 Love paaberaaber Kongen sig „samtlige Stænders Samtykke;“ hvorimod der naturligviis

*) R. R. Br. 22 April 1658 (Geh. Ark. R. R. Br. Nr. 62).

ikke er taget Hensyn til det allerede oplöste Rigsraad; Love uden dette Samtykke udgives ikke, saalænge Rigsdagen sidder. Forunderligt, at Ingen hidindtil har gjort opmærksom paa en saa afgjörende Omstændighed! Maatte dette, maatte alle Regjeringshandlingers konstitutionelle Præg ikke opfattes som Varsler om, at den nye Regjeringsform, naar den endelig vedtoges, ikke vilde blive ugunstig for stændersk Frihed? At man allerede nu i Brevskaber af og til, som i Provisionalforordningen, stödte paa Udtrykket Suverænitet, kunde ikke skræmme Nogen. Det var et nyt, fremmed, tvetydigt Ord, og hvad det skulde betyde, var ikke sagt. Kongen kaldte sig jo Suveræn i Slesvig, hvor han dog vitterlig nok havde besluttende Stænder ved Siden; endnu Historikeren Höyer i næste Menneskealder kan ikke skjelne mellem disse to Arter Suverænitet. Heller ikke den, en eneste Gang i Beretningen om Arvehyldingen brugte Benævnelse „absolut Regjering" kunde vække videre Betænkeligheder. Efter Sigende skal en Stammefader til Oberst Tscherning under Korrekturen have indsmuglet den paa Befaling fra Gabel*); den staaer for det Förste ikke i nogen Lov, for det Andet bruges den skifteviis med Arveregjering og maatte i denne Sammenhæng nödvendigviis tages simpelthen som andet Udtryk for en, fra Haandfæstningen befriet Regjering. Vi kunne anföre Beviser nok paa, hvorlidt man i det Hele forstod de fremmede Ord: Suverænitet, absolut Regjering, som begyndte at summe om Örene, uden endnu at have faaet noget bestemt Indhold. I Arvehyldingsdagene sende Kjöbenhavnerne et Indlæg til Kongen, hvori de i en meget afgjörende Tone fremsætte deres Fordringer i Anledning af det „absolute Gouvernements" Oprettelse. Undersaatlige Fordringer og „absolut Gouvernement" hænger allerede ikke godt sammen, og man

*) Suhms nye Samlinger 1, 282 flg.

höre nu nogle af disse Fordringer! Stænderne skal udnævne Rigsraaderne og ved sin Votering besætte baade Marsk-, Kantsler-, Admiralposterne og alle Rigets höiere Embeder; det er en langt större Myndighed, end Adelens nogensinde var, hvilken mærkværdig absolut Regjering! Havde det klare, danske Ord Enevælde staaet istedetfor saadanne nymodens Udtryk, da vilde man fattet Meningen, men det bliver klogelig ikke brugt en eneste Gang. Folket holder sig til den faktiske Tilstand, forstyrres ikke i sin Tillid til Kong Frederik, det tvivler, som sagt, ikke paa, at han jo skal vide, snarere at foröge end formindske de stænderske Rettigheder, som Adelsvælden har maattet lade staae.

Regjeringens Embedsudnævnelser synes at tale ligesaa klart herfor, som dens Lovbud. I Geheimestatsraadet og Regjeringskollegierne saae Middelstanden sig næsten ligesaa talrig repræsenteret som Rigsraad og Adel. Svane, der blev Ærkebiskop, Nansen, der blev Præsident i Kjöbenhavn, Thuresen, Gabel, Hannibal Sehested, alle Bevægelsens Ledere blive her ansatte ved Siden ad Gersdorf, Reedtz og Otto Krag og beklædte med Rigets höieste Værdigheder. De Borgerlige ere blevne mulige og de Adelige endnu ikke umulige, i denne Henseende maa man ogsaa prise Kongens Klogskab. Statsomvæltningens Fölger i at omdanne alle Samfundsforhold ere altsaa kjendelige nok, den borgerlige Lighed begynder at vise sig i det Store og Smaa. Borgerkapitainer gaae med kongelige Guldkjeder og Medailler som Riddersmænd, Koner af Borgerstanden blive Fruer, kan klæde sig som Adelsdamer og kjöre i Karet, som Kongen ovenikjöbet forærer dem, snart blive Kareter saa almindelige i Kjöbenhavn, at man maa nedbryde Bislag og andre Udbygninger, forat gjöre Gaderne brede nok til dem; ogsaa den honnette Ambition har fundet sin Tilfredsstillelse. Nævnte Provisionalforordning gav desuden Udsigt til Lenenes Inddragelse

og Böndernes Frihed, disse Stændernes saa gjennemgribende Forslag. Et eneste vældigt Bölgeslag havde bortskyllet Leenstiden og Fölgerne af dens Seir i Grevefeiden.

Julen, den glade Fest kom, med sin Julebuk — et sort Spögelse med lang Hale og en Mængde Smaalys i Munden, der kröb paa alle Fire og gjorde Folk bange —, med sin Rumlepot, sit Optog med Helligtrekongerstjernen, kort alle de tusind Folkeforlystelser, hvorpaa denne Aarstid dengang var saa rig. Paa Borgene herskede mörkt Mismod, men ellers trindt i Land og By gjenlöde Julestuerne af Munterhed og Glæde, trods de i andre Henseender trykkende Tidsomstændigheder; man var jo fri for de værste Fjender, Svensken og Adelen. Störst var Glæden paa Kjöbenhavns Slot. Der var kommet Penge ind i Kassen, Dronningen kunde tilfredsstille sin Glimresyge og paa Balletterne og „Værtskaberne“ (Hofmaskeraderne) med sine Börn træde op i disse Karakteerroller, hvori hun behagede sig selv og gjorde saa stor Lykke, snart som den tusindtungede Fama, Bondepige, Amazone, Kampens Musa. Rentemester Gabel og Rigsskatmester Hannibal Sehested skulde visselig ikke lægge Hindringer iveien. Hun havde ydmyget den stolte Adel, som saa ofte havde ydmyget hende, hun smagte Hævnens og Seirens og Magtens Södhed og berusede sig deri. Hoffet, Kamarillaen vidste, hvad der var vundet, og vilde benytte sin Seir; kun endnu fjorten Dage, og det skulde ogsaa blive vitterligt for Adel, Middelstand og det hele Folk. Paa dets Forhaabninger ventede en bitter Skuffelse, hvad der andetsteds vindes ved Vold, vindes her ved List, den konstitutionelle Arvekonge med Magt til at oktroiere Konstitutionen, oktroierer Enevælden.

Saalangt vi gaae tilbage i den danske, som i den norske og svenske Historie, træffe vi et Folk, der har Deel med i den lovgivende Magt, först paa Oldtidens Folkething og siden Kong Abel paa Danehof og Rigsdag, ved Provindsmöder eller ved særlige, med de enkelte Stænder förte Forhandlinger. Selv Adelsvældens haardeste Tryk formaaede ikke at afskaffe, hvad der havde et Aartusindes Hævd, og de sidste Dage var Rigsdagens Magt og Selvbevidsthed tiltaget Aar for Aar, næsten Dag for Dag. Den havde Indflydelse paa de udenrigske Forhold, Tilsyn med Finantsvæsenet, Deel i Lovgivning og Beskatning, Afstemningen var desuden bragt i passelig Orden; i Forening med Hoffet havde den styrtet Rigsraad og Adel, men i sin Uformuenhed til selv at ordne det Nye, lægger den Ordningen tillidsfuld i Kongens Hænder. Spurgte man: gives der da ingen Grundlov mere i Danmark, efterat Haandfæstningen er ophævet? maatte Svaret lyde: jo, tilvisse! Grundloven, „Rigens Konstitution“ af 1536, hvis Hovedbestemmelser vel vare optagne i Haandfæstningen og fölgelig ophævede tilligemed den, henviser paa et mærkeligt Sted om Dommereden til „Valdemars Lov og Rigens gamle og lovlige Statuter og Sædvane“, som til noget Bindende; det var ganske samme Henviisning, de svenske Stænder gjorde 1680, hvor de nævne „Sveriges lag og laga stadgar“. Denne Grundlovbestemmelse fandtes ikke i Haandfæstningen og kunde fölgelig heller ikke betragtes som ophævet; men ifölge de gamle Love, den paaberaaber, hörte Deel i Lovgivningsmagt, Skattebevillingsret og Ret til Habeascorpus til det danske Folks Grundrettigheder, hvad Stænderne meget vel vidste og sögte, at gjöre gjældende paa de to Rigsdage 1645 og 1648. Öieblikkets faktiske Tilstand fik altsaa herved en ny og forhöiet Vigtighed, fordi den viste sig, at være Eet med den ældgamle, grundlovbestemte Tilstand. Strengt juridisk taget, var Kongen med sin Ret til at oktroiere maaskee stillet over ogsaa

denne Tilstand, men da kun, for, moralsk taget, desto mere at være bundet af den.

Hvorfor omstöder han den da ganske paa revolutionær Viis, opfylder ikke sit Löfte om, „at forsikkre Landet en god Regjering“, skuffer alle begrundede Forventninger og den meest ubegrændsede Tillid, gjör det Folk retlöst, som har stridt og blödt for hans Krones Ret, gjör det Folk ufrit, som ikke engang kunde taale Ordet „ufri“? Elskede han ikke Folket, var han ikke en samvittighedsfuld Fyrste? Vistnok, men Kjærligheden havde ikke drevet Frygten ud. Han frygtede Adelen og antog næppe de ringere Stænder for stærke nok til, paa en Rigsdag at støtte Kronens og Rigets Sag; denne Frygt kunde ialtfald neddysse hans Samvittighed ved at gjöre, hvad han gjorde. Desuden var Fristelsen altfor stærk til at tage Alt i anden Forstand, end det udtrykkelig var givet; det gik som siden i Sverige, Raadet faldt og tog Rigsdagen med i sin Undergang. Tidens Strömning drev henimod det absolute Kongedömme uden Folkerepræsentation, Adelens Misbrug havde bragt konstitutionelle Rettigheder i Vanry, Dronningens og Gabels Indflydelse var næsten uimodstaaelig, og, tydskfödte, tydskdannede, forstode de ikke og vilde ikke forstaae det danske Folks billige Krav. Magten övede sit Trylleri, Svend Gynges Röst til Kongens Samvittighed havde lydt forgjæves.

Kunde man endda sige: ja, Kongen var ikke paa det Klare med sig selv; derfra denne hemmelighedsfulde Taushed, denne Stræben i Förstningen efter at give Alt et konstitutionelt Udseende, og siden dette pludselige Omslag til Absolutismen! Desværre synes Omstændighederne ikke at tilstede en saadan Forklaringsmaade, Alt seer saa klögtig beregnet ud som muligt. Rigsdagen veed vi sad idetmindste til midt i December, maaskee indtil Juul, man trængte endnu til den; næppe har man den vel frahaanden og behöver ikke, at frygte dens

Indblandinger, ligesaalidt som Kjöbenhavns Borgervæbning, förend i de förste Dage af Januar en Bestemmelse træffes, der, hvad Danmark angaaer, er aldeles overflödig til Arveregjeringens Stadfæstelse, da Landet jo havde vedtaget denne og hyldet Arvekongen gjennem sine lovlige Fuldmægtige. Bestemmelsen faaer kun Betydning, ved at indföre Enevælden og gjöre Kongens personlige Diktatur arveligt paa alle hans Efterkommere.

Det er Arveenevoldsakten jeg sigter til, dette förste, höist betegnende Skridt paa Absolutismens Vei, en ny Statsomvæltning foretaget fraoven, maaskee juridisk forsvarlig, men moralsk forkastelig. Vi træffe ved samme Tid en saa mærkværdig skarp Tankeudvikling hos Hovedstyreren Gabel, at han maa være naaet tilbunds i Suverænitets-Theorien; hans Sön fortæller nemlig, det var paa Tale, at fremstille, ikke Stændernes Overdragelse, men Kongedömmets guddommelige Magtfylde som Grundvold for Enevælden. Dette skete imidlertid ikke, det havde været uklogt, hvorimod man, som sædvanlig, skyndte sig stærkt med, i den beleilige Stund at gaae over fra Tanke til Handling. Arveenevoldsakten blev for Danmarks Vedkommende udstedt 10de Januar 1661 og underskrevet af hver adelig Familiefader og hver Præst i Kongeriget, af de slesvigske Præster i Törningleen og paa Als og Ærö og endelig af omtrent 400 Borgere, men ikke af Bönderne; de ansaaes ikke den Ære værd. Her erklære Underskriverne: „at de, utvungne, uden Kongens Tilskyndelse, Anmodning eller Begjering, af egen fri Villie og gode Betænkende have tilsvoret Kongen og hans ægte Livsarvinger af mandlig og kvindelig Linie Arverettighed til Danmarks og Norges Riger, samt alle jura majestatis, absolut Regjering og alle Regalia.“ De sværge ham derfor Troskab som „absolut suveræn Arveherre og Konge.“ Endvidere, „efterat Kongen har fastsat Rigernes Udelelighed, stille de udi hans kongelige Majestæts egen naadigste Villie, ikke

alene, hvorledes Regjeringen herefter skal anstilles, men endogsaa Successionen bekvemmeligst skal forsynes; hvilken sidste Villie skal være dem og deres Posteritet som en fundamental Lov og offenlig Forordning."

Masken var kastet. Det viser en magelös Dristighed hos Hoffet, at give en saadan Beretning om, hvad der skulde være foregaaet ved og inden Arveregjeringen, og gjöre dette ligeoverfor Stænderne, som kjendte Omstændighederne. Hele Beretningen er, som jeg har viist i Fortællingen, een eneste haandgribelig Usandhed. Kongen havde fra Begyndelsen af formelig drevet Værket, det vidste Svane og Nansen; hans „Tilskyndelse, Anmodning og Begjering" til Stænderne under Rigsdagen, kjendte ialtfald den hemmelige Klubs Medlemmer; Rigsraad og Adel handlede langtfra ikke „utvungne," derom vidnede Beleiringstilstanden; der havde ikke ved Arvehyldingen været overdraget ham nogen absolut Suverænitet, ja der var ikke sagt et eneste Ord derom, ligesaalidt som om Norge, det vidste da alle Stænderne. Hvormangen Adelsmand og Borger har ikke rystet paa Hovedet og bidt Tænderne sammen? Men de havde nu engang ladet sig fange i Sækken, deres Magt var brudt, Hoffets Dristighed var vel beregnet, som Alt, det gjorde, de underskreve pligtskyldigst. Kun Bornholmerne anmodedes, mærkeligt nok, ikke herom og underskreve heller ikke; faktisk men ikke i retlige Former, hvad jeg har forvisset mig om i Geheimearkivet, underkastede de sig Enevælden.

Man opdager strax den umaadelige Forskjel imellem Tilstanden efter Arvehyldingen, medens Stænderne endnu raadsloge, og den nu: det er Forskjellen mellem konstitutionel Arveregjering og Arveenevælde. Der kunde ikke længer næres nogen Tvivl, hvad Betydning Kamarillaen vilde lægge i sit tvetydige: Suverænitet; de sammenhobede Udtryk, især jura majestatis maatte oplyse derom, thi hvad Majestætsrettigheder var, vidste

man dengang ligesaagodt, som i den franske Revolution, hvad Menneskerettigheder var. Man forstod da fuldtvel, som Kongeloven siden udtrykte det: „at hvad om en absolut suveræn Arvekonge til Bedste kan siges, det skal Alt om Danmarks og Norges Konge i den yndeligste og bedste Mening forklares og udtydes." Provisionalforordningen havde været en Hjælp i en snæver Vending. Med sit Dobbeltansigt, det konstitutionelle: Statsraad, Rigsstænder, kun kongeligt Veto, og det absolutistiske: Suverænitet, havde den været et ypperlig tegnet Fixeerbilled; dens konstitutionelle Ansigt blev en Stund viist frem for Folket til Lyst, og siden lod der sig dog sige: nei see, den er jo absolutistisk! Nu behöves den ikke længer, Kongen havde desuden forbeholdt sig, at ændre den efter Tid og Omstændigheder, og Arveenevoldsakten aflöser den. Ministeriet Örsted, der, om end paa noget forskjellig Maade, viste sig med Dobbeltansigt, kunde have lært en Deel af Ministeriet Gabels Fiinhed; tillykke for os, at det ikke gjorde det.

Endelig tænker Hoffet ogsaa paa Norge, paa hvad Kongen kaldte sit Arveland. Det var et afsides liggende, fattigt Rige. Trælast, Fiskeri, Kvægavl og Bjergværksdrift, disse naturlige Velstandskilder, vare saare forsömte, kun hist og her hörte man Saugkværnen gaae, eller bemærkede en Lysning fra Masovnen i den öde Fjeldegn; Folketallet, efter Langes norske Tidsskrift 2det Bind anslaaet til 450,000, oversteg ikke synderlig Tallet af dem, der nu boe i Hertugdömmet Slesvig. Man forestillede sig Landet som en vældig Kampesteen, i hvis Spalter der hist og her groede en Smule grönt Græs, kun sjælden kom en dansk Mand herop, og man kjendte snart bedre til Italiens og Frankrigs Egne, end til det Indre af sit Broderland. Dovres majestætiske, iisblaae Tinder, om Sommeren belyste af en Sol, som ikke gaaer ned, om

Vinteren af et bævrende Nordlys, Dalbygderne, de yppige Sæterlier, Fosserne i deres Pragt og Vælde, de dunkle, eensomme Skove, Fjordene, Öerne, Fjeldörkenens öde Storhed — Ingen saae dem, uden en reisende, vranten Forretningsmand, der var ilde tilfreds med Anstrengelsen, de livsfarlige Broer og Veie og de slette Værtshuse, kortsagt næsten Alt, undtagen den Gjæstfrihed, Dölen viste mod ham. Da kunde han ved god Beværtning forfriske sig efter det Barkebröd og den Mysevalle, han ellers havde maattet tage tiltakke med. Almuen var i Ry for Tapperhed, Troskab og djærvt Frihedssind, Kniven sad lös i Beltet, Bössen hængte over Axelen, det var ikke sikkert, at komme disse halvvilde Mennesker altfor nær. Adelen, en Indpodning fra Danmark og fölgelig ikke ret national, fik aldrig Rum til at brede sig mellem Fjeldene, som histnede paa Sletterne, den byggede sig ingen pragtfulde Borge; vistnok havde den sine udstrakte Privilegier, men Odelsretten kunde dog alligevel holde den Stangen, og selv Leilændingen havde det ikke saa haardt. Den Bondemand, som med blottet Bryst og Knæ trodsede den skarpeste Sno i Dalen, den Fisker, som plöiede Nordhavets höie Söer, lod sig just ikke let kue. Stolt af en Nedstammelse fra Oldtidens ypperste Slægter, sad han paa sin vakkre, med Svalegang, Spiir, Veirflöie og Træudskjæringer prydede Bjælkegaard. Han holdt over de fædrene Skikke ganske som i Sagaernes Tid, over Æreskampene, Beltespændingen, Folkeforlystelsen ved at see „Graahesterne“ (Hingstene) slaaes, han gik i den gamle Dragt, tiltalte selv den Fornemste med sit „Du,“ mödte ved Gilderne med Ligkiste, for det Tilfælde at Nogen skulde blive stukken ihjel, drak St. Olafs og Treenighedens Minni, skjöd sin Bams, sin Elg, sin Reen eller Graabeen og bröd sig feilt om Herremanden. I hele Europa gaves der kun i Alpelandene en Bondestand, der kunde maale sig med den norske; baade Folkets Eiendomme-

lighed, gunstige Naturforhold og gunstige historiske Forhold havde her skabt et Hjem for den personlige Frihed. Geistligheden var kongeligsindet, som i Danmark. Stæderne veiede ikke meget i Vægtskaalen, de vare faa og lidet folkerige, med Undtagelse af Bergen, der havde betydelige Privilegier, en Deel Levninger af gammel hanseatisk Frihed og var ligesaa god, om ikke bedre Handelsby end Kjöbenhavn, mere europæisk i sit Væsen, end egenlig norsk. Norge var dengang og er endnu et Bondeland i dette Ords ædleste Betydning; hvor forskjellig var ikke Tilstanden, ikke blot fra Danmarks, men ogsaa fra Sveriges! Samfundsforholdene, som de havde dannet sig, fremböde kun ringe Stof til en Statsomvæltning.

Forfatningen var, efter Bogstaven at dömme, den samme som i Danmark, Haandfæstning og Rigsraad var fælleds for begge Riger; men det blev et reent Tilfælde, naar Normænd fik Sæde i Raadet, Adelen havde ikke, som den danske, Ret til at deeltage i disse Raaders Valg, Norges Statholder, altid en Rigsraad, behövede ikke at være födt Normand. Ved en eensidig Regjeringsbeslutning af 1536 var Riget tildeels berövet sin Selvstændighed, skjöndt det vel fik Lov til at beholde Navn af Kongerige, egen Statholder, Kantsler, överste Domstol og Stænderforsamlinger. Folket havde med Kjækhed værget sit Land, Frederikshalds Forsvar under sidste Krig blev en lysende Bedrift, med alt det var der imidlertid ingen Sands for de offenlige Anliggender. Siden Kristiern den anden havde kuet de ætstore Slægter, og Geistlighedens Magt sank sammen med Reformationen, vare Lederne borte, den egenlige Historie var ligesom slumret ind: en Omstændighed, der iövrigt tjente til at bevare Bondens Frihed. Enkelte bedre oplyste Mænd kunde föle Harme over, „at Norge var vorden gammel og gold," over Indlemmelsen i Danmark, Adelens og Rigsraadets Vælde; de haabede: „det vilde vaagne op af Sövnen." Til den

saaofte paaankede Tilsidesættelse af Landet anföre de den sande Grund: „det er Herrens Öie, som gjör Studen fed“; af samme Grund, Frastanden fra Regjeringens Sæde, var ogsaa Jylland mere forsömt end Sjælland. Saaledes tænker Forfatteren til „norske Sau“, hans Samtidige Absalon Pedersen og en unævnt Fædrelandsven, rimeligviis Geistlig eller Lagmand, som 1656 ved Prindsens Hylding indgav det, i Budstikken for 1825 trykte „Beviis for, at Norge altid har været et Arverige“; i skarpe Udtryk imödegaaer denne „den dumdristige og vildfarende Mening, at Norge var en dansk Provinds“. Her, ligesom i de norske Studenters Fordring om norske Professorer, ligger en Spire, ikke til social Opposition som i Danmark, men vel til en national. Det mærkes dog ikke, at saadanne Mænd droge Folket med sig, dertil vare, som omtalt, Samfundsforholdene for frie og gode; Masserne vedbleve altsaa, at befinde sig i en politisk Uskyldighedsstand. Naar Regjeringen, hvad den ofte gjorde, kun passede, at forhandle Skattesager enten med hver Stand for sig, Bondestanden ikke at forglemme, eller med samtlige Stænder paa en Rigsdag, naar Skattebyrde, Adelsmagt, Indkvartering og Soldaterudskrivning ikke bleve for strenge, naar Odelsretten holdtes vedlige, slog man sig gjerne tiltaals; i modsat Fald udbröd der et lille Mytteri i een eller anden Dalbygd, det var det Hele. Rigsdage, Provindsforsamlinger komme sammen et Par Dage, bevilge, skilles ad, udenat nogen politisk Bevægelse, som i Danmark, skaffer sig Luft paa dem. At Middelstand og Bonde aldrig deeltoge i Kongevalg, hvortil stundum dog baade Adel og Lagmænd indkaldtes, faldt dem ikke saa forunderligt; Norges Rige var jo i deres Öine fra Arilds Tid et Arverige, Kongen „odelsbaaren til Tronen“, Kongedömmet havde her ganske anderledes end i det övrige Norden en dyb Rod i Folkets Tænkesæt. Hvi skulde dette da savne nogen Valgret? Det maatte tværtimod finde det ganske i sin Orden, ja

smigrende for norsk Stolthed, at „han, Fa'r dernede i Kjöbenhavn“, Norges gode Konge, deelte dets Betragtningsmaade og endelig havde faaet Bugt med den forhadte Adel og dens Valgret; Forskjellen mellem den gammelnorske Arvefölge og den nuværende blev ikke videre ændset. Den saakaldte norske Adel kunde harme sig, men stod for usikkert til, beseiret i Danmark, her at vove paa nogen Modstand.

En Fölge af det saaledes Paaviste var det, at Regjeringen gjemmer Norge tilsidst; der vilde ligesaalidt komme nogen Vanskelighed herfra nu, som ved Indlemmelsen i Danmark 1536, det vidste den altfor vel. Nye Skattebevillinger kunde undgaaes, Krigsnöden havde ikke været slet saa trykkende heroppe, Gjöglebilledet med Provisionalforordningen behöves ikke, man gaaer lige lös paa Maalet. Folket underrettes simpelthen ved et Kongebrev om Tildragelserne med Statsforandringen, det træffer sine Valg, udfærdiger Fuldmagter og sender saa Stænderne ind til den berammede Arvehylding. Den gik for sig med sædvanlig Pomp i Kristiania i August 1661, hvor Kronprindsen modtog Eden i sin Faders Navn, imod den bekjendte Tilsikkring om en god Regjering, som ogsaa gaves i Danmark. Den 7de samme Maaned blev den norske Arveenevoldsakt undertegnet af Adel, Geistlighed, Borgere og Bönder; de didhörende Brevskaber haves trykte i Kroghs juridiske Arkiv for 1803 og ligge i Geheimearkivet sammen med de danske og islandske, der ligeledes ere trykte. Stænderne beraabe sig heri paa, „hvad deres Medbrödre i Danmark have gjort, som de har erfaret med störste Glæde og Fornöielse“; Akten stemmer iövrigt ganske med den danske og „stadfæster og bekræfter“ baade Arveret og Suverænitet til Danmark og Norge. Til politisk Röre er der ikke fjerneste Spor, intet Spörgsmaal om Sagen bliver reist; Bonden kommer hjem til Bygden, fri og stolt som altid, og fortæller Granderne paa Stævnet, at nu

er da Norges „odelsbaarne“ Konge stadfæstet paany i sin ældgamle Ret og vel bedre istand til, at værne om Rigets Odel mod de Store. Han idetmindste mærker ikke synderlig til nogen Ændring i Samfundsforholdene, ogsaa for Borger og Geistlig er den mindre mærkelig end i Danmark, fordi Adelens Aag aldrig havde været saa tungt; at ingen Normand fik Sæde mellem Ministrene, synes kun lidet paaagtet, man havde aldrig været vant til den Art Opmærksomhed. Hvad der hos os var en gjennemgribende Statsomvæltning, er her, omtrent som Reformationen, næsten en Hverdagsbegivenhed, hvorom Faa bekymre sig; först efterhaanden kommer dens vigtigste Fölge frem: större Sideordnelse af Danmark og Norge, idet det danske Rigsraad afskaffes, men tillige inderligere Sammensmeltning af de to Folk.

I den islandske Arveenevoldsakt, udstedt paa Dansk 28de Juli 1662 efter forudgaaet Arvehylding og i Hovedindhold den samme som den norske og danske, paaberaabes det, hvad de danske og norske Stænder have gjort. Islænderne toge, efter Sigurdssons „Islands statsretlige Forhold,“ en Art Forbehold ved Underskriften med Hensyn til sine Rettigheder, hvilket dog ikke fik mere at sige, end de Danskes om Recessen; de Levninger af Lovgivningsmagt, Althinget forinden havde havt, forsvinde ganske. Paa Færöerne er Akten dateret under 14de August samme Aar.

Endnu stod Slesvig tilbage, hvis Forhold til Riget var den ulykkeligste Arv fra Leenstiden og bestandig bliver ved, at bære saa öiensynlige Mærker heraf. I den kongelige Deel af Hertugdömmet indförtes det efterhaanden, at Embedsmændene svore Lydighed til den absolute, suveræne Arvekonge. Efterat dernæst den gottorpske Deel var erobret og forenet med samme, blev det hele Hertugdömme paany „forevig inkorporeret i Kronen Danmark“; Landsdelens lovlige Repræsentanter, Prælat, Ridderskab, adelige Godseiere og Provster, indkaldtes til Gottorp Slot den

4de September 1721 og aflagde Ed, „at erkjende og holde hans Majestæt for eneste suveræne Landsherre og være ham og hans kongelige Arveefterfölgere efter Kongelovens Indhold troe, hulde og lydige.“ Stændernes Deel i den lovgivende Magt var allerede dengang i Virkeligheden forsvunden.

Saaledes syntes nu den fulde Enevælde indfört i lovlige Former i begge Kongerigerne og Slesvig. Det Frederik den 3die overdragne Diktatur erklæres arveligt i hans ganske Slægt, og Kongeloven, som Kongens „sidste Villie,“ trykker det endelige Stempel paa det Hele; „til evige Tider,“ heder det efter hine Dages Talebrug, Tiden har dömt denne Art Evighed. Privilegier til Stænderne bleve efterhaanden udfærdigede, men langtfra ikke saa udstrakte, som der var begjeret, og det var ikke Retten, det var Naaden, som forundte dem; den kunde tage sine Gaver tilbage. Kjöbenhavn, der beholdt Komunalforfatning og Stabelrettighed, blev bedst betænkt.

Den höieste styrende, lovgivende og dömmende Myndighed over Stat og Kirke, som tidligere var deelt mellem Konge, Rigsraad og Stænder, var samlet i en eneste Haand. Lod da slet ingen Tanke om nogensomhelst Stændermyndighed sig forene med den nye Orden? Jo, overmaade vel, i alt Fald en raadgivende. Herom var der ogsaa i Begyndelsen megen Tale hos et lille, anti-gabelsk, indflydelsesrigt Parti; Tanken var jo ikke fremmed, selv i de meest absolutistiske Stater, man huske blot paa den franske Fenelons Forslag i denne Retning! I Kjöbenhavns nye Privilegier, udfærdigede efter Arveenevoldsakten, nævnes endnu Rigsdagen; den bekjendte Retslærde Herman Conring*), der blev raad-

*) Minerva 1792, 3die B. 178 og Conrings opera.

spurgt, raadede til Provindsstænder, som de siden oprettedes af Frederik den sjette; og et vidtlöftigt Indlæg paa Kongens Bibliothek*) tager Ordet varmt for en Rigsdag. En Konge, heder det, bör just grunde sin Suverænitet paa Rigsdagen; „Ingen vil raade ham derfra, uden hvo der vil gjöre Suveræniteten forhadt hos Folket, eller kun söger, at gjöre Kongen afhængig af sig og Ligesindede.“ Indlæget er forfattet af Testman, dansk Legationssekretær i England, der sikkert her har indsuget sine Grundsætninger, skjöndt de iövrigt egenligst fik et Hjem i Sverige hos Karl den elvte; Frederik Gabel har tegnet paa det, at det nok er inspireret af Statholder Frederik Ahlefeldt. Saadanne Forslag fandt imidlertid ikke allerhöieste Bifald, selv det var Kamarillaen formeget i Ludvig den 14des Aarhundrede. Da man saa næste Gang, i Anledning af Matrikelen og Lovgjennemsynet, trængte til folkelig Medvirkning, indkaldtes ikke Stænder, men Notabler; Kristian den femtes Lov blev blandt Andet Frugten af deres Virksomhed. Sæt derimod engang, at Forslagene virkelig vare tagne til Fölge, sæt, at Danmark og Norge havde beholdt, hvad Sverige beholdt under sin Enevælde, Stænder i den allerydmygste Skikkelse, der ikke længer turde kalde sig Rigets, men „kongelig Majestæts allerunderdanigste Stænder,“ mon da ikke Udviklingen herhjemme i flere Henseender vilde blevet en anden? I bevægede Tider, under Krige og Pengenöd er selv den blotte Form, naar den kun er tilstede, mægtig til at skaffe sig et Indhold, det beviser alle Tiders Erfaring. Hvis Stænderne vare blevne ved Magt, vilde Folkeaanden bedre holdt sig, medens vi, og det maa heller ikke oversees, paa den anden Side ikke vilde være kommet saavidt i borgerlig Lighed, i rolig Udvikling af Samfundsforholdene; vi vilde da have staaet, som Sverige nu, med langt sværere

*) Thott. fol. 856.

Opgaver at löse i det Indre. Just den lange politiske Ufrihed i Danmark og Norge skaffede de ringere Klasser, da Tiden endelig kom, et desto större Maal af Frihed.

Hvorledes var Folkestemningen efter 1661, hvorledes stiller Regjeringen sig ligeoverfor den? Disse Spörgsmaal har man bidtil ikke ret kunnet besvare, saare vigtige Kilder, de fra svenske Arkiver som Duvall hos Becker og andre lignende, have nemlig ikke været aabnede för nu. Jeg vil forsöge paa at skitsere et Svar. Som det blev klart, i hvilken Retning Kongen var tilsinds, at bruge sin nye Myndighed, indtraadte der en stor Kulde og Misstemning hos Undersaatterne. Enhver, selv den meest frisindede Regjering, der kommer efter en Statsomvæltning, maa belave sig paa Bebreidelser, fordi den aldrig kan opfylde alle Forventningerne, ikke strax trylle Guldalderen frem; hvormeget mere maa dette da ikke være Tilfælde, naar Regjeringen gjör det til sin Opgave, at gaae tværtimod Forventningerne? Det var ikke blot, som altid, ogsaa for Tiden hos os, de, der havde besiddet Meest af Magten og mistet den, Adelen nemlig, nei det var Mangen med af Kjöbenhavnerne, hele Borgerstanden og Geistligheden, som fölte sig saa utilfreds, saa skuffet. Det var dog en altfor voldsom Overgang fra, at vide sig i sin gode Ret, til at skulle leve af lutter Naade, fra, at före Frisproget, og til at bukke og tie; at de Store laae ligesaa ydmygede under Enevoldskongens Fod, kunde mildne Fölelsen af Trykket, ikke fjerne den. Reformerne lode vente paa sig en Stund, Byrderne viste sig derimod strax. Regjeringen brugte langtfra altid sin Magt med den Klogskab, hvormed den havde tilsneget sig den. Det var ikke let for en Borgerlig, at faae Adgang til Kongens Person, om han end vilde vente paa Audients nede paa Slotspladsen, hvad man eengang havde budt selv Stænderne fra Rigs-

dagen. Bagtrapperne vedbleve at staae aabne, bag det nye Geheimestatsraad skimtedes ligesaafuldt Kamarillaens lidet yndede Ansigter, som bagved Rigsraadet. Dronningen og Gabel, hvem Duvall kalder „den rette Mignon du roi", skaltede efter Behag, indkaldte Landsmænd i sneseviis, Vindmagere og dygtige Folk i Fleng, og lode dem fortrænge de Indfödte; de fandt ikke længer Modvægt i en dansksindet Adel, H. Sehesteds Indflydelse var ingenlunde stor. Kommunalfrihed og andre Levninger af politisk Selvstændighed forsvandt, nye Skatter bleve uden Videre udskrevne med Vilkaarlighed og vare tilligemed Indkvarteringsbyrden dobbelt trykkende under den almindelige Forarmelse og Dyrtiden. Og hvor afstikkende lystigt saae det ikke ud vedhove! Dronningen syntes kun at tænke paa Fornöielsesreiser, Fyrværkerier, Baller, Maskerader og Svanejagter. Kongen syslede i sine Fritimer med Videnskaberne og grundlagde det store kongelige Bibliothek og Kunstkammeret; iövrigt ruttede ogsaa han ikke saa lidt endda med Rigets Midler. Saa morede han sig med den indkaldte tydske Mestersanger og hans Drossel, som kunde flöite 6 forskjellige Melodier, saa med sine Menagerier af Tigere, Dromedarer, Björne, Elsdyr; eller han kunde sidde hele Dage paa Laboratoriet i Rosenborg og puste til Destilleerovnen, forat gjöre Guld med Italieneren Burrhi. Til den Ende opförtes ogsaa det kostbare saakaldte Guldhuus i Rigensgade, og Soldater i hundredeviis stilledes som Arbeidskolonner til Guldmagerens Tjeneste. Man skulde næppe kjende det Kongepar igjen, som havde trodset Fjendens Kugler, i det, som nu ödslede med Folkets Sved og Penge. Dertil kom endvidere, hvad der strax skal omtales, de mange Forfölgelser af politiske Modstandere.

Hvad man var saa ilde ved, tilregnedes dog ikke Kongen særlig, men hele Regjeringssystemet og fornemmelig dets Repræsentant, Gabel. Fra mange for-

skjellige Sider lader Folkets dybe Misstemning sig spore. I den ofte omtalte rhumanske Dagbog findes til Slutning en Beklagelse over, at Alt „er gaaet saa bagvendt“, paa Grund af Stændernes Uenighed; af Forsigtighed er Stedet dog overströget. I Bircherods Dagböger giver Misfornöielsen sig fuldt Udbrud, der klages over Afhængigheden ex arbitraria potestate, og at der aldrig mere kan ventes Stændermöder. Havde vi Efterretninger fra Nansen, vilde vi sikkert see endnu stærkere Udtalelser; han hörte ikke til de Mennesker, der glide let over i det Nye. Kongelige Befalinger af 1663 omtale Skattenægtelser selv af Geistlige [Fogtmanns Reskripter], og som Fölge heraf militær Exekution hos de Gjenstridige. Efter Puffendorfs „Kurfyrst Frederik Vilhelm“ indberetter den brandenborgske Gesandt til sit Hof strax efter Omvæltningen: „de fleste Borgere ere saare misfornöiede“. Duvall beretter: „naar Nogen kun tör tale frit ud, da heder det: det kan ikke bestaae ret længe, som det nu staaer; Borgerskabet er yderst utilfreds, sværger og bander og taler farlige Ord“. En Borgemester og Raadmand paa Kristianshavn bleve 1662 kastede i Blaataarn for at have talt hans Majestæt for nær; ogsaa i Trondhjem sigtedes en Borger for Majestætsforbrydelse.

Hvad der især forargede Kjöbenhavnerne, der jo havde været Hovedhjulet ved Regjeringsforandringen og iövrigt behandledes med et vist Hensyn, var, efter Duvall, de strenge Toldvisiteringer og det Kastel, Kongen strax efter 1661 gav sig til at bygge færdigt, ligesom forat true Byen; flere af Bastionerne lagdes saaledes, at de kunde bestryge Hovedgaderne i den nye Stad. Det var et Sidestykke til Paris's Befæstning i vore Dage og röber rigtignok ingen god Samvittighed eller overdreven Tillid fra Hoffets Side. Borgerskab og Geistlighed sendte gjentagne Gange Fuldmægtige til Kongen, der skulde minde ham om den udviste Troskab og paa det Indstændigste

bede sig forskaanede for dette Kastel, men ligemeget hjalp det; de maatte baade betale Fæstningsarbeiderne her som andetsteds og skaffe Folk dertil, medens det var dem forbudt, blot at spadsere paa en Vold, de havde forsvaret med sit Hjerteblod. Den slette Stemning fik herved ny Næring. Man saae Ingeniörer nedbryde den saakaldte „runde Kirke“ (Anna rotunda) i den östlige Deel af Staden, og mumlede, efter Duvall, om, at der vel ogsaa her skulde bygges et Kastel, „at sætte Folket en Kapsun paa Næsen“; andre Rygter sagde, at Privilegierne skulde beskjæres, og Kjöbenhavns Slot omdannes til en Fæstning som Engelsborg i Rom, forat sikkre Kongens Person. Der blev da, efter Duvall, virkelig Tale iblandt en Deel ansete kjöbenhavnske Borgere, om man ikke heller skulde flytte over til Malmö; ligesom de Store, hvad strax skal berettes, vendte ogsaa Borgerlige Blikket imod Nord. Og Adelen i sit Fald blev seet med lidt mildere Öine, end i sin Magt. I Norge gik intet Aar hen, udenat Böndernes Vrangvillie til at udrede Skatterne, kom tilsyne, paa den ene eller anden Maade, ved truende Ord eller Sammenrottelser. Saa bleve Fogederne i Guldbrandsdalen undsagte paa Livet, Budstikken opskaaret og sendt fra Gaard til Gaard; saa stimlede Bönderne sammen og vilde hindre en Solaterudskrivning eller gjöre andet Ustyr. Imidlertid har jeg i Forveien antydet, at det norske Folk mere maatte give Embedsmændenes Selvraadighed, som ofte havde været saa fölelig, end Kongens Enevælde Skylden for deslige Tryk.

De danske Adelsmænd, haardest berörte af det Nye, holdt sig frahove, som Duvall beretter, knyttede Hænderne, forbandede baade Rigsdag og Konge og truede med, at styrte Alt overende; der fandtes, efter Badens Danmarkshistorie, den Adelsmand, den saakaldte „Konge i Fyn“, som tog sin Död af Ærgrelse herover. Danske adelige Officerer sögte om, at komme i svensk Tjeneste. Hvo der havde Godser

i Skaane og tidligere vel tænkte, at afhænde dem, forandrede nu sin Beslutning og vilde dog heller leve under svensk Styrelse; ja selv Mænd som Axel Urup og Jokum Gersdorf kastede, hvad Duvall fortæller, længselsfulde Blikke over Sundet, hvor Adelen jo havde det ganske anderledes. Flere ansete Herrer talede, efter Professor Carlsons og tildeels Puffendorfs Beretning, med svenske Herrer om det Önskelige i, at faae en ny Forening bragt istand af de nordiske Riger. Lig vore Dages Tilbageskridtsmænd, vilde de gjerne have en Stötte i Udlandet, men de sögte den i Sverige, ikke i Tydskland; med Alt, vi kan laste dem for, tör vi ikke glemme, at deres nordiske Fölelse var usvækket. Duvall finder under saadanne Omstændigheder en formelig Opstand slet ikke at höre til Umulighederne, saasnart först Hæren er vel aftakket; mon han skulde have seet for sort?

Magthaverne handle i alt Fald i de nærmest fölgende Aar ganske, som om de frygtede for Uroligheder. Hæren bliver kun deelviis aftakket, skjöndt Soldaterne gjorde mange Optöier og blandt Andet ved höilys Dag plyndrede alle Böndervogne paa Amager Torv. Centralmagtens stærkt forögede Kraft vender sig mod Folket, der har skabt den; den meest ubetingede Lydighed, den dybeste Rolighed, det fordrer og vil Regjeringen. Hoffet söger at indgyde Ærefrygt, ved at holde Alle i ærbödig Frastand og omgive sig med stive Former og en ödsel Pragt. Alle Partier, hvert Spor af politisk Selvstændighed skal underkues, Yttringsfriheden, nys baaret op med begge Hænder, er blevet til Majestætsforbrydelse, det hemmelige Politi er, efter Duvalls Beretning, i Arbeide paa Ölhuse, Værtshuse, i Kirker, kort allevegne, hvor Folk komme sammen; Kasteller bygges, de vigtigste Adelsmænd faae Befaling, at opholde sig i Kjöbenhavn, og tör kun med særegen Tilladelse reise ud til sine Godser. Professorer og Præster, selv, efter Pontoppidans Annales,

En af Hofpræsterne komme i Mistanke for sine Yttringer og kan næppe frie sig ved de dyreste Forsikkringer om ubrödelig Troskab mod den Enevældige. En lille Thesis i en Logik giver Anledning til, at Forfatteren uden Lov og Dom mister sit Professur og Censuren paany skjærpes; den Politik er behörig destilleret, som kommer ud i Publikum gjennem de förste stadige Aviser, Bordings rimede danske Merkurius og D. Paullis Relationer; naar Stæderne, som 1661, holde sine sædvanlige Möder, forbydes det, efter Fogtmanns Reskriptsamling, i de skarpeste Udtryk. Man gaaer strengt tilværks mod de Adelsmænd, der ikke havde gjort sin Pligt under sidste Krig; de dömmes i haarde Böder, og deres Godser inddrages. Korfits Ulfeld og hans Gemalinde forfölges uden Barmhjertighed, en Ven af ham, Lægen Sperling, lokkes fra Hamborg over Grændsen og sættes i et Fængsel, hvor Pinebænken venter; den milde, fædrelandsksindede Gunde Rosenkrands forvises Hoffet og seer sig nöd til at römme bort til Sverige; en Kapitain dömmes tildöde, efter Duvall, for at have smædet Dronningen; det Samme bliver Tilfældet med Kai Lykke, hvis rige Godser konfiskeres; de misfornöiede Borgere, Bönder og Officerer fængsles, stundum uden Lov og Dom, og straffes haardt. Tidligere Historikere have deels ikke kjendt alle disse Omstændigheder, deels ikke seet dem i rette Lys. Men Sandheden er, at siden Grevens Feide har Danmark ikke oplevet en saadan Mængde politiske Processer, en saa systematisk Forfölgelse af enhver fri Tanke; hvo skulde vel have anet det af et Kongedömme, der forhen havde viist sig saa mildt? De skarpe Forholdsregler skræmmede Folket, det fölte sig derhos udmattet af Krigen og Kraftanstrengelsen paa Rigsdagen, ligesom altid i lignende Tilfælde indtraadte en kjendelig Slappelse; nys Flod, nu Ebbe. Den gamle Adel led först under Konfiskationerne og Trykket af Folkestemningen og fortrængtes sidenhen af nybagt Hofadel. Og Hoffets Streng-

hed mod Modstandere var klogelig parret med overvættes Naade mod Tilhængere. Bevægelsens Ledere og en stor Deel andre Borgerlige löftedes i Veiret af den nye Tid, bleve rigt begavede, beklædte med höie Værdigheder, de Fleste sloge sig til Ro og fandt sig i, at skifte Mening og glemme det, de havde reist sig for; vi kjende saadanne Omslag altfor vel af vore Dages Erfaring. Idet Regjeringen desuden efterhaanden tilrev sig Besættelsen af Magistratsposter, Foged- og Præstekald, dannede den en kongelig Embedsstand og vidste herved og ved Rangvæsenet, at skaffe sig mange lydige Tjenere.

Hertil kom, hvad ogsaa tidligere er overseet, den Art politiske Kunstgreb, som altid have viist sig virksomme hos det livsglade danske Folk, der saa gjerne gider more sig og lade fem være lige. Kjöbenhavnerne havde just ikke kjendt til mange offenlige Forlystelser. Daglig til bestemte Tider kunde de stille sig udenfor Slottet og höre Taarnblæserne paa Kongens Befaling „opvarte med Instrumenter og Spil og lade sig bruge, som rette Taarnmænd egner og bör"; om Markedsdagene kunde de see paa Björnen, som „Bärenheüteren" lod dandse, og tage Deel i den övrige Lystighed. Af og til kom en tydsk Skuespillertrup reisende, eller ogsaa opförte Studenter og Skoledrenge en lille dansk Komedie, eller man morede sig, saa med at skyde til Pappegöien, saa med at maskere sig ved Juletider og Fastelavn. Hvo der var Medlem af danske Kompagni, hvortil selv Kongerne lode sig indtegne, kunde deeltage i dets Juledrik og Pintsedrik, og idetmindste bedre Familier kunde faae Adgang til Kongens Kunstkammer, eller Karl v. Manders berömte Kunstkabinet og Malerisamling. Rosenborghave var dengang langt större end nu og heelt opfyldt med Kanaler, Springvande, Blomsterpartier, Busketter, Billedstötter, Lysthuse og Orangerier. Men at spadsere, forstod man sig ikke ret paa, allerede begynder den Skik, at sende Bud efter Bærere og en „Bærevogn" (Portechaise), naar man vil

ud. Ligge paa Landet, var heller ikke i Brug, undtagen hos Adelen, Sandsen for den skjönne Natur var næppe synderlig vakt. Vilde man en Sommerdag ryste Stövet af sig, var en Vogn at faae tilleie for en Mark Milen, og Folk tog saa ud til Lyngby eller Lunden ved Dragör, hvor der var Fuglesang, frisk Luft, grönne Træer og ikke videre. Af en ganske eiendommelig Art vare Kildereiserne. Paa Strandveien, ved Værtshuset Kildendal sivede en saakaldet Sundhedskilde frem af Jorden, den hed Vartoukilde; man kunde her ved Midsommer see Kjöbenhavnere, baade de syge og sunde, strides om en Plads, forat komme til at bruge dens Vand, udvortes og indvortes. Senere har Kirsten Piils Kilde i Forening med Dyrehavstidens Glæder aflöst og ganske fordunklet den. Et endnu mere besögt Valfartsted var den, fra Arildstid navnkundige Helenekilde ved Strandkanten i det nordlige Sjælland, i en af Flyvesand hærjet Egn; hiin Tids Læger anbefalede dens Brug for forskjellige Sygdomme. Ved St. Hansdag blev dette öde Sted ligesom forvandlet, da var her en stor Sammenströmning af Mennesker, selv fra Sverige, alle Stænder, Herremænd, Borgere, Fiskere, Bönder, Mænd og Kvinder, Kröblinger, Værkbrudne, Blinde og Sunde mellem hverandre; alle vilde de sove paa Helgenindens Grav og drikke af hendes sundhedbringende Væld. End ikke Kristian den fjerde og Frederik den tredie med Dronningen og Hoffet forsmaaede, at gjöre en Kildereise, der dengang maatte træde istedetfor vore Dages Badereiser; förstnævnte Konge havde bygget et offenligt Badehuus i nærmeste Landsby. Rundtom Kilden og Graven var der fuldt af Bedende og Knælende, af Trækors med Indskrifter, Votivtavler, Klude, Stave og Krykker, Alt Gaver eller Efterladenskaber af dem, der troede sig helbredede ved Vandets Kraft. Valfartstedet var ligesom beleiret af en heel Vognborg, det var Kildegjæsternes Kjöretöier; der holdtes Marked, Boder og Telte vare opslaaede med allehaande Varer

og Forfriskninger, man hörte munter Tummel, Giger og Flöiter, Almuesfolk forlystede sig med Dandsen, og mangen Herremand troede sig ikke for god til et Svingom med en rödmusset Bondepige. I den klare Sommernat brændte St. Hans Blus paa alle Höie og Næs i Omegnen, lyste vidt omkring og speilede sig i Kattegattet. Længe har Kilden bevaret sit Ry, ja endnu kan man der studere Levningerne af vort gamle Folkeliv, som det skriver sig fra Middelalderen, maaske Hedendommen; et smukt, noget tungsindig holdt Maleri af Sonne anskueliggjör os dette*).

Hoffet fatter nu den Hensigt, at give Folk Noget at tænke paa ved Forlystelser. Vel forböd man i Kjöbenhavn ved Opslag paa Gadehjörnerne „de letfærdige Juleviser og Rumlepotter, som og det gamle Aberi og Spögelse med Julebuk“; men man gav paa andre Maader mere end fuld Fyldest for sit Forbud. Under Krigen var Skuespil erklæret for en Guds Fortörnelse, der maatte nedkalde Straf fra Himlen; nu fik Piben en anden Lyd. Man tillader med Fornöielse Skuespillertrupper, at reise Landet rundt; ja man aabner nye, hidtil ukjendte Forlystelsessteder og söger, at lokke Folk til at more sig. Andreas Wulff faaer Bevilling til, at „bygge en Skueborg, hvor adskillige Tragedier, Komedier og andre saadanne Aktioner, som ikke af nogen ordinær Komedianter ere blevne sete, kunde præsenteres“. Afgiften skulde være en Guldkrone ugenlig til en tydsk Kirkes Opbyggelse paa Kristianshavn; Skueborgen aabnedes i Bolthuset, og der udlagdes Plads paa Slotsholmen til et „Komedianthuus“, som dog ikke blev til Noget. Værtshuse indrettedes, f. Ex. i Dyrehaven, i en ny Stiil „med allehaande Lege, Pirkentafel, Klodsbane, Pailemaile, Skydebane og

*) Werlaufs Holbergiana og hist. Antegn. til Holberg, Molbechs Holberg i hist. Tidsskr. 6, Duvall, Nyerups Fr. 8 og statist. Skildr. og fl. ovenfor under Sædeskildringen anförte, samtidige Skrifter.

Andet, Hyrekarosser, Spiljægter og Baade til at spadsere med paa Vandet". Det var Kongens Kammertjener og bekjendte Yndling, Jakob Pedersen, der fik Privilegium herpaa. Hvilken skjön Anviisning paa splinternye Sommer- og Vinter-Forlystelser; det virkede dengang ganske, som i vore Dage Udsigten til Tivoli og Kasino. Virkelige Kareter at kjöre i, om man end skulde svede lidt derfor, virkelige Skuespillere at see paa, Spektakelstykker paa Tydsk og Fransk, Balletter efter nyeste Opfindelse! Monsieur Hieronymus gjör Meget for Kone og Börn, „Hun selv" med Döttrene kan saa gaae med Solhat paa, i Dragter efter nyeste franske Snit, ligesaa smukke som Adelsfruens, og „Han selv" kan vise Folk, han har Raad til at holde en Paryk som Borgemesterens; han griber i Lommen, skjöndt den er halvveis tom, fölger Landsfaderens og Landsmoderens priselige Exempel, leer, morer sig og glemmer politiske Grillefængerier. Hvad hjælper det ogsaa, at drömme om folkelige Bevægelser i det syttende Aarhundrede, Absolutismens Guldalder? Og de Store — ja deres Tid er fuldstændig forbi, en Forening mellem Adelen og Folkepartiet er for Öieblikket en Umulighed, trods den herskende Tilbageströmning af politiske Stemninger.

Det var heldigt for Regjeringens Planer, at Landet i den förste halve Menneskealder, medens det Nye var en spæd Plante, nöd al udvortes Ro og Fred; Sverige har fuldtop at varetage hjemme hos sig selv. Poeter offre Enevælden „Frydeskrig". Fra Prædikestol og Katheder prises „Herrens Salvede", tidt med de udsögteste Smigrerier, i Begyndelsen af Afhandlingen har jeg nævnet Vandals store, lærde Skrift herom; Enevælden er Guds rette Orden og Indstiftelse, Troen paa den næsten en Trosartikel. „I skal være Kongens Trælle", stod jo i Samuels Bog, at det just stod der til Advarsel for Folket, blev overseet; selv den meest tyranniske Övrighed burde dog Ingen modsætte sig. Anderledessindede herhjemme ere vel nödte, at tie stille,

Thomasius's Afhandling om Folkesuveræniteten bliver „for sin Ugudeligheds Skyld“ brændt af Böddelen. Under disse Forhold, ved disse Midler lykkes det da Regjeringen, at skaffe Lydighed og Rolighed tilveie. Folkets Stemme havde aldrig lydt höiere, Rigsdagen aldrig været mægtigere, end i de sidstforlöbne Dage, men nu hersker der Dödsstilhed. Utilfredsheden mumler kun omkring i Krogene og volder ikke synderlig Ulæmpe, efterat Rigsdagen tillykke er afskaffet. Lenenes Inddragelse, nogle Reformer i hvad der angaaer Handel og Vandel, endelig den borgerlige Lighed, Tidens egenlige Krav, ere tilsidst dog tilstrækkelige til at jævne Tingen hos Middelstanden, og den gamle Adel har, som sagt, mistet sin Kraft. Saaledes træder Enevælden sine Börnesko og bliver snart en Vane, indlevet i Folkets Sæder; en ny Slægt voxer op, som ikke kjender til Andet, i tre lange Menneskealdere löfter ikke een Sjæl sin Stemme for Friheden.

Jeg har efterviist Gangen i den mærkelige Statsomvæltning, de Traade, der slynge sig igjennem den, forsaavidt de lade sig opdage, og det er vel blevet klart, at den ingenlunde var et Mirakel, men en ganske naturlig, menneskelig Begivenhed, hvor den Snildeste gik af med Seiren. Vor Tids gjængse Anskuelse af Begivenheden har omtrent gjættet rigtig. Lad os i Korthed overskue Udviklingen paa Rigsdagen og den forudgaaende, halvhundredaarige Kamp! Det gaaer som i et Schakspil, hvor Træk og Modtræk aflöse hinanden. Borgerskabets gamle Provindsmöder afskaffes 1604, Dybvaderne træde op og dömmes. De jydske Stæder holde Möder efter Freden til Lybek, Krebsgangen seirer og binder Borgeren endnu haardere; Kongen arbeider paa Böndernes Frihed og paa at svække Rigsraadet, ved at oplöse dets Fælledsvotum

i en Række Enkeltvota, hans Bestræbelser mislykkes. Stor Gjæring, Rigsdagsbevægelser 1645, Adelen opnaaer Landkomissærer og Deel i Rigsraadsvalg, Borgerskabet fornyede Provindsmöder og Stadfæstelse paa Tilsynsret med sine Privilegier; Student Osvald dömmes. Kongens Plan paa Lenenes Inddragelse og Rostjenestens Forbedring strander fuldstændig. Forbund mod Rigsraadet paa Valgrigsdagen 1648 mellem Borgerstand, Geistlighed og den lavere Adel; Middelstanden opnaaer ny Stadfæstelse af sin Valgret, den lavere Adel svigter Forbundet og lader sig nöie med egen Fordeel. Haandfæstningen opskruer Adelsmagten til det Höieste og gjör Kongens Stilling utaalelig, Krebsgangen og Uklogskaben har feiret sin store Seir. Forgjæves klage Borgere og Bönder og gjör Kjöbenhavn et Forsög paa, at hævde sin Ret. Lidt efter lidt styrkes Kongemagten, det höiadelige ulfeldtske Parti bliver styrtet, Kjöbenhavn faaer store Privilegier, Rigsdagen tiltager i Magt og Selvstændighed, en almindelig Finantsnöd og Gjæring hersker. Disse ere Forberedelserne, og nu staae vi ved 1660.

Træffende er Statsomvæltningens Aand og Retning angivet i et Par Udbrud af Hovedmændene, uvilkaarlige, lyriske, halvt profetiske Udbrud af den Art, der först seent gaae Folket i Glemme. „Vil Du ikke, saa skal Du!“ siger Hofmanden; „kun Adelen er födt til Frihed“, siger Herremanden; „lad dem löse, som bandt“, siger Bispen; „vi Borgere ere rede, at vove Liv og Blod“, siger Borgemesteren; „værer enige og sagtmodige, seer til, at hvad der skal gjöres, gjöres snart!“ siger Kongen; „Skam faae den, der ikke holder Ord, Frederik!“ siger Bonden; Gabel har ikke sagt noget Mærkeligt, men hans „System“ er allevegne. Hvilken Fiinhed fra Hoffets Side, hvilken Djærvhed og Troskyldighed hos Folkepartiet! Magten faktisk hos Kongen og Rigsdagen, ikke en Skilling i Kassen: den almindelige Anledning til Revolutioner. Hemmelig Forstaaelse för Rigsdagen mellem

ham og Middelstanden, og en sjælden dygtig Mellemmand til at holde den vedlige. Konsumtionssagen deler Rigsdagsmændene i to Partier, Afstemningsspörgsmaalet faaer et gunstigt Udfald, de Konjungerede organisere sig og gjöre borgerlig Lighed og stændersk Frihed til sit Program. Folkepartiet vover sit förste Angreb i Leenssagen, Adelspartiet er uheldigt med sit förste Forsög paa at sprænge Rigsdagen, ved at faae Præsterne kaldte bort. Kongen træder i ligefrem Forbindelse med Folkepartiet, den hemmelige Rigsdagsklub dannes, det andet Angreb aabnes med Beslutning om Arveregjering. Adelspartiets andet Forsög paa at sprænge Rigsdagen mislykkes; Beleiringstilstand, Statsstreg, Raadet og Adelen maae falde tilföie. Arveregjering, Kongen driver det med Damp, Stillingen bringer til, at lægge Alt i hans Haand, han erklæres for Diktator. Saavidt er Sagen kommet ved Forstaaelse mellem Kongen og Folkepartiet, men idet han eensidig bruger sin Magt til at begrunde Enevælden, skuffer han dets Forventninger, ændrer den faktiske Tilstand og fremkalder en ny Statsomvæltning; kun den ene Side af Folkets Program, borgerlig Lighed, finder sin Fyldestgjörelse, den stænderske Frihed er banlyst for flere Menneskealdere. Folket, vaagnet et Öieblik, synker atter tilbage i Dvale, Norge faaer Lov, at fölge i de danske Spor.

Et lille Billede vil maaskee tjene til at oplyse Begivenhederne. En Eiendom besiddes af tre Eiere i Forening, af hvilke den Förste har Overbestyrelsen, dog saaledes, at han skal raadslaae om Alt med de to Andre og intet Væsenligt foretage uden deres Minde. Den Anden har imidlertid vidst, at skaffe sig utilbörlig Indflydelse, hvorfor den Tredie forener sig med den Förste, Overbestyreren, om at tilintetgjöre samme Indflydelse, og det lykkes. Under de herved opkomne forviklede Forhold finder den Tredie, der nærer ubetinget Tillid til Overbestyreren, det rettest, at overdrage Ordningen

til denne, dog paa Vilkaar, at han sörger for fælleds Bedste; den Anden seer sig nödsaget til, at gaae ind herpaa. Nu ordner Overbestyreren Sagerne da saaledes, at han beröver de to Andre al fremtidig Indflydelse paa dem, han tager Lövens Part: saaledes er det til fælleds Bedste, erklærer han. Paagjældende vil sikkert ikke glemme ham det og ved kommende Leilighed kræve det tilbage, som er fralistet. Det danske Folk vil heller ikke glemme det gamle Ord: tro Alle vel, men Dig selv bedst!

Sammenligne vi Udviklingsgangen paa Rigsdagen med den, der 20 Aar senere fandt Sted i Sverige, træffe vi en höist mærkværdig Parallelisme, et nyt Vidnesbyrd for den nordiske Aands Eenhed; thi Sidestykke hertil lader sig ikke opvise hos noget andet Folk. Adelsvælden er i Sverige drevet til sit Höidepunkt, en udmattende Krig og finantsiel Nöd bliver ogsaa her nærmest Aarsag til Omvæltningen. Magten faktisk hos Konge og Rigsdag; to Partier paa denne, hvoraf Folkepartiet er i hemmelig Forstaaelse med Kongen. Planen er lagt med Fiinhed, Kongen holdes indtil det Sidste bagved Kulisserne, medens Forslagene komme fra hans Medforbundne, ligesom af sig selv. Forslagene om Formynderregjeringens Ansvarlighed og Reduktionen svare til de danske om Konsumtion og Leensinddragelse og splitte Rigsdagen i to Sider. Sekreta-Utskottet spiller omtrent samme Rolle, som den hemmelige Rigsdagsklub; Adelens Henvendelse umiddelbart til Kongen er en Art keitet Forsög paa, at sprænge Rigsdagen. Da Kongen selv træder frem, driver han den sidste Afgjörelse med Hastværk; Folkepartiets Tillid bringer ham i svævende, tvivlsomme Udtryk en diktatorisk Myndighed, som saa bruges eensidig, til at omstöde den faktiske Tilstand, gjöre Kronen enevældig, ophæve Rigsraadet og i höi Grad svække Stænderne. Alt gaaer af med List, uden Vold, uden Fængslinger og Blodsudgydelse. Saamange

ere Lighedspunkterne, men Karl den elvte har ogsaa Frederik den tredie til Forbilled, det bör ikke oversees.

Forskjellighederne mellem Danmark og Sverige ligge i fölgende Omstændigheder. Sverige var allerede i Forveien Arverige. Til de ringere Stænder hörer den svenske Bondestand med, men de fremtræde ikke under saa dygtige Ledere, Stokholm spiller ikke Kjöbenhavns Rolle; en Beleiringstilstand behöves ikke. Sverige har ingen Gabel, hverken Hans Wachtmeister eller Klas Fleming besidde dennes Snuhed; derfor maa Kongen umiddelbart ved Forespörgsel fremkalde den sidste og vigtigste Beslutning, om Omfanget af hans Myndighed. Endelig spille Tydskerne ingen Rolle, den svenske Adel bliver ikke saa ydmyget og Stænderforsamlingerne ikke afskaffede, Folkeaanden fölgelig ikke i den Grad, som hos os, skuffet og kuet af Enevælden, men borgerlig Lighed heller ikke ret gjennemfört. Begivenhederne i Danmark vække iövrigt störst Interesse, de har, mere end de svenske, det Spændende ved sig, der fölger med en Revolution. Talsmænd for Middelstanden som Biskoppen og især Nansen, skal man lede om i Europa, i alt Fald optræde de andetsteds paa en anden Maade. Særkjendet for den nordiske Udvikling er: ublodig Revolution, afgjörende Omslag i Samfundsforholdene, hvis Dag og Time lader sig paavise; Folkepartiet og Kongedömmet bidrage ligemeget hertil, men Kongedömmet overlister det förste og gaaer af med Seirens Frugter; Striden mellem den lovlige og faktiske Tilstand er i Norden ikke langvarig og ikke voldsom.

Statsomvæltningen 1660 er den ene af de tre, vor nyere Historie kan opvise; alle hænge de, som jeg stadig minder om, nöie sammen med almindelig europæiske Bevægelser. Det er kun England med sit kloge Aristokrati og sin Öbeliggenhed, kun Sveits og i visse Maader tillige Holland, som har en uafbrudt fremadskridende Frihed; i det övrige Europa udvikler det Nye sig ikke organisk

af det Gamle, men sprænger det. Derfor er der skarpe Indsnit i Historien, ved Reformationen, Enevælden og Frihedstiden, intetsteds skarpere end i Danmark; det ligger nu engang saa i vor Folkeeiendommelighed. Det gaaer os som i Kröniken om den stærke Smed, der længe taalte alle en lillebitte, spinkel Franskmands Uartigheder, indtil denne trak blank, men da ogsaa tog sig sammen og med et eneste Slag gjorde den Anden tam som et Lam; vi taale til det Yderste, först da reise vi os. I rolige Tider ændrer man ikke Forfatninger, og vore tre Statsomvæltninger staae derfor i Forbindelse med ödelæggende Krige; de to af disse ere paa eengang Borgerkrige og Krige med Udlandet, og i den tredie, den svenske, bringer ialtfald Korfits Ulfeldt et Moment ind af Borgerkrigen. Riget staaer alle tre Gange ved Randen af Undergang, idet det ændrer sin Forfatning. De statsborgerlige Ideer, der fremkalde Omvæltningen, ere ikke særlig nordiske, de kæmpe sig allevegne igjennem; Norden er heller ikke den Skueplads, hvor de fremtræde i den största Stiil, men det tilegner sig dem paa en eiendommelig Maade. Omvæltningerne ordne den nye Tilstand ved Grundlove, Rigens Konstitution 1536, Kongeloven 1665 og Danmarks Riges Grundlov 1849, af hvilke den förste og sidste ere fremgaaede ved Overeenskomst mellem Konge og Folk, medens Kongeloven ikke kan siges at være det, fordi Kongen skuffer Folkets Forventning. Den förste Omvæltning bringer os Protestantisme, den anden borgerlig Lighed, den tredie politisk Frihed. Ved den förste Omvæltning styrtes Geistligheden, Kongedömmet vinder Noget, Adelen det Meste; ved den anden styrtes Adelen, Middelstanden og det menige Folk vinder Noget, Kongedömmet det Meste. Ved den tredie, den i vore Dage, styrtes et forældet Regjeringssystem og dets Mænd, Kongen og Folket staae sammen; Kronen havde alt tilbudt, at dele Magten med det, men kan ikke komme til at udföre Beslutningen, för det reiser sig;

baade Kongedömmet i ret Forstand og hele Folket vinder. Det er den mildeste og retfærdigste af vore tre Statsforandringer, der forresten alle, sammenlignede med dem i andre Lande, udmærke sig ved Mildhed, og ved at overholde de lovlige Former.

Vi have levet under Enevælden, da dens Tryk föltes stærkest, fordi den vendte sig imod den vaagnende Folkeaand; vi have lidt derved, vi have seet dens Glorie forsvinde, vi have smagt Frihedens Goder. Hvilken er da vor Dom om den? Den gjorde Regjeringen for Öieblikket stærk, samlede al Magten i dens Haand og hævdede derved Rigets Selvstændighed under en Tid, fuld af Farer. Men som den udviklede sig i sine nödvendige Fölger, gjorde den atter Regjeringen svag, fordi den gjorde Folket svagt, dyssede det i Sövn under et i mange Henseender mildt, faderligt Herredömme, tog dets Rettigheder og derved bragte det til at glemme sine Pligter, kort gjorde det til et Folk af Spidsborgere. Den politiske Kandestöber, Jeppe paa Bjerget, Jakob v. Thybo og Erasmus Montanus, dette Fiirklöverblad, er vor Enevældes Komedie, eller, om man vil, Tragedie. Tydskheden har aldrig været saa overmodig, Dansken og Bonden saa ydmyget og betrængt, som i Enevældens tidligere Dage, under den tydske Kamarilla. Med alt det skabte den dog ikke nogen Trældomsstand, hvad Fremmede stundum synes at antage, den var et Gjennemgangspunkt i et Folks Liv, der tragter efter Frihed. De Lighedsgrundsætninger, som havde fremkaldt den, döde aldrig ganske hen, og den glemte ikke sit Kald som demokratisk Kongedömme. Den kollegiale Regjeringsform var et Surrogat for en Folkerepræsentation, Domstolene vare uafhængige; langsomt men sikkert gik Reformerne frem, dannede en Embedsstand af Borgerlige, forbedrede Retspleien, gjenforenede Slesvig med Riget, udslettede Stænderforskjelligheden og andre middelalderlige Levninger, bröd Bondens Lænker, arbeidede

paa den almindelige Oplysning og modnede derved Folket for Friheden. Kun Adelen, den engang saa stolte, saa djærve og dygtige danske Adel, sank bestandig mere hen i Aandlöshed og Ubetydelighed og reiste sig aldrig. Den Styrke, som en ægte national Adel kan give Folk og Rige, har Danmark ikke nydt Godt af efter 1660.

Intetsteds er Enevælden, Overgangsformen fra Leensriget med Stænder og Privilegier til vor Tids Frihed, traadt mere fredelig ind i Livet, og intetsteds har den fuldere löst sin Opgave, at gjöre reent Bord og Alle lige for Loven; det er dens Ros. Derfor veg den ogsaa, da Tiden var kommen, langt fredeligere end i andre Lande Pladsen for Friheden. Hvad Folket forsömte at sikkre sig, da det 1660 i Nödens Stund samlede sig paa Slotspladsen og slog Ring om sin Konge, det huskede det, da 188 Aar senere de samme Optrin gjentoge sig paa samme Sted; det var Slesvig og konstitutionelle Rettigheder. Og det Löfte, Kongemagten ved Arvehyldingen 1660 aflagde om „Tilsikkring“ af en god Regjering, blev endelig opfyldt ved Danmarks Riges Grundlov; Mellemtiden var kun et stort Provisorium. Da blev den hele Magt, Enevælden havde samlet sammen, ved en lovformelig Pagt deelt med Folkets Udvalgte.

Nogle Bemærkninger om Textcritiken i Oehlenschlägers Skrifter.

Af F. L. Liebenberg.

Det er ingenlunde noget Usædvanligt i Litteraturerne, at Digterværker, saalænge deres Forfattere endnu leve, underkastes gjentagne og ofte meget omgribende Forandringer, især i Sprogformen og alt det Techniske, der i Poesien langt anderledes bestemmer en Compositions hele Betydning end i alle andre Arter af litteraire Frembringelser. Bekjendt er det f. Ex. hvorledes Baggesen idelig og idelig afsleb, affilede og afpolerede sine ældre Digte i nye Udgaver, aldrig tilfredstillende sig selv, aldrig endelig afsluttende, og bestandig med endeel smaa Forbedringer tillige indbringende Forandringer af höist tvivlsomt Værd. Men endnu har ingen dansk Digter drevet det saavidt i at omdigte og omskrive sine Arbeider som den ypperste blandt dem alle, Adam Oehlenschläger, og blot at kjende Forholdet imellem hans Udgavers Texter i alle Enkeltheder er en saare vidtlöftig og möisommelig Opgave, som neppe ret Mange hidtil have löst, hvorfor det ogsaa vil blive Hovedgjenstanden for de efterfölgende Bemærkninger at give Læseren et nogenlunde udfört Billede af den hele Tilstand i den Oehlenschlägerske Litteraturs uafladelig varierende Text, hvorom det store Publicum ikke har nogen Forestilling.

Allerede Oehlenschlägers tidligste Digtsamlinger af 1803, 1805 og 1811 fremvise vel i de af Nytaarsgaver eller Tidsskrifter optagne Digte Sporene til den Lyst at omskrive sine Værker, der siden blev til et Hang hos Digteren; men det er dog först meget sildigere, at Oehlenschläger kom ret i Gang dermed. ,Det var först, da han 1823 samlede sine Digte, men især, da han 1831 förste Gang samlede sine Værker (i den saakaldte brede Udgaves 21 Bind). I Aaret 1841 begyndte Digteren den saakaldte Godtkjöbs-Udgave, hvori han vel i en vis Henseende, advaret af Publicums stærke Mishag med Forandringerne i den forrige Udgave, vendte noget mere tilbage til de oprindelige Texter, men kun for i andre Retninger endnu stærkere at angribe dem og — thi Sandheden maa jo siges reent ud — at forqvakle dem. Og endnu bleve samtlige Tragoediers Texter underkastede en tredie, dog langt mindre gjennemgribende Omgjörelse i Pragtudgaven af 1849. Efter Digterens Bortgang ere hans Skrifter nærmest gjengivne efter de yngste Texter, ligesom uden al Anelse om disses Forqvakling, og da Originalerne alt ere blevne til Sjeldenheder, der kun enkeltviis findes hos Yndere af dansk Poesie, er Publicum nu kun i Besiddelse af Udgaver, der, i Forhold til hvad de burde være, staae langt under de sletteste Eftertryk. Den Oehlenschlägerske Poesie, saaledes som den f. Ex. foreligger i Pragtudgaven, er i det Hele taget leveret i en Text, der ligesom med et jævnt Taageslör tildækker Skjönheden, fortrækker Omridsene og afbleger Skjæret.

Det er betegnende for Oehlenschlägers förste rige Productioner, at de midt i en i det danske Sprog hidtil ukjendt Formfuldendthed have enkelte Pletter, hidrörende fra Mangel paa en ligelig Omhu under Udarbeidelsen, hvorved enkelte Skjödeslösheder ere löbne ind. Disse Pletter fremhævede Modstanderne ideligt til Styrke for deres Paastande om Digterens formeentlige Mangel paa Konstfærdighed og Dannelse, og skjöndt Oehlenschläger

i sin geniale Selvfölelse kun lidet ændsede disse Angreb, synes de dog Tid efter anden at have befæstet hos ham en vis Veneration for en Art af Correcthed, der paa et sildigere Stadium af hans Virksomhed skulde faae en saa sörgelig Indflydelse paa hans Værker. Thi da denne mægtige Genius havde tabt Ungdommens förste Ild og sprudlende Fylde, da der imidlertid havde udviklet sig hos ham visse Forestillinger om Stilens höiere Correcthed, Kraft og Runding, da see vi ham omskrive sine herlige Værker efter disse Theoremer, og i hvilket Omfang Metamorphosen efterhaanden blev gjennemfört, kunne et Par Tal-Angivelser vække Forestilling om. Vi finde saaledes, at

i Hakon Jarl, Axel og Valborg og Correggio i Gjennemsnit hvert andet Vers er meer eller mindre forandret;
i Palnatoke hvert andet til tredie;
i Aladdin og Hagbarth og Signe hvert tredie;
i Stærkodder hvert fjerde til femte;
i Baldur hin Gode, Nordens Guder og Den lille Hyrdedreng hvert femte;
i St. Hansaften-Spil hvert sjette;
i Helge hvert tiende.

Det fölger af sig selv, at Digterværker, hvori Texten i den Grad er omskrevet, ophöre at være de samme, og at de med den nye Form nödvendigt maa have faaet et andet, större eller mindre, poetisk Gehalt og Værd. Meget træffende, om end i en temmelig sögt Form, siger Baggesen om Valborgs bekjendte Replik,

Jeg hilser dig, min Kjærlighed! god Morgen!

„Det Rigtige, det Passende, det Naive ligger vel her i Tanken og Udtrykket, men det egentlige Fortryllende i Versets dertil svarende fuldkomne Tonefald. Havde Digteren lagt Valborg i Munden:

Min Kjærlighed, jeg hilser dig, god Morgen!

vilde vel denne Repliks skjönne Lillie være lige hvid, eller, med andre Ord, den uskyldige Fölelse deri lige reent udtrykt; men for os vilde den himmelske Duft, det jeg veed ei hvad, der rörer det inderste Hjerte, være ganske tabt. Det er os endogsaa tvivlsomt, om vi i denne Klangform vilde have lagt Mærke til dens Ypperlighed. Saa vigtig er Melodien i Ordföiningen! Alt Herligt kan ligge andensteds; det poetisk Guddommelige dufter ene her.“ (Baggesens danske Værker, 1831, 11. Bind, S. 377—78).

At disse Omskrivninger maatte i höi Grad nedsætte Værkernes poetiske Gehalt, ligger vel allerede i Sagens Natur, men skal dog her lidt nærmere eftervises. Medens nemlig Oehlenschläger i de nye Udgaver nu og da, men dog i det Hele taget ikkun saare sjelden, heldigt har borttaget smaa Pletter i de ældre Texter, saasom Uagtsomheder, smaa metriske, grammaticalske, stilistiske Feil, Haardheder, Udvæxter o. s. v., har Massen af Forandringerne en Tendents til at fremme Regelmæssigheden, Afrundingen, Kraften efter visse forudfattede Forestillinger og mechaniske Regler, der i Digterens Manddomsaar udviklede en staaende Maneer i hans Foredrag, og denne Maneer blev naturligviis næsten uhyggelig ved at paatvinges de tidligere Værkers ungdomsfriske, glimrende Former. Vi nævne som Exempel: en Slags Spögelsefrygt for Hiatus, for hvis Skyld alle andre Hensyn uden Betænkning opoffres; visse metriske Ideer, hvorefter f. Ex. det femfodede jambiske Vers om muligt altid skal ende med en betonet Stavelse (derfor gjöres allevegne Lykke til Held, hvor det, til Uheld, forekommer i den femte Fod); en til Affectation grændsende Jagen efter Pathetiskhed, Nordiskhed o. desl., i Fölge hvilken som oftest de ældre Udgavers Pige bliver til Mö; Konge til Drot; Olding til Gubbe; Aften til Qvæld; Uheld til Vanfred; Hustru til Viv; ædle, vakkre, gode til bolde, hugprude; smukke til vene; bange til

ræd; du er til du est; ak, o til ha o. s. v. Men naturligviis gaaer netop ved disse Konstlerier Regelmæssigheden, Höiheden, Kraften, Skjönheden til Grunde, og Texterne have i den Grad lidt derunder, at de i Forhold til de oprindelige ikke besidde synderlig större Værd, end en manieret, prosaisk, mat og flad dansk Oversættelse af et ypperligt svensk Digt i Forhold til sin Original: Liigheden imellem Sprogene gjör, at hvert andet Vers kan beholdes uforandret, men den anden Halvdeel af Versene, der maa omkalfaltres, bliver ikke længer til at gjenkjende, og det Hele er ödelagt. For at föle, at det er gaaet saaledes med Oehlenschlägers Poesie, behöver Læseren kun med nogen Opmærksomhed at gjennemgaae fölgende Exempler paa Digterens Omskrivninger:

Hakon Jarl, 1807, S. 267: (Grib) Den er jo næsten færdig, Herre!
(Bergthor) Færdig?

(Grib) Den er jo næsten færdig, Herre min!

" " S. 275: Nei! för skal Bergthor falde i sit Sværd.

Nei! falde för skal Bergthor i sit Sværd.

" " S. 278: Skiöndt tidligt alt jeg mistede min Moder.

. . . jeg misted Moder min.

" " S. 302: Det er vor Husbond, det er Hakon Jarl.

Det er Jarl Hakon; det er Hakon Jarl.

" " S. 358: Tilgiver Hakon, höie, store Guder!
At han har glemt Valhalla over sig.

Tilgiver Hakon, evighellige Guder!
At han Valhalla glemt har over sig.

" " S. 358—59: Men hvor kan jeg haabe,
At denne spæde Spire skulde trodse
Orkanens Magt? — Saa være det da svoret
Ved Ædelstenene i Odins Krone,
De blanke Stierner —

Men hvor kan jeg troe,
At denne spæde Spire skulde trodse

Vanfredens Magt? — Saa være det da svoret
Ved, Odin, ved din Krones Ædelstene ...

Bön til Guderne, 1807 (Ny danske Tilskuer, S. 686—88), siden kaldet Bön til Penaterne, og endelig Til Huusguderne:

Lær mig ... Midgardsormens .. Smerte,
Der bespænde vil mit Hierte,
Bort at vriste med min Haand.

... Som omspænde vil mit Hierte ...

... Naar den klemme vil mit Hierte ...

„ „ Lær min Harpe nordisk klinge!

Lær min Harpe helligt klinge!

„ „ Skiænk mig et beskedent Neg,
Mens min Sang i Skoven runger!
Lad mig uden Frygt for Hunger
Öve fort min Strængeleg!

.. At ei Sangen svagt forstummer;
Lad mig uden Næringskummer ...

Palnatoke, 1809, S. 50: Mig vil du kaste ud af Vindveslaagen?

Mig ud du kaste vil af Vinduet?

„ „ S. 53: Da kiender jeg ei længer Ven fra Fiende.

Da kiender jeg fra Fiende Ven ei meer.

„ „ S. 149—50: (Harald) Jeg er din Konning! Lyd mit Scepter! Fly min Hal!
(Palnatoke) Tilranet har du Sceptret dig ved Brodermord.

(Harald) Jeg er din Konge! Lyd mit Bud og fly min Hal!
(Palnatoke) Tilranet har du Magten dig ved Brodermord.

Axel og Valborg, 1810, S. 98:

Men [læs: Man] lade de Ulykkelige ene!

Man skiænke den Ulykkelige Ro
Til Hiertets Tröst, til Fatning, til Farvel.
(Her er een skjön og kraftig Linie udvandet

til to yderst maadelige, i hvilke endog den Talende, Bispen, synes for Hiatens Skyld at have tabt sin Interesse for den Ene af „de Ulykkelige“.)

Axel og Valborg, S. 110: Er ei den gyldne Kiste over Altret
St. Olafs Skriin?

Er, over Altret, ei den gyldne Kiste ...

„ „ S. 166: Erland har lært min Moder den; min Moder
Gienlærte mig den i min spæde Barndom.

Den danske [d. e. norske] Bisp har lært min Moder den;
Hun lærte mig den i min spæde Barndom.

Correggio, 1811, S. 85: Er jeg ei Michael, ei Angelo,
Jeg er et Menneske, en Mand, en Romer;
Om ei en Cæsar, dog en Julius!

Om ei en Michael, en Angelo, —
Jeg er et Menneske med Aand og Smag;
En Romer, — ingen Cæsar, dog en Julius!

Stærkodder, 1812, S. 66: (Angantyr) Nu Helga tving dig, see jeg tvinger mig.

Nu Helga, fat dig! see jeg fatter mig.

„ „ S. 108: Hvori den plumpe Elefant skal styrte.

Hvori nedstyrter plumpen Elefant.

„ „ S. 113: Og vilst du vide, hvi jeg knuste Urnen,
Hvi Urnen knuste mig —

Og vil du vide, hvi jeg knuste Krukken,
Hvi Krukken knuste mig —

„ „ S. 124: Slig Sæd kan ikke bære gode Frugter.

... bære gode Frugt.

„ „ S. 133: Hvor er en Salighed som Eigils stor?
Den lykkeligste Ungersvend i Nord.

... lykkeligste Kongesön i Nord.

Stærkodder, S. 134: Med Kattegat, et blaat og vadret Baand,

... et blaat og deiligt Baand,

Hugo von Rheinberg, 1813, S. 16: Men hvi river
I Saaret voldsomt op til nye Smerter?

... op til nye Qval?

Eremiten, 1813, S. 268: Mod Pigen er Ingen ubillig og grum,
Som Ynglingen i de forelskede Dage;
Han troer, hun er trodsig, fordi hun er stum,
Han hörer ei Midnattens eensomme Klage.

... Som Ynglingen, naar han ei hende kan glemme ...
...... Midnattens eensomme Stemme.

Hagbarth og Signe, 1815, S. 8: (Hagbarth, om en Rose) En Alf,
som giör mig kiælen med sin Duft.

... med sin Dunst.

Fiskeren, 1816, S. 116: Du har forgiftet mig med Elskovs söde
Ulægelige Gift.

... med Elskovsödheds
Ulægelige Gift.

Den lille Hyrdedreng, 1818, S. 43:
Du vidste ei, at jeg var her, min Broder?

Ei vidste du, at ...

" " S. 53—54:
(Werner) Hvad bringer du? En Kurv med deilig Frugt?
Vi takke dig. (Augustin) Ja vel, med deilig Frugt.

... En Kurv med skiönne Frugt?
... Ja ja, med skiönne Frugt.

Erik og Abel, 1820, S. 93: Spild ikke smukke Ord paa stygge Ting.

... smukke Navn paa stygge Ting.

Disse Exempler ere tagne uden stort Udvalg og kunde forögen med mange tusinde. De ere for störste Delen end ikke blandt de værste, fordi Valget har været indskrænket til Citater, der kunde forstaaes for sig,

udrevne af Contexten. Saare træffende siger J. L. Heiberg i Fortalen til sin Samling „Eet Hundrede lyriske Digte af den danske Litteratur“, 1842, hvor han taler om Oehlenschlägers Omarbeidelser: „Ofte bære disse Forandringer Spor af en öieblikkelig Stemning, og röbe en Miskjendelse eller ligesom Forglemmelse af Digtets oprindelige Aand. Undertiden er det velmeente Forbedringer i det Techniske, men hvorved Udtrykkets Energie og Primitivitet er gaaet tabt“.

Det hidtil Fremsatte, ihvor overfladisk det end har maattet holdes, vil dog være tilstrækkeligt til at fremhæve Sagen. Men Sagen er denne, at om end enkelte Elskere af den Oehlenschlägerske Muse, især blandt den ældre Generation, ingenlunde ere ubekjendte med de paapegede Forhold, eller ligegyldige for den Ödelæggelse, der igjennem Aarrækker har været udbredt over disse den danske Litteraturs största Rigdomme, have dog vel Faa eller Ingen endnu kjendt Omfanget af denne Ödelæggelse, saaledes som den kun opfattes igjennem mangeaarige, omhyggelige og i det Enkelte gaaende Studier af Texterne. Og Sagen er dernæst denne, at der i de sidste Decennier ikke i Boghandelen har existeret Udgaver af Oehlenschlägers Værker af nogensomhelst Værd eller Brugbarhed, og at man for at kjende Oehlenschlägers Poesie endnu den Dag i Dag maa tye til Bibliothekernes Exemplarer af Originaludgaverne, da man igjennem de nyere Udgaver kun kan lære at miskjende denne Poesie.

Men fra Erkjendelsen af Litteraturens Trang til en Restitution af Oehlenschlägers Værker er der endnu et stort Skridt til Erkjendelsen af det rette Princip for Restitutionen, hvorom der ved nærværende Leilighed kun kan gjöres et Par enkelte Bemærkninger.

Det er et Factum, at hver enkelt ny Udgave, der er kommet fra Oehlenschlägers Haand, medens den i det Hele taget er en Omstöbning til det Værre, dog har

endeel Smaaforbedringer, og at den sande Text vel egentlig er den förste og oprindelige, men dog ikke anderledes end at heelt igjennem enkelte gode Læsemaader maae hentes fra de forskjellige sildigere Redactioner. Men om nu en Udgiver vilde bestemme Valget af Læsemaader udelukkende efter æsthetiske Hensyn, og give alle Varianter af alle Texter lige Adgang til at vælges, da maatte Resultatet blive en konstig Composition, et Mosaikstykke af alle Udgaverne, der aldrig vilde undgaae en stor Vilkaarlighed, og tilsidst egentlig afgive, ikke saa meget en Udgave af Oehlenschlägers Værker, som snarere en Gjennemförelse af Udgiverens individuelle Smag*). Vaklen og Vilkaarlighed kan ene undgaaes derved, at den til Grund lagte Text heelt igjennem holdes saaledes i Hævd, at den ikke uden afgjort Nödvendighed forlades. Fremgangsmaaden er saaledes ganske den almindelige, naar först dette er bragt paa det Rene, at den ældste Udgave ophöies til Grundtext, medens Critiken ellers naturligen betragter en Forfatters sidste Udgave som den authentiske Grundtext.

Forfatteren maa paa nærværende Punkt, i Stedet for at udvikle Reglerne for denne critiske Fremgangsmaade i det Enkelte, indskrænke sig til at vise den udfört i nogle Exempler. Ved de to förste af disse, der bestaae i större Værker, vil det dog her ikke være muligt

*) Pröver paa en saadan critisk Fremgangsmaade med ganske enkelte Oehlenschlägerske Arbeider er der i Virkeligheden givet, först i nogle faa af Digterens lyriske Arbeider, som J. L. Heiberg i sin ovennævnte Samling „Eet Hundrede lyriske Digte“ har optaget „i en hidtil ukjendt Recension af Texten“; og dernæst i den Textrecension af Thors Reise til Jothunheim, der findes i förste Bind af Pragtudgaven (efter Sigende ved A. E. Boye). Ogsaa den critiske Behandling, som Forfatteren af disse Linier har anvendt paa et Efterslæt af Oehlenschlägerske Digte, i Pragtudgavens 26de Bind, maa henföres til den nys characteriserede Fremgangsmaade, skjöndt den turde nærme sig til et rigtigere Princip.

at fremstille andet end de nyere Læsemaader, som formeentlig bör optages; hvorimod der ved de tre sidste Exempler, som lyriske Digte af kortere Omfang, ogsaa vil kunne vises, hvilke nyere Læsemaader der formeentlig ikke bör optages.

St. Hansaften-Spil udgjör i förste Udgave, Digte 1803, et Antal af 1814 Vers, af hvilke de 308 senere ere blevne mere eller mindre omredigerede. Af disse 308 Forandringer kunne imidlertid ikkun fölgende ansees for nödvendige:

S. 229: En grusom Skiæbne kold sit Jerngitter
Imellem tvende unge Hierter trænger,
Som Himlens Harmonier sammenslynger.

En grusom Skiæbne, kold som Jern, sit Gitter
Imellem tvende unge Hierter trænger,
Hvem Himlens . . .

„ 234: Det er en ung Herre fra Langeland.
Han fortæller min Mand om sin Slægt og Venner,
Som boer derovre og som han kiender.

. . . min Mand om Slægt og Venner . . .

„ 247: Den sande Glæde er stum, for en Hund;

. . . stum, som en Hund;

„ 250: Men hvad kommer der ud af min tragiske Klage?

Hvad kommer der . . .
(Her er ingen Modsætning til det Foregaaende; hvorfor Ordet men var urigtigt anbragt.)

„ 254: Faaer mange Hug, ömmer sig saare.
Det kan ikke beskrives uden Taarer.

. . . uden Taare.

„ 257: Tilsidst blev stakkels Pige mod,

Tilsidst blev hun i Hu saa mod.

„ 261: Ein Stirn mit Hörner dran.

'Ne Stirn mit . . .

S. 262:	Und hübsch sein Hut abnahm. Und hübsch den Hut . . .
„ 280:	Naturen bliver ofte harm. Naturen föler ofte Harm.
„ 288:	Tag os en Skinke, vor Lax Tag os vor Skinke . . .
„ 289:	Een Rix|daler, | skriver en | Rixdaler | mod denne | Seddel Eén Rix|daler, | skriver Rix|daler i|mod . . .
„ 292:	Mat og ene, bleg og ene, Sidder jeg blandt Skovens Kroner. Ene, paa de kolde Stene, Toner Harpen Veemodstoner. . . . Sidder jeg bag Skovens Kroner; Ene, paa de kolde Stene. Harpen toner Veemodstoner.
„ 296:	Da blev jeg saa mod. Tidt blev jeg i Hu saa mod.
S. 297 og 299:	Med skimtende Lee Med glimtende Lee
S. 301:	Hvor Bölgen ruller hvidslende, fortrolig . . . ruller rislende . . .

Helge (1814) er det mindst omformede blandt Oehlenschlägers Værker af förste Rang; imidlertid er der dog blandt de 3046 Vers, hvoraf Digtet bestaaer (naar Tragoedien Yrsa medregnes, der aldrig burde været skilt derfra), foretaget Forandringer med 298. Af disse Forandringer maatte fölgende optages:

S. 37:	Og Ingen ynker ham i sin Ild. . . . i hans Ild.
„ 43:	Hvor var det smukt at see den vise Gud, Med iisgraat Skiæg og klædt i Vadmelskaaben, I Skoven, medens hist fra Skyens Brud

Den lyse Maane viste Himlen aaben;
Den unge Drot, i grönne Silkeskrud,
At söge Mimer, uden Skiold og Vaaben;
At see dem glade sig ved Hulen möde . . .

. . . At see den unge Drot, i grönne Skrud,
Besöge Mimer . . .

S. 69: Han stötter sin Haand til de lokkede Haar,

Han stötter til Haanden de . . .

„ 72: Og troest du mig! — Og tro du mig!

„ 85: O hvor dog Manden er mat og svag,
Som qvæles af Qvindernes Villie!

. . . Som tvinges af . . .

„ 90: Hvorfor har da du ei Dronning?

. . . har du selv ei . . .

„ 104: Mens Vandet over Skuldrene fra Haarene nedflöd.

. . . fra Haaret nedflöd.

„ 107: Han sagde: Fru Oluf! her giemte jeg min Skat,
Og Jomfruen skal blive hos Helten inat.

Han sagde: Dronning Oluf . . .

„ 110: Lad Havets Orme den den i Dybet trække.

. . . Orm den ned i . . .

„ 127: Kun mind din Eed! — Kun husk din Eed!

„ 127: Hvis han giæster dig,
Hold gode Miner; hvad han beder venligt dig —

. . . beder venligt om —

„ 184: Ei Trælledont bedrevst du da.

Ei Trælledont du öved da.

„ 185: Lossen med sit röde, skiælne Blik.

. . . röde Skiæleblik.

„ 164: Hvis Skam var störst, det veedst vel Oluf selv du bedst.

. . . det veed vel . .

S. 168: Til Lön for hvad i Saxer Dronning först han fandt.

... i Saxers Dronning ...

„ 176: Nei, evige hvidklædte Piger! Skiæbnens Möer,
Som stirre ned i Urdurs Brönd! det seer I ei.

... det vil I ei.

„ 176: Slig Skiæbne spinder ei paa hendes Væverstol
Den blege Skuld.

... spinder ikke paa sin Væverstol ...

„ 194: Saasnart den hörte ham paa Klirr af Sporerne.

... den kiendte ham ...

Forandringerne S. 247, 254 i St. Hansaften-Spil, og S. 110, 168 i Helge angaae blotte Trykfeil, der naturligviis under alle Omstændigheder maatte rettes, ligesaa vel som S. 163, hvor der i alle fem Udgaver (1814, 1835, 1845, 1851, 1854) læses:

Önskte sig din Grusomhed
En Efterslæt af Verdens længstfuldendte Höst?

for: Vredens.

Romancen Eventyret i den fremmede Stad fremkom förste Gang i Den danske Tilskuer for 1803, S. 305—309, som vi her ville kalde a; anden Gang i Oehlenschlägers Poetiske Skrifter, 1805, 1ste Deel, som vi benævne b; tredie Gang i hans Samlede Digte, 1823, 3die Deel, som vi betegne med c; og endelig i Digterværkerne, 1846, 17de Deel, som bliver vort d. Her skulle nu disse Udgavers forskjellige Læsemaader anföres ved Siden af Romancen selv i den Form, som den efter den opstillede Regel vilde faae:

1. Og som jeg nu hen ad Gaden gik
I den fremmede Stad,
Da faldt paa en Mö mit dristige Blik; b. mit speidende Blik
Hun i Vinduet sad.

2. Jeg stod, og glemte at vandre hiem,	c. d. glemte, jeg vilde hiem
Saa elskovsvarm.	
Over smekkre Midie bölgede frem	b. c. d. svulmede frem
Den fulde Barm.	b. c. d. Den unge Barm
3. Hendes Öine var store, hendes Hænder var smaae,	c. d. De Öine var store, de Hænder
Hun var saa rank.	
Bort skulde jeg gaae, men jeg kunde ei gaae.	c. d. men ei kunde jeg gaae
Hendes Öie sank.	
4. Hver Dag jeg hen forbi Vinduet gik	(Denne Strophe mangler i b. c. d.).
I den fremmede Stad;	
Hun skiænkte mig altid et venligt Blik,	
För vi skiltes ad.	
5. Min Cithar under Vinduet klang,	
Var Natten smuk;	
Hun lönned altid min Elskovssang	a. min Minnesang
Med et sagte Suk.	
6. En Midnat smelted den Huldes Aand,	b. Een Midnat
Da Cithren löd;	
Hun rakte mig kiærligt sin Liliehaand,	a. venligt d. kierlig
Den var saa blöd.	
7. En Rose jeg trykte i sneehvide Hud	c. d. paa sneehvide
Med brændende Mund.	a. b. Hun smilte og saae saa venligt ud
Hun smilte og saae saa venlig ud,	c. Hun smilende saae saa venligt ud
Saa bortsvandt hun.	d. Hun smiled og saae saa venlig ud
8. Tungsindig tidt forbi speilklare Sö	
Jeg tog min Vei,	
Ukiendt med Hver, selv den elskede Mö	
Jeg kiendte ei.	c. d. Ei kiendte jeg
9. Jeg gik i Nætter og Dage tre	
I den fremmede Stad;	
Men ei længer jeg fik den Elskte at see,	c. jeg fik den Elskte see d. jeg monne den Elskte see
Skjöndt jeg sang og bad.	
10. Den tredie Dag derhen jeg gik	d. Den fierde Morgen didhen
Med tunge Skridt;	

Da standsed i Vindvet mjt matte Blik {a. Vinduet mit matte / c. d. Vindvet mit bange}
Paa noget Hvidt.

11. O da hæved sig atter saa glad, saa glad, c. d. Da hæved
Mit Hierte trangt;
Men ak! det var ikke min Mö, der sad,
Men et Klæde langt.

12. Jeg gik i Nætter og Dage tre
I den fremmede Stad;
Men ei længer jeg fik den Elskte at see, {c. jeg fik den Elskte see / d. jeg kunde den Elskte see}
Skjöndt jeg sang og bad.

13. Den tredie Nat derfra jeg gik,
Og vilde bort;
Da standsed i Porten mit matte Blik {a. mit mörke Blik / c. d. mit bange Blik}
Paa noget Sort.

14. Jeg hylled mig ind i min lange Talar, {b. svöbte mig ind i min lange Talar / c. d. svöbte mig ind i min Kappe, snar}
Med forvirret Sands.
En Liigkiste ud af Paladset man bar, c. d. Liigkiste man af Paladset bar
Med en Jomfrukrands.

15. Jeg sneg mig bag efter i Fakkelskin
Med den Sörgerad; a. b. Med den lange Rad
I en Kirke de satte Kisten ind, c. d. I Kirken de
Og skiltes ad.

16. Taus skiulte jeg mig i et Pulpitur,
Saa kold og bleg;
Giennem Blyvindvet saae jeg, i sorte Natur, a. Blyvinduet
Blodmaanen steg.

17. Da vilde jeg rave til Kisten hen,
Som for Altret stod;
Men jeg hörte Noget at rasle igien. {c. Noget som rasled / d. Noget rasled}
Iis blev mit Blod.

18. Og grant jeg en Yngling ved Kisten saae, c. d. En Ungersvend jeg
Bleg som en Aand.
Den duftende Krands han stirrede paa,
Med en Dolk i Haand.

19. „Dig har jeg nu givet til Döden hen,
Trolöse Mö!
Imorgen din ukiendte, fremmede Ven
Skal ogsaa döe."

20. Da sneg jeg mig bag ham med harmfuld Aand,
Med Hævnens Lyst,
Og vristed ham Dolken af skiælvende Haand;
Den fandt hans Bryst. — c. d. Den traf

21. Rödt strömmed hans Blod som en skummende Elv — c. d. skumfuld Elv
Over Kisten lang. — d. Kistens Laag
Da tonede Orglet af sig selv — c. toned Orgelet / d. toned Orglet
En Sörgeklang. — d. Sit Sörgesprog

22. Jeg raved til Dören med bange Mod, — b. med selsomt Mod
Kun lidet glad. — b. c. d. Slukt var mit Had
Inden Hanegal jeg atter forlod
Den fremmede Stad.

I 6te Strophe er kiærligt foretrukket for venligt, fordi det Sidste findes lige för og lige efter, i 4de og 7de Strophe. Mange ville i sidste Strophe maaskee nödigt savne den Læsemaade, som de fra „Poetiske Skrifter" eller senere Udgaver ere vante til: Slukt var mit Had, uagtet den ikke kan kaldes god, da der i Romancen kun har været Tale om Kjærlighed, Skinsyge og Hævn, men ikke om Had.

Digtet Den gamle Kæmpe Cometes findes i: a. Den danske Tilskuer for 1803, S. 517—520; b. Poetiske Skrifter, 1805, 1ste Deel; c. Samlede Digte, 1823, 3die Deel; d. Digterværker, 1846, 17de Deel; de to sidste Steder under Navn af Kæmpen Cometes.

1. Jeg er en gammel Kæmpe stærk,
Mit Legem blusser sundt;
I kobberröde Pandsersærk
Jeg svæver Himlen rundt. — b. c. d. drager Verden rundt

2. Mit runde Skjold er rödt som Blod,
Mit Glavind staaer i Glöd.
Jeg svækker selv det bedste Mod,
Og bringer Skræk og Död.

b. c. Min Glavind
d. Dets Mærke
d. Jeg ængster ofte Jordens Mod

3. Naar hvælvet Skjold bedække mig,
Og jeg har strakt mit Sværd,
Da vandrer jeg forfærdelig
I Kamp og Heltefærd.

b. c. Naar runde Skiold omhvælver
d. Naar runde Skiold bedække
d. Og draget er mit Sværd

4. Saa vidt, saa vildt min Bane gaaer,
Jeg bliver aldrig træt,
Jeg pludselig tilsyne staaer,
Naar mindst man venter det.

5. Og seer jeg da, at Tapperhed
Og Kraft har Overhaand,
Da dybt mit Sværd jeg sænker ned,
Og vækker Kampens Aand.

c. d. Og finder jeg, at
c. d. Og styrker Heltens

6. Natur da stormer mod Natur
Udi sin hele Pragt,
Og bryder af sit Fangebuur
Med uindskrænket Magt.

7. Og ulmer da en Gnist af Ild
Fra Himlen i en Vraa,
Da stiger den og brænder mild
Paa Evighedens Blaa.

(Begge disse Stropher mangle i c. d.)
b. da træder mod
b. og funkler mild

8. Men seer jeg dorske Taagesiör
At dræbe Straalen varm,
At Livet gisper mat og döer,
Da blusser jeg af Harm.

c. d. Kun dræbe
c. d. jeg i Harm

9. Og kaster hen mit Luesværd
Paa gammel haanlig Viis,
Og synker Landet mere nær,
Og strækker ud mit Riis.

b. mit gode Sværd
c. d. mit gode Spær
b. c. d. Paa haanlig Kæmpeviis

10. Og streng hudfletter, Fod for Fod,
Vanartig Börneflok,
Og gaaer med Riset, rödt af Blod,
Naar den er tugtet nok.

b. c. d. Og strengt

11. Tre Gange har jeg været her		
Alt efter vante Viis,		
De tvende Gange med mit Sværd,		b. De förste Gange
Den tredie med mit Riis.		
12. Den förste Gang min Fryd var stor,		
Jeg lyse Stierner saae		
Stærkt glimtende i Syd, i Nord,		b. Stærktglimtende fra Syd til Nor
Ret som paa Himlens Blaa.		b. Som under Himlens
13. Det var i Livets Ungdoms Vaar,		
En Rose frem sig skod,		
Til Under for de sidste Aar;		
Hvert Blad var Helteblod.		b. var Heltemod
14. Den anden Gang ei Stierners Guld	(Alle disse Stropher mangle i c. d.)	a. ei Stierneguld
Og Roser meer jeg saae;		
Da stirred man kun længselsfuld		b. Men Barmen svulmed andagtsfuld
Til den, som hist mon staae.		b. Mod den
15. Bevæbnet knælte fromt en Flok,		
Udi sin Sorg saa svar,		b. Mens Taaren randt saa klar
Trindt om en kulsort Blomsterstok,		b. Rosenstok
Hvis Rose visnet var.		
16. Jeg græd, da jeg forsvundet saae		
Den höie Kraft og Kunst;		a. og Gunst (Trykfeil)
Saa mörk man skued mig at staae		
I taaget Taaredunst.		
17. Jeg vinkte med mit gode Sværd		b. mit brede Sværd
Som med en Lue röd,		
Da styrted de i Heltefærd		b. ilte de
At hævne Rosens Död.		
18. Men ak! det var det sidste Glimt		
I matte, brustne Blik.		b. I brustne matte
Jeg kom igien — og intet Skimt		
Mig meer imöde gik.		
19. Thi vil jeg tugte streng og god,		b. Thi vil jeg tugte streng som god c. d. Ja tugte vil jeg streng og god
Forjage dorske Rò,		
Og giöde dig, o Jord! med Blod;		
Deraf skal Roser groe.		

20. Og Stierner atter lue frem,
For höit at staae i Glands,
Naar de har flettet gamle Hiem — b. c. d. har skaffet
Den gamle Blomsterkrands.
21. Men kommer jeg her seent igien
(Læg Mærke til mit Ord),
Og seer i dig bestandig end
Den kolde, mörke Jord;
22. Da stöder jeg med rædsom Gru
Mod dig min Barm saa bred,
At udi tusind Stykker du — a. Stykker den (Trykfeil)
I Dybet styrter ned.

I Strophe 14, förste Vers, er den oprindelige Læsemaade forladt af Hensyn til det fjerde Vers i samme Strophe. I Strophe 20 falder det maaskee noget underligt, at „Stjerner flette en Blomsterkrands"; men det Udtryk, der er kommet istedet, er for mat til at foretrækkes.

Af Digtet Rafaels Madonna i Dresden haves fem Texter: a. Ny danske Tilskuer for 1808, S. 821—824; b. Digtninger, 2den Deel, 1813; c. Samlede Digte, 2den Deel, 1823; d. Digterværker, 2den Deel, 1835; e. Digterværker, 13de Deel, 1846.

1. Der stod hun — nei! hun svæved
Paa spæden Jomfrufod,
Og Morgenvinden bæved
I Slörets Sölverflod, — b. c. d. e. Straaleflod
Og sædelig sig slynged — b. c. d. e. sædeligt sig slyngte
Det röde Purpurhæng,
Mens hun paa Armen gynged — b. c. d. e. gyngte
Den tankefulde Dreng. — a. c. Sin tankefulde
2. Hun stod, ei som en Moder,
Men som en Söster skiön;
Det Barn var hendes Broder
Langt meer end hendes Sön.
Hun hæved ei sit Öie
Mod Himlens fierne Blaa; — b. c. d. e. hvalte Blaa

Hun lod det ei sig böie —	
Södt hen hun for sig saae.	
3. Saa venlig og saa rolig;	b. c. d. e. Uskyldig og
Et Smiil paa Læben loe;	a. paa Læben laae (Trykfeil)
Uskyldig og fortrolig,	b. c. d. e. Blyfærdig og
Saa salig pigefro;	b. c. d. e. salig, pigefro
Saa skiön — ak kan min Tale	a. skiön, at kan (Trykfeil)
Dig sligt beskrive vel?	b. c. d. e. Dig det beskrive
Det kan kun Engle male,	
Som Englen Rafael.	
4. Hvad da mit Hierte fatted,	(Begge disse Stropher mangle i b. c. d. e.)
Derfor er intet Navn.	
Jeg fölte södt erstattet	a. Jeg föler södt (Trykfeil)
Et langt og vældigt Savn.	
Jeg stod for min Gudinde,	
Jeg saae min Muse lee;	
Jeg lod min Taare rinde,	
Og lod mit Öie see.	
5. Mod hendes Bryst mon hælde	
Sig Jesus tankefuld;	
Skiult laa hans Guddomsvælde	
Bag Barnlighedens Huld.	
Jeg saae, hvad der staaer skrevet,	
Nu tydelig og nær,	
At Ordet Kiöd er blevet,	
Og boede blandt os her.	
6. Med Lokker sölverhvide	
Nedknælte Sixtus da;	d. e. Sixtus nedknælte da
Og paa den anden Side	b. c. d. Og til den e. Men til den
Den fromme Barbara.	
Han hæved trofast Öiet,	b. c. d. e. venligt Öiet
Hun slog det bönligt ned:	d. e. Hun saae andægtigt
Hist mandig Viisdom böiet,	a. Her mandig
Her qvindlig Blysomhed.	a. Hist qvindlig Blysomhed b. c. d. e. Her blysom Qvindlighed
7. Og dybt i Grunden lutter	
Cheruber i det Blaa,	

Og nedenfor to Glutter	
Med brune Vinger paa.	
Med Haand paa Kind, alene,	
Som Voxne grubled de.	
To Aar kun var den ene,	d. e. Aar var kun
Den anden höiest tre.	b. c. Den Anden höit kun tre e Den Anden var alt tre
8. Den ældste var Fornuften,	b. c. d. e. Den Störste
Han stadig for sig saae.	b. c. Han stadigt for sig saae d. e. Fingren paa Munden laa
Den yngste saae i Luften;	b. c. d. e. Den Mindste
Hvad mon han tænkte paa?	b. c. d. e. Men hvad han tænkte paa?
Ak paa sin Liliestængel	
Og andet Rangleri!	
Det var den lille Engel	
For Kunst og Poesie.	
9. Den lille Engel svæver	
Nu om sin Malers Grav,	
Og Harpestrængen bæver	a. Og Harpens Strænge
Til Tak for hvad han gav.	
Men Harpens Toner svinde,	d. e. Men mange Toner
Forglemt er Sangens Sön,	b. c. Forglemt er Harpens Sön d. e. Og Kunstnerværket döer
Naar endnu din Gudinde	e. Men skiön staaer din Gudinde
Staaer hellig, ung og skiön.	b. c. Staaer længe huld og skiön d. Staaer blomstrende som för e. Uslöret med sit Slör
10. Og selv naar Tavlen falder	a. b. c. Og naar selv
Ned i sit Stöv til Jord,	
Skal dog den sidste Alder	
Dig kalde höi og stor.	b. d. e. Dig nævne
Et værdigt Eftermæle	
I Kröniken skal staae,	
Og sene Slægt besiæle	
Til i dit Spor at gaae.	a. b. c. d. Til dig paa Spor

Leiligheden gribes her til at indskyde den Bemærkning, at det ved en ny Udgave af Oehlenschläger ikke kan være ret at tænke paa den sædvanlige Ballast af afvigende Læsemaader. Saa vigtig en saadan Fortegnelse ellers er for at retfærdiggjöre den brugte critiske Fremgangsmaade, og i enkelte Tilfælde for at sikkre

og lette Publicum Adgangen til en sjelden eller afsides beroende Text: maa dog ved Oehlenschlägers Værker den Betragtning have Overvægten, at en tilfredsstillende Fortegnelse paa afvigende Læsemaader maatte foröge den nye Udgave vel næsten til det dobbelte Bindantal. Ingen Udgave af noget Oehlenschlägersk Skrift er heller saa sjelden, at man i de förste Menneskealdere skulde frygte for dens Undergang.

Det Ovenanförte gjælder i sit hele Omfang kun Værker fra Oehlenschlägers Ungdoms og förste Manddoms Aar. De senere Skrifter frembyde langt færre critiske Vanskeligheder; deres oprindelige Sprogform nærmer sig bestandig mere til den, som Digteren vilde paatrykke eller paatvinge sine tidligere Værker, og Varianterne blive bestandig færre, jo sildigere Skriftet er kommet til Verden.

Fra Betragtningen af Textafvigelserne i enkelte Læsemaader skeer nu Overgangen til et Par korte Antydninger om de forskjellige Omforminger af hele Compositioner i deres Anlæg og Structur, ved hvilket Punkt det atter maa beroe ved at gjennemgaae nogle enkelte Facta som Exempler for dem alle.

Syngespillet Freias Altar 1805 omarbeidedes som bekjendt 1816 til et Lystspil og 1828 til en Vaudeville, begge Omarbeidelser ubetinget til Skade for Stykket. Det bliver ufravigeligen det oprindelige Syngespil, der maa optages i en ny Udgave, og her har et gunstigt Tilfælde villet, at dette Valg paa en Maade alt er sanctioneret af Digteren, da nemlig Syngespillet, med Forbigaaelse af de to andre Redactioner, er optaget aldeles uforandret*) i Godtkjöbsudgaven 1845, rigtignok under

*) Kun Altar er blevet til Alter, og adskillige Trykfeil ere opstaaede; saaledes lægges den foregivne tydske Gartner i Munden, at

Digterens Fraværelse, og i Pragtudgaven 1851, rigtignok efter Digterens Död.

Palnatoke fik i Udgaven 1842 og beholdt 1849 et Indskud i Slutningen af anden Acts næstsidste Scene, bestaaende i det skjönne Digt Biarkemaalet med en indledende Repliklinie og med den Anmærkning: „Denne Vise, der var skrevet til Stykket, men udelodes ved Opförelsen, meddeles her paa sit oprindelige Sted". Dette Indskud, der kun tjener til at afbryde og opholde Handlingen, kan saameget mindre blive staaende fremtidigt, som Biarkemaalet er brugt et andet Sted (Hrolf Krake, 1828, S. 54—57), hvor det ikke kan undværes. Dette erindrede Digteren formodentlig ikke, ligesaa lidt som at det nævnte Digt, förste Gang trykt i S. Poulsens Nytaarsgave 1804, er forfattet flere Aar för Palnatoke, der skriver sig fra 1807.

I Axel og Valborg, Slutningen af tredie Act, udvidedes i 1831 de to smaa Replikker:

(Vilhelm) Min Tanke dvæler helst i Evigheden.
(Erland) Vel! jeg er rede. Fölg mig, lad os ile!

med 39 Vers, indeholdende et nyt Motiv til Vilhelms Forklædning og Sortebroder Knuds Död; som fölger:

(Vilhelm) Min Tanke dvæler helst i Evigheden.
Og ikke förstegang har Aanders Verden
Sig aabenbaret for mit Öie lukt. —
Jeg ilte först til Skibet, hvor jeg fik
Endeel at tage vare. Solen brændte
Utaaleligt paa Dækket. Færdig der,
Jeg skyndte mig til Kirken, for at være
Ved Vielsen tilstæde; kom for tidligt.

---

han har udklippet „Jerikos Beleiring mit Maurernes Indstiftelse und Basunernes Lid" for „...Maurenes Indstirtelse..." (1805, S. 31), og Jakob taler om alle sine livsalige Dage, for livfödte (1805, S. 38). Begge disse Feil ere uden Betænkning gjentagne i Pragtudgaven, hvor man overhovedet neppe noget Sted har benyttet Originalerne til at udfinde Godtkjöbsudgavens mange Trykfeil.

Den stille Kirke var saa herlig sval;
Jeg, af mit Arbeid træt, da mangen Gang
Jeg havde vandret Kirken rundt, betragtet
Hvert helligt Alter, stavet mig til Navnet
Paa mangen Liigsteen — satte mig tilsidst
I Choret hen i Krogen, op til Pillen,
Hvor grön den gamle Kobberrustning hænger,
Og hvor fra Stangen mangen stövet Lap
Af Oldtids Æresbanner dingler ned;
Skraas over for St. Olafs gyldne Skrin.
Jeg faldt i Sövn; urolig var min Dröm
Og sörgelig. Thi hvad her foregik
Stod for mig, i en giennemsigtig Taage.
Da nu den fule Munk skar Dugen sönder,
Opsprang jeg harmfuld for at ile Axel,
Min Ven, til Hiælp. Dog — af Forfærdelse
Jeg sank igjen tilbage. Thi, som Dugen
Adskilte sig, saa skiltes Laaget hist
Fra Helgenskrinet; og en opbragt Mand
Opreist i Kisten stod, og saae paa Munken.
(Erland) Hvorledes saae han ud?
(Vilhelm) En kraftig Helt
Af Middelhöide, med et lysgult Haar,
Blaae Öine; men et blodigt Klæde holdt
Han i sin Haand og trykte mod sit Saar.
(Erland) Ha, det var Olafs Aand.
(Vilhelm) Han peged op
Mod Rustningen, som nedhang over mig,
Og raabte: „Du inat skal i mit Pandser
Forræderiet straffe; Kiærligheden
Forsvare. Herligt brænde skal dens Lys!"
Saa talt, han brat forsvandt. Og da jeg vaagned,
Jeg hörte Kongen höit i Kirkedören
Udstæde til sin Munk Befalingen.
(Erland) Udvalgte Vilhelm! fölg mig! Jeg er rede.

Dette saare uskjönne Indskud i et af Oehlenschlägers skjönneste Arbeider er siden beholdt 1842 og 1849, men maa naturligviis fremtidigt bortfalde.

Fiskeren, udkommet 1816, blev tyve Aar efter til den brede Udgave aldeles omarbeidet og fik den nye Titel Fi-

skeren og hans Datter. I Omfanget blev hele det paa flere Steder vel brede Digt formindsket med en Sjettedeel, idet ikke mindre end tre Ottendedele af den gamle Text blev ombyttet med nyt Tildigtet, der kun var lidt över halvt saa stort. Ved denne voldsomme Omarbeidelse er Anlægget og Gangen i det oprindelig noget löst forbundne Arbeide unægtelig endeel forbedret, men den udarbeidede nye Text bærer (maaskee med Undtagelse af et Par enkelte Replikker) det umiskjendeligste Præg af Hastværk og Mangel paa Begeistring. Denne Omarbeidelse, som er adopteret i Godtkjöbs- og Pragtudgaven, med Forbigaaelse af Digtets oprindelige, i det Hele taget langt bedre Form, bliver nu igjen at cassere, og det Oprindelige ene at beholde.

Af Fostbrödrene blev den förste Text, som vi her ville kalde a, umiddelbart efter Trykningen, og inden Skriftet kom i Boghandelen, underkastet en noget forkortende Omarbeidelse i sidste Halvdeel, og derefter den besynderlige Udgave (vi ville her kalde den b) sammenstykket, der först kom i Publicums Hænder. Det er Texten a, med udskaarne Blade, hvoraf stundom flere erstattes ved eet, som derfor bærer sammensat Sidetal*), og det er for övrigt denne Text b, vi skylde en Slutningsscene, som udentvivl er det meest Poetiske i hele Stykket. Men underligt nok blev Forandringen af den oprindelige Text ikke gjennemfört med hele Oplaget, og da nu mod Slutningen af Digterens Liv hans Skrifter gik over i en Boghandlers Hænder, fremkom pludselig den uomgjorte Udgave a, som derefter ene falholdtes og blev udsolgt, og hvorved en ny Udgiver har faaet et vigtigt Hjælpemiddel til at udrede adskillige Scener, der ved Omstuvningen i b ere blevne fortrykkede. I den brede Udgave 1832 fremkommer en

*) Nærværende Forfatter har allerede tidligere meddeelt Erslews Lexicon (III, 658) Oplysning om dette Factum.

tredie Text med en endnu radicalere Omarbeidelse af sidste Halvdeel, hvorved fjerde Act er kommet til at mangle al Handling, og Catastrophen hidföres ved en Deus ex machina, Ansgarius, der i fire Stropher omvender Hovedpersonerne til Christendommen, og saaledes frier dem ud af deres Vaande. Denne Text, der er gjentaget i de fölgende Udgaver, staaer langt tilbage for Texten b, som blandt disse tre Behandlinger har fleest Fortrin og færrest Mangler, og derfor maa fölges i en ny Udgave.

Endnu kan her Karl den Store nævnes. Da dette Stykke 1833, fire Aar efter dets förste Fremkomst, skulde optages i den brede Udgave, bleve adskillige Partier omgjorte og det Hele noget forkortet. Denne heldige Omarbeidelse af et Skrift, der endnu ikke var gammelt nok til at have tabt den oprindelige Begeistrings Indtryk i Digterens Sind, er senere beholdt og bliver ogsaa at fölge i fremtidige Udgaver.

Ved Siden af de forskjellige Omgjörelser af endeel större Værker gaaer hos Digteren en mere almindelig Lyst til at forkorte Texterne, som först viste sig ret ved den brede Udgave, og yderligere gjorde sig gjældende i Godtkjöbsudgaven, hvor f. Ex. de lyriske Digte ere haardt medtagne. I det Hele taget ere vel disse Forkortelser udförte altfor hensynslöst og flygtigt, men nogle af dem kunne dog ikke kaldes uheldige, og maae væsentlig fölges i en ny Udgave; saaledes have Hugo von Rheinberg (i den brede Udgave, thi senere blev Stykket forskaaret), Hroars Saga, Den lille Hyrdedreng vundet ved at forkortes. Af det sidstnævnte Stykkes 1013 Vers har Digteren, næsten udelukkende af Reinalds Replikker, borttaget 101, blandt hvilke neppe Nogen vil savne flere end 3 (Side 17, Lin. 2—4).

Med Forbigaaelse af nogle tilbagestaaende Punkter, hvis Dröftelse maa forbeholdes en anden Leilighed, bemærkes endnu blot, hvad angaaer den Orden, hvori en ny Udgave formeentlig bör levere de enkelte Arbeider, at Digterens to forskjellige Fremgangsmaader hermed ubetinget maae forlades. Den eneste naturlige Orden, den litterairhistoriske, efter Tidsfölgen hvori Værkerne ere fremtraadte i Litteraturen, uden Classificationer, er tillige den eneste, der kaster det rette Lys over hvert enkelt Arbeide.

Forfatteren af disse Linier har, da et Actieselskab for Udgivelsen af Oehlenschlägers Skrifter er ifærd med at danne sig, ikke villet tilbageholde sin Anskuelse af hvad der i nærværende vigtige Sag er den litteraire Opgave. Det er et Anliggende af en saa overvættes stor Betydning, at Forfatteren ret inderligt maa önske, at afvigende Synsmaader, hvor de findes, maatte blive offentliggjorte og motiverede.

Freskomalerierne i Universitetets Forhal.

(Meddeelt af Prof. **Const. Hansen.**)

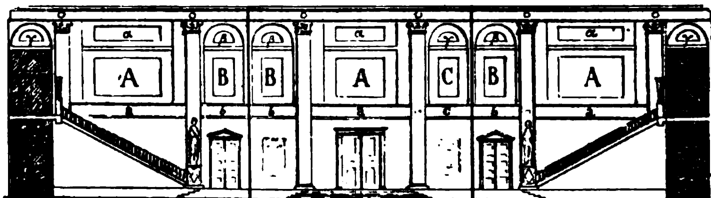
Efter at den nye Universitetsbygning i Kjöbenhavn, opfört af Stadsbygmester Prof. P. Malling, var fuldendt, tænktes der paa at udsmykke det Indre, navnlig Forhallen og Festsalen, med Malerier. I Aaret 1840, da Dekorationsmaler Hilker og jeg opholdt os i Neapel, besluttede vi der i Forening at udarbeide et Udkast til Forhallens maleriske Udsmykning. Vi udförte en Tegning i Akvarel, som, da den var hjemsendt, fandt Consistoriets Bifald, og det blev besluttet, at Forhallens Dekoration skulde foretages paa Grundlag af det nævnte Udkast. Hr. Hilker var allerede vendt tilbage til Danmark, da det i 1843 meddeeltes mig i Rom, at Arbeidet nu kunde paabegyndes. Jeg tiltraadte derfor ufortövet min Hjemreise og standsede kun en kort Tid underveis i München for at gjöre mig bekjendt med Behandlingsmaaden af Freskomaleriet.

Min Tanke med Hensyn til Dekorationen var, at Æmnet til Malerierne i Forhallen skulde være af mythisk, til Festsalen af historisk Indhold, og endnu i Italien havde jeg udfört et forberedende Udkast til Malerier i Festsalen, fremstillende betydningsfulde Træk af den almindelige Kulturhistorie, satte i Forbindelse med tilsvarende Træk af den eiendommelig nordiske Udvikling. De Æmner, som vare lagte til Grund for Billederne i Forhallen, vare mythiske Sagn om Athene og Apoll; en senere opstaaet Tanke, at behandle de nordiske Gudesagn, fandt ikke Gjenklang.

Forhallen er et Rum af 20 Alens Höide, 21 Alens Brede og 24 Alens Dybde. Ligeover Hovedindgangen er et eneste stort Vindue, som oplyser hele Rummet. Paa Væggen ligeoverfor Hovedindgangen er Dören, som förer ind til Festsalen. Langs med begge Sidevægge före aabne Trapper op til andet Stokværk, og langs med Vinduesvæggen löber Trappegalleriet, hvorfra Gange til begge Sider

före til Auditorierne. Ved Trappeopgangen staae to Piedestaler til Billedstötter, een paa hver Side. Væggene deles ved to flade Pilastre, som naae fra Gulvet til Loftet, i 3 Dele hver; en 2 Alen bred, paa de 3 Vægge rundtlöbende Frise angiver Grændselinien mellem förste og andet Stokværk. Et arkitektonisk Baand afskjærer en Deel af Rummet nærmest Loftet. Det er saaledes kun Loftet og de 3 Vægge, som afgive Plads til Billeder, idet den 4de Væg brydes af Indgangsdören, Trappegalleriet og Vinduet. Der fremkommer herved paa Midtevæggen ligefor Indgangen 3, paa hver af Sidevæggene 2 Pladser til Hovedbilleder; ovenover disse, mellem det arkitektoniske Baand og Loftet, paa hver Væg 3 Pladser til mindre Billeder; endelig er nedenfor Hovedbillederne den rundtlöbende Frise, som ved at overskjæres af de nævnte Pilastre deles i 7 Dele, 3 paa Midtevæggen, 2 paa hver af Sidevæggene.

Hele denne arkitektoniske Inddeling af Rummet med samtlige Billeders Antal og Form var anordnet af Bygmesteren og var saaledes noget Givet, som det kun kom an paa at benytte paa bedste Maade i Overeensstemmelse med det konstneriske Indhold. Vanskeligheden laae i at tilveiebringe Eenhed og Sammenhæng mellem saa mange Billeder, og hver enkelt Væg maatte desuden behandles som et afrundet Led af det Hele. Athene og Apoll vare de mythiske Hovedfigurer, som laae Tanken nærmest. Faste Udgangspunkter for Kompositionen vare de tre största Billeder, af hvilke eet findes midt paa hver Væg. Her maatte de betydningsfuldeste Myther om Athene finde Plads, og til disse atter de övrige Fremstillinger slutte sig, medens dog de övrige 4 store Billeder fordrede en selvstændigere Karakter. Vægmaleriernes Fordeling er antydet ved nedenstaaende Omrids.

Ved min Hjemkomst fra Italien, kort efter Nytaar 1844, blev strax lagt Haand paa Værket. Den Deel af Arbeidet, som först maatte foretages, var Loftet, der alt fuldendtes i Hösten samme Aar. Det hjemsendte Udkast havde her: Ganymed baaret af Zeus's Örn; istedetfor dette önskedes et andet Æmne, og blandt flere foreslaaede valgtes Eos. Anordningen af Dekorationen er fölgende:

1. Loftet.

Paa en himmelblaa Grund svæver Eos, iklædt et gult Klædebon og udströende Roser med begge Hænder. Morgenstjernen Lucifer flygter, idet han skyggende med Haanden for Öinene seer sig om efter Eos. I den ornamentale Omgivelse ere de 12 Himmeltegn anbragte.

2. Midtevæggen.

A. Det midterste Hovedbillede: Athene besjæler Prometheus's Leerfigur. Prometheus staaer som Konstneren med sin færdige Leermodel; Athene træder til for at give den Sjæl, udtrykt ved en Sommerfugl, som hun holder over Leerfigurens Hoved. Denne antike Fremstillingsmaade er benyttet af Thorvaldsen til et af de runde Basreliefs paa Façaden af Christiansborg.

Hertil er knyttet antike Fremstillinger af Livets Strid og Seier over Underverdens Magter.

a) Frisens Midteparti: Psyches Nedgang i Underverden. Hun staaer foran Hades's Throne, udstrækkende Haanden for at modtage den hemmelighedsfulde Æske, som Persefone rækker hende; Nemesis, Eumeniderne og en Danaide antyde Tartaros.

α) Midtefeldtet i överste Række: Psyches Optagelse i Olymp. Fört af Eros knæler hun foran Zeus; Hebe iskjænker Udödelighedsdrikken.

B) Det store Billede til Venstre: Den lænkede Prometheus. Gribhen sidder lurende paa Klippen, medens i Forgrunden Sandsigeren Apoll, som den Forsonende, spiller paa sin Cithar.

b) Frisen herunder: Orfeus vender tilbage fra Underverden. Eros med sin Fakkel gaaer foran ham; han seer sig om efter Eurydike, som tæt tilhyllet ledes af Hermes.

β) Lunetten ovenover: Natten. Selene kjörende i sin Vogn.

C) Det store Billede til Höire: Prometheus's Befrielse. I Forgrunden ligger Gribben gjennemboret af en Piil, Lænkerne ere brudte, og Herakles med Buen i den Venstre understötter med sin Höire den trætte Titan.

c) Frisen herunder: Herakles vender tilbage fra Underverden. Charon stöder sin Baad fra Land, Herakles, ledsaget af Athene, trækker Cerberus afsted med sig.

γ) Lunetten överst: Dagen. Helios kjörende i sin Vogn.

3. Væggen til Venstre.

A) Det midterste Hovedbillede: Athenes Födsel. Zeus sidder paa sin Throne, forbauset over Datteren, som strax fuldvoxen,

svingende sin Landse træder Vaabendandsen, som i den homeriske Hymne. Hefæstos med sin Hammer og Ilithyia, Födselshjælperinden (som altid findes paa antike Fremstillinger af dette Æmne) træde halv forfærdede tilbage. Dette Æmne var Gjenstand for plastisk Fremstilling i en af Gavlene paa Parthenon, men er kun levnet os i Brudstykker, som ikke ere tilstrækkelige til at give nogen Forestilling om Kompositionen.

Hertil slutte sig Fremstillinger, som betegne den digteriske og konstneriske Aandsvirksomhed.

a) Frisens Midteparti: Muserne.

α) Midtefeldtet i överste Række: Hefæstos's Værksted. Han arbeider med sine Svende paa de konstige Trefödder, som det fortælles i Iliaden, da Thetis kommer for at begjære Vaaben til Achilleus.

B) Det andet store Billede: Apoll siddende paa Trefoden modtager Offerdrikken, som Præstinden rækker ham; Ravnen, Spaadomsgudens Fugl, ved hans Födder. Til Grund for denne Fremstilling ligge antike Vasemalerier.

b) Frisen herunder: Nymferne, som pleie og fodre Pegasus. En lignende Forestilling findes paa et antikt Basrelief.

β) Lynetten ovenover: Dædalos i Labyrinthen, ifærd med at forfærdige Vinger til sig selv og Sönnen Ikaros, der opmærksomt betragter Arbeidet.

γ) I Lunetten over Corridoren: Skibsbyggeren Argos, underviist af Athene.

4. Væggen til Höire.

A) Det midterste Hovedbillede: Tvisten mellem Athene og Poseidon om Besiddelsen af Attike, hvorved den seirende Athene bliver Skytsgudinde for Athen, den græske Dannelses Hovedsæde. Athene, ledsaget af Seiersgudinden Nike, peger paa Olietræet, hun har plantet; Poseidon löfter heftig sin Trefork, med hvilken han har fremkaldt den sprudlende Kilde. Dette Æmne, som findes paa attiske Mönter, var ligeledes fremstillet i en af Gavlene paa Parthenon.

Hertil er knyttet Fremstillinger, som antyde Kulturens Seier over Raaheden.

a) Frisen herunder: Argonauterne paa Bebrykernes Ö, hvor Polydeukes med Athenes Bistand overvinder den ugjæstfri Amykos. Hertil er benyttet den antike Fremstilling paa den saakaldte: Ficoroniske Cista.

α) Midtefeldtet i överste Række: Kampen med Kentaurerne. Dette Æmne var behandlet i Metoperne paa Parthenon.

B) Det store Billede til Venstre: Væddestriden mellem Apoll og Marsyas. Apoll staaer i sin lange Klædning som Musagetes, beredt til at ledsage sin begeistrede Sang med Plektret paa Lyren; Marsyas, med et Gedeskind over Skulderen, blæser af alle Kræfter i sin Flöite, medens han velfornöiet slaaer Takt med Foden.

b) Frisen herunder: Apoll synger for Hyrderne, medens han er forviist fra Olymp.

β) Lunetten: Bellerofon, som ridende paa Pegasus dræber Chimæra.

γ) I Lunetten over Corridoren: Kentauren Chiron, som underviser Achilleus i at bruge Kastespyd; ved et Træ staaer Lyren, til Underviisning i Strengespil*).

Paa Grund af den forud givne arkitektoniske Inddeling og Störrelserne af de til Billeder bestemte Rum, maatte Figurernes Antal i det store Billede saa meget som muligt indskrænkes, hvilket forövrigt stemte ganske med den antike Karakter, som hele Dekorationen efter sit Indhold maatte söge at slaae ind paa. I alle de store Billeder ere Figurerne i naturlig Störrelse eller derover. De ere malede med levende Farver, hvorimod Figurerne i Frisen ere afskyggede i Hvidt paa grön Grund og i den överste Række i Hvidt paa blaa Grund. Den hele ornamentale Deel af Dekorationen er komponeret og udfört af Hilker. Væggenes Grundfarve er en rolig Guul (lys Okker). Den nederste Deel af Væggene, indtil Underkanten af Frisen, er sort med malet Qvaderinddeling. Pilastrene, i hvis Kapitæler der er anbragt Figurer, ere rigt prydede med Arabesker, malede med levende Farver paa en dyb fiolblaa Grund; de indeholde Antydninger af den ældre Gudeverden, Uranos, Saturn etc. Dören, som förer ind til Festsalen, har faaet en Bronzebeklædning efter afdöde Prof. Bindesbölls Tegning. Billedstötternes Fodstykker ere ligeledes efter hans Tegning. Endnu för min Hjemkomst vare de to Billedstötter, forestillende Athene og Apoll, allerede iffölge Bestilling modellerede af Prof. Bissen. De ere nu hugne i Marmor og opstillede hver paa sin Side ved Trappeopgangen.

*) DHrr. Kittendorff og Aagaard, der havde udfört dette Billede som Pröve paa Træsnit til Farvetryk, have velvillig overladt os Træklodserne til Afbenyttelse; medfölgende Aftryk er taget i Thieles Trykkeri. (Udgiv. Anm.)

Det kan neppe nægtes, at Valget af andre Æmner til disse Statuer, f. Ex. Homer og Sokrates, vilde have bidraget meget til at give det Hele et fyldigere Indhold, og til en saadan Forandring kunde jo muligvis endnu tilbyde sig en gunstig Leilighed.

Forhallens maleriske Udsmykning fuldendtes i Hösten 1853 og medtog saaledes 10 Aar. Mit Honorar var 10,400 Rdlr., Hilkers 4000 Rdlr. Desuden modtog jeg et Tillægshonorar af 1000 Rdlr. og Hilker et af 500 Rdlr., som Tegn paa Consistoriets Tilfredshed med Arbeidet. Senere ere Corridorerne i begge Etager efter Tegning af Hilker dekorerede med Farver og Arabesker, i Overeensstemmelse med Forhallen. Kun Festsalen savner endnu al konstnerisk Prydelse, men vil forhaabentligt blive smykket paa en til Stedet svarende Maade.

Akademiske Nekrologer.

I.

Johannes Ephraim Larsen.

(Meddeelt af Prof. Gram).

Den 14de Novbr. i f. A. döde Johannes Ephraim Larsen. Ved hans Bortgang beklager Fædrelandet Tabet af en af sine dygtigste og meest trofaste Sönner, Retsvidenskaben Tabet af en af sine meest udmærkede, grundige og begavede Dyrkere. Larsen*) var födt i Kjöbenhavn d. 11te Febr. 1799 af Forældrene Borger og Ölhandler Knud Larsen og Hustru Karen Sophie Hellebracht. Faderen, en Gaardmandssön fra Odsherred, var efter Larsens eget Vidnesbyrd en Mand af ualmindelige, om end kun lidet uddannede, aandelige Anlæg og havde en i hans Forhold sjælden Videbegjærlighed, som drev ham til idelig at læse historiske, geographiske og andre lignende Böger, som han ved Kjöb og Laan kunde forskaffe sig. Ligesom han derfor allerede tidlig ved mundtlige Meddelelser og ved at give Sönnen Böger ihænde vakte og nærede dennes Tilböielighed og Smag for Læsning, saaledes sörgede han ogsaa for at skaffe ham en ordentlig Fordannelse ved i hans Opvæxt at sætte ham i et af Stadens bedre Privatinstituter, hvor der, foruden de almindelige Underviisningsgjenstande, ogsaa lærtes de levende Sprog, Tydsk, Fransk og Engelsk At före den allerede da af Interesse for boglig Færd og Syslen opfyldte Yngling videre, tillode den ubemidlede Faders Kaar ikke. Larsen skulde væsentlig selv ved egen Hjælp og egne Kræfter arbeide sig frem til det Maal, som hans inderligste Attraa stod til, og som han saa hæderlig naaede. Efter sin Konfirmation i Efteraaret 1813 arbeidede han i nogen Tid som

*) Hvad der i det Fölgende er meddeelt om de vigtigste Begivenheder i Larsens Liv, er for största Delen taget af hans egenhændige Optegnelser.

Skriver uden Lön i et offentligt Kontor, indtil han i Aaret 1815 blev antaget som lönnet Extraskriver paa Kjöbenhavns Politikammer. Herved fik han Midler til at bestride de Udgifter, som behövedes til en Forberedelse til den juridiske Examen for Ustuderede, hvilken han underkastede sig i Efteraaret 1816 med bedste Karakteer til begge Pröver, hvorpaa han den 11te Decbr. s. A. blev udnævnt til Kopist og den 27de Novbr. 1818 til Fuldmægtig ved Kjöbenhavns Politiret og Politiets övrige Forretninger. Herved forbedredes hans Kaar saaledes, at han fattede den dristige Plan ved videnskabeligt Studium at udvikle de Evner, hvormed Naturen havde udrustet ham. Strax efterat han var bleven udnævnt til Kopist, begyndte han at forskaffe sig de til den klassiske Dannelse hörende Kundskaber i Latin og Græsk og det med saadan Flid, at han i Aaret 1819 kunde underkaste sig Examen Artium med bedste Karakteer. Efterat han i det næste Aar havde taget den philologisk-philosophiske Examen ligeledes med bedste Karakteer, gjenoptog han atter Lovkyndighedens Studium og bestod særdeles hæderlig den fuldstændige juridiske Examens saavel theoretiske som praktiske Deel i Foraaret 1825. Den 22de Febr. 1826 fik han Politisekretærs Rang og den 17de Septbr. 1828 erholdt han Udnævnelse til et Politiassistent-Embede her i Staden.

Det er et talende Vidnesbyrd om et ualmindeligt Kald til videnskabeligt Arbeide og Forskning og om en lige ualmindelig Villies-Energi, at han ved Siden af sine Forretninger som Politiembedsmand, der baade vare af en aldeles praktisk Natur og derhos i höi Maade lagde Beslag paa hans Tid og Kræfter, fandt Leilighed ikke blot til med udmærket Dygtighed at veilede yngre Studerende til den fuldstændige juridiske Examen, men ogsaa til at gjöre omfattende, alvorlige og grundige Studier paa Historiens og Retsvidenskabens Omraade. Det tör vel paastaaes, at hans Studier i dette Tidsrum af hans Liv havde en aldeles afgjörende og bestemmende Betydning for hans senere videnskabelige Retning. Dreven af naturlig Tilböielighed kastede han sig med stor Iver over Studiet af vore gamle Love og stræbte navnlig at trænge ind i vort Lands ældre Samfundsforhold samt disses retlige Ordning og Udvikling gjennem Tidernes Löb. Han vandt herved ikke blot en rig Kundskabsmasse og et sjældent historisk Blik, men denne dybe og grundige Eftersporen og Undersögelse af Samfundsordenen og Retsinstitutionerne i deres förste Oprindelse og Udvikling gjorde ham navnlig nöie bekjendt med vore Samfunds- og Retsforholds Oprindelse og Udvikling, saa at han mere og bedre end nogen anden dansk Lovkyndig saae

den nugjældende Rets Institutter i deres historiske Begrundelse og Belysning, ligesom han overhoved i sin hele Behandling af Retsvidenskaben aldeles fortrinsviis tilhörte den historiske Retning, medens den saakaldte naturretlige Behandling af Retten egentlig i höi Grad var ham imod. Men det var ikke blot hans videnskabelige Virksomhed, der modtog sit Grundpræg ved hine hans Ungdoms dybtgaaende historiske Granskninger. Hans Syslen med og det derved erhvervede fortrolige Kjendksab til Danmarks Oldtid og Middeltid og deres herlige Minder nærede og styrkede den inderlige og trofaste Kjærlighed til Födelandet, der visselig hörte til de ædleste og skjönneste Træk i hans offentlige Liv, og som, da han i modnere Aar kaldtes til Deeltagelse i Landets politiske Forhandlinger, ved flere Leiligligheder skulde fremtræde paa en saa mandig og varm Maade. Frugterne af sine Studier i den heromhandlede Tid nedlagde Larsen for en Deel i flere höist værdifulde Afhandlinger om statsretlige og retshistoriske Materier og navnlig i de i Aarene 1827 og 1828 til Örsteds juridiske Tidskrift meddelte fortrinlige Bidrag til de danske Provindsial-Lovbögers Historie, der i lige Grad udmærke sig ved en udtömmende Behandling af Stoffet, en grundig og skarp Kritik og en klar og korrekt Fremstilling, og om hvilke den berömte Dahlmann, der ellers ikke kan beskyldes for at nære Forkjærlighed for Danmark eller Danske, har erklæret, at enhver Nations Litteratur maatte være stolt af at kunne regne dem til sine Frembringelser. Det var da ogsaa især disse Afhandlinger, som henledte den juridiske Verdens Öie paa den unge, grundige og skarpsindige Lovlærde, og under 8de Novbr. 1831 blev han udnævnt til Professor extraordinarius i Lovkyndigheden ved Kjöbenhavns Univerversitet.

Som akademisk Lærer hörte han vistnok ikke til dem, som ved det frie Ords vækkende Kraft og oplivende Varme henrev Tilhörerne; hans Foredrag var tvertimod ifölge en Naturfeil, der forögedes ved en medfödt Forlegenhed, som han i Reglen ikke kunde overvinde, noget stammende; det var kun naar Kjærlighed og Interesse for den behandlede Gjenstand eller Diskussionens Varme greb og begaandede ham, at hans Ord let og naturlig föiede sig efter den klare og skarpe Tanke. Men desuagtet hörtes hans Forelæsninger gjærne af de Studerende, som altid havde Leilighed til at beundre den rige Kundskabsfylde, den sluttede Beviisförelse, den skarpe Dömmekraft og den klare Fremstilling. Dog var det især ved sine Examinatorier over den danske Retsvidenskab, naar i den engere Kreds Fortroligheden löste Baandet paa hans Tunge, at han virkede opvækkende

og belærende paa den studerende Ungdom, og deres Tal er visselig stort, som med Forfatteren af disse Linier ville erkjende, at det var ved disse Övelser, at — om jeg saa maa udtrykke det — Retsvidenskabens Lys opgik for dem. Larsens Virksomhed ved Universitetet omfattede et Tidsrum af omtrent 25 Aar. I August 1836 blev han udnævnt til Professor ordinarius og Assessor i Konsistorium, og fungerede i denne Egenskab som Universitetets Rector i Aarene 1838 og 1839, ligesom han senere, efter de med Universitetsforholdene i 1850 foregaaede Forandringer, ved Embedsbrödres Valg kaldtes til denne Hæderspost i Aarene 1853—54 og 1854—55. I April 1836 blev han valgt til Medlem af det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, og i Decbr. 1841 til Medlem af det kongelige Videnskabernes Selskab. Den 20de Jan. 1839 fik han Ordre til at give Möde i Höiesteret som extraordinair Assessor, i 1841 blev han benaadet med Dannebrogsordenens Ridderkors, i 1851 udnævnt til Etatsraad og i 1856 til Konferentsraad. Hans Forelæsninger og Övelser ved Universitetet omfattede samtlige Retsvidenskabens Hovedfag. Efterat han i Novbr 1841 af Hans Majestæt var udnævnt til som Deputeret for Universitetet at give Möde ved Provindsialstændernes Forsamlinger i Roeskilde og Viborg i Sexenniet 1841—1846 og senere ved Medborgeres Valg havde faaet Sæde ikke blot i den grundlovgivende Rigsforsamling, men ogsaa paa alle Rigsdage, med Undtagelse af 6te Session 1854—55, samt i Rigsraadet 1856, blev vel hans Virksomhed som akademisk Lærer noget mindre omfattende end tidligere, idet Fædrelandet gjorde Krav paa hans Dygtighed og Arbeidskraft i andre Retninger, men ligesom han dog lige til den sidste Tid af sin akademiske Bane vedblev at foredrage Statsretten og efter Kolderup-Rosenvinges Död overtog Forelæsningerne over Retshistorien, saaledes vedligeholdt han stedse den störste Interesse for Universitetet og dets Anliggender, ved hvis Forhandling han viste en Nidkjærhed og Dygtighed, som Faa, og det er en vitterlig Sag, at han kun ugjerne og med Savn drog bort fra Universitetet, for — desværre kun altfor kort — at indtage den ypperste Plads i Rigets överste Domstol.

At skildre Larsens Virksomhed og Fortjenester som Statsborger og Politiker ligger udenfor disse Blades Bestemmelse, som alene gjælder Mindet om den udmærkede Videnskabsmand og Lovkyndige. Kun een Bemærkning maa være mig tilladt. Larsen var med Liv og Sjæl Jurist, og som saadan viste han sig ogsaa fortrinsviis i sin politiske Færd. I de trende af de senere Aars vigtige politiske Forhandlinger, hvortil hans Navn uforglemmelig er knyttet, nemlig

de, som förtes om Arvesagen, Fæsteaflösningssagen og de Elleves Andragende, fremtraadte han i det Hele ikke som den fiint beregnende, for Diplomatiens mangfoldige Hensyn sig böiende Politiker. Djærv og ligefrem kæmpede han med urokkeligt Mod for det, som han efter moden og grundig Overveielse ansaae for at være Ret; og de Fleste ville vistnok indrömme, at han som oftest stod uovervunden og uovervindelig paa Rettens faste og sikkre Grund.

Med en tro, sjælden svigtende Hukommelse forbandt Larsen som Videnskabsmand en skarp Tanke, en utrættelig Flid, en i höi Grad sund Dömmekraft og en af Tankens Klarhed affödt Bestemthed og Klarhed navnlig i skriftlig Fremstilling. Ligesom han derhos i en mærkelig Grad var begavet med det umiddelbare Blik for det Sande og Rette, som er det bedste Værn mod Skarpsindighedens Udskeielser, saaledes var han ogsaa besjælet af en trofast Oprigtighed imod Videnskaben samt en stærk og levende Fölelse for Sandhed og Ret, der i Videnskaben, som i Livet, gjorde ham til Modstander af Alt, hvad der traadte ham imöde som forfængeligt Skin og fordringsfuldt Spilfægteri. Man sagde ofte om ham, at han var langsom. Det kan vel være, at han ikke var det, som man pleier at kalde et hurtigt Hoved; men man oversaae ved hiin Dom altfor ofte og altfor meget hans medfödte og ved hans Ungdoms alvorlige Studier udviklede og befæstede Trang til Grundighed. Han var ikke af dem, der hasarderede en Mening eller letsindig hengav sig til Andres Meninger og Anskuelser. Han skulde selv undersöge Alt og pröve det fra alle Sider og derigjennem vinde en egen velbegrundet Mening. Hvad enten han mundtlig eller skriftlig skulde fremsætte Noget, maatte han först have fjernet alt Uklart og Usikkert og være forvisset om det Fremstilledes Sandhed. At det mangengang maatte koste ham en langvarig og möisommelig Kamp at naae hertil, glemme man ikke, og de, der kjendte ham nöiere, ville ogsaa mindes, hvorledes han, naar en stor og vigtig Sag beskæftigede hans Tanke, paa sin jævne eiendommelige Maade ofte erklærede dem, der troede at burde skynde paa ham, at han maatte have Alt rigtig bestemt og klart skrevet i Hovedet, förend han kunde bringe det over sin Samvittighed at sætte det paa Papiret, og at han ikke, som saa mangen Anden, kunde nedskrive Löst og Fast. Som Lovkyndig kan man med Föie stille ham ved Siden af Örsted. De supplere — som paa andet Sted allerede rigtig er bemærket — hinanden i den danske Retsvidenskab. Efterat Örsted med sin mægtige, af Kants kritiske Philosophie stærkt gjennemtrængte Aand havde vendt og gjennemplöiet saa at sige hele den danske Rets-

videnskabs Omraade, var der vistnok blevet tilveiebragt et ganske fortrinligt Materiale for Rettens videnskabelige Behandling og Fremstilling. Men det tör vel, uden at miskjende Örsteds store Fortjenester af Jurisprudentsen, siges, at der var flere ikke ubetydelige Mangler ved hans Behandling af Retsstoffet. I hans Fremstilling savnedes en stræng systematisk Anordning; den vældige Masse af Argumenter for og imod en Mening fremkaldte tidt Usikkerhed i Stedet for Klarhed, og var navnlig ikke beregnet paa den studerende Ungdom, der havde Vanskelighed ved at pröve og afgjöre de enkelte Grundes Vægt og Betydning; endelig var den med et udstrakt Kjendskab til andre Staters Love og Retsforfatninger begavede Örsted langt mere tilböielig til en komparativ-philosophisk Betragtning af Retsinstituterne, end til at see og opfatte dem i deres eiendommelige nationale Udvikling. Med P. G. Bang deler Larsen den Fortjeneste at have givet de Studerende systematiske Fremstillinger af Retsvidenskabens forskjellige Hovedfag. Mere og bedre end nogen Anden har han ved at sigte og klare den örstedske Argumentfylde, ved at vise, hvorpaa det ved Undersögelsen egentlig kom an, og ved klart og bestemt at fremsætte de indvundne Resultater, gjort Retsvidenskabens Bygning sikker og solid. Endelig maatte han efter den Retning, hvori hans Studier fra deres förste Tid gik, i höiere Grad end nogen Anden være kaldet til at gjöre den historiske Betragtning af Retten, som hidtil altfor meget var forsömt, gjældende. Hans omfattende og nöiagtige Kjendskab til vore gamle Samfundsforhold og Middeltidens samt den senere Tids Retsforfatning maatte selvfölgelig virke frugtbargjörende paa hans Betragtning og Fremstilling af den nu gjældende Ret. Han havde det rette Syn for Retsinstitutionernes historiske Udvikling og forenede med en grundig Erkjendelse af den systematiske Eenhed i Nutidens Retsnormer den Indsigt i Rettens organiske Udvikling igjennem Tiderne, som er en nödvendig Betingelse for en paalidelig og rigtig Opfattelse og Forstaaelse af den Retsforfatning, hvorunder man lever og virker.

Larsens Forfattervirksomhed gaaer igjennem et Tidsrum af rigelig 30 Aar og omfatter navnlig Statsretten, Retshistorien og Processen. Til Statsretten höre hans Afhandlinger: om Kongeværdighedens Arvelighed fordum i Danmark (i nordisk Tidskrift for Historie, Litteratur og Konst, IV. S. 1—47); om Rigsdage og Provindsialforsamlinger samt Rigsraadet i Danmark fra det 13de Aarhundrede indtil Statsforandringen i 1660; om de danske Kongers personlige Deeltagelse i Retspleien fra de ældste Tider indtil den nuværende Tid (disse tvende sidste Afhandlinger, som ere Omarbei-

delser af tvende paa Latin forfattede Universitetsprogrammer for 1838 og 1839, ere optagne i historisk Tidskrift I. S. 241—333 og S. 334—355); om Samforlehningsinstitutet (i antislesvigholsteenske Fragmenter I. 1848); om Anvendelsen af Samforlehningen med Hensyn til Successionen i Hertugdömmet Holsteen (i antislesvigholst. Fragm. II. 1848); og om Islands hidtilværende statsretlige Stilling, Kbhvn. 1855. Af hans retshistoriske Arbeider maa navnlig fremhæves: Yderligere Undersögelse over Kong Christian den Andens Love (i juridisk Tidskrift, XI. a. S. 183—229) og de ovenfor nævnte Bidrag til de gamle danske Provindsiallovbögers Historie (smstds., XIII. b. S. 227—72, XIV a. S. 1—100). Hans processuelle Skrifter ere deels en særdeles grundig og interessant Afhandling om det saakaldte extraordinære Tyvsbeviis (i juridisk Tidskrift XX. S. 165—273), deels hans i Forening med P. G. Bang udgivne systematiske Fremstilling af den danske Procesmaade, I—V Dele med Register, Kbhvn. 1837—1848, af hvilket Hovedværk i vor juridiske Litteratur navnlig hele 3die Bind og Læren om Appellation i 5te Bind er forfattet af Larsen. Desuden har han skrevet en Deel Anmeldelser og Recensioner, som findes angivne i Erslevs Forfatterlexikon II. S. 108—109, samt som Medlem af Rigsdagen blandt Andet affattet Indledningen til Folkethingets Komiteebetænkning over Fæsteaflösningsloven og Betænkning over det Kongelige Budskab angaaende Thronfölgens Ordning. Det vil af det Anförte fremgaae, at Larsen har været en efter vore Forhold temmelig frugtbar Forfatter; hans Arbeiders Grundighed, Dygtighed og Klarhed lade kun beklage, at han ikke fik Tid og Leilighed til at yde os endnu Mere. Men hvad han har leveret er tilstrækkeligt til at före hans Navn til de senere Slægter og vil i Forbindelse med hans efterladte, hidtil utrykte Skrifter, der ville blive samlede og udgivne af hans Venner, hævde hans Berömmelse som skarpsindig og udmærket Lovkyndig.

Larsens private Karakteer var ligesaa hæderlig som hans offentlige. Han udmærkede sig ved en sjælden Retskaffenhed, en inderlig Trofasthed og Tjenstvillighed mod Venner og en med Humor parret Godmodighed, der vel ikke altid viste sig ligeoverfor Fremmede, men fremtraadte desto stærkere i Forhold til dem, der stode ham nærmere. Dog det, som mere end noget Andet gav Larsens ydre Personlighed et eiendommeligt Præg, det var den uforbeholdne, usminkede Maade, hvorpaa den indre Sanddruhed traadte frem i Tale og den hele Færd.

Anmeldelser af nye Skrifter.

Sveriges Historia under Konungarne af Pfalziska huset, af Fredrik Ferd. Carlson. Carl XI. Stockholm, P. A. Norstedt et Söner 1856 (Pris 8 Rdr. 32 sk. Bco. = 5 Rdr. 50 öre rmt.).

Af detta högst förtjenstfulla arbete har den andra delen redan utkommit, omfattande tiden från Carl X Gustafs död till 1680, och utmärkande sig, liksom den första, genom den vidsträcktaste forskning i sjelfva källskrifterna, genom en klar blick för det inre sammanhanget mellan händelserna, och, såsom en följd häraf, genom dels framdragande af en mängd nya förut obekanta facta, dels en ny uppfattning af förut kända förhållanden.

Boken begynner med en högligen intressant teckning af Sveriges inre tillstånd vid midten af sjuttonde århundradet, i plan och uppfattning liknande Macaulay's berömda teckning af Englands tillstånd 1685. Tidpunkten, dit denna teckning förlägges, är särdeles lyckligt vald. Sverige hade vid Carl Gustafs död i yttre maktområde hunnit sin största utsträckning; på de hundraåriga eröfringskrigen följde ett fredslugn, som med ett kort fastän olycksdigert afbrott skulle vara ända till utbristandet af den storm, som störtade Sveriges Östersjövälde; i afseende på den inre samhällsbyggnaden quarstodo ännu de gamla förhållandena, fastän undergräfda af nya krafter, som sträfvade att göra sig gällande. Aristokratien, som i 4 århundraden varit den förherskande samhällsmakten, stod nu på höjdpunkten af välde, rikedom och yttre glans, medan å ömse sidor om den konungamakten och de ofrälse stånden stodo färdiga att räcka hvarandra handen till dess omstörtande, under det tvedrägten inom dess eget sköte förringade dess försvarskrafter. Så i yttre som inre afseende utgör denna tid således en vändpunkt, eller rättare en hvilopunkt för betraktaren, innan han fortskrider till gränsen mellan Sveriges äldre och nyare

historia; ty denna gräns betecknas tydligast af aristokratiens fall och Rysslands framträngande till Östersjön. Hvad var vid denna tidpunkt Sverige, dess styrka, folkmängd, materiella och andliga odling? Det är dessa frågors besvarande, som utgör innehållet af första kapitlet i Hr. C.s bok. Han tecknar der det Svenska väldets särskilda beståndsdelar, landskapens olikhet i odlingsgrad och näringsfång, de eröfrade provinsernas tillstånd och förhållande till hufvudlandet, städernas vexlande blomstring, de särskilda samhällsklassernas politiska ställning, lefnadssätt och hemseder, litteraturens, vetenskapernas och läroverkens tillstånd, kyrkans förhållande till staten och de åtgärder, som vidtogos eller påtänktes till dess ordnande, samt slutligen hufvuddragen af statens författning och förvaltning.

Efter denna förträffliga inledning — så mycket förtjenstfullare, som Hr. C. der alldeles saknar föregångare — fortgår han till framställning af den politiska historien under Carl XI.s minderårighet. Här har han visserligen haft föregångare, bland hvilka i synnerhet Tham i sin riksdagshistoria undangjort ett ganska betydligt förarbete; men denne trägne och pålitlige författare tyckes mera hafva gjort till sin uppgift att genom noggranna utdrag ur handlingar gifva historieforskare ämnen och underlag för deras studier, än att genom ett konstnärligt ordnande och sammanbindande af detaljerna gifva läsare i allmänhet en åskådlig bild af det hela: hans arbete är af stor förtjenst i sitt slag, men förutsätter hos läsaren den förmåga att sjelf se sammanhanget, som endast en trägen sysselsättning med dylika ämnen kan gifva. Hr. C. behandlar sitt ämne ur en annan och vidsträcktare synpunkt; han skrifver ej blott för de lärda utan ock för allmänheten, för alla, som älska nordens historia, vare sig att de sjelfva äro forskare eller icke. Han är den förste, som klart och tydligt framställt betydelsen af denna tolf-åriga förmyndarregering med alla dess inre strider och partivexlingar, och som lagt i dagen dess sammanhang med både de föregående och efterföljande tiderna.

Denna förmyndar-regering är liksom alla öfvergångstider ganska svår att redigt teckna, emedan de kämpande krafter, som ömsom behålla öfverhanden utan att någon besegrat de andra tillräckligt för att leda samhällsutvecklingen i en enda oafbruten riktning, gifva åt skådespelet ett förvirradt utseende. Men tillika är detta tidehvarf för betraktaren ett af de lärorikaste i vår historia; det är nemligen i korthet uttryckt, tiden för representationens — riksdagens — begynnande segerrika kamp mot det gamla rådsväldet.

Det är en bekant sak att Riksrådet i äldre tider icke var någon

ständig församling, att det blott vid vigtigare tillfällen allmänt sammankallades tillika med andra myndiga prelater och frälsemän, samt att konungarne af tidsomständigheter föranleddes att till dessa herre- eller riksdagar äfven kalla städernas och häradernas ombud. Riksdagen var således blott en utvidgad rådsförsamling; rådet var riksdagens medelpunkt och kärna — ett slags öfverhus; det afgaf liksom ständerna sina „rådslag" eller „betänkanden" öfver Konungens propositioner; och under det att ständernas sammansättning och riksdagsmannarätt ännu hvarken genom lag eller häfd var bestämd, ansågs rådets närvaro vid riksdagen så väsendtlig, att då vid mötet i Arboga 1597 endast en rådsherre hade infunnit sig, ständerna tvekade om sin befogenhet att i rådets frånvaro skrida till något beslut. Men den omständigheten, att rådet under striden mellan Konung Sigismund och Hertig Carl tog den förres parti, medan Hertigen stödde sig på ständerna, lärde dessa att betrakta sig såsom en sjelfständig församling, och utvidgade deras makt och verksamhet till flera ärender, som förut icke ansetts tillhöra dem. Denna skilsmessa mellan råd och ständer, sålunda framkallad genom en revolution, stadfästades genom Gustaf Adolfs åtgärder till samhällsbyggnadens ordnande; rådet blef en ständigt samlad korporation och medelpunkten för förvaltningen, men förlorade sitt säte på riksdagen; ständerna, som tillvällat sig landskapens forna beskattnings- och lagstiftningsrätt, blefvo något annat än en tillfällig utvidgning af Konungens rådkammare; men hvad detta andra var eller kunde blifva, låg utom den tidens statsmäns blickar; att riksdagen skulle kunna komma att utöfva kontroll på regeringen, ja till och med blifva den högsta myndigheten i staten, det förutsågs väl icke af någon bland Gustaf Adolfs samtida.

Om rådets ställning i förhållande till riksdagen i början af 1600talet hade undergått en väsendtlig förändring, så var detsamma icke mindre fallet i förhållande till konungamakten. Konungen var i forna tiden det gemensamma öfverhufvudet för flera, sins emellan temligen sjelfständiga, små samhällen, som ännu ej riktigt hade sammansmält till ett helt. Rådsherrarne voro provinsiella magnater, grundande sin makt på sina jordagods, rikedomar och anseende hvar och en inom sin landsort; Konungen representerade det hela, som ännu var så svagt; rådsherrarne åter delarne, som ännu voro så starka. Konungamaktens arbete, begynt af Gustaf Wasa, genomfördt af Carl IX och Gustaf Adolf, var att fast sammanknyta delarne genom en ordnad centralförvaltning. Rådet följde med den allmänna rörelsen mot medelpunkten och sammanslöt sig omkring Konungen såsom

den högsta förvaltande myndighet i riket. Å ena sidan vann rådet härigenom ett ständigt deltagande i alla regeringsåtgärder och beslut; alla styrelsens trådar gingo genom dess hand; redan förut mäktige, förenade rådsherrarne nu med sitt forna anseende den glans, som Sveriges nyvunna politiska storhet återkastade på dess regering, och det inflytande, som den nybildade centralförvaltningen lade i deras hand, hvilka stodo i spetsen för denna förvaltning. Den nya samhällsinrättningen, uttryckt i regeringsformen af år 1634, var så genomförd, att den kunde bära sig utan Konung; också fruktade mången, att Konungen bredvid sitt myndiga råd skulle nedsjunka till en stats-dekoration, en „venetiansk Doge“. Men å andra sidan hade riksrådens makt likväl ombytt grund; de sutto ej längre såsom „konungar hvar i sin landsort“ på sina befästade slott, omgifna af sina egna krigarskaror, utöfvande hvar för sig en myndighet, för hvilken endast omständigheterna, icke lagen, kunde bestämma gränsorna; de hade blifvit förflyttade til- hufvudstaden i närvaro af Konungen och sina likar, de hade blifvit inpassade i en samhällsbyggnad, der lag och ordning allt mer och mer gjorde sig gällande; de ägde befalla, icke hvar för sig, utan endast såsom ledamöter af ett embetsverk; den myndighet, de utöfvade, utöfvades i Konungens namn; de kunde måhända såsom en korporation sätta sig i Konungens ställe, men de kunde icke lösrycka sig från beroendet af det hela — och det hela föreställdes dock, enligt urgamla Svenska begrepp, af Konungen.

Konungamakten var ej heller densamma som förr, Den behöfde väl numera icke frukta för enskilda stormäns uppstudsighet eller bondupplopr i ett och annat landskap; genom centralförvaltningen hade den onekligen lagt en god grund, på hvilken den kunde bygga vidare. Men den hade med detsamma också concentrerat de krafter, som möjligen kunde blifva för den farliga. En magnat, ett landskap, betydde ej så myeket som förr; men rådet, men riksdagen, så mycket mera. Gränsorna mellan de särskilda makterna i staten hade under de nubildade förhållandena ännu ej blifvit satta; framtiden innebar många möjligheter.

Den redan af Gustaf Wasas söner påbegynta, af Gustaf Adolf fortsatta, af Christina till sin ytterlighet drifna förskingringen af kronans gods, hvilka genom köp, förpantning eller gåfva öfvergingo i Adelns hand, blef genom sina följder ett medel ej blott at rädda konungamakten undan de faror, hvarmed aristokratien onekligen hotade den, utan ock att utvigda den utöfver hvad den någonsin varit. De ofrälse stånden yrkade på reduction, såsom en konungens

oförytterliga rätt att återtaga sin och kronans egendom; Adeln å sin sida hade intet bättre skäl att mot dem åberopa, än Konungens oinskränkta rätt att efter godtfinnande förfoga öfver godsen. Begge täflade således att upphöja konungamakten och göra den till skiljedomare sig emellan. Också var det Carl X Gustafs personliga ingripande, som förestafvade reductionsbeslutet 1655, såsom Hr. Carlson i första delen af sitt arbete visat.

Men om man frånser reductionsfrågan, voro hvarken Adeln eller de ofrälse stånden villiga att uppoffra sin frihet åt konungamakten. Högadelns obenägenhet ej blott mot en oinskränkt utan ock mot en ärftlig konungamakt är tillräckligt känd. De ofrälse stånden i sin bekanta protest vid riksdagen 1650 framställa åsigter, som om också grundade i äldre samhällsbegrepp likväl aldrig varit så uttalade. „Konungen och Riksens ständer äga sköta riksens rätt; — riket bör sin särskilda egendom hafva, som menige riksens ständer konungen förtro tillbörligen att regera och förestå; — man kan och bör ej säga, att med regementet annat skäl är, sedan det arfrike blef, än det tillförene var, då Konungar valdes, efter sådane distinctioner och subtiliteter genom Gustaf Is testamentes uttryckliga ord och Ständernas befallning förekommas och ljusligen föreläggas.“ Presteståndet i sitt särskilda betänkande vid samma tillfälle talar om det „pactum“, det „allmänna och med ed bekräftade förbund“, som låg till grund för en laglig riksstyrelse: „ingen makt är af Gud gifven så absolut, att den ej måste erkänna sig vara bunden till Guds och naturens lag och rikets grundlagar, enligt hvilka konungen med ed förbinder sig mot Gud och sina undersåter“. — Det fanns således icke å någondera sidan i och för sig någon benägenhet för envåldet; det var endast reductionsfrågan, som förmådde begge partierna att vädja till konungamakten och lägga afgörandet i dess hand. Ligger ej redan i dessa förhållanden både Carl XIs dictatur och — sedan denna undanröjt tvistepunkterna — frihetstidens ståndsregering?

Vi hafva här talat om rådet och adeln såsom utgörande ett parti i motsats mot de ofrälse stånden. Men i sjelfva verket inträffade äfven härutinnan en förändring. Genom det frikostiga adlandet hade på riddarhuset inkommit en mängd nya män, till största delen militära eller civila embetsmän, som genom duglighet bragt sig upp, men som i allmänhet saknade de väsendtliga vilkoren för en naturlig aristokratie: stora jordagods och fädernеärfdt anseende, och derföre icke af högadeln betraktades såsom vederlikar. Denna nya tjenstmanna-adel blef visserligen icke lottlös vid den allmänna förskingringen af kronans gods; men det var dock egentligen den gamla

högadeln, som dervid fick lejonparten. Den lägre adeln hade således ej samma intresse som den högre att motsätta sig reductionen; tvärtom, den såg deri ett medel att sänka högadeln till jemlikhet med sig. Dessutom hade grefvarne genom särskilda privilegier blifvit utmärkta framför den öfriga adeln, och deras företrädesrättigheter och anspråk väckte visserligen ännu större afund och harm hos adeln än hos ofrälse stånden, just derföre att adeln stod dem närmare. Det saknades således visst icke anledningar till söndringar mellan den högre och lägre adeln; och då rådet var blomman af högadeln, så skulle häraf blifva en söndring mellan rådet och riddarhuset, så snart den lägre adeln och dess tänkesätt der lyckades att få öfverhanden; och denna tidpunkt påskyndades genom det myckna adlandet och genom grefvarnes öfvermodiga beteende.

Öfverallt voro således i statsmakternas inbördes förhållanden förändringar gjorda eller i görningen. Då inträffade Konung Carl Gustafs oförmodade död, som för en längre tid lemnade konungamaktens utöfvande i rådets händer. Man skulle tycka, att en för rådet så gynnsam händelse skulle hafva gifvit det tillfälle att befästa sin makt; och likväl var det just under denna förmyndar-regering, som rådsväldet begynte duka under för Ständerna. Att följa detta märkvärdiga förhållande i sina orsaker och sin utbildning är det, som gifver denna tids historia sitt största intresse.

Den första och vigtigaste orsaken härtill var visserligen den politiska utvecklingens naturliga gång; öfverallt har representationen, i mon af bildningens tillvext, sträfvat at utöfva kontroll på regeringen, och den Svenska riksdagen, som i så lång tid ägt att yttra ig i alla riksvårdande ärender och dessutom oupphörligt anlitades om nya skattebidrag, kunde ej göra något undantag från denna allmänna regel. Carl IX och hans ätt, liksom hvarje ur en revolution uppsprungen regering, hade erkänt och mot de legitima Pohlska Wasarnes anspråk åberopat folkets rätt att motstå och afsätta en lagbrytande Konung. Då folksuveräniteten sålunda i sin yttersta consequens blifvit erkänd af de kraftfullaste konungar och förfäktad under ett 60-årigt krigstillstånd med Pohlen, då den mäktiga förmyndar-regering, som under Christinas minderårighet med kraft och vishet förde statsrodret, hada måst höra åtskilliga skarpa anmärkningar vid riksdagarne, då de ofrälse stånden under Christinas temligen enväldiga regering hade offentligen påstått sig äga att med Konungen „sköta rikets rätt“, så kunde man ej vänta, att Ständerna nu skulle eftergifva sina anspråk, då de emot sig funno en svag och söndrad regering och en i oordning bragt statshushållning. Ty Carl XI.s

förmyndar-regering var ej, såsom Christinas, en femmanna-regering, beherskad af en enda statsmans öfverlägsna snille; den var istället en regering, beroende af den ofta vexlande pluraliteten inom ett 40manna-rad, inbördes deladt i hätska partier. De väldiga krig, som hittils hållit statens krafter i en onaturlig spänning och äfven i de inre samhällsformerna alstrat en vis militärisk disciplin samt höljt aristokratien med ära och rikedomar, hade afstannat; nu då påtryckningen utifrån hade upphört, vändes hågen och uppmärksamheten så mycket lifligare på de inre förhållandena, på samhällsklassernas inbördes ställning, på kronans armod och krono-embetsmännens rikedom. Reductionen blef dagens brännande fråga. Förmyndarne saknade kraft och vilja att mot sitt stånds kortsynta egennytta genomföra 1655 års riksdagsbeslut; de kränkte det både till bokstaf och anda, beröfvade sig derigenom det första vilkoret för en kraftig regering, goda finanser, och gåfvo motståndarne så inom rådet som ständerna en laglig grund för sin opposition. Ty reductionen var ej längre en öppen fråga; den var genom Konungs och ständers beslut afgjord; och då regeringen undandrog sig verkställigheten deraf, utbytte den sin egenskap af lagarnes upprätthållare mot den af ett partis målsmän.

Förmyndar-regeringen begynte med ett steg, som genast från början försatte den i en falsk ställning; den borde föreställa Konungens person, men den visade sig mera mån om aristokratiens fördelar än om Konungens myndighet; vi mena kasserandet af Carl Gustafs testamente och ännu mer af hans fullmakt för Herman Fleming på riksskattmästar-embetet. Den förra åtgärden, som dock ej aldeles saknade stöd i lagen, utgick från rådet och blef med Adelns kraftiga bistånd genomdrifven hos Ständerna. Flemings uteslutande ur regeringen åter var fullkomligt olagligt och skedde på Adelns yrkande, efter hvilket regeringen och de ofrälse stånden fogade sig. Att regeringen sjelf i hemlighet gerna såg Flemings uteslutande, kan svårligen betviflas, då reductionens sak, för hvilken han nu fick lida, inom regeringen var ännu mer förhatlig än på riddarhuset; och knappast kan man antaga, at Fleming skulle nödgats vika, om regeringen på allvar understödt de ofrälse stånden i deras motstånd mot detta Adelns ingrepp i konungamaktens prerogativ, helst då man vid följande riksdag ser regeringen och de ofrälse stånden i flere frågor besegra adeln. Men om regeringen med skenbar moträfvighet, hemlig benägenhet, härutinnan gaf vika för Adelns pockande fordring, så undergräfde den sjelf sitt eget anseende, aflägsnade från sig de ofrälse ståndens förtroende, och stegrade Adelns anspråk på

afgörande röst i rikets angelägenheter. På sådant sätt kan man säga, att Flemings uteslutande gaf uppslaget till hela gången af förmyndarregeringen; det innebar både reductionens åsidosättande och regeringens undfallenhet för adeln; det utkastade i och med detsamma inom regeringen tvedrägtens frö, som allt mer och mer uppspirade och beröfvade regeringen både enighet i beslut och kraft i handling. Men utan enighet och kraft kunde den ej längre leda ständernas öfverläggningar; i stället för att uttala en bestämd mening och söka vinna ständernas bifall dertill, i stället för att gå före dem i råd och handling, sökte den att genom halfqvädna ord utleta deras tankar, eller afbidade i tysthet impulser från dem; i stället för att vid sammanstötningar öppet och utan fruktan försvara kronans rättigheter och lemna ständerna sina, tänkte den blott på att genom försök försigtigt känna sig före, huru långt den kunde gå, ryggande tillbaka för hvarje allvarsamt motstånd, nöjd om den kunde undvika skenet af nederlag, liknöjd för verkligheten deraf. Men en regering, som sålunda låter initiativet halka sig ur händerna, som ej längre går i spetsen för nationen och söker att leda den, utan nöjer sig med att vänta på impulser, att undvika ansvar och nödtorfteligen verkställa, hvad representationen besluter, den har nedstigit från rangen af styrelse, den har blifvit den underordnade del deraf, som man kallar exsecutiv makt; och är den dertill dålig såsom sådan, då är dess tid snart förbi. Detta var fallet med Carl XI.s förmyndare.

I samma mon, som regeringens makt och anseende sjönk och ständernas steg, måste äfven formerna för ständernas verksamhet utbildas efter de förändrade omständigheterna. De af Gustaf Adolf bestämda riksdagsformerna voro beräknade för Ständer, som skulle meddela Konungen sina råd öfver af honom framlagda förslag; voro deras meningar olika, så sammanjemkades de af konungen eller riksrådet, eller ock modificerades det ursprungliga förslaget derefter. Men då initiativet skulle utgå från Ständerna, kunde de fyra fristående stånden ej åstadkomma något; det blef då nödvändigt att bilda något sammanhållningsband dem emellan. Deraf kom det, att utskottens verksamhet och inflytande så betydligt tillväxte under Carl XI.s minderårighet. Det äldsta utskottet, det sekreta, hade först kommit i bruk redan under Gustaf Adolfs tid, då Sveriges utrikes politik blef mer omfattande och invecklad, än att den utan skada och fara kunde meddelas samtliga riksens Ständer, under det att likväl Ständernas växande makt gjorde nödigt, att ej derifrån alldeles utesluta dem. Sekreta utskottet behandlade utom utrikes angelägenheter äfven i början någon gång sådana saker, som genom sin gram-

lagenhet fordrade tystnad (t. ex. Enkedrottning Maria Eleonoras besynnerliga uppförande 1639 och 1641, Christinas uppfostran 1635). Men under Carl XI.s förmyndare begynte det utsträcka sin myndighet till inrikes saker af allmän vigt, och vid riksdagen 1672 delades det i två afdelningar, en för utrikes, en för inrikes ärender. Sekreta utskottets betänkande var alltid af stor vigt; att regeringarne någonsin handlade i strid deremot har jag ej funnit; men visserligen var förhållandet så, att de starka regeringarne, som hade folkets förtroende, togo Sekreta utskottet liksom riksens ständer med sig i sina storartade planer. Att Sekreta utskottet gjort anspråk på att höras öfver alla utrikes saker, eller sträckt sin befogenhet längre än till att meddela råd öfver de ärender, som voro proponerade, finner man icke före Carl XI.s minderårighet; men i Sekreta utskottets betänkande vid riksdagen 1664 läser man en punkt, hvaraf sjunde paragrafen i Regeringsformerna af år 1719 och 1720 endast är en omskrifning, och hvars mening är den, att Sekreta utskottet anförtror åt regeringen, att mellan riksdagarne besluta öfver utrikes angelägenheter endast derföre, att Ständerna icke alltid kunna vara till hands att afgifva sitt betänkande.

Sekreta-utskottet ägde beslutande rätt, likaså Banko-utskottet, som leder sin uppkomst från riksdagarne 1664 och 1668. Af annan art voro de förberedande utskott, som nedsattes för att behandla sakerna, innan de i ståndens plena skulle föredragas, och söka på förhand leda deras beslut. När dylika utskott först kommo i bruk, kan ej med säkerhet uppgifvas. Måhända skulle man såsom ett sådant kunna anse det utskott, med hvilket år 1633 förslaget till Regeringsform meddelades; men detta står åtminstone på gränsen till hemligt utskott, emedan det ej var regeringens afsigt, att då ännu meddela förslaget åt plena. I allmänhet kan man antaga, att så länge regeringen behöll initiativet i sin hand, skulle dylika utskott ej komma i fråga; de behöfdes egentligen endast då, när något förslag utgick från ständerna. Vid riksdagen 1650 nedsatte de ofrälse stånden utskott, som gemensamt utarbetade den bekanta protesten, hvilken antogs af Borgare och Bönder enhälligt, af Presterna med stor pluralitet, hvaraf man ser, att utskottet ej hade beslutande rätt på ståndens vägnar. Under Carl XI.s minderårighet blefvo dylika utskott vanliga, än beredande ärenderna hvart för sitt stånd, än sammanträdande till gemensamma öfverläggningar; de förekomma vid alla riksdagar under denna tid.

Vigtigast af alla steg till utskottsbildningens utveckling och ständer-maktens fullkomnande var det vid 1664 års riksdag, då på

Clas Rålambs förslag Ständernas besvär sattes i sammanhang med svaret på regeringens proposition, och alla fyra ståndens utskott derom gemensamt öfverlade; det var ett försök att sammanbinda bevillningsfrågan, som ensamt berodde på riksens ständer, med besvären, öfver hvilka regeringarne hittils ensamt resolverat. Vid riksdagen 1668 uttalade Sekreta utskottet sin önskan om Bremiska härens förminskning och Riksmarskens hemkallande i sammanhang med svaret om den af regeringen begärda eventuela bevillning; och ståndens allmänna utskott sammanträdde till gemensamma öfverläggningar om svaret på regeringens proposition och deri begärda bevillningar. — År 1672 sammanträdde de ofrälse ståndens utskott för att öfverenskomma om sina besvär och om svaren på regeringens gjorda begäran om bevillning. Det är på sådant sätt, som det Engelska parlamentet dragit makten till sig; i Sverige gjorde ståndens olika intressen, att denna sammanknippning af ärendena ej hade samma påföljd, som man eljest kunnat vänta.

En annan omständighet, hvari denna tids riksdagsförhandlingar påminna om det Engelska parlamentet, innan detta ännu hade höjt sig till den förherskande makten i staten, är Ständernas ömtålighet derom att öfverläggningarnes hemlighet skulle bevaras; det var den form, under hvilken man ville skydda öfverläggningarnes frihet mot regeringens inblandning, och enskilda riksdagsmäns yttrande-rätt mot de maktägandes förföljelser. Det var i synnerhet Adeln (1664 och 1672), men äfven Presteståndet (1668), som härvid uppträdde emot regeringen, och det stundom med en skärpa, som bäst visar huru vigtig man ansåg saken vara. Ur samma källa härflöt Adelns lifliga missnöje, då regeringen 1664 hade inkallat till Stockholm en ringa skara soldater; man frågade, om de voro komna att votera med på riksdagen, man talte om att resa från en riksdag, som hölls under vapen; men det kom ej till något utbrott, emedan regeringen hemsände soldaterna innan Adeln gjort någon framställning derom.

Carl XI.s förmyndar-regering har i många fall en märkvärdig likhet med frihetstiden; hufvuddraget i begges karakter är ständernas allt mer och mer kring sig gripande makt; hvad frihetstiden utbildade och dref till sin ytterlighet, det var grundlagdt och påbegynt under Carl XI.s förmyndare. Äfven i enskildtheterna återfinner man denna likhet. Vi hafva nämnt Sekreta utskottets anspråk 1664 att vara den egentliga verkstaden för den yttre politiken; Sekreta utskottets betänkande 1668 innehåller en plan för underhandlingar med sjömakterna, som är aldeles likartad med de föreskrifter, som frihetstidens Sekreta utskott plägade lemna sin regering; partidelningen

mellan anhängarne af en krigisk eller en fredlig politik — inkallandet i rådet af de män, som förnämligast utmärkt sig på riksdagen — benägenheten hos utskotten att öfverskrida sina gränsor och i bredd dermed ett visst misstroende inom stånden mot utskotten — braskandet med „secretessen", som likväl aldrig bevarades — den utländska korruptionen — allt detta, och mera, är gemensamt för begge tidehvarfven.

Vi hafva velat göra våra läsare uppmärksamma på, huru vigtig del af Sveriges historia Carl XI.s minderårighet är; vi hafva tillika velat i korthet antyda, hvad läraren har att vänta af Hr. Carlsons arbete. Hr. C. är den förste, som med säker blick uppfattat den rätta betydelsen af denna tid, och han har framlagt resultaterna af sina djupa forskningar i en sådan form, som säkert gör dem välkomna hos alla historiens vänner. Detta omdöme gäller äfven hans teckning af den närmast följande tiden, Carl XI.s krigs- och läroår, ehuru vi sakna tid och utrymme att följa honom dit med vår anmälan.

Slutligen några detalj-anmärkningar. Pag. 106 skulle man af ordalagen kunna tro, att riksmarsk-embetet stod ledigt under hela Carl Gustafs regering, ehuru Hr. C. i första delen af sitt arbete riktigt omtalar G. Horn såsom riksmarsk. Pag. 120, der Hr. C. omtalar ståndens beslut att lemna Enkedrottningen ordförandeskapet i regeringen „i kraft af rikets lag och stadgar", tyckes han hafva förbisett, att „Ständernas förklaring om regerandet", sådan den är tryckt i Stjernmans samling af riksdagsbeslut, endast anför „vårt fria val" såsom grund för Enkedrottningens deltagande i regeringen. — Uppgiften Pag. 370 att Pomponne ankom till Stockholm d. 8. Sept. 1671, kan svårligen vara riktig, då Björnkloo, som dog d. 20. Aug., utnämdes att underhandla med honom; Hr. C. skiljer sig för öfrigt i uppgifterna om, hvilka voro svenska regeringens kommissarier, och hvilka riksråd protesterade mot alliansen med Frankrike, från Tham, „Riksdagarnes och Regeringsformernas historia" II. II, 102 och följ. utan att vi kunna afgöra, hvilkendera har rätt. — Carl Gustafs konungaförsäkran blef ej så alldeles oförändrad lagd till grund för Carl XI.s, som man skulle tro af hvad som säges Pag. 381, ehuru förändringarne icke voro så vigtiga. — Stötande om också ej vilseledande tryckfel förekomma Pag. 436 och 451, genom hvilka på förra stället Helmfelt göres till främling, på senare stället Gripenhjelm förvexlas med Gyllenhjelm.

Läsaren torde tycka, att om en recensent i en volym på 615 sidor ej funnit flera eller vigtigare anmärkningar än dessa, så kunde han behålla dem för sig sjelf. Må så vara! Men vi tro dock, at

det kan vara till någon nytta, att ur ett så utmärkt arbete som detta bortplocka de få brister, som man upptäcker.

C. G. Malmström.

Framställning af de förnämsta Esthetiska Systemerna. Af **Gustaf Ljunggren**, Docent vid Lunds Univ. Första Delen. Från och med Kant till och med Hegel. Lund, 1856. — 226 pag. in 8vo. (Pris 1 Rdr. 32 sk. Bco. = 2 Rdr. 50 öre).

Under det att vetenskapsmännen i det land, som sett alla de æsthetiska systemerna födas, snarare, hvar i sin stad, voro betänkta på att rikta verlden med ett nytt system, än att gifva henne en klar öfversigt af hvad hon redan egde, syntes de hafva glömt att arbeta för æsthetikens framtid på samma sätt, som de så flitigt verkat för de öfriga philosophiska kunskapsgrenarne, och för philosophien i dess helhet. De æsthetiska systemerna saknade alltjemt en kritisk och utförlig framställning; men saknas en sådan, är æsthetikens historia, åtminstone i vetenskaplig mening, icke möjlig: och thy förutan, utan historia, har en vetenskap, som blott lefvat några årtionden och som så oupphörligt fingras af dilettanter, ingen säker framtid. Medan nu, såsom nämndes, Tyskarne blott kastade förbiilande blickar på æsthetikens systematiska utveckling och åtnöjde sig med vinkar om saken, finna vi, att i Norden, som icke bestått en enda länk i systemernas kedja, tid efter annan försök blifvit gjorda att skrifva denna utvecklings historia. För att här endast fästa blicken vid Sverige, utgaf Professor Lidbeck i Lund, redan 1817, en „Framställning af Wolffs, Baumgartens och Sulzers, Kants, Schillers och Schellings läror om det Sköna". Att döma af Docenten Ljunggrens förord, har denna bok varit honom obekant. Dock har denna okunnighet om en aktningsvärd föregångare i ingen mån kunnat skada hans arbete. Lidbecks bok sträcker sig, som vi sett, icke längre än till Schelling; och hvad hon meddelar är dessutom föga brukbart för nutiden, hvilken, ställd uti den starkare dager, som philosophiens vidare framsteg och en djupare historisk forskning sprider öfver äldre företeelser, måste skåda Kant, Schiller och Schelling i helt annat ljus, än det, Professor Lidbecks ögon kunde uppfånga för fyratio år sedan. Deremot kunde Hr. Ljunggren näppeligen vara obekant med ett annat, äldre Svenskt arbete, som äfvenledes nära berör hans ämne: vi mena „Konst-Theoriernas Historia" af C. J. Lénström (2 häften, tryckta i Upsala, 1839). Boken är

nämligen ännu så ny, att man icke behöfver annan anvisning, än boklådans, för att hitta henne. Men detta ett lättsinnigt mångskrifveris alster, vid hvars frambringande Minerva icke blott (efter det gamla ordspråket) varit ogen, utan hvarvid hon icke alls biträdt, gör man måhända klokast att förtiga. Om vi än icke kunna förneka dess tillvaro, utan måste, för ordningens skull, omnämna försöket, följa vi dock iöfrigt med största belåtenhet Hr. Ljunggrens efterdöme.

Det tredje steget på samma bana är Hr. Ljunggrens nu anmälda skrift; och det är ett godt steg framåt. Vi hafva redan straxt i början uttalat den förtjenst, ett dylikt arbete har om æsthetikens framtid, förutsatt, att det är gjordt med den flit i studier, den urskillning i val samt den klarhet i framställning, som saken sjelf fordrar och en lärobok (hvaitill det ämnades) tillbör. Och alla dessa förutsättningar synas till den grad vara tillstädes, att vi önska förf. tillfälle till framläggande af utförligare och fullständigare arbeten i æsthetikens historia. Att slika skulle blifva „osäljbara och obegagnade", hvilket förf. menar, vilja vi, för vårt lands heder, icke tro, då den trohet i uppfattning och förmåga i behandling, förf. i denna lärospån ådagalagt, är värd all uppmuntran så väl från kritikens, som allmänhetens sida.

Bokens afmätta vidd har blott tillåtit förf. att beröra de vigtigare æsthetiska systemerna, dem, som, hvart efter annat, beherrskat sin tid: Kants, Schillers, Fichtes, Schellings, Romantikernas, Solgers och Hegels, till hvilka i sednare delen Weisses og Vischers komma att läggas. Han har varit tvungen at utesluta mindre inflytelserika, ehuru icke mindre märkvärdiga, æsthetiska åsigter och konsttheorier, såsom, t. ex., Goethes, oaktadt denne var Tysklands störste skald, och Jean Pauls, änskönt ingen såsom denne i hans „Aesthetik" begripit och mäktat skildra det komiska. Ytterligare har förf. måst åsidosätta alla de interessanta anlopp till bildande af sjelfständiga systemer, som ofta i nästan hvarje land blifvit gjorda, och icke minst i Sverige, med användande af de största snillekrafter: vi påminna blott om Ehrensvärd, Biberg och Kjellander. Åtminstone på den förstnämnde har förf. i en särskilt, af Svenska Akademien belönt afhandling, som vi snart torde få se i tryck, nedlagt specialstudier.

Glanspunkten i förf.s arbete synes oss bildas af hans vidlyftiga och dock alltigenom rediga framställning af Solgerska systemet. Att här vara klar är så mycket större förtjenst, som Solger sjelf icke

var det, utan blott, enligt den rigtiga anmärkningen, sid. 125, alltjemt „sträfvade att blifva det“.

Förf.s framställning är öfverallt gjord efter källorna. Han har dock erkänt sin förbindelse till flera æsthetici, som behandlat större eller mindre delar af ämnet. I närmaste samband synes dock förf.s egna åsigter om æsthetikens utvecklingsgång stå till Fr. Th. Vischer i Tübingen. Åt denne skriftställares af äkta Tysk halt och kärna fyllda system tyckes förf.s arbete gravitera, liksom åt en mäktigare vetenskaplig tyngdpunkt. Vischer har ock öfverallt i sin æsthetik gifvit vinkar till uppfattningen af föregångarne; och ingen kan neka (hvad Vischer sjelf just heller icke söker dölja), att vetenskapen genom honom utflyttat sina råmärken, och att han, åtminstone hittills-dags, utgör i hennes byggnad den yttersta slutstenen.

Nu, som alltid i en tidskrifts anmälanden, förbjuder utrymmet artikelförfattaren att ingå i närmare skärskådande af den föreliggande boken — utan läsaren må göra det, om han behagar. Bort det, att vi skulle tycka illa vara, om han tager vid, der vi slutat! — helst som arbetet är profhålligt.

— nd —

Om Arbeidets Ordning. En Fremstilling af den politiske Oekonomies Grundsætninger. Af **C. J. Kayser.** Kbhvn. 1857. Jacob Lunds Forlag. stor 8vo. XI og 520 Sider. 3 Rdlr. 64 Sk.

Medens den politiske Oekonomi andetsteds, navnlig i England, Frankrig og Tydskland allerede har en vidtlöftig Literatur af udförlige Værker, har denne Videnskab hos os med Undtagelse af nogle Oversættelser og Monographier hidtil ligget næsten udyrket. Oekonomiske Spörgsmaal ere vistnok traadte frem i vort offentlige Liv; men Behandlingen har været udelukkende praktisk. Skjöndt der ogsaa tidligere har været Professorer i den oekonomiske Videnskab ved vort Universitet, har Studiet af den ikke viist nogen ret Livskraft, förend den i 1848 ved Indretningen af den statsvidenskabelige Examen blev fremdraget blandt Universitetets Hovedfag. Det er maaskee tildeels den nævnte Foranstaltning, der har givet den ydre Foranledning til Udgivelsen af det foreliggende Værk, der tör betragtes som Resultat af Forfatterens stadige Forelæsninger siden den Tid.

Det Förste, der tildrager sig Opmærksomheden ved Prof. Kaysers Værk, er dets Titel. Det er en Mærkelighed ved denne

Videnskab, at den efter en lang Udvikling endnu söger efter sit Navn. Ordet „Oekonomi" er fremmed i ethvert Sprog, som har behandlet den, og udtrykker desuden ikke egentlig, hvad det kommer an paa; man har villet böde herpaa ved at tilföie „national" eller „politisk", hvilket for det Förste i Grunden indeholder en Modsigelse og for det Andet ikke gjör Videnskabens Navn mere hjemligt i noget nu levende Sprog. Adam Smith, den nyere oekonomiske Videnskabs Fader, har viist, at det er Arbeidet, som danner Grundlaget for den oekonomiske Virksomhed, og at Undersögelsen om Arbeidet derfor maa danne Grundlaget for den tilsvarende Videnskab; men han har i dette Navn, han har givet denne (Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations) fæstet Opmærksomheden mere paa Arbeidets Resultat end paa de Love, hvorefter det virker. At det er selve disse Loves Virksomhed, der skal fremstilles, udtrykker Prof Kayser i sin Bogs Indledning, idet han siger, at den oekonomiske Videnskab giver „en Fremstilling af de Love, efter hvilke det menneskelige Arbeide er ordnet. Den bliver saaledes paa en vis Maade Arbeidets Naturlære." Disse to Ord vilde maaskee kunne give den meest anskuelige Forestilling om den oekonomiske Videnskabs Indhold; men Benævnelsen har den Mangel ligesom at være laant fra en anden Videnskab, der ikke er nogen nödvendig Forudsætning for dennes Forstaaelse. Forf.'s Benævnelse „Om Arbeidets Ordning" er fri for denne Mangel og er maaskee den meest betegnende, der endnu er gjort; vil man blot som Commentar dertil læse Forf.'s Indledning, kan man ikke noget Öieblik være i Tvivl om den rette Forstaaelse deraf; men for den, der staaer aldeles udenfor, bibringer Ordet „Ordning" ikke med Nödvendighed Forestillingen om almeengyldige Love, man kan ligesaavel hentyde paa vilkaarlige positive Regler og derved vække Formodning om, at Bogen enten indeholder et Slags socialistisk System eller fremstiller den oekonomiske Politik. Men det er maaskee umuligt overhovedet ved nogen Titel at give en saa udtömmende Essents af en heel Videnskab, at man strax begriber dens Indhold; og det er heller ikke Umagen værdt at skrive en Titel for Folk, der ikke ville læse Bogen. At man imidlertid med det bedste Navn dog ikke kan frigjöre sig for Udtrykkene „Oekonomi" og „oekonomisk", viser Forf. selv allerede paa Titelbladet.

Omfanget af en Anmeldelse tillader ikke at gjennemgaae et saa omfattende Værk i dets Enkeltheder. Her skal derfor kun fremstilles, hvorledes Forf. har ordnet Stoffet.

I förste Bog omhandles Productionen; ved Bestemmelsen af dennes Begreb skjelner Forf. först imellem oekonomisk og technisk Production, udskiller Productionen i politisk-oekonomisk Henseende fra den blot privat- og nationaloekonomiske og fremstiller dernæst de forskjellige oekonomiske Skolers Opfattelse deraf. Idet han her i Grundprincipet slutter sig til den af Adam Smith dannede saakaldte industrielle Skole, hævder han imod Smith i Kraft af dennes egne Conseqventser ogsaa den ideelle eller immaterielle Production ɔ: den, der realiseres i Personer, en Plads i de productive Virksomheders Række. Ligeledes forsvarer han imod Rau og Lotz Handelens productive Egenskab. Derefter omhandles Productionens Grundbetingelser, Arbeide, Capital og Naturkraft, og de Forhold, der fremme eller hæmme deres Virksomhed. Förste Bog slutter med en særdeles interessant Undersögelse om Productionens Grændser: efterat have viist, at man paa det nuværende Standpunct ikke kan see nogen Grændse for Udviklingen af Productionens Grundbetingelser, opkastes det Spörgsmaal, om Productionen kan blive for stor, og besvares derhen, at dette först kan skee, naar der ikke findes flere utilfredsstillede Fornödenheder. Derimod gjör Forf. opmærksom paa, at det ganske vist undertiden kan synes, som om der har fundet en for stor Production Sted i en enkelt Retning, men at denne saakaldte „Overproduction“ beroer paa en feilagtig Bedömmelse af de stedfindende Forhold og derfor rettere bör kaldes „misledet Production“.

Anden Bog, om Ombytningen, fremstiller först Begrebet „Værdi“, Forskjellen imellem Brugsværdi og Bytteværdi og de Omstændigheder, som bestemme denne, og gaaer dernæst over til at behandle det vigtige Afsnit om Penge og Creditanstalter. Skulde nogen enkelt Deel af Værket synes at være behandlet med særdeles Forkjærlighed og derfor i en fortrinlig Grad at være i Besiddelse af den Klarhed, som gaaer heelt igjennem, da maatte det være dette Afsnit.

I tredie Bog, om Fordelingen, har Forf. ikke fulgt den samme Inddelingsmaade, som han f. Ex. selv tidligere har fremstillet i sine Forelæsninger, nemlig en Tvedeling i Arbeidslön og Capitalgevinst, hvilken sidste igjen deeltes i Capitalrente og Entrepreneurgevinst, men har strax sat hver af disse sidste som en selvstændig Deel af Udbyttet. At dette imidlertid kun er en anden Postering af den samme Fordeling, sees deraf, at Forf. senere (S. 511) omtaler „Productionsomkostningernes to Bestanddele, Arbeidslön og Capitalgevinst“. Med Hensyn til Spörgsmaalet om, hvorvidt der tilkommer

de begrændsede Naturkræfters „oprindelige og bestandig virkende Evne" nogen selvstændig Deel af Udbyttet, slutter Forf. sig til Careys Opposition imod Theorien om Jordrenten, navnlig som den er fremstillet af Ricardo.

Angaaende Rigdommenes Forbrug, som flere andre Forfattere have medtaget, siges i Indledningen (S. VIII), „at den er noget aldeles Vilkaarligt og Individuelt, som ikke er undergivet nogen Lovmæssighed Naar Rigdommene först ere frembragte, kan Enhver forbruge dem, som han vil, og der er ikke her Leilighed til nogen videnskabelig Fremstilling." Bogen undgaaer derved de uvedkommende Tilsætninger af Finantsvidenskab og Finantspolitik, der f. Ex. findes hos Say, og holder sig strengt til selve den politiske Oekonomies System. Paa den anden Side fremtræder det strenge System ikke saaledes i det Ydre som i de tydske Oekonomier, der ere saa systematiske og paragropherede, at de aldeles ikke lade sig læse. Fremstillingen er klar og anskuelig, lige langt fra den trættende Vidtlöftighed og den næsten endnu mere trættende Sammentrængthed. Den er heelt igjennem ledsaget af Exempler og Kjendsgjerninger, hvad der er ligesaa nödvendigt for den politiske Oekonomi som Experimenter for Naturlæren, men uden at være overfyldt dermed. Disse Oplysninger ere desuden bestandig indflettede i Texten og ikke henviste til Noter under Siden.

Medens denne Behandlingsmaade gjör Bogen tiltalende for de Studerende, der skulle benytte den som Lærebog, medförer den ogsaa en Fordeel, som er af stor Betydning for en Literatur, hvor den er det förste udförlige Værk, at nemlig ogsaa Andre end hine med Lethed kunne faae et Indblik i denne Videnskab; og ved bestandig at henvise til de Steder, hvor andre oekonomiske Skribenters meest fremtrædende Meninger ere fremförte, har Forf. desuden leveret en Haandbog for dem, der ville gjöre et mere omfattende Studium.

Maa man beklage, at den oekonomiske Videnskab först saa seent er indfört i den danske Literatur, saa har man derimod Grund til at glæde sig over, at det er skeet ved et Værk som det foreliggende og betragte det som et gunstigt Forvarsel for denne Videnskabs Udvikling hos os.

J. H.

Naturvidenskabelige Værker.

Periodiske Skrifter.

Det danske Videnskabernes Selskab. Af Oversigterne ere siden vor sidste Beretning, i förste Hefte af „Nordisk Universitets-Tidskrift", udkomne, Slutningen af 1854, og Aarene 1855 og 1856. Endvidere, Skrifter 5te Række 4de Binds 1ste Hefte og, Collectanea meteorologica 4de Hefte, som indeholder meteorologiske Iagttagelser anstillede i Grönland i Upernavik 72° 48′ NB og 55° 58′ VL fra Greenvich, i Jacobshavn, 69° 12′ NB og 51°,′ VL fra Greenvich og i Godthaab, 64° 10′ NB og 51° 58′ VL fra Greenvich, ved Missionærerne Östergaard, Mossin og Kragh og Lægerne Rudolph og Bloch imellem Aarene 1832—1854.

De i Oversigterne og Skrifterne indeholdte til Naturvidenskaberne henhörende Arbeider ere fölgende.

L. A. Colding „Naturvidenskabelige Betragtninger over Slægtskabet imellem det aandelige Livs Virksomhed og de almindelige Naturkræfter". Forfatteren har i en i Aaret 1843 til Videnskabernes Selskab indgiven Afhandling „Nogle Sætninger om Kræfterne" viist, at der, hvor de mechaniske Kræfter tilsyneladende forsvinde, fremtræde chemiske Kræfter, især Varme og Electricitet, og at i de Forsög, han har anstillet, den frembragte Varme var proportional med den ved Frictionen forsvundne Kraft. Denne Afhandling blev dengang ikke trykt, da Forfatteren vilde fortsætte sine Forsög. Nu, da disse Sætninger have faaet en stor Betydning i Physiken, er den ordret aftrykt efter Manuscriptet (1843) som et historisk Document og udkommen som et Tillæg til Oversigterne for 1856. I den senere Afhandling söger Forfatteren at udvide sine Undersögelser om de materielle Kræfters Ombytning ogsaa til Forholdet mellem almindelige Naturkræfter og den aandelige Virksomhed, som han sammenfatter i den Sætning, at den menneskelige Aand er en ny og forædlet Form af Naturens Kræfter.

Comiteen for geologisk antiquariske Undersögelser har fortsat sine Arbeider, og Professor Steenstrup har meddeelt Efterretninger om Kjökkenmöddinger paa Möen, Taasinge og Samsöe samt ved Meilgaard og flere Steder ved Kolindsund, og mellem disse Meddelelser er optaget den af Magister Bruzelius og Baron Gyldenstjerne anstillede Undersögelse af „snäckhögar och ruiner efter boningar på Kullaberg" ligesom ogsaa den af Nordvi givne Beretning over de i 1853 og 54 fortsatte Undersögelser af lappiske hedenske Grave i Omegnen af Mortensnæs,

for hvilke Videnskabernes Selskab paa Comiteens Indstilling tildeelte Hr. N. som Agtelsestegn sin Medaille i Sölv.

Eschricht, fortsatte Undersögelser over Eschinokokerne. Forfatteren har havt Leilighed til at undersöge 5 Tilfælde af Eshinokokblærer nedsendte fra Island af Landphysicus Thorstenson og Dr. Hjaltelin, og 2, iagttagne paa almindeligt Hospital i Kjöbenhavn af Candidaterne Krabbe og With.

Eschricht, om Döglingen.

Forchhammer. Undersögelse om Metallerne i Havets Planter og Dyr. Forfatteren fandt Sölv (i Pacillopora alicicornis) Bly, Kobber i Koraller og Skallerne i Moluskerne. I Zostera marina og Fucus vesiculosus fandtes Kobber, Bly, Zink (i forholdsviis betydelig Mængde) Baryt og Strontian. Ved Forfatterens Undersögelser er Antallet af de i Sövandet forekommende Grundstoffer steget til 25, som ere netop de, der overhovedet forekomme hyppigst i Naturen.

Forchhammer, om Columbiten fra Grönland. Samme, om en Methode at bestemme Mangan Mængden ved Filtrering af en Oplösning af Manganforilte med overmangansuurt Kali.

A. Hannover. Undersögelser over Tændernes Udvikling og Bygning hos Pattedyrene.

Disse Undersögelser ere senere i en större Udförlighed udkomne i „Verhandlungen der Kaiserlich Leopold-Carolinischen Academie der Naturforscher."

Hansteen. Den magnetiske Inclinations Forandringer i den nordlige tempererte Zone. Den udförlige Afhandling findes i Skrifterne; og Udtog af hans Afhandling om den magnetiske Inclinations Forandringer i den nordlige og sydlige Halvkugle, findes i Oversigterne og vil blive trykt i næste Hefte af Skrifterne. Disse meget vigtige Afhandlinger ere Frugten af mange Aars omfattende Arbeide.

Jürgensen, om Bevægelsen af electriske Strömme.

Kröyer. Bidrag til Kundskab om Krebsdyrslægten Sergestes, af hvilken för kun een Art var kjendt, men hvis Artsantal Forfatteren har bragt til 11, og dette Antal har han igjen i den udförligere Afhandling foröget til 15; Centrummet eller Middelpunctet for disse Arters Udbredning falder i Nærheden af Linien, men enkelte Arter gaae igjennem de nordlige Dele af Atlanterhavet og een naaer op til Grönland.

Kröyer. Bidrag til Kundskab om Bygningen og Udviklingen af Krebsdyrslægterne Pachybdella, Peltogaster og Sylon, parasitiske

Former, som Forfatteren anseer for at staae særdeles lavt i Organisation, idet ikke blot Muskler og Nerver ganske synes at savnes, men selv Tarmkanal og en egentlig Mund.

Kröyer. Om Krebsdyrenes Höreredskaber, i hvilken det egentlige Öre paavises hos talrige Krebsdyrformer.

Kröyer, om Ormeslægterne Sabella. Beskrivelse af et stort Antal nye Arter, hvoraf nogle endog danne nye Slægter ved Siden af den egentlige Sabellaslægt, og med flere vigtige Bemærkninger af anatomisk og physiologisk Betydning.

Liebmann, over Egeslægten i Amerika. Den nylig afdöde Liebmann anvendte en betydelig Deel af sine sidste Leveaar paa Bearbeidelsen af de amerikanske Arter af Egeslægten, hvortil hans flereaarige Reiser i Mexico gave ham Anledning, og leverede ham den vigtigste Deel af Materialet, som han fandt Leilighed til at fuldstændiggjöre ved sine udstrakte Forbindelser med andre Botanikere. Tavlerne til det fuldstændige Arbeide, som ved Forfatterens Död vare for största Delen færdige, ville paa Videnskabernes Selskabs Bekostning udkomme i Löbet af dette Aar.

Ramus, om Determinanternes Anvendelse til at bestemme Loven for de convergerende Bröker.

Samme. Bemærkninger om nogle Formler. Disse 2 Afhandlinger ere de sidste Arbeider af afdöde Professor Ramus, som, efter at han i en Række af Aar saa godt som udelukkende, deels ved Forelæsninger, deels ved Udgivelsen af Læreböger havde været beskjæftiget med sin Lærevirksomhed, syntes at ville vende sig til den selvstændige Bearbeidelse af Videnskabens Enkeltheder, en Virksomhed som blev afbrudt ved hans pludselige og uventede Död.

Reinhardt, om det brasilianske Stinkdyr, en ny Art af Slægten Mephisis.

E. A. Scharling. Bidrag til Oplysningeu af flere af de i Handelen forekommende Balsamarters chemiske Forhold. Ved den hurtige Udvikling af den organiske Chemie, som de sidste 30 Aar har medfört, have Balsamerne til forskjellige Tider tiltrukket sig Chemikernes Opmærksomhed, og Forfatteren har her leveret værdifulde Bidrag til den nærmere Kundskab om deres Eiendommeligheder.

Samme, om Döglal og Æthal, om Flydefedt. Undersögelser som vedkomme de nordiske Tranarters chemiske Forhold.

Schiödte. Carotoca og Spirachta, som föde levende Unger og ere Huusdyr, hos en Termit, ikke blot nye Bi-

drag til Kundskab om det bekjendte og paafaldende Phænomen, at Dyr, der leve i samlede og ordnede Stater saasom Myrer og Termiter, holde andre Dyr som Huusdyr, men med fortrinlige Figurer og Analyser oplysende disse meget mærkelige Dyrs Bygning og systematiske Stilling.

Schiödte. Beretning om Galatheaexpeditionens Udbytte af Insecter af Odonaternes Familie, en Sammenstilling efter Dr. Hagens Bearbeidelse af de af Hr. Adjunkt Kjellerup paa Expeditionen indsamlede Insekter af denne Familie.

Schiödte, om den i England opdagede Art af Hulekrebs-Slægten Niphargus.

Iblandt de blinde Huledyr fra Krain har Forfatteren ogsaa beskrevet en nye Slægt Niphargus' ene Art (stygius); med denne har en Niphargus, der blev funden i Mængde i en Brönd ved Maidenhead i England megen Lighed. Dens Artsforskjellighed fra den Foregaaende, er det, Schiödte i denne Meddelelse oplyser.

Schiödte, om Slægten Broscosoma og dens Forhold til den nordiske Form Miscodera.

Samme, om nogle hidtil overseete Bygningsforhold i Insekternes Theorie og Bidrag til Kundskab om Insekternes Thorax, med fortrinligt Hensyn til Latreilles Theorie om Segmont médiaire og til Forekomsten af Spiracula thoracica. Bidrag, der turde have megen Vigtighed for Insekternes Systematik.

Steenstrup har i 4, til forskjellige Tider, i 1855 holdte og i Oversigterne meddeelte Foredrag over Landets forhistoriske Faune anfört fölgende Dyr som samtidige med Landets ældste Beboere:

Tiuren (Meilgaard i Jylland og Egholm paa Sjælland). Geirfuglen, Alca impennis (Meilgaard, Havelse paa Sjælland).

Vildkatten, Felix catus (Meilgaard og flere Steder ved Kolindsund).

Lossen, Felis lynx (Meilgaard).

Bæveren (Mariedalsmose ved Kjöbenhavn, Christiansholms Mose fra hvilken sidste han har paaviist store Ophobninger af afbidte Stykker. Brönsholms Söemose, Mosen ved Vangede, alle paa Sjælland).

Endelig har han ogsaa foreviist talrige Levninger af Kjærskildpadden (Eegholm), men hidtil har han ikke kunnet före denne bestemt tilbage til en fjernere Tid end maaskee Broncealderen; samtidig med den har en lille Form af det tamme Faar været her, der afviger i Spinkelhed fra det sædvanlige.

Steenstrup, om kolosale Blæksprutter, opdrevne ved Europas Kyster (1853 paa Raaberg Strand i Jylland; 1639 til 1791 paa Islands Nordkyst; 1661 mellem Catiovk og Schevelingen i Halland, og Söemunken fanget i Chr. III. Tid i Sundet).

Steenstrup, om den Sabella marsupialis Gmel., der er en ny Slægt af Actinia-agtige Dyr, som Forfatteren giver Navnet Sphenopus.

Steenstrup, om Hectocotyldannelsen hos Blæksprutterne ialmindelighed. En med Hensyn til Blæksprutternes Generationsforhold og Systematik vigtig Afhandling.

Wöhler, om Aluminiums Reduction af Kryolith.

Videnskabelige Meddelelser fra naturhistorisk Forening.

Almindelige.

Pedersen. Vaarens Komme.

Zoologie.

Grube. Annulata Örstediana. Enumeratio Annulatorum, quae in itinere per Indiam occidentalem et Americam centralem annis 1845—48 suscepto legit ill. A. S. Örsted, adjectis speciebus nonnullis ab ill. H. Kröyero in itinere ad Americam meridionalem collectis.

Lütken. Bidrag til Kundskab om Slangestjernerne.

I. Foreløbig Oversigt over Grönlandshavets Ophiurer.

II. Oversigt over de vestindiske Ophiurer.

III. Bidrag til Ophiurerne ved Central-Americas Vestkyst.

Lütken. De ved Danmarks Kyster levende Pighude.

Steenstrup. En ny og tropisk Art af Smaagoplernes Ammeslægt: Corymorpha Sars (Corym. Januarii Stp.).

Steenstrup. Udförlig Fremstilling af Geirfuglens tidligere Udbreaningsforhold tilligemed andre Bidrag til denne Fugls Historie og Naturhistorie.

Reinhardt. Oplysning om en mærkelig Mangel af Pungen hos en Didelphis albiventris Lund.

Reinhardt. Notits om Slægten Pachyurus Agass. og de dertil hörende Arter.

Botanik.

Didrichsen. Plantas nonnullas musei Universitatis Hauniensis.

Didrichsen. Revision af de i Universitetets Museum forekommende Convolvulaceer fra Guinea.

Lange. Nogle Exempler paa Planters Acclimatisation.

Reinhardt. Nogle Bemærkninger om den Indflydelse, de idelige Skovbrande have udøvet paa Vegetationen i de brasilianske Campos.

Vaupell. Om Karbundternes peripheriske Væxt i de dicotyledone Planters Mellemstokke.

Vaupell. Om Knopperne hos Agave americana.

Örsted. Mexicos og Centralamerikas Acanthaceer.

Örsted. Plantae novae centro-americanae. I—II.

Örsted. Myrtaceæ centro-americanæ.

Mineralogie.

Hoff. Om Tinstenens Forekomst ved Ivikæt ved Arsut Fjord i Syd-Grönland.

Fogh. Nogle Graphitlokaliteter i Staten New-York.

Kirkehistorie og Nordens Historie.

Af kirkehistoriske Samlinger er Slutningen af 2det Bind udkommet. L. Helweg har begyndt anden Udgave af den danske Kirkes Historie efter Reformationen, som ikke er en uforandret Udgave af dette Skrift, men betydelig omarbeidet.

Af A. G. Rudelbach om Psalme-Literaturen og Psalmebogs-Sagen er anden Afdeling udkommet (348 S. 2 Rdlr.). Skriftet er med Hensyn til Psalmebogssagen kommet for sildig, da, som bekjendt, Roskildekonvents Psalmebog, gjennemseet af Ingemann, nu er tilladt til Brug i Kirkerne. Iövrigt indeholder det, hvad man kunde vente af den lærde Forfatter, en heel Mængde nyt Stof og behandler sit Æmne paa en for Fagmanden lærerig Maade.

Fr. Hammerich har udgivet sine, for en talrig Tilhörerkreds holdte kirkehistoriske Foredrag til Belysning af vore Kirkespørgsmaal; (208 S. 64 Sk.). Skriftets Öiemed er angivet i Titelen, det er grundet paa Studium af Kilderne.

C. H. Kalkars Livsbilleder af Guds Riges Historie (258S. 1 Rdlr. 48 Sk.) ere populære, paa Kildestudium grundede Skildringer af mærkelige kristne Personligheder. M. Melby har udgivet Fortællinger af Kirkehistorien.

Blandt Kildeskrifter til nordisk Historie maa nævnes Fortsættelserne af: Dansk Magazin 3die Række, 5te Bind, T. A. Beckers ældste danske Archivregistraturer, Gràgàs ved V. Finsen, S. Grundtvigs gamle danske Minder, endelig de saa saare vigtige Regesta diplomatica historiæ Danicæ, hvis indeværende Part gaaer fra 1536 til 1558 og altsaa omfatter Christian den tredies Tid (192 S. 4to. 1 Rdlr.).

Diplomatarium Christierni primi (424 S. 4to. 3 Rdlr.), en med diplomatarisk Nöiagtighed meddeelt Samling. Afdöde Registrator Hans Knudsen besörgede det Meste af Værket, og det var bestemt til Udgivelse 1848, lige 400 Aar efter det oldenborgske Huses Tronbestigelse, men Oprøret og Krigen hindrede samme, og det henlaa da, indtil nu C. F. Wegener udgav det og forsynede det med en Fortale og et Register.

Christiern Pedersens danske Skrifter ved C. J. Brandt, 5te Bind (544 S.). Bindet indeholder hans historiske Skrifter og er af megen Betydning for det danske Sprog.; hans danske Krönike r have ogsaa Vigtighed for Historien, især for Christiern den förstes.

Actenstücke zur Geschichte des Hochdeutschen im Herzogthum Schleswig (34 S. 24 S.) give Oplysning om den Maade, hvorpaa Slesvig planmæssigt er blevet fortydsket.

Biskupa sögur (214 S. 1 Rdlr. 32 Sk.) 1ste Deel er Kildesamlinger.

Blandt Bearbeidelser af dansk Historie og Topografi nævnes:

Budde Lund Fredericias Bombardement 1849 (128 S. 2 Rdlr. 48 Sk.), giver en, paa Aktstykker og sikkre Meddelelser grundet Beretning om sit Æmne.

E. Erslev den danske Stat, er en, endnu ikke afsluttet, god og letlæselig Skildring for Folket.

Fr. Hammerich Danmark under Adelsvælden, 3die Bind (222 S.) giver en paa trykte og utrykte Kilder grundet Fortælling af Christian den fjerdes Regjering indtil 1629.

J. F. P. Königsfeldt genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter, 2den omarbeidede Udgave (220 S. 4to. 2 Rdlr. 72 Sk.), et Værk af Flid og Nöiagtighed.

G. F. Lassen Documenter og Actstykker til Kjøbenhavns Befæstnings Historie, 1ste Deel (200 S. 2 Rdlr.). Forfatteren har særlig studeret Kjöbenhavns Historie og draget en Mængde ubekjendte Ting frem for Lyset; med Tiden kan man fra hans Haand vente en heel Historie af Kjöbenhavn, hvortil Rigsdagen har bevilget det Fornödne.

N. M. Petersen Bidrag til den danske Literaturs Historie; af dette tidligere omtalte Skrift er 3die Binds 3die Afdeling udkommet (356 S. 2 Rdlr.) indeholdende: „de mere hjemlige Videnskaber“ i det „lærde Tidsrum“ (1560—1710).

Safn til sögu Íslands, 3die Deel (200 S. 1 Rdlr.), Afhandlinger udgivne af det islandske Litteraturselskab.

F. Schiern historiske Studier, 1ste Deel (400 S. 3 Rdlr.), en Samling af tidligere trykte, grundige Afhandlinger over Partier især af den nordiske Historie.

J. Sigurdsson om Islands statsretlige Forhold (108 S.), et Modskrift fra islandsk Standpunkt mod afdöde Konferentsraad J. E. Larsens Program om samme Æmne; giver en Deel historiske Oplysninger.

J. J. A. Worsaae Minder fra Valdemar den Stores Tid, (særligt Aftryk) indeholder Oplysninger om Blypladen i Valdemars Grav, Fjennislöv Kirke o. s. v.

J. P. Trap statistisk-historisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, et nylig begyndt, vigtigt Arbeide.

W. Vett historisk-topographisk Beskrivelse af Kjöbenhavn er endnu ikke tilendebragt.

Fortsatte ere fölgende Skrifter: De danske og skaanske Herregaarde (C. E. Secher besörger nu den danske Deel af Texten til de medfölgende Prospekter), Th. H. Erslev Supplement til et almindeligt Forfatterlexicon for Danmark, nyt historisk Tidsskrift, 6te Bind. Holbergs Danmarkshistorie er paany udgivet.

Af mindre Betydenhed ere: M. Bojesen Reise gjennem Danmark, L. J. Flamand Danmarks Dronninger og Kongers Gemalinder, Sammes danske og norske Söheltes Levnet og J. Tang Börnelærdom af Danmarks Historie.

F. H.

Akademiske Meddelelser.

1. I Aarets Löb ere Conferentsraad J. E. Larsen, Professor C. Ramus og Professor F. M. Liebmann afgaaede ved Döden.

2. Ved kongelig Resolution af 23de Juni 1856 blev det overdraget Cand. juris F. J. Larsen i 3 Aar at foredrage de til den slesvigske Ret hörende Discipliner; ved Resolution af 26de Juni s. A. kaldtes Prof. Niels L. A. Höyen til som Docent ved Universitetet at holde Forelæsninger over den bildende Konst og dens Historie. — F. J. Larsen, der er födt i Kjöbenhavn den 25de Juli 1830, absolverede i Efteraaret 1851 den fuldstændig juridiske Examen, underkastede sig derpaa i Foraaret 1853 den retsvidenskabelige Embedsexamen for Hertugdömmet Slesvig, og tilkjendtes samme Efteraar Universitetets Guldmedaille for Besvarelsen af det juridiske Priis-Spörgsmaal: „en Fremstilling af Hovedforskjellighederne mellem den slesvigske Civilproces og den almindelig danske, i Forbindelse med en Udvikling af, hvorledes disse Afvigelser, uagtet det oprindelig fælleds Grundlag, efterhaanden ere opstaaede.“ Fra Mai 1854 til Mai 1856 besögte han med offentlig Understöttelse Tydskland, Frankrig, England og Italien. — N. L. A. Höyen er født i Kjöbenhavn den 4de Juni 1798. Som Student anvendte han sin Tid til at studere Konsten og Konsthistorien. Hjemkommen fra en Udenlandsreise holdt han i Vinteren 1826—1827 offentlige Forelæsninger for Konstakademiets Elever. 1829 udnævntes han til Professor i Konsthistorie og Mythologi ved Akademiet for de skjönne Kunster, og 1839 til Inspector ved Malerisamlingen. I Aaret 1847 stiftede han Selskabet for nordisk Konst.

3. Antallet af de Studerende, som efter bestaaet Afgangsprôve ved Skolerne eller Adgangsprôve ved Universitetet have ladet sig indskrive som akademiske Borgere i Aaret 1856, ere 141, af disse have 6 erholdt „förste Karakter med Udmærkelse“, 68 förste, 62 anden og 5 tredie Karakter.

Den theologiske Embedsexamen er i Aarets Löb absolveret af 31 (9 laud.; 19 h. ill. Imi gr.; 3 h. ill. IIdi gr.); den juridiske af 25 (7 laud.; 18 h. ill.); den statsvidenskabelige af 3, som alle erholdt laud.; den lægevidenskabelige af 15 (8 laud.; 7 h. ill. Imi gr.); den philologisk-historiske af 11 (2 laud.; 9 h. ill.); ved den polytechniske Læreanstalt underkastede Een sig Landbrugs-Examen og erholdt „Udmærket godt".

4. Den 31te Marts forsvarede Overlærer ved Aarhuus Cathedralskole, F. W. Wiehe, sin for Doctorgraden i Philosophien skrevne Afhandling: „De vestigiis et reliquiis synonymicæ artis Græcorum;" paa Embedsvegne opponerede Conferentsraad Madvig og Professor Ussing, af Tilhörerne Professor Dahl. Pastor B. J. Fog disputerede den 26de Juni for den philosophiske Doctorgrad: „Cartesius, den nyere Philosophies Fader". Opponenterne paa Embedsvegne vare Conferentsraad Sibbern og Professor R. Nielsen. Den 6te November forsvarede Reserveaccoucheur, Medlem af det kongl. med. Selskab, N. E. Ravn, sin for Doctorgraden i Medicinen skrevne Afhandling: „Om Svangerskabets Grændser"; de ordentlige Opponenter vare Etatsraad Eschricht og Professor Levy.

5. Til Besvarelse af de i 1855 udsatte Priisopgaver vare to Afhandlinger indkomne, over den theologiske Opgave og den philosophiske. Ingen af Afhandlingerne tilkjendtes Priismedaillen.

For 1856—1857 udsattes fölgende Priisspörgsmaal: 1. I Theologien. Der forlanges en Skildring og Karakteristik af den kristelige Mystik i de forskjellige Former, hvori den er fremtraadt samtidig med den lutherske Reformation. 2. I Lovkyndigheden. At bestemme efter danske Love Statens Forhold til Stiftelser. 3. I Statsvidenskaberne. Ved hvilke Forholdsregler og Foranstaltninger kan Staten modarbeide en Dyrtids Tryk saavel i det Hele som i Særdeleshed for de mindre formuende Klasser, og hvorvidt staaer det i Statens Magt at forebygge dens Indtrædelse. 4. I Medicinen. Der forlanges en nærmere Forklaring af de i den senere Tid iagttagne farlige og endog dödelige Tilfælde af furunculöse Sygdomme i Ansigtet, navnlig angaaende Grunden til deres ondartede Karakter og Maaden, hvorpaa Döden kan være bleven bevirket. 5. I Philosophien. At fremstille og bedömme de philosophiske Stridigheder om den menneskelige Villies-Frihed, som hos os have fundet Sted. 6. I klassisk Philologie. Der forlanges en Skildring af Gallien efter Grændser og Inddeling, efter Beboernes Klasser og forskjellige Retsstilling og efter Bestyrelse og Forvaltning, saadan som den var paa Neros Tid. 7. I orientalsk Philologie. At

fremstille og bedömme den arabiske Grammatiks Behandling i Ibn—ul—Hâgibs Kâfija. 8. I Historien. At undersøge Oprindelsen til den fordum herskende Forestilling om de romersk-tydske Keiseres formeentlige Overherredömme over andre kristne Stater, og at oplyse dens Betydning og Anvendelse til forskjellige Tider. 9. I Naturhistorien. Der forlanges en geognostisk Beskrivelse af en selvvalgt Egn i Danmark, som i det Mindste maa have en Störrelse af 2 Qvadratmile. 10. I Æsthetik. At paavise de Fortrin og de Mangler, der findes i det nyere franske Lystspil, og at undersöge baade den gavnlige og den mindre gavnlige Indflydelse, som dette Lystspil hos os har havt paa Udviklingen af den dramatiske Poesie. 11. I Mathematik. At forklare Kjædebrökernes Anvendelse paa Oplösningen af forskjellige Slags af ubestemte Ligninger. 12. I Physik og Chemie. Der fordres en historisk og kritisk Fremstilling saavel af de Undersögelser, man har anstillet over, som af de Theorier, man har opstillet for Luftelectriciteten. — „Besvarelserne af Opgaven i den klassiske Philologi skulle affattes paa Latin og Besvarelserne af den æsthetiske Opgave paa Dansk; til alle de övrige benyttes enten det danske eller det latinske Sprog, efter Forfatterens frie Valg. Afhandlingerne maa indsendes til Universitetets Rector inden den 1ste Juli 1857, med Undtagelse af Besvarelserne af den naturhistoriske Opgave, til hvis Indlevering Tiden staaer aaben indtil 1ste Juli 1858."

6. Ved Kjöbenhavns Universitet og den Polytechniske Læreanstalt var der i 1856*) anmeldt fölgende Forelæsninger og Övelser (Timetallet er beregnet ugeviis):

Det theologiske Facultet.

Dr. H. N. Clausen: Indledning til Dogmatiken, 2 T. i 1ste Halvaar, 3 T. i 2det Halvaar; Dogmatikens anden Deel, 4 T. i 1ste Halvaar; exegetiske Övelser over Afsnit af de fire Evangelier, 3 T. i andet Halvaar. Dr. C. E. Scharling: Fortolkning af 1ste Brev til Corinthierne, 3 T., og 2det Brev til Corinthierne, 2 T.; Examinatorier og sammenhængende Foredrag over bibelsk Theologi, det nye Testamentes Fortolkning, Indledning o. s. v. i 1ste Halvaar; i 2det Halvaar: Fortolkning af Brevene til Philippenserne og Thessalonicenserne, 3 T., Indledning til det nye Testament, 2 T., samt theologiske Skriveövelser, 2 T. Christen Hermansen, i 1ste Halvaar: Indledning til det Gamle Testament, 3 T., samt Fortolkning af Genesis, 3 T.; i sidste Halvaar: Fortolkning af Psalmerne, 3 T., og Propheten Jesaias, 3 T. Lic. Joh. Fred. Hagen: statistisk Oversigt over Nutidens kirkelige Forhold og Tilstande, i begge Halvaar, resp. 3 og 2 T.; i 2det Halvaar: Kirkens sildste Historie, 3 T.; i 1ste Halvaar: theologiske Skriveövelser, 2 T., i 2det: Examinatorium over Kirkehistorien, 2 T. Lic. Joh. A. Bornemann: Ethik i begge Halvaar, 3 T., i 1ste: Fortolkning af de petrinske Breve, 2 T., i 2det: Dogmatik, 3 T., samt Examinatorium over Religionsphilosophien.

*) Foraars-Halvaaret gaaer fra den 1ste Februar til den 9de Juni, Efteraars-Halvaaret fra 23de August til 22de December.

Pastoralseminariet.

Dr. Balthasar Münter: Övelser i at catechisere, 2 T. i begge Halvaar. Dr. J. H. Paulli: i begge Halvaar homiletiske Övelser og i 1ste Halvaar Foredrag over Præstens Embedsgjerning i den danske Kirke. Dr. juris A. L. Casse foredrog i sidste Halvaar Kirkeretten i 2 T.

Det rets- og statsvidenskabelige Facultet.

Johannes E. Larsen: i 1ste Halvaar practiske Övelser, 2 T., positiv Statsret, 4 T. Lic. Frederik Chr. Bornemann: den danske Kriminalrets specielle og almindelige Deel, 4 T., samt Examinatorium over Retsphilosophien, 4 T.; i sidste Halvaar: den almindelige Retslære, 5 T., den positive Folkeret, 5 T. F. T. Julius Gram: den specielle Contractslære, 4 T. (afbrudt ved Sygdom i förste Halvaar og derfor fortsat i sidste); Læren om Skadeserstatning efter dansk Ret, 2 T. i förste Halvaar; i sidste Halvaar: den danske Privatrets almindelige Deel, 4 T. Dr. Med. C. J. Kayser, i förste Halvaar: sammenlignende Statistik, 2 T., Udsigt over Danmarks Statistik, 2 T.; i sidste Halvaar: den politiske Oekonomis Theori, 4 T., og i begge Halvaar: Skriveövelser, 2 T. P. A. Vedel, i 1ste Halvaar: den danske Statsforvaltningsret, 2 T., skriftlige Övelser i det danske Statssystem, 2 T,; i 2det Halvaar: Civilprocessens almindelige Deel, 4 T., den ordinære Civilproces i förste Instants og den extraordinære Civilproces, 4 T. A. Aagesen, i förste Halvaar: den romerske Obligationsrets specielle Deel, 2 T, og den romerske Familieret og Arveret, 4 T.; i sidste Halvaar: den juridiske Encyclopædi, 2 T., practiske Övelser, 2 T., og Examinatorier over den romerske Privatret tilligemed de for Privatretten vigtigste Dele af den udvortes Retshistorie, 4 til 5 T. Lic. Andr. Fred. Krieger foredrog i förste Halvaar den statsretlige Indledning til den slesvigske Privatret, 3 T. C. N. David: Forelæsninger over Nationaloekonomiens Grundsætninger, i förste Halvaar 3 T. Dr. Th. R. Schütze, 1ste Halvaar: Romerrettens almindelige Deel, 4 T., den slesvigske Kirkeret, 2 T.; i begge Halvaar: den slesvigske Civilproces, 6 T, og practiske skriftlige Övelser; i 2det Halvaar tillige den romerske Arveret 2 T. F. Julius Larsen, i 2det Halvaar: den slesvigske Formueret, 3 T.

Det lægevidenskabelige Facultet.

Dr. O. L. Bang: i begge Halvaar den specielle Therapi, 4 Timer, samt Examinatorier. Dr. D. F. Eschricht: Ernæringslivet, 4 T. i 1ste Halvaar; i 2det Halvaar: Forplantelsen og Legemets Udviklingshistorie, 3 T., Veiledning ved de Studerendes Besög i det zootomisk-physiologiske Museum; i begge Halvaar Examinatorier og Repetitorier. Dr. C. Otto: i 1ste Halvaar: Forelæsninger over Pharmakodynamik, 2 T., Examinatorier i Pharmakognosi, 2 T.; i 2det Halvaar: Forelæsninger over Pharmakognosi, 3 T., Examinatorier i Materiamedica, 1 T., og i begge Halvaar medico-legale Övelser, resp. 1 og 2 T. Dr. S. A. W. Stein: i begge Halvaar: Forelæsninger over de chirurgiske Operationer, 3 T., samt Examinatorier og Övelser; i 1ste Halvaar: Forelæsninger over den chirurgiske Anatomi, i 2det over de chirurgiske Bandager og Maskiner. Dr. C. E. Levy: i 1ste Halvaar: den obstetriciske Operationslære, forbundet med Övelser paa Phantomet, 3 T.; Explorationsövelser paa Svangre, 2 T. i begge Halvaar, samt Övelser i den stationære og ambulatoriske Clinik, 6 T.; Læren om Börnesygdommene, 3 T. i 2det Halvaar. Dr. A. G. Sommer: den explicatoriske Forevisning af anatomisk-pathologiske Præparater, 4 T. i 1ste Halvaar, dernæst i begge Halvaar: Aandedrætsredskabernes Symptomatologi, resp, 4 og 2 T., samt Examinatorier over den pathologiske Anatomi, resp. 3 og 2 T. Dr. Carl Emil Fenger: Forelæsninger over pathologisk Anatomi; Ledelse af den medicinske Clinik paa Frederiks Hospital, 12 T. Dr. A. Buntzen: daglig Ledelse af den chirurgiske Clinik paa Frederiks Hospital; cliniske Foredrag og Examinatorier samt Operationer, 6 T. I. Ibsen: 1ste Halvaar: den almindelige Anatomi, 2 Timer; i 2det Halvaar: Underlivets Organer: i begge Halvaar: Aarelæren, 3 T.; de offentlige Dissectionsövelser, daglig 3 Timer i förste Halvaars to förste, og 2det Halvaars tre sidste Maaneder. Saxtorph: 1ste Halvaar: chirurgisk Pathologi, 2 T.; Ophtalmologi og Herniernes Chirurgi, 2 T.; i 2det Halvaar: Vævenes Chirurgi, 2 T., en enkelt chirurgisk Sygdom,

2 T. Dr. S. M. Trier: holdt medicinsk Clinik 1 T. daglig i Maanederne April, Mai, Juni, Oktober, November, December. S. E. Larsen: Foredrag over chirurgiske Sygdomstilfælde, 2 T. Dr. M. Christensen fremhævede under daglige Stuebesög paa Almindeligt Hospital det vigtigste i diagnostisk og therapeutisk Henseende; i 1ste Halvaar tillige Lægemidlernes Form- og Virkningslære, 2 T. C. A. Bock (Privatdocent) læste over Deformiteterne, 2 T. Dr. S. Engelsted (Privatdocent): Forelæsninger over Sygdommene i Aandedrætsorganerne.

Det philosophiske Facultet.

Dr. E. C. Werlauff (fritagen for at holde Forelæsninger som Senior). Dr. Fred. Chr. Sibbern: philosophisk Ethik, 2 T. i 1ste Halvaar; i 2det philosophiske Foredrag, 2 T., i begge Logik og Psychologi, tilsammen 5 T. samt Examinatorier. Dr. F. C. Petersen: Indledning til Mythologiens Studium, 5 T., og dernæst den klassiske Oldtids Mythologi, oplyst ved Konstens Værker, 4 T.; i 1ste Halvaar Æskylos's Tragoedie Eumeniderne, i 2det Övelse i skriftlig Behandling af philologiske Opgaver, 2 T. Dr. J. N. Madvig, i 1ste Halvaar: Ciceros Taler de lege agraria, 4 T., Fortolkning af udvalgte Oder af Pindar, 2 T., Övelser i Fortolkningen af Plutarchs Biographi af Cicero, 2 T.; i 2det Halvaar: Veiledning i Studiet af Virgils Æneide, 5 Timer; Övelser i Fortolkningen af en Tale af Demosthenes med latinske Disputeerövelser, 2 T. Christian Molbech: forhindret ved danske Ordbogsarbeider fra at holde Forelæsninger. Dr. Hans Math. Velschow: det danske Folks Cultur og borgerlige Forfatning fra Christendommens Indförelse til vore Dage, 3 T. R. Nielsen: den philosophiske Propædeutik, 3 T., og Examinatorier over samme. N. L. Westergaard, i begge Halvaar: Sanskrit-Kursus, resp. 1 og 2 T., Fortolkning af Bkattikávya, Raghuvança og Rigvada, 2 T.; i sidste Halvaar Hitopadeça, 1 T. N. M. Petersen, i 1ste Halvaar: den danske Literaturs Historie i det attende Aarhundrede, 2 T.; i 2det Halvaar: Udsigt over den oldnordiske Literaturs Historie og dens vigtigste Kilder, 2 T.; det danske Sprogs Ordforraad, Sproglære og Retskrivning, især i Forhold til det oldnordiske, 1 T. Dr. J. L. Ussing, i 1ste Halvaar: Billedkonstens Historie hos Grækerne og Romerne, 4 T., latinske Stiilövelser, 2 T.; i 2det Halvaar: Grundtrækkene af den græske og latinske Epigraphik, 3 T., Terents' Comoedie Phormio, 2 T. Dr. J. C. Hauch, i 1ste Halvaar: Holbergs Comoedier; i 2det: en Sammenligning mellem Ewalds Balders Död og Oehlenschlägers Balder hiin Gode med bestandigt Hensyn til den ældre og yngre Edda, 2 T. Dr. P. E. Schiern, i 1ste Halvaar: Holstenernes nationale og politiske Historie fra den ældste Omtale af det nordalbingiske Tydskland indtil det tydske Riges Ophör, 2 T., og en Række kritiske Belysninger og Oversigter af de skrevne Kilder til Danmarks Historie i Oldtiden og Middelalderen; i 2det Halvaar: Sverrigs Historie fra Revolutionen efter Kong Gustav den Tredies Thronbestigelse indtil Norges Forening med Sverrig, 2 T. Dr. A. F. Mehren, i 1ste Halvaar: Fortolkning af enkelte Maqamer i Hariri, 1 T., Övelser i Arabisk, 2 T., i Hebraisk (for Begyndere), 2 T.; i 2det Halvaar: Stykker af 1001 Nat, 2 T., Begyndelsesgrundene i det Ny-persiske, 2 T.; i begge Halvaar: Fortolkning af Muallaqaerne, 2 T. Dr. C. F. Allen, i 1ste Halvaar: de 3 nordiske Rigers Historie under Kongerne af den oldenborgske Stamme indtil Christian den Andens Fordrivelse, 2 T.; i 2det Halvaar: Europas politiske Samfundsforhold i Middelalderen, navnlig med Hensyn til Lensvæsenets og Hierarkiets Opkomst og Udvikling, 2 T. Konrad Gislason, i 1ste Halvaar over Hrafnkelssaga, 1 T.; i 2det: et Afsnit af en Saga, 2 T., et Afsnit af den oldnordiske Ordföiningslære, 1 T.; i begge Halvaar: Skáldskaparmál, resp. 2 og 1 T. Ludv. Oppermann, i begge Halvaar: tydske Sprogövelser, deels skriftligt, deels mundtligt, 2 T., og Veiledning i ældre Tydsk, 2 T. Vilh. Bjerring, i 1ste Halvaar: det franske Sprogs Udviklingshistorie fra Frants den Förstes Tid, 1 T.; i 2det: Anvendelsen af Lydlæren paa det franske Sprogs Formlære og Orddannelseslære, 1 T.; i begge: franske Stiilövelser, 2 T. George Stephens: Forelæsninger over Old-Engelsk, 2 T., det engelske Sprogs Udvikling, 2 T., engelsk Samtale, 3 T. J. J. A. Worsaae, i 1ste Halvaar: Udsigt over de danske Oldtidsminder, 2 T.; i 2det: Fremstilling af den danske Erobring af England og dens efterladte Minder, 2 T. Dr. Fr. Lange, i 1ste Halvaar: Forelæsninger over Skolens opdragende Idee og denne

Idees historiske Udvikling siden Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, 2 T.; i 2det Halvaar søgte Dr. Lange gjennem en historisk kritisk Oversigt over de Forsøg, som den almindelige Skole siden den kirkelige Reformations Tidsalder har gjort paa at emancipere sig eller finde sit eget Princip, at orientere for den rette Forstaaelse baade af dette Princip og af vore nærværende pædagogiske Tilstande. Dr. H. Bröchner, i 2det Halvaar: Grundtrækkene af den philosophiske Ethik, 2 T.

Det mathematisk-naturvidenskabelige Facultet.

Dr. G. Forchhammer, i 1ste Halvaar: Skandinaviens Bjergdannelse, 2 T.; Udsigt over Oryktognosien, 2 T., i 2det Halvaar: almindelig Geognosie, 3 T., Jordbundslære, 3 T. Dr. C. Ramus: Afsnit af Algebra og Functionslære, 3 T. Dr. E. A. Scharling, i begge Halvaar: Veiledelse til Affattelsen af skriftlige Beretninger over de i Laboratoriet udførte Arbeider, samt chemiske Övelser, 3 T.; i 1ste Halvaar: Zoochemi og almindelig organisk Chemi, 3 T.; i 2det Halvaar: Stoffernes Chemi, oplyst ved Forsög, 3 T. J. Japetus S. Steenstrup: Oversigt over Hvirveldyrrækkens Bygning og Naturhistorie, samt Oversigt over Leddedyrrækken, 3 T.; Reglerne for den zoologiske Nomenclatur og Fremstilling af Tandudviklingen og Tandskiftet hos Hvirveldyrene (Forelæsningerne bleve afbrudte ved Sygdom i 1ste Halvaar og derfor fortsatte i 2det). F. M. Liebmann: Planteanatomi; praktisk-botaniske Övelser, 2 T.; Hovedtrækkene af Planterigets Systematik og Lægeplanterne, 5 T. fra medio April; botaniske Excursioner hver Löverdag, fra medio Mai. C. V. Holten, i 1ste Halvaar: den chemiske Physik, 3 T.; i 2det: Hovedsætningerne af Lyslæren, 2 T.; i begge Halvaar: den mechaniske Physik, 3 T. J. C. Schiödte: i begge Halvaar: Övelser i Leddyrenes Naturhistorie med særligt Hensyn til Danmarks Fauna, 5 T.

Den Polytechniske Læreanstalt.

Dr. G. Forchhammer, i 1ste Halvaar: de uorganiske Stoffers chemiske Analyse, 4 T., Udsigt over Oryktognosien, 2 T.; i 2det Halvaar: uorganisk technisk Chemi, 4 T.; Udsigt over Geognosien, 3 T., Jordbundslære, 3 T., chemiske Övelser, i begge Halvaar 2 T., samt Examinatorier. L. S. Kellner, i 1ste Halvaar: descriptiv Geometri, 4 T.; i 2det: Examinatorier og Övelser i samme, 2 T. Dr. C. Ramus, i 1ste Halvaar: analytisk Geometri, Differential- og Integralregning, 6 T.; Examinatorier, 2 T. C. G. Hummel, i 1ste Halvaar: mathematisk Physik, 3 T.; i 2det: technisk Mechanik, 6 T.; i begge Halvaar: Tegneövelser, 9 T. Dr. E. A. Scharling, i 1ste Halvaar: de organiske Stoffers almindelige og analytiske Chemi, 4 T. og Examinatorier; i begge Halvaar: chemiske Övelser, 12 T. J. J. S. Steenstrup, i 2det Halvaar: Oversigt over almindelig Zoologi, 4 T. F. M. Liebmann, i 2det Halvaar: Forelæsninger over Botanik, 2 T. C. V. Holten, i 1ste Halvaar: Forelæsninger over Optik, 4 T.; i 2det: Jordklodens Physik, 4 T. Dr. A. Steen, i 1ste Halvaar: mathemathiske Forelæsninger, 4 T.; 2det Halvaar: analytisk Mathematik, Differential- og Integralregning, 4 T. B. S. Jörgensen: Agerdyrkningslære, 5 T. H. P. J. J. Thomsen, i 1ste Halvaar: Agriculturchemien, 3 T. Mekanikus H. Paulsen: i begge Halvaar Övelser i Værkstederne.

Prof. R. Nielsen har i afvigte Vinter holdt 12 Foredrag for Herrer og Damer over S. Kjerkegaards Forfattervirksomhed i dens eiendommelige Forhold til det Æsthetiske, det Ethiske og det Religiöse. Pastor, Dr. Hammerich har ligeledes for Tilhörere af begge Kjön læst over Kirkens Historie.

7. Universitetsfesten i Anledning af Hans Majestæt Kongens Födselsdag fandt Sted Mandagen den 20de October Kl. 12. Talen holdtes af Universitetets Rector, Conferentsraad, Professor J. N. Madvig; Indbydelsesskriftet indeholdt en Afhandling af J. N. Madvig: „Om de grammatikalske Betegnelsers Tilblivelse og Væsen“. Til

Mindefesten om Reformationens Indförelse (den 13de Novbr. Kl. 12) blev iaar indbudt ved et Skrift af Prof. C. E. Levy: „Christian Johann Berger, en literær-historisk Skizze." Prof. Hagen holdt Festtalen. „Rectoratet for næste akademiske Aar overtoges ved denne Fest, ifölge Gjenvalg, af det forlöbne Aars Rector J. N. Madvig. Decanatet gik ifölge de stedfundne Valg for næste Aar i det theologiske Facultet over til Prof. Hermansen, i det rets- og statsvidenskabelige til Prof. Vedel, i det lægevidenskabelige til Prof. Stein, i det philosophiske til Prof. Ussing, og i det mathematisk-naturvidenskabelige til Prof. Holten."

Studenterforeningen. (Meddeelt först i October 1856 af Senioratet). — Livet i Studenterforeningen er i det forlöbne Aar tilbragt paa sædvanlig Viis: Oplæsninger, Foredrag, Aftenunderholdninger, lystige Smaa-Gilder og större Festligheder.

Aarets Glandspunkt var naturligviis Upsala-Toget, hvilket dog her ikke nærmere beröres, da det allerede som „Fælleds-Anliggende" har fundet Omtale i et tidligere Hefte af Tidskriftet.

De sædvanlige og et Par extraordinaire Fester ere afholdte:

Rusgilder den 6. October 1855 og 13. September 1856. Ved det förste benyttedes den gamle Cantate af Hostrup og Richardt, med ubetydelige Forandringer. Tre svenske Gjæster vare tilstede, og Skaalen for dem besvaredes af Adjunkt Ryder fra Lund med en Skaal for Skandinavismens Udvikling. — Ved Rusgildet 1856 var den Hostrupske Afdeling af Cantaten afløst af en ny, ved Vilh. Rode, til ny Musik af Heise. Festens Höidepunkt var Fremförelsen af en stor decoreret Leer-Griis, der indviedes ved en Tale og derpaa hensattes i Localet for at fyldes med Smaamönt til Byggefondet. En norsk og en upsalensisk Gjæst vare tilstede, og Skaalen for Upsala, der siden Toget har været en staaende Skaal ved alle vore Gilder, tömtes med saameget desto större Begeistring, da en Broder derovrefra kunde modtage og hjembringe den.

Den 29. December 1855 havde vi Juletræ paa sædvanlig Maade.

Den 8. Januar 1856 fejredes den aarlige nordiske Höitid i Foreningens Sal; men som sædvanlig med Adgang for alle Studenter. Taler og Sange manglede ikke. Under Festen indtraf en Telegraphdepesche med Hilsen fra Upsala; den besvaredes samme Aften saaledes:

„Da vi modtoge Eders Hilsen, sang vi:

Vort Haab er fast, vor Tro er stærk,
Og sandt og klart vort Øjemærk,

Vi bygge Nordens Eenheds-Værk,
Og Gud vil give Lykke."

Fastelavnsmandag (4. Februar) opfordrede Menelaos, Atreus' Sön, alle Troer og Achæer, Civilister og Militære, Guder og Gudinder osv. osv. til at indfinde sig udenfor den Stad Troja for at gjenvinde Helena. En stor Skare, hvoriblandt en ualmindelig Mængde skjönne Kvinder samledes paa Atridens Bud; to Optog: „Æneas med Familie og hylende Kvinder" og „Amazonerne" droge forbi Kongen; en Helt offredes til Guderne o. s. f. Paa Theatret i Troja opförtes en „pas de deux" og en „dramatisk Scene: Svinepolitik", og tilsidst var der Bal, hvor endog Françaiserne opförtes. En Fredshymne" blev afsunget ved Soldet.

I Januar Maaned mistede Foreningen et af sine ypperste og kjæreste Medlemmer, idet C. Hostrup var kaldet til Præst for Silkeborg i Jylland. Den 21. Januar holdtes der i den Anledning en Afskedsfest i Foreningens Sal, som neppe kunde rumme alle dem, der vilde deeltage. En Cantate „Præstens Studerekammer (et Perspectiv)" med Musik af Heise, var forfattet af C. Ploug, som ogsaa holdt Hoved-Talen, hvori han udbragte Skaalen for Hostrup navnlig som „Studentercomediens Fuldender", idet han udviklede den Hostrupske Comedies Forskjel fra dens Forgjængere. Der var skrevet ikke mindre end 5 Sange, og mange Taler bleve holdte, som alle meer eller mindre toge Udgangspunktet fra Hostrup og hans Virken. Efter Bordet opförtes en af Ploug forfattet dramatisk Scene, der var en Art Fortsættelse af „Gjenboerne"; Hovedpersonerne i dette Stykke optraadte, og Hostrups Afreise fra Kjöbenhavn var naturligviis ogsaa heri det, hvorpaa Tanken henlededes. Og saaledes böd vi da ved en glad Fest Farvel til ham, hvis glade, freidige Sange ikke skulle uddöe paa Studenternes Læber.

Den 16. Marts döde en af vor Nationalitets og vor Friheds tidligste Forkjæmpere, Etatsraad og Bankdirectör Lauritz Nicolay Hvidt. Efter Senioratets Opfordring fulgte Studenterne ham til Jorden, og Sangforeningen udförte en af C. Ploug forfattet Sang til en Choralmelodi.

Den 16. September ankom Hs. kgl. Höjhed Norges Vicekonge, Kronprinds Carl til Sverrig og Norge, her til Staden, og samme Dags Aften bragte Studenterne ham et Fakkeltog med Tale og Sang. Paa et nogle Dage iforveien af Senioratet sammenkaldt almindeligt Studentermöde var en Comitee udvalgt til at ordne det Fornödne, og begjærede som Deputation Audients hos Hs. kgl. Höjhed igjennem

den svensk-norske Chargé d'Affaires ved vort Hof. Med Hs. Majestæt Kongen ved sin Side modtog Vicekongen paa Christiansborg Slot Deputationen, hvis Ordförer C. Ploug derpaa udbad sig Tilladelse for Comiteen til at overbringe Hs. kgl. Höjhed de danske Studenters Hylding. Han bad Hs. kgl. Höjhed först modtage den som et Udtryk for den Tak, der skyldtes saavel hans kongelige Fader som ham selv paa Grund af den Modtagelse, Studenterne havde faaet i Stockholm og Naturforskerne i Christiania, og dernæst som et Udtryk for den Glæde, vi fölte „ved at see Sverrigs förste Sön og Norges förste Mand paa Danmarks Grund." Vicekongen takkede og begav sig derpaa, fulgt af Hs. Majestæt, ud paa Slottets Balcon; Sangen istemmedes nu nede paa Pladsen, og Hurraerne löde först for Vicekongen, dernæst for Hs. Majestæt, vor Konge. Hs. kgl. Höjhed begav sig da ned paa selve Pladsen, og udtalte endnu engang der for den hele Forsamling sin Tak for den Hilsen, der var bragt ham. — Næste Dag viste Hs. Majestæt Kongen Deputationen den Naade at indbyde den til Taffel paa Christiansborg Slot.

Som sædvanlig er det Hr. Mantzius, Foreningen især har at takke for Oplæsningerne; „Ulysses von Ithacia", „Jacob von Thyboe", „Freden" af Aristophanes ere blevne hörte med Taknemlighed af talrige Forsamlinger. Hr. Landsthings-Secretair Schack har havt den Godhed at oplæse et originalt „Udkast til en Novelle" af en Anonym.

Ved Aftenunderholdningerne er det fornemmelig Sangforeningens Kræfter, der lægges Beslag paa, og denne, som er en aldeles selvstændig Forening med sin egen Bestyrelse og Ökonomi, er altid med megen Velvillie kommen Studenterforeningen imöde, naar der herfra er kommen Anmodning om Hjælp enten i vore egne eller den almindelige Studenterstands Interesser. — I Begyndelsen af Vinteren 1856 er der i Studenterforeningen selv bleven oprettet en Post som Musikinspektör, hvem det paaligger at sörge for Anskaffelsen af Musikalier og Vedligeholdelsen af Musikbibliotheket, samt at foranstalte musikalske Aftenunderholdninger, og som da med Hensyn til det sidste Punkt vil kunne söge sine Kræfter frit i den hele Studenterverden.

Til Aftenunderholdningerne maae ogsaa regnes Oplæsningen af besvarede Priisopgaver. Det er naturligviis kun lystige Smaa-Arbeider til öieblikkelig Morskab, man her har sögt at fremkalde: En Vise om Dagens Begivenheder, en Afhandling om „Soldetalens

Væsen og Betydning". Et af disse Arbeider: „Paa Ballet, Skizze af Vilh. Rode", en satirisk Skildring af det kjöbenhavnske Selskabsliv, var dog af en mere almindelig Betydning; den blev modtaget med stort Bifald og har senere været trykt som Feuilleton i „Fædrelandet". — En Bedömmelses-Comitee har været nedsat, og en Aften i Maaneden valgt til at oplæse saavel Arbeiderne selv som Bedömmelserne. Belönningen for en vunden Priis har sædvanlig været en eller anden god Bog, for Accessit: fri Punsch ved Soldet samme Aften.

Foredrag ere holdte af Hr. Student Clemens Petersen over „Skuespillerkonsten" (30. Januar); af Hr. Student Bergsö om „Myrerne" (15. Marts); af Hr. Professor H. N. Clausen over „Schouws offentlige Liv" (5. April); og af Hr. Dr. phil. Forchhammer om „det gamle Roms Vandforsyning med et Sideblik til vore kjöbenhavnske Forhold".

I April opförtes paa Salen Vaudevillen: „En Feiler" af stud. med. & chir. Vallöe.

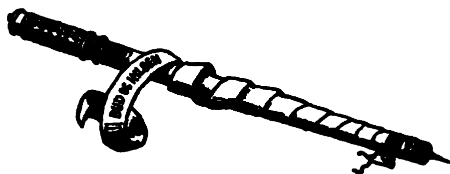
Ved Dr. phil. Forchhammers Velvillie har der i October været udstillet en Samling Photographier af romerske og venetianske Bygninger, medbragte fra Udlandet.

I Aarets Löb er der foranstaltet en Lovrevision, og Böger ere vexlede med Söster-Universiteterne.

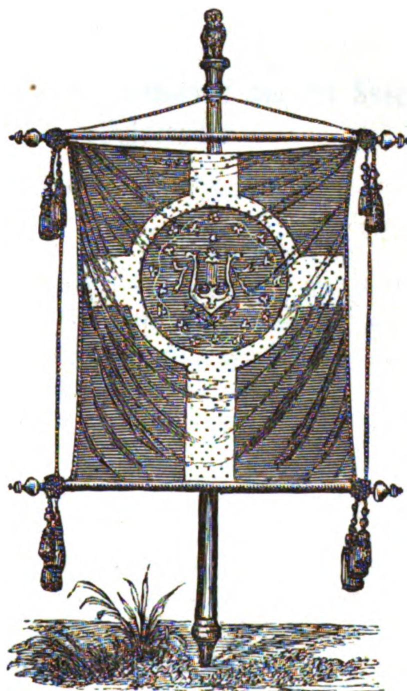
INDHOLD AF TREDIE AARGANGS FÖRSTE HEFTE.

Har du en Ven, kom ofte til ham!
Thi med Krat begroes og med höit Græs
Den Vei, som Ingen træder.

Hávamál.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

TREDJE ÅRGÅNGENS ANDRA HÄFTE,

UTGIFVET AF G. LJUNGGREN.

1857.

LUND.

TRYCKT UTI BERLINGSKA BOKTRYCKERIET.

Gamla bruk och ceremonier vid ett Svenskt Universitet.

Af Professor **Joh. Gust. Ek.**

En viss benägenhet för pomp och ståt, för stora anstalter och festliga tillställningar ofta utan synnerlig anledning, är något icke blott för de Svenska Universiteten, utan till och med för Svenska folket utmärkande. Hvaruti denna benägenhet ytterst har sin grund, vill jag lemna osagdt och inskränker mig till att antyda det närmast tillhands liggande sättet att förklara företeelsen, nemligen att i ett glest befolkadt land, med stora afstånd och ett i alla afseenden föga rörligt lif, behofvet af ett och annat afbrott i det enformiga hvardagslaget skall kännas starkare, än annorstädes. Att äfven våra större städer i detta fall föga skilja sig från småstäderna och landsorten, låter väl icke på alldeles samma sätt förklara sig: åtminstone bortfaller der tanken på afstånd och gles befolkning. Deremot qvarstår, med vårt ännu föga utbildade statslif, äfven för dem, bredvid en större rörlighet inom den enskilta näringsdriften och affärsverksamheten samma hvardagslagets enformighet och samma behof att genom en festlig tillställning hålla sig skadeslös för obehaget af det prosaiska enahanda, som eljest utgör den stående dagordningen. Dertill kommer, att de större städerna likväl alltid, i godt som i ondt, i folksed och folklynne, äro en trogen afspegling af landet i sin helhet.

Vid Universiteterna åter, förlagda, som dessa hos oss äro, i sådana mindre städer, der ingenting tilldrager sig, der tillfällena till konstnjutning af hvad slag det vara må äro sällsynta, der befolkningen med undantag af sjelfva Universitets-personalen är fremmande för allt literärt intresse, om också numera icke såsom fordom fiendtlig mot Universitets-elementet*), der vidare den förädlande och på samma gång med kammarstudiernas enformighet försonande inflytelsen af ett bildadt familjelif på långt när icke kan komma alla studerande till godo, der har man af gammalt företrädesvis känt behofvet af särskilta högtidligheter, för att åt de unga sinnena bereda den omvexling, hvarförutan Universitetslifvet skulle blifva en odräglig slentrian. Men nu ville olyckan, att sjelfva högtidligheterna genom att antingen år för år eller åtminste hvart tredje år upprepas efter ett fastställdt ceremoniel, snart nog förlorade den betydelse och den verkan, som var åsyftad. Äfven de blefvo en slentrian, och högtidligheten var någongång allraminst bevistad af dem, för hvilka den närmast var beräknad. När dertill kom, att ceremonierna icke blott voro ideligen desamma och knappast lemnade något utrymme åt den, som för tillfället officierade, att i mån af sina personliga egenskaper förhöja det helas verkan, utan också, sedan de under århundraden bibehållits oförändrade, i åtskilliga delar gjorde intrycket af något löjligt, snarare än af något högtidligt, så lärer det icke kunna nekas

*) År 1674 anförde en för excesser anklagad student till Consistorii protocoll bland annat följande: "Och hafver man thessutan in communi nogsampt att beklaga sig öfver thetta folkets här i staden stora jllvillia emot studenterne, thy allt thet jlla görs i staden vare sig af borgare, bönder eller ock andra främade, dhet göra allt studenterne, som man allena med ett exempel, der nyligen skedde, vill see låta, ty andra aftonen efteråth, då voro några borgare tillijka med en hop främande från landet, som både redo och gingo grassatim, och ibland annat voro på byfogdens bislag och slogo och tornerade, för hvilket allt studenterna fingo skull, som mig sjelf blef sagt om morgonen efteråth."

att det var högt på tiden, att vara betänkt på en så beskaffad ombildning af formerna, att dels samtidens skönhetssinne dermed kunde förlika sig, dels den personliga förmågan att gifva åt tillställningen ett vetenskapligt intresse kunde derinom röra sig med full frihet.

I. Rectors-ombytet.

Den oftast återkommande högtidligheten och som just derföre lopp största faran att förlora sitt intresse, var Rectorsombytet. Under de första tjugo åren efter vårt Universitets stiftelse ombyttes Rectoratet hvart halfår; och de i 1668 års statuter fastställda dagarne för ombytet voro 8:de dagen före Thomædag och 8:de dagen före Johannes Döparens dag, så vida icke den var antingen helgdag eller dagen före helgdag, för hvilket fall nästföregående dag var för högtidligheten bestämd. Men redan den 20 Aug. 1688 anbefalldes genom Kongl. Resolution, att här likasom i Åbo Rector Magnificus skulle blifva vid förvaltningen "hela året omkring." Äfven i afseende på ceremonierna vid den nye Rectorns inställande i embetet voro i de gamla Statuterna ganska omständliga föreskrifter gifna. Sålunda borde, sedan invigningen, som det heter, dagen förut blifvit genom ett tryckt programm förkunnad, den valde Rectorn med Professorerna och andra af Academiæ-Staten klockan 8 efter gifvet tecken med ringklockan (förmodligen medelst så kallad "*kimning*" som ännu för 25 år sedan brukades) gå i procession till sin företrädares hus. Derifrån skulle, när alla blifvit samlade, afträdande Rector, klädd i sin kåpa, samt företrädd af Pedellerna i sina kåpor och med spiror i händerna, ledsagas till kyrkan. Der skulle han från en catheder hålla ett för tillfället lämpligt tal, som icke fick räcka mer än en halftimma. Derpå framkalla och för församlingen föreställa den af Collegium valde efterträdaren, samt låta för honom uppläsa hvad om Rectors Embete var stadgadt och till iakttagande deraf förbinda honom genom ed efter ett föreskrifvet Latinskt formulär. När eden var aflagd, skulle af

den gamle till den nye Rectorn öfverlemnas embetets insignier, nemligen 1) *Spirorna;* 2) *Sigillet;* 3) *Nycklarna* till archivet, fängelset och Aerarium ("fiscus"); samt 4) *Academiens constitutioner* (inbundna i en bok in folio tillika med Academiens privilegier, med vidhängande sigill i silfvercapsel). För hvart och ett af insignierna skulle en kort påminnelse om deras bruk och betydelse lemnas. Dessa påminnelser voro vanligen af ungefär följande innehåll: De två silfverspirorna, (öfverst prydda med en sol, på hvars glob stod att läsa *sapientia divina* på ena sidan, *sapientia humana* på den andra, skulle beteckna dels Rectors stora makt och myndighet, dels den snöhvita rättrådighet och trohet, hvarmed han borde sitt embete förvalta. Sigillet skulle begagnas till att rätt och ordentligt bekräfta Consistorii beslut, bref och betyg samt andra documenter af offentlig betydelse och giltighet. Nycklarne (åtminstone i sednare tider af silfver och aldrig begagnade för annat ändamål, än detta uppvisande) skulle användas att i rättan tid öpna och tillsluta archivet, ærarium och fängelset; med tillönskan, (sedan nycklarne blifvit blott två och nyckeln till archivet undantagits) att den ene måtte mycket flitigt begagnas, så väl för inläggande af Academiens inkomster, som för utbetalande af löner och belöningar, arfvoden och stipendier; men att den andre deremot — nyckeln till fängelset — så mycket mera sällan måtte behöfva begagnas. Böckerna (studentmatrikeln har nemligen blifvit tillagd) skulle den ena väl vårdas och den andra upplåtas endast till inskrifvande af sådana namn, af hvilka universitetet finge heder.

Det är en särdeles uraktlåtenhet, att då Constit. så noggrannt reglera öfverlemnandet af de öfriga insignierna, af hvilka några t. ex. spirorna aldrig mer än vid tillträdes-ceremonien kommo i Rectors hand, utan alltid buros af pedellerna, icke ett ord är nämndt om, huru Rectors-kåpan borde af pedellerna förflyttas från afträdande på den tillträdande Rectors axlar; och det fastän kåpan ("toga peculiaris") redan vid föreskriften om processionens afgång till kyrkan var

nämnd, såsom den der af Rector borde bäras. Likaledes saknas föreskrift om Rectorshattens förflyttning från det ena hufvudet till det andra, hvilket blef sjelfva slutceremonien, hvarunder afträdande Rector precist i det ögonblick, då han satte hatten på tillträdaren, med hög röst utropade denne till lagligen constituerad Rector (Rectorem magnificum creo creatumque renuntio).

Slutligen sedan Acad. Secreteraren uppläst de vigtigaste af Constitutionernes stadganden om de Studerandes lefverne och seder samt om deras privilegier, skulle den nye Rectorn emottaga sitt embete med en tre qvartsidor lång bön efter föreskrifvet formulär, på Latin, såsom allt annat vid hela ceremonien, och hvad värre är på temligen klen latin *).

Men liksom om man sjelf insett att den Latinska bönen med all sin mångordighet icke var någon rätt bön, skulle processionen efter dess slut gå ned i kyrkan för att der hålla "vanlig bön" (preces in templo usitatas). Efter och i sammanhang med talet om processionens återgång till nedre kyrkan för att hålla vanlig bön föreskrifves, att sångare borde så väl före som efter bönen helsa den nye Rectorn med musik (concentu musico). Förmodligen har det varit den allt-intill *Otto Lindblads* tid rådande bristen på en ordnande och sammanhållande kraft inom studentsången, som har vållat sångens inställande vid Rectorsombytet. Detta är eljest af alla de gamla bruken det, som bäst förtjente att återupplifvas. Också är det anmärkningsvärdt, att Rectorsombytet vid Gymnasierna ännu i vår tid (åtminstone var det förhållandet i Wexjö mot slutet af 1820-talet) kunnat med vacker

*) Vi uttaga ur hopen ett par punkter till prof: "Effice, ut in hoc patriæ Athenæo, in præsenti et omnibus sequentibus temporibus, ad finem usque universi, vigeant floreantque omnia, literarum divinarum et humanarum studia, celebrantia laudes tuas et Ecclesiæ reique publicæ conducibilia. Protege sub umbra alarum tuarum regni exercitus, terra marique, eosque pro Regis incolumitate publicaque patriæ salute pugnantes arma fortitudine ac tui reverentia, quibus (!) prosperum rerum successum adjunge et victorias.

sång af den studerande ungdomen illustreras, under det att denna tillökning i högtidligheten fått vid Universiteten undvaras.

Allt skulle i kyrkan vara slut kl. 10 då processionen skulle afgå till den installerades hus, för att intaga en tarflig måltid, hvartill Pro-Cancelleren, ord. Professorer, Räntmästare och Secreterare *borde* vara bjudna. Canceller, Biskop och Landshöfding *fingo* bjudas, om någon af dem händelsevis var i staden. Deremot var det rent af förbjudet vid 6 marks böter för hvarje gäst, att bjuda någon annan än de här uppräknade, eller att följande dagen hålla gästabud ånyo.

I dessa bruk har under de följande 185 åren blott det blifvit förändradt, att pedellerna längesedan upphört att vara "togati," men att deremot utom *Rectors-kåpan* af purpursammet med bräm af guldgalon tillkommit *Rectorshatten* af samma färg och ämne, och att, när de öfriga insignierna voro aflemnade, den nye Rectorn med dem begge bekläddes, att processionen utgår ifrån och efter acten upplöses i "loco Consistorii" samt att middagen är afskaffad. För öfrigt hade alltsamman bibehållit sig oförändradt ända till år 1853. De utfärdade nya Statuterna gåfvo väl egentligen ingen anledning till ändring, då det fastmer hette, att utnämnd Rector skall "med vanlig högtidlighet" i embetet insättas. Men på afträdande Rectors förslag medgaf då Consistorium, som icke fruktade att i den vanliga högtidligheten någon minskning skulle uppkomma genom en och annan tidsenlig förändring i formen, 1:o) att Rectorsombytet skulle få förrättas på Academiens Sollennitetssal, ej såsom dittills i Domkyrkan; 2:o) att modersmålet finge begagnas, i stället för Latinet; 3:o) att öfverlemnandet af insignierna, bland hvilka med upphörande af Academiens forum privilegiatum åtminstone nyckeln till fängelset icke vidare kunde omtalas, inskränktes till det enda utmärkelsetecken, som under embetsförandet af Rector personligen hade begagnats, *Rectors-drägten.* Äfven deri gjordes följande året den förändring, att drägten af Rector aldrig bars, icke ens

vid Rectoratets aflemnande, utan blott vid ombytet uppvisades, mera såsom en symbol af den nyes värdighet.

Förändringen har haft den helsosamma verkan, att då i kyrkan vid den latinska ceremonien sällan öfver 20 personer och ofta knappast 5 studenter voro tillstädes, sjelfve patres antingen uteblefvo eller med otålighet afbidade slutet på den tröttande och urmodiga högtidligheten, så har efter förflyttningen och modersmålets införande afträdande Rector kunnat med mera tillfredsställelse utarbeta och inför ett talrikt auditorium föredraga det tal öfver något till hans läroområde hörande ämne, hvarmed han borde aflemna embetet till sin efterträdare.

Innan vi afsluta berättelsen om bruken vid Rectors-*ombytet*, torde det tillåtas oss att kasta en flyktig blick på de gamla stadgarne för och bruken vid Rectors-*valet.*

Rector skulle enligt constitutionerna väljas efter Faculteterna och Professorernas säte i Consistorium, så att då ena året en Theolog varit Rector, skulle under det följande en Jurist, derpå en Läkare, och slutligen en Philosoph inträda, och så allt framgent så länge tills de tre fåtaligare Faculteterna voro genomgångna, hvarefter turen skulle fortsättas utan afbrott mellan de återstående ordinarie Professorerna i Philosophiska Faculteten. Ingen kunde dock blifva Rector som icke i två år innehaft Professorat eller annat hederligt embete. Icke heller kunde efterträdaren till den, som i samma Rectors-cirkel beklädt eller blott varit i tur att bekläda men afsagt sig Rectors-Embetet, till Rector väljas.

Om någon utan laga förfall vägrade att åtaga sig Rectors-Embetet, då han dertill blifvit i laga ordning vald skulle han allvarsamt varnas, och om han icke destomindre fortfor i sin vägran, allt framgent uteslutas från denna heder. Detta stadgande har knappast mer än en gång blifvit tillämpadt: och deraf blef, mest för personens skull, som undandrog sig, en cause celèbre. Det var *Es. Tegnér*, som den 22 April 1818 till Consistorii protocoll afgaf ett anförande, hvaraf vi såsom ett anecdoton intaga följande:

"Med Rectors-Embetet äro numera förenade en mängd af skyldigheter och befattningar, hvilka med en Professors studier och öfriga göromål icke äga den ringaste gemenskap. Till Rectors afgörande och handläggning förekomma nästan dagligen Juridiska och Oeconomiska, Cameral- och Politimål. Han är icke fritagen från något utom sin egentliga Profession, hvilken i jemförelse med hans öfriga vigtigare värf måste betraktas såsom bisak. Det tillkommer mig ej att bedömma, huruvida hela denna practik icke ytterst beror på ett oriktigt och öfver höfvan utsträckt begrepp om Academisk Jurisdiction; det är nog att dess nödvändighet nu existerar och att Rectors-Embetets förvaltning derigenom fordrar ett alldeles eget studium som i ingen af de fyra Faculteterna kan inhämtas, och hvari man knapt hunnit nödtorfteligen orientera sig, innan man måste lemna Embetet ifrån sig till en annan nybegynnare. Det är icke hvar och en gifvet att finna sig i nya och ovana förhållanden. Man kan dertill sakna förmågan, möjligtvis äfven lusten. Som Consistorii Ledamot är jag nödsakad att deltaga i de täta öfverläggningarne om skuldfordrings- och Concours-mål, om gatusopning och lykttändning; men att som Ordförande presidera deri öfverstiger alldeles mina krafter. Jag anhåller derföre såsom en ynnest att härifrån, både nu och framdeles blifva förskonad, och får åberopa min härtill i Constitutionerna IV Cap. IV mom. förvarade rättighet. Den varning, detta ställe omtalar, är jag skyldig att underkasta mig, i fall Consistorium så för godt finner; men jag öfverlemnar likväl till Consistorii eget upplysta ompröfvande, huruvida den icke skulle kunna besparas, då jag på förhand kan försäkra, att den hos mig ingen ändring verkar i ett långt för detta fattadt och oföränderligt beslut."

Varningen besparades dock icke, utan meddelades ganska fullständig, såsom efterföljande stycke ur dagens protocoll utvisar:

"Då nu desse af Consistorii Academici Ledamöter jemte

Acad:s Rector gifne särskildte yttranden, uppå Herr Professor Tegnérs sist uppläste anförande, icke syntes verka minsta ändring uti hans deri förklarade beslut att Rectors-Embetet sig undandraga, fann Acad:s Rector sig i den obehagliga nödvändighet att gifva Herr Professoren den i Constitutionerna anbefallda allvarsamma varning, hufvudsakligen innehållande en vänlig, men tillika allvarsam påminnelse om de pligter, hvarje Professor sig åtagit att efter yttersta förmåga främja Acad:s heder och gagn: — de vidtutseende påföljder, ett så sällsynt exempel som detta skulle kunna äga för hela inrättningens bestånd: — en försäkran att Rectors-Embetet ingalunda vore så svårt eller oangenämt, som en ovan kunde föreställa sig, då man är understödd af ädla och aktningsvärda kamraters välvilja och goda uttydning samt medverkan i allt, som godt och nyttigt vara kan: — och ändtligen ett öfverlemnande till Herr Professorens närmare eftersinnande, hvad de orden, som i constitutionerna nämnas, hafva att innebära: "Den som undandrager sig att detta Embete emottaga, skall allt framgent uteslutas ifrån denna hedren."

Men någon tid derefter fick Rector sjelf af Acad. Cancelleren Excell. Engeström en så kallad skrapa för sitt nit om "inrättningens bestånd."

I äldre tider gaf man akt på, om bland studenterna fanns någon ung Herre (Adelsman) och illustris persona, som skulle vilja taga emot Rectors-embetet; och då blef han gerna vald "för åtskilligt, som han kunde befordra Academien till." Den Professor, som var i tur, fungerade då under namn af Pro-Rector. Så blef Välb. Herr Sven Ribbing vald d. 21 Nov. 1674 såsom varande af en illustri familia, dragande en god affection till Academien och derhos hafvande i tre runda år varit här och visat ett exemplariskt lefverne på Academien. Någon gång var den unge Adelsmannens fader förståndig nog att afböja ett sådant val: så Cancelleren G. O. Stenbock, då hans son var af Consistorium utsedd.

Denna uppmärksamhet emot den studerande Adeln gick ända ned till de Academiska Nationerna. Så kallades någon

gång en välboren Herres son, "för den högt berömmeliga godhet fadren visat en del af Nationen" till Curator Honorarius och den förut varande ordinarien lemnade genast sin befattning, för att först efter den välbornes afgång återtaga densamma.

2. Magister-promotionerna.

Vid promotionshögtidligheterna — för att nu öfvergå till dem — fästa Academiens äldre statuter vida mindre uppmärksamhet. Föreskrifterna äro i denna del vida torftigare än ifråga om ceremonierna vid Rectors-ombytet. "Promotor" (ordet skulle vara Latin, men är det icke) borde dagen förut genom högtidligt programm inbjuda alla Acad. medborgare. Samma dag borde också Faculteten sammanträda för att åt hvar och en promovendus bestämma hans rum. Dervid skulle visserligen lärdomen tjena till rättesnöre, men i collisionsfall skulle man hafva afseende på ålder och tjenstebefattning, ifall sådan innehades. Denna punkt vållade i äldre tider Faculteten mycket bryderi. Vid den första magisterpromotion post Academiam instauratam och den äldsta, hvarom Facultetens protocoller upplysa, neml. den af år 1688, var Faculteten tveksam redan i valet af Primus. Detta föll slutligen på Candidaten *Canutius*, dels derföre, att han, men icke den andre, som var i fråga, kunde i egen person tillstädeskomma, dels derföre att han var den äldste "Probsten" bland promovendi. Locus ultimus skulle såsom en "locus synnerligen honoratus" uppdragas "Notario Consistorio Ecclesiastici Herr Candidaten *Winslowio*, eller "dher han i widrigt fall den offerten skulle vedersaka" Candidaten *Christophoro Grundh*. Nu hade man väl primus och ultimus gifna. Men nu återstod att välja en secundus (eller noga räknadt tertius) och att afgöra i hvad ordning de öfriga skulle gå. Faculteten stannade efter mycket delibererande i det beslutet, att en af cancelleren recommenderad client, en Pastor & Præpos. *Tajard*, hvilken icke synes hafva hvarken undergått examen eller ens disputerat, utan af Kongl. Maj:ts Nåd fått

"indulgenntiam promovendi," skulle hafva tredje rummet. De öfriga anmodade Faculteten förgäfves att sinsemellan öfverenskomma om rummet, utan måste gripa sig an och bestämma derom. Vid 1699 års promotion anfördes, vid rangfrågans afgörande, följande skäl, hvarföre en viss borde blifva Primus: 1) att han troddes vara den äldste till åren af præsentes; 2) såsom den äldste Academicus; 3) såsom predikant vid Kongl. Maj:ts "lifgardie" till fots, hvilket vore, om icke förmer, åtminstone æquivalent med en Pastor på landet; 4) såsom hitkommen med Kongl. Maj:ts allernådigste remisse på Landskrona præpositur och pastorat; 5) såsom den der uti "Examinibus philosophicis" gifvit så berömliga "profver" på sin erudition som någon af de andre. — Hvad de öfriga Canditaterna beträffade, ville Faculteten förfråga sig hos Biskopen och Procancelleren, ant. de som äro Pastorer på landet eller prester vid Amiralitetet borde hafva företrädet. Vid 1706 års promotion förekommer ingenting om utväljandet af primus, ultimus och tertius; men för öfrigt heter det i protollet, att rangen blef "blant dem, som suto in officio, alltsom de sinsemellan kunde förenas;" de öfriga drogo lott och det icke mindre än 3 gånger.

Ända från 1706 anställdes ingen promotion förr än 1719. Hvad primatet den gången beträffar förekommer det egna, att i sessionen d. 1 Dec. utsågs en af de Tyska Pastorerna i Malmö att blifva Primus (eller Respondens, som det då också kallades), sedan Faculteten i närmast föregående session d. 22 October beslutat att invitera "Pastores Germani i Malmö" samt några Pastorer och Prostar på landet samt tillsäga dem, att, om de ville vara med, Fac. ej af dem fordrade mer än en disputation och att äfven den kunde inskränkas till Theser. Det var att göra väl mycket afseende på dem, som voro in officio. Förmodligen var det också mera de presterliga beställningarnes godhet eller innehafvande tjenstbefattning, än lärdomsförtjensterna, som lades till grund för Facultetens den gången uppgjorda indelning af samtlige Candidaterna i 8 rang-classer. Ty de fem öfversta

classerna äro upptagna af idel Pastorer, Hofpredikanter, en v. Lector, en Docent, några v. Pastorer, och endast den siste i 5:te classen är rätt och slätt Candidat. Särskilt är det anmärkningsvärdt, att af 34 promoti 21 voro dels Pastorer dels obefordrade prester, 2 lärare vid elementarläroverket och en vid Universitetet. Ultimatet ensamt synes hafva blifvit bortgifvet efter en annan grundsats; ty till Ultimus var Erasmus Trägårdh utsedd, derföre att hans "vena" var Faculteten väl bekant. Också rättfärdigade han valet i det han afslöt promotions-acten med tacksägelseoration på Latinsk vers.

Först vid 1723 års promotion hade man lyckats någorlunda lösgöra sig ifrån rangbekymret. Endast Primus, Secundus (Ultimus) och Tertius hade viss plats i processionen åt sig bestämd. De öfrige gingo "uthom viss ordning." Men sättet att välja till hedersrummen är ännu lika betecknande och lika besynnerligt. "Änteligen (heter det under den 13 April) föllo närvarande Professorer tillika med Decano på den meningh, att ingen kunde föredragas D:no *Frodelio*, alldenstundh han vid Examen befunnits vara välgrundad i sina studier och derjemte *i så många år varit vid Kongl. Admiralitetet*, att han nu var *primus och den äldste af sine medbröder*. Dock hölt Faculteten för vara tienligit, att D:nus *Munk* hedrades för sin ogemena lärdomb och långa tienster såsom secundus inter duos pares." Men d. 23 Maj, då listan på promovendi upprättades, fick likväl Dominus Munk, som ur kunskapernas synpunkt utan tvifvel hade förtjent första rummet, icke ens det andra; utan likasom han måste vika för Frodelii högre ålder och innehafvande tjenstemannavärdighet, så måste han afstå 2:dra rummet åt en vid namn Silertz med afseende på dennes *adelskap* och framsteg (ratione Nobilitatis et profectuum") och fick endast 3:dje rummet och det fastän Eaculteten vid hans namn tillfogar "*eruditione sine pari.*

Utom genom programmet borde en särskilt bjudning genom pedellerna vara utfärdad, förmodligen till Consistorii

Academici ledamöter. Programmet kallade till samling på offentligt ställe. Inbjudningen genom pedellerna till samling i Promotors hus kl. $^1/_2$ 8: och precist kl. 8 skulle processionen vid gifvet tecken med tornklockan derifrån afgå till Facultetens sessionsrum eller, om det var Theol. Doctors-promotion, till Domkyrkan. Denna skilnad synes likväl aldrig blifvit iakttagen, utan äfven Magister-promotionerna från början i Domkyrkan förrättade. Om icke Promotor tillsåg, att tiden noga iakttogs skulle han böta 24 mark. Då alla intagit sina platser — af protocollerna kan man se så mycket, att det var uppe i korskyrkan promotionen försiggick; att Promotor intog en catheder och samtlige promovendi en annan, men någon Parnass nämnes icke — skulle Promotor hålla ett tal, derefter med anständigt beröm omtala Candidaternas flit och kunskaper; derpå låta dem aflägga ed, olika för hvar Facultets promovendi. När så eden var aflagd, borde Promotor vända sig till Cancelleren eller i hans frånvaro till Pro-Cancelleren med begäran om tillstånd att promovera, hvilket tillstånd borde lemnas högtidligen och så att hela församlingen hörde det. Derefter egde Promotor att med vanliga ceremonier, hederstecken och privilegier meddela Magisters- eller Doctors-graden. Det är allt hvad man af Constitutionerna får veta om sjelfva bekransningsacten och hvad dertill hörde. Men uttrycket vanliga ceremonier, så oväntadt det förekommer i de vid Universitetets stiftelse, der allting sålunda var nytt, utfärdade stadgar, var likväl för den första Professors-uppsättningen, som alla studerat vid utländska Universiteter och der voro promoverade, icke svårfattligt. En för oss mera behöflig commentar till detta summariska stadgande träffas i Facultetens protocoll, der efter 1706 års promotion en liten beskrifning förekommer, huru dervid tillgått. "I det öfrige, heter det, när förbenämbde Candidati voro stälte i cathederen och D:nus Promotor H:r Professoren Stridsberg hade hållit en anständig orationem inauguralem, blefvo de alla samptligen efter föregående vanliga ceremonier, med Böckers upslående och sammanläggiande, Ringars och Krant-

zars påsättjande etc. solenniter och publice af D:no Promotore för Magistri proclamerade, och alltså med summo in philosophia gradu behedrade; och på det denne sollenniteten så mycket mera kunde göras anseenlig, vardt Choret och Cathedrerne tapetzierade och vackert beklädde, Musiquen icke häller försummat." Hvad särskilt Musiken beträffar upplyser en liknande anteckning efter den promotion, som hölls d. 24 Maj 1723, att den hölls "på orgelvärket" samt att det var "en vacker Musique med Puquer och Trompeter jämte andra instrumenter under acten." — Efter bekransningens slut skulle antingen en Facultetens Adjunct eller en liten gosse framställa en fråga, som en af de nya Magistrarna (naturligtvis Primus = Respondens) skulle besvara. Den lille gossen synes aldrig kommit i fråga. Hvad ordningen beträffar tyckes Faculteten, i trots af Constitutionernas föreskrift, hafva alltintill 1719, låtit, såsom naturligast var, frågans framställande och besvarande, föregå bekransningen, såsom ett sista prof, hvilket det ålåg en af Candidaterna att å allas vägnar bestå och dermed inför församlingen ådagalägga att de voro den heder, som dem skulle tilldelas, värdiga. Men 1719 d. 1 December resolverades, sannolikt på grund af ett noggrannare aktgifvande på Constitutionernas föreskrift att "quæstio magisterialis intet proponeres, förr än Candidati äro renunciati Magistri" — en anachronism, som ända till våra tider har bibehållit sig. Hvad böckerna och kransarne beträffar, resolverades s. d. (d. 1 Dec. 1719) "att hvar Candidat får af H:r Promotore hvar sin bok för sig i stohlen och att bära sjelfva dijt sina crantzar, men absentium Crantzar, läggas förut uppe uthi stohlen." När det vackra bruket att små flickor bära de frånvarandes och (jubelmagistrarnas) kransar, blifvit infördt, har jag icke haft tillfälle att utröna. Sannolikt är det icke äldre än bruket att inbjuda jubelmagistrar, hvarmed början gjordes vid 1817 års promotion (C. E. Kjellin promotor). Protocollerna för de åren äro förkomna, så att man icke kan se, hvilken Facultetens ledamot som derom väckt förslag. Deremot finnas concepter af Teg-

nérs hand till skrifvelser både till Dom-Capitlen med anhållan om uppgifter på de under de resp. Stiftsstyrelserna lydande herrar och män, som för 51 år sedan första gången erhöllo lagerkransen och till dessa qvarlefvande sjelfva med inbjudning att infinna sig.

Den sednare skrifvelsen hade följande lydelse:

"Till Herr N. N.

Vid förestående Magister-Promotion ernar Philosophiska Faculteten i Lund att så väl till ett vedermäle af sin aktning för åldriga förtjenster som till högtidlighetens ökande å nyo utdela lagerkransen åt de ännu lefvande Herrar och Män, som för 51 år sedan vid denna Kongl. Academien erhållit Philosophiska Graden. Då Tit. befinner sig ibland dessas antal, har Faculteten härmedelst äran att underrätta om detta sitt beslut, med tillkännagifvande att Promotionen anställes den 22 instundande Juni och att Faculteten med synnerlig fägnad skulle se, om omständigheterna tillåto Tit. att med sin personliga närvaro hedra acten."

Likasom nu Faculteten i afseende på valet af symbolerna genom sjelfva Constitutionerna hänvisades på en vanlighet, som här icke fanns, och hvilken således måste öfverföras från utländska Universiteter, så föll det af sig sjelf att i afseende på symbolernas förklaring, hvad som utrikes var häfdvunnet, äfven här skulle vinna insteg.

Redan uppstigandet till promotor i *cathedern* var symboliskt och skulle beteckna, att promovenderna icke skulle sätta sitt ljus under en skeppa, icke längre dväljas i skuggan och skolqvalmet; att de hittills varit blott åhörare, men derefter hade rätt att sjelfva uppträda såsom lärare; (allt efter de gamle Romares exempel, som uppkallade till sig i tribunalet de tappraste af soldaterna och der offentligen lofordade dem, till en sporre för de öfriga).

Doctors-hatten skulle vara frihetens sinnebild, icke den tygellösa, som i lärdomens republik icke borde tålas, utan den sansade. Friheten från skoltvånget, friheten att i det

offentliga uppträda såsom undervisare skulle hatten beteckna. Den skulle vara *rund* för att erinra dem, att de på framställda frågor borde gifva afrundade, välordnade och rediga svar och icke i likhet med de gamle Sophisterna slå omkring sig med ett otydligt och gåtlikt ordkram. Den borde slutligen hafva den blyga violens färg för att erinra om ödmjukhetens dygd, om hvilken de borde företrädesvis bemöda sig.

De öpnade böckerna skulle erinra Candidaterna om, hvarifrån de hade hemtat det vetande, hvarföre de nu skulle belönas, erinra dem, hvilka som hittills varit deras lärare och ledare. Fastän de nu sjelfva skulle kallas Magistrar eller lärare, borde de likväl hafva dessa sina fordna lärare, literaturens ypperste, ur hvilkas källor de hade öst, för ögonen. De borde icke tro sig vara så fullärde, att de för beständigt kunde ställa böckerna på hyllan; — men å andra sidan borde de hafva något inne, så att de icke alltjemt måtte behöfva, såsom skolpilten till sitt Lexicon, taga sin tillflykt till böckerna för att reda sig. Det var på detta och ingenting annat, som det så ofta missförstådda bruket med *böckernas hopslående* syftade. Det skulle allsicke beteckna, att de nu hade studerat nog, utan endast, att, sedan de gjort sig väl bekanta med hvad föregående bearbetare af ett visst ämne hade åstadkommit, de skulle veta att på egen hand gå vidare, bilda sig en sjelfständig åsigt och lösgöra sig från den blinda auctoritetstrons fjettrar.

Ringen skulle beteckna deras på promotions-dagen ingångna trolofning "med den kyska jungfrun Sophia" — det låter för oss trivialt, men de uttryckte sig verkligen så; vi säga heldre med ideen, med den eviga sanningen, som äfven i sin ofullkomligare jordiska gestalt är väl värd vår trohet, vårt hela lifs ansträngningar, väl värd att aktas och vårdas och älskas.

Lagerkransen slutligen, segerlönen efter den långa kampen med det alltjemt flyende, till nya ansträngningar manande idealet, skulle erinra om Apollos strid och seger,

Apollos, i hvars hägn den antika uppfattningen ställde ej blott skaldekonsten, utan all skön konst, allt ädelt vetande.

Diplomet behöfde ingen förklaring. Det var sjelft en förklaring, ett certificat för det hela.

Der hafva vi således ceremonierna och symbolerna, sådana de blifvit till oss af förfäderna öfverlemnade, till största delen också med de af dem sjelfva gifna förklaringar. Ända till år 1856 hade förklaringarne för den stora allmänheten, som hedrat festen med sin närvaro, blifvit föga upplysande, ty de voro lika med allt det öfriga affattade på ett språk, hvilket äfven damerna någon gång haft den godheten att finna välljudande, men som det oaktadt svårligen kunnat under en act på flere timmar göra annat intryck, än ett nedslående, att ingenting begripa, och framkalla den tysta undrande frågan, om hvad som förehades vore ett sådant frimureri, att det skulle vara vådligt att derom för profana öron någonting yppa.

Då Faculteten, som funnit en och annan liten förenkling i formerna för öfrigt ändamålsenlig, nu hade lemnat språket i promotors fria val, begagnades, utom vid sjelfva bekransningsceremonien samt hvad närmast dertill hörde, modersmålet i stället för det af ålder brukliga latinet. De antydda öfriga förenklingarne bestodo deri, att för det första de till en barnleksak hopkrympta små *doctorshattarne* borttogos. Redan de nya statuterna, som icke vidare medgifva Faculteten att creera Philosophiæ Doctorer, utan Philosophiæ Magistrar, syntes gifva en vink om den förändringen. Saken i och för sig hade dock varit tillräckligt motiv till borttagandet. Ty en Doctors-hatt, som till ett dock-hufvud, förde af sig sjelf tanken på ett Doctorat i miniatur och gaf förmycket rum åt lastarena.

Magisterfrågans borttagande var den andra förenklingen. Frågan kommer för sent, då de, till hvilka den ställes, redan stå på parnassens sluttning med kransarne på armen och visse, att, svaret må utfalla huru som helst, så skall dock

kransen sättas på deras hufvud, — och ännu mera försent, sedan kransen redan är påsatt.

Den tredje förenklingen var att det symboliska öpnandet och hopslåendet af böckerna, såsom icke vidare tidsmässigt och oftast missförstådt, likaledes borttogs.

3. Depositionen och "Pennalismen."

Ett bruk, som olika med de förut omtalade, hvilka voro af myndigheterna anbefallda, otvifvelaktigt vext upp på student-lifvets egen grund och just derföre både, så länge det opåtaldt fick handhafvas, torde hafva betraktats såsom hörande till den tidens största Academiska lustbarheter, och synes hafva, om också med någon jemkning i formerna, bibehållit sig temligen länge, sedan det genom författning blifvit aflyst, är *depositionen* eller den tragicomiska act, hvarmedelst de nykomne upptogos i de äldre Studenternas samfund.

Huru dervid tillgått, skola vi nu, så fullständigt sig göra låter, framställa med ledning af en uppsats i Geijers litteratur-blad (Saml. Arb. IV. p. 307 följ.), en afhandling om Nordens äldsta Skådespel af J. E. Rydqvist (Vitt. Hist. o. Antiqv. Acad:s Handl. XIX p. 45—47), några äldre Nations-lagar, nations-matriklar och protocoller samt 1666 års Constitutioner för Lunds Universitet.

Sedan *djeknarne*, som de nykomne kallades, blifvit examinerade först af Decanus, i Latinsk stil, och några dagar derefter af Decanus samt några af Pro-Canceller och Rector till hans biträde utsedde Professorer, i Luthers större catechest samt uti vetenskaper och språk, skulle dag utsättas till *deposition* för afla dem, som dertill voro färdiga. Likväl synes detta, utom hvad beträffar Adelsmän och andra förnäma mäns barn, hvilka kunde när som helst inför Decanus i enskilt hus undergå depositionen, varit en blott formalitet, enär redan Constitutionerna en gång för alla bestämde två dagar på året såsom de enda, på hvilka depositionen finge anstållas, nemligen dagarne efter Misericordias Domini (2 Sönd.

eft. Påsk) och Michaëlisdagen. Utsättandet torde således hafva varit ett blott *kungörande* af hvad den då, utom för Consistorii ledamöter, hemlighållna Academiska lagstiftningen påbjöd.

Till Ceremonimästare var, åtminstone sedan de Academiska myndigheterna börjat blanda sig i saken, regelbundet en af Academiens Adjuncter utsedd. Dock är det icke utan exempel att (i Lund) en philosophiæ Candidat skött befattningen. Han kallades *depositor* och uppbar af hvarje depositurus 3 mark för sitt besvär.

På den bestämda dagen samlades djeknarne förmodligen i depositors bostad eller i allt fall på något officielt ställe (likväl icke ett Auditorium) i ett mindre rum, der de utstyrdes på det vidunderligaste sätt, med slokig hatt — de äldre studenterna hade brättena uppfästade och hatten prydd med fjädrar — långa horn och åsneöron, sotadt ansigte, en stor svinbete i hvardera mungipan, en brokig arlekins-drägt af mångfärgade lappar samt slutligen en lång svart kappa eller kanske snarare trasa öfver axlarne. Depositor sjelf synes hafva burit masque eller, såsom det då kallades, skråpuksansigte. Från detta mindre rum, som således var ett slags foyer, dref depositor med en lång käpp, som ytterst var försedd med en liten yxa, dem ut i en närbelägen sal, der åskådarne voro församlade och hvilken således var det egentliga depositionsrummet. Der uppställde han dem i en krets (troligen halfcirkel), mätte och rättade på dem med sin käpp, såsom en trupp soldater, gjorde dem så under en stunds pantomim åtskilliga spefulla vördnadsbetygelser och gäckande åtbörder och riktade i synnerhet det stumma gäckeriet mot deras underliga utstyrsel. Derpå gick han plötsligt öfver till det allvarsamma och uppräknade i ett svassande tal alla en ännu icke upptuktad ungdoms fel och olater samt inskärpte nödvändigheten att genom vetenskaper och fria konster blifva en ny menniska. Men från detta allvar gick han ännu en gång lika plötsligt öfver till gäckeriet tillbaka, nu likväl icke såsom förut med åtbörder begabbande dem, utan ställande

på dem gåtlika och snärjande frågor, mindre för att lemna dem tillfälle att visa sin snarfyndighet, om de händelsevis hade någon, än för att stegra deras bryderi och gifva dem en rätt grundlig lexa med afseende på den ödmjukhet, med hvilken de borde inträda i den Academiska vetenskapens helgedom. Svaren, som aftvingades dem, kunde, då betarne hindrade dem att tala såsom menniskor, icke utfalla mycket tillfredsställande och ljudet liknade ett grymtande. De fingo derföre heta svin och blefvo undfägnade ömsom med käpprapp, ömsom med slag i ansigtet, hvilka åt så orena djur naturligtvis icke gåfvos med bara handen, utan med handskarne. Nu framtog depositor ur sin påse en stor sax af träd, med hvilken han fattade om recipiendernas halsar och skakade dem sedan duktigt, till dess betarne föllo dem ur munnen, gifvande dem dervid att förstå, det betarne voro en sinnebild af den ungdomliga omåttligheten och njutningslustan, samt uppmanande dem att genom studier hos sig utplåna all annan likhet med det djur, hvars förnämsta prydnad de nu mistade. Dernäst ryckte eller slog han af dem åsneöronen och hornen, dumhetens och otymplighetens symboler, likaledes under lämpliga föreställningar att akta sig för återfall uti de vanarter, som hittills vidlådat dem och ställt dem på den råa djuriskhetens ståndpunkt. Derefter framtog han ur påsen en hyfvel och lät dem lägga sig en i sender på golfvet, for så öfver dem med hyfvelen först utåt ryggen, sedan på begge sidorna, med förmaning att genom bokliga konster hyfla bort all skråflighet i sinnet och sederna. Efter ännu några andra lika narraktiga upptåg och pedantiska ceremonier, hällde han en skopa vatten öfver hufvudet på dem hvardera, torkade dem derpå helt knapphändigt med en lång trasa och förklarade dem slutligen för nya menniskor och frie studenter (liberi studiosi).

Derefter skulle samtlige *novitii*, som de nu blifvit, gå i procession till Auditorium, der två af dem skulle hålla tal, den ene framställande å egna och kamraternas vägnar en bön till den i cathedern närvarande Decanus, att de måtte

blifva till Studenter antagne; den andre sedan detta genom meddelande af salt och vin (betecknande visheten och glädjen) försiggått, tacka för den undfångna hedren.

Hos Geijer anföres en annotation i acterna från år 1595, då Upsala Academi restaurerades, som visar, med hvilket allmänt intresse depositionsacten då följdes, enär den säges (i April det året) hafva försiggått "i närvaro af Erkebiskopen, Professorerna, Borgmästare och Råd, Borgersmän och hedervärda matronor."

Denna annotation är i ett annat hänseende ännu märkligare, nemligen såsom varande det enda hittills hos oss bekantgjorda beviset för det begrepp, som vid uttrycken "deposition" och "deponera" af tiden sjelf fästades. Det heter uttryckligen, att 24 ynglingar den gången *aflagt sina horn* ("cornua deposuerunt"). Nu är jag i tillfälle att lemna ytterligare bevis för samma uppfattning och det från en långt sednare tid. Citatet hos Geijer, som föregår den efter Fransmannen de la Motterayes resa gjorda berättelsen om en depositionsact i Upsala 1716, hade fallit mig ur minnet efter första läsningen för 18 år sedan, och vid den för denna uppsats företagna nya genomläsning hade jag kommit att börja med berättelsen och förbise denna inledning. Jag började derföre på egen hand anställa forskningar, i tanke att väl någorstädes i äldre Academiska handlingar träffa det fullständiga uttrycket. Ty att det icke kunde vara *djeknarne* sjelfva, fastän de undantagsvis någon gång kallas deponendi (t. ex. i det af Rydqvist anförda stadgande för Upsala Academi af år 1637 vid tillfälle af Axel Oxenstjernas och Johan Skyttes visitation) som vore att tänka såsom object, i betydelsen af ett utaf föräldrarne i Universitetets vård öfverlemnadt depositum, syntes mig alldeles uppenbart. Det hade nemligen varit att låta Universitetet med ett rått gyckel träda föräldrarnes tillitsfulla öfverlåtande till mötes, ifall samma ord (*deponera)* skulle af den ena parten tagits i betydelsen af ett lemnadt dyrbart förtroende, af den andra i betydelsen af en gifven fullmakt till godtyckliga vexationer. Dessutom visste

jag, att de Köpenhamnska Studenternas allt hittills bibehållna *Rus-gilde* egentligen, hvad uttrycket beträffar, var en skämtsam förkortning för *Depositurus-gilde.* Jag sökte derföre i Småländska och Götheborgska nationernas äldsta protocoller, började de förra med 1718, de sednare med 1700, men utan att finna hvad jag väntat. Deremot lemnade mig Götheborgska nationens äldre matrikel, som går tillbaka ända till universitetets stiftelse, snart nog den önskade bekräftelsen på min förmodan, att *cornua* varit det egentliga och ursprungliga objectet, hvilket så småningom genom ett slags euphemi börjat utelemnas.

I denna matrikel äro för de 7 första åren (1669—1675) från stiftelsen till kriget med Danmark alla namnen införda ur en ännu äldre matrikel, som gått förlorad (se anteckn. p. 1 gjord anno 1692 d. 5 Oct.) och det utan att om depositionen något förekommer. Efter *restaurationen* åter, hvarmed menas Academiens återöpnande efter kriget, förekommer temligen regelbundet ända till århundradets slut anteckning om depositionen, och det än i passiv form (depositus Ubsaliæ l. Londini Scanorum l. Haffniæ l. Regimont. Borussorum l. Rostochii) än och vanligare i activ (deposui l. deposuit). Först under år 1686 anträffas följande anteckning (p. 15):

"Andreas Floderus eodem die (d. 9 September) cornua amisi." Således objectet utsatt, men verbet varieradt (amisi för deposui).

Dernäst förekommer p. 17 följande:

"Cornua deposui die 30 Julii 1689. Lundini Scan."	"Johannes Nitrenius."

samt p. 18 följande:

"Cornua deposui 31 Julii Lundini Schanorum 1689."	"Christiernus Kloodt."
"Cornua deposui d. 29 Augusti 1689."	"Jonas Cervinus."

En annan fråga är nu, huru man kommit, jag vill icke säga att företrädesvis tänka sig cornua såsom depositionens object — ty det var det mest framstående tecknet till otymplighet, öfvermod, påflugenhet, som borde vid denna symboliska ritus undanrödjas — men att framställa de unga djeknarne såsom *behornade*. Jag har derom min egen tanka: och den af RYDQVIST icke blott utan protest, utan till och med under gillande ordalag anförda meningen, att depositions-plägsederna skulle räkna sin härkomst från de Romerska slafvarnes frigifning, synes mig sakna all grund. Att prætorn slog slafven på hufvudet med en käpp och manumissor svängde honom rundt omkring och derefter gaf honom ett slag på örat synes snarare vara den groteska typen till medeltidens riddarslag och haft den symboliska betydelsen af ett afsked från tvånget att tåla personlig misshandling („tåle du detta af mig, men af ingen annan!”). Någon utklädning, vare sig för den, som skulle frigifvas, eller prætorn eller manumissor, kom dervid lika litet i fråga, som några gåtor eller någon symbolisk handling, tydande på afläggandet af slafsinnets oarter.

I betraktande deremot af den stora rôle, som logiken under medeltiden spelade vid alla högre läroanstalter, föreställer jag mig, att detta upptåg ursprungligen varit ämnadt till ett slags dramatisering af den bekanta sophismen: har du förlorat dina horn? (deposuistine l. amisistine cornua?) Sedan det utan tvifvel ofta hade lyckats att med denna captiuncula snärja de nykomna djeknarne, kunde man lätteligen få det infallet att betrakta dem alla såsom behornade. Det nästa steget var då att låta dem samt och synnerligen uppträda i sådan utstyrsel, för att genom en art proverbe en action blifva från detta och andra, snart nog tillkomna, råhetens attributer befriade.

Genom 1668 års constitutioner förbjöds masque och svärtadt ansigte äfvensom andra låga gycklerier (hornen, betarne, hyflingen, tvagningen, torkningen) och stryk; men deremot tilläts att genom gåtlika frågor och sådana som hafva

någon nytta med sig skämtvis sätta de nykomne i ett litet bryderi (vexatio ludrica). Efter all sannolikhet var Logiken den guldgrufva, ur hvilken de gåtlika och för nyttans skull lofgifna (tankeskärpande) frågorna hemtades.

Genom Kongl. Br. d. 25 Nov. 1691 förbjöds *Depositions-* och "*Penalsväsendet*", i sin helhet med alla dithörande "uptog, vexationer och besvär."

Var nu "penals-väsendet" (eller pennalismen? eller poenalismen?) alldeles detsamma och blott ett annat namn för depositionen? Så synes R. tänka sig förhållandet och endast göra den skilnad, att depositionen skulle vara den mera concreta och dramatiska sidan af den sak, som in abstracto skulle heta "pennalismen." Efter hvad jag af gamla nations-protocoller kunnat utröna, synes mig förhållandet vara ett annat, nemligen att "poenalismen" eller "servicen", som den vanligast kallas, i trots af *frihets*-förklaringen vid depositions-actens slut, vidtog efter den på depositionen följande inskrifningen hos Rector i Student-mafrikeln och hos vederbörande Nations-curator i nations-matrikeln och bestod deruti, att Novitierna skulle 1) i 6 månader 2 gånger i veckan, neml. Onsdagar och Lördagar uppvakta, egentligen blott Nationens Seniorer, men stundom och ännu 1742 i Småländska nationen, enligt formligt förständigande under d. 16 October, "alla Herrarne i landskapet" och underrätta sig, hvad de hade att befalla ("requiret, si quid facto opus opus erit." Se Götheb. Nat:s äldsta lagar). 2) icke gå ut utan djekne-kappan, icke gå med uppbunden hatt, icke bära värjan, som var de i egentlig mening frie studenternas hederstecken, hvarmed dessa infunno sig till och med på föreläsningarne i hvardagslag, och som någon gång drogs under sjelfva lectionen "ett qvarter eller något mera" under hotande ögonkast på någon kamrat, med hvilken man låg i delo, och oftare begagnades på fullt allvar i dueller, som anställdes dels på Vestre vall, dels vid Allhelgona-kyrkan (på nuvarande Helgona-backen); samt 3) att kringbära disputationer till landsmännen, att kalla till nationsmöten och annat mer, som nu tillhör nations-

pedellerna. Detta kallas i Småländska Nationens protocoller flerestädes (t. ex. för d. 27 April 1732) att "gå poenal." När dertill kommer, att hvar gång poenalismen nämnes i den nations protocoller, som af gammalt haft namn för att mest hålla på classiciteten, den förekommer med denna orthographi (oe), om också någon gång först genom rättelse af en sednare hand; att deremot *pennalism* aldrig anträffas; samt vidare, att den slutliga och verkliga befrielsen kallades "absolution", så synes allt detta sammanlagdt vittna derom, att den på depositionen och inskrifningen följande ofrihetsperioden här på stället verkligen betraktades såsom en tid af poenitens och att man derföre ansåg den böra betecknas väl icke med denna kyrkliga benämning, men med en dermed stambeslägtad.

Det är mig visserligen icke obekant, att hos de mångskrifvande Tyskarne, der detta bruk öfvergick till ett verkligt missbruk och, såsom snart sagdt allting annat, har sin egen literatur, "Pennalismus," "Pennal-wesen," "pennalisiren" är den allmänt vedertagna beteckningen. Men då tvenne af de data, som till stöd för denna beteckning åberopas, äro till sin bevisningskraft så svaga, som denna hexameter af Abdias Jonas v. Kocher:

"a penna pennale trahunt ignobile nomen"

och denna verbal-definition i en pseudonym afhandling "de jure et natura pennalium" (af Lucas de penna, utriusque grobianitatis candidatus (!): "Et dicitur pennalis ab adjuncto proprio, quia assuetus est gestare pennas in theca sub cingulo suo ad excipiendum omne verbum, quod cadit ex ore præceptoris sui" — och intetdera af dessa momenter gifver den allraringaste förklaring, huru begreppet af vexation kommit att fästa sig vid ett ord, som betecknade ett så oskyldigt och dertill alldeles frivilligt bruk, som det att vara försedd med skriftyg, för att vid föreläsningar kunna teckna sig till minnes lärarens ord, kunde man verkligen vara frestad att här tänka sig ett af de icke alldeles exempellösa fall, der "wenn irgend ein Leithammel über einen Stock springt,

alle an derselben Stelle springen, selbst wenn der Stock nicht mehr da ist." Mera afgörande är då utan tvifvel den omständigheten, att Tyska studenter ännu i dag lära kalla Gymnasial-elever för Pennaler ("Pennal", "Pennäle"). Ty läte det bevisa sig, att ett sådant språkbruk vore äldre, än det ifrågavarande Academiska bruket, samt att benämningen *pennal* någon tid varit likbetydande med *scholaris* och derefter först börjat blifva ett smädenamn för lata och omogna djeknar vid deras ankomst till Universitetet, så kunde man någorlunda förklara sig tillkomsten af uttrycket *pennalism* (= omogna djeknars behandling). Men äfven då möter den svårigheten, att alla skäras öfver en kam. Och just ur denna synpunkt bestrider Eckstein (Art. Pennalismus. Ersch und Gruber Allgem. Encyclopädie) denna i ofvan åberopade afhandling gjorda uppgift. Sålunda kunde väl hända, att förhållandet är det motsatta, eller att både saken och namnet hafva, i den mån de blifvit utträngda vid Universiteterna, likasom hos oss, smygt sig in vid Gymnasierna.

Härmed är dock ej bestridd möjligheten och rättigheten för Tyskarne att på en sak, som var företrädesvis Tysk, sätta hvad namn, de behagade, äfven om någon förnuftig grund till namnets bildning icke låter uttänka sig. Ty inom det så kallade "studentikosa" språket tog och tager man sådana ting ej noga. "*Philister*" är en ännu i dag vid de de Tyska Universiteterna mycket gångbar beteckning för kälkborgare. Huru det ordet tillkommit och fått en sådan betydelse, låter lika litet förklara, sig annorlunda än af en nyck, ett infall. Ungefär på samma sätt förhåller det sig med benämningen "*Schoristen*", hvarmed de betecknades, som klippte ("schoren") "pennalerna", så väl i egentlig mening, som i tropisk — men ordet är tydligen mycket illa bildadt. Ännu mindre är det oss möjligt att utleta någon rimlig förklaringsgrund för ordet "*Feix*", ett af de många Tyska vedernamn, hvarmed "die Pennäle" utomdess titulerades. Orimligheten i bildning är således på intet sätt något afgörande bevis mot vare sig verkligheten eller ursprunglig-

heten af "Pennalismus," såsom Tyskt Academiskt språkbruk. Också är icke min mening, att förnya det några årtionden efter namnets uppkomst af en lärd Tysk A. Rivinus gjorda försöket att öfvertyga Tyskarne, att de heldre borde skrifva "poenalismus;" ännu mindre att lära dem, hvad jag icke sjelf tror, att deras uttal och skrifsätt vore en sednare tillkommen förändring af ett ursprungligt "poenalismus."

Vid de Svenska Universiteterna åter (åtminstone vid det som jag närmast känner) synes le gros bon sens hafva förkastat den irrationella härledningen från ett här obekant "pennal", som icke på latinsk väg kunde tydas, och ställt ordet i direct förhållande till *poena, poenalis.* Var detta ett missbruk, — då saken kommit öfver från Tyskland, — så var det åtminstone ett af de mest berättigade. Bruket blef nemligen här i väsentliga delar ombildadt. Vid de Tyska Universiteterna varade "pennal"-tiden ett år och depositionen var dess slutmoment. Någon *absolution* i den specifika betydelsen af upphäfvande motsättning till pennal-tidens ofrihet fanns således hos dem icke. Här åter hade man tvenne grader af emancipation; den första typisk: *djeknens deposition;* den andra factisk: *novitiens* eller *poenalens absolution.* Och just denna skarpt utpreglade betydelse af absolutionen förde det med sig, att man behöfde ett lika bestämdt begrepp såsom absolutionens correlatum. Ett sådant fann man i den om kyrklig poenitens erinrande poenalismen, poenal-gången — i pennalismen deremot icke. Skrifsättet "penalism" ("penals-väsendet", K. B. d. 25 Nov. 1691) är en försigtig medelväg, hvarigenom man icke uttalar sig för någondera åsigten. Sannolikt är vidare, att namnet endast på det muntliga meddelandets väg blifvit hit öfverfördt: ett skäl mera för våra förfäder att vid skrifsättet etymologisera efter bästa förstånd. Också träffar man icke lätteligen någon Svensk, som uttalar ordet annorlunda än "penalism", så vida han icke särskilt vill låta förstå, att han vet det bättre. Samtida vittnen torde dock vara de, som veta det bäst — om en sak som icke mera är till, åtminstone bäst veta, huru de sjelfva sågo den.

Det har således för oss blifvit usus; och penal har till och med ingått i vårt folkspråk i betydelsen af svårighet, betryck.

Fransyska (och öfverhufvud catholska) Universiteter hade hvarken saken eller namnet. Deras *béjaunes* (quasi: *becs-jaunes:* gulnäbbar), närmast en bildlig beteckning för de nykomna student-ämnena (latiniseradt: *beani*), derefter för det gästabud, hvarmed dessa gjorde sitt inträde i de äldres krets (lat. *bejaunia*), är den enda jemförelsepunkten.

Efter denna, jag medgifver det, alltför långa excurs öfver namnet, vill jag fatta mig så mycket kortare i hvad ännu kan vara att säga om saken.

På de sex månadernas "service" eller "poenal"-gång egde i äldre tider ingen afprutning rum. Götheborgaren C. A. Saurell deponerade d. 17 April och blef absolverad d. 16 October 1686 enligt anteckning i matrikeln. Så småningom öfverlemnades det åt Curator och Seniorerna att för hvart och ett särskilt fall bestämma poenitens-tidens längd. Vanligaste tiden var då en månad; men från hälften eller tre fjerdedelar deraf började man att kunna lösa sig med en penningeafgift, som ursprungligen synes hafva användts till "landskapets" undfägnande (med öl och tobak) alltså till ett slags (Depositu)*rus-gillen,* men derefter anslogs till nations-cassan. Man löste sig från 14 dagars service med 4 daler silfvermynt samt från 3 veckors service med 7 d. s. m.

Först närmare medlet af 1700-talet synes servicen eller denna mildare qvarlefva af den gamla "svåra poenalismen" (Smål. Nat:s protoc. d. 9 Nov. 1736) hafva vid Universiteterna upphört. Men vid Gymnasierna fortfor någonting desso likt, en ursprunglig ofrihet för nedersta afdelningen eller de sednast från skolan uppflyttade (translati), hvilka mångenstädes fingo heta boves, med en om den Academiska hyflingen erinrande "garfning", som ännu i våra dagar har vid ett Gymnasium vållat skada till lem, om icke till lif, och en slutlig aflösning genom offentligt utropande af: "liberté!"

Om Sagospelet Lycksalighetens Ö och dess uttolkare.

Af Doc. A. Th. Lysander.

Icke fullt ett år före sin bortgång (September, 1854) lemnade oss Atterbom, liksom till ett poetiskt testamente, omarbetningen af sitt stora sagospel. Den gamle skalden, som då för andra gången omqvad sin dikt, hade, lik "talaren från Pylos," redan ett annat slägte till åhörare; och det unga slägte, han sjelf vägledt till kännedom af "Svenska vitterhetens häfder," var också mera moget, än det äldre, för rätta uppfattningen af hans skaldskap. Det var icke i sina poetiska tycken söndradt mellan tvenne skolor, som, oaflåtligt bekämpande hvarandra, hvar för sig gjorde anspråk på uteslutande yrkesrätt till poesien, likasom om æsthetiken vore i stånd att utfärda patent derpå. Atterbom, de fordna nylärornas hierophant, hade med egen mun uttalat de sista försonande ord, som åt historiens förvar öfverantvardade lemningarna af den hädanslumrade striden. Nyheterna sjelfva hade hunnit att åldras och, hvad mera är, att invexa uti och blanda lif med den stam, som de i förstone blott tycktes gifva ympsår. Under den långa verksamheten och det slutliga öfverlefvandet af nästan alla både motståndare och ungdomsanhängare, skänktes Atterbom tillfälle att med egen hand ansa sin plantering: att omhulda allt, som i sig bar korn och kärna, likasom att bortskära

vattenskotten. Och denna synnerliga Försynens nåd mot stiftaren af en ny skola hade blifvit begagnad af Atterbom med lika sällspord flit, som samvetsgrannhet. Genom städse mera förädlade vitterhetsalster, samt genom forskning och häfdateckning, hade Atterbom, hand i hand med sjelfva tiden, verkat att sammanknyta det nya med den historiska utvecklingen, att arbeta det in i medvetandet hos Svenska folket, som småningom upptog och omsatte det till egen lifssaft och blod. Ännu 1837 och 1838, då de "Samlade Dikterna" utkommo, var Atterboms poesi bittert angripen och behöfde försvaras (se *Geijer:* Litteraturbladet, 1838. II.): detta behöfdes icke 1854. Med en sorgsen blick på sina häftiga vedersakare, hade Atterbom 1827, mot slutet af sagospelet, inryckt följande i samtalet mellan Tiden och Afunden (II, 405—406 [1]):

Tiden.

Denna ö jag till en öcken gjort; men lefva skall dess namn,
Med sin lockning, med sin varning, i en frejdad sagas famn!

Afunden.

Hör jag blott den sagan nämnas, lita och var viss derpå,
Att den, som förtäljer henne, skall sin minnesbeta få!

År 1854 kunde dock hvarken afunden, eller någon annan makt, förringa Atterboms skaldeära. Då Svenska folket för andra gången erhöll det sagospel, hvars första upplaga blifvit sällsynt i dess händer, var det fullt mottagligt för alla de intryck, denna sköna dikt var mäktig att utöfva. Det mottog ock Lycksalighetens Ö, om icke med samma högljudda bifallsstorm, dock med lika allmän och innerlig beundran, som den det tillförne egnat Frithiofs Saga. Nyssnämnda allmänna deltagande, sjelfva sagospelets egenskap att vara Atterboms svanesång, jemte den omständigheten att detta först i sin omdaning kan sägas hafva intagit den plats i vår vitterhet, på hvilken det blifver ståndande, och först i samma förändrade skick banat sig fullkomligt öppen väg till natio—

[1]) Vi citera alltid sagospelet efter andra upplagan, när icke särskild hänvisning lemnas till den första.

nens hjerta — allt detta har bestämt oss att här försöka en framställning af Lycksalighetens Ö, i hvilken detta lyriska drama, under det vi följa händelsernas gång och de handlande väsendenas ännu rikare skiftningar, sjelft utlägger sig för oss. Något annat ligger för närvarande icke i vår plan: således hvarken att bedömma i allmänhet Atterboms skaldskap, eller skildra arten af den romantik, Lycksalighetens Ö tillhör, eller ens ingå i en undersökning om detta sagospels poetiska förtjenster eller brister. Sådant det här kommer att visa sig till anläggning och charactersutveckling, får det i alla hänseenden tala för sig sjelft. Wårt ämne är, äfven efter dessa inskränkningar, nog rikhaltigt, för att fordra en ännu utförligare framställning, än den, för hvilken vi i tvenne tidskrifts-artiklar hafva utrymme; helst vi anse oss förbundna att, i den förra, inledningsvis kasta en blick på flera med saken närmare sammanhängande, och följaktligen densamma upplysande ämnen. Dessa äro: den nya omarbetningens beskaffenhet; föregående försök att utlägga dikten; samt beskaffenheten af den folksaga, på hvilken sagospelet grundar sig.

Vi hafva i det föregående kallat Atterboms arbete af 1854 en omarbetning, en omdaning. Detta torde aldraförst tarfva ett rättfärdigande, eller med andra ord, ett besvarande af frågan: I hvad förhållande står andra upplagan af Lycksalighetens Ö till den första af 1824—1827? Tidningsbladens anmälanden af andra upplagan hafva särskildt berömt Atterbom derför, att han vidtagit så få, nästan omärkliga förändringar af sitt gamla, berömda diktverk. Verkligen var ock Atterboms arbete så långt mera berömdt, än kändt, att man i den nya upplagan icke märkte förändringarna. De, som läst första upplagan, hade gjort detta för så lång tid sedan, att de, när de blott igenkände den gamla uppränningen, trodde sig i den nya upplagan hafva nästan alldeles samma bok, visserligen i något förändrad yttre utstyrsel. Att de allmänt kända, till en del genom härliga tonsättningar (2) fortplantade, sångerna vi-

2) Af Hæffner, N. Möller m. fl.

sade sig oförändrade, bidrog äfven icke obetydligt att stödja villfarelsen; och man förbisåg helt och hållet, att Atterbom i företalet "frambär sin saga till ett nytt slägte *såsom ett nytt verk.*" En fullständig jemförelse af den äldre texten med den nya har dock ledt oss till det resultat, att *omarbetning* eller *omdaning* äro de ord, som bäst beteckna hvad Atterbom gjort för denna så kallade "nya upplaga." Att Atterbom fullt satt sig in uti alla de svårigheter och fordringar, som äro förknippade med företaget att omändra ungdomsarbeten, visar sig af hvad han härom nedskref i början af 1855, och hvilket efter hans död blifvit utgifvet i teckningen af Kellgren ([3]). I hvad man här ([4]) läser om de förändringar, Kellgren vidtog för en ny upplaga af sina diktverk, tycker man sig höra ett försvar för Atterboms egen omarbetning af Lycksalighetens Ö. Ett så mognadt omdöme, en så säker konstnärshand, ett så skoningslöst förfarande mot egna svagheter hafva dock ledt denna bearbetning, att hon fullkomligt försvarar sig sjelf. Hon är en Phoenix, som ur det bål, sjelfkritiken samlat och antändt, framgått i föryngrad gestalt. En utförligare jemförelse af de båda texterna skulle tvifvelsutan medföra mycket lärorikt. Hon skulle försätta oss i mästarens hemliga verkstad och på många ställen blotta det konstnärstankens urberg, som bildernas och rhythmernas frodiga vextlighet kappats att öfverklüda, så väl i den äldre, som nyare diktformationen. Men vi finna här endast plats till några få, ingalunda så djupt gående, anmärkningar.

Spår af Atterboms ombildande hand anträffas icke blott i de sagospelets delar, som visa en öfvervägande skämtsam grundton, utan äfven i dem, som äro afgjordt allvarliga, cch i hvilka stämningen är mildt drömmande, högtidligt lyftad eller rörande innerlig. De skämtsamma partierna äro dock företrädesvis utsatta för förändringar. Sålunda hafva, t. ex.,

---

[3]) Siare och Skalder, Band. VI, Afd. II.

[4]) p. 144 sqq.

de första 34 sidorna i sagospelet blifvit underkastade en genomgående omarbetning; och en jemförelse af de båda texterna gifver en rik skörd af skiljaktiga läsarter.

De förändringar, som vid andra upplagan blifvit vidtagna, utgöras, till en icke obetydlig del, af omflyttningar, genom hvilka scener, samtal, sånger, uttryck blifvit förda till platser, på hvilka de utöfva en större poetisk verkan, vid hvilka de uti det föregående och efterföljande finna starkare grundvalar och stöd, och till hvilka de följaktligen bättre höra. Så förhåller det sig med de tvenne första verserne af visan:

J varelser, kännen J glädjen?

Dessa stropher, anslagna liksom ett præludium till hela denna täcka sång redan på sid. 57—58 i första upplagans sednare afdelning, äro, jemte slutet af Zephyrs monolog, uteslutna från det ställe i andra upplagan (II, 48), der man hade att söka dem. I slutet af äfventyret (II, 171. — 1 uppl. II, 195) gör också denna visa en starkare verkan, då hon för första gången får framträda i sin helhet.

En omflyttning af ännu större vigt märka vi, om vi jemföra 2 Uppl. I, 216—219 med 1 Uppl. I, 255—259 och 250—251. Ingen skall, vid närmare granskning af dessa ställen, kunna neka, att den kärleksscen, hvarom de handla, har i sednare upplagan vunnit betydligt, blott genom den plats hon intager. Många exempel af liknande slag skulle här kunna tilläggas.

Enskildta ord, uttryck och verser hafva vid omarbetningen fått vidkännas den sorgfälligaste granskning och ofta mottagit en helsosam tukt. Stundom gifver oss andra upplagan tillägg af lika stor betydenhet, som skönhet. Sålunda har den härliga och så mycket betecknande sången:

Ögon, hvem är mera skön? etc.

influtit i I, 150—151. I första upplagan finnes han ingenstädes. Till Lycksalighetens Ö, denna yppersta frukt af Atterboms snille, har i allmänhet hela hans skaldeverksamhet skattat. Vi finna i detta sagospel inflätadt allt det bästa, som

hans lyriska poesi under olika tider frambragt. Sålunda igenkänna vi *Serenaden:*

Sött slumra, min drottning, bland leende drömmar!

diktad 1810 ([5]), i Zephyrs och Spinarosas vexelsång mot slutet af andra äfventyret (I, 282—283).

Slutorden af *Slädfarten*, en sång från 1812 ([6]), i synnerhet raderna:

Hvad natten är liden,
Ej fråga, ej blicka:
Låt timmarna strömma
Med fradgan förbi!

äro tydligen begagnade i Zephyrs och Cäcilias champagnevisa (I, 239—240).

"J varelser, kännen J glädjen?"

samma lilla visa, vi förut omnämnt ([7]), förskrifver sig från 1813 ([8]) och är ursprungligen diktad åt Palmblad, för att begagnas i någon af de romaner, denne påbörjade i Poetisk Kalender ([9]). Ett oförgängligare förvaringsrum är henne nu helt visst Atterboms sagospel.

Från 1813 är ock ([10]) den härliga *Serenaden:*

Hulda Rosa!

som vi finna i andra äfventyret (II, 269—272).

---

[5]) Se *Samlade Dikter*, Bd. 2, sid. 22.

[6]) Ibid. 66—70.

[7]) *Lycks. Ö.* II, 171.

[8]) Se *Samlade Dikter.* II, 110.

[9]) Vi finna också visan införd i *Supplement till Poetisk Kalender för år 1813*, sid. 261—262. Hon är der inflätad i novellen "*Resorna*," som utgör fortsättning af novellen "*Fjällhvalfvet*" (i Poetisk Kalender för 1813), som i sin ordning bildar en fortsättning af novellen "*Vådelden*" (i Poet. Kal. för år 1812). Hela denna, numera föga lästa, novell-cykel eller roman är ändtligen afslutad i *Slottet Stjerneborg* (uti Poetisk Kal. för 1814). De många skaldestycken, med hvilka Atterbom prydt den Palmbladska diktningen, utgöra lika många glanspunkter i densamma.

[10]) *Samlade Dikter.* II, 135.

Från 1814 ([11]) är åter *Fjäriln:*

"Ser du Sylfen, hvar han far?"

detta tjusande skaldestycke, som samfällt föredrages af Fecias tärnor (I, 251—254). Samma år ([12]) diktades de *Troubadourens Aftontankar:*

"God natt! Sof ljuft!" — Var det ej så hon sade?

som, tio år sednare, lades Astolf i sinnet och på läpparne (I, 241—243).

Såsom exempel på lindrigare förändringar vid den nya redactionen kunna början och slutet af tredje äfventyret läsas. Äfven kan man ur sista äfventyret jemföra II, 361—362 i nya upplagan med II, 391, uti den gamla.

Såsom ett litet prof på betydligare förändringar må *Fågelstämman* uti I, 277, gälla: hon talar helt olika mot den, som i första upplagan (I, 322) låter höra sig. Vidlyftigare exempel på fullständig omarbetning gifva oss de chorer af Sylfer, Dryader och Undiner, som i nya upplagan läsas på sid. 222—224 af förra delen, men i gamla editionen finnas på sid. 256—257, 259 och 261 af samma del.

Kanske vid de aldra flesta tillfällen har dock Atterboms arbete för nya upplagan bestått uti att utesluta det förfelade och öfverflödiga i uttrycken samt likaledes det, som innehöll mindre valda anspelningar på nutiden eller litterärt-polemiska utfall. Sålunda finna vi, t. ex., utelemnadt hvad i dessa hänseenden förekom på sid. 10 och 15—16 i första editionens förra del. Vid samläsning af båda upplagorna visar sig derför oftast den nya uti en starkt sammandragen form. Sednare halfdelen af sid. 15 i andra upplagans sednare del motsvaras, t. ex., af nästan hela 20:de sidan i samma del af första editionen. I andra äfventyrets slutscen mellan Astolf och Felicia uppvägas mera än 2 sidor uti den gamla upplagan (I, 335 extr. — 338 supr.) af blott 4 rader i den nya. Härigenom har Atterbom för den nya upplagan alltid vunnit

[11]) Ibid. II, 171,

[12]) Ib. II, 178—180.

ett mera samladt och kraftigt uttryckssätt, och stundom för handlingen ett raskare framskridande.

Om man med få ord önskar hafva betecknadt det hufvudsakliga företräde, som tillkommer nya upplagan framför den gamla, så skulle man kunna säga, att från omarbetningen det "phosphoristiska" elementet är till betydlig del aflägsnadt. Man får då icke under det phosphoristiska tänka sig, hvad Nya Skolan sjelf ville hafva derunder förstådt: allsidighet och frihet i poetisk uppfattning, naturlig ursprunglighet, o. s. v. Tvärtom måste vi dermed förstå, hvad skolans vedersakare förstodo: det, som vanligtvis kallas phosphorism och anses mest egendomligt för skolans poesi, emedan det, såsom all bristfällighet, lättast faller i ögonen.

Vi mena, först och främst, en dunkelhet i uttryck, som ingalunda har sin rot i någon oförmåga hos Nya Skolans män att tänka redigt och klart, utan i den poetiska går-an-lära, hvilken de hyllade, och hvilken dref dem att, i motsats mot den äldre tidens alltför skrädande finsmak, bland ord och uttryck tillgripa det första bästa, eller, om något val skulle träffas, välja just det ovanligaste och besynnerligaste. Vi mena det ordsvall, i hvilket ingen botten var att skåda, icke för dess djups skull, utan för dess grumlighets: en dunkelhet, som utgått från phosphoristernas uppfattning af poesiens uppgift. Denna vore nämligen icke, att försinliga och åskådliggöra hvad man starkt uch bestämdt tänkte och kände, utan hufvudsakligast, att genom ett slags musikaliskt välljud uppväcka outredbara aningar och obestämbara känslor: från den poetiska stämningen, från mötet med sånggudinnan i den så kallade "herdestunden," borde alltså skalden göra sitt bästa att aflägsna den förargliga tredje man, som kallas reflexion. Dermed sammanhänger dessa poeters osed att genom de rim-combinationer, som deras utländska (stundom rätt onationala) mönster föreskrefvo, låta sig tankegången tillföras; hvaremot vid andra tillfällen känslornas fullhet hotade att spränga formerna. Lägg härtill slutligen: en ny poesis otålighet och jemna beställsamhet. Mena vi med phos-

phorism allt detta, så har nya upplagan genom sina rättelser och tillägg, sina omflyttningar, sammandragningar och uteslutanden uppnått den egenskapen att vara vida mindre phosphoristisk — en visserligen negativ förtjenst, som dock alltid belönas med åtskillig välsignelse af andens verkliga gåfvor: klarhet, helgjutenhet och konstnärligt lugn.

Flera — ja nog flera, än *vi* veta af, ty vi ansågo ej nödvändigt att uppspåra alla — hafva särskildt yttrat sig öfver Atterboms Lycksalighets-Ö. Bland dessa vilja vi nämna Hammarsköld, Lénström, tvenne Recensenter i Upsala Litteratur-Tidning för 1824, Rosenkranz ([13]), X. Marmier ([14]), C. Molbech ([15]), B. E. Malmström (Minnestal, 1856, s. 26—27) samt Atterboms väninna Fru Amalia von Helwig, född Friherrinna von Imhoff ([16]). Man är således ingalunda i saknad af allmänna omdömen öfver sagospelet och vinkar till uppfattning af detsamma; men de, som försökt att fullständigt tolka dikten och, scen efter scen, utlägga henne, hafva hittills endast varit två.

Och af dessa två åter har det blott åt en enda varit beskärdt att fullständigt utföra denna fullständiga utläggning: Denna enda är densamma, som skrifvit "Skildringar ur det husliga lifvet" ([17]). Ehuru på böckerna intet annat författarnamn, än "*Onämnd*," är till finnandes, är dock det verkliga namnet kändt och äfven ofta *nämndt*. Det förhåller sig med detta namn alldeles, som med namnet, hvilket tillhör den anonyma, Danska författarinnan till "En Hverdagshistorie." O. (vi vilja hädanefter begagna denna signatur) är ock en qvinna, en af de många Svenska qvinnor, som uppträdt i

---

[13]) Zur Geschichte der deutschen Litteratur. Königsberg, 1836.

[14]) Littérature Scandinave, par *X. Marmier*. Paris, 1841. Page 458—463. Detta arbete bildar *17:e & 18:e Livraisons* af Voyages de la commission scientifique du Nord en Scandinavie &c., publiés par *Paul Gaimard*.

[15]) Lund, Upsala og Stockholm i Sommeren 1842. Kjöbenhavn, 1844.

[16]) Morgenblatt für gebildete Stände, 1828.

[17]) Stockholm, 1845. Fortsättning, 1846.

sednare tidens sköna litteratur. I allo vida underlägsen den Danska författarinnan, har dock O. gjort sig känd för en värderik författarverksamhet; ty hon har utfört sina "skildringar" med en renhet och finhet, hvilka endast till denna grad kunna uppnås af en qvinna, som är både god och bildad. Nekas kan likväl icke, att nämnde förtjenster äro behäftade med en viss ensidighet, bestående i en vana att se allting endast ifrån dess andliga sida. Denna rigtning har nu obetydligt skadat sjelfva "Skildringarne;" deremot har densamma mycket grumlat deras bihang: "Tankar om Atterboms Lycksalighetens Ö" ([18]). De 32 duodes-sidor, som i denna lilla bok äro egnade framställningen af "Sagospelets Andemening," andas alltigenom en allegoriserande tolkning, som väl för sig kan vara "ganska skarpsinnig," såsom Atterbom sjelf kallat henne ([19]), men hvilken dock med så brådskande ögonkast halkat öfver sagans yttre lif, att misstanke lätt uppstår, huruvida icke samma flyktighet varit rådande vid tillegnandet af det inre. Och denna misstanke blir, tyvärr, alltför besannad. Sagans sannskyldige ande har blifvit skjuten åt sidan med de former, de bilder, i hvilka han bor. Den ande, som nu derinne bor, är af författarinnan sjelf skapad och derefter inskjuten i sagan, som heller icke är den verkliga sagan, utan blott en liknelse deraf. Från den andliga klädnad, i hvilken sagan här framträder, har man, omsorgsfullt och i god öfverensstämmelse med ståndpunkten, aflägsnat allt, som i sin nakna naturtrohet, sin sinligt sjelfständiga tillvaro, kunde befinnas stötande. Under det man sålunda sett bort från den lägre verkligheten, har både det lägre och högre i sagan, hela hennes poetiska verklighet gått förlorad.

Att Atterboms sagospel blifvit föremål för en så radikalt allegoriserande tydning, kan icke förundra oss, om vi betänka, dels att det eger en betydlig allegorisk beståndsdel, dels

---

[18]) Stockholm, 1846. Jemväl under titel: "*Bihang* till Fortsättningen af Skildringar ur det husliga lifvet."

[19]) *Siare* och *Skalder*. Del. VI, Afd. 2, sid. 167, not.

att dess kärna just utgöres af en folksaga. Det är folksagornas vanliga öde att genom allegorier upplösas och tillintetgöras. Vid en dylik saga har hela folket, slägte efter slägte, varit verksamt att sammanarbeta innehåll och uttryck till ett enda, oskiljaktigt helt. Så innerligt har tanken försjunkit i sin yttre gestaltning, att om denna än är aldrig så grof och plump (såsom händelsen ju äfven ofta är med det närbeslägtade ordspråkets bilder), hvarje liten förfining i uttryck borttager på samma gång något af de finaste dragen i andemeningen. Den allegoriserande tolkaren lider oupphörligt skeppsbrott vid denna förargelseklippa; men likväl älskar han företrädesvis att syssla med folksagan, som i sin bildrikhet och gåtfullhet öppnar för hans verksamhet ett så vidsträckt fält. Emellertid ryggar han tillbaka för det skenbart fula i sagan, och kommer derigenom aldrig till det sköna i henne: han vill icke vedervåga sitt eget tycke, utan förädla det yttre efter *sin* smak; och derför blir han aldrig herre öfver sagans ande. Folksagan sjelf uttrycker detta så, att den förtrollade prinsessan icke kan befrias af någon riddare, som på förhand uppgjort, huru öfverjordiskt skön den fångna skall se ut. Blott den är mäktig att lösa sagans ande från fängslet, som icke bäfvar att omfamna den sköna, fastän hon bär ett drakhufvud och sprutar litet eld.

Samma behandlingssätt, som en folksaga genom en dylik tolkning måste vidkännas, rönte i stort hela den härliga krets af myther, som Helleniska phantasien lemnade i arf åt den Alexandrinska och Romerska lärdomen. Hela den sinliga lifsfullheten i en saga lät den allegoriserande tolkningen blifva liggande, såsom ett caput mortuum. Deremot afdrefvos alla de förmenta finare och andligare delarne — tankedunster, som man förgäfves sträfvade att uppsamla och bringa till fast form. Det sant personliga, som icke mindre tillhör den reala verlden, än den ideala, med ett ord det concreta, var och förblef styckadt och söndersprängdt. Atterboms Lycksalighets-Ö är redan i sig sjelf till hälften en allegori: detta är ett stort lyte nog för ett dramatiskt arbete. Större

blir det onda, om man vill upplösa och förflygtiga allt det kött och blod, hvarmed sagan och Atterboms skaldekonst förstått att gifva lifsfriskhet åt det ämne, som dock Atterbom sjelf anser (*Företal*, sid. X) vara: "*ohjelpligen*, till *alla* delar, en allegori." Hvad personligt lif, som, allegoriens bojor till trots, fritt rörde sig i Atterboms skaldeverk, blir under en fullt genomförd allegorisk behandling alldeles dödadt. Vi behöfva, för att bevisa påståendet, blott göra utdrag af den lista på dramatis personæ, hvilken O., såsom en planritning till hela afhandlingen, ställt i spetsen för densamma. Schemat innehåller, t. ex.:

Astolf . . . . *Förnuftet.*
Felicia . . . . *Känslan*, sjunken i sinnligheten.
Hofläkaren . . . . . *Naturvetenskap*, utan högre ljus.
Vindarne . . . . . *Passionerna.*
Jägarskaran . . . . *Begär* efter förströelser.

Alldeles förstörande för en sann uppfattning är detta behandlingssätt, som blir vådligare, ju längre och fullständigare det utsträckes till alla de personligheter, som i sagor finnas besjungna. Genom detsamma får man hvarje personlighet skild ifrån sitt fäste i naturen: hon visar sig blott såsom en egenskap eller, på sin höjd, såsom en sammanfattning af egenskaper. Men är det personliga så förandligadt, så delbart och lätt att flytta, kan det snart helt och hållet afdunsta för betraktelsen. För den, som fullständigt genomfört den allegoriska tolkningen af sagorna, har ingen Odin, ingen Sigurd Favnesbane, ingen Roland — ja knapt någon Carl den Store lefvat.

Ett annat, men af det förra betingadt, sätt att låta allegorisk tolkning döda det personliga lifvet i en dikt, är att förvandla personligheterna till blotta naturföremål, liksom man i motsatt rigtning gjorde dem till abstracta tankeväsenden. Så väl de Grekiska, som de Nordiska fornsagorna ega en stark natursida; och ingen har studerat dem, utan att lägga märke till, huru de ofta i barnslig åskådning haft klart för sig och med orakelmessig säkerhet fastställt grund-

förhållanden i naturen, till hvilka sednare tiders vetenskap omsider kommit på undersökningarnes mödosamma väg. Men natursidan är dock i sagan, som öfverallt, blott *en* sida; och lika litet, som vi kunna öfvertalas att i Hofläkaren se "Naturvetenskapen" in abstracto, lika litet tro vi någon forntida sagodiktare hafva hyst den besynnerliga afsigten att genom de personligheter, hans inbillning fostrat, lemna verlden en practisk undervisning i chemi, physik, eller någon annan gren af naturvetenskapen. Det var Tysk grundlighet och smaklöshet förbehållet att till Nibelungen-Lied finna en naturhistorisk clav, enligt hvilken Attila är *kalken*, Sigfried *saltsyran*, Brunhild *kolsyret*, o. s. v. Som vi se, får heller icke på denna väg någon heroisk personlighet ega bestånd för den allegoriska tolkningen. Hittills har Lycksalighetens Ö haft den lyckan att vara förskonad från anfall af detta slag. Dock otänkbart är icke, att dikten kan hafva dylika att förvänta.

Den lilla varma tillegnan "till Gabriela" oberäknad, har O.'s bok en stor förtjenst. Här meddelas nämligen i tryck ett fragment af *Ernst Kjellander* "Öfver Lycksalighetens Ö." Atterbom sjelf har i sitt posthuma arbete ([20]) uppfriskat allmänhetens minne af denne älskvärde, unge man. Och hvem skulle icke gerna, om än med vemod, minnas sådana glänsande, snart försvinnande företeelser, som *Per Ulrik Kernell* ([21]) och *Ernst Kjellander* ([22])? sådana stilla, inåtvända sinnen, som öfver hvarje sin åskådning af tingen göto det milda, gudomliga ljus, som fyllde hjertedjupen? sådana fagra framtidslöften åt hemlandet, uppslukade af en främmande jord? Huru månget Nordlandens hopp har icke gått öfver Alperna, för att aldrig återvända, ifrån de frejdade krigare, som följde Hohenstaufertågen, intill den ännu namnlöse, men lofvande Upsala-Docenten, som för sent nådde Italien, för att upprätta sin sjunkande helsa och af en slump kom att

---

[20]) *Siare* o. *Sk.* Del. VI. Afd. 2. sid. 158—199.

[21]) F. 1797 † 1824.

[22]) F. 1812 † 1835.

dela dödsort ([23]) med Dante's *alto Arrigo* ([24])? Kjellanders "*Minnen*" ([25]) hafva mycket att förtälja om den kärlek, med hvilken han omfattade Atterboms sagospel; och flerstädes har han framkastat vinkar till detsammas uppfattning. Det arbete, han särskildt egnade förklaringen af denna dikt, blef icke tryckt förrän 1846 i ofvannämnda "Bihang till Skildringar ur det husliga lifvet." Det är, såsom nämndt, endast ett fragment, innehållande en allmän characteristik af dikten, jemte en allmän teckning af Astolf samt några ord om Svanhvit och Zephyr ([26]). Det upptager 25 sidor i Bihanget (pag. 19—43). Författaren har blott infört dessa personligheter, men icke hunnit att "gå ut i detaljerna," såsom ämnadt var. Den fortsättning, som var utlofvad till "en annan gång," blef aldrig gjord. Angående fragmentets historia upplyser Utgifvarinnan ([27]):

"Han började det 1832, men klagade ofta, då han erhöll påminnelser om en lofvad fortsättning, att han icke *kunde* sluta. Sedan kommo ökade studier, sjuklighet, resan och döden emellan."

Hvarför "*kunde*" icke Kjellander fortsätta sitt arbete? Vi tro, att hans verkligt poetiska sinne fann det i grunden motbjudande, utan att det var i stånd att gifva sig ett nöj-

---

[23]) Den lilla byn och poststationen *Buonconvento* i Toscana, 12 miglia från Siena, vid det ställe, der Arbia flyter in i Ombrone.

[24]) *Il Paradiso*. XVII, 82. XXX, 137.

[25]) Stockholm, 1842.

[26]) Vi kunna ej underskrifva O.'s yttrande (sid. 7), att Kjellanders "tydning genomgår första öfventyret särskildt," då denna tydning hvarken fäster sig vid några händelser i detta äfventyr, eller berör andra personligheter, än de ofvannämnda. Af dessa personer åter är endast Astolf, såsom bärare af "diktens grundidé", med någon utförlighet skildrad. De tvenne öfriga äro snarare omnämnda, än tecknade. Med nästan lika rätt, som det säges, att Kjellanders "tydning genomgår *första* äfventyret", skulle man kunna påstå, att hon genomgår *hela* sagospelet; ty alla dess. delar, ända till "Återfärden" (sid. 39—40), äro ihågkomna i den grundritning, Kjellander meddelar af stycket.

[27]) Tillegnan, sid. 7.

aktigt skäl derför. Och detta hemliga skäl? Det låg deruti, att uttolkaren, sig sjelf ovetande, misstagit sig om sin uppgift. Han hade nämligen satt sig före att gifva "en poetisk och philosophisk tydning af detta sagospel" (sid. 7.). Nå, väl: ingenting var mera önskvärdt. Men han betraktade sagospelet såsom uteslutande *lärodikt:* och att framställa den "lifvets och historiens philosophi" som låg i poemet, blef alltså hans enda ögnamärke, blef för honom på en gång "philosophisk och poetisk tydning." Han fästade sig endast vid det "historiska element, hämtat ur Hjertats, ur Diktens, ur Mensklighetens innersta häfder," som Atterbom (Företal sid. XI) förklarar genomgå sagospelet. Derför kunde han icke lägga nog vigt vid sina bestämningar (sid. 20), att sagan var "hjertats gamla saga," var "poesiens egen tragedie." Och visserligen är detta en uppfattning, som synes hafva träffat sjelfva hjertpunkten i dikten. I sjelfva verket återstår, för att fullkomligt fatta dikten, ingenting annat att begripa, än den första, enkla, närmast liggande och derför lättast förbigångna sanningen, att dikten är — dikt; att hon är ett lefvande något, som är till icke blott i sin betydelse, i den tanke, som utgör dess själ, utan ock *i och för sig*, i sitt af form och tanke inbillningskraftigt sammangjutna *hela.* Det är denna sanning, som Förordet af 1854 (sid. XI) på sitt sätt uttalar, då det säger, att sagospelet i sin nya behandling måste visa sig vara icke blott en lärodikt, utan ock på "samma gång en *romantisk dikt.*" Då för Atterbom all poesi gick upp i det romantiska, vill detta uttryck på vanligt språk säga, att sagospelet icke blott är lärodikt, utan framför allt dikt i och för sig, helgjuten poesi. Vår Kjellander har nu blott framställt lära, betydelse, den inneboende tanke, hvilken, om han särskildt uttages och framhäfves, stämplar hvarje dikt till ett i viss mån undervisande stycke. Det allegoriska behandlingssättet af diktens särskilda personer har Kjellander öfverfört på sagospelet i dess helhet. Derigenom har, såsom vid den allegoriska tolkningen, begreppet blifvit lösryckt ifrån sin formella habitus, då vi

med den sednare icke blott förstå ordformer, stilistiska vändningar och versfötter, utan fastmera sjelfva de plastiska drag tankarna burit i det ögonblick då de framföddes ur konstnärens phantasie — alla de sjelfnödvändiga former, vid hvilka skaldens tankeämnen, för detta särskildta dikttillfälle, naturenligt blifvit bundna, och inom hvilka dessa endast rätt kunna vara sig sjelfva.. Kjellander kunde väl icke sjunka ned till den uppfattning af sagospelet, som tror sig meddela läsaren diktens kärna i en allegoriserande förteckning öfver de uppträdande personerna. Tvärtom har Kjellander ställt sig i strid med detta slag af allegoriserande tolkning hvilken vi sett vara så dödande för all poesi. "Ynglingen [Kjellander], säger O. (Tillegnan sid. 7), ville icke medgifva denna tydning." Hvad mera är, Kjellander förklarar sig (sid. 33) alldeles bestämdt deremot, att "personer, händelser, handlingar tagas för en blott och bart allegorisk föreställning af särskilta böjelser och begär, tankar, känslor o. s. v." Så länge han är intagen af denna lifliga känsla utaf sagospelets *hela* värde, kan ingen mera träffande och kraftigare, än han, uttala den yttre verldens förhållande till den inre, det enskildta lifvets till det gemensamma. Då heter det (sid. 33—34): "Ett inre lif gifves i verkligheten och i poesien blott i vexelverkan med en sann, lefvande, yttre verld, såsom dess fasta grund och botten... Det yttre är likasom själ och kropp, hvilka innerligen sammanhänga och inbördes bero utaf hvarandra så, att de icke kunna bestå söndrade. Men just derför *är den ena icke blott den andras resultat;* just för *det* är deras samband så fast, emedan de ha, jemte det gemensamma, hvar sitt enskilta lif, som aldrig kan gå opp uti och sammanfalla med den andras. Sålunda är Astolf visserligen i allmänhet menniskohjertats representant, men har tillika sin bestående lynnes- och sinnesart, sina särskilta förhållanden; hvarförutan han vore en tom skuggbild, icke en verklig, hvilken allena kan representera." Det är endast i sin nitälskan emot den osmakligaste arten af allegoriserandet Kjellander har för sig fulla betydelsen af de tankar, han här uttalar. I det föregående,

såväl som i det följande, tages saken annorlunda. Det yttre lifvet, den enskilda personen försvinna helt och hållet för de allmänna begreppen. Omedelbart efter att hafva förfäktat Astolfs rätt att vara en dramatisk person, öfvergår Kjellander (sid. 34) i sina vidlyftiga betraktelser öfver "menniskans natur i allmänhet." Blott så vida de kunna tjena till exempel och bevis på sinnesförfattningen och lefnadsrigtningen af något stadium i den allmänt menskliga utvecklingen, beröras Astolfs "lynnesart och särskilta förhållanden;" ty de betraktas helt och hållet såsom "resultater" af detta allmänna tillstånd uti lifvet. "Den verkliga *representerande skuggbild*" som Astolf är för Kjellander, och med hvilket betecknande uttryck (sid. 34) denne författare gör höger om ifrån den rätta angreppsställning, han händelsevis intagit till sitt ämne, och hvarmed han bereder sig återgång till sig sjelf — denna "verkliga *representerande skuggbild*" är, såsom vi förut antydt, icke utan slägttycke med den "tomma skuggbild," mot hvilken Kjellander strider (sid. 33—34) och hvilken spelar hjelten i den rent allegoriska tydningen. Om än icke hos Kjellander, såsom hos andra allegoriserande tolkare, Astolf öfvertagit "Förnuftets" rôle, så låter honom dock den förre utan uppehör spela den allmänna menniskan, "den svaga menniskan" (sid. 39—40), "menniskohjertat" (sid. 34), "representant" af jag vet icke allt. Aldrig får han spela sig sjelf, nämligen Astolf Unge, de Hyperboreers Konung. Aldrig medgifves honom föreställa det, som han alldeles otvifvelaktigt visat sig vara: den djerfve jägaren, Felicias älskare, med mera, som honom tillkommer i egenskap af den manliga hufvudfiguren uti en dramatiserad saga af Pehr Daniel Amadeus Atterbom. Hvad "läjontämjarn, gudasonen," den Helleniska mythbildningens krona, Hercules, blifvit hos Prodicus och Stjernhjelm, det har sagospelets Astolf blifvit hos Kjellander, nämligen en didactisk pekpinne. Hade nu också Hercules, såsom Astolf, råkat att falla i händerna på en uttolkare, som drifvit allegoriserandet till det yttersta, så hade han ens icke fått vara "menniskan vid lifvets skiljoväg:" han hade då helt

enkelt blifvit "Styrkan" eller fått betyda "Styrkan." Men för att uppbära tomma betydelser (t. ex. Styrka, Förnuft), fordras icke så mycket, aldraminst Hercules-krafter. En massa storverk, en dramatisk handlingsföljd, en Hercules, en Astolf, uträtta i sådant hänseende icke mer, än ett dödt ting eller oskäligt djur, hjeltens lejonhud eller en Minervas-uggla.

Kjellander har, såsom ofvan anmärktes, endast gjort *lärodikten* rättvisa, men icke dikten i det hela. Han "kunde" icke föra sitt arbete till slut, afskräckt, såsom vi gissat, af sitt eget poetiska δαιμόνιον. Derjemte förefanns, sjukligheten oberäknad, ett befallande, yttre hinder. För Kjellander var "diktens grundidé" (sid. 32), d. v. s. hennes didactiska bottenfall, allt. Detta hastade han att framställa. När nu arbetet hade skridit så långt fram (sid. 32), ansåg han sig "stå på punkten att gå ut i sjelfva utvecklingen och detaljerna." Men det kom aldrig derhän. På den "punkten" blef han stående. Han hade redan sagt, hvad han hade att säga. Han "*kunde*" icke fortsätta längre; ty i sjelfva verket hade han redan slutat. Derför se vi, att han på de elfva återstående sidorna dels åter inlåter sig i frågan om uppfattningssättet, dels endast utbreder sig öfver den redan gifna hufvudsaken, såsom variationer utbreda sig öfver sitt thema; att han närmare förklarar det i korthet antydda; samt att han från sitt detaljstudium af dikten samlar de ställen, som ledt honom till hans grundåskådning: men åt "detaljerna," såsom sådana, egnar han ingen uppmärksamhet. Till att längre fortsätta ett dylikt kretslopp omkring en enda sjelflysande punkt, en "grundidé," "*kunde*" Kjellander, ganska förlåtligt, ej förmå sig. Att sjelf skrifva, hvad han hos andra dömde såsom ett öfverflödsarbete, "en paraphras, en brokig utstoffering af det gamla" (sid. 28) dertill var Kjellander, både som tänkare och författare, alltför god.

Vi måste ock finna det ursäktligt, att han under behandlingen af sagospelet förság sig på det lärorika, det uppbyggliga deri. På den tid, då han började "förstå denna dikts värde," kunde han näppeligen fästa sig vid något annat. Då, om

någonsin, hade han behof af att hugsvalas, att rigta hela sin själ mot det oförgängliga, att, så vidt han kunde det, förneka detta jordiska, med allt dess elände, och redan här lefva det rena andelif, som "tingens dolda mening," fastän svagt, återspeglar. Förgängelsen hade bemäktigat sig det jordiska, som var "hans allt" ([28]): döden hade öfverflyttat "hans varelses grundtanke" ([29]) till andarnas rike. Hans moder, qvarlemnande hos den redan faderlöse icke blott det inom slägten ärftliga kroppslidandet, utan ock den häftigaste saknad, som någonsin förtärt en son, vinkade honom redan till sig. Den jord, han trampar, får nu "betydelse" af det moderliga stoft, som deri var nedlagdt: lifvet, bekänner han, är mig en afglans af min Mors förklaring, ända till solstrålarne, "som skimra genom fönstret in på väggarne af det rum, der jag blickar och längtar" ([30]). Då sinneverlden hade för honom denna betydelse, började han "förstå" Lycksalighetens Ö ([31]). Under inflytelse af samma lifsåskådning, som mer och mer söndrade honom från det yttre lifvet ([32]), utförde han sin fragmentariska tydning. Med föga rättvisa kunna vi alltså fordra af honom, att han skulle föra oss in i sagospelets sjelfständiga dramatiska lif, såsom han inleder oss i dess betydelse för ett annat lif, för menniskohjertats utveckling. Vi kunna icke begära, att han skulle vara en tolk af all den poetiska sinnefröjd, som i denna saga med nästan öfverväldigande makt rycker oss in uti sin hvirfvel. Det höfves oss blott med tacksamhet erkänna, att Kjellander, som väl ej mäktade frammana sagans ande i dennes verkliga gestalt, dock, i den uppenbarelse han undfick af honom, såg honom uppriktigt och djupt i ögonen. Det kan betviflas, huruvida Atterbom sjelf, utom i de ögonblick då han diktade, varit så förtrogen med denne ande, som mången bland hans

[28]) *Atterbom:* Svenska Siare och Skalder. Del. VI, Afd. 2, sid. 164.

[29]) Ibid. sid. 162.

[30]) *Kjellanders* Minnen. sid. 202—203.

[31]) *Kjellander*, l. c., sid. 203. *Atterbom*, l. c., sid. 167.

[32]) *Atterbom*, l. c. pag. 165 supr.

läsare nu är. Många skalder, och enkannerligen de phosphoristiska, befinnas ofta till sin egen poesi i ett slags förhållande af magnetisk sömn. De prophetera höga och underliga ting, men kunna, då de vaknat ur skaldedrömmen, icke göra reda för hvad de sagt, under det att åhörarne kunna det. Att emellertid Atterbom, en den skarpsinnigaste uttolkare af andras skaldeverk, icke varit blind för rätta uppfattningen af sitt eget sagospel och de personligheter, med hvilka detsamma spelar, bevisas af några yttranden i Företalet af 1854 (sid. XI), hvilka vi nu finna lämpligt att fullständigare meddela, än hittills skett. "Den behandling, hvari sagan blifvit af mig vidare utbildad, är på samma gång romantisk dikt och en lärodikt . . . . . . Jag skulle derföre hafva rentaf misslyckats, i fall mitt diktverk utgör blott en framställning af vissa abstracta begrepp, som från sin allegoriska bildlighet kunna särskiljas liksom från en påhängd inklädnad . . . . . Jag har derföre åsyftat, att mina personer, ehvad de ock för öfrigt må betyda, dock måtte först och främst betyda *sig sjelfva.*"

I trots af allt det beröm, Atterbom i *Svenska Siare och Skalder* ([33]) skänkt så väl den genomfördt allegoriserande utläggningen, som Kjellanders, har han likväl i dessa rader brutit stafven öfver bådaderas ensidiga uppfattning af hans skaldeverk. Den förra kunde han väl finna "skarpsinnig;" men det kunde heller icke undgå honom, att hon, genom att söndra begreppen från deras bilddrägt, själ ifrån kropp, upplossat de organiska band, som sammanhöllo hans inbillnings skapelse. Han måste dock innerligt hafva känt, att han aldrig diktat i denna anda, att hans phantasie aldrig frambragt så omenskliga foster, som hade ett begrepp, i stället för en hel själ, uti sig, och som väl låtsade vara blodfulla kroppar, men egentligen voro köttlösa abstractioner. Tvifvelsutan kände han en långt större dragning till Kjellanders uppfattning, som i sjelfva verket, till betydlig mån, var hans

[33]) L. c. pag. 167.

egen. På den tid, som förflöt emellan Förra Afdelningens utgifvande och den Sednares, eller, närmare bestämdt, år 1825, lät Atterbom trycka en "Prolog till Lycksalighetens Ö" uti *Svea*, den berömda "Tidskrift för Vetenskap och Konst," som den tiden utgafs i Upsala ([34]). Uti denna inlednings-sång har Atterbom sjelf visat vägen för den Kjellanderska utläggningen — ja, sjelf nära nog framkastat de ord, med hvilka Kjellander företog sig att lösa sagospelets gåta, nämligen "hjertats gamla saga" och "poesiens tragedi." Hvad det förra beträffar, finna vi det angifvet i dessa rader (sid. 26):

Med friska färgors prakt, med djerfva drag
Du skildre *hjertats* rus och *ödets* lag!

Detta vill knapt något annat säga än menniskohjertats öden eller, såsom Kjellander uttrycker det, hjertats saga. Det sednare är ännu tydligare utsagdt i raden (sid. 25):

Jag gifvit dig *min lefnads tragedi;*

så framt vi, med Kjellander, i den "befrierska," som för Atterbom uppenbarar sig, vilja igenkänna poesien, i hvilken

---

[34]) Denna prolog, kallad "Befrierskan," blef aldrig i yttre måtto förenad med sagospelet. I nya upplagan ser man, i det stället, en tillegnan "Till den Hädangångna," det härligaste dödsoffer någon skald framburit. Atterbom hade i sin maka lärt skatta en ännu högre "Befrierska," än den "gudinna," han i prologen helsade med detta namn, och hvilkens bild han ville uppställa framför sin andes verk: "drömgestalten" fick lemna rum för den "verkliga skepnaden." Det ställe i hans Tillegnan, hvilket ensamt och uteslutande hänför sig till Lycksalighetens Ö, är följande fjerde stanza, skildrande en tid, då skalden för sin älskade "slog ännu unga strängar:"

Halfdiktad redan då var denna saga;
Fulldiktad blef hon, på din trägna bön.
Hur säll han kände sig, att *dig* behaga!
Du gaf dig sjelf åt mig till sångarlön.
Min drömgestalt fick verklig skepnad taga:
Och Svanhvit blef min brud, jungfruligt skön;
Med liljans växt, med ögon af azuren,
Med blåklintskrans på cherubs-hufvud buren.

"gudinnan" dock ingalunda finner det fullkomliga uttrycket af sitt väsende. För att visa, huru det didaktiska fattas af prologen (Gudinnans namn skola vi framdeles uttala), vilja vi i dess helhet utskrifva slutstycket, hvilket väsendtligen förklarar sagospelet och lemnar åt en uttolkare mycket mera och bättre, än de ord, vid hvilka Kjellander fästat sig. "Gudinnan" talar (sid. 25—26):

Jag gifvit dig *min lefnads tragedi;*
Sjung den, och var från andra sorger fri!
Min källa hvarje dag dig öppen står:
Men, om du dricker, drick, att det förslår!
Hvad dels i Evighet, och dels i Tid
Jag är; mitt dubbla lifs försonta strid;
Naturens vällust och Naturens qval;
Det Skönas fall ifrån den himlasal,
Der Kärleks *sol* och Kärleks *stjernor* bo:
Allt detta sjung till dina vänners ro!
Med friska färgors prakt, med djerfva drag
Du skildre hjertats rus och ödets lag;
Och ur den Natt, som tingens moder var,
Låt se det ljus, der hvarje bild är klar!

På samma gång, som här visas, att en lärodikt är gömd i sagospelet, betonas äfven att sagans lärdomar icke få skiljas ifrån sagans lif som dikt. Det, som i början af prologen öppnar "gudinnans" sagoslott för skalden, är just det sinne, som modfäller honom vid tanken på tidens öfverkloka barn, "som äro barn ej mer," som icke gitta att tumla om i lifvets sköna, brokiga hvimmel, utan draga sig surmulna, "enhvar inom sitt rum," för att djupsinnigt tänka deröfver. Skalden åter, och eho, som med honom vill dela hans fröjder, eger det rätta, "enda hemmet" just midt i detta hvimmel, i denna lifvets omedelbara fägring. Han känner, djupare och innerligare än någon, de höga tankar, som deri uppenbara sig; men, barn som han är, aktar han sig likväl att behandla den högre tankeverldens uppenbarelser på samma sätt som barn pläga behandla fjärilens färgskimmer. Han vet, att den glans, det

ljus, hvarmed sagan förtjusar, är oförbleknadt blott att njuta *med* sagan, i fullheten af hennes lif, icke *utom* densamma, i en vrå af hans eget tänkande. Likasom under den fullständigt allegoriserande upplösningen, hotas sagan med förstörelse genom Kjellanders behandling, som icke skärskådar, utan upplöser den väfnad, af hvilken hon består. Varp och inslag rispas då isär: å ena sidan ser du tänkandet, å den andra phantasiens formbildning. Men å båda sidor ser du egentligen intet annat, än en overklighet, en osanning. Den tanke, vid hvilken du fröjdar dig, såsom vid sagans innersta ljus, är icke upptänd i sagan, utan i din egen hjerna. Och skulle än en alldeles modern sagodiktning kunna väl uthärda en slik undersökning, så tål åtminstone icke *folksagan* en medfart, som utblåser hennes egen fladdrande lilla låga, för att ersätta densamma genom ett stadigt förnuftsljus. Folksagan gör aldrig, såsom fabeln. Hon påtrugar aldrig åhöraren den sedolära, som i henne innehålles. Vill man ega denna lära, så må man taga henne hel och hållen. Olik fabeln, för hon icke sitt ljus, sin "sens moral" i släptåg, såsom cometen sin svans. Hon är ett litet irrbloss, men dock ljus i sig sjelf; och huru mycket främmande ljus man än mäktar tillföra henne, är hon dock icke belåten dermed, om det icke är af samma utflöde, som hennes eget. Sålunda kan en saga belysas af en annan, som hålles vid sidan af henne, och ofta öfvergår folksagan af sig sjelf i en systersaga; såsom man ser, att irrskenslågor hoppa jemte hvarandra och icke sällan flyta tillsamman. Men det var en gång en upplyst och nyfiken skolmästare i den lilla Tyska byn Lerch. Han ville närmare analysera det gåtfulla irrskenet. Då ropade till honom det vandrande ljuset, att han skulle blott bekymra sig om sig sjelf: sjelft vore det ett "ljus för sig" (35). Härigenom blef granskaren återförvisad till sitt

35) "Bekümmre dich und dich!
Ich bin ein Licht für mich!"
Deutsches Sagenbuch, herausgeg. von *Ludwig Bechstein*. Leipzig, 1853. s. 475.

förra, ensamt för honom passande fält. Han var i sjelfva verket icke van vid annat, än att "bekymra sig om sig sjelf." Han kunde aldrig fördjupa sig sjelf i något annat, och derigenom upptaga detta helt och hållet uti sig: hvaremot han älskade att af allt välja det, som bäst anstod hans jag. Och just derför var han, med all sin skarpsinnighet och särskiljande fattningsgåfva, dock olämplig att tillegna sig en rätt uppfattning af företeelsen.

Då vi uti det föregående lagt en synnerlig vigt dervid, att kärnan i Atterboms sagospel är en folksaga, är det i sin ordning, att vi nu kasta en blick på den Svenska folksagan "Lycksalighetens Ö" eller, med andra ord, på det råämne, som Atterbom haft att bearbeta.

Denna sagas anor stiga till sjunde århundradet, eller deröfver; ty till denna ålder uppgår den handskrift, som förvarar hennes äldsta, Ersiska bearbetning ([36]). Från alla sednare framställningar af sagan ända till Atterbom skiljer sig

---

[36]) Manuscriptet (en pergamentshandskrift af 5 blad i liten 4:o) förvaras i Stockholms Kongl. Bibliothek. I April månad 1693 blef denna handskrift af en Franciscanermunk i Rom skänkt åt *Johan Gabr. Sparfwenfeldt*, densamme, som, år 1690, till Kongl. Bibliotheket skänkt den ryktbare *codex aureus* jemte så många andra dyrbarheter (se: Ecloga sive Catalogus Librorum &c., quibus Reg. Bibl. adauxit J. G. Sparfvenfeldt. Stockholmiæ, 1806), och hvilken jemväl åt samma inrättning förärade den värdefulla Ersiska sagan. Oss vetterligen är om denna saga intet bekant utöfver det, som Sir *W. Betham* meddelat i skrifvelse (dat. Dublin Castle, 18 March, 1844) till Professor *G. Stephens*, hvilken offentliggjort en del af detta bref i sin beskrifning öfver handskriften. Den, som önskar en utförligare kännedom om manuscriptet och sagans innehåll, hänvisa vi alltså till vår enda källa: Förteckning öfver de förnämsta Brittiska och Fransyska Handskrifterne, uti Kongl. Bibl. i Stockholm. Af *G. Stephens*. Sthlm, 1847. S. 18—19. Härmed må jemföras: Svenska Folkböcker. Af *P. O. Bäckström*. Sednare Bandet. Sthlm, 1848. Sid. 100—101. *Atterbom:* Företal, sid. IX—X. Anmärkningar, sid. 119. — Om den Ersiska sagans ålder yttrar Sir William: "It is of great antiquity. I would say of about the 7th Century, if not earlier . . . . . . The Poem on the first page is copied from a more ancient MS."

denna deruti, att hon låter fursten hemkomma från Lycksalighetens Ö till sitt land, Irland, hvarest då ingen igenkände honom, emedan hundrade år förflutit under hans bortovaro. Vi se, att sagan, efter sin diktarts vana, redan här på ett par punkter står i nära samband med andra sagor af vidsträckt utbredning och sinsemellan mycket olika förgreningar. Det lyckliga land, der ingen åldras, är, om än med vexlande drag, hos de gamle Grekerna Hyperboreernas land, är Atlantis hos Solon och Plato, Italienarnes Cuccagna, Tyskarnas Schlaraffenland, och hvad allt de utopiska länderna i äldre och nyare tider hetat. Den Ersiske höfdingens öde, att efter hundraårig frånvaro återvända i ett hem, der ingen kände honom ([37]), har kanske ännu flera motsvarigheter i alla länders och tiders sagor. Vi vilja blott anmärka den Grekiska sagan om Epimenides' 57-åriga sömn, som anföres af Diogenes Laërtius; det Varronianska äfventyret, i hvilket en man efter ett halft sekels sömn uppvaknade och fann Rom alldeles förändradt samt blef begabbad för sina gammalmodiga åsigter och vanor (liksom fjerde äfventyret i Atterboms sagospel fullt af både löje och hemskt allvar); legenden om de Sju Sofvare; sagorna om alla de bergtagna, som under sin bortovaro blifvit sekelgamla, t. ex dem, som i Kiffhäuser besökt Kejsar Barbarossa; berättelserna om dem, som gästat skendöda eller s. k. vampyrer. Slutligen kan hit räknas munken, som förgat verlden för att lyssna till Paradisfogelns sång, och af erfarenhet lärde sig förstå ordet, att för vår Herre äro "tusende år såsom then dag i går framgick, och såsom en nattväckt" ([38]): ett äfventyr, som af skalderna ofta blifvit behandladt, t. ex. af Friherre *Gaudy*, (som förlägger händelsen till "das Schwedenland") i poemet *Ewigkeit*, och, sinnrikt inflätadt i den öfriga dikten, af *Wolfgang Maximilian v. Goethe* (den store skaldens sonson) uti *Er-*

[37]) T. ex. den dåvarande egaren af hans fäderneborg hade väl hört talas om höfdingens bortresa, men ville icke sätta någon tro till den återkomnes identitet med den bortfarnes.

[38]) Davids Psalm 90: 4.

linde ([39]). Utan att känna den Ersiska urbilden ([40]) har Atterbom "på eget bevåg låtit Astolf komma hem till sitt fordna rike." Folksagan, som Atterbom hade att bearbeta låter deremot Astolf dö, så snart han lemnat ön; men genom att sålunda förgripa sig mot sitt original, eller rättare genom detta äkta och fria konstnärsgrepp, att medgifva Astolf ett fåfängt försök att gagna sitt fosterland, har Atterbom lyckats bäst framhäfva den djupa sanningen i sagan, att den njutningslystne drömmaren försummat det historiska moment, som aldrig mera än en enda gång varder någon man förunnadt. Fjerde äfventyret har varit nödvändigt, för att gifva dramatiskt lif åt den bekännelse Astolf i detsamma sålunda gör om sig sjelf: (II, 323—324):

Hur ofta, då jag drömde mig besitta
All möjlig vilja till allt möjligt godt,
Höll jag just det, hvartill mig stundens pligt
Uppmanade, för allför inskränkt mål,
Alltför hvardagligt, att en man, som *jag*,
Behöfde bry sig med så usla småting.
De komma tvifvelsutan, — tänkte jag, —
Utsöktare omständigheter, öden
Af enkom vigt, då mina krafter, dittills
Besparade, få ljunga fram i värf
Af oerhörd förträfflighet och glans.
Så flögo de sin kos, min verksamhets
Onyttjade minuter. . . . .
. . . .
Så, under väntan på förhållanden
Dem jag bestämt till ädlare bedrifter,
Förblef jag i min dvala, gjorde *intet*
I högmodstron att kunna göra *allt*.
Och nu — Ja, "ögonblicket är försummadt!"
Mitt ögonblick i häfderna, förloradt!
Förloradt! — Innhållsdigra ord, fastän
Du sjelfva innhållsbristens uttryck är. —
För dubbelt öfvermod jag dubbelt straffats:

---

[39]) Zweite Aufl. Stuttg. u. Tübingen, 1851.
[40]) *Atterbom:* Anmärkningar. Sid. 119.

Och moderjorden, som jag förr försköt,
Hon — i sin ordning — nu förskjuter mig.

Endast i den åldriga Ersiska uppteckningen framträder dikten om Lycksalighetens Ö i sin ursprungliga, naiva gestalt af ett folkäfventyr, utan allegoriserande och moraliserande syftemål, utan betraktelser öfver det ena eller andra, i fullt episk afsigtslöshet. Deremot befinnes hon romantiserad i alla sednare bearbetningar. Under längre tidrymd än ett årtusende, från den Ersiska uppteckningen räknadt, är man icke i stånd att spåra hennes lif på jorden; och härutinnan är folksagan ofta lik åkerns qvickhvete, som löper ett stycke väg med underjordisk stam, för att sedan oförmodadt, här och der, skjuta upp i dagen. När vi för andra gången träffa sagan (kommande tiders forskningar skola måhända lyckas att följa henne steg för steg) befinner hon sig på fastlandet, uti en romantisk, Fransk utstyrsel. Öfverhufvud hafva Fransmännen utspunnit till sagoromaner alla sagor, de öfverkommit, så väl vesterländska, som österländska. Så har ock skett med sagan om Lycksalighetens Ö. Hon bildar en liten episodisk sagoroman i Fru D'Aulnoy's roman *Hypolite* (41), en oas af poesi i en öcken af andefattighet. Under särskild titel (l'Ile de la Félicité) är hon sedermera upptagen i en samling af phantastiska berättelser (42). Atterbom (43) meddelar, att en Tysk bearbetning blifvit synlig i tryck 1837 (44). Dikten kallas här: "ein russisches Mährchen;" med hvad rätt,

41) Histoire d'Hypolite Comte de Douglas. Par Madame *d'Aulnoy*. Paris, 1714. — *Anton Kalmeter* tyckes känna en ännu äldre upplaga af denna roman eller åtminstone af dess episode. Han uppgifver nämligen såsom original till sin poetiska bearbetning "en dikt, som för ansenlig tid sedan är skrifven, och år 1706 tryckt i Brüssel på thet Franska språket." — De bibliographiska notiserna om sagans bearbetningar finnas samlade hos *Bäckström* och *Atterbom* (ll. cc.).

42) Voyages imaginaires, Songes, Visions et Romans cabalistiques. Amsterd. 1788.

43) L. c. 149.

44) Lesefrüchte. Gesammelt, herausgegeben und verlegt von *I. I. C. Pappe*. 4:r Band, 19:s Stück.

veta vi icke. Är hänvisningen grundad, torde man af henne hafva att vänta det vigtigaste uppslag i denna sago-geographiska fråga.

Från Fru D'Aulnoy hafva vi här i Sverige, på öfversättningens väg ([45]), erhållit Lycksalighetens Ö såsom folksaga. Vi ega tvenne olika öfversättningar af den Franska bearbetningen. Den äldre är första gången tryckt 1746 uti den öfversättning, som M:lle B*** besörjde af hela romanen *Hypolite* ([46]). Den andra öfversättningen säger Atterbom "troligen före 1750" hafva i tryck utkommit. Emellertid synes för Bäckström det äldsta kända exemplaret förskrifva sig ifrån 1760—1770. Sjelft uppgifver sig exemplaret vara "Tryckt nu Nyligen." Alla sednare utgifna upplagor äro mer eller mindre trogna aftryck af denna editio princeps ([47]), ifrån 1772 års upplaga utan tryckort intill den, som 1834 utkom från Lundbergska boktryckeriet i Lund och den text, som är upptagen i Bäckströmska samlingen af år 1848 ([48]). De tvenne öfversättningarne från Fru D'Aulnoy täfla med hvarandra att i enskildheter illa återgifva sitt gemensamma original ([49]). Vi skola här endast fästa oss vid den öfver-

---

[45]) Atterbom (Företal, p. IX) påstår dock, att sagan på 1730-talet varit *muntligen* berättad i Sverige.

[46]) Hypoliti Grefvens af Duglas Historia, öfversatt ifrån Fransöskan af M:le B***. Stockholm, Tryckt uti Kongl. Tryckeriet 1746.

[47]) Som här titeln: "Lycksalighetenes Ö, Föreställd uti en skön Historisk Dikt, Som visar deras fåfängelighet hvilka söka at vinna den rätta Lycksaligheten här i Werlden, samt huru tiden och Afwunden alt til intet gör, ehuru stort nöje man tycker sig hafva ärnådt. Mycket nöjsam och lustig. Tryckt nu Nyligen."

[48]) Före Atterbom har Anton Kalmeter företagit sig att behandla sagan på vers; men då han, utom några localiseranden och allusioner, alldeles följt sagan, som genom hans tillgörande blott blifvit öfverflyttad i Alexandriner, kunna vi här icke taga hans arbete i närmare betraktande. Titeln på hans bok lyder: "Saga Om Prints Adolph, Och Printsessan Lycksalighet. Ifrån Fransöskan öfversatt Af A. K. Stockholm, På Lars Salvii kåstnad 1747."

[49]) Atterbom. Företal, p. X. Bäckström, l. c.

sättning, som blifvit folkläsning, och hvilken, som sådan, lades till grund för Atterboms sagospel ([50]).

Om sagan i denna gestalt har, såsom vi redan anfört, Atterbom yttrat, (pag. X), att hon "ohjelpligen, till alla delar, är en Allegori." Men om vi ock måste erkänna detta, om äfven det allegoriska uti denna bearbetning nu först och med makt inträngt uti sagan, så måste å andra sidan det berömliga vitsord gifvas sagoförtäljaren, att han med konstnärlig takt afhållit det allegoriska från att skada diktens personligheter till deras individuella lif. Om denna förtjenst tillkommer Fru D'Aulnoy eller den, af hvilken hon mottagit berättelsen, kan nu icke med visshet utrönas; men säkert är, att det allegoriska i sjelfva sagan ingalunda så bjert framsticker som på titelbladen uti "la princesse Félicité" och "huru Tiden och Afwunden alt til intet gör" etc. I hela den Svenska folksagan får prinsessan aldrig bära namnet "Lycksalighet." Hon nämnes blott "Prinsessan" och eger, oaktadt all sin underbara tillvaro, ett verkligt dramatiskt, jordiskt lif. Med samma individualiserande kraft tecknas ock Fursten, Zephyr och, antydningsvis, till och med den "tyckmyckna" lilla ros, som vi återse i Atterboms Spinarosa. Derför kan Atterbom med skäl yttra (p. XI) om denna folksaga, att hon "öfverflödar af personlighetens lefvande kraft." Hos Atterbom, som visserligen ännu skarpare tecknat individualiteten, är deremot å andra sidan det allegoriska äfvenledes drifvet till sin höjd. Den utveckling, han ålade sig af poëmets didactiska element, måste föra detta med sig; det är också först i Atterboms behandling af sagan man ser uppträda de föga eller intet personliggjorda skickelserna: Nyx, Thanatos o. s. v. Dessa förekomma alldeles icke i Folksagan, som, i trots af sitt allegoriskt bundna' väsende, lyckats tillegna sig en enkel framställning, eller blifva, hvad hon kallar sig, "en skön historisk dikt." Likväl framter det historiska i Svenska folksagan icke samma oblandadt episka lynne, som

[50]) Hvarvid vi begagna den Bäckströmska samlingens text.

tillhör den Ersiska. Den förra visar många spår af en från berättandet söndrad tankeverksamhet — ja, förer till och med till torgs någon boklärdom, några hågkomster från Vergilius och Apuleius, alldeles som Atterbom prålar med Shakspeare's ([51]) och de Nyares bekantskap.

En jemförelse emellan Svenska folksagan och den Ersiska ursagan, så vidt den sednare är oss bekant, visar påtagligt, att dikten om Lycksalighetens Ö under seklernas lopp ingått en ny förbindelse inom sagoverlden, nämligen med Tannhäuser-sagan. Af huru god natur prinsessan på lycko-ön än månde vara, huru föga hon eljest liknar de hedniska gudamakter, som dæmoniskt spöka inom Christenheten, visar hon dock i sitt förhållande till jordsonen ett omisskänneligt slägttycke med Fru Venus. Ersiska sagan nämner icke qvinnan med "den gyllene grenen" såsom något förmer än de öfriga skönheter, hvilka lyckliggöra Lycksalighetens Ö. Men i Franska uppfattningen har ett afgjordt företräde fallit på Prinsessans lott: det är egentligen från henne all lycksalighet utströmmar. Vid hennes slutliga olycka "föllo blomstren af, träden förtorkades och alla foglarne instämde i hennes klagan." Hon är sjelfva Lycksaligheten, "la princesse *Félicité*." Och denna uppfattning har ock Atterbom följt, ehuru på ett sjelfständigt sätt, såsom af det följande kan förnimmas.

Atterbom egde i Svenska folksagan den mest gynnsamma *grundritning* till sin dikt — ett med fina poetiska drag och antydningar till personteckning ymnigt befruktande utkast. Den, som icke gjort sig bekant med folksagan, kan icke ana, huru mycket i dessa hänseenden Atterbom är henne skyldig. Vi återfinna i henne allt det väsendtliga i handlingens utveckling under första, andra och femte äfventyret, ända till ganska enskilda omständigheter, såsom vid Astolfs besök hos

---

[51]) Hvem kan, t. ex., icke igenkänna, att det bästa i scenen "på kullen, vid dagbräckningen," (2 Afd. sid. 161) är ett lån från denne mästares *Romeo and Juliet?*

vindarne och hans inträde i prinsessans palats. Ja, till och med de naiva och skämtsamma drag, som kasta sin välgörande dager på den, i det hela, sorgligt skuggade taflan, äro från början sagans egna, t. ex. Zephyrs förhållande till Spinarosa, prinsessans naturhistoriska misstag anbelangande fogeln Phoenix (I, 182—183), o. s. v. Men det är blott för nämnda äfventyr, och deribland endast delvis för det andra, Atterbom kunde begagna folksagans fingervisningar. Fjerde äfventyret är till fullo egen uppfinning. För det tredje har han sagan nästan intet att tacka; och största delen af andra äfventyret är derjemte en frukt af hans diktande förmåga. Ty folksagan vet intet om hemkomsten, förstår blott endels att skildra brytningen mellan de älskande, och affärdar med en väl ytterlig, om än innehållsrik, knapphet parets sällhetstillstånd i följande ord: "Allt hvad nöjen kärleken eger, allt hvad det mest upplysta förstånd har angenämt, allt hvad hjertat har kärleksfullt och ömt, all den sällhet dygden ger, njöto nu de båda älskande, så att aldrig någon dödlig kunnat föreställa sig, långt mindre erfara den lycksalighet, de kände; ty allt ökade men ingenting rubbade deras ro, och inga årsskiften minskade deras ungdom, emedan de drucko ur ungdomskällan, som fanns på samma ö, och således aldrig föråldrades." Mot denna ordnjugghet, för hvilken all utveckling i kärleksförhållandet försvinner, har Atterbom ställt hälften af sin bok, nämligen andra och tredje äfventyren, eller just de delar af sagospelet, som utgöra dettas glanspunkter.

Men det mest glänsande bland allt det präktiga i Atterboms Lycksalighetens Ö, hans härligaste poetiska skapelse är otvifvelaktigt *Felicia;* ty det är just i bildandet af denna personlighet, han ådagalagt sitt poetiska mästerskap, så vidt uppgiften för en skald i detta fall var, att på individualitetens område öfverflytta allegoriens allmänna lifsbestämningar. Det är blott på de få ställen, der prinsessan uppträder i sin dubbelnatur, Felicia–Astralis, hennes väsende ännu hänger fast vid en formfattig speculation; öfverallt annars har

hon släppt detta tvångsband, har Atterboms diktning frigjort henne till en verklig, färdigdanad, qvinlig personlighet. Felicia är hos Atterbom diktens hjeltinna, liksom Astolf är hjelten. Hon är, hvad Venus är hos Vergilius:

Virginis os habitumque gerens et virginis arma.

Och i denna sin qvinliga väsensfulländning har hon, ända till sjelfva namnet, bortstrukit allt det, som fästade henne vid blotta personificationens ofullkomliga lif. Hvarken är hon den namnlösa "prinsessan" i den Svenska folksagan, eller bär hon till namn ett substantivum abstractum, *Félicité*, såsom hos Fransmännen. Den lyckliga och lyckliggörande qvinnan i Atterboms dikt kallas icke *Felicitas*, såsom en af Romarnes opersonliga gudinnor heta ([52]). Atterbom har, med en lätt ändring i rigtning af brukliga qvinnonamn, bragt detta minne af allegoriens dop i half förgätenhet, och kallat sitt phantasibarn *Felicia*.

Under det således Astolf, styckets hufvudperson, dock endast är af Atterbom fullständigt utförd från sagans grundteckning, kan man deremot säga, att han uppfunnit *Felicia*.

På den rätta uppfattningen af Felicias personlighet beror nu hela diktens rätta uppfattning. Hvad Astolf sjelf beträffar, komma vi utan svårighet dertill, att vi i honom se kött af vårt kött och ben af våra ben: vi behöfva icke, i likhet med prinsessan, särskild undervisning för att begripa, att han icke är fogel, utan menniska. Felicias väsende åter ligger oss icke så alldeles öppet; och tycka vi än oss finna af Atterboms framställning, att hon till kropp och själ är en menniska, så visar sig dock derjemte alltför mycket öfvermenskligt hos henne, att vi icke skulle bli derom öfvertygade, att hon till en del går långt utöfver det mått, hvarmed oss dödliga blifvit tillmätt. Det blir oss alltså af vigt att lära känna detta mera, denna öfvermenskliga väsendtlighet hos

[52]) Quid quod Felicitas dea est? *Augustinus* de civitate Dei, IV, 18. — Jfr. *Arnobius* adv. Gentes, IV, 1. *Plini* Nat. Hist. XXXIV, cap. 8, sect. 19 (Vol, V. p. 155 ed. *Sillig.*). XXXV, cap. 12, sect. 45 (p. 270). XXXVI, cap. 5, sect. 4 (p. 309). *Suetoni* Tib. 5.

Felicia, emedan just deri ligger den makt, hon utöfvar på jordsonen: det är detta, i hvars våld Astolf gifver sig. Bestämningen af Felicia, såsom "viljan sjunken i sinnlighet," hafva vi redan förkastat. I sitt fragment "öfver Lycksalighetens Ö," nämner Kjellander aldrig Felicia, och ger ännu mindre någon förklaring af hennes väsende. Han talar blott i allmänhet om Astolfs "fall" och "brott," samt huru denne försmår "barnasinnet och englaskönheten" (ɔ: Svanhvit [63]), för att begära "vällustens rus" och "ett frossande lefverne" ([64]). I Kjellanders "Minnen" (sid. 204) är Felicia "Vällusten," "Njutningen." Med mer eller mindre sanning tecknas af andra författare Felicia såsom "naturprestinna," "den sinliga phantasiens genius," "naturdrottning," "phantasie," "sinlighet." Ingen af nu uppräknade bestämningar synes oss uttömma denna sida af Felicias väsende. Till en del (t. ex. naturprestinna, naturdrottning) äro de så dunkla, att de intet förklara. Till en annan del (sinlighet — sinlig phantasie — vällust [65]) neddraga de alltför lågt Felicias i sanning höga och rena natur; hvarvid man äfven misskänner Astolf, som icke är lågt vällustig, ehuru han är phantastisk ([66]). För att åter vara blott "phantasie," eger Felicia en alltför objectiv tillvaro. — Skalden sjelf förmår bäst att besvara frågan.

Att Felicia är *Det Sköna* säger Atterbom flerstädes rent ut, t. ex. i Zephyrs inskrift (II, 387):

För Menniskan får friden
Med nöjet ej sig blanda;
Det Sköna sjelft kan ej befria henne.

Närmare bestämdt, har hon varit en himmelsk Genius,

---

[63]) Tankar om Lycks. Ö. Sid. 36.

[64]) Ib. Sid. 38.

[65]) II, sid. 447, rad. 19, är det icke Felicia sjelf, utan hennes kärleksförhållande till Astolf, som kallas "timlig vällust" (jfr. rad. 4). Detta behöfde, liksom de älskande sjelfva, undergå evighetens förvandling och utveckling (genom Thanatos).

[66]) Man läse Astolfs sjelfbekännelse, I, 69.

en stjerneande (Astralis), syster till de öfriga stjerneandarne ([57]), till förstlingarne af den Atterbomska theogonien: Eros, Thanatos, Hypnos. Men från denna höjd har hon fallit i stoftet; hvilket på ett mindre bildligt språk vill säga, att hon icke mera är det *Ursköna*, utan blifvit hvad æsthetiken kallar *det Sköna i ensidig tillvaro*, så väl i omedelbar form *(det Natursköna)*, som i förmedlad *(Phantasie* [58]). Men under båda dessa former af ensidig sjelfständighet är det sköna underkastadt lagen att upphäfvas: derför fruktar Felicia utvecklingen, Tiden. — Arten af Felicias väsende framträder, t. ex., ganska tydligt på följande ställen af Lycksalighetens Ö:

Är du en ljusfödd Dämon ej? en Genius,
Af mensklig, men urbildlig art, af mig bestämd
Att glädja dem, att trösta dem, att lossa upp
Med lena händer de vid mullen snärdas band, —
Men ej att blifva — märk det väl! — sjelf en af dem?
(II, 141.)

O, att ock *hon*, mitt gudaburna älsklingsbarn,
Astralis, denna blomverlds fagra Genius,
Engång ej blott med flygtig lust, ej blott för lek,
Till dessa chorers helga qväden lyssnade.
(II, 134.)

"Gudinnan" med sin "hofmarskalk Phantasus" ([59]), som, i den af oss förut omtalade Prologen, uppenbarar sig för At-

---

[57])
Hasta, sköna syster,
I vår Chor tag del! &c.
Stjernornas chor (II, 145—146.).

[58]) Vi finna häraf, att Felicias väsende icke blott framter de båda sidorna af menniska och *δαίμων*, utan ock inom den sistnämnda eger en dubbel bestämning af "det Natursköna" och "Phantasien" — en ny dubbelhet, som för rätta uppfattningen af diktens hjeltinna, är icke mindre nödvändig att fasthålla, än den förra. Frånses någondera sidan, så har man straxt, såsom i det föregående visat sig, kommit på villospår.

[59]) Prolog till Lycksalighetens Ö, sid. 20. — Vi se, att i denna inledningssång till sagan de båda lifshälfter (momenter), som i sjelfva sagan bilda Felicia, af skalden blifvit åtskilda.

terbom och sätter honom lyran i handen, är ingen annan, än detsamma Natursköna. Han bekänner det äfven öppet på det ställe, vi i det föregående anfört af Prologens 25:te sida.

För denna sin öfvermenskliga storhet blir Felicia af den fruktlöst älskade jordsonen, som längtar att återgå inom det menskliga måttet, kallad: "väsenlösa väsende" (II, 77). I hela sin öfversvinneliga skönhetsrikedom var dock Felicia, såsom naturlif, fattig på det, som är mensklighetens härligaste skatt — individuell begränsning: hon var derföre "väsenlös," ett intet för den, i hvilkens själ betydelsen och värdet af det väsendtligt menskliga börjat åter uppklarna.

Allt i den skapade verlden är underkastadt utveckling: sålunda är Tiden en lika mäktig herrskare öfver Felicia, som öfver Astolf (II, 387). Men är hans välde öfver menskan förvandling, visar det sig i naturen såsom ett gränslöst upprepande: sekler äro för Felicia ett intet. Men icke destomindre har hon ett mål: naturen måste upptagas i ande. Mot detta frigörande från tidens enahanda går naturens stilla längtan och suckan: det är om denna "förlossning" Necken, i våra folksagor, spelar så ljufligt. Men mot den fromma naturens längtan stå Felicias önskningar i strid. Hon är nöjd med sin tillvaro; hon tycker sig så fulländad i sig sjelf: att upptagas i en högre tillvaro, med rubbning af den redan gifna, sköna verkligheten, synes henne detsamma som fullkomlig tillintetgörelse, såsom en återgång till ursömnen. Utveckling är henne ett förhatligt något, som hon, efter bästa krafter, söker glömma. Hon fruktar intet så mycket, som — Intet ([60]), nämligen att sjunka tillbaka i den enhet, den modernatt, hvarifrån hon utgått. Denna fruktan är den mörka

[60]) Den Intets-öcken, som din ångest diktar sig,
Och som af denna äfven kring den thron förläggs,
Der ljusets högsta andar kring Allfader stå:
Hvar finns hon?

(II. 144.)

punkten i Lycksaligheten, hvilken hon, utan densamma, sjelf vore ([61]), eller åtminstone vore i kärleksfull förening med det ohistoriskt menskliga ([62]). Med menniskan, som sjunkit i Phantasiens armar, vill alltså det Natursköna uti insularisk ensamhet undandraga sig den allmänna utvecklingens lag ([63]). Detta är bådaderas förvillelse och synd, hvarigenom de "stänga banan för hvarandra till målet," som nu blott kan vinnas genom en föregående söndring dem emellan ([64]). Den fruktade utvecklingen af Felicias "lefnads tragedi" (Prolog, s. 25) måste gå i fullbordan. Lycksalighetens Ö måste förstö-

---

[61]) II, 434.

[62]) Då naturens innersta behof och yttersta mål är ande, låter folksagan naturlifvet beständigt fika efter förbindelser med menniskoverlden. Necken och högfolket tro icke på förlossning, så framt denna icke varder dem förkunnad af menniskans stämma. "Huldren," som i de Norska sagorna möter vandraren, begär delaktighet i dennes "själ." Samma trängtan gör Necken till menniskoröfvare (såsom Najaderna fordom bortröfvade Hylas — *Theocr.* XIII), eller drifver honom till mångfaldiga kärleksförbindelser med menniskornas döttrar ("Rosmer Havmand" — "Agnete og Havmanden" — "Grefvens döttrar vid Elfvabo-lid" &c.) Såsom dessa exempel visa, blifva alltså naturmakterna genom otygladt begär efter det menskliga, som oftast förstörande för vårt slägte. Vår folkvisa "Elf-Qwinnan och Herr Olof" (*Geijer* och *Afzelius*. III, s. 462—465) gifver ännu en bilaga härtill.

[63])
Felicia:
. . . . Mitt rike
Blef söndradt så från Menniskornas verld,
En luftig ö; blott *han*, som till vår like
Jag gjorde, nådde den med dristig färd.
Då glömde äfven han de arma bröder,
Fastän de äro gudaslägt, som vi;
Och flamman, som för evigheten glöder,
Vi slöste bort på timmans gyckleri.
(II, 399—400.)

[64])
Nyx:
. . . . I stängen banan för hvarann
Till bägges mål, till bägges väl. Så skiljen er!
(II, 438.)

ras af Tiden, hvilken omsider äfven här får göra sitt förarbete för Evigheten. Det skönas ensidiga tillvaro måste upphäfvas: det Natursköna och Phantasien uppgå uti det Skönas sanna och hela verklighet, i Konsten, som väsendtligen en öfverjordisk skådning och återspegling af det gudomliga (Astralis, försonad med Theophania), i sina förgreningar, de s. k. Konsterna (Felicias nympher), sprider sig från sällhetsön öfver hela den osälla jorden, för att lefva bland menniskorna i gemen ([65]). I menniskoslägtets utöfning af Konsten — den af gudaskådning uppburna Konsten — är det alltså, naturen finner den rätta föreningspunkten med det menskliga, och derigenom vinner "förlossning" från sin träldom under tiden ([66]). I henne ernår naturen den delaktighet i ande, efter hvilken hon trängtar ([67]).

Att *Felicia* är den *naturliga grund, ur hvilken det konstsköna i alla rigtningar framgår*, visar sig tydligen vid betraktande af hennes förhållande till de uppvaktande tärnorna, som, utan att hon sjelf det visste, af henne inspirerades till sång och saga.

Cäcilia.

Vi alla våra sånger lärt — af dig.

Felicia.

Af mig?

Cäcilia.

Från dina egna drömmar blott

---

[65]) II, 400 & 443.

[66]) II, 440.

[67]) Naturens längtan efter försoning genom konsten uttrycker sig mångenstädes i våra folk-sägner och sånger: de i dem uppträdande naturväsenden äro gemenligen begåfvade med någon underbar konst, hvilken de stundom bortlära åt menniskobarnen, såsom Necken ofta gör med sitt spel: naturen vill sjelf liksom gifva menniskan i handom medlet till sin förlossning. Men detta sjelfgifna, icke af gudomlig anda helgade, medel blir då icke annat, än medel till mottagarens förderf: man erinre sig sagorna om sinnesförvirrande låtar, polskor o. s. v. Sålunda har sagan kommit till att dikta melodier af fullkomligt djefvulsk art, t. ex. den Hallingdalska "Fanitullen."

Vi snappa upp dem! — Vet, att icke sällan
I nattens lugn, i morgonstundens frid,
Fastän i sömn, med lyckta ögonlock,
Du ömsom talar, ömsom sjunger dem;
Men millioner gånger skönare,
Än vi dem efteråt förmå att härma. (I, 156—157.)

Felicia.

———— Underbara sagor, gåtor, visor,
Man påstår till och med, att jag dem sjelf
Författat har; men derom vet jag ej.
(I, 184.)

Astralis åter är, från denna sida sedd, *Konsten*. Hon kallas ock på ett ställe i Lycksalighetens Ö ([68]) "*Dikten*," emedan poesien, den mest andliga bland konstens arter, af skalden blifvit ställd i spetsen för dem, och sålunda här företräder det hela.

Sådant är, till sina grunddrag antydt, Felicias väsende i Atterboms dikt. Vi finna, att hon med skäl räknar sig bland "mellanandar" (I, 159.[69]), till andeväsenden, som blifvit bundna vid det jordiska, och icke rätt veta, hvar de äro

---

[68]) Der försont med pligten,
Under Lifvets trä
Står den fagra *Dikten*,
Vid sin Faders knä.

"Kommer du?" han talar;
"Långt du irrat har!
Dock af dessa dalar
Bar du minnet qvar.

— — — — — — —
— — — — — — —

Du var der *lycksalig;*
Här du *salig* blir."

[69]) Felicia.
. . . . *Vi* mellan-andar . . . .
På det motsvarande stället i 1:sta upplagan (I, 182) läses: "mellanväsen;" hvilket i sjelfva verket ännu mera upplyser, hvad Atterbom tänkt sig under Felicia.

hemma, på "jorden så tjusande grön," eller i "himlen så tjusande blå" (I, 150). I vår följande utveckling af sagan, skall Felicia-Astralis, såsom vi hoppas, framstå med större klarhet; men om äfven der en viss otydlighet kommer att vidlåda hennes dubbelvarelse af menniska och det Sköna, så är denna brist icke blott en följd deraf, att ämnet mången gång varit vår framställningsförmåga öfvermäktigt, utan är ock i någon mån att tillskrifva ett ofvan anmärkt grundfel i sjelfva dikten, hvilket af ingen uttolkare kan afhjelpas. Atterbom sjelf har detta fel icke undgått; och han har derföre med förkärlek egnat sin poetiska omsorg åt den menskliga sidan af Felicias väsende — en sida, hvilken vi aldrig få glömma att anse såsom lika berättigad med den andra. På lika sätt måste vi, om vi rätt vilja fatta den högsta af alla allegoriska dikter, *la divina commedia,* aldrig förlora ur sigte, att *Beatrice* icke blott är den frälsande vetenskapen, utan ock den menskliga varelse, i hvilkens kärlek skalden funnit ro och frälsning, Dantes ungdomsälskarinna, den verkliga lilla Bice, Folco Portinari's dotter.

I *Felicias* öde är, såsom Prologen gifvit oss vid handen, "det Skönas tragedi" oss föreställd: i *Astolf* möter oss åter det "menskliga hjertats gamla saga," i dess förhållande till det Skönas uppenbarelse i verlden. Med detta stora, poetiska mål för sig, öppnas det väl anlagda sagospelet af Astolf, diktens hjelte. Han uppträder väl icke personligen under förloppet af händelser och samtal, som upptaga diktens 34 första sidor. Men likasom han är föremål för sitt der handlande hoffolks skildring, så uttrycker sig ock ännu mera hans hela anda och sinnesart i hofhållningens beskaffenhet och i de besynnerliga (af Atterbom skarpt tecknade) personligheter, med hvilka han behagat omgifva sig — dessa mot hvarandra så bjert afstickande individualiteter, på hvilka han dock mäktat trycka *sitt* hofs gemensamma prägel. Allt detta är en nödvändig förberedelse till Astolfs eget uppträdande (på sid. 35), och bildar derjemte, med sin öfvervägande komiska hållning en god motvigt till det högtidliga allvar,

Astolf införer på scenen. Allt går ut på att bebåda hjeltens själstillstånd, innan detta, under mäktiga skakningar, utgjuter sig för oss i ord och handling. Men grunddraget i hans själ är intet annat, än kärleken till Felicia. Det är alltså med förutsättningarne för denna kärlek det storartade sagospelet börjar; och med samma förutsättningar må äfven vår utveckling begynna.

Vi gå till denna utveckling under fast föresats att låta det blifva lika mycket allvar med de individualiteter, dikten förer oss till mötes, som med de läror, hon gömmer. Vi skola vakta oss att sätta någon tro till liflösa kroppar eller overkliga själar, utan låta både kropp och själ, såsom vederbör, lefva *med* och *för* hvarandra.

Till afslutande af denna, vår utveckling af Sagospelet förelöpande artikel, vilja vi försöka att antyda den synpunkt, från hvilken skalden betraktat dramats hjelte uti de scener, som dels föregå dels innehålla dennes uppträdande i första äfventyret. Vi skola söka att anslå en med skaldens då herrskande stämning samljudande sträng, i det vi, efter vår vana, låta saga belysa saga. Det är denna gång en Forn-Grekisk sagohjelte, som skall upplåta för oss *vår* hjeltes innersta. Konungasönerna Paris och Astolf, fastän vidt skilda i utveckling, äro dock till poetisk charactersanläggning så fullkomligt af samma ämne, att man till största delen kan lämpa på hvilkendera som helst det, som bidrager att skildra enderas lynnesart, att den enes känslor utan svårighet låta öfversätta sig på den andres språk. Vi hafva alltså rätt att teckna Paris' frestelse med de ord, i hvilka Astolf låter oss förstå, att med honom en alldeles likadan egt rum. I Atterboms dikt ega vi ock en fullkomligt motsvarande scen till det antika bildverk, vi gå att omtala. Ingen må dock, derför att Astolfs frestelse grundlägger hela dikten, söka denna scen i början af sagospelet. Dertill kände Atterbom alltför mycket det gamla konstgreppet hos berättaren att

„ . . . . . rycka så midt i
Ämnet, som vore det kändt, åhöraren med sig. . . . . „

Icke mindre väl kände han den dramatiska författarens pligt att under den yttre händelsen underordna företeelserna i det inre lifvet, själens tysta handlingar, så att de sednare få sin egentliga tillvaro blott i den förra. Och denna pligt har han troget sträfvat att uppfylla. Men om äfven beskaffenheten af den saga, han behandlar, i flera afseenden inskränkte de vanliga dramatiska tillgångarne, har hon likväl i *ett* hänseende förökat desamma. I hvarje annat drama, som kan ega verkligt anspråk på denna benämning, förmår läsaren eller åskådaren blott genom slutledningar att komma tillbaka till det förhållande, som föregått den dramatiska utvecklingen. Åt enhvars eget tankearbete är helt och hållet öfverlemnadt att för sig, så att säga, uppodla den psychologiska jordmån, ur hvilken han må föreställa sig hela det rika handlingslifvet hafva uppspirat. Ju mera derför skalden underlättar detta arbete för sin allmänhet, ju klarare han låter den urformade själsgrund, öfver hvilken händelserna strömma, skimra igenom dessas vexlande flod, desto större är han såsom skald: och Atterbom har i detta hänseende alldeles icke visat sig ringa. Men det var honom dessutom ett särskildt tillfälle förunnadt att ännu en gång och än mera omedelbart framlägga sin hjeltes första utveckling: jag menar det underbara Hemkomst-Äfventyret, denna skärseld, genom hvilken Astolf luttras för evigheten, och der han, så vidt honom nu var möjligt (d. v. s. genom ånger och fruktlösa försök), får, steg för steg, återtaga sitt förlorade lefnadslopp. Härunder medgifves honom nu äfven att lyssna till hvad hans folk sjunger om honom — till folkvisan, denna muntliga krönika, i hvilken hjertat uteslutande varit häfdatecknaren, och hvilken derför mindre skildrar lifvets yttre händelser, än dess inre mening och betydelse. Under så hjertslitande förkrossning (70), under så marterande sjelfförebråelser, som intet annat än folkvisans naiva, från all förebråelse aflägsna framställnings-

70) . . . . . . Vill så man, bit för bit,
Hvar fiber af mitt hjerta sönderslita.
(II, 216.)

sätt af rena förhållandet kunnat väcka till lif, hålles nu framför honom en själsspegel med så klara och träffande bilder af hans första förirringar, af hans gradvis tilltagande förderf, att för den ögonblickliga ångern, för omvändelsen i elfte timman, ingen mera kraftigt sammanträngd bekännelse kunnat förestafvas — att från sjelfva höjden af Dante's skärseldsberg hans synders verkliga plats icke kunnat visa sig mera åskådlig. Med detsamma är nu äfven oss medgifvet att kasta en blick på denna teckning af hvad Astolf genomlefvat, innan han anträder sin färd inom sagolandet. Tvenne sånger, diktade så fullkomligt i folkvisans lynne, att de verkligen kunde hafva flutit ur hennes egen ådra, förekomma i detta äfventyr (II, 209—212 och 213—216), samt bevisa, nästan mera än något annat i sagospelet, huru djupt fornsagans sanne ande besjälat skalden. Ur den sednare af dessa folkvisor välja vi det thema (den tredubbla glömskedrycken ur trollhornet[71]), som vi vilja tagà till stödjepunkt för våra betraktelser öfver Astolfs frestelse d. v. s. den grundtanke, på hvilken skalden uppbygt hjeltens hela lifsutveckling.

På en af de symmetriska alto-relievi ([72]), som smycka jordvåningen i Palazzo Spada, framställes Paris i Phrygisk herdedrägt, hvilande på berget Ida. Bakom honom har en liten Cupido tagit plats. Han stödjer sig mot Konungasonens skuldror och hviskar honom i örat: denne åter lyssnar med synbart välbehag.

Hvad har den lille frestaren haft att säga Paris? Vi se det på den motsvarande reliefen. Ty der skådas de olycksaliga följderna af samtalet. Paris öfvergifver trolöst sin sör–

---

[71]) Denna eger flerfaldig motsvarighet i vår verkliga folkpoesi. Se, t. ex., *Geijer* och *Afzelius:* Svenska Folkvisor. Del. II. Sid. 28—29 & 203—204.

[72]) De utgjorde, intill 1620, golfstenar i *S. Agnese fuori le mura*, och förskrifva sig tvifvelsutan från den närbelägna Circus.

jande maka, Oenone, för att skynda till en annan, i hans tanke högre och lyckligare, kärlek.

Den illasinnade vätten har hviskat till honom om de härliga länderna hinsides hafvet, långt öfverträffande hans fattiga fosterbygd, rikdomens och lyckans eviga bostäder; liksom Astolfs inbillning förespeglade länder,

> Der solen, närmare till jorden, värmer
> Ej *hennes* hjerta blott, men äfven *menskans*,
>
> (I, 70.)

Och grubblaren dricker djupt af denna förförelsens första bägare. Han intalar sig, att han, *han ensam* bland sitt hela folk, förstår att fatta det sköna i naturen och menniskoverlden; att han, med detta hjerta, detta skönhetssinne, ensam lefver ett verkligt lif bland skuggor, bland "larver" (I, 38), som, för sin inre tomhets skull, äro stadda i "ändlös hungerträldom" (I, 69). Det är ett "bittert hån" (I, 69), att vara född till en krona bland detta folk, som icke kan begripa honom: det kunde väl icke gifvas något "bättre," under likadana prosaiska förhållanden; men han kan dock icke blifva hemmastadd ibland det; han är dömd att dö som främling i sitt eget fädernerike.

> Ha, hvilken krona! mellan larver buren,
> Emellan mumier, för hvilka evigt
> Förborgadt är, hvad i mitt hjerta lågar!
> För hvilka ingenting i verlden vore
> *Mer* främmande än jag, i fall jag ej
> Som domare, som krigare, som skytt
> Dem vigtig syntes och beundransvärd!
>
> (I, 38.)

Bland detta folk återstår ej annat än "att drömma" — att drömma sig, bort ifrån den "nakna verkligheten" (I, 39), in uti en sjelfskapad skönhetsverld. Hans skönhetstörst tål ingen national skranka: "hela jorden," "hela menniskoslägtet" mäkta knapt gifva nog åt densamma (I, 38—39). Den nationala skönheten blir död för honom. Fosterbygden är honom icke mer den kära, utan den "hemska" (I, 39). Öfverväldigad af skönhetsberusning,

Glömmer han bort både rike och land.

(II, 245.)

Under det att Konungasonen alldeles öfverlåter sig åt det Sköna, åt Naturen, hvilka, från början bestämbara i rigtning så väl åt godt som ondt, först i halsstarrig sjelftillräcklighet bli fiendtliga mot det högre, framträder det Naturliga, som han dyrkar, mer och mer såsom en mörkrets makt, blir det Sköna, som nu är hans allt, mer och mer beröfvadt sitt sedliga innehåll, det, som egentligen gör det till ett skönt. Det Skönas förklarade gunstling och tillbedjare, är han snart frestad att tillerkänna *endast det* ett värde i lifvet, att först uttala det moraliskt tvetydiga καλὸν κἀγαθόν, hvilket sedermera ljudat som ett orakelspråk kring verlden — ett falskt och villande orakel, så framt, hvilket vanligen sker, det goda betraktas såsom ett vackert släp åt det sinligt fulländade. Frestaren hviskar honom i örat, att gudomligheten icke pålagt honom någon pligt, såsom försvarare (Ἀλέξανδρος) eller domare (I, 38), mot ett så sjunket folk, som hans eget.

Hvad stort, hvad ädelt kan jag verka, bilda
(Så sade jag mig sjelf), med menniskor,
Som tro, om ärligt de ransaka sig,
Att jordens högsta goda, himlens sällhet
En vexling är af frässeri och sömn?

(I, 69.)

Om han än genom pligtförsummelse eller brott mot de lagar, med hvilka menniskorna kringskansat sin inskränkthet, skulle draga förderf öfver detta folk . . . Hvad mer? Han, som i kraft af sitt skönhetssinne dömde mellan alla behagens gudinnor, vore han icke ock sin egen lagstiftare? Denna fråga bejakade han; och då glömde han, ända till deras betydelsefulla tillnamn, både Ζεὺς Ξένιος och Ἥρα Ζυγία,

Då glömde han bort både Gud och Guds namn.

(II, 245.)

Och slutligen tillhviskar honom förföraren så mycket vackert om det främmande landets Konungadöttrar, om skönare qvinnor, än hans maka, Oenone, med hvilken han hittills varit lycklig. Denna, den bleka "liljan, som stod honom

närmast" (I, 71), vore ju blott en obetydlighet (och obetydligheter nämnas ju oftast de qvinnor, som äro skapade att göra ett hem lyckligt). Hans hjerta vore för stort, för mäktigt att njuta det oändligt mångskiftande sköna för att ständigt förblifva fästadt vid denna enda, färglösa uppenbarelse af skönhetens hela rika väsende: "förfelade vore ju då all hans diktan, all hans traktan" (I, 69). Och Paris, den olycklige "eldbrand" (*Apollod.* III, 12, 5), som var född att förhärja sitt rike och de sina, tömde till sista droppen förförelsens kalk, glömde ej blott fosterland och gudomliga pligter, utan ock sitt innersta, personliga tycke. Han trädde med kropp och själ inom trollkretsen:

Då glömde han bort hvita liljan sin.

(II, 215.)

Genom att slita detta sista, eviga, individuella band, har han fullkomligt ryckt sig lös från den verkliga verlden, och är nu helt och hållet hemfallen åt det phantastiska.

Den frestelsescen, vi här betraktat, är redan utspelt med Astolf den Unge, innan sagospelet öppnas. Endast yttre band fästa honom vid det hof, till hvars uppträdande på skådeplatsen hans "kungaskott" (I, 1) ger tecknet.

Och härmed hafva vi kommit in uti sjelfva sagospelet, med hvars framställning vi nu gå att sysselsätta oss.

Barth om de danske Heder og deres Dannelse.

Af Etatsraad og Professor **Forchhammer.**

(Indsendt af den Kjöbenhavnske Udgiver A. Ingerslev.)

Vi betragte det som en af de store Fordele, Stiftelsen af "nordisk Universitets-Tidsskrift" vil have paa de nordiske Nationer, at det ene Lands Forfattere bedömme det andet Lands Forhold, saavel dem, der ere afhængige af den physiske Natur, som dem, der blive bestemte ved Mennesket og Nationens eiendommelige Udvikling. Man tör paa denne Maade vel ligesaalidt vente en aldeles upartisk Bedömmelse, som naar et Land bedömmes af sine egne Indvaanere, men det vil være andre Betragtningsmaader, som her gjöre sig gjeldende, og de ville blive vigtige ved denne Forskjellighed, selv om heller ikke de skulde være frie for Eensidighed.

Jeg har derfor glædet mig ved at see at vore Heder ere blevne Gjenstand for Kandidat Barths Betragtning, og skjöndt jeg maaskee kunde beklage mig over, at Forfatteren tilsyneladende ikke har taget den ringeste Notits af mine eller andre danske Forfatteres Arbeider, men som den eneste Litteratur ved Studiet af de danske Heder benytter hannoverske Forstmænds Værker, skulde dette dog være ham tilgivet, hvis han ad sin Vei var kommen til en nyere og rigtigere Anskuelse af Forholdene. Dette er imidlertid ikke Tilfældet, og naar jeg her forsöger paa en Kritik af Herr Barths Afhandling, er min væsentligste Hensigt ikkun den, ikke at lade en urigtig Fremstilling af Kjendsgjerningerne hengaae ubemærket og derved foranledige, at falske og urigtige Forestillinger sætte sig fast.

Jeg vil derfor ikke omtale Forfatterens Theori om Planternes Ernæring, skjöndt jeg i mange Punkter har en anden Mening, thi med Hensyn til denne vanskelige Gjenstand kunne Iagttagelserne udtydes paa en meget forskjellig Maade, og vi ville sandsynligviis endnu i lang Tid savne saadanne Erfaringer, der afgjöre de Spörgsmaal, der i det Væsentlige beskjæftige Agriculturchemikerne. Derimod kan jeg ligesaalidt lade Forfatterens Beskrivelse af Ahlheden og dens physiske og chemiske Forhold, som hans Theori for dens Dannelse hengaae uberigtigede.

Forfatteren gjör da först opmærksom paa, at Ahldannelsen stadigen er sammenblandet med Dannelsen af Myremalm, og anförer som Beviis derfor en Mængde tydske Forfattere. En egentlig Forvexling mellem Ahlsandsteen og Myremalm kan imidlertid neppe være begaaet af Nogen, der har seet begge Mineralier, men Feiltagelsen har nok i Almindelighed ligget deri, at man har troet, at Bindemidlet i Ahlsandstenen var Myremalm. Dernæst citerer han v. Honstedts Bemærkninger fra 1853 som dem der först have omtalt Sandahlens særegne Beskaffenhed og Forskjellighed fra Myremalmen. Forfatteren anförer derpaa sin egen Undersögelse af Ahlen fra Beftofthede i Slesvig, hvor han finder henved 6 % humöse Substantser, der danne det egentlige Bindemiddel i den löse Ahlsandsteen. Jeg kan ikke nægte, at det er vel stærkt paa den Maade at forbigaae den hele Litteratur over Egnes Beskaffenhed, som man har foresat sig at gjöre til Gjenstand for en særegen Betragtning. Det er omtrent 30 Aar siden, at jeg i mine Forelæsninger har gjort opmærksom paa den store Forskjel imellem Ahlsandsteen og Myremalm, i det jeg viste, at den egentlige Ahlsandsteen i en Oplösning af kaustisk Kali eller Natron henfalder til Sand, medens der danner sig en mörkbrun Oplösning af de humöse Substantsers Forbindelser med Alkalierne; men Forfatteren er ikke forpligtet til at kjende Indholdet af Forelæsninger holdte i Kjöbenhavn. Imidlertid findes allerede i Dalgas's Beskrivelse af Ribe Amt fra 1830 en Klassifikation af Ahlarterne, i Jern-

ahl, som er Myremalm, Sandahl, som er den Sandsteen, der danner Underlaget under de efter samme benævnte Heder, og Steenahl, som er et særeget Conglomerat, der her ikke videre skal omtales. I min "Danmarks Geognosie", som er udkommen i Aaret 1835, vilde han have kunnet finde fölgende Beskrivelse af Ahldannelsen: "det överste Lag er enten en sneehvid Sand eller den samme Sand, sortfarvet af Levninger af Lyngen. I denne Tilstand kaldes det Maar. Dette överste sorte Lag er sjelden over 1 Fod mægtigt, Sandkornene ere reen Quarts uden Leer og Kalk. Under Maarlaget er Sandet altid hvidt, og dette hviler paa et Lag af meget lös, bruun Sandsteen, *Sandahlen*, hvis Bindemiddel ikke er Jern, men et organisk törveagtigt Stof. Under Sandahlen, som sjelden er 1 Fod mægtig, findes almindeligt Sand, næsten altid farvet af Jern og med smaa indblandede Stene." I næsten alle senere udkomne danske Böger over vore Heder findes det samme Forhold omtalt, saasom i Bergsöes Bog om Grev Reventlovs Virksomhed, fra 1837, og i samme Forfatters "den danske Stats Statistik" 1ste B. 1844, og jeg har i min for Landmandsforsamlingen i Kiel i 1847 skrevne og paa Tydsk udgivne Beskrivelse over Hertugdömmerne Slesvig, Holsteen og Lauenborg atter omtalt dette Forhold.

Af den ovenanförte Eiendommelighed ved Ahlsandstenen fölger den i Jylland velbekjendte Kjendsgjerning, at Ahlen forsvinder, naar man mergler Overfladen, i det Mergelens Kalk oplöser sig i det i Nærheden af Overfladen med Kulsyre gjennemtrængte Vand og denne Oplösning af kulsuur Kalk oplöser Ahlens Bindemiddel. Paa samme Maade virker Gjödningen, sandsynligviis ved sine phosphorsure alkaliske Salte, og den ved Gjödningens Vexelvirkning med den atmosphæriske Luft i rigelig Mængde dannede Kulsyre.

Jeg gaaer dernæst over til Forfatterens Theori med Hensyn til Ahlens Dannelse, i det han antager med v. Hanstädt at det hvide Sandlag og Maarlaget er Flyvesand, der har dækket en tidligere Græsskorpe og derved foranlediget Udeluk-

kelsen af Luftens frie Indvirkning, og som en Fölge deraf Dannelsen af humöse Substantser. For at vise det aldeles Urigtige i denne Anskuelse vil det være nödvendigt at omtale Ahlens almindelige Forhold noget nöiere.

Jeg inddeler de jydske Heder i to, med Hensyn til Culturforholdene og det ydre Udseende og Dannelsesmaaden aldeles forskjellige Partier.

1) Det förste Parti udgjör de bakkede Heder, som fra Elben i Lauenborg strække sig i et uafbrudt nordsydlig strygende Belte indtil Liimfjorden. Imod Öst slutter det sig til Halvöens östlige bakkede Leerparti, imod Vest til den Ahlholdende Hede, som jeg kalder *Hedesletten.* Dette Beltes Bredde er meget forskjellig, og kan, der hvor Halvöen er bredest imellem Grenaa og Ringkjöbing, være 5—6 Mile. Sandet er mere eller mindre jernholdigt og hyppigen stærkt guulfarvet af indblandet kiselsuurt Jerntveiltehydrat. Denne bakkede Hede mangler Ahlunderlaget og har saa sjeldent Mergel, at de enkelte Partier, hvor Mergelen findes i dybe Dale, höre til de store Undtagelser. Paa enkelte Steder optager Sandet temmelig meget Leer og giver da en ret god Jordbund, der ved Cultur kan blive til et frugtbart Kornland og hist og her endnu har en Bögeskov, som Levning af en tidligere, paa de leerholdende Partier udbredt Bögevegetation. I de fortrinsviis sandede Partier findes enkelte smaa Egeskove og meget hyppig Egekrat, som Levninger af den Skov, der tidligere sandsynligviis har været udbredt over den största Deel af denne Hede.

2) Det andet Parti dannes af Hedesletten, der i Almindelighed har Ahlunderlag. Denne Slette slutter sig imod Öst til den bakkede Hede, imod Vest i den sydligere Deel af Landet til Sandmarsken, i hvilken den gaaer over, og, hvor denne mangler, til den almindelige Leermarsk. I den nordlige Deel af Halvöen begrændses den imod Vest af Sandklitterne. Paa denne store Hedeslette fremkomme mange enkelte, öeformige Ophöininger og Bakker, der imod Vest tage til i Hyppighed og Udstrækning og snart bestaae af Sand,

ligesom den bakkede Hede, snart af Leer og Mergel, som det östlige frugtbare Lerpartie paa Halvöen. Paa disse Sandöer forekomme overordentlig hyppigen Egekrat, som beviser, at ogsaa disse Deele af Landet i en tidligere Tid have været bevoxede med Skov, og som endnu giver Anledning til den urigtige Formening, at den egentlige Ahlhedeslette, ligesom de andre Heder, i en ældre Tid har været skovbevoxen.

Den egentlige Hedeslette sænker sig yderst svagt imod Vest, saa svagt, at man med Öiet neppe opdager det, men man overbeviser sig ikke desmindre derom ved den Kjendsgjerning, at Bækkene og Aaerne flyde imod Vest og at Ahllaget i den östlige Deel forekommer noget höiere end i den vestlige. Hedeformationens Sammensætning er fölgende: 4—6—10 Fod og undertiden dybere under Overfladen ligger som oftest Leer og Mergel med större eller mindre Rullestene, derpaa fölger et Lag af guult, stærkt jernholdende Sand med en Mængde smaa Rullestene, hvoraf de störste neppe ere en Cubiktomme og især bestaae af Flint. Derpaa fölger umiddelbart Ahllaget, som i Almindelighed ikke er skarpt adskilt fra dette underliggende jernholdende Sandlag. Der er kun et eneste Ahllag og dette er, som beskreven i mit tidligere anförte Citat, dækket af det hvide Sand og Maarlaget (Forfatterens Blysand). Det hvide Sand er i Almindelighed temmelig grovkornet og jeg har aldrig kunnet finde Glimmerblade i samme. Forfatterens Mening er nu denne, at dette Sand og Maaren er Flyvesand. Man behöver kun at see Flyvesandet ved Jyllands Vestkyst paa et Par Steder, ligegyldigt hvor, for at overbevise sig om at dette aldrig udströes eensformigt og jevnt endog kun over en Strækning af et Par Tönder Land, langt mindre over hele Qvadratmiil; det danner altid smaa Bakker, der forene sig i Kjæder, som i Almindelighed löbe indbyrdes parallele og parallele med Kysten, og Forskjellen imellem Dalenes Bund og Klitternes Top kan stige indtil 50 Fod. Selv de ældgamle Klitstrækninger, som hidröre fra en forhistorisk Tid, og navnligen i Hertugdömmet

Slesvig og enkelte Dele af Jylland ligge omtrent 4 Mile Öst for den nuværende Klitrække, have beholdt denne for Flyvesandet saa eiendommelige og charakteristiske Form, der gjör, at man allerede i stor Afstand seer disse skarpttegnede Bakker, der i det Fjerne meer ligne Bjergpartier, end löst Sand. At denne Fordeling af det ved Vinden bevægede Sand hidrörer fra Vindens hvirvlende Bevægelse, behöver her neppe videre at udföres. Ahlformationens hvide Sand er afsat paa en derfra aldeles forskjellig Maade over Sletter, som man, med Undtagelse af den tidligere omtalte, ikkun ved virkeligt Studium iagttagelige, Heldning imod Vest, kan betegne som fuldkommen horizontale. Heller ikke de Partier af guult Rullestenssand, der öeformigen forekomme paa Ahlsletten, kunne være afleirede ved Vinden, da de indeholde en Mængde Smaastene, der ere flere hundrede Gange for store, til at de kunde flyttes selv ved Vesterjyllands stærke Storme. Kun omkring Liimfjorden iagttager man Flyvesandet afleiret i Lag med fuldkommen horizontal Overflade, men her er det kun et secundairt Leie. Det er vel Flyvesand, der har forvandlet Vigene til Sandsletter, men dette Flyvesand er blæst ind i Vandet, og det er Vandet der har betinget Sandets horizontale Leie. Man kan let kjende disse Sandsletter, der have været Vige og Indsöer, derved, at de ikke indeholde noget Ahllag, at deres Sand derimod indeholder en stor Mængde hvide Glimmerblade, som er en charakteristisk Indblandning i alt vort Flyvesand, der henviser til Bruunkulformationens ved Vesthavet forstyrrede Lag, som have afgivet Materiale til vor Flyvesandsdannelse, medens den samme Formations Leerlag have leveret Hovedmaterialet til Marskens glimmerrige Leer. Vort Flyvesand indeholder desuden en stor Mængde fine Korn af Titansand og Granat. Af alle disse Indblandninger i Flyvesandet finde vi intet Spor i Ahlformationens hvide Sandlag, og selv om man vilde antage at Jernforbindelsen i Tidens Löb var aldeles bleven oplöst ved de, ved Vegetationens Forstyrrelse dannede, humöse Syrer, hvilket virkeligt skeer i vore Sandklitter, hvor det i

Dalene sig samlende Vand, der altid er stærkt jernholdende, har sit Jern fra oplöst Titanjernsand, saa virke disse Syrer ikke paa Glimmerbladene og heller ikke paa Granatkornene. Ahlformationens hvide Sandlag kan derfor hverken ifölge sit Leiringsforhold eller Mangelen paa de i Qvartssandet indblandede Mineralier være Flyvesand. Hvis Forfatteren derimod kun en eneste Gang havde seet Vatternes Sand, det vil sige, det Sand, der afsætter sig i Havet udenfor vore Vestkyster i store Partier, der dagligen to Gange ere dækkede af Höivande, og hvor det svage stedse sig gjentagende Bölgeslag har udvasket hvert Spor af andre Bestanddele end Qvartssandet, vilde Ligheden öieblikkeligen have været ham indlysende. Vel findes der hyppigen en Indblanding i Vatternes Sand, som mangler i det hvide Ahlsand, nemlig Skaller, hele eller i Brudstykker, af Havets Dyr, men der findes ogsaa ikke faa Vatstrækninger, hvor disse organiske Levninger ikke forekomme. Som en nödvendig Fölge af den Betragtning, ifölge hvilken Ahlhedernes hvide Sand ansees som Flyvesand, betegner Forfatteren Ahllaget som et ved Flyvesand dækket Grönsvær. Ogsaa dette beviser, at Forfatteren lige saa lidt har gjort sig bekjendt med vor Natur, som han har anseet det for nödvendigt at studere vor Litteratur med Hensyn til disse Forhold. Der behöves kun en halv Times Gang i Klitterne for at see, at det af Flyvesandet dækkede Grönsvær snart forvandles til et sort Lag, som ikke kan forvexles med Ahl, da det hverken har dens Form eller dens Sammenhæng.

Ahlformationens hvide Sandlag have alle Charakterer af Sand, ved langvarig Vandbedækning og ideligt Bölgeslag for alle finere Dele befriet, udskyllet Sand. Der findes i Maarlaget, i det hvide Sand og selv i Ahlsandstenen en Bestanddeel, som jeg endnu ikke har omtalt, men som enhver opmærksom Iagttager vil finde, og som jeg har seet ikke blot i alle Halvöens Ahlpartier, men som jeg ogsaa har fundet paa flere Steder i den lüneborgske Hede, hvor jeg har havt Leilighed at anstille nöiere Undersögelser. Dette er smaa Brudstykker af virkelige Trækul, Kul der ere dannede ved en ufuldstæn-

dig Forbrænding af dicotyledone Træer. Det er velbekjendt, at Trækul med vedligeholdt Træstruktur og uden flygtige Bestanddele kun kan dannes ved en Ophedning, hvor den atmosphæriske Luft enten fuldstændigen eller i det mindste tildeels er udelukket. Alle övrige, chemiske Indvirkninger, hvorved Plantestofferne forvandles til nye, mörkfarvede Forbindelser, forstyrre den organiske Struktur og danne ikke den Substants, som vi betegne med Navnet Trækul. Det er klart, at Trækulstykkerne i Ahlformationen ere udskylte af andre Dannelser og Spörgsmaalet bliver altsaa, hvilke ældre Formationer, der forekomme hos os, indeholde Trækul. Kridtet, Bruunkulformationen, Rullesteensleer og det almindelige Rullesteenssand ere frie for denne Indblanding, men i vore Törvemoser er det en overordentlig hyppig Indblanding, som især i de rene Skovmoser næsten aldrig mangler. Vi blive saaledes næsten nödsagede til at antage, at Trækullene hidröre fra forstyrrede Törvemoser, og da vilde Ahllagets humöse Stoffer have den samme Oprindelse. Jeg antager altsaa, at Ahllaget skylder sin Oprindelse til en höi Vandbedækning, hvorved en Mængde tidligere dannede Törvemoser bleve forstyrrede, den udslemmede Törvemasse traadte i Forbindelse med Underlagets Jern og dannede Ahlsandstenens Bindemiddel *), medens Trækulbrudstykkerne tilligemed de reenskyllede Sandkorn bleve afsatte som det hvide Ahlsand. For at frembringe denne Virkning udfordredes der en længere Tids vedvarende Vandbedækning. Halvöens vestlige Deel viser mange Tegn paa en tidligere höiere Stand af Havet og den ældgamle, indre Klitkjæde, som jeg allerede tidligere har omtalt, hörer til en af disse tidligere Tilstande, men den er

*) Anm. At det humusagtige Stof, som danner Sandkornenes Bindemiddel i Ahlen, er i Forbindelse med Jern, kan man see deraf, at denne Sandsteen henfalder til Sand saavel ved at henstaae med en fortyndet Oplösning af Kali eller Natron, som ved fortyndet Saltsyre. I det sidste Tilfælde indeholder Oplösningen meget Jern. Jeg anseer det for meget sandsynligt, at en vis Mængde Jernilte er nödvendig for at binde de humöse Stoffer.

yngre end Ahldannelsen, hvilket man tydeligen kan see i den vestlige Deel af Hertugdömmet Slesvig, hvor Klitterne hvile paa Ahldannelsen.

Vi gaae nu over til det sidste Punkt af Forfatterens Paastande, nemlig den, at Ahldannelsen idetmindste tildeels tidligere har været dækket med Skov. Jeg har allerede for længe siden opstillet den Paastand, at vore Heder med Ahlunderlag aldrig have havt Skov, en Paastand, som ved Land- og Forstmændenes Forsamling i Kiel i 1847 fremkaldte en meget heftig Opposition, og man anförte især de Levninger af Træer, der i Form af Krat saa hyppigen forekomme i Ahlhedernes Omraade. Jeg gjorde da opmærksom paa, at dette Krat altid forekommer paa de öeformige Ophöininger af en anden, ældre og ahlfri Jordbund, som saa hyppigen forekomme paa Hederne i Ahlformationen, og at man ikke vilde være istand til at eftervise noget samlet Parti af Levninger af saadanne Træer, som danne vore Skove, paa den egentlige Hede med Ahlunderlag. Det er mig imidlertid bekjendt, at selv Bögen paa et enkelt Sted med nogle af sine Rödder har gjennemtrængt en lille Ahlplet, men saadanne Tilfælde höre sandelig til de store Undtagelser, og kunde aldrig begrunde den Mening, at vore ahlholdende Heder have været dækkede af Skov. Forfatteren synes i dette Punkt at være noget uklar; han siger nemlig, for at begrunde sin Mening, at Skoven tildeels har udbredt sig ogsaa over de ahlholdige Strækninger, fölgende: "De Midler, hvoraf Naturen oprindeligviis har betjent sig for at fremkalde Skov paa de Steder, hvis Overflade var modnet for samme, ere og ville vel stedse vedblive at være os fremmede. De vare engang andre end nu, da den kun kjender det ene: ved Frö af allerede forhaanden værende Modertræer, hvorfor ingen Skov længere af sig selv kan opkomme der, hvor disse mangle. Men i hiin förste Tid (nemlig för den nuværende Jordperiodes Skovvegetation) voxede Skoven, Gud veed hvorledes, og med en egen Kraft og bredte sig ud overalt, hvor den ifölge

plantephysiologiske Love kun fandt Betingelserne for sin Forekomst og Fortbestaaen."

Efter denne Sætning, der med andre Ord siger, at vi endnu ikke ret kunne forklare os Planternes og altsaa heller ikke Skovenes oprindelige Udbredelse og hvori Forfatteren synes at hylde Theorien om Generatio æquivoca, gaaer han over til den Construction af de Jordbundsforandringer, han antager at have fundet Sted. Han paastaaer dernæst, at det især har været Gran, der med sine fladt udbredte Rödder voxede paa Ahlbunden. Skjöndt nu Forfatteren udtrykkeligen paastaaer, at dette Billede og Maaden, hvorpaa Ahlhederne kunde have bedækket sig med Skov, ikke er nogen Phantasianskuelse, mangler det dog enhver Begrundelse ved Iagttagelsen. Vi have endnu aldrig fundet nogen bestemt Levning af Gran fra den ældre Tid i vore Moser, og Forfatterens for nærværende Tid af kun faa Naturforskere delte Mening om Generatio æquivoca kan i alle Tilfælde ikke bruges som noget Beviis for, at Hederne med Ahlunderlag have været dækkede med Skov. Forfatterens Citat af Mührys Referat beviser mere at Skovene ikke ville trives der hvor Ahlen ligger. Stedet lyder nemlig saaledes "Hyppig optræder den jernholdige Sand og fornemmelig ogsaa Ahlen sporadisk midt imellem de meest udmærkede ikke alene Naaletræ- men ogsaa Ege- og Bögebestande i Stamskovene. Fordetmeste forraade sig disse Steder ved den tidlige Vantrivsel og selv Afdöen af Træerne, navnlig af Egene, saavelsom ogsaa hyppig ved Mangel af al Undervæxt. Der, hvor Overfladen ligger noget höit, viser sig endog Lyng."

Naar Skovene under slige for Ahlformationen særdeles gunstige Forhold ikke kunde trives paa smaa Ahlpletter midt i Skove, der staae paa anden Jordbund, vil man neppe vente, at de have voxet paa vore store Ahlheder, udsatte for alle vort Climas skadelige Indflydelser, og Forfatteren er formodentlig den Eneste, som vil slutte med den Sætning: "saa er det da vist, at ogsaa de egentlige Ahlheder for en större eller mindre Deel have været skovbevoxede".

Om det humoristiska elementet i Fredmans Epistlar samt om de i dem uppträdande personer.

Af Mag. Doc. **Gustaf Ljunggren.**

I.

Då *Arndt*, *Heiberg* och *Atterbom* — för att icke nämna andra — så mästerligt skildrat Bellmans diktarlynne; då den sednare träffande angifvit den synpunkt, från hvilken man har att uppfatta denna skald, så ensam i sitt slag inom hela verldslitteraturen, att man med Heiberg kan sanningsenligt kalla honom: "Fredman den Eneste": då kunde det tyckas som gåfves det för kommande forskare ringa efterskörd att göra på detta fält. Men det sanna snillet är i sina skapelser lika outgrundligt som skönheten sjelf, och emedan det till sitt väsende är oändligt, så erbjuder det också i oändlighet nya uppslag för forskning. En följd af tolkare och kommentatorer hafva sekler igenom sysselsatt sig med Dante och Shakspeare, och ändock se vi alltjemt nya sluta sig till raden af de gamla; likaledes har en rik Göthe- och Schiller-litteratur under sednare åren uppvuxit i Tyskland; och så torde det äfven dröja länge innan litteraturen öfver Bellman blir en afslutad. Det fortsatta studiet af sådana litteraturens och konstens giganter är lika lockande som gagneligt. Det är företrädesvis uti deras verk, som skönheten uppenbarar sin hela fullhet, sitt gudaborna majestät; och forskaren måste derföre företrädesvis åt dem egna en kärleksfull och oaflåtlig

uppmärksamhet. Studiet af dem bidrager i väsentlig mån till utbildandet af nya och klarare åsigter om det sköna och konsten; och det är åter på dem, som de nya åsigternas halt bäst pröfvas.

En ny upplaga af Bellman (den Carlénska) är nu under utgifvande; i typografiskt hänseende prydligt utstyrd, är den af utgifvaren försedd med noter, hvilka lemna önskvärda upplysningar om Bellmansdiktens yttre apparat, om lokal, sedvanor, personer, klädedrägter, i texten förekommande ovanliga ord m. m. Några bidrag till underlättandet af uppfattningen vare sig af det hela eller af enskilta delar innehåller den visserligen icke; men så har heller icke utgifvaren dertill utfästat sig. Den stora spridning, som denna upplaga vunnit, ger anledning till den förmodan, att studiet af Bellman derigenom nylifvats; och vi anse derföre tidpunkten vara lämplig att åter föra talet på Bellman, särdeles då härtill kommer, att genom en tysk öfversättning äfven utländningen blifvit föranledd att ånyo öfver Bellman uttala ett omdöme, utvisande en fullkomlig oförmåga att sätta sig in uti hans dikters anda.

Då vi här uteslutande lägga Fredmans Epistlar till grund för vår uppfattning af Bellman, sker detta icke derföre, att vi underkänna värdet af "Sångerna" eller "Bacchanaliska Ordenskapitlets handlingar", utan derföre, att vi uti Epistlarna se blomkronan af Bellmans poesi. Ingenstädes, så synes det oss, framväller Bellmans skaldeådra rikare, klarare och mera hänförande, ingenstädes är hans verldsåskådning i hela sitt omfång fullständigare utvecklad. Att derföre tala om Fredmans Epistlar, är att tala om Bellman som skald.

Heiberg har anmärkt, att Epistlarna kunna betraktas "som ett sammanhängande helt, som ett Epos af den mest lyriska karakter;" dock tyckes det nästan, som om han såge sammanhanget företrädesvis ligga deruti, att det är *samma figurer*, som i Epistlarna uppträda. Sannt är väl, att Epistlarna icke framställa en händelse, som har bestämd början och bestämdt slut samt hvars alla momenter uti en nödvändig ordning

följa på hvarandra [1]); men å andra sidan höra dock de olika Epistlarna så nära tillsamman, att om än hvar och en bildar ett helt för sig, får dock detta hela sin fulla förklaring först genom att sammanställas med de öfriga. De enskilta delarne förhålla sig till diktens hufvudton, som variationerna till ett thema; i dem alla finnes samma grundmelodi, men klarare eller mattare återgifven, och i sednare fallet blifva de fullt begripliga endast om de på grundmelodien återföras. De bilda då ett helt i den mening, att de fullständigt och åt alla sidor utveckla den till grund för dem alla liggande verldsåskådning, att de i dem uppträdande personerna framställas i så växlande situationer, att deras karakterer kunna i alla sina skiftningar uppfattas, och slutligen deruti, att det lif, som skalden vill skildra, blir afmåladt i alla sina enskiltheter. I en så beskaffad enhet är naturligtvis ordningen emellan delarna mera likgiltig, och den störes icke, om en och annan Epistel skulle borttagas eller andra insättas. Så finnas t. ex. några bland sångerna (N:o 28, 46, 53), hvilka skulle kunna hafva en plats bland Epistlarna; likasom en eller annan Epistel skulle bland sångerna kunna upptagas (t. ex. Ep. 5.); i "Fredmans Testamente" finnas äfven några dikter (t. ex. N:o 136, 137, 139, 140), som hafva nära frändskap med Epistlarna. Men i allmänhet skilja sig Epistlarna från de öfriga Bellmansdikterna; från sångerna derigenom, att uti dem intet förekommer, som icke står i samband med de i "förteckningen" upptagna personer; från Bacchi Ordens handlingar derigenom, att det bacchanaliska ordensväsendet i dem icke omtalas.

Frågan om Epistlarnas innehåll och grundton är frågan om det innersta väsendet af Bellmans diktkonst. Atterbom har träffande angifvit detta, då han fattar *humorn* som "den

[1]) Väl finnes exempel på det fall, att tvenne på hvarandra följande dikter stå i det förhållande till hvarandra, att den ena tager vid der den andra slutar, såsom Ep:n 46 och 47; men exempel på motsatsen kan äfven uppvisas, såsom de Epistlar, hvilka besjunga Bomans begrafning, af hvilka den ena har n:o 38, den andra n:o 54.

organiska hjertpunkten af Bellmans skaldesnille"; ty Bellman som hel skaldepersonlighet är onekligen humorist. Men dermed är dock icke allt sagdt; det återstår att bestämma den egendomliga arten af hans humor, och till detta vilja vi här söka lemna ett kort bidrag.

Vi utgå från en skaldens egenskap, hvilken det ännu icke fallit någon in att bestrida honom: den att vara *nationel;* men vi tillägga, att han i ännu högre grad är en *lokal*-skald, och kanske just genom det sednare det förra. Bellmans hela verld är Stockholm och dess omgifningar; hvad som ligger derutom, finnes knappast till för honom. *Sondén* gör också den riktiga anmärkning, att "ingen kan rätt fatta vissa af Bellmans stycken, utan att vara väl bekant med hufvudstaden och dess nejder." Detta yttrande torde gälla icke allenast i den mening, att man först genom att lära känna originalerna till Bellmans naturskildringar kan vinna den fulla beundran för taflans idealiserade likhet, utan oss synes det, som vore den anda, hvilken röjer sig i Stockholmsnaturen, i betydlig mån afspeglad i Bellmans dikter, och att man således måste känna den förra, för att fullständigt kunna fatta de sednare. Utan att vilja våga någon skildring af Stockholm, dess läge och folklif, vilja vi blott påminna om några drag, för att genom dem tydliggöra vår mening. En underbar blandning af nordiskt armod och af en friskhet och ett lif, som påminna om södren, utmärker Stockholm och dess omgifningar. Staden, byggd på holmar och bergssluttningar, thronande midt emellan Saltsjön och Mälaren, midt emellan skären — längst ut åt hafvet öde, sedan öfverdragna med en sparsam vegetation — och på andra sidan insjöns täcka öar, bevuxna med blandad löf- och barrskog; de mörka gränderna uti stadens inre, till hvilka aldrig en solstråle hittar vägen, och jemte dem de öppna leende platserna med den rika omvexlingen af ständigt nya, ständigt tjusande utsigter, hvilka erbjuda sig af sig sjelfva, hvart helst blicken än vänder sig; slottet, den moderna arkitekturens triumf, resande sig majestätiskt öfver massan af hus och kyrkor; de

höga, delvis kala klippstränderna; Skinnarviksbergen, påminnande på engång om stad och obygd; Djurgården, der midt ibland herrliga skogslunder och friska ängar oformliga klippblock äro utkastade; den friska lifskraft, som naturen för en kort tid utvecklar, sedan den vaknat ur sin långa vinterdvala; den njutningslystna menniskomassan, begärligt sökande de förströelser, dem en hufvudstad har att erbjuda åt alla klasser af befolkningen; bland omgifningarne ställen sådana som det leende Haga, det dystra Carlberg m. fl.: allt sammanlagdt bildar en skönhet, hvilken hufvudsakligast verkar genom kontraster. Den väcker en outsäglig glädje åt lifvet, blandad med dystert vemod; lockande inbjuder den betraktaren att störta sig in uti det brokiga hvimlet och i stundens njutning söka nedtysta den sig påträngande känslan af all tings förgänglighet; den alstrar en lynnets öfverdådighet, som sätter allt på ett kort för att vinna eller förlora allt.

Det är denna natur Bellman i sina dikter skildrar; den nämnda grundstämningen återfinna vi hos hans sångmö, men der adlad till humor. Detta skaldens samband med sin naturomgifning är så starkt utpräguladt i hans verk, att det gifvit en kritiker anledning att karakterisera honom såsom "i grunden naturskald, hvilken blott behöfde några rörliga figurer att sätta in uti taflorna [*])." Huru ensidig denna uppfattning än är, låter den sig dock förmedlas med Atterboms ofvannämnda. Bellman var humorist; men ett egendomligt drag i hans humor bildar dennas frändskap med skaldens naturomgifning. Naturen har strängat hans lyra och sina mest hänförande toner har han från naturen lånat.

---

[*]) Detta omdöme påträffas uti en väl skrifven uppsats af P. J. Theorell ("Dagligt Allehanda" 1840 Juli månad, aftryckt i "Familjeboken" af Carlén, 3:dje Bandet). Vore Bellman i sitt innersta väsende blott naturskald och vore personerna i hans taflor endast ett rörligt staffage, då skulle han dels *kunnat* välja andra personer, dels icke gjort så mycket af de valda, och troligen skulle väl då de rent idylliska dikterna utgjort det öfvervägande flertalet.

Hvad Bellman besjunger är den glada bekymmerslösa njutningen af lifvet, genom hvilken dock känslan af dess korta varaktighet sakta klingar.

"Supom om engång;
Vår sorgedag är lång!"

heter det redan uti 1:sta Epistlen. Ingen skald har mer dithyrambiskt öfverdådigt prisat lifvets sinliga fröjder; men också ingen oftare påmint om förgängligheten och döden eller med sådan styrka accentuerat *sekunden*, denna det närvarandes öfverspringande uti ett dunkelt kommande [3]). För detta innehåll är lyriken den lämpligaste uttrycksform; men ännu rikare och klarare utvecklas det, om det lyriska uppblandas med en episk beständsdel, om skalden förkroppsligar innehållet i lefvande gestalter och gifver sin subjektivt lyriska stämning luft genom sjelfva det sätt, på hvilket dessa skildras; så har Bellman gjort i Epistlarna, och deraf beror dessas förnämsta företräde framför sångerna. Antingen kunna nu lifvets sinliga fröjder framställas såsom oberättigade, ja syndiga, jemförda med den magt, som i sin oförgänglighet griper utöfver deras förgänglighet, eller ock kunna de fattas såsom inom sin krets relativt berättigade. Det förra är det prosaiskt moraliska, det sednare det poetiskt humoristiska uppfattningssättet. Ty humorn är mild mot dårskapen. Väl sörjer den, och sörjer djupt, öfver förvändheten, öfver det idealas neddragande i sinligheten; men på samma gång har den en lefvande känsla deraf, att äfven det ringa, det låga och ovärdiga kan hafva sitt värde,

---

[3]) Med den bestämdaste noggrannhet angifver Bellman ofta klockslaget, då något tilldrager sig, och låter stundom klockan sjelf ljuda. Derigenom erhålla hans taflor en starkare realitet, och få skalder hafva ypperligare än han skildrat den poetiska stämning, som alstras af dygnets olika stunder; men på samma gång tjenar klockslaget att väcka den halft vemodiga känslan, som påminnandet om tiden midt under glada sysselsättningar medför; det är som midt under njutningen hördes ett "Interea fugit irreparabile tempus." Jfr. Ep. 48 v. 3. Ep. 37 v. 11. Ep. 78. v. 2. Ep. 80. v. 5.

såsom det, hvilket det ideala har af nöden för sitt förverkligande, vid hvilket det i verkligheten är bundet, samt genom hvilket och i motsats till hvilket det utvecklar sitt rätta väsende. Derföre förfar humorn kärleksfullt mot det ringa; den känner djupt och smärtsamt dess obetydlighet, men smärtan är blandad med ett godmodigt leende; den ser visserligen i verlden ett stort dårhus, men ser äfven, huru visheten arbetar sig fram ur de enskilta dårskapernas virrvarr. En sådan blick öfver verlden kunde humoristen icke förvärfva, derest han icke vunnit den genom egen erfarenhet, derest han icke rönt och smärtsamt rönt, huru det sedliga inom honom sjelf ständigt störes af sinligheten, men huru han just genom sin oändliga smärta står oändligt öfver det störande, samt derest han icke sålunda lärt sig inse det rätta sambandet och förhållandet emellan begge. I all humor ingår derföre som väsentlig beståndsdel en viss sjelfironi; humoristen skrattar i första rummet åt sig sjelf, i andra rummet åt verlden. Dessa grunddrag för humorn återfinner man hos Bellman. Till undvikande af missförstånd göra vi uppmärksam på, att då Bellman kallas humorist, dermed icke skall vara sagdt, att hvarje hans Epistel är humoristisk; han genomlöper i Epistlarna hela skalan af komiska stämningar; det hela är humoristiskt, men icke derföre hvarje enskilt del.

Den sjelfironi, hvilken såsom ett nödvändigt element ingår i humorn, framträder visserligen icke såsom Bellmans egen, men den är nedlagd uti Fredman; ty Fredman, såsom vi längre ned skola visa, är den sjungande Bellman. Han bildar det sammanhållande bandet i Epistlarna; det är med hans öga vi se, och hans känsla utbreder sig öfver allt och genomtränger allt. Här kunna vi endast antyda detta; till utvecklingen af Fredmans karakter spara vi den närmare redogörelsen för denna punkt.

Är Bellmanska sångmöns ämne den glada njutningen af lifvets goda, ställd i dess motsats till det sinligas förgänglighet och dermed äfven medelbart i motsats till det oförgäng-

liga; bildar känslan af denna motsats skaldens grundstämning, och är den på samma gång väckt och underhållen af det honom omgifvande natur- och mennisko-lifvet, samt skulle slutligen denna motsats på grund af hans skaplynne humoristiskt uppfattas och i ett rörligt objektivt lif framställas: så hänvisades han nästan ovillkorligt på skildringen af naturen och den samhällsklass, hvilken uti det angifna hänseendet lättast låter sig humoristiskt behandlas. Att denna klass är den lägre medelklassen, har *Heiberg* öfvertygande visat; den står nemligen midt emellan allmogen och de högre stånden, af hvilka den förra har för mycken naivitet, de sednare äro förmycket tillbakadragna i sig för att medgifva möjligheten af en ren komik[1]). Bäst betecknas kanske gränserna för denna klass, om man å ena sidan jemförer den med landtbon, å andra sidan med den välmående, huslige, men filiströse borgaren, hvars sinne hufvudsakligen är riktadt på näringsomsorger och förvärf. Medlemmarna af den lägre medelklassen hafva ännu ett friskt natursinne, hafva ännu en rest af allmogens naivitet, men derjemte nog reflexion för att kunna vända sig emot de drag af omedelbarhet, som de ertappa hos sig sjelfva eller hos andra. Det reflekterande elementet hafva de gemensamt med borgaren; men deras reflexion har icke såsom hos honom utbildat en stadgad, om ock trång lefnadsåsigt och en på grund deraf ordnad lefnadsplan; utan de äro ännu, likt naturbarnen, ögonblickets slafvar, och sålunda, kastade emellan sina lifliga sinnesintryck och sin reflexion, få de icke hvad man kallar "stadga", utan lefva endast ett lif för dagen. Hos personer af denna klass kunde således sinnesnjutningen framställas i all dess öfverdåd och med hela styrkan af en naturkraft, jemte det att här det humoristiska medvetandet lättast kunde uppdyka. — Naturer sådana som dessa bruka icke att hålla någon måtta, om de gifva efter för sina lustar; de hängifva sig odeladt åt njutningen, dyrkande med passion Bacchus eller Fröja

[1]) Jfr. Heiberg "Intelligensblad" N:o 44, 42. Januari 1844.

eller helst begge på samma gång. Det är denna afgudadyrkan, det är detta lastbara lif, som Bellman skildrat, och han har icke i sin tafla utelemnat något karakteristiskt drag, han har icke sparat på färgerna. Detta har ådragit honom beskyllningen för cynism och osedlighet. Nå väl, Bellman är stundom cynisk; men cynisk i viss mening är all komik, det ligger i komikens egen natur, och ingen af verldens största komici kan fritagas från denna beskyllning. Vidare, om man vill kalla den osedlig, som skildrar lasten utan att öfver densamma svänga satirens gissel, så är Bellman äfven osedlig; ty han behandlar lasten icke satiriskt, utan humoristiskt-ironiskt, och denna ironi är icke som den vanliga ironien hjertlös och utan medlidande med den angripne, utan den erkänner mildt en relativ rätt hos det ironiserade föremålet. Från denna synpunkt sedd är Bellmans sak således ohjelpligen förlorad, särdeles om han jemföres med dessa förslagna salfvesefulla skriftställare, hvilka *Schiller* tecknar i sitt epigram:

"Wollt ihr zugleich den Kindern der Welt und den Frommen gefallen,
Malet die Wollust — nur malet den Teufel dazu."

Men, såsom vi straxt skola se, det är väl icke så farligt med denna hans osedlighet.

Bellman har i sin dikt skapat en egen verld, befolkad af endast kroghjeltar och glädjeflickor, der ruset, kärlekens fröjder, det sorglösa vagabondlifvet framstå som lifvets enda ändamål; en verld, som har sitt eget åskådningssätt, sin egen moral, och hvilken bildar en fullkomlig upp- och ned-vändning af det verkliga lifvet, på samma gång den framträder med anspråk på att vara den enda sanna och berättigade. Ja, den vet knappt af någon annan verld utom sig, ehuruväl det stundom öfver den faller en mörk skugga från den vanliga verlden, t. ex. i form af

. . . . "två gubbar
med långa svärd" (Ep. 28);

men denna skugga tjenar endast till att förhöja ljusets styrka och verkan, visa huru mycket mera ideal den Fredmanska

Olympen är vid sidan af det ordnade menskliga samhällets prosa. Så t. ex. uppträder icke Ulla Winblad som någon liderlig qvinna, nej, hon är en nymf, ett Fröjas barn [5]), och då hon undgått polisgubbarnes försåt, heter det:

"Så skynda dig att Fröja lyda,
Glöm afundsband,
Låt nöjets bloss din himmel pryda
I Paphos land!"

Detta är, skall hvar och en finna, icke annat än ironi, ty en sådan skildring vore vidrig, om den icke vore ironisk; vi tillägga, den vore vidrig, äfven om den vore *endast* ironisk. Den är något långt mera. Vi icke allenast icke finna de Bellmanska figurerna vidriga, vi till och med lära oss att älska dem, sympatisera med dem. Hvarigenom detta blir möjligt, skola vi undersöka och dermed äfven söka att kasta en blick in uti den inre egendomliga beskaffenheten af Bellmans humor. Vi hafva här att fästa oss vid tvenne

[5]) När derföre en tysk öfversättare (v. Winterfeld) återgifver orden:

"Likgodt: om en afton jag råka
En nymf med ett hängande flor:
Jag börja med henne att språka" (Ep. 31)

sålunda

"Gleich viel: In der Abenstund finde
Ein Mädchen ich, plaudre mit ihr,
Sie war eine *Tochter der Sünde;*"

så visar detta, huru öfversättaren misstagit sig om Bellmanska sångmöns anda. I Fredmans Epistlar finnes ingen "syndens dotter," men väl en nöjets. På samma sätt i Ep. 80., der

"Men Ulla kullstjelpt, som en fru,
Med Mollberg hon snarkar ännu"

öfversättes sålunda:

"Ulla, zum Hohn aller Sitte, jedoch
Schnarcht mit Mollberg, dem trefflichen, noch."

På flera ställen kunna väl ganska grofva uttryck om personerna förekomma; men vanligen är då den talande i en upprörd stämning. Så kallas i Ep. 35 Anna Greta "liderligt skarn;" men Fredman säger detta, uppretad öfver hennes trolöshet. Dylika uttryck äro endast att betrakta som skällsord, och på dessa sparas icke i denna krets.

momenter: det ena, att lasten förmildras och synes som dårskap; det andra, dårskapens humoristiska upplösning. Men det ena sammanhänger så nära med det andra, att vi vid betraktandet af dem endast med svårighet kunna skilja dem från hvarandra, ja, knappast vid undersökningen af det ena kunna underlåta att äfven beröra det andra.

Först har man då att besinna, det alla de uppträdande personerna äro i sitt slag helgjutna naturer, ännu hafva så mycken naivitet, att de lefva i det, som de göra. De supa, de älska, de gräla, de slås, alldeles som vore detta i sin fulla ordning, som kunde det icke annorlunda vara. Väl händer det, att de för några ögonblick vakna till besinning, vare sig att de förfela de lumpna ändamål, för hvilka de handla, eller få stryk eller ådraga sig något annat missöde; de kunna då klaga, ja gråta som Movitz; men det räcker icke länge. Snart tager deras naturligen goda lynne, deras friska lefnadslust åter öfverhanden, deras tillfredsställelse med sig sjelfva visar sig åter lika oförstörbar, deras glädje åt lifvet lika outsinelig. Likt de Homeriska gudarna kunna de tvista och slås utan att detta störer den Olympiska salighet, som herrskar inom Fredmans glada, men öfverdådiga krets. Och med skäl kan den kallas öfverdådig. Det finnes nemligen hos dessa figurer — liksom i allmänhet hos svenskarna och synnerligast hos uppsvearna — ännu qvar en rest af det gamla vikingalynnet, de hafva ett förakt för farorna och för döden, i hvad skepnad den än må komma, en vårdslös bekymmerslöshet om eget lif och hälsa samt en benägenhet att gå till öfverdrift i så ett som annat, åt hvad helst de engång hängifvit sig. De veta, att de dricka döden ur sina glas, och likväl tömma de dem, sorglöst leende; en efter annan af bröderna ryckes bort, och fulla och skämtande följa honom de andra till det sista hvilorummet; de behandla, som Atterbom säger, "sjelfva döden och grafven som ämnen för oinskränkt munterhet." För sådana ödets slag, hvilka kälkborgaren gemenligen tager sig mycket nära, äro de alldeles osårbara; med lugn ser Movitz lågorna förtära hans trånga

hus. Med allt detta är dock ingen af dessa krogkunder en i grunden dålig eller en genomrutten karakter; de äro alla lättsinniga, men icke elaka. Med stor skicklighet har Bellman visat denna lättsinnets rot i temperamentet, visat huru det härleder sig från den nämnda öfverdådigheten, från en naturlig lustighet och lifsglädje så väl som från en lättretlig känslighet. Lättsinnet är dessutom hos de flesta paradt med en stor portion godmodighet, hvilken sednare jemte känsligheten synbart framträder i den kärlek för musik, som utmärker alla personerna. Det ligger nemligen en sanning i Göthes bekanta:

"Wo man singt, da lass' dich ruhig nieder,
"Böse Menschen kennen keine Lieder."

Alla de manliga personerna i Fredmans Epistlar med undantag af Norström, Ullas man, äro virtuoser på ett eller annat instrument; de förnämsta bland damerna äro sångerskor; vid alla sammankomster, vid alla lustfärder höras sång och musik. Bildar vin och kärlek ena väsentliga beståndsdelen i deras lif, så bildar musik den andra. Besinnar man nu, att det sinliga i musiken är en af ande genomträngd sinlighet, så får genom denna känslighet för tonernas konst personernas karakter en viss adel; de visa sig mäktiga att ur den råa djuriska sinligheten kunna höja sig till en högre och renare. Med detta karaktersdrag sammanhänger på det närmaste det Fredmanska sällskapets öppna sinne för naturskönhet. I den tjusande Episteln: "Ren Calad jag spår" öfvergifver hela sällskapet spelbordet för att skynda till det öppnade fönstret och derifrån njuta af den herrliga nordiska vintertaflan, som för dem ligger utbredd. Både natursinnet och det musikaliska elementet stå i nära samband med den glada hängifvenheten åt njutningen af lifvets goda och sprida öfver yttringarne af denna njutningslystnad ett försonande skimmer. De stormande krogkunderna synas oss icke mera som lastens barn, utan som burleska narrar: det framträder hos dem något rent menskligt, som gör att vi kunna förstå dem, och i all deras förvändhet synas de oss dock som en spe-

gelbild af oss sjelfva; vi kunna känna som de, fröjdas och klaga som de.

Denna narraktighet, som vidlådar dem, framträder dock först i sin fulla klarhet genom kontrasten till andra, den Bellmanska diktens elementer. Så bilda de sköna, idylliskt fridfulla naturmålningarna en underbar-bakgrund, mot hvilken de framträdande personerna bizarrt afteckna sig, och icke mindre bidraga melodierna att sätta det skildrade lefnads- och tänke-sättet i en löjlig dager.

Den romantiska naturuppfattningen och naturbeskrifningarna utgöra jemte det musikaliska bland de vigtigaste beståndsdelarna uti det "vemodsdrag," den "sorg i rosenrödt," som Tegnér fann hos Bellman; de ingå uti den "romantiskt himmelsblå tråd, som", enligt Heibergs uttryck, "slingrar sig genom de burleska situationerna och, till och med der den döljer sig för ögat, liksom förvandlar sig till en sträng, som klingar för örat uti de svärmiska melodierna." Det är denna tråd, som adlar Bellmans komik till sann humor; den skimrar glänsande fram emellan de brokigt förvirrade bilderna, den ton, som utgår derifrån, klingar vemodigt genom larmet af jordlifvets lumpna intressen, låtande oss känna dem i all deras uselhet; genom den löper en elektrisk gnista af det öfversinliga, i hvars eld sinligheten förtäres. Dock är denna tråd icke spunnen ensamt af de nämnda delarna; i den ingå äfven den melankoli, som ofta på ett outgrundligt sätt blandar sig med det burleska, det starka eftertryck, som lägges på all glädjes flyktiga natur, samt slutligen de ständigt återkommande påminnelserna om döden, hvilken oblidkelig gör slut på allt.

Genom dessa medel träder dårskapens intighet, träder ömkligheten hos personerna och deras ändamål i full klarhet inför åskådaren; i hela sin skärpa ser man motsatsen emellan sinligheten, som vill något vara för sig, och å andra sidan känslan af dess ändlighet och förgänglighet, en känsla, genom hvilken det eviga och oförgängliga framskymtar. Medvetandet om denna motsats väckes äfven hos de

handlande personerna sjelfva, klarare eller dunklare allt efter som de äro förmögna af mer eller mindre djup reflexion. Man kan nemligen hos Bellman uppställa en gradföljd af komiska karakter, ända från de mest objektivt komiska, hvilka åskådaren måste lånande underskjuta sitt eget medvetande, ända till de allt mera och mera utvecklade formerna af humor, hvilken sednare dock först i Fredman vecklar ut sin fulla blomkrona, han, hela kretsens lefvande medvetande. Besinningen öfver den egna dårskapen väckes vanligen af orsaker, hvilka omedelbart härflyta som följder af personernas handlingar, eller ock genom sammanstötandet af de magter, hvilka herrska inom deras lefnadskrets. — Men med denna dissonans kan icke allt sluta. Sinlighetens försvinnande i den elegiska känslans brännspegel är icke den humoristiska diktningens mål. — Sjelfva de medel, hvilka verka kontrasten, bidraga till dess förmedling. Atterbom säger om naturskildringarna, att de uttala en "melodisk njutning af all den oskyldiga fägring och lust, som äfven inom de lägsta och hvardagligaste lefnadskretsar är eller kan vara omedelbart tillgänglig." Och så förhåller det sig äfven; de uttrycka i ädlare och renare form samma pathos, som man finner hos de uppträdande personerna. Detta kan äfven sägas ligga uti det musikaliska elementet, ehuru dettas verkan griper vida derutöfver. Men denna förvandtskap gör dock icke tillfyllest; inom skaldens eget medvetande skall förmedlingen försiggå. Söndringen går öfverhufvudtaget inom Bellmansdikten icke så djupt, att icke skalden på grund af sin ännu sunda lifskraft, sitt sinnes naturliga spänstighet kan (liksom Fredman i dikten) höja sig öfver motsatsen och den deraf alstrade smärtan. Lifvets och naturens skönheter göra på hans känsla ett öfvervägande starkt intryck; omöjligen kunna de vara ett verk af en ond demon, omöjligen kan njutningen af dem vara straffbar; icke kan skaparen hafva af jorden velat göra ett enda stort trappistkloster. Det är väl sannt, att allt är förgängligt, men genom det förgängliga arbetar sig det oförgängliga fram; blomman vissnar, trädet fäller sina löf, men

naturens lifskraft är den samma, och nästa vår frambringar den nya blommor och kläder ånyo trädet i dess grönskande drägt. Derföre, äfven om allt snart förgår, så är det dock, just emedan det är till och så länge det är till, en uppenbarelse af den kraft, som skapar allt: hvarföre icke då njuta af dess fägring? Och åter stämmer skalden sin lyra, åter fyller han sitt glas och i melodisk yra besjunger han naturens skönhet, lifvets fröjder. Men genom sången dallrar nu känslan af det, som är högre än all sinlig fröjd; och denna dubbelstämning, denna kraftigt sinliga glädje, sammansmält med ett djupt elegiskt vemod, bildar just den humoristiska stämningen. Uti den äro båda motsatserna uppgångna och förmedlade. Men detta försonande element framträder icke på denna eller denna bestämda punkt af dikten, utan det utbreder sig öfver det hela, yttrar sig genom känslan, genom melodien. Bellmans humor har en lyrisk-musikalisk karakter. Det är en till dogm öfvergången sanning, att Bellman skall sjungas, icke läsas, om man vill rätt förstå honom, att text och rhytm äro med hvarandra så innerligt förenade, att de, skilda från hvarandra, hvar för sig endast göra ett svagt, åtminstone alltid högst ofullständigt intryck. Det är genom denna för Bellman så egendomliga sammansmältning af ord och musik, som icke blott orden blifva musik, utan äfven sjelfva den skildrade situationen en musikalisk. Genom den först ryckes det lif, som skalden besjunger, rätt löst från den verkliga verlden; man försättes in uti en melodisk fantastisk tonverld, der personer och handlingar med deras skarpt utpreglade realitet dock omgifvas af en romantisk dimma, genom hvilken hvarje rest af vidrigheten förtages, och det hela, trots dess kraftiga sinnlighet, synes genomträngdt af ett melodiskt, sinnligheten förädlande element. Denna musikaliska magi, som yttrar sig icke blott i melodierna, utan äfven i naturmålningarna och i den beledsagande känslan, är rätta uttrycket för det försonande i den Bellmanska humorn; den sätter på denna humor dess prägel af oefterhärmlig originalitet.

Genom denna upplösning af motsatsen vinner det låga och obetydliga en viss rätt; visserligen icke så vida, som det vill vara något för sig, men det får rätt emot ett idealt, hvilket vill undertrycka detsamma och som uppträder med anspråk på att icke med sinligheten hafva något gemensamt. Med erkännandet af denna rätt slutar all sann komik; men i humorn är erkännandet framgånget ur en smärtsamt känd motsats och bär spår af detta sitt ursprung. I öfverensstämmelse med detta det sinligas erkännande ligger uti Bellmans-dikten eftertrycket icke på det elegiska, utan tvertom på lefnadsnjutningen. Det är icke vemodsdraget, som allena bestämmer ansigtsuttrycket hos hans sångmö; bacchanaten lyser omisskänneligt fram. De Epistlar, i hvilka stämningen är en öfvervägande elegisk, hafva derföre alltid ett burleskt slut; så Ep. 54 "Aldrig en Iris på dessa bleka fält," och Ep. 81 "Märk hur vår skugga, — märk Movitz, mon frere!" Ett lika förhållande eger rum vid de Epistlar, som företrädesvis äro naturskildringar; alltid inflikas i skildringen burleska drag. Detta sker dock icke för att, som Heine brukar, upphäfva genom slutet det intryck, han genom början lyckats väcka. Bellman upplöser icke stämningen, han endast gifver den dess rätta humoristiska blandning; han ställer det burleska vid sidan af det elegiska för att dämpa, icke för att undertrycka det; hvaremot Heines skildring af ädla och djupare känslor ofta blott är en mask, som han snart med förtviflans hånskratt kastar ifrån sig. Den Heineska frivoliteten, denne skalds leende förtviflan är icke Bellmans. Endast i enstaka stycken, såsom i "Ack du min moder," tyckes det som om den humoristiska smärtan blifvit skalden öfvermägtig, blifvit för djup för att genom de vanliga medlen kunna öfvervinnas.

Men äfven i sådana dikter vet skalden att bevara en egenskap, hvilken få skalder egt i så hög grad som han och hvilken icke kan förbigås i en karakteristik af Bellmans skaldskap: den fina och fulländade gratien. Den har satt sin stämpel på allt hvad han skrifvit; sjelf osökt

situationer; hans snabba uppfattningsgåfva har med lätthet af enstaka yttringar bildat sig en klar åskådning af deras grundlynne; derigenom har han undgått att skapa vaxbilder med samma ställning och samma rörelser. Han har fullt bemägtigat sig dem, och de lyda hans viljas vink. Hvarje gång han behöft dem, talande eller handlande, i sina dikter, hafva de stått lefvande för hans inbillning, och han har icke låtit dem göra eller säga annat, än hvad de med denna bestämda karakter kunnat göra eller säga. Endast genom antagandet af en sådan, engång för alla färdigblifven fulländning för den inre åskådningen, kan man förklara denna förvånansvärda konseqvens i teckningen hos en lyrisk skald, och detta midt under den eldigaste skaldeyra samt utan att han sjelf ängsligt sökt att vara konseqvent. Detta gäller dock hufvudsakligast Epistlarna; ty några af Epistlarnas hjeltar, som uppträda uti Bacchi Orden eller äro biografiskt skildrade uti tidningen "Hvad Behagas," äro icke fullt desamme i de sistnämnde som i Epistlarna. Vi skola för detta längre ned redogöra.

De Bellmanska figurerna äro inga abstraktioner, utan lefvande menniskor af kött och blod. De hafva sina bestämda önskningar, sina bestämda intressen och sin bestämdt egendomliga uppfattning af lifvet. Visserligen kunna så väl intressena som lifsuppfattningen sägas vara desamma hos alla; men de blifva dock hos de olika personerna på olika sätt modifierade. Vi hafva i förra afdelningen af denna uppsats angifvit de drag, hvilka äro för alla personerna gemensamma, och behöfva derföre icke här upprepa dem. Men inom denna grundtyp äro de dock märkbart skilda från hvarandra. Några äro dock endast skizzerade; andra åter äro med utförlighet tecknade och framställda i så olika situationer, att derigenom deras egendomlighet fullständigt träder i dagen. Sådana äro de förnämligare hufvudpersonerna i Epistlarna, personer, hvilka skalden bland de många gestalter, som Stockholms kroglif erbjöd honom till studium, företrädesvis fann vara de rätta representanterna för denna lifskrets. Åt dessa

uppdrogos hufvudrollerna, under det andra endast utföra compars-roller eller bilda den rörliga bakgrunden, ur hvilken hufvudhjeltarne framträda.

Den sistnämnda klassen vilja vi först skärskåda. Den motsvarar i visst fall chören uti den antika tragedien, den utgör den stora massan, som med hjeltarna dela samma sinnelag, tänkesätt och bildningsgrad. Hvad, som hos dessa sednare kommer till uttryck, har uti denna hop sin resonnansbotten; han sätter präglen af allmänhet på de enskiltas upp- och nedvända pathos; verldsbilden blir genom honom först full och afrundad; den vilda yran är en allmän, och utom den intet. Till denna klass höra alla de deltagare uti de bacchanaliska förlustelserna eller i kärleksscenerna, hvilka icke i personalförteckningen nämnas, och om hvilka man icke får veta annat, än hvad de heta, och ibland icke det. Hit höra således Kajsa på "Draken," Brita på "Laxen," krögaren på Sodom och krögaren på Krypin; vidare krögaren på Solen, gästerna på Bomans begrafning, Mamsell Spaas, Fredrika, Dahlbergs Kajsa, Otto Olssons mor, de flesta af Fredmans och Movits älskarinnor, såsom Anna Stina, Kajsa Stina, Kajsa Lisa,. Bror Bredströms faster, som vål- Movitz så stor sorg, då hon "gaf honom djefvulen," m. fl. m. fl. Flera af de hithörande personerna äro ofta med ett par drag eller ett homeriskt epithet så mästerligt skildrade, att de stå lifslefvande för läsaren. För att icke tala om mängden af sjökaptener, styrmän och tullnärer, hvilka, utan att namngifvas, dock ganska åskådligt tecknas, påminna vi blott om den "långhalsige och smale grälmakaren Löfberg, "gul, som ett lik."

Såsom tillhörande den egentliga Fredmanskretsen kunna de betraktas, hvilka upptagas i personalförteckningen. Flertalet af dem äro derstädes kortligen karakteriserade. Dock skulle vi helst vilja hänföra åtskilliga bland dessa under den förra gruppen, t. e. sådana som Gumman på Thermopolium, *Lotta*, Mor på Fyrkanten, Kolmätars *Lotta*, *Sophia* på Lokatten och *Gretgen*; något mera framstående är Mutter på

Tuppen, denna raska gumma, som, fastän fyllda sjuttio år, ännu var "varm," äfvenledes *Jeanna*, "som tappade sin rubin" och besökte en bal, utstyrd i flor, salopp och röda skor, råkade der att svimma, men qvicknade vid, då litet Hoglandsvin hälldes i hennes barm. Bland den manliga personalen finnas flera, som likaledes spela en högst underordnad roll: *Fröman*, *Kilberg*, endast omtalad som död (Ep. 58), *Wetz*, blott nämnd i Epistlen N:o 14, m. fl. — *Erik Bergström*, *Pehr Bergström*, *Benjamin Schwalbe* och *Anders Wingmark* förekomma nästan endast på de ställen, der samtliga bröderna uppräknas. *Christian Samuel Bredström*, "en passagerare, som ej oftare såg dagsljuset än genom buteljbotten," nämnes endast i *en* Epistel, n:o 1, och der intager han den plats, som på grund af hans vanor tyckes vara den honom lämpligaste: platsen under bordet. Om *Peter Bredström* anföres i förteckningen intet annat, än att han var kommissionär; men Epistlarna framställa honom såsom på baler särdeles svartsjuk om sin käresta. I en krets, som denna, der man i allmänhet är vida höjd öfver dylika småsaker, ådrager honom detta fel varningen: "Aldrig på baler dra fram jalousi;" Bredström lägger dock icke varningen på sinnet, får derföre ett slag på truten af valdthornet, och ingen bekymrar sig vidare om kommissionärens svartsjuka (Ep. 13).

Vigtigare personer äro *Fader Bergström* och Christian Wingmark. Den förre, namnsdagsblåsare i Cathrinatrakten, är stor virtuos på Oboe; han tyckes äfven hafva idkat någon krogrörelse, ty i Ep. 63 samlas sällskapet till dans i hans "glada hus". Det var troligen han, som i Ep. 51 af pur förtjusning öfver Ullas sång "flög nymfen burdus uti barmen."

Christian Wingmark, gemenligen kallad "Wingmark med stora peruken," är liksom alla hufvudpersonerna i besittning af stora musikaliska talanger. Personalförteckningen omnämner hans skicklighet på *fleute-douce;* men sin största musikaliska triumf firade han dock som executör på flöjtravär. Så mästerligt tracterade han detta instrument vid konserten

på Tre Byttor, att hela sällskapet vid hvarje styckes slut ropade "Da Capo",

"Låt oss höra ännu mer!
Åh, kära Wingmark, blås mer flöjtravär!"

Om hans person lemna Ep. 51 och 63 åtskilliga upplysningar. Det, som i hans klädsel mest tilldrog sig uppmärksamhet, var otvifvelaktigt hans stora peruk och hans nattkappa; sällan nämnes han, utan att äfven dessa begge persedlar omtalas. Den stärkta och strukna nattkappan tyckes tyda på något sinne för snygghet och elegans; men hans lefnadsvanor icke mindre än hans figur gjorde väl att snyggheten inskränkte sig till nattkappan. Till figuren var nemligen Wingmark, enligt all sannolikhet, liten och korpulent; intetdera säges väl uttryckligen, men man har skäl att antaga det. För hans korpulens talar det factum, att väst och byxor aldrig rätt ville förlikas, utan än den förra var "uppdragen på magen", än de sednare hängde väl långt ner; dertill kommer vidare det "stånkande" ljud, som han vid hvarje ansträngning lät höra. Och kan han väl med sin stora peruk, med sin dito mage och med den jovialitet, hvarpå han så ofta gifver prof, tänkas annorlunda än som liten? Ifrån sin trefligaste sida framstår han som deltagare i den af Movitz arrangerade polskan på Gröna lund. Inkastad i ringen går han och bjuder opp, än hvisslande med leende min, än stånkande och besvärad af litet hosta, med hatten bakfram, nattkappan slinkande på buken, byxorna nedkasade och handen i sidan, om hvilket sednare i förbigående anmärkes, att det är "futtigt manér." — I Wingmark se vi då en liten, fet och gladlynt man med anspråk på elegans (nattkappan och handen i sidan); dermed passar i stycket hans hjelplöshet i slagsmål, hans fruktan för sin hustru och hans synbara benägenhet, att sluta sig som stallbroder till den ståtlige korporal Mollberg. Hos Mollberg, plågad af "kopparslagare", infinner han sig Ep. 41 och får stryk för sin frågvishet; vid kägelspelet till Faggens är han Mollbergs ende, vid namn nämnde medspelare; på Baggensgatan

är han Mollberg följaktig, då denne klappar på hos Lotta. Det synes som om den lille tjocke Wingmark älskat att segla i Mollbergs kölvatten, som vore den reslige korporalen för nattkapps-eleganten en typ att beundrande blicka upp till [7]).

Vi öfvergå till *Fader Berg*, "tapetmålaren och stadsvirtuosen på flera instrumenter", en af de mest helgjutna figurer, som Bellman tecknat. Bergens biografi finnes intagen uti Peter Bredströms "Utkast till ett biografiskt manuallexicon öfver namnkunnige krögare i Stockholm." Den skildring af Bergen, som der meddelas, stämmer ganska väl öfverens med den roll, som denne virtous spelar i Epistlarna; hvarföre vi också till den hänvisa, så mycket mera som hela biografien är särdeles underhållande och sprittande af qvickhet. Krögarnas biograf underlåter, underligt nog, att förtälja, både att och när Bergen blef krögare, äfvensom hvar han höll sitt näringsställe; men af Epistlen 25 tyckes det, som hade näringsstället varit beläget på Djurgården. Men det är dock icke som krögare vi lära känna honom i Epistlarna, utan som stadsmusikant, som stadsmusikanten *par préférence*. Han är typen af dessa "stadsvirtuoser", som tyckas födda med stråken i hand, som aldrig tröttna, utan fortfara att spela långt efter det alla ledsnat att höra dem. Bergen är en träl under sin musik. På ett enda undantag när (Epistlen n:o 11), finner man honom alltid musicerande; än spelar han basfiol, än blåser han valdthorn, blott en gång, vid den så illa belönade serenaden på Fader Didriks namnsdag,

---

[7]) I "Hvad behagas" uppträda Peter Bredström och Christian Wingmark, och der som utgifvare af nämnde tidningsblad. Den förre är tullförvaltare i Nådala, den sednare en välbehållen man från Arboga, som visserligen är gladlynt och har stor peruk, men i öfrigt är mycket olik Epistlarnas Wingmark. Här samtala bröderna om litteratur, dagbladen, vitterhetens tillstånd o. s. v.; med ett ord, spela en hel annan roll än i Epistlarna. Detta har sin naturliga förklaringsgrund deruti, att Bellman på detta ställe ville i dem teckna ett par half-vittra kroggkunder och derföre icke kunde begagna dem i den förra formen.

blåser han oboe. Om graden af hans musikaliska färdighet, våga vi icke utlåta oss; men särdeles stor var den väl icke. Han är visserligen djupt intresserad af sin konst, och för den är han i stånd att förgäta allt, han ses icke deltaga i de öfrigas upptåg och dansar, han yttrar ingen synnerlig håg för Fröjas lekar; endast Bacchus delar med Apollo hans hjerta, hvarföre han ock vid sidan gemenligen har ett stop öl eller ett glas brännvin, och har han icke något, så slår det icke fel, att Fredman påminner om att räcka honom ett sådant (Ep. 2, 9, 11. 19.). Hans konst är för honom ingen bagatell; fader Berg är icke något geni, som arbetar med lätthet, tvertom han "svettas" och pustar, hela kroppen är i rörelse, och med fruktansvärda ansträngningar gör han ständiga försök att åstadkomma något rätt förträffligt; försök, som dock just genom sjelfva ansträngningen förolyckas. Men han sjelf är allt för mycket inne i saken för att märka det misslyckade, han är sjelf fullkomligt belåten, och då och då får man se, hur den eljest allvarlige mannen

"Nickar med hufvud och småler åt skyn
Under tunga ögonbryn", (Ep. 83)

eller i glädjen öfver att se verkan af sitt spel på de dansande, se huru "nymfen kullrar", utbrister i högljudt skratt. Eljest är han, som nämndt, en allvarsam, nästan vresig man, som svärjer dugtigt; ren kl. 3 quart på tu om morgonen brukar han vara "i krakel" (Ep. 78), och han presenteras stundom med utslaget öga och klufven näsa (Ep. 9). Endast engång är Bergen riktigt lössluppen, men så är det också vid sällskapets förnämsta musikaliska tillställning, vid konserten på Tre Byttor. Det är det enda tillfälle, der Bergen införes talande; han öppnar konserten med en harang och i ett utbrott af ursinnig glädje ropar han:

"Hej, ge oss vin,
Ge oss öl uti byttor, hej, lustigt courage!
Systrar, hör min violin,
Kom dansa polska och sjung, ert bagage!"

Hans vanliga drägt var randig nattrock med tennknappar,

och gördel kring lifvet, skuren peruk, läderhalsduk och stora pumpskor, af hvilka en var prydd med ett messingsspänne, den andra med ett spänne af tenn.

Bergen är en mera komisk än humoristisk figur. Hans naiva sjelfbelåtenhet, den alltför synbara möda han nedlägger på sina musikaliska prestationer och de mot mödan föga svarande verkningar göra honom till ett ypperligt mål för Fredmans satiriska lynne; också underlåter denne aldrig att göra uppmärksam på Bergens löjliga figur (Ep. 2. 3. 9. 20. 21), och han öfveröser honom med ironiska loford; så heter det i Ep. 2, der Bergen spelar viol:

"Bland nymfernas skara
Är du omistlig man;
Du både vill och kan
Mer än någon ann
De unga hjertan binda;
Och kärlekens snara
På dina strängar står" m. m.

Om deremot Bergen blåser valdthorn, heter det:

"Valdthorn bör man ha på baler,
Strufvor, nymfer och pokaler;
Stor sak uti fioln!"

Ep. 7 klappar visst Fredmans hjerta och svider vid hvarje ton från Bergens fiol: men, tillägger han:

"När jag ser dig, så tänk att jag finner
Kyla, svalka, ro i mitt bröst,
Ty med *ditt glas* du mig påminner,
Att mot kärlek finnes tröst."

Dessemellan roar sig Fredman åt, hur Fader Berg "sig förvillar, drillar ibland", och i Ep. 53 drifver han uppenbart gäck med den arme Bergen, ehuru der visserligen till hans ursäkt anföres:

"Vid ett stop öl och några supar
Fladdrar snillet mörkt och plumpt."

En figur, som står, så att säga, på gränsen emellan vanlig komik och humor är *Jergen Puckel.* Hvad som hos Jergen genast faller oss i ögonen är hans eleganta

maner och hans pråliga, på effekt beräknade klädsel. Jergen är nemligen verldsmannen, är den sirliga sprätten; det finnes ingen i hela kretsen, som sätter en sådan ära i att besitta hvad som till gentlemansbildningen hörer. Hos en person sådan som han är derföre kostymen af högsta vigt. Också införes han aldrig på scenen, utan att det för den omständligt redogöres. Hatten, merendels prydd med stråperlor, är Jergens attribut, liksom nattkappan är Christian Wingmarks; än bär han den fläktande i hand, än chapeau bas under armen; befinner den sig på hufvudet, sitter den på sned eller, vid upprymda tillfällen, bakfram. Drägten växlar: antingen ser man honom i guldgul rock med styfva dykränger, eller i violett rock med blått foder; vidare uppträder han i kattunsvest, manschetter, knarkande klackar, bukett i barmen och hvita handskar, hvilka sednare lika ofta äro i handen som på den. Än har han hårpiska, än är det svarta håret i nacken uppfästadt med en blank messingskam, under det att det framtill flaxar kring öronen "som på en hund." Stundom händer det dock under dansens vilda yra, att toiletten något rubbas, att skjortan sticker fram, der den icke borde synas, och att byxorna äro fulla med fläckar och dun (Ep. 76). Renligheten hos Jergen kan ifrågasättas; icke elegansen. — Hvilket ledigt sätt att vara äger han icke! hvilket lefnadsvett, oerhördt i dessa kretsar! Alltid uppträder han "med ryggen i hundra bugter", skrapande och bugande "som en prins." Kanske önskar han att genom sina krökningar dölja det naturlyte, hvilket namnet tyckes antyda, men detta nämnes aldrig uttryckligen. På baler är Jergen i sitt rätta esse. Slängande hvita handsken, krummar han sig, hoppar, gör kaprioler eller "fukter med hufvud, hand och fot;" med krokigt lif och krokiga armar skjuter han hufvudet fram, under det kråset i barmen fläktar och fladdrar ut. Jergens andra oumbärliga persedel är tobakspipan; äfven under dansen hänger den dinglande i hans mun och förlänar hans elegans ett visst kokett drag af vårdslöshet. Hos Jergen Puckel finnes ingen kgl. svensk styfhet, han är smidigheten och rörligheten

sjelf, men rörligast af allt är dock hans tunga; hör bara hur han "läspar och trugar

Så skönt,
Talar fransyska
Och Tyska." (Ep. 17).

Har han fått några glas till lifs, rinner plattyskan hejdlöst ur hans mun. Denna pratsjuka ådrager honom stundom handgripliga tillrättavisningar; såsom då han på krogen Wismar blef utpiskad, emedan han rusig med sitt oupphörliga pladdrande och skrikande förvillade musiken och störde dansen. Men äfven under ruset glömde sig icke gentlemannen; hvarje hans anmaning till musiken beledsagades af ett: "Seyd sie nun so gütich" eller "Nun, mit Erlaubniss." Först då han redan blifvit utkörd, låter han höra orden: "Hundschfott, kanalje und rackerparti." (Ep. 76) Icke underligt, om en kavaljer sådan som Jergen har tur hos de sköna, icke underligt, om Peter Bredström blir svartsjuk, då Jergen i dansen lyfter hans käresta på sin arm, väldigt skakande Fröjas tempel. Jergen är visserligen gift, men derpå tänker han sällan; som en fjäril fladdrar han kring från blomma till blomma, straxt efter sedan han slutat en dans med den tjusande Ulla, sitter den rödhöriga "Lisa med stubben" i hans knä (Ep. 17). Sådan är Jergen som kavaljer och sprätt. Bellman lärer oss äfven känna honom som renommist. Vi införas på Terra Nova i Gaffelgränd, under det att en vild orgie der firas (Ep. 18); gubbarne hafva druckit, så svetten lackat, de hoppa och dansa, skrika och tralla; men ingen är stortaligare och bullersammare än Jergen och hans landsman, Benjamin Schwalbe. Benjamin klifver upp på bordet; Jergen ropar:

"Schas!
"Der teufel soll den fahn regiren!
"Hohl mich der teufel, verdammte kalas,
"Wir wollen nun recht pokuliren!"

Sedan ropas det vivat för "der Kaiser" och "die Kaiserinn", och mera öl requireras. — I allmänhet är Jergen väl liden af de Fredmanska hjeltarna; men de hafva dock känsla af att han

icke är ben af deras ben; uttryck sådana som: "Se Mutter, se på tysken, den dåren!" visa, att de icke ansågo honom som rätt nationaliserad, att de gedigna gubbarne med en smula förakt betraktade den dem så olike Germaniens son. Huru nobla, huru allvarliga synas icke Mollberg, Movitz, Bergen vid sidan af den krumbugtande, lättfotade och ständigt pladdrande tysken.

Den stormande supbrodren, den lättfärdige äkta mannen, den fine balhjelten har sitt supplement i Jergen, som förskrifver sig till fan (Ep. 73). Hans feghet och vidskepelse bildar andra sidan till hans fåfänga och renommisteri; genom detta drag blir först figuren hel, och genom detta blir det äfven tydligt, att Jergen är af annan halt än de öfriga. Hos dem finnes en viss grundärlighet uti allt, som de företaga; de älska, de supa, göra allt hvad Jergen i sitt pactum med fan förbinder sig att göra, men de göra det rent naivt, och komma de för ett ögonblick till besinning, så hjelper dem deras eget goda lynnes kraft att lägga munlås på samvetet. Jergen deremot är mera reflekterad, han vet mycket väl hvad han gör, han kan sitt hela syndaregister utantill och känner derföre djupare sin ömklighet; men å andra sidan har han icke det stål i lynnet som de andra. Med sin fladdrande lättfärdighet kan han icke som en Movitz humoristisk höja sig öfver sig sjelf; han kan icke inom sig finna en ursäkt för sina synder, utan behöfver ett stöd utom sig, söker biträde hos en öfvernaturlig magt för att kunna hålla kuraget uppe och vinna nödig styrka för fortsättandet af sitt ystra lefnadssätt. Han gör derföre, hvad ingen af de andra skulle förnedrat sig att göra: han förskrifver sig till fan. Hos Jergen finnes sålunda visserligen den inre brytning, som tarfvas till all humor; men i stället för att denna skulle inom honom komma till en humoristisk upplösning, kastar sig Jergen öfver på ena sidan och gör fan till sin herre och mästare; i sin feghet fruktar han denne herre, men ser dock i honom sin enda hjelp, och denna befängdhet gör honom ytterligare komisk.

Är Jergen Puckel den tyske kavaljeren, så är korporal *Mollberg* den nationelt svenske. Och hvilken olikhet emellan båda midt uti likheten! Mollberg är fullt ut lika fåfäng som Jergen; men Jergens fåfänga är en småaktig och filiströs, Mollbergs åter har en anstrykning af förnämhet. Jergen saknar helt och hållet den värdighet, som i så hög grad utmärker Mollberg, hvaremot den sednare icke aktar, långt mindre eftersträfvar Jergens smidighet och sirlighet. En svensk, som i Tyskland blef tillfrågad, om han var af adlig börd, gaf till svar: "i Sverige äro alla födda adelsmän." Mollberg är i detta hänseende en representant af svenska folket. Han är så god aristokrat, som en afskedad gardeskorporal kan vara, särdeles då denne, såsom han, sett bättre dagar, först varit "husegare, sedan fabriksidkare, så ryttare utan hus, häst och schabrak, omsider dansmästare." Mollberg är utan fråga den förnämste i hela sällskapet, han både känner sig som sådan och är af de andra erkänd. Der han är med, är han hufvudpersonen; äfven om det blott är fråga om en lustfärd, så är Mollberg dock den, som styr båten (Ep. 49). Visserligen heter det i Epistlen 8: "ingen gemen, här ä' bara korpraler," och dessa ord äro uttryckligen riktade till Mollberg; men de angifva endast det aristokratiska grundlynnet hos hela sällskapet och visa, att Mollbergs företräde får uppfattas ungefär på samma sätt, som konungens i en feodalstat, der hvarje vasall anser sig som ett förträffligt konungaämne, men det oaktadt hyllande erkänner länsherrens öfverhöghet. Mollberg är en reslig, högbröstad, hjulbent figur med stolt militärisk hållning, har knollrigt hår och bred trut. I den värdiga hållningen sätter Mollberg sin fåfänga, han kan visserligen för några ögonblick aflägga den, men det nedsätter honom icke, ty man ser, att hvarje ögonblick han vill, kan han återtaga den (Jfr. Ep. 69). Han vill gerna bli begapad, liksom Jergen, han är liksom denne svag för glitter och prål; men det är icke blott på baler bland qvinnor han skördar lagrar, han imponerar äfven på män. Han älskar att tumla sin fåle, han går gerna i spetsen för

processioner, klädd i en uniform, som bidrager att sätta hans figur i ett fördelaktigt ljus. Mollberg är ingen *petit-maitre*, och åt toilettens detaljer egnar han icke så mycken uppmärksamhet, endast det hela kan förmodas göra god effekt. Så röjer visserligen hans klädsel känslan af hans värdighet, men omsorgen sträcker sig hufvudsakligast till de mera i ögonen fallande delarne; skjortan deremot, som endast hvar jul tvättas, är trasig, svart som sot och bykt i Bacchi safter; kimrök och krita användas både till mustacher och stöfvelskaft. Men i öfrigt är kostymen oklanderlig. I hvardagslag utgöres den gemenligen af blå rock med hvita uppslag, svart tafthalsduk och hatt med kordong. Från sin tjenstetid har han qvar vanan att väl ordna sitt hår. Än bär han stångpiska och vid hvarje öra en pudrad uppvecklad hårlock, än är håret uppfästadt med nålar, än fladdrar det baktill och fram,

"med små papiljotter, uppveckladt på kam."

I Episteln 55, beskrifvande kägelspelet hos Faggens, finnes en fullständig teckning af Mollbergs yttre. — För att närmare lära känna honom, är det dock nödvändigt att betrakta honom uti några af de situationer, uti hvilka han framställes. På post vid Kungsträdgården står han "som en docka, rödblommig och trind", klädd i blank karpus med lysande tofs, benen, prydda med hvita stöfletter. Han står der och skyldrar, "långsam, törstig och bitter"; utseendet beskrifves genom Fredmans ord:

"Bror min, din uppsyn förråder ett blod,
"Som med våld och mord ur hjertat uppstiger,
"Så att du verkligen kan kallas för god,
"När du bara skyldrar och tiger."

När sedan Fredman, efter beskrifningen på den ära, som väntar honom, derest han blir så lycklig att få stupa i fält, frågar: "Fruktar du ej?" svarar Mollberg:

— "nej, kungens soldat
Fruktar aldrig bröstet att blotta."

Och Mollberg är icke heller någon pultron; intet förekommer,

som kan sägas kasta skugga på hans mod[*]). — Samma ståtliga figur, samma värdiga hållning har han som ombestyrare af Mutters på Wismar begrafning. Han sitter rak i sadlen som en stång, hans mörkblå syrtut är uppfästad, hatten försedd med kordong, kring lifvet har han ett bälte med pistoler och spjut, sporrar på foten, och — till tecken af sin värdighet som likbjudare — svart flor om pistoler och arm, det om armen slängdt i en knut,

"som bröts i en blomma till slut."

I handen bär han piskan, och "pitsch! hur han smäller och hojtar och svär!"

"Allt skall han bestyra,
Köpa strufvor, skaffa musik,
Tigga svepning, lampor hyra
Och gå framför lik" m. m.

Han för med sig en lista öfver allt, som han skall anskaffa; men när han följande dagen återvänder, märker han, att han glömt — processionen och kistan. "Tog du brännvinet då?" frågas honom.

""Jo, i skrubben jag gick —
Si på färgen, hvad tycker du?" Allt i godt skick.
Tag din frukost, Bror Mollberg, beställsam och qvick,
Och torka din fåle och drick!"

Mollbergs och hela Fredmanska kretsens grundlynne är med dessa få drag mästerligt måladt. Att Mollberg åtager sig bjudningsbestyr vid begrafningar och barnsöl icke så ensamt för inkomsternas skull, som mera för tillfället att få presentera sig till häst, har man grundade anledningar att misstänka. Då han i Ep. 57 skall bege sig åstad för att

*) Uti Ep. 68 heter det visserligen om Mollberg, att han är
"färdig uppå foten,
liksom stod han i roten
och sprang för fienden";
men af sammanhanget synes det dock som vore detta yttrande mera att anse som ett skämt af Fredman, hvilket här gäller soldater i allmänhet.

bjuda till barnsöl, är nöjet att få tygla den med grönt schabrak utstyrda hästen och att blåsa i den med silfverfransar prydda trumpeten så oemotståndligt lockande, att han icke gifver sig tid att taga reda på, hvarken hvad bjudningen gäller eller hvilka han skall bjuda. Smällande och hojtande far han åstad och måste flera gånger ropas tillbaka. Visserligen är han för tillfället något ankommen;

"Han flänger framstupa och nickar,
Nickar åt skyltar och helsar på stop.
Pitsch! hör han smäller, ger öfver och hickar,
Står i stigbyglen med ögonen hop.""

När det slutligen blir honom klart, att det är fråga om fadderskap, gör han med fingrarna några besynnerliga tecken åt hufvudet på barnafadren, hvilka föranleda denne att anföra öfvertygande bevis på sin rätt att kallas far. Mollberg kan sålunda, som man ser, äfven skämta, och i grunden har han verkligen ett jovialt lynne. Utan att vara "öfvermåttan qvick" (Ep. 69), har han dock ofta lyckliga infall; några af dessa har Movitz i sina "Epigrammer" bevarat åt efterverlden och som prof meddela vi:

"Din gamla nederruttna tomt,
Hvem, Mollberg, rår om den till pricka?
"Jo, Venus har inteckanat somt,
Men Bacchus bor der jemt på vicka.""

"Hvarföre är jag ej i ropet,
Liksom du för oboe?
"Jo," sad' Mollberg, tog till stopet,
"För du spelar som ett fä.""

Ett par glas försätter Mollberg genast i ett förträffligt lynne. . Ingenstädes är den förening af värdighet och gladlynthet, som finnes hos Mollberg, ypperligare målad än i Ep. 38, der han anförer paraden vid sin kamrats, korporal Bomans, begrafning. Mollberg, i piskperuk, skor, hvita stöfletter och sorgeflor, går vaggande på tå med korta steg i spetsen för vakten, "gråtögd, blixtfull och som en anka from"; emellanåt vänder han sig om och ryter kommandoropen åt den ömkliga tropp, han anför; men varseblir han under vägen någon af sina bekanta, lyfter han på hatten och nickar med ett betydelsefullt grin:

"Nicka åt Mollberg, ser Mutter inte hur han nickar,
Lyfter på hatten och grinar uppå skämt?
I takten han på klacken vickar:
"Ett, tu! och Ett, tu! håll takten, trampa jemt.""

Har man icke här *hela* Mollberg? Han är gripen af det högtidliga i tillfället, är stolt i känslan af sitt befäl, men förmår det oaktadt icke fullkomligt undertrycka yttringarna af sin russalighet, hvilken skymtar fram i hans patentliga gång och åtbörder samt obeslöjad visar sig i de mystiska nickningarna, i hvilka sednare visserligen äfven kunde ligga en förnäm nedlåtenhet, derest de icke vore försatta med några uns godlynt sjelfparodi. Om än Mollberg, såsom det synes, har ett godt öllynne, så är han så mycket svårare att råka utför "dagen derpå"; det får Christian Wingmark erfara vid sitt besök hos Mollberg dagen efter den sistnämndes namnsdag. Det är vid detta tillfälle, som Wingmarks nattkappa till hans stora bedröfvelse blir sönderrifven. Men äfven under vresigheten lyser dock Mollbergs godmodighet fram; Wingmarks frågvishet straffas genom befallningen att sjunga, och, då Wingmark ursakar sig, ropar Mollberg:

"Orkar du då dansa med mej?
Du är Luxemburg stor,
Och jag är fan, kära bror!"

Att en person med Mollbergs lynne, han, som "aldrig blir rädder i krig," lätt kan råka i slagsmål, är tydligt; också får väl hans yttrande:

"Engång slåss jag hvart år,
Då är min namnsdag,"

icke fattas efter orden, utan snarare betraktas som en snäsning, genom hvilken han vill låta Wingmark förstå, att det icke angick denne, hvar och hur Mollberg fått sina skråmor. Emellertid framställer honom Bellman endast engång i denna situation, förmodligen ledd af den riktiga instinkt, att Mollberg i de flesta fall bort framgå som segrare ur striden, men vore som sådan icke så lämplig för humoristisk behandling. Den nämnda situationen är den, då Mollberg råkar

i krakel på krogen Wismar för det han spelade drottningens polska i Polen, G:dur. Bellman har här med riktig takt låtit Mollberg uppträda inom en krets, som icke är hans vanliga, icke den, der Mollberg är känd; också får han stryk. Men äfven här förnekar sig icke Mollberg: trots tillsägelsen att upphöra med polskan, förklarar han stolt:

"Att ingen monark
I verlden så stark
Förmår i sitt land
Förbjuda min hand
Att på min harpa — pling, plingeli, pläng —
Och det så länge der finnes en sträng
Spela en polska" — Pling, plingeli pläng!" (Ep. 45)

Och när han sedan för Fredman redogör för tilldragelsen, gråter han icke, som Movitz skulle göra; han framställer sig som en martyr, vädjande till sin rättvisa sak, men omedelbart derpå höjer han sig öfver hela förtreten genom ett halft allvarligt menadt skämt. Mollberg gråter icke öfver något missöde*), endast engång fäller han tårar: vid Mor Majas på Förgyllda Bägaren dödliga frånfälle (Ep. 56). Då är hans sorg stor, knappt kan ett qvarter brännvin komma munnen att le. En dylik vekhet inlägger han stundom äfven i sin musik; vid konserten på Tre Byttor utförde han en solo på basfiol, en fantasi ur B-moll, ur G-dur, med ett arpeggio, som aftvingade beundran. — Att en man med Mollbergs egenskaper måste stå högt hos de sköna, inses lätt; hans kurtis är också en smula mera raffinerad än de andras. Kavaljersmässigt förer han Ulla i en gungande schäs ut till "Första Torpet," och kavaljersmässigt är äfven det, att han saknar kontanter att betala kalaset, hvarföre krögarmor får "borga vårt herrskap sitt rus." Hans öfverlägsna skicklighet i danskonsten full-

*) Vid kortspelet på klubben, (Ep. 42) der Mollberg sitter i otur, heter det: "Gråt inte Mollberg, hvad hjelper du tjuter." Men gråter han der, så är det icke af blödighet, utan i desperation; också kunna de nämnda orden tydas som en halft skämtsam, halft retsam pik för hans surmulna uppsyn.

ändar hans kavaljersbildning. Huruvida denna talang någon tid tjenat honom till födkrok, lemnar skalden oklart; men i Ep. 69 ger Mollberg Ulla en lektion i dans. Vi återfinna här vår välkände Mollberg. Till en början, liksom på skryt och för att gifva luft åt sitt glada lynne, gör han sjelf de besattaste skutt kring golfvet, kastar hatten i taket, hoppar öfver disken "bums i en så, der krögarmor har fisken." Men Ulla blir "arg" och springer bort, Mollberg efter och griper henne; och sedan börjar lektionen. Det är menuett — märk menuett! —, och Mollberg undervisar i en ton af intresseradt allvar, blandadt med ett skämtsamt galanteri, som, om icke fint, dock i denna krets kan kallas ett fulländadt. — Rörande Mollbergs plats i den komiska figurskalan, så finner man, att, ehuru han visserligen icke är någon djupare natur, har han dock en stor fond af kraftig naturhumor, hvarpå vi sett exemplen i Ep:a 38 och 45, och att han således står högre än någon af de andra redan skildrade.

I "Bacchi Orden" förekommer Mollberg såsom anförare för vakten; men han är icke der fullt densamme som i Epistlarna. Han talar der endast tyska; och af åtskilligt tyckes det, som hade Bellman i denne Mollberg smält samman Epistlarnas Mollberg och Jergen. Såsom vi sett, hafva de beröringspunkter.

En motsats till Mollberg bildar *Movitz*, ehuru i sitt slag lika god svensk som den förre. Framställer Mollberg den stolta, den aristokratiska sidan af nationallynnet, så är Movitz en representant af den djupa, den innerliga känsla, som likaledes är en svensk nationell. Vår så mycket omtalade artighet har kanske sin grund lika mycket i denna känslighet som i vår ridderlighet [10]). Vi, nordens fransoser, hafva mera *sentiment* än södrens, utan att dock denna känsla är hvad tysken kallar "gemüthlichkeit"; ty denna är gemenligen förenad med ett viss pjunk å ena sidan och med en burdushet å andra, hvilka båda äro för oss lika stötande. Vår

[10]) Hos Stockholmsbon — och det var dock den, som närmast satt modell för Bellman — finner man ännu i dag, oaktadt hans öfverlägsenhet som hufvudstadsbo, en hög grad af hjertlighet.

känsla är njugg på ord; vi äro för förnäma och för slutna inom oss för att i tid och otid bära den till torgs. Vanan att tillbakatränga den gör derföre, att den ofta har svårt att bryta sig fram genom det hårda skalet; men lyckas detta, då känner den ingen måtta, den slår vanligen öfver i ytterligheter, antingen i djupt svårmod eller i hejdlös glädtighet. Den gör oss i stånd att förtvifla vid de obetydligaste motgångar, men ock att med resignation bära ödets hårdaste slag. Denna djupa känslighet, dold under en skroflig yta, är källan till många fel och många dygder. Det svenska lättsinnet har i den sin rot; det är nemligen icke tanklöst ystert, icke uttrycket af ett oblandadt glädtigt naturell; utan det hvilar på ett tung- eller djup-sinne, är detta sednares tvera öfverspringande i sin motsats. Movitz är en sådan tung- eller djup-sinnigt lättsinnig känslomenniska. Samma Movitz, som så ofta uppträder gråtande öfver bagateller, som står med ena foten i Charons båt, kastar hatten och peruken i böljorna och "dricker hela verldens skål" (Ep. 33). Denna blandning gör Movitz till den mest humoristiska af alla figurerna, med undantag af Fredman. Ur Movitz' sentimentalitet kan hans hela personlighet förklaras; med den sammanhänger på det närmaste hans kärlek till glaset och det vackra könet, hans medgörlighet, hans dilettantism i de sköna konsterna.

Movitz har dock, äfven han, sin andel af den nationella fåfängan; då han (Ep. 26) berättar om sitt missöde på en krog i Kolmätargränd, tillägger han:

"Tyst, mutter, tyst! jag var ej känd;
Aldrig jag spelt i Kolmätargränd."

Men vi vilja först söka skaffa oss en bild af Movitz' yttre, och sedan skärskåda honom under de olika skepnader, i hvilka han uppträder, för att se om vi icke der skola återfinna samma Movitz. Då vi göra bekantskap med Movitz, har hans lefnadssätt redan ådragit honom en sjukdom, som stämplar hela hans yttre. Han har

"Guldguler hy, matt blomstrande små kinder,
Nedkramadt bröst och platta skulderblad."

Ögonen äro dåsiga. Såsom konstapel vid artilleriet måste han egt vederbörlig längd, och såsom sådan bär han äfven mustacher. Om Movitz' klädsel får man nästan ingenting veta. Då Bellman sällan försummar att omständligt redogöra för Mollbergs och Jergens utstyrsel, nämner han i detta hänseende föga om Movitz. Med de förras egendomlighet står nemligen kostymen i det närmaste sammanhang, men huru Movitz vid olika tillfällen är klädd, betyder intet: det är icke så mycket hans yttre menniska, som mera hans inre, hvilken utgör hufvudsaken. De enda ställen, der något utförligare förekommer om hans klädedrägt, äro Epistlarna 65, 66 och 67. Men i den förstnämnda kommer han från grafölsgården på söder och bär den vanliga vaktkarlsuniformen. I Ep. 66 beskrifves hans kostym som målare; han har filtmössa, ögonskärm af grönt siden, syrtut, blått och hvitt lifstycke med messingsknappar, en tröja, som skiftar i purpur, gult och blått, förmodligen emedan han på den aftorkat sina penslar. Hela denna epistel är dock en i detalj utförd genretafla, och Movitz' kostym skildras icke derföre, att vid den ligger någon vigt i och för hans person, utan derföre, att dess afskildrande behöfdes för taflans åskådlighet. I Ep. 67, der han snyggar sig till bal, — ehuru han "ger den fan", redan innan den börjas — talas endast om hans krås, strumpor, damaskor och balfstöflor. Med ett ord: om Movitz' hvardagskostym får man icke veta mera än, att han begagnar syrtut och peruk. Deremot finner man honom nästan alltid utrustad med något instrument, vanligast valdthorn eller basfiol; med det ena på armen, det andra på ryggen presenteras han så ofta, att man knappt kan föreställa sig honom utan något af dessa bihang. Men det är dock icke med honom, som med Bergen, att han blott uppträder spelande och blåsande, icke heller är han som denne en vanlig musikalisk dagsverkare. Movitz är utan fråga sällskapets förnämste virtuos. Hans mångsidighet är ofantlig. Redan förteckningen på de undan branden i Kolmätargränd räddade effekterna utvisar detta; man finner deraf, att han egde basfiol, flöjt, lyra, bassong, klarinett, hoboja och valdt-

horn; kommer så dertill hans talang som pukslagare, samt hans mästarskap på harpa, ådagalagdt på krogen "Tre Liljor." Det är vid sistnämnda tillfälle, som Fredman så herrligt skildrar hans konst i orden:

"Harpans klara läten
Rör till andakt hvar person
Ifrån herdars säten
Upp till gudars thron.
Werlden blir förgäten;
Hjertat blöder vid hvar ton:
Sjelfva englafjäten
Käns i själn." (Ep. 44).

Berömmet öfver Movitz' spel får icke fattas ironiskt i samma mening som loforden öfver Bergen. Då Fredman säger: "Movitz! din konst är stor," (Ep. 64) menar han, hvad han säger. Vid flera så väl sorgliga, som ömma eller glada tillfällen påkallar han Movitz' toner. "Blås Movitz, när Fredman dricker", heter det Ep. 50, och i Ep. 27, der Fredman omtalar sina föräldrars död, beder han:

"Sjung, Movitz, sjung, om hur ögat gret
Vid de cypresser, som ströddes."

Movitz har lungsot, som ofvan nämndt är; han har äfven de egenskaper, som ofta påträffas hos lungsotspatienter: lättsinne och förakt för sin sjukdom. Dock torde det vara ensidigt, att ur lungsoten vilja härleda hans lättsinne; ty han var lättsinnig, innan han ännu fått sin sjukdom. Det har en annan rot, härleder sig från det, som gör Movitz älsklig midt uti hans sjunkna tillstånd, härleder sig från hans djupa känsla. Men liksom sjukdomen stegrar denna känslosamhet, så sätter den äfven en egendomlig färg på hans Bacchusdyrkan. Han vet, att han dricker döden; den har droppvis flutit ur hans glas "under löje, sång och ro"; men naturen, lifvet och dess fröjder hafva för Movitz, så emottaglig för alla intryck, ännu så mycket behag, att icke tanken på döden kan bringa honom ur sitt goda lynne, än mindre förmå honom att ändra sitt lefnadssätt. Vore Movitz rädd för döden, då vore hans njut-

ningslystnad vidrig; nu är det med ett humoristiskt lättsinne, som han emotser, att hans gamla brännvinsskuta skall förgås, kanske icke tviflande på, att "englarna skola berga själen i en slup."

Näst glaset eller kanske lika mycket som detta älskar Movitz de sköna. Listan på hans älskarinnor är lång, och mångfaldiga äro hans kärleksäfventyr; oftast hafva dock dessa en bedröflig utgång, och i första ögonblicket tager Movitz sig detta mycket när. I Ep. 26 klagar han:

"Mutter, gutår!
Mitt bröst har ett sår:
Den, mig det gaf,
Öppnar min graf."

Men snart finner man, att han funnit tröst på annat håll. Movitz älskar allt och alla. I Ep. 26 gråter han öfver det stryk, han fått uppbära för Kolmätars Lotta; i Ep. 31 berättar han, huru en långbent drabant tagit från honom en uppsnappad gatunymf; Ep. 44 skildrar hans olyckliga kärlek till Bror Bredströms faster; i Ep. 52 besjunges hans aflidna fästmö Charlotta, i Ep. 75 rivaliserar han med Fredman om Cajsa Lisa; han är äfven en af Ullas mest gynnade älskare (jfr. Ep. 48 o. 70). Ännu en flamma har Movitz i Bergströmskan, och denna hans kärlek lärer oss känna honom i en ny skepnad, nemligen som målare. Såsom sådan uppträder han i trenne epistlar, n:o 39, 74 och 66, och i de två förstnämnde säges det uttryckligen, att han målar Bergströmskans porträtt; Atterbom antager, att det äfven gäller henne i Ep. 66[11]. Movitz har förmodligen gång efter annan börjat på nytt, ty porträttet är icke detsamma i någon af epistlarna. Hvad som hindrat honom att hvarje gång lägga sista hand vid arbetet, låter oss likväl skalden ana. Då nemligen Movitz lyckligen medhunnit hufvud och hals samt skall skrida till utförande

[11]) Möjligen kan det också vara en annan; ty med Movitz gifves ingen säkerhet. Bergströmskans kostym är visserligen olika äfven i Ep. 39 och 74; men i båda har hon dock bindmössa, och en sådan saknar originalet i Ep. 66.

af den derefter följande kroppsdel, blir hans känsla honom öfvermäktig, originalets och bildens förenade behag försätta honom i ett tillstånd af exstas; han kastar penseln bort, och vid ena tillfället springer han på dörren, vid ett annat hamnar han i originalets famn.

Movitz är den fredligaste varelse under solen, med vett och vilja gör han ingen förnär, och för slagmål har han alls icke någon passion. Vid balen hos Frömans i Hornskroken (Ep. 64), under det att

knifvarna blixtra och nymferna dåna,
käppar och klingor de splittras i sky,

vänder Movits ryggen åt alltsamman, står i fönstret och "skådar på ny, med hufvudbry", tydligen emedan han icke vill blifva indragen i slagsmålet och kanske äfven för att undgå att vittna i målet. Han är stundom förunderligt medgörlig; drabanten, som bortsnappade hans nymf, befaller honom att spela och gå patrull med fiolen, under det denne sjelf underhåller nymfen: och Movitz lyder. Men allt detta oaktadt råkar han ständigt ut för hugg och slag; vanligen är det någon köttsens begärelse, som inleder honom deri, men till och med då han står på vakt vid begrafningsgården på söder råkar han ut för olycka, får ett blödande öga och oxeltanden utbruten. Så leker ödet jemt med den arme Movitz, än blir han mörbultad, än förlorar han sina älskarinnor, genom döden eller genom otrohet. Han gråter och beklagar sig för sina vänner, men en sup eller två stillar snart sorgen, och åter är han densamme gamle känslige själen med samma glada lynne som förr, samma förmåga att finna sig i allt. Genom sina infall, sina humoristiska reflexioner kan han höja sig öfver sig sjelf och sin omgifning [12]). Han är en ödets lekboll, men icke dess slaf. Då det brinner för honom i Kolmätargränd, samlar han ihop sina instrumenter, och, belastad med

[12]) I Fredmans Testamente äro samlade hans "Epigrammer och tankar"; dock utgöra de endast mer eller mindre burleska infall och sammanställningar.

dem, lemnar han sitt hus, går, en "Aeneas lik vid Troja," till nästa krogen,

"Borgar der *förnöjd* ett krus,
Tar ett rus,
Tapper och trogen,
Somnar vid ett sexörs ljus."

Då han får stryk, gråter han; men att han blir husvill, bekymrar honom icke. Sådan är hans lefnadsfilosofi. Movitz' grundlynne är ett glädtigt, och han ser gerna andra menniskor glada, gerna bidrager han, i hvad han förmår, till deras nöje. Han arrangerar konserten på Tre Byttor, han ordnar den stora slängpolskan på Gröna Lund. Enskilta yttringar af en viss godmodig skalkaktighet framträda stundom; vid sistnämnda tillfälle hafva flera af systrarna icke blifvit uppbjudna; några bli förargade och ropa genast på hyrkusken, andra, som hafva mera tålamod, stanna qvar och stå i ängslig förbidan, vändande och vridande på handskarna; gubben Movitz blir dem varse, nalkas dem och bjuder dem — snus. (Ep. 62, v. 7).

Hos Movitz finnes på botten samma naturhumor som hos Mollberg; men der finnes äfven större reflexion. I sin glada lefnadsnjutning störes han jemt af ödets hårda puffar, af den genom hans sjukdom väckta tanken på grafven, som gapar vid hans fötter. Emedan han är känsligare, känner han brytningen djupare. Men dock förmår han öfvervinna den, han dukar aldrig under för sina bekymmer; ännu då tarmarna brinna, "kan han ropa gutår", och genom en löjlig vändning, som stundom uttrycket af hans sorg antager, ser man att han förmår göra sig till herre öfver den och sig sjelf. Han står i detta hänseende närmast Fredman. Likheten emellan dem är ganska stor, och i Movitz' mun finner man beskrifningar lagda (såsom skildringen af styrmansdottren Gretgen Ep. 65), hvilka icke skulle kunnat framställas af någon annan än Movitz eller Fredman. Det råder derjemte en stark sympathi emellan dessa båda. I nästan alla de Epistlar, som andas en djupare humor, vänder sig Fredman till Movitz;

för honom utgjuter han alltid sitt bedröfvade hjerta; Fredmans dödstankar (Ep. 27) äro tillegnade Movitz, åt honom ger han uppdraget att låta hans stoft blandas med fädrens ben, och det är för honom han klagar öfver Anna Gretas obeständighet (Ep. 35). Äfven påkallar han Movitz vid alla sorgliga tillfällen; det är Movitz' luta, som skall trösta Bomans sörjande enka, och grafqvädet öfver grälmakar Löfbergs hustru börjar:

"Märk hur vår skugga — märk Movitz, mon frère! —
Inom ett mörker sig slutar."

och till honom ställes uppmaningen:

"Derföre, Movitz, kom hjelp mig och hvälf
Grafstenen öfver vår syster."

Innan vi med skildringen af Fredman afsluta dessa karakterteckningar, är väl i sin ordning att med ett par ord omnämna *Ulla Winblad*, Fredmanskretsens qvinliga medelpunkt. I allmänhet äro de i epistlarna uppträdande fruntimmerna hvarandra temligen lika: kärliga, danslystna, älska prål och pynt icke mindre än glaset. De hafva icke några skarpare framstående egendomliga drag, genom hvilka de kunna skiljas från hvarandra. Att den ena har ett eller annat kroppsligt företräde framför den andra, är äldre eller yngre, klär sig mera eller mindre smaklöst, är mer eller mindre snygg; deri besticker sig vanligen olikheten. Det torde derföre vara nog om vi skildra Ulla Winblad, typen för den Fredmanska qvinnan. Men äfven hos henne röjer sig icke någon skarpt utpräglad individualitet; hon är mest som de andra, men utrustad med mera skönhet och flera talanger. Ulla är den sol, kring hvilken hela den manliga personalen graviterar; och, liksom solen, behöfver hon blott visa sig för att sprida lif och glädje: "Men *Ulla Winblad* syns: skrålen postiljoner"! (Ep. 50). I öfverensstämmelse dermed finner man henne ofta beskrifven och hennes utseende skildradt genom den verkan, det på omgifningen utöfvade (se i synnerhet Ep. 36); och det är icke endast menniskan, utan

äfven naturen hon tjusar med sin skönhet; hästen, då han ledes in i stallet på Fiskartorpet, vänder gnäggande sitt hufvud upp mot det fönster, der Ulla står och

"all naturen uppeldar i låga
med sina ögons varma prål."

Det täcka anletet, omgifvet af håret i mörka bucklor, englahyn, den leende munnen, den mjuka hvita barmen, den kullriga länden, den hvita juvelprydda handen besjungas med hänryckning af Fredman; men mest af allt prisas dock hennes "ögons glans, så dyr och äkta" (Ep. 28), dessa ögon, som med sin klarhet, styrka och färg trotsa döden (Ep. 7), och om hvilka det (Ep. 36) heter:

"Såg hon upp, förtjustes allt,
Och blunda hon med öga,
Rördes blodet varmt och kallt
Med suckar till det höga."

Men intet under himlen är fullkomligt, och så icke heller Ulla Winblad. Det synes nemligen som om hennes hållning lemnat något öfrigt att önska. Vid mer än ett tillfälle får hon höra uppmaningen: "Rak i lifvet Ulla!" och vid danslektionen för Mollberg gälla lärarens anmärkningar hufvudsakligast ställningen:

"Håll in magen, stygga!
Skänk ditt bröst, så hvitt som dagen,
Mera fritt behag!"

Detta oaktadt vinner Ulla hjertan äfven genom sin dans. Dock denna talang delar hon med flera; men som sångerska står hon ensam bland systrarna.

"Maken tunga
Till att sjunga
Och en röst, så skär och klar,
Och så böjlig
Finns omöjlig:
Det sad' krögarfar."

Vid konserten på "Tre Byttor" sjöng hon ett par utaf "Filzens duetter," och vid slutet af en aria, som hon utförde,

störtade sig Bergström hänryckt i hennes armar. Äfvenledes tyckes Ulla egt förmågan att kläda sig med mera smak än de andra; ofta beskrifves hennes kostym, ständigt växlande och ständigt smakfull; det enda plagg, som jemt återkommer, är saloppen, "den ljusblå saloppen, med pontac öfverslagen." Ulla kallas i förteckningen en Bacchi prestinna, men hon är ännu mera en Fröjas. Väl tycker hon om att taga sig ett glas fin måglikör, men som öfverlastad skildras hon aldrig. Mera nitisk tyckes hon deremot vara i Fröjas tjenst. "Hvarje dag så står du brud!" sjunger Fredman; och oaktadt hennes förhållande till Norström — ett förhållande, om hvars rätta natur man lemnas i ovisshet — öppnar hon sin famn för både Fredman, Movitz och Mollberg. Med rätta heter det derföre:

"Dog du min Ulla
Tårefulla,
Stod då all vår slägt."

Ulla behandlas gemenligen med en viss aktning, hon har sin *point d'honneur* och tål icke höra hvad som helst; då Fredman vid öfverfarten till Djurgården tillåter sig att något groft skämta, finner han sig af Ullas miner tvungen att ursäkta sig: "Ulla Winblad, ingen skymf, min nymf" (Ep. 25 v. 5, jfr Ep. 48 v. 13). Värre råkade den ut, som på Gröna Lund kom att kalla henne "Jungfru Ulla." Med rätta upplågade då mamsellens vrede, och hon utbröt: "Hut trafvarlapp! Sök dina jungfrur på gatan." Ty Ulla kan lätt bli ond, hon är till och med mycket häftig, hvilket synes af Ep. 69, då Mollberg väl länge konstrade, innan han började danslektionen.

Men äfven Ulla kan icke undgå att träffas af lifvets vedervärdigheter; äfven i den himmel, der hon dväljes, nå henne bekymren. Så befinner hon sig en gång (Ep. 43) uti en situation, särdeles obehaglig för en qvinna med hennes lefnadssätt; och mörkrets makter, de leda paltar, gudinnans arffiender ställa ofta för henne försåt. Stor är hennes förtviflan, då hon faller i deras snara:

"Hopknäppta sträcks två klippingshandskar
Med bön till skyn."

Väl lyckas det henne engång att undkomma; men i Ep. 36, just då hon står på middagshöjden af sin skönhet och i fulla drag njuter af dess magt, ryckes hon bort af fyra halta gubbar, lemnande allt efter sig i sorg och klagan. Tröstande sjunger dock skalden:

"Tiden lider,
Dagen skrider;
Tro, att lätt från skrubb och ris
Astrilds vingar
Snart dig svingar
I sitt paradis."[18])

Fredman hafva vi med flit sparat oss till sist, dels emedan han står högst inom den humoristiska rangordningen, dels emedan han i sin personlighet sammanfattar alla de öfriga, i det att hos honom klart framträder, hvad som endast dunkelt rörer sig hos de andra.

Då vi ofvan sagt, att Fredman är den sjungande Bellman, är detta icke att förstå som om Bellman *i Fredman målat sitt porträtt eller i hans lif skildrat sitt eget;* utan vi mena dermed, att Bellman uppgått i den af honom diktade personen och i denne nedlagt sitt eget humoristiska medvetande. Humoristen utgår nemligen, såsom redan blifvit antydt, från sig sjelf och till sig sjelf återvänder han; verlden uppfattar han blott genom sin egen själs spegel, men också ser han i verlden blott en spegelbild af sig sjelf. Hans eget jag tränger sig också alltid fram i förgrunden af hans skapelser, vare sig beklagande eller leende, men i sednare fallet aldrig hånleende, emedan han bland dårarna alltid inbegriper sig sjelf. Visserligen hade Bellman kunnat besjunga Stockholms kroglif utan att behöfva lägga sina ord i munnen på en annan;

[18]) Den i Bacchi Ordens kapitlet uppträdande Ulla Winblad är — för att begagna ett uttryck, som hon der har om sig sjelf — mera "fräck" än Ulla i Epistlarna.

men skulle den Fredmanska verldsbilden blifva ett i sig afslutadt humoristiskt helt, så kunde icke skalden, såsom en Archimedes, stå utom denna verld och sätta den i rörelse, utan han måste sjelf tillhöra den, sjelf vara en af de handlande personerna, vara såsom en af de andra. Och derföre är det icke Bellmans, utan Fredmans Epistlar, som vi läsa och sjunga. Det är Fredman, som knäpper sin lyra och vemodigt leende tecknar sig sjelf och det öfriga sällskapet. Hvad godt och hvad ondt, som finnes hos de öfriga, det är i rågadt mått hopadt hos Fredman. Han är ögat, som ser, munnen, som uttalar, hjertat, som känner hvad de andra i deras större eller mindre naivitet icke så klart kunna se, uttala eller känna. Han sammanfattar och afslutar hela kretsen; genom honom först blir den fullständig, och med rätta sjunger han (Ep. 9):

"Käraste Bröder, här är behag:
Här är musik och flickor hvar dag,
Här är Bacchus buden,
Här är kärleksguden,
Här är *allting* — här är *jag*.

Denna allomfattande betydelse, som Fredman har, gör svårt att karakterisera honom. Karakteristiken af honom sammanfaller i viss mån med karakteristiken af Bellmanska humorn. Vi inskränka oss derföre till att samla de drag, genom hvilka vi kunna tydliggöra, att Bellman i Fredman skapat en lefvande personlighet, hvarefter vi, sedan vi af honom skaffat oss en bild, skola söka skildra hans inre genom att angifva hans stämning uti några af de Epistlar, der denna mest betydelsefullt framträder.

Huru ofta än Fredman talar om sig sjelf, gifver han dock, helt naturligt, sällan någon skildring af sitt utseende; endast ett par gånger öfvergår hans humoristiska sjelfbetraktelse till en betraktelse äfven af hans yttre menniska, ehuru det då är kroppens tillfälliga förslappningstillstånd eller klädernas ömkliga skick, hvarvid han uppehåller sig. Detta är förhållandet vid de tillfällen, då han djupare än vanligt kän-

ner sitt elände, såsom i rännstenen vid "Krypin", der han kastar en vresig blick på den trasiga rocken, den svarta skjortan, de gamla skorna och lammskinsperuken. I en mera komisk stämning skildrar han sin garderob i Ep. 79:

"Söndrig är vesten,
Lappad är resten,
Strumporna korta,
Hälarna borta,
Och den der dyra skjortan var — mor *Maja* märk! —
Bergströmskans särk :/:
För tu år sen."

Af åtskilliga ställen synes det, att Fredman varit en man till åren och vid tiden för sitt uppträdande temligen försupen. Lika god vagabond som någon af de andra, drog han ikring, denne urmakare "utan ur, verkstad och förlag," sjungande och supande, från krog till krog, bekymmerslös om sin klädsel, föga hållande på snygghet och med ett utseende, som ojäfaktigt vittnade om hans lefnadssätt; men hvart han kom, spred han trefnad och glädje;

"Vin och flickor och Fredmans stråke
Natten ljuflig gör;"

hvart han kom, var han den alla öfverlägsne, icke såsom Mollberg genom ett imponerande yttre eller kroppsliga företräden, utan genom sin andes större djup och rikedom. Wingmark, Bergen och Jergen äro ständiga föremål för hans gyckel; han skonar hvarken den kunglige Mollberg eller den känslige Movitz, ehuru den sednare behandlas med nästan mera hjertlighet än någon annan på grund af den själsfrändskap, som råder emellan honom och Fredman [14]).

Fredman delar för öfrigt med de andra samma smak och samma lefnadsåsigt, endast att af honom den sednare klarare

[14]) Den inre frändskapen emellan Fredman och Movitz bestyrkes äfven deraf, att Bellman som skriftställare begagnade än den enes än den andres namn. Af H:r Carlén, utgifvaren af "Bellmans Samlade Skrifter", har Förf. hört, att Bellman uti en samling bref, som ännu finnes, undertecknar sig ständigt "Movitz."

och bestämdare uttalas. "Supa, dricka och ha sin flicka, är hvad Sancte Fredman lär." Och han lefver, som han lärer. I Ep. 4 sjunger han vid Anna Stinas säng, i Ep. 7 vid Ulla Winblads och i Ep. 72 vid Kajsa Lisas; i Ep. 35 klagar han öfver Anna Gretas obeständighet och i Ep. 77 ådrager honom kurtisen för Sofia på Lokatten stryk af kaptenen på snausskeppet Jungfru Maria. Men ännu mera än Fröja dyrkar han Bacchus; ofta anställer han jemförelse emellan sina känslor för den ena eller andra af dessa begge gudomligheter, och alltid lemnas företrädet åt den sednare.

"Vinet i mitt tycke
Mycke
Kärlek öfvergår." (Ep. 20, v. 4. Jfr. Ep. 2, v. 4, Ep. 40, v. 4, Ep. 21, v. 7.)

Också bringar han guden dagliga offer, prisande honom i nästan hvarje Epistel.

"Bacchus, ingen ann,
Skall mig balsamera
Som en stor, namnkunniger man"

utropar han i Ep. 24, och på ett annat ställe bekänner han:

"Jag är en hedning: hjerta, mun och krafter
Dyrka vinets Gud.
— — — — — — —
I alla öden,
I bleka döden
Läskar jag min gom,
Och i min sista stund
Glaset för till mund." (Ep. 23).

Således är Fredman långt ifrån bättre än de andra; men hvad som ställer honom öfver dem, är hans djupare humor.

Fredmans passion för kärlekens och glasets nöjen står i det närmaste samband med den ystraste lifsglädje, den innerligaste hängifvenhet åt ögonblickets fröjder och ett afgjordt förakt för följderna af sitt lefnadssätt. Att lifvet har sina vedervärdigheter, får han ofta nog erfara; men vid anblicken af de njutningar, det har att bjuda på, manar han att "glömma

allt lifsbesvär," taga emot hvad som bjudes och slå bort alla tankar på den mörka framtiden;

"Långt till måndan, J raska bröder,
Likså långt som från Norr till Söder!
Morgondagen blott oro föder
Hela året ut."

I flera af Epistlarne (t. ex. n:o 8) herrskar den mest uppsluppna bacchanaliska yrsel, och sångaren synes medvetslös hänförd af sina frigjorda begär. I andra, såsom i Ep. 10, framträder glädjen lika frisk men djupare känd; och ännu mera poetisk se vi den i Ep. n:o 11, ""Hej", sade Fredman, hvar gång han hörde valdthornen börja skråla." Hänryckt utbrister han:

"Verlden är ej så ful, som vi henne ängsligt afmåla
Med storm och våg;
Allt leker för vår håg,
Skönhet i hvar ögnastråla."

Hvarje föremål, som möter hans blick, stegrar hans fröjd:

"Rödt vin i gröna glas!
Bröder, låt oss allt förgäta!"

Hela denna Epistel är särdeles betecknande för ena sidan af den Bellmanska verldsuppfattningen; den är det mest fulländade uttryck för denna ungdomsfriska känsla af lifvets skönhet, hvilken i hvarje åder af skapelsen ser en källa till glädje och njutning för menniskan. Också är den starka sinligheten hos Fredman förenad med ett varmt sinne för naturens behag, och yttringarna af detta natursinne frambryter midt under de burleska glädjeutbrottren, gifvande åt dessa en mildrande, ofta en vemodig ton. Fredman har derjemte en öppen blick för allt löjligt, och allt, hvarpå hans öga faller, vet han att begagna som afledare för sitt komiska lynnes yra skalkaktighet.

Dock midt under njutningen har han medvetande om dess intighet och förgänglighet, och det är liksom för att nedtysta detta medvetande, som han predikar fasthållandet af ögonblicket; men då uti de andras naivitet ligger ett frö till med-

vetande, så ingår uti Fredmans klarare medvetande en viss grad af naivitet. Erfarenheten har dock trängt äfven inpå honom, han känner äfven frånsidan af det glada lifvet, har sett vedervärdigheterna öga i öga. Men detta nedslår icke hans mod; kan han icke förjaga de mörka tankar, så vet han att möta dem. Anna Stina, hon, som kostat honom så mycket, blir otrogen; sorgsen går Fredman till krogen och klagar sin olycka för Movitz vid ett glas finkel. Väl tror han sig för ett ögonblick hafva funnit tröst i glaset; men åter bryter bekymret fram, och hvad som i sjelfva verket mildrar det, är icke glaset, det är sången sjelf, det är den ansats till komisk uppfattning af hela förhållandet, hvilken omisskänneligen i Epistlen på flera ställen antydes; ty hos den, som så kan sjunga, finnes tillräckligt mycken kraft för att kunna höja sig öfver sin erfarenhets smärta.

Men äfven öfver förgängligheten, öfver döden sjelf kan Fredman humoristiskt höja sig. Uti trenne Epistlar anställer han, ehuru i olika stämning, betraktelser öfver sin egen död. I alla dessa, så väl som uti de två senast nämnda Epistlar, hvilka vi bland flera liknande endast exempelvis framdragit, röjer sig den dolda grundtonen af Fredmans väsende; uti dem kommer i dagen sjelfva den jordmån, ur hvilken de glädtigt yra sångerna hafva uppspirat, men hvilken de undanskymt med sin brokiga färgprakt. Vi vilja närmare skärskåda döds-epistlarna. I Ep. 24 omtalar Fredman sin stundande död såsom en oundviklig följd af törst, emedan brännvinet blifvit så dyrt; men i denna Epistel sticker tydligen skalken fram, och, oaktadt ett och annat starkt vemodigt uttryck förekommer, tyckes dock Fredman endast lekande gäckas med döden; äfven musiken antyder detta genom den tvära öfvergången från G-moll till G-dur. En större innerlighet förråder Ep. 79. Den första versen andas känslan af sångarens nära förestående upplösning;

"Till sin förvandling lutar
Snart min lifsminut."

Men sedan vänder han sig skämtande till krögarmadammerna

och prisar det fradgande ölet, hvarpå han, efter en vemodigt skämtsam blick på sig sjelf, öfvergår till en skildring af sin färd öfver Stygen: "stjernorna slockna, stränderna tjockna, tills i svarta skuggan inga himlar syns. "Mitt qval begyns:" utropar han; men omedelbart derpå höres ett "God natt madam", som bryter den högtidliga stämningen och visar, att han är fullt mäktig situationen. En ytterligare stegring af samma känslor förnimma vi i Ep. 27, "Gubben är gammal, urverket dras". Fredman ser, att döden ställt sitt timglas vid hans glas och kring buteljen strött sina pilar. Hans tankar föras då — lika poetiskt fint som psychologiskt rigtigt — tillbaka till dem, som skänkt honom lifvet; sin fader beskrifver han som en odåga, den der liksom han sjelf dyrkat Bacchus och Fröja, samt slutar med att bedja Movitz låta hans stoft få blanda sig med fädrens ben. Här röjer sig tydligen den ofvanomtalta naivitet, som äfven Fredman med sitt klarare medvetande eger. Erinringen om föräldrarna kan nemligen visserligen synas som en ursäkt, hvilken han tillgriper för att mildra det anstötliga i sitt eget lefnadssätt; men å andra sidan ligger det äfven deruti en naiv komisk belåtenhet öfver att icke hafva vanslägtats, att vara en värdig son af en värdig fader. Och derföre, trots den allvarliga grundtonen i hela epistlen, visar sig icke Fredman nedtryckt af den tyngande dödstanken. I alla dessa Epistlar och ännu flera [15]) behandlar Fredman sig sjelf med en tydlig ironi. Men stundom öfvergår denna sjelfironi till sjelfbespottning, när nemligen hans reflexion, väckt till full sans af en eller annan yttre anledning, vänder sig med hela sin styrka mot honom sjelf. Sådant är förhållandet, då Fredman förfrusen och vanmäktig ligger en sommarnatt i rännstenen vid krogen

[15]) Enligt Atterbom göres sjelfva den Fredmanska poesien till föremål för ironi uti Epistlen till Wetz, (n:o 14). "Hvad vi der se" yttrar A., "är skenbart en ironi öfver den arme bröllops-poeten Wetz, men i djupet är det just en poesiens ironi öfver sig sjelf, eller åtminstone öfver den incarnation, som hon antagit i egenskap af Bellmans." (Atterbom Sv. Siare och Skalder. Del. VI. s. 408).

"Krypin," då ej ens hans tunga orkar sjunga om den högsta fröjd han vet:

"Om kärleksro och qval
Och en full pokal."

Djupt känner han sin egen ömklighet, sin "dubbla skröplighet," och han förbannar sin födelsestund, sin far och sin mor. Men — det dagas, solen glimmar och luften blir varm; krogdörren öppnas åter. Fredman känner sig vederqvickt; de domnade krafterna lifvas, åter vakna de gamla begären, verlden synes honom åter lustig och glad, och förbannelserna bytas i välsignelser. Men hemskt ljuda dessa glädjeutbrott, de tyckas komma ur samma dunkla djup, ur hvilket nyss förbannelserna uppstego, och fåfängt söker komiken att dölja detta genom att öfver afgrunden kasta sitt skimrande täckelse. Det skall kanske synas mången som en paradox, om vi säga, att *Bellman* här synes oss hafva humoristiskt höjt sig öfver den Fredmanska humorn, uppvisande, att äfven den har sin gräns, äfven den endast en relativ rätt.

Om Midlerne til at forbedre Norges Laxe- og Ferskvandsfiskerier.

Af Professor **H. Rasch.**

(Meddelt af Forfatteren).

Dette er Tittelen paa en vidtlöftigere Afhandling, som Forfatteren i Löbet af næste Maaned agter at forelægge Publicum. I fölgende korte Forord redegjör Forfatteren for de Grunde, der have bevæget ham til tidligere, end han selv havde önsket, at fremkomme med dette Arbeide.

"Da den Kongelige Norske Regjering, som paa en for mig höist smigrende Maade har gaaet ind paa de af mig til vore Laxe- og Ferskvandsfiskeriers Fremme-fremsatte Forslag, nu vil indkomme til Storthinget med en naadigst Proposition om, i den kommende Budgettermin at bivilge af Statskassen til Sagens Fremme en ikke ubetydelig Sum, föler jeg mig forpligtet til i en vidtlöftigere Afhandling at behandle dette Anliggende saaledes, at dets Vigtighed for vort Land kan vorde den bivilgende Myndighed mere indlysende end det af den i Regjeringens Forslag givne Udvikling vil kunne ventes.

De mange Anmodninger, som jeg allevegne fra har modtaget, om at meddele mine mange Erfaringer i hvad der angaar den kunstige Fiskeformerelse, har jeg ved denne Anledning stræbt at imödekomme i Afhandlingens sidste Afdeling, og haaber at den Veiledning, jeg ser mig istand til at meddele, vil modtages med Glæde af alle dem, der interessere sig for denne Sag, uagtet jeg under andre Omstændigheder havde önsket at udsætte dermed endnu et Par Aar."

Afhandlingen er indelt i tre Afdelinger, hvoraf den förste handler om Fredning; den anden om den kunstige Fiskeformerelses sandsynlige Virksomhed, og den tredie meddeler praktiske Regler til Veiledning for dem, der ville drive Fiskeavl.

Med Hensyn til Fredningen, da viser Forfatteren, at det Herredömme, som Gud overdrog vor Slægts Stamforældre, have deres Ef-

terkommere udövet snart som vise Herskere, snart som vilde blodtörstige Tyranner, og at Fölgerne af hint Herskersystem har været Rigdom, Velvære, Oplysning og Gudsfrygt, af dette Vanmagt, Raahed og Undergang.

Principet for det gode System er, ved menneskelig Klögt og Arbeide at understötte Naturens Productionskraft i visse for Mennesket nyttige Retninger. Dette har ledet til Plantedyrkning og Dyravl. Til jo flere af Jordens levende Naturfrembringelser — Planter og Dyr — denne dets mere umiddelbare Forsorg udstraktes, desto jævnere, desto rigeligere strömmede Kilderne til Menneskehedens Ernæring og Nydelse.

Men adskillige for Menneskene nyttige Dyr og Vexter kunde ikke tildeles den samme Omhu og Pleie, og dog bleve i de mere civiliserede Statssamfund selv disse ikke ganske undragne Herskerens Omsorg. Det madnyttige Vildt beskyttedes ved Fredningslove og for Skovenes Benyttelse opstilledes visse Regler. Samfundene fölte og erkjendte det moralske Ansvar, som Herredömmet paalagde dem. De fölte at Efterslægten havde et uafviseligt Krav paa at Naturens frivillig ydede Gaver af de nærværende Indehavere bleve benyttede saaledes, at de ogsaa kunde strække til for den. De Love, som sigtede til Fyldestgjörelsen af dette Efterslægtens Krav, maatte naturligvis medföre Indskrænkninger i Enkeltmands ubundne Benyttelsesret, og bleve derfor ogsaa ofte modtagne med Uvillie og Knurren af dem, hvis fordums Frihed de paalagde et Baand.

Dette har hos os været Tilfældet med et Par af de i det sidste Decennium emanerede Fredningslove, og især med den der paabyder Fredning af Lax og Söörret i Forplantningstiden. En Fredning af saadanne Dyrarter, hvis Formerelsesevne er saa uhyre som Fiskenes, forekommer de Fleste overflödig og unyttig. Henviser man dem til den ubestridelige Kjendsgjerning, at visse Fiskearters Mængde under den ubundne Fiskerifrihed have aftaget i en betænkelig og for Samfundets Vel skadelig Grad, da indvende de, at Aarsagen til denne Aftagen ikke kan tilskrives Menneskene, men beror paa ubekjendte Naturaarsager, og at en Fredningslov alene bliver brydsom, uden at det tilsigtede Öiemed derved opnaaes.

Da Forfatteren har havt en væsentlig Del i saavel denne som i de andre i de sidste 12 Aar emanerede Fredningslove, anser han sig forpligtet til at optræde som Forsvarer af den paaankede Lovs Hensigtsmæssighed, og stötter sig i denne Henseende saavel til de af angjeldende Fiskearters Natur og Levemaade hentede Grunde, som tillige paa Erfaringer fra Skotland, hvis Laxefiskeriers Historie

klarligen beviser den heldbringende Virkning af hensigtsmæssige og strængt overholdte Fredningslove, og det sörgelige Forfald af disse Fiskerier, naar Fredningslovene ikke holdes i Kraft.

Da Laxefiskerierne allerede fra de ældste Tider have været af overordentlig Betydning for dette Land, og Fredningslove sigtende til at vedligeholde denne Nationalherlighed der have bestaaet i over 800 Aar, og i et længere Tidsrum bleve overholdte med Strænghed, men i de senere Tider ere forandrede eller ikke overholdte med behörig Kraft, saa vil Resultatet af disse forskjellige Forholde være i höi Grad overbevisende. — Af det mest omfattende Værk over Fiskeriernes Historie i Oldtiden og Middelalderen, "Histoire générale des pêches anciennes et modernes par S. B. J. Noël", erfarer man at der i Skotland existerede Fredningslove for Laxen lige fra Aaret 1030; thi da udkom en Lov, som forbyder at fiske Laxeyngel og desuden Fangsten af voxen Lax i Gydetiden. I Aaret 1214 bestemtes det, at enhver Flod skulde holdes aaben i Midten til den Bredde at et treaarigt Svin deri kunde vende sig. I det Værk, som Anmelderen har benyttet ved den meddelte Skildring af de skotske Laxefiskerier, "The natural history of the salmon, with reasons for the decline of the fisheries, and also how the can be improved and again made productive by Andrew Young" (1854), omtales först en Lov, som udkom under Kong Robert I. 1318, og som udtrykkelig forbyder, under streng Straf, Opförelsen af faststaaende Fangeindretninger af hvilkensomhelst Form eller Störrelse, hvorved Fisk kan ödelægges eller dens Opgang og Nedgang i Floden hindres. Jacob I. (1424) forordnede at alle Ruser og Tæiner (Cruives and yairs), som ere blevne opsatte i Ferskvand, hvor Söens Ebbe og Flod viser sig, og som ödelægge al Slags Fiskeyngel, skal ödelægges og afskaffes for 3 Aar herfra at regne, uanseet mulige herimod givne Privilegier og Friheder under en Mulkt af 10 £. I 1427 forordnedes at denne Bestemmelse skulde gjelde for endnu 3 Aar og i 1429 at den samme Lov skulde blive i Kraft indtil den blev tilbagekaldt af Kongen og Parliamentet. Under Jacob III (1477), at samme Bestemmelse skal være i fuld Kraft, og at de deri omtalte Indretninger skal bortskaffes og ödelægges for bestandigt (be destroyed for evermore) under en Bod af 5 £ for hver Ruse; og de, der have Ruser höiere oppe i Elven end Ebbe og Flod rækker, skal holde sig Loven om Loverdagsfredningen efterrettelig, og ikke lade dem staa i forbuden Tid under Straf af samme Bod; og skal Maskerne i Ruserne være 3 Tommer fra Knude til Knude og Spildrerne i Slöerne staa 3 Tommer fra hinanden saaledes som Kong Davids Forordning byder.

Under Jacob IV. (1489) paalægger en Forordning Regjeringens Embedsmænd at gjöre deres Pligt, og skriftlige Paabud udgick til Amtmænd, Fogder og Lensmænd om at ödelægge, nedbryde og borttage alle saadanne inden deres Distrikt værende Indretninger uden Forhaling, og at den Embedsmand, som ikke inden 40 Dage efter denne Parliamentsacts Bekjendtgjörelse har ödelagt de nævnte Indretninger i sit Distrikt, skal böde 40 £ til Kongen.

En Forordning af Dronning Maria (1563?) gjentager de forrige Lovbud og udvider Bestemmelsen til de Ruser (Stake nets) som ere opsatte paa Sandgrunde, som oversvömmes i Flodtiden. Og til Udförelse af denne Lov befales enhver Jarl, Greve, Baron og adelig Landeier inden sine egne Besiddelser at sörge for at de nævnte Indretninger paa foreskrevne Maade blive ödelagte og borttagne under en Straf af 100 £., som under Executions Tvang udredes af hver den, som ikke bringer denne Lov i Udövelse.

Uagtet alle disse Lovbestemmelser synes at maatte have været tilstrækkelige til at vedligeholde Laxerigdommen i Skotlands Elve, udkom dog under Jacob VI. (1581) en Lov, som efter at have bekræftet alle de foregaaende Love, med Bifald og Tilraaden af Parliamentets tre Stænder befaler og udnævner en Mængde navngivne Mænd og Autoriteter til Dommere og Conservatorer (justices and conservators) over alle Skotlands opregnede Elve og Fjorde, samt giver de udnævnte Dommere baade i Forening og særskilt fuld Magt samt udtrykkelig Befaling til at fængsle enhver Overtræder af ovennævnte Parliamentsacter og det under en Mulkt af 200 £. i Tilfælde af Forsömmelse.

Denne Lov, siger Young, er især interessant derved, at den ikke alene paa det tydeligste viser det nöiagtige Opsyn og omhyggelige Forsorg, som Styrelsen skjænkede Laxefiskerierne, men ogsaa den store Mængde Elve, hvori man dengang fiskede Lax, og hvoraf mere end Halvdelen for nærværende Tid ere laxetomme. Under denne omhyggelige Pleie florerede samtlige Laxefiskerier, og ydede endog et större Udbytte end Landets Fornödenhed fordrede. Lax udgjorde maaske en for stor Del af Indvaanernes Næring, og det er vist, at Læredrænge i Byerne og Tjenestefolk og Arbeidere paa Landet contractmæssigt betingede sig, at de ikke skulde bespises med Lax mere end tre Dage ugentlig; og dette var Tilfældet ikke blot i Nærheden af de store Laxeelve, der endnu ere bekjendte som saadanne, men ogsaa ved Smaaelvene, som stode i Forbindelse med disse eller med Söen; thi ogsaa disse myldrede da i bogstavelig Forstand af Lax. Lovene vare gode, Opsynsmændene og Dommerne gjorde sin Skyl-

dighed, og Resultatet overtraf langt Forventningen. Men, vedbliver Young, hvordan er nu Tilstanden? Hvad er der bleven af disse Elve, som ifölge nysnævnte Act bleve stillede under Opsigt af disse Jarler, Lorder og Byraad? Ere disse Floder udtorrede eller forsvundne fra Skotlands Kart? Vi svare naturligvis Nei; men den Laxestamme, som engang havde sit Tilhold i disse Floder, er forsvunden. Ja, som sagt, i mere end Halvdelen af dem er den sidste Lax ödelagt og den anden Halvdel fölger efter med hurtige Skridt. Skylden derfor ligger allene deri, at man har afveget fra vore Forfædres vise og vel overveiede Lovbestemmelser, og i Styrelsens Efterladenhed samt i deres, hvis Pligt det var at vaage over disse Loves nöiagtige Efterlevelse. Styrelsen viste sig skjödeslös med Hensyn til denne Del af Nationalformuen, og tillod uberettigede (Interlopers) at gjöre Indgreb i og bemægtige sig det, som ifölge Forfatningen tilhörte Kronen. Disse Uberettigede opsatte ulovlige Fiskeindretninger tvertimod Aanden i og Hensigten af alle disse mange givne vise Lovbud, og naar de bleve anklagede for deres Handlinger vedbleve de desuagtet dermed og understöttedes deri af en berygtet Klasse Advocater, som forsögte at give vore Forfædres vise og kraftige Bud, under hvilke alle vore Elve vare saa herlige, en ny Fortolkning, og have bragt mange Fiskerieiere til at tro, at de gamle skotske Loves Mening var en ganske anden end den hidtilantagne, og at de Dages faststaaende Indretninger ikke ere vore Dages. Men lad Formen, Navnet eller Constructionen af en faststaaende Fangeindretning være som den være vil, saa forandrer dette ikke Sagen, dersom den er sat der for at fange Lax og maa selvfölgelig komme ind under Lovbudene angaaende faststaaende Indretninger og burde altider have været behandlede som saadanne. Men i mange Tilfælde gik det anderledes; thi paa grund af Advocaternes Fortolkning og en Skare dresserede Vidner blev en Jury, som kun var lidet bekjendt med saadanne Sager, ofte forledet til at give en for Overtræderen gunstig Kjendelse, og tillod derved Ulovlighedens Vedvaren, hvilket naturligvis forledede andre til at forsöge lignende ulovlige Fremgangsmaader, som da enten lades uantastede eller underkastedes Domstolenes (court of session) vaklende Afgjörelse. Disse Sager vare saa hyppige, at de Pengesummer, som medgik til at forsvare lovlige Rettigheder, vare umaadelige, og de kjedelige og næsten endelöse Processer, som deraf reistes, afholdt mangen mindre Godseier fra Forsöget paa at forsvare sin lille Eiendom mod Overgrebet af hans rigere Modstander. Saaledes er det gaaet med den ene Sag efter den anden indtil alle Kongerigets Laxefiskerier ere komne i den værste Tilstand og

ere blevne ödelæggende for alle dem, som dermed ere beskjæftigede, hvorved en umaadelig Formindskelse af Landets Födemidler i denne Retning er afstedkommet. Saasnart disse tvivlsomme Sager begyndte at forstyrre Retssikkerheden med Hensyn til dette Slags Eiendom, og Dommernes Kjendelse saaes alene at være afhængig af et teckniak Udtryk og ikke af Aanden i de Love som vare givne for at ordne og beskytte dette slags Eiendom, da havde det været Tiden for Styrelsen at gribe ind og fastsætte Betydningen af de i Lovene brugte Udtryk, for derved at forebygge saavel de ruinerende Pengeudgifter som havde fundet Sted gjennem saa mange Aar som ogsaa at Laxeelvene bleve fisketomme. Men dette blev ikke Tilfældet. Alle vore i dette Aarhundrede efter hverandre fölgende Parliamenter have seet paa denne Sagernes Stilling med fuldkommen Ligegyldighed og ikke en eneste af deres Medlemmer have dristet sig til et kjækt Forsög paa at afhjelpe Ondet. Endel af Lovgiverne have selv indladt sig i ulovlige Foretagender, ja nogle have nedværdiget sig i den Grad, at de have dræbt Lax paa Gydepladsene med Fakkel og Lyster; nogle have endog vægret sig for at forhöre og dömme Laxetyve, som vare grebne i det de lystrede paa Legepladsene, og nu finder den stakkels Fiskeforpagter istedet for Dommere, som skulde være Flodernes Vogtere og Beskyttere, den yderste Vanskelighed og stor Bekostning ved at faa en Tyv forhört, overbevist og dömt af disse Embedsmænd. Under disse ugunstige Forhold gik Forpagtningsafgiften bestandigt lavere og lavere, og uagtet den stigende Pris, som erholdtes for den fangede Lax, gik det ene Forpagtningscompagni Fallit efter det andet og mange Eiere maatte selv overtage og drive sine Fiskerier med betydeligt Tab. Dette bevirkede at der indkom adskillige Palliativforslag (milk and water bills) til Parliamentet, men ingen af dem vakte nogen Interesse og bleve derfor hverken understöttede af det ene Parti eller det andet; thi det var let at indsee, at intet af dem rammede Ondet i dets Rod. Til sidst gik det af M:r Home Drummond i 1828 indbragte Forslag igjennem og er nu bleven Lov, men derved er Ondt gjort værre.

Young anker især over tre Mangler ved denne Lov.

1. Den förste Anke er at den gamle Fredningstids Begyndelse (26:de August) nu er bleven henskudt til 14:de September; thi, siger han, enhver, som har studeret Laxens Sædvaner, ved at den största og bedste Delaf Legefiskene gaa op ad Elvene fra 20:de August til Slutningen af September. Den skadelige Virkning af denne Bestemmelse er ogsaa bleven saa iöinefaldende at Fiskerieierne ved Tayfloden ved gjensidig Overenskomst slutter Fiskeriet den 26:de August.

2. Uagtet Straffene for Overtrædelser af den nye Lov ere meget mildere end de ved de ældre Love foreskrevne, kunde de dog, dersom de strængt og i fuld Udstrækning vare blevne anvendte, være blevne nyttige, men hvor er nu, siger han, den offentlige Myndigheds Udöver, som det er paalagt at exeqvere dem. Man siger os vel, at vi kan forfölge Sagen for Domstolene; men istedet derfor skulde Landsdommerne og Byfogderne være de fornemste Opsynsmænd og Udgifterne ved alle saadanne Rettergangssager udredes af det Offentlige og ikke af Klageren; thi i mange Tilfælde falder nu den hele Udgift paa hans Skuldre og denne Udgift er aldrig en Ubetydelighed.

3. Den værste Omstændighed er dog at denne Lov ikke yder noget Middel til at faa de ulovligen satte faste Indretninger afveien. De have alle Tilladelse til at blive staaende som en næsten uovervindelig Hindring for Fiskens Opgang fra 1:ste Februar til 14:de September; thi det ene Bundgarn (Stakenet) staar efter det andet og altid i Fiskens bedste Gang. Engang vare alle Laxefiskerier i Skotland Kronens Eiendom. Nogle Individer erholdt Bevilgning til at drive disse Fiskerier — sædvanligen langs deres eget Land — men disse Bevilgninger bleve givne under den visse Forudsætning at disse Fiskerier skulde blive strængeligen beskyttede overensstemmende med Loven, saa at Udbyttet kunde komme hele Samfundet tilgode. Disse Regler bleve sikkerligen vel paaagtede og udövede indtil Regjeringens Ligegyldighed tillod andre at usurpere dens Rettighed. Den tillod dem, der ikke havde Ret dertil, at opsætte og bruge Redskaber og Opfindelser (devices) for at holde Fisken fra dem, som havde Ret til den paa Grund af den dem af Kronen givne Bevilgning. Vi maa alltid erindre, at Retten til Laxefiskeri i Skotland ikke er forbunden med Besiddelsen af det tilliggende Land, og vi finde ofte at Grundbesiddelsen er bleven overdragen til en Person og de ved samme Eiendom liggende Fiskerier til en anden. Derfor toge de, som havde faaet Landeiendommene uden Fiskerierne, i Tidens Löb ogsaa disse i Besiddelse.

Den ene fulgte den andens Exempel indtil nu Kronens hele Eiendom er fuldstændig taget i Besiddelse uden Tilladelse og Bevilgning; og hvad der er endnu værre end Bemægtigelsen er, at de drive denne saaledes erhvervede Eiendom med ulovlige og strængt forbudne Redskaber; de beröve de lovlige Eiere, som have havt Omsorg for og beskyttet Ungerne og som have lovlig Ret til dem naar de ere blevne voxne; kort sagt: de ere Roden og Aarsagen til den nærværende Aftagen, ja næsten fuldkomne Ophör af Fiskeriet i saa

mange af vore Laxeelve. Jeg paastaar uden Betænkning at en eller anden af vore Parliamentsmedlemmer för eller senere maa paatage sig denne Sag og före den igjennem, eller det er for stedse forbi med vore Laxefiskeriers Flor.

At denne Youngs Skildring er fuldkommen sand anser Forfatteren for afgjort, baade fordi den stemmer overens med andre skotske Forfatteres Angivelser og paa Grund af de Oplysninger, som officielle Indberetninger indeholde. Saaledes vil jeg kun her anföre som et Bevis paa de skotske Laxefiskeriers Vigtighed og nuværende Declination at i 1814 var den aarlige Forpagtningsafgift af Laxefiskeriet i Tweedfloden 20,000 £, men nu kun 5000 £. I 1846 sendtes kun 3000 Kasser Lax (Kassen regnet til 100 ℔.) fra Berwick upon Tweed, i 1804 derimod 13,000. Forpagtningsafgiften af Lord Grays Fiskeri i Tayfloden (en strækning af 1 norsk Miil) var i Begyndelsen af Aarhundredet oppe i 14,000 £, men er nu nede i 3000.

Dette Lands Historie viser os saaledes klarligen at hensigtsmæssige og strængt overholdte Fredningslove ikke alene ere virksomme, men endog uundværlige for Laxefiskeriernes Conservation.

Naar man ret nöie har lært Laxens Natur og Levemaade at kjende, hvilket nu, takket være Skotske Videnskabsmænds og Fiskeres mangeaarige, nöiagtige og bekostelige Iagttagelser og Forsög, er Tilfældet, da indser man ogsaa at et saadant Resultat er opnaaeligt.

Vi vide nu med Sikkerhed *at Laxen fra Söen af vender tilbage til den Elv, hvori den er bleven udklækket og har tilbragt sin Barndom.*

Forfatteren vil her tillade sig at anföre Andrew Youngs Forsög, anstillede for at forvisses om dette Factum. Han udtrykker sig omtrent saaledes:

I Aaret 1834 begyndte jeg at mærke den udlegede Fisk, ved at fæste Ringe af Messingtraad i dens Finner. Jeg indförte i en Protokol de Dage, paa hvilke de bleve mærkede, og paa de forskjellige Mærkningsdage indsattes Mærkerne i en forskjellig Finne, hvilket i Protokollen nöiagtig anmærkedes. Dette vedbleve vi at gjöre i flere Aar og Resultatet blev uforanderligt at Fisken vendte tilbage til den Elv, hvori den var bleven mærket; thi omendskjönt 5 gode Laxeelve falde ud i samme Fjord paa forskjellige Steder, og omendskjönt Fjordlöbet er 20 engelske Mile langt og Opgangsfiskene komme ind fra Havet blandede sammen, saa finder dog hver Race sin egen Elv med fuldkommen Nöiagtighed. Den förste af disse Elve, som falder i Fjorden, har en Race velskabte Lax, hvis Middelvægt

er omtrent 10 ℔.; den anden har en Laxesort, som er stærk, grovskjællet og noget for lang til at kaldes velskabt; dens Middelvægt er omkring 17 ℔. Laxesorten i den 3:die Elv er af middelmaadig Skabning og 9 ℔.:s Middelvægt; den 4:de Elv har en lang sletskabt Race 8 ℔. vægtig; og i den 5:te Elv, omendskjönt den mindste af dem alle, er Laxen særdeles velskabt og dens Middelvægt 14 ℔. Det er ligeledes sandt, at Laxen i samme Elv holder forskjellig Gang til forskjellig Aarstid og at den gjör dette med samme Nöiagtighed: thi om Vinteren og indtil omkring 1:ste Mai gaar Laxen altid op paa Nordsiden af Elvene, hvorimod den fra 1:ste Mai til November holder Sydsiden *). Endvidere lærte han ved disse Forsög at kjende hvorlange deres Ophold i Söen varede, og derom siger han:

Den allerstörste Del af de Fiske, som vi mærkede, vare alene to Maaneder borte. Vistnok fandt vi heri nogle Undtagelser; thi nogle faa kan vel vare blevne tilbage i Elven nogen Tid efter at de bleve mærkede og indregistrerede, og nogle af dem kan vel have forladt Söen tidligere; men paa disse faa Undtagelser nær vil den ovenangivne Tid for deres Ophold i Söen befindes at være næsten nöiagtig. Den snareste Tilbagekomst man har hört omtale, er af en Lax, som blev mærket af Hertugen af Athol for nogle Aar siden. Han fangede denne Lax som Nedgangsfisk (kelt) den 31:te Marts omtrent to Mile ovenfor Dünkeld Broen, og veiede den da nöiagtig 10 ℔. 37 Dage senere blev den fanget omtrent paa samme Sted og veiede da 21¼ ℔.. Den her omhandlede Fisk blev fanget og mærket omtrent 40 engelske Mile fra Söen. Den havde saaledes i denne Tid kunnet vandre denne Vei frem og tilbage og dog havt Tid til at tage til sig den Mængde Næring som udfordredes til at frembringe en saadan Vægtforögelse. Der kan, siger Young, ikke være nogen Tvivl om Paalideligheden af dette Factum; thi Hertugen var yderst nöiagtig med Hensyn til sine Mærkeforsög, og förte i denne Hensigt med sig smaa nummererede med en Ring forsynede Zinkmærker. Vi finde saaledes denne Fisk mærket N:o 129 og Datoen indfört i Hertugens Dagbog.

En Mængde Laxinger (förste gang legende Unglax), som havde udleget og som veiede omkring 4 ℔, mærkedes ligeledes og kom efter omtrent 8 Uger tilbage som smukke Laxe mellem 9—14 ℔.

Vi kjende nu endvidere, at der medgaar 1—2 Aar forinden Laxungerne erholde Vandringsdragten (sölvblanke Sider uden Tværflækker). De ere da 6″ lange og kaldes i Skotland "smalts". Forfatteren

*) De af Young omtalte Elve löbe fra Öst mod Vest.

har, da vi hos os ikke har nogen egen Benævnelse for Laxen i denne Periode, foreslaaet Navnet Blinke. Saavel i disse 2 Aar, hvori Ungerne opholde sig i Elven, som under Gydningen og Udklækningstiden er den Ödelæggelse, som afstedkommes saavel af Æg som Unger, aldeles uhyre, og det er höit regnet naar man antager at et af 1000 i Floden lagte Æg giver en Udgangsblinke, og at man af 2—3000 faar en Opgangsfisk.

Man vil heraf kunne forstaae, hvor vigtigt det er at en stor Mængde Legefiske kommer op paa Gydepladsene; thi jo stærkere Udklækning jo större Kans for at erholde en til Fiskeriets Conservation svarende Mængde Opgangsfisk. Uden at tage sin Tilflugt til den kunstige Udklækning og Yngelpleie indtil Vandringsdragten indtræder, kjender Forfatteren intet andet Middel end en strængt overholdt Fredning til vore Laxefiskeriers Vedligeholdelse, men kan ikke være enig med Young i at Fredningen, udfört saaledes, som det i ældre Tider i Skotland var Tilfældet, skulde være det eneste Botemiddel. Young venter nemlig ingen andre Resultater af den kunstige Udklækning — en Methode, som han selv med heldigt Udfald har forsögt — end en ubetydelig Tilvæxt i Yngelmængden og at man derved med Lethed atter kan besætte de ved Rovfiskeri udtömte, laxetomme Elve.

Forfatteren gjennemgaar i Afhandlingens förste Afsnit desuden Laxens Gydetid i de norske Elve, dens Sædvaner under Gydningstiden, Fosterudviklingen i Æget, Yngelens Udseende i Stadiet mellem Udklækningen og Blinken. Han viser at man kan forkorte dette Stadiums Varighed ved at opföde dem i Yngeldamme; han forklarer Uoverensstemmelsen mellem Shaws*) og Youngs Observationer paa en physiologisk Maade, og antager at Laxeyngelen i vore Elve i Regelen behöver to Aar for at blive Blinker. Han skildrer derpaa efter Shaw Blinkernes Nedgang til Söen; forklarer ligeledes physiologisk Aarsagen til at Hannerne af Laxeyngelen ere befrugtningsdygtige i en Störrelse af 5 Tommer og medens de endnu bære Ungedragten, samt Aarsagen til at Hunnerne maa opnaa en mangedobbelt Störrelse (omendskjönt Alderen kan være den samme) forinden Æglægning finder Sted.

At Blinkerne i Söen hurtiger forandres til Læxinger er godtgjort ved en Mængde storartede Forsög, anstillede især ved det Tay-

*) "Experimental observations on the developement and growth of salmon fry, from the exclusion of the ova to the age of two years."

flodens Fiskerieiere tilhörende store Udklækningsapparat med tilhörende Opalingsdam ved Stormantfjeld i Nærheden af Perth. Naar de i Opalingsdammen værende Laxunger begynde at anlægge Vandringsdragten og ere blevne Blinker, borttages Gitteret for Overluken, og Blinkerne, som nu söge at komme ud, for at tiltræde sin Nedgangsfart til Söen, fanges da med Lethed i en Hov og mærkes i tusindvis, derved at man med en lille Sax afklipper den lille straalelöse Fedtfinne, som hos alle de laxeartede Fiske findes mellem Ryg og Halefinnen. Efter en 8—10 Ugers Fraværelse komme de tillbage som Læxinger, veiende ligesaa mange Pund som de ved Afreisen veiede Lod.

Denne Evne, til ved tilstedeværende rigelig og let tilgjængelig Föde at tiltage saa hurtigt i Störrelse og Vægt afhænger af denne Fiskearts kraftige Fordöielse, og er naturligvis intet enkeltstaaende Phænomen. Forfatteren anstiller i denne Henseende en Sammenligning mellem Laxen og Insektlarven.

Efter den udförlige Skildring af Laxens Natur og Levemaade underkaster han den i Norge gjeldende Fredningslov af 13:de August 1848, der har været i Kraft siden 1:ste Januar 1850, en nærmere Granskning og finder, at den i nogle Stykker trænger til Forandring. Fra den Kongelige Norske Regjering vil ogsaa desangaaende indkomme Forslag til Storthinget. Disse Forandringer vedkomme især Fritagelsen for den ugentlige Fredning for de faststaaende Indretninger, en Fritagelse, som særdeles meget bör indskrænkes, dersom Bestemmelsen skal blive nyttig; desuden önsker han en större Maskestörrelse i de Fangeredskaper, som det skal være tilladt at benytte i Laxeelve.

En anden Forandring, men som Regjeringen ikke vil foreslaa, omtaler han paa fölgende Maade. Med Hensyn til denne Lov da er det ved denne som ved alle vore Fredningslove en almindelig Anke over, at Kjöberen af de fredede Dyrearter ikke er nogen Straf underkastet. Juristerne sige, at en saadan Bestemmelse vilde være i Strid med det Princip, som i denne Henseende gaar igjennem vor Kriminallovgivning; men de Analogier, som de i denne Henseende paaberaabe, f. Ex. om Salg og Kjöb af Brændevin, passe, som mig synes, ikke godt paa Kjöbet af Vildt o. s. v. i Fredningstiden. Mere passende finder jeg derimod Analogien i Bestemmelsen om Kjöb af Gods, som Kjöberen paa Grund af Omstændighederne maa antage at være stjaalet. Begge Parter vide, at Transactionen er forbunden med en Lovkrænkelse. Varen er i dette Tilfælde stjaalet fra Samfundet. Denne Vare er ikke ligesom Brændevinet et Kunstproduct.

men har været en levende Skabning, som Samfundet ved Loven havde villet beskytte til Opfyldelsen af et bestemt almeennyttigt Öiemed, det nemlig at frembringe Varer af samme Slags. I Storbrittannien har Loven bestemt Straf for Kjöberen af fersk Lax i Fredningstiden, men derimod ikke for den der kjöber af Smugleren fransk Brændevin. Man ser heraf at dette Riges Lovgivere ikke have anseet begge Tilfælde analoge.

Skal hos os en Fredningslov komme til at virke til det tilsigtede Öiemed, da anser jeg det aldeles nödvendigt, at Kjöberen bliver straffet med samme Bod som Falbyderen.

For at enhver kan blive opmærksom paa de for de forskjellige Dyrearter gjeldende Fredningstider, burde disse indföres i vor Almanak. Dette vilde være af en ganske anden Nytte end Opregnelsen af *alle* Naborigets talrige Markeder, hvoraf de fleste holdes paa Steder, der fra os ere saa fjerntliggende, at de aldrig besöges af norske Handlende.

Regjeringen agter at foreslaa den Forandring i Laxefredningsloven, at Halvdelen af de ved Overtrædelsen forvirkede Böder skal tilfalde Angiveren, naar denne er en af de offentlige Politifunctionærer. Ifölge Loven tilfalder nu Böderne udelt Fattigkassen. Ifölge Vildtfredningsloven deles Böderne lige mellem Angiveren — enten saa denne er Politiembedsmand eller ikke — og Fattigkassen. Motiverne til denne Forandring angives.

Da det er af störste Vigtighed at Elvemundingerne og deres nærmeste Omgivelser holdes fri for Redskaber, der hindre Laxens Opgang, bör en vis bestemt Strækning af Söen udenfor Elvemundingen holdes fri for Garnsætning. Ved Laugens Udlöb i Laurvigsbugten drives saaledes af Laurvigs Arbeiderbefolkning i de senere Aar et saare skadeligt Garnfiske, hvilket har afstedkommet en overordentlig Formindskelse ikke alene i Elvefiskeriernes Udbytte, men ogsaa af Laxemængden, som söger fra Havet ind mod Elvemundingen. Et Forslag fra Regjeringen om at optage i Laxefredningsloven en Bestemmelse, som Forfatteren og Foged Berg har foreslaaet i et af dem udarbeidet motiveret Lovforslag angaaende Fiskerierne i Christiania- og Langesundsfjorden, vil, dersom det gaar igjennem i Storthinget, raade Bod paa dette store Onde.

Men uagtet Forfatteren haaber gavnlige Virkninger af en saadan Fredningslov, venter han dog ikke deraf det fornemste Bodemiddel for vore stærkt aftagne Laxefiskerier. Man kan nemlig hos os hverken tænke paa at indföre saadanne Bestemmelser, som de der indeholdes i de gamle skotske Love, og endnu mindre paa at de vilde

blive overholdte. Hos os har fra umindelige Tider Laxefiskerier været en med Besiddelsen af tilliggende Land forbunden Eiendom, og aldrig som i Skotland tilhört Kronen. Han sætter sit Haab til en almindelig Benyttelse af den kunstige Fiskeudklækning i Forbindelse med vor lempelige Fredningslov.

Samfundet bör nu fordre af Laxefiskeriernes Indehavere, at de for den Beskyttelse, som det yder deres Bedrift, skal være forpligtede til ved egen Anstrængelse og Bekostning at producere i det mindste en stor Del af den Vare, hvortil de ved Lovene ere blevne om ikke Ene- saa dog Fortrinsberettigede. Paa denne Maade optræde de ifölge almindelige Retsbegreber som Hovedeiere af den i Elver og Söer værende Laxemængde, og den almindelige Retsfölelse, ublandet af höiere Samfundshensyn, vil træde mere over paa deres Side, og dette er — som enhver vil indse — af den höieste Vigtighed i denne Sag.

Denne Bedrift faar derved nogen Lighed med den Dyreavl, som drives i mange Egne og det hos os. Lader os for et Öieblik betrakte Rensdyravlen saaledes som den drives af de Foreninger, der i de sidste Par Decennier have bestaaet og tildels endnu bestaa i de til Langfjeldene stödende Distrikter saavel i det östen- som vestenfjeldske Norge. Lovgivningen omgiver denne Eiendom med de samme Garantier som enhver anden, uagtet Besidderne ikke bygge Huse for deres Hjorde, ei heller indsamle Forraad til deres Underholdning, men lade dem frit nære sig paa de til deres Distrikt hörende fælles Fjeldstrækninger. Det Bryderi og den Bekostning, som er forbunden med denne Eiendom, er ikke större end den, som Fiskerieierne maa underkaste sig ved en stadig dreven og regelmæssig Laxeavl. Dette vil fremgaa af det Fölgende af denne Afhandling, som skal handle om

den kunstige Fiskeformerelse.

Forfatteren giver först en kort historisk Oversigt af denne Methodes Opfindelse og Udbredning, samt de vigtigste Kilder, hvoraf man kan hente Oplysning om denne Sag. Han udhæver Professor Coste som den Mand, der i vor Tid har den störste Fortjeneste af at have vakt Europas Opmærksomhed for denne Sag, saavel ved sine Skrifter, som ved sine Forsög og ved sin Indflydelse paa sit Lands Regjering, som efter hans Tilskyndelse har bevilget betydelige Bidrag til dens Fremme. Han skildrer dernæst dens Begyndelse og videre Udvikling i Norge. I 1854 bevilgede Selskabet for Norges Vel, efter Indstilling fra Forfatteren, som lige fra 1852 af i

Forening med Toldbetjent Hetting havde anstillet flere Forsög, de fornödne Midler til Anlægget af et större Udklækningsapparat for Lax og Söörret ved Lierelven i Nærheden af Drammen. Da dette lykkedes særdeles godt, fremstillede Forfatteren stöttet paa dette heldige Forsög Sagen for Indredepartementets Chef, som omfattede Sagen med varm Interesse og bevirkede en Kongl. Resolution, hvorved tilstrækkelige Midler, til at fremme Sagen efter en af Hetting udarbeidet Plan, bevilgedes. Denne Plan var i det Væsentlige fölgende:

1. Da vore Laxefiskerier i de senere Aar ere declinerede paa en foruroligende Maade, maa Aarsagerne dertil först og fremst undersöges af en kyndig Mand, hvis Opgave det vil blive successive at undersöge vore Laxeelve og derefter at afgive til Departementet for det Indre Beretninger om Forholdene.

2. Da den kunstige Fiskeudklækning og Yngelpleie utvivlsomt vil blive et af de kraftigste Midler til at forögе Laxemængden i vore Elve, skal han paa sine Reiser söge at formaa Fiskerieierne til at stifte Foreninger til Oprettelsen af större Udklækningsapparater, til hvis Indredning og Besættelse han skal meddele gratis Veiledning og Bistand, samt under Udklækningstiden saavidt muligt inspicere Anlæggene og instruere de derved ansatte Opsynsmænd.

3. De Privatmænd, som paa egen Bekostning ville indrette saadanne Apparater, skal nyde samme Begunstigelse, hvis han dertil finder Anledning.

I 1855 begyndte Hetting, som af Departementet blev overdraget dette Hverv, sin Virksomhed, og blev forinden Gydetidens Intrædelse opfört 8 store Apparater, hvoraf de 6 af Foreninger. Departementet bekostede Tegninger og Udgivelsen af en af Hetting forfattet Veiledning for dem der agtede at indrette Udklækningsapparater. Et af en Privatmand i Nærheden af Christiania opfört Udklækningsapparat med tilhörende Yngel og Opalingsdam stilledes af Eieren til Forfatterens Disposition, som derved i 2 Aar har havt rig Anledning til at indhente Erfaringer. I dette Apparat udklækkedes transporteret Rogn af Lax, Söörret, Indsö- eller Hunner-örret, Fjeldörret, Röie, Sik, Laagesild (Corregonus albula) samt desuden Laxerogn befrugtet med Melke af Söörret. Alle disse Sorter trives fortræffeligt i Opalingsdammen, som erholder sit Vand fra samme Kilde, hvori de ere blevne udklækkede.

Da Forlangender om Hettings personlige Bistand ved Anlæg af Apparater i 1856 indlöb i Mængde, og da den Strækning han havde for sin Virksomhed var saa vidtlöftig, erholdt han Tilladelse til at

antage en Assistent og en Elev til Hjelp. Den af ham valgte Assistent, Jacob Sandungen, en Huusmand fra Eker, er i den Henseende en mærkelig Person, at han længe förend der var Tale her i Landet om den kunstige Fiskeformerelse har i flere Aar befrugtet Örretrogn paa kunstig Maade og dels nedlagt den i Bække mellem Stene til Udklækning, dels dertil indrettet en Udklækningskasse og har derved erholdt særdeles heldige Resultater. Forfatteren meddeler i Korthed Mandens Beretning om Maaden, hvorpaa han gjorde sin Opdagelse.

I forlöbne Sommer og Höst ere paany opförte en Mængde större og mindre Apparater i Tellemarken, Arendals, Christiansands og Mandals Vasdrag, hvoraf 7 til Udklækning af Lax, ved Holmestrand, Moss, i Hurum, paa Ringerige, Gulbrandsdalen og i Eidsvold. De fleste af disse tilligemed de i 1855 opförte ere blevne mere eller mindre stærkt besatte, og Indberetningerne fra de fleste af dem lyde særdeles tilfredsstillende.

Man vil af det Ovenanförte se, at de af Regjeringen trufne Forföininger for at fremme denne vigtige Sag have været hensigtsmæssige og at den nu hos os er i en rask Fremgang. Forfatteren formoder at vort Land i denne Henseende ikkun staar tilbage for Frankrig; ja, hvis man tager Hensyn til dels Folkemængde og Resourser, tör han sige at det indtager den förste Plads.

Udklækningen af Lax og Söörret ved Lierelven i 1855, uagtet foretagen i en mindre Maalestok, synes allerede at have bevirket en Forögelse i Mængden af Opgangsfiske især af ung Söörret i forlöbne Sommer.

Den i dette Apparat i Januar udklækkede Yngel havde nemligen særdeles hurtig Væxt og var i Slutningen af September allerede 5 Tommer og af et triveligt Udseende, og gik upaatvivlelig i Mai Maaned 1856 til Söen, hvorfra den i Juli og August kom tilbage, og fangedes da i Fiskeriet ved Elvens Udlöb i Mængde.

I Löbet af 2—3 Aar vil, dersom Storthinget bevilger det Fornödne til Sagens Fremme, sandsynligvis alle vore större Laxeelve blive forsynede med Udklækningsapparater og dermed forbundne Yngeldamme, hvori Ungerne kan holdes og pleies indtil de som Blinker kunne slippes for i Söen at opnaa sin rette Udvikling.

Da den kunstige Fiskeavl her i Landet endnu er for ung til at man endnu kan spore dens Indflydelse, saa meddeler Forfatteren Oplysninger fra Udlandet, og i denne Henseende yder Professor Costes nyeste Værk: "Instructions pratiques sur la pisciculture. Paris 1856." de værdifuldeste. At de Resultater, som ere opnaaede i Frank-

rig og England, ogsaa kan naaes hos os, derom föler Forfatteren sig fuldt forvisset, da de hos os udklækkede og opalede Individer af et Aars Alder have voxet fuldkommen saa hurtigt her som der. De vigtigste Resultater, som han meddeler af Costes Værk, ere:

1. *Det er lykkes ham i et meget lidet Rum at opföde en stor Mængde Lax, Örreter, Röier o. s. v. ved passende og saare lidet bekostelige Næringsmidler.*

Den i College de France indrettede Opalingsdam, som erholder sit Tillöbsvand gjennem en Aabning, der ikke er större end den der findes ved vore Vandposte, er afgittret i flere Afdelinger, og har en Overflade af 27 □ Al. (12 Metres) og $^3/_4$ Al. (0,50 m.) Dybde. I dette lille Bassin levede i 1855 200,000 unge Fiske, nemlig Insöörreter, Elveörreter (Foreller) Söörreter, almindelige Laxe, Donaulaxe (Salmo Hucho) og Röier, fremkomne af Æg, kunstigen befrugtede ved Rhinens, Donaus og Sweizersöernes Bredder og udklækkede i Costes Laboratorium. De Besögende, som fra alle Verdens Kanter strömme derhen, kan se disse Myriader Fiske fodres ligesom vore Husdyr og Fjærkræ. Tre Maaneders Ophold i Bassinet er tilstrækkeligt til at bringe dem i den Tilstand, at de uden Fare kan slippes i det Vand, man agter at besætte. Foruden det ovennævnte store Antal, som for störstedelen er omdelt til Landeiere i Omegnen af Paris, ere omtrent 50,000 bragte til Parkerne i Boulogneskoven, hvor de i November s. A. havde en Störrelse af henimod 5″. Man ser ogsaa i en af Opalingsbassinets Afdelinger Laxe og Örreter, som ere udklækkede i Februar 1853, som i Novemb. 1855 havde en Længde af 13$^1/_2$ (0,350 m.) og en Vægt af 1$^1/_2$ ℔. (750 Grm). Enkelte vare da allerede modne til Forplantelsen. Blandt disse havde Hunnen af en Insöörret (S. lemanus, Cuv. et Valencien.) allerede lagt sine 1060 Æg paa den kunstige Legeplads, hvormed Afdelingen er forsynet, og Æggene ere befrugtede af en ung Elveörret, udklækket i Marts 1854. To andre Hunner af samme Alder som den förste (en Elv- og en Sö-örret) stode da ogsaa i Begreb med at gyde.

2. *Det er ved Costes Forsög godtgjort, at Acclimatisationen ikke er saa vanskelig, som man hidtil har antaget, forudsat at man udklækker Arterne i det Slags Vand, hvori man siden vil holde dem, eller ogsaa bringer dem deri i en ung Alder.*

Af de talrige Erfaringer, som man nu har erholdt, hidsættes fölgende.

M:r Regnault bragte i Slutningen af Mai 1853 nogle Lax- og Örret-unger fra College de France til Sevres og satte dem i et Bassin af 90 □ Al. Overflade og 1$^1/_2$ Al. Dybde. Flere af disse, 1$^1/_2$

Aar gamle, veiede, uagtet de ikke vare blevne fodrede, henimod 1 ℔ og vare af en fortræffelig Smag. Hos Commandant Desme opnaaede de samme Fiskearter i en Kum, der kun rummede 62 Tönder (150 hectolitres) Vand, i samme Tid en lignende Vægt ved at opfödes med sönderhakkede Snegle. Hos Grev Polignac paa Slottet du Mesnil-Voisin opnaaede Laxe og Örreter, udklækkede i 1853 og holdte i en ikke stor Dam, den 23:de Juni 1855 en Vægt af 2—3 ℔.

3. *Man ved nu med Bestemthed, at Fiskearter, om hvilke man hidtil troede at de kun kunde leve og trives i strömmende Vand, forplante sig i lukkede Damme, hvori Vandet simpelthen fornyes, og at de deri opnaa, i ligesaa kort Tid som i fuld Frihed, og uden at tabe sine vurderede Egenskaber, en Störrelse, som gjör dem spiselige og salgbare.*

De, der have paastaaet, at de Forhaabninger, som man har næret om at den kunstige Fiskeavl i væsentlig Grad vil kunne forhöie Udbyttet af vore Ferskvands- og Laxefiskerier, ikke ville realiseres, maa nu vel ligeoverfor de erholdte Kjendsgjerninger ansees overvundne. Vel havde de indrömmet, at man ved den kunstige Befrugtning og Udklækning kunde erholde Yngel i hundredetusindvis, men det samme Resultat sagde de opnaaes jo ogsaa paa den naturlige Maade i millionvis. Om disse Hundredetusinde Laxunger slippes i en Elv, hvori Millioner frembringes paa Fiskenes naturlige Legepladse, saa ville de være densamme Fare underkastede, som de i Elven udklækkede, og altsaa i ringe Grad foröge Ungfiskenes Mængde. De, der tale saaledes, kjende sandelig hverken de virkelige Forholde med Hensyn til den naturlige Production af de vinterlegende laxeartede Fiske, ei heller den Maade, hvorpaa man pleier og beskytter den paa kunstig Maade erholdte Yngel.

Forfatteren omtaler i denne Anledning de Omstændigheder, som i höi Grad hæmme den naturlige Production og gjör den usikker. Han udleder af den af Tayflodens Fiskeriforpagtere officielt den engelske Regjering meddelte Opgave over den fangede Laxemængde fra 1830—46 (ifölge hvilken den aarligen skulde være omtrent 60,000, af hvilke 25,000 voxne og 35,000 Læxinger, som med Tillæg af dem, der kunne antages at have været ulovligen fiskede og ikke opgivne, samt af dem, der have været oppe i Floden uden at være blevne fangne, mindst kan ansættes til 100,000 hvoraf 40,000 kunne antages at have været voxen Lax, som det foregaaende Aar have som Læxinger været oppe og nedlagt sin Rogn), at der aarligen nedlægges i denne Flod mindst 100 Millioner Æg, men da dens aarlige Production ikke meget overskrider 100,000, er der saaledes kun bleven en

moden (salgbar) Fisk af hver tusinde Æg; og dog er Tayfloden en af de bedst skjöttede Laxefloder i Skotland.

Man kan gjöre sig en Forestilling om den uhyre Ödelæggelse af Laxeyngel i dens tidligere Levealder under dens Ophold i Elven ved at overveie hvad der under nogenledes lignende Omstændigheder finder Sted med Örreten. Lad os forudsætte at et kunstigt Bassin, som har Tillöb af Smaabække, der afgive gode Gydepladse, er besat med 500 Örreter, hvoraf hver veier omtrent 1 ℔. I Löbet af en Gydesaison ville de 250 Hunfiske have lagt omtrent 250,000 Æg. Indrömmet at en betydelig Del af disse blive udklækkede, finder man da vel nogensinde at en femtiende ja endog kun en hundrede Del deraf kommer til Modenhed? Det er saa langtfra at dette bliver Tilfældet, at Antallet af Örreter i Bassinet vil blive i knapt mærkbar Grad forögét i Löbet af flere Aar. Aarsagen er klar. Saasnart Yngelen er udklækket, udsættes den for at opædes af Forældrene. I Bassinet har den ingen Kans til at undslippe, og, istedetfor at foröge Antallet af de deri værende större Fiske, tjene de allene til en rigeligere Föde for disse. Paa samme Maade, men ikke i samme Grad, forholder det sig med Laxeyngelen. Paa Grund af de talrige Gjemmesteder, som en Elv frembyder, er Ödelæggelsen naturligvis ikke saa stor. Imidlertid ere de under det toaarige Ophold i Elven omringede af Fiender, der i rædsom Grad formindske deres Antal.

Nogle have paastaaet, at den störste Ödelæggelse af Laxeyngelen gaar for sig under dens Ophold i Söen, men en saadan Mening synes ikke at være vel begrundet. At Antallet af opgaaende Læxinger er betydelig mindre end af de Blinker, som have forladt Elven, er utvivlsomt, men Formindskelsen i deres Antal er desuagtet liden i Sammenligning med den, som rammede dem för deres Afreise. At Opholdet i Söen skulde udsætte dem for större Farer end Opholdet i Elven er af den Grund uantageligt, at de i Söen have flere Skjulesteder og ikke behöve at streife meget omkring efter Næring. Desuden voxe de ju saa hurtigt i denne Periode, at deres tiltagende Störrelse sikkrer dem for Angreb af saadanne Fiender, som för vare dem farlige.

Overveier man nu samtlige den *naturlige* Fiskeformerelse hæmmende Omstændigheder, saa vil man maaske indrömme, at den *kunstige* selv for Laxens Vedkommende vil kunne blive af stor Betydning; thi ved denne sker Befrugtningen langt nöiagtigere og alle Æg sættes i de for deres Udvikling gunstigste Forhold; de udklækkede Unger beskyttes for sine Fiender og slippes först i Elven, naar de have opnaaet en Störrelse og Hurtighed, der gjör det vanskeli-

gere for disse at overmande dem. Kan man saaledes som Coste har gjort i simple og smaa Damme opale et Par Hundredetusinder til Blinker, og man da tilsteder dem fri Udgang til Havet, saa ville de kun være udsatte for deres Fienders Angreb et Par Maaneder, og det er ikke usandsynligt at en Trediedel af de i Söen udkomne Blinker da vil komme tilbage som Læxinger. Men sæt endog, at $^4/_5$ omkomme under deres Ophold i Söen, saa indser man alligevel, hvilken uhyre Indflydelse den kunstige Udklækning og Opaling vil kunne faa paa vore Laxeelves Fiskerigdom, ja selv om vi blot af hundrede Blinker faa fem Opgangsfiske, vil den i höi Grad kunne foröge Udbyttet af vore Laxefiskerier.

Antaget saaledes, at hvert af de i Laurdal værende fire Apparater bliver besat med 200,000 Laxerogn — hvilket allerede nu, skjönt med Vanskelighed, formedelst den sparsomme Adgang til at erholde det dertil fornödne Antal Stamfiske, lod sig gjöre — saa bör man, naar Alt er i Orden og bliver rigtig udfört, deraf erholde 700,000 Laxunger. Lad nu af disse de 200,000 omkomme, förend de blive Blinker, saa har man dog $^1/_2$ Million saadanne at slippe i Elven. Om vi nu som sagt alene regne 5 proc. Opgangsfiske, bliver det dog det store Antal af 25,000 saadanne, en Mængde, som visselig er langt större end den som Elven, overladt til sig selv, vil producere. Fanges af Opgangsfiskene det halve Antal som Læxinger af 5 ℔.s Middelvægt, vil Udbyttet af förste Udklækning (omtrent 5000 Spd.) 18 Maaneder efterat den er foregaaet kaldes overordentlig stort i Forhold til det derpaa anvendte Arbeide og Kapital. Og dog vil desuden Virkningen af en saadan Udklækning kunne spores gjennem flere Aar baade ved det fölgende Aars Fangst af de Fiske, som ikke bleve fangede ved deres förste Opgang i Elven, og som deri have nedlagt sin Rogn, og ved den forögede Yngelproduction, som derved bevirkes. En stadig Udklækning og Opaling, naar den drives i det Store, vil saaledes ganske vist virke kraftigen til vore Laxefiskeriers Forbedring og give dem en större Regelmæssighed, i det disse kunstige Indretninger ikke ere afhængige af de mange Omstændigheder, der saa ofte bevirke at Yngelproductionen i en Elv bliver saare ringe.

Laxeavlen kan derfor passende sammenlignes med den Maade, hvorpaa Kvægavlen drives paa mange Steder her i Landet, især der hvor Opdræt til Slagtekvæg er Hovedsagen. Kvæget holdes omtrent Halvdelen af Aaret paa Stald og fodres med megen Omkostning og Arbeide; Laxungerne holdes og fodres i Opalingsdamme; Kvæget slippes om Vaaren i mager Tilstand paa de rige Fjeldbeiter,

hvor de selv maa söge sin Föde, og ere om Hösten gode og værdifulde Slagt; Laxungerne slippes ogsaa, men i Elven og söge derfra sine Beiter i Söen, hvorfra de, store, fede og værdifulde, vende tilbage for at fanges af sine Pleiere. Dog er der den Forskjel, at en stor Del af de opalede Laxe blive fangede af andre og komme ikke sine rette Eiere til gode, og denne Omstændighed er af saadan Vægt, at man kan forudse, at den i betydelig Grad vil formindske Interessen for denne Bedrift, hvis ikke alle et Elvedrags og Fjordlöbs Fiskeberettigede deltage i Bestridelsen af de Udgifter, som foraarsages ved Istandbringelsen og Driften af de til Fiskeformerelsen sigtende Indretninger.

Den Begyndelse, som er gjort i denne Retning hos os, vil maaske udvikle sig mere og mere ved frivillig Indtræden i de allerede stiftede Foreninger og i dem, der forhaabenlig fremdeles ville danne sig, men det türde vel hænde at man senere hen kunde finde det billigt, at alle de Fiskeberettigede, som vilde gjöre Brug af sin Fiskeret, tilpligtedes at deltage i de med Indretningerne forbundne Udgifter. Naar det förste Udlæg engang er gjort, vil Drifter senere ikkun være forbunden med ubetydelige Omkostninger, hvilket i Afhandlingens tredje Afdeling vil blive godtgjort. Forfatteren omtaler her i Forbigaaende det Bekostelige med Udklækningsmethoden saaledes som den drives i England, dersom det skal skee i nogen stor Maalestok, og forbinder sig til, i et saadant Apparat, som det han senere hen beskriver og som vil koste omkring 30 Spd., at udklække ligesaa maange Laxeæg, som man hidtil har udklækket i en Saison i Apparatet ved Perth, som har kostet Hundreder af Pund Sterling.

Baade af nogle ældre i England og af de mange nyere i Frankrig gjorte Forsög kan det nu anses godtgjort, at Laxen kan voxe, trives, ja forplante sig uden at komme i Havet. Da dens Væxt imidlertid under saadanne Omstændigheder maaske ikke vil overgaa vor store Insöörret, saa vover Forfatteren ikke endnu med Bestemthed at udtale sig om det Fordelagtige i at vælge Laxen til Besættelsesfisk for vore ikke for höit liggende Skov- og Fjeldsöer. En ung Landmand fra Indre Sogn fortalte mig i forlöbne Sommer om et Forsög, som man i den Egn havde anstillet, og hvis Resultat sandelig opmuntrer til flere. Man tog nemlig Laxyngel fra Sogndalselven og bragte op i en Indsö, hvori der för kun fandtes Smaaörret (Kjöer), og efter 2—3 Aars Forlöb fiskede man der Lax af 6—12 ℔.s Vægt og særdeles velsmagende.

Efterat jeg nu udförligen har udtalt min Mening om den store Indflydelse, som den kunstige Fiskeformerelse forhaabentlig vil kunne

opnaa med Hensyn til Forbedringen af vore Laxefiskerier, vil jeg udbrede mig mindre vidtlöftigt om dens maaske ligesaa velgjörende paa vore övrige Ferskvandsfiskerier. Enhver vil lettelig indse med hvilken Lethed vi nu ved Hjelp af dette Middel kan besætte vore Damme, Bække, Elve, Kjærn og Söer med de Fiskearter, som vi anse passende for de forskjellige Fiskevande. At vi dertil stedse skulle vælge Arter af Laxefamilien, maa ikke udledes af den ovenfor givne Fremstilling, hvori jeg blot har talt om disse paa Grund af den Anseelse, de staa i som velsmagende Næringsmiddel, og fordi de paa Grund af deres svagere Formerelsesevne mere trænge til Menneskenes Understöttelse. Den kunstige Formerelse lader sig langt lettere udföre med de simplere og vaarlegende Fiskearter f. Ex. Gjedde, Abor, Brasen, Orbuk, Murt o. s. v. Ved en ordnet Fiskeavl vil man vistnok komme til at udklække en Mængde af disse simplere Fiskearter alene til Næring for de bedre, og denne Fodringsmaade vil sandsynligvis blive den bekvemmeste og hensigtsmæssigste. At vi med Lethed kan indföre hos os hidtil fremmede Fiskearter, derom nærer jeg ingen Tvivl. Jeg skal i dette Aar söge at erholde befrugtede Æg af Donaulaxen, som jeg haaber skal trives godt i vore Floder og Söer. Denne Laxeart voxer tregange saa hurtigt som vor og opnaar en langt betydeligere Större1se og Vægt. Forfatteren opregner derefter de indenlandske Fiskearter, som man især burde lægge Vind paa at formere og udbrede.

Da de nordiske Zoologers Veteran, den berömte Professor S. Nilsson, i sit fortræffelige Værk "Skandinaviens Fauna" i Indledningen til 4:de Deel — "Fiskarna, 1855" — har udtalt sig om det Emne, som Forfatteren i denne Afdeling har stræbt at behandle, og da han fuldkommen deler hans Anskuelse og ikke formaar at udtrykke sig med större Klarhed, tillader han sig i Slutningen af dette Afsnit at gjengive, hvad han derom har yttret.

Da Afhandlingens tredie Afsnit meddeler praktiske Regler til Veiledning for dem, der ville drive Fiskeavl, vil Forfatteren blot kortelig angive dets væsentlige Indhold.

Först beskriver han Indretningen af et större Udklækningsanlæg og meddeler nöiagtige Anvisninger til Constructionen af dets enkelte Dele, samt fremhæver Fordelene ved at udklække Rognen i mindre med Glasbund forsynede og gittrede Kasser. Dernæst beskrives et Apparat, hvori man ved Hjelp af Bröndvand kan udklække alle de laxeartede Fiske i sit Beboelsesrum. Forfatteren har nu i to Aar med megen Fordel benyttet til Udklækningen af alle norske laxeartede Ferskvandsarter et Apparat, som bestaar af en Theskaal, en

dyb Tallerken og et Par Mosstengler (Sphagnum). Dernæst beskrives Indretningen af et faststaaende Bækkeapparat og et flydende Strömapparat med flere Udklækningskasser.

De fölgende Afsnit handle om Stamfiskenes Opbevaring i flydende eller faste Beholdere, indtil Gydeperioden indtræder; Befrugtningsmethoden og de derved brugelige Haandgreb og Requisiter; Æggenes Transport; deres Behandling i Udklækningskasserne; Yngelens Behandling; Fodringsmaaden; Yngel og Opalingsdammenes Indretning, samt Behandlingsmaaden og Pleien af den större Fisk; Fiskeyngelens og den större Fisks Fiender og Maaden at befrie dem for disse; samt tilsidst en kort Skildring af et Fiskeavlsanlæg, beregnet paa 3-aarigt Omlöb.

NB. Alle til Fiskeudklækning hörende Apparater ere for moderat Betaling at erholde hos Præparanten ved det zoologiske Museum P. Syversen i Christiania.

Fjeldstuen 18:de Februar 1857.

Anmälanden af nya Skrifter.

Berättelser ur Svenska historien af **Anders Fryxell.** 21—24 delen. Karl den tolftes regering. Tryckte i Stockholm på L. J. Hjertas förlag 1856—57. Pr. 5 R:dr 32 sk. B:ko.

Det är ett kändt förhållande att Sveriges nyare historia har varit mindre behandlad än den äldre. Detta förhållande gäller i fullt mått äfven Karl den tolftes tidehvarf. Hvarje försök att med vetenskaplig forskning uplysa denna tids historia må derföre med tacksamhet emottagas. Men väl torde flere sådana försök behöfvas innan Karl den tolfte och hans tid har fått sin fullständiga teckning och efterverlden kan fälla sin dom med full rättvisa. Karl den tolftes tidehvarf har nämligen många sidor och hjeltens egen person är icke ibland de lättaste att förstå. Denna tid är först och främst högst märkvärdig för det Svenska samhällets utveckling och i synnerhet dess yttre ställning i verlden. Den gör epok. Sverige efter Karl den tolfte är något helt annat än Sverige före honom. För sig sjelf betraktadt bär Karl den tolftes tidehvarf en dubbel prägel. Det är i visst afseende det Svenska hjeltemodets och fosterlandskärlekens herrligaste tid. Dessa sidor af den Svenska karakteren utgöra icke blott kämparnes ära vid Narva och Pultava, men samma egenskaper hafva väl aldrig klarare framträdt än i Svenska folkets trohet emot den Konung, under hvars styrelse så outsägligt lidande spriddes öfver land och folk, och dess tålamod under bördor, som förefalla oss outhärdeliga. För fäderneslandet bar man dessa bördor och kärleken till fäderneslandet fattade man oskiljaktig ifrån troheten emot Konungens person. Från denna synpunkt sedd är Sveriges historia under Karl den tolfte ett herrligt stycke i våra häfder och dess studium bör verka till förädling genom mannamodets och trohetens exempel.

Men samma tidehvarf var också på visst sätt Svenska folkets förnedringstid och betraktelsen huru det gick utföre med Sveriges lycka

är så sönderslitande pinsam, att det verkligen vill tålamod till att ej vända sig med blygsel och leda derifrån. Intrycket blifver så mycket mera vidrigt som det vill synas såsom det icke skulle hafva behöft gå så illa, om blott tidens omständigheter och fäderneslandets medel blifvit annorlunda begagnade.

Utan att sammanhålla dessa båda synpunkter blifver föreställningen ensidig. Man behöfver fatta den förstnämnda för att icke blifva orättmätigt hård i sitt omdöme och för att vinna någon tröstande motvigt emot sorgen, som griper hjertat vid betraktelsen af fäderneslandets ofärd; den sednare synpunkten är lika vigtig på det man ej må falla ned i en tanklös beundran.

Fäster man sig åter vid Karl den tolftes egen person, så fordrar den, för att rätt begripas, ett ganska djupt psychologiskt studium. Man kan skildra Karl den tolfte såsom en idealisk hjelte. Visserligen fordras en liflig inbillningskraft och ett mindre vaket förstånd för att kunna göra detta, men under förutsättning af dessa egenskaper går saken dock lätteligen för sig, ty Karl den tolfte hade vissa en hjeltes egenskaper i en så oöfverträffad grad, att det hela af hans personlighet vill taga färg af dessa egenskaper, så att betraktaren lätt glömmer att ett och annat saknades i hjelteidealet.

Men å andra sidan kan man också skildra Karl den tolfte såsom en tyrann, och grunder saknas icke till stöd för en sådan dom. Orätt gjorde man dock, om man tecknade bilden endast i sådan dager. Det torde kunna sägas, att likasom Karl den tolfte sjelf gick till ytterligheter i det som han företog sig, så har ock efterverldens omdöme, när den talat om honom, sväfvat emellan ytterligheter, den blinda förtjusningen och det ensidiga hatet. Blott en allsidig upfattning af hans underbara eller åtminstone underliga natur kan gifva en försoning emellan de stridiga intryck, som Karl den tolftes minne är egnadt att gifva, och denna upfattning måste hvila på en genomträngande forskning ej blott af det som Karl den tolfte gjorde utan också af de förhållanden, hvarunder hans väsen utvecklades, och den omgifning, hvaruti han lefde. Med ett kärleksfullt sinne och en stark sanningskärlek bör det kunna lyckas efter en sådan forskning att teckna Karl den tolfte ej blott med en viss ensidig sanning, men ock med den billighet, som i sjelfva verket är den enda verkliga rättvisan.

Men så mycket häfdatecknaren må bemöda sig att ej för det ena förgäta det andra, så kan dock svårligen undvikas att den ena sidan framträder mera i en teckning, den andra i en annan. Hitintills har den bättre sidan af Karl den tolfte stått fram i dagen kanske nog mycket. Den Karl den tolfte som Svenska folket har känt är seg-

raren vid Narva, kalabalikens kämpe, den fallande hjelten vid Fredrikshald. Om honom hafva skalder sjungit och patriotisk stolthet har yft sig. Det inre af hans väsende har ej blifvit särdeles genomträngdt och den sidan af hans tids historia, som handlar om huru det var beskaffadt med Svenska folket under hans spira, har blifvit föga betraktad. Hjeltens ära har bortskymt folkets lidande. Det är en märkvärdig sak att Svenska folket har räknat ibland sina största minnen, ibland dem som det egnar sin beundran, sin vördnad, sin kärlek just den Konung, under hvars ledning Sveriges magt vände sig till vanmagt och dess lycka till nöd. Att så har skett torde kanske hafva sin förklaring deruti att Karl den tolfte var, — såsom också har blifvit anmärkt*) — en svenskhetens typ, så att svenska folket i hans bild har sett sin egen.

H:r Doctor Fryxells arbete är på visst sätt en reaction emot den gränslösa vördnaden för Karl den tolfte. Den motsatta sidan af Karl den tolftes historia framträder der i all sin bittra sanning. För dem som äro vane att sjunga och hålla tal om Karl den tolfte med patriotisk förtjusning torde läsningen af H:r D:r Fryxells bok verka såsom ett kylande pulver. Men det kan väl frågas om icke just detta kan vara ganska nyttigt. Dock såsom det kännes påkostande att gifva upp förutfattade meningar och vänja sig ifrån gamla känslor, så torde väl H:r D:r Fryxells framställning icke vara för alla Svenskar behaglig. Men här gäller den gamla regeln att pröfva innan man dömmer. Vid närmare eftersinnande torde erkännas att H:r D:r Fryxells uppfattning af Karl den tolfte och hans tid väl förtjenar att begrundas. Skulle deraf blifva en följd att den gamla förtjusningen får maka åt sig något litet, så är dermed ingenting förloradt ifall det är för *sanningen* den viker. Ganska mycket qvarstår i alla fall af den art att minnet kan med aktning och tillfredsställelse hvila dervid. Derföre att man icke tillbeder Karl den tolfte behöfver man icke smäda honom. Om en sträng granskning blottar de menskliga bristerna, så blifver aktningen för det goda, som fanns oaktadt dessa brister, så mycket säkrare, som den då grundas på verklig, bepröfvad sanning. Karl den tolfte bör vara fridlyst emot smädelsen, men han är också för god för smickret.

Vare detta sagdt med afseende på den åsigt af Karl den tolfte, som framträder i H:r D:r Fryxells verk Den frågan huruvida H:r D:r Fryxell gått för långt å sin sida och i allmänhet all närmare granskning af H:r D:r Fryxells arbete, särdeles hans sätt att behandla de historiska källorna må skäligen lemnas å sido till ett annat tillfälle och

*) Jfr. *Tre föredrag* af *A. Th. Lysander*, Lund 1855, p. 37 o. f.

kanske öfverlemnas åt en annan hand. Det är nogsamt kändt att Karl den tolftes historia för närvarande är under arbete på mera än ett håll. Vi kunna hoppas att efterhand få se denna del af vår historia skildrad äfven af andra än H:r D:r Fryxell. Den behöfver en sådan skärskådning af fleres ögon. S—s.

Lärobok i Sveriges allmänna nu gällande Civil-rätt, af **Fredrik Schrevelius.** Lund. (På F. Berlings Förlag).

Af detta arbete, utgörande tre delar, hafva redan de två första delarne i ny, tillökt och förbättrad upplaga utkommit, och tredje delen torde äfven snart behöfva uppläggas ånyo. Första delen, innehållande *"Allmänna Prænotioner"*, utkom första gången år 1844 och andra gången 1851. Andra delen, *"Förmögenhetsrätten"*, utkom år 1847 och andra upplagan har helt nyligen blifvit tillgänglig i bokhandeln. Tredje delen, *"Familjerätten"*, utkom år 1849.

Då redan så lång tid förflutit sedan första upplagan af hela arbetet lemnades åt allmänheten; då derjemte behofvet af en ny upplaga visat, att arbetet här i Sverige är både kändt och eftersökt, så skulle man kunna anse en anmälan af detsamma såsom numera öfverflödig. Men då ett bland denna Tidskrifts ändamål är att söka uppväcka ett lifligare commercium litterarium än hittills mellan de skandinaviska rikena, torde det ej vara ur vägen att göra detta arbete kändt äfven i Norrige och Danmark på en annan och bättre väg än genom de vanliga bokhandelskungörelserna; helst Förf. icke en gång inom Sverige åtnjutit den rättvisa hvar och en författare kan göra anspråk på, neml. att få sitt arbete bedömdt på andra skäl och grunder än samman- och sönderplockade uttryck och ordställningar.

Första delen innehåller: *Om Rätt och Rättsvetenskap i allmänhet* (1:a Kap.); *Om Personer* (2:a Kap.); *Om Ting* (3:e Kap.); *Om Rättsförhållanden* (4:e Kap.); *Svenska Civil-Rättens Källor*, *Litteratur och Hjelpmedel* (5:e Kap.). Derjemte är andra upplagan försedd med ett alldeles icke ovigtigt *Förord.*

Andra delen sönderfaller i två Hufvudafdelningar: *Sakrätten* och *Obligationsrätten.* Första hufvudafdelningen upptager: *Besittningsrätten* (1:a Kap.); *Äganderätten* (2:a Kap.): *Om Servituter* (3:e Kap.); *Om Panträtt* (4:e Kap.); *Åtskilliga andra Sakrätter* (5:e Kap.). Andra hufvudafdelningen innehåller: *Om Obligationer i allmänhet* (1:a Kap.); *Om Bytesaftal* (2:a Kap.); *Om Återgiftsaftal* (3:e Kap.); *Åtskilliga andra Hufvudaftal* (4:e Kap.); *Om Biaftal* (5:e Kap.); *Åtskilliga*

andra Obligationer (6:e Kap.). — Tredje delen sönderfaller likaledes i två Hufvudafdelningar: *Egentlig Familjerätt* och *Rättsförhållanden mellan personer hörande till samma ätt.* Första hufvudafdelningen innehåller tre underafdelningar: 1) *Rättsförhållanden mellan äkta makar* (Äktenskapets begrepp, arter och ingående; Äktenskapets verkningar och påföljder; Äktenskapets upplösning.). 2) *Rättsförhållandet mellan Föräldrar och Barn.* 3) *Rättsförhållandet emellan Husbönder och Tjenstehjon.* Andra hufvudafdelningen innehåller äfven tre underafdelningar: 1) *Arfsrätten* (Om den egentliga Arfsrätten; Om Testamenten; Om Arfsföreningar). 2) *Förmynderskapsrätten.* 3) *Bördsrätten.*

Man finner af denna korta redogörelse för den plan Förf. följt vid systematiseringen af Svenska Civil-Rätten, att såvida sjelfva planen blifvit fullständigt genomförd, måste Förf. hafva behandlat alla hithörande ämnen. Detta är också förhållandet. Förf:s ovanligt stora lärdom har satt honom i tillfälle att vid frågornas besvarande anföra en mängd skäl, bland hvilka till och med finnas sådana, som äro hemtade från områden, de der högst sällan torde hugnas med besök af någon juridisk forskare. Förf. har derjemte den stora förtjensten vid användandet af sin källrikedom, att han ej ensidigt letat efter bevis för *sin* mening, utan oftast ganska utförligt redogjort för motsatta åsigtens skäl och bevis. Denna opartiskhet är så mycket mera berömvärd, som arbetet är ämnadt att vara en *Lärobok.* Det är välkändt icke blott inom Sverige utan äfven i utlandet*), att rättsvetenskapen i Sverige ej förr än på sednare tider börjat lyfta sig till en mera sjelfständig ståndpunkt. Skall ett fortgående på denna bana blifva möjligt, är det nödvändigt, att undervisningen vid Universitetet lämpas så, att lärjungarne icke vänjas vid att blott *jurare in verba magistri.*

Den, som känner Svenska Civil-lagstiftningen, vet, att densamma innehåller en del otydliga, tvetydiga, till och med rent af stridiga bestämmelser; likaledes vet man, att den saknar svar på en och annan fråga. Vid ett sådant förhållande bör man hålla Förf. räkning för den samvetsgrannhet han ådagalagt derigenom att han, långt ifrån att med ett hos många författare icke ovanligt sjelfförtroende diktatoriskt lösa dylika frågor, i stället lemnar dem öppna, inskränkande sig till att anföra skäl pro et contra, hvarvid man dock kan finna hvilken åsigt Förf. sjelf företrädesvis hyllar. Om någon skulle vilja anse en sådan "obe-

*) Se t. ex. Zeitschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft des Auslands. B. I. s. 423—434, eller Tübing. Krit. Zeitschrift. B. V. s. 147.

stämdhet" såsom brist hos arbetet, så tycks denna snarare böra tillräknas lagstiftningen, än den systematiska framställningen, hvilken sednare nödvändigt måste hvila på och hålla sig fast vid den förra, ju trognare desto förtjenstfullare. Sådana "öppna frågor" äro dessutom för den, som vill och behöfver anlita en lärobok, helsosamma i så måtto, att de mana till, ja nödvändigt påkalla den läsandes sjelfständiga forskning och pröfning af de framlagda skälen. En och annan anmärkning, hvartill en utförlig granskning kunde gifva anledning, har Förf. på förhand nedtystat genom erkännandet, att han hufvudsakligen velat utarbeta en lärobok, "hvilken af de studerande kan begagnas såsom ledtråd vid föreläsningarna, hvari han tänker att utförligare utveckla mycket, som här endast blifvit i concentrerad framställning antydt", samt att, om han velat "gifva allt sin strängt logiska plats, så skulle mycket kommit att splittras och åtskiljas, som hittills varit ansedt såsom tillsammanhörande, och som det verkligen kan hafva sin nytta med sig att tillsamman afhandla, emedan det ena tjenar till upplysning af det andra." I afseende på det sednare, d. v. s. en mindre strängt logisk systematisering, har Förf. dessutom till stöd många utländska berömda föregångare, likasom en och annan Tysk systematiker, såsom ett varnande exempel, visat, att hvad värde ett envist fasthållande vid och genomförande af den stränga *logiskheten* (om vi så få uttrycka oss) än må tillerkännas, icke vinnes derigenom så säkert redighet och klarhet. Det var redan erkändt af de Romerska Juristerna, dessa mästare i konsten att röra sig med subtila distinctioner, att inom Juridikens område är "*omnis definitio periculosa.*"

Vid det förhållande, att Professor Schrevelius, såsom systematisk bearbetare af Svenska Civil-Rätten, för närvarande saknar medtäflare, vore alltförlitet sagdt, om man ville bedöma hans Lärobok såsom den bästa vi hafva att tillgå; hvarje opartisk sakkunnig domare skall alltid erkänna, att Prof. Schrevelius genom detta arbete gjort sig *de jure patriæ civili bene meritus.* —00—

Observations sur les phénomènes d'erosion en Norvége, recueillies par **J. C. Hörbye** (Conservator ved den mineralogiske Samling ved Christiania Universitet) udkommet som Program til Forelæsninger for 1:ste Halvaar 1857 *).

Om Indholdet af dette Arbeide meddeles, fornemmelig efter Fortalen, Fölgende:

*) Sendt fra den norske Redaction.

Den udenlandske geologiske Literatur har i de senere Aar viist, at den Interesse for de s. k. "*Frictionsphænomener*," som *Sefström* först vakte, endnu er lige levende. Især har i senere Tid Opmerksomheden været henvendt paa den scandinaviske Halvö, fordi man har erkjendt, at Nöglen til disse Phænomeners Forklaring, saafremt den skal findes i de europæiske Lande, bör söges netop her, hvor de optræde med de tydeligste Træk og i den störste Maalestok. Under disse Omstændigheder tör det maaskee antages, at en Samling af nye Iagttagelser fra Norge vil finde Læsere blandt Geologiens Dyrkere.

Hvad Norge angaar, var det hidtil fornemmeligen Skuringsphænomeners *Enkeltheder*, som meest tiltrak sig Opmerksomheden og lagdes til Grund for Discussionerne, medens man med Hensyn til Skuringsmerkernes *Retning* mod denne eller hin Himmelegn længe maatte lade sig nöie med de almindelige Hovedresultater, som man troede at kunne uddrage af de forhaanden værende Materialier. Men ogsaa Skuringens Retninger bör, saaledes som Enkelte i Gjerningen have erkjendt, komme til sin fulde Ret, og det kan neppe feile, at et fuldstendigt Kjendskab til disse vil afgive et særdeles vigtigt Moment til Bedömmelsen af Phænomenets Natur i Almindelighed. Men denne Sag lader sig i det mindste for Norges Vedkommende, hvor Forholdene i denne Henseende ere meget indviklede, ikke saa let affærdige; man trenger til Iagttagelser ogsaa fra andre Strekninger af Landet end dem, som gjennemskæres af de store Veilinier, der nu tildeels atter og atter have været undersögte. Det turde derfor for Öieblikket være meest paatrengende nödvendigt at indhente det Forsömte i denne Henseende.

Men medens Fremmede i de senere Aar gjentagne Gange have besögt vort Norden for at studere disse Phænomener, er dog ogsaa af Indenlandske Forskere Noget udrettet. Foruden de Undersögelser, Norge vedkommende, som allerede ere bekjendtgjorte i "nyt Magazin for Naturvidenskaberne" (af Prof. *Keilhau* i Bd. 2, 3 og 4, af Prof. *Scheerer* i Bd. 4 og af *J. C. Hörbye* i Bd. 8 og 9,) er der nemlig i Löbet af de senere Aar anstillet en stor Deel Iagttagelser fornemmelig over Skuringsmerkernes Retning. Vistnok maa det indrömmes, at mange af disse Iagttagelser saa at sige kun ere udförte i Forbigaaende og paa Reiser, hvis Hovedformaal har været et ganske andet, de maa derfor heller ikke ventes at være saa fuldstendige og udtömmende for de enkelte Localiteters Vedkommende, som om de havde været Resultater af planmæssige Undersögelser i denne Retning alene. Imidlertid er dog paa denne Maade tilveiebragt en ikke ubetydelig Deel Material, som kan levere gode Bidrag til en rigtig Opfatning af de nævnte Phænomeners Natur.

Disse Iagttagelser have hidtil ligget ubenyttede; selv deres Tilværelse har kun været kjendt af Faae. Forf. af ovennævnte Program har derfor troet at burde samle og derved redde fra Adsplittelse et saadant Forraad, som det har kostet Tid og Umage at bringe tilveie, og som for störste Delen netop angaar Skuringens *Retninger*, en Side af Sagen, som i det mindste for Norges Vedkommende hidtil har maattet behandles temmelig overfladisk af Mangel paa tilstrekkelige Iagttagelser. Han har saaledes foretaget en Ordning af alle forhaandenværende Iagttagelser, forsaavidt de vare tilgængelige for ham og ikke forhen offentliggjorte. For denne Ordning ere fornemmelig *topographiske* Hensyn tagne til Udgangspunct, for at lette Gjenfindelsen af de enkelte Iagttagelser, man maatte have Brug for; dog er ogsaa Hensyn taget til selve Iagttagelsernes Indhold, og det har viist sig at begge Hensyn godt kunne forenes. Af de til Forf:s Raadighed havte Iagttagelser ere de talrigste af Prof. Keilhaus og derhos af særeget Verd, som for en stor Deel hentede fra fjerne og lidet befarne Fjeldegne i Landets Indre. Ogsaa Forf. selv har leveret endel Bidrag, især samlede i Halvöens *centrale* Deel. Som særdeles værdifulde maae nævnes Bergstud. *Rördams* i det Enkelte gaaende Undersögelser ved Christianiafjorden.

Efter Iagttagelserne af *Stribeströget* har Forf. i andet Afsnit meddelt endel Undersögelser, fornemmelig vedk. Skuringens *Enkeltheder*, og dertil knyttet endel ledende Bemerkninger, foranledigede deels ved egne dels ved Andres Iagttagelser. De tvende mindre Tegninger, der ledsage Verket, sigte især til at anskueliggjöre de i sidste Afsnit omhandlede Forholde. Programmet ledsages af et Kart over det sydlige Norge, paa hvilket Forf. efterhaanden har afsat Skuringsretningerne, saaledes at Kartet nu giver et temmelig fuldstændigt og anskueligt Billede over disse saavelsom over de ved Spörgsmaalet om Skuringsmerkernes Normalretning paa et givet Sted vigtige Höideforholde af Omgivelserne, hvor Iagttagelserne ere anstillede. Kartet söger derfor tillige at fremstille de vigtigste Trin i Landets Höideforholde paa en anskuelig Maade ved forskjellige Farver; dog saaledes at der er standset ved en Höide af 500 Fod over Havet, der kan betragtes som Grændsen for disse Merkers Forekomst. Detailkartet over Christianiafjordens Omgivelser er skizzeret af H:r Rördam efter egne Iagttagelser og af ham stillede til Forf:s Raadighed. Endelig har denne selv tilföiet en Kartskizze, der giver et sammenlignende Overblik over de vigtigste Skuringsretninger i Scandinavien og Finland (oprindeligt det af Böthlingk i Bulletin de S:t Petersbourg meddelte, men rimeligvis for saare Faae tilgængelige Kart, som nu er fuldstendiggjort med nogle nyere Iagttagel-

ser i Sverige samt med alle de vigtigste i Norge, der paa B:s Kart staar *blandet*).

I det Forf. i det omhandlede Skrift har givet en Oversigt over hvad der i dette Emne forhen er udrettet i Norge, tror han i det mindste at have udrettet saameget at det i Fremtiden bliver muligt for dem, der ville granske disse Forekomster i Norge, at treffe et hensigtssvarende Valg med Hensyn til de Egne, som de ville undersöge. Dernest vil det formentlig af de i 1:ste Afsnit anförte Stribeströg i forskjellige Egne af Norge og for en Deel i Sverige blive end mere indlysende, at man aldeles maa forlade den ældre Forestilling om et Sprednings-Midtpunct (Dispersions-Centrum) for den erratiske Bevægelse i Norge, hvorimod man uden Tvivl kommer Sandheden nærmere ved at tale om Spredning*s-Linier*, og det ikke blot een, men *flere*. Iövrigt har Forf. ikke udtalt nogen bestemt Mening om Skuringens Natur i Almindelighed, men indskrænket sig til at samle og offentliggjöre de i sidste Tid iagttagne Kjendsgjerninger og lade disse tale for sig selv.

Svenska Foglarna med text af Professor **C. J. Sundevall**, tecknade och lithographierade af **P. Åkerlund**. Stockholm 1857.

Oaktadt endast 1:sta häftet af detta, så väl för Ornithologen som för hvarje vän af naturens studium, så värderika arbete ännu blifvit synligt i bokhandeln, kunna vi icke neka oss nöjet att genast derpå fästa uppmärksamhet. Man har länge hyst den önskan och förhoppning att den frejdade Författaren skulle offentliggöra sina åsigter om Foglarnas systematiska anordning, och sjelf säger han i förordet till ofvannämnde arbete, att han "ofta tänkt på att lemna en populär framställning af dessa åsigter med tillämpning till Skandinaviens eller Europas fogelarter. Detta företag blef dock alltjemt uppskjutet, emedan ingen särskild anledning fanns att skynda och emedan andra göromål upptogo tiden." Zoologien stadnar sålunda i den största förbindelse till Herr Åkerlund, som föranledt utgifvandet af detta arbete, hvilket utkommer i häften af fyra colorerade plancher med ett eller två halfark text; 3—4 häften utgifvas årligen, och är hela arbetet beräknadt till 17 häften à 2 R:dr R:mt. I det nu utkomna häftet uppställer Prof. Sundevall såsom den främsta ordningen i Fogelklassen "Tättingarna eller småfoglarna" (Passeres Lin.), emedan de ostridigt äro de som bäst af alla uttrycka idéen af fogelnaturen och således böra anses för de högst utbildade bland foglarna. Förmågan att vistas och röra sig fritt och ledigt lika väl på marken som i träden och i luften, samt

att genom utmärkta, melodiska läten gifva sin närvaro tillkänna, måste anses såsom kännetecken på högt utbildade foglar. Med anledning häraf fäster Förf. särskilt uppmärksamhet på foglarnas sång, hvilken kan betraktas såsom den högsta bland alla yttringar af djuriska läten och djurisk rörelseförmåga. Vidare framhålles såsom utmärkande för Tättingsordningen den konstdrift, som röjer sig i sammansättningen af boet, och den högre kroppsliga utbildning, som är så karakteristisk för denna ordning.

Nästa häfte lärer snart vara att förvänta i bokhandeln, och om det tillåtes oss framställa en önskan så vore det den att de följande häftena måtte utkomma inom möjligast korta tid.

Vi kunna meddela den glädjande underrättelsen att af *Nilssons Fauna, Foglarna*, är en tredje upplaga under pressen, och är det att hoppas, att detta så värdefulla arbete blifver tillgängligt i bokhandeln inom årets slut.

Sveriges Historia under Gustaf II Adolfs regering, af E. O. Prof. **Abraham Cronholm.** I Delen. 1857. Pris 2 R:dr 32 sk. b:ko.

Detta nya, länge efterlängtade arbete af den bekante Historieskrifvaren har utkommit, sedan detta häfte redan blifvit lagdt under pressen. Vi anse oss dock böra nu genast fästa den Skandinaviska allmänhetens uppmärksamhet derpå, sparande en utförligare anmälan till ett annat häfte.

Ett annat nyss utkommet arbete, till hvilket Tidskriften torde återkomma, är: **"Svenska språkets Lagar."** Kritisk afhandling af **Johan Er. Rydqvist.** II Bandet. 1857. På O. H. Klemmings förlag. Pr. 3 R:dr 16 sk. B:ko.

Akademiska Underrättelser.

Lunds Universitet.

Lärarepersonalen d. 1:ste Juli 1857. Ord. professorer 22, e. o. professorer 2, ord. adjuncter 13, e. o. adjunct 1, docenter 20, exercitiemästare 3. S:a 61.

Antalet af Studerande uppgick hösttermin 1856 till 399 och vårtermin till 397, men om dertill läggas de efter katalogens tryckning anlända, blir antalet omkring 440.

Examenstagande under akademiska året 1856—57. Hofrättsexamen aflade 13, cancelliexamen 5, cameralexamen 10, theoretisk theologisk examen 15, practisk theologisk examen 7, medicinsk licenciatexamen 9, medicinsk candidat-examen 7, med. philos. cand. examen 9, philos. candidat-examen 3, studentexamen 123, af hvilka 65 blifvit dimitterade från offentliga läroverk och 58 från privata läroanstalter eller enskilda lärare.

Promotion. Till Medicinæ Doctorer utnämndes den 30:de Maj 1857 Albert Lindström och Nils Mauritz Asplund.

Utnämnde. Till docent i systematisk theologi d. 23 Juni 1856 theol. cand. mag. Sven L. Bring; till förste theologiæ professor och domprost i Lund d. 22 Aug. 1856 professorn i pastoral-theologi mag. E. G. Bring; till adjunct i administrativ rätt och nationalekonomi d. 29 Aug. 1856 docenten mag. Gustaf Broomé; till adjunct i theor. och pract. philosophi d. 16 Dec. 1856 docenten vid Upsala universitet mag. C. Yngve Sahlin; till docent i arabisk litteratur den 21 Jan. 1857 mag. Anders Petersson; till docent i pract. medicin s. d. medicinæ licentiaten Albert F. Lindström; till extra-ordinarie professor i entomologi d. 20 Febr. 1857 adjuncten i samma vetenskap mag. A. G. Dahlbom; till docent i palæontologi d. 22 Maj philos. doctor honorarius N. P. Angelin.

Afsked på egen begäran beviljadt d. 20 Febr. 1857 åt professorn i chirurgi och obstetrik, riddaren af kgl. nordstjerneorden doctor J. B.

Pramberg från dess professorsembete med bibehållande af lönen och öfrige embetet medföljande förmåner.

Befordrade utom Universitetet. Botanices demonstratorn mag. N. J. Andersson d. 11 Juni 1856 till intendent öfver riksmuseets botaniska afdelning och lärare vid Bergianska trädgårdsskolan; till kyrkoherde i Ringarums pastorat af Linköpings stift docenten i ekonomi mag. A. M. Stenkula.

Döde. Astronomiæ professor emeritus, riddaren af kongl. nordstjerneorden mag. Jonas Brag dog i Götheborg d. 5:te Mars 1857 i en ålder af 76 år; år 1805 blef han akademisk lärare, 1813 astronomiæ professor och erhöll afsked 1846. — Universitetets kapellmästare, assessorn och jubelmagistern Em. Wenster dog d. 1:ste Dec. 1856 i en ålder af 72 år.

Inställda i embete. Professorn i historien mag. W. E. Svedelius d. 16:de Sept. 1856 med en föreläsning om "George Washington den Amerikanska Unionens grundläggare", och prof. i practisk philosophi mag. Ax. Nyblæus den 18:de Sept. 1856, med en föreläsning om "Den moderna statslärans brister". Inbjudningsskriften till öfvervarande af installationerna, utfärdad af Akademiens Rector, prof. E. G. Bring, afhandlade "Några anmärkningar, beträffande Absolutionen och dess Liturgi."

Rectorsombyte hölls d. 30 Maj 1857, då vic. pro-rector chemiæ prof. N. J. Berlin öfverlemnade rectoratet till medicinæ prof. P. E. Gellerstedt med ett tal om "Naturvetenskapernas förhållande till andra vetenskaper."

Akademiska afhandlingar utgifna och försvarade under akademiska året 1856—57. "Expositio de quattuor primis khalifis ad librum Ibn Kuteibæ adscriptum" (för docentur) mag. A. Peterson d. 11 Dec. 1856. — "Bidrag till läran om Emboli" (för med. doctorsgraden) med. lic. Alb. Lindström d. 13 Dec. 1856. — "Några ord i praktiskt hänseende om Hymen imperforatus" (för med. doctorsgraden) med. lic. N. M. Asplund d. 13 Dec. 1856. — "Öfversigt af matsmältningsorganernas byggnad hos irregulärdjur och Coelenterater jemte en kort redogörelse för dessa djurs anordning i naturliga grupper" (för professionen i zoologi) med. adjunct. Fr. Wahlgren d. 21 Febr. 1857. — "Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland åren 1741—1743" första häftet (för adjunctur i historia) docenten N. Tengberg d. 14 Mars 1857. — "Bidrag till groddknopparnas Morfologi och Biologi" (för adjunctur i botanik) docenten vid Upsala Universitet M. A. Lindblad d. 29 April 1857. — "Om några svenska zeolithartade minera-

lier" (för fil. doctorsgraden) cand. A. W. Ewert d. 6 Maj 1857. — "Några fall af Pneumothorax, iakttagna under tjenstgöring på Kongl. Serafimer-Lazarettet" (för med. doct:s-graden) med. lic. C. G. Billqvist d. 29 Maj 1857. — "Om Lungemphysemet" (för med. doct:s-graden) med. lic. T. Hartelius d. 29 Maj 1857. — "De L. Apulejo, scriptore Latino, Adversaria" (för docentur) mag. Chr. Cavallin d. 29 Maj 1857.

Offentliga föreläsningar H. T. 1856 och V. T. 1857.

Theologiska Faculteten. Prof. H. M. Melin: Johannis evangelium (2 tim.), profeten Jesaias (2 tim.). — Prof. A. N. Sundberg: H. T. moraltheologi (4 tim.), V. T. de theologiska prænotionerna (4 tim.). — Adj. prosten W. Flensburg: Lutherska kyrkans historia från 16:de seklets slut (4 tim.). — Adj. prosten Olbers: practiska theologiens encyclopædi (4 tim.), ledde de homiletiska och catechetiska öfningarna.

Juridiska Faculteten. Prof. Fr. Schrevelius: giftermålsbalken i allmänna lagen och ärfdabalken (4 tim.). — Prof. Chr. Naumann: statsrätten (4 tim.) privatim processrätten (2 tim.). — Prof. O. M. Th. Rabenius: ekonomiska rätten och efter dess afslutande politirätten (4 tim.). — Adj. Ph. Humbla: tolkning af missgerningsbalken och förklaring af jordabalken i gamla Uplandslagen (4 tim.). — Adj. G. Broomé: Kameral-lagfarenhet (2 tim.).

Medicinska Faculteten. Prof. N. H. Lovén: generationsorganernas pathologi, späda barns pathologi samt derefter några kapitel af den forensiska medicinen (4 tim.). — Prof. P. E. Gellerstedt: de inre sjukdomarnas klinik och allmän therapi (4 tim.). — Prof. Carl Fr. Naumann: H. T. speciel physiologi, V. T. descriptiv anatomi (4 tim.). — E. O. Prof. A. St. Bruzelius: kliniska föreläsningar i chirurgi och förlossningskonst (4 tim.).

Philosophiska Faculteten. Prof. C. G. Brunius: H. T. Homeri "Odyssé" (4 tim.). — Prof. L. Westman: Anthropologi (4 tim.). — Prof. C. J. Hill: V. T. functionernas analys (4 tim.). — Prof. A. W. Ekelund: läran om kroppars jemnvigt och rörelse (4 tim.). — Prof. J. G. Ek: Plauti "Trinummus" (2 tim.). Taciti Annaler (2 tim.). — Prof. N. J. Berlin: organisk kemi (2 tim.). mineralogi (2 tim.) till d. 14 Oct., då han öfvertog Rectoratet. — Prof. C. J. Tornberg: Salomos Ordspråk (2 tim.). Coranen (2 tim.). — Prof. J. G. Agardh: växternas naturliga familjer (4 tim.). — Prof. W. E. Svedelius: Sveriges historia (4 tim.). — Prof. Ax. Nyblæus: statens philosophi (4 tim.). — Adj. P. S. Munck af Rosenschöld: läran om electriciteten (2 tim.). — E. O. Prof. A. G. Dahlbom: djurrikets system (4 tim.). — Adj. M. Cederschiöld: H. T. Thucydides (2 tim.). V. T. Thucydides (4 tim.). — Adj. Joh. O. Lindfors: latinska stil- och tal-öfningar (2 tim.). — Adj. N. Granlund: H. T. elementerna af differential-kalkylen (4 tim.), V. T. analytisk geometri (2 tim.). — Adj. Fr. Brag: profeten Jesaias (2 tim.), privatim undervisning i Sanskrit. — Adj. Ax. Möller: elementerna af sphæriska astronomien (4 tim.). — Adj Chr. W. Blomstrand: fr. d. 14 Oct. Organisk kemi (2 tim.). Mineralogi (2 tim.). — Doc. G. Ljunggren: Vischers esthetiska system (2 tim.), valda lyriska dikter af Schiller (2 tim.).

Akademiska Föreningen. Embetsmännens berättelser för 1856 meddela följande upplysningar om förhållanderna inom denna inrättning. *Cassören* upplyser, att den ekonomiska ställningen i icke obetydlig mån förbättrats, i det att under förlidne år 4,043 R:dr 36 sk. b:ko blifvit afbetalda på skuldbeloppet. Vidare har fri spisning på Convictorium kunnat beredas fyra medellösa studenter, och restauratricen, mamsell Eibe, har på egen bekostnad beredt trenne andra samma förmån. Studentrummen hafva undergått betydlig reparation, och dels deras goda skick, dels de låga hyrorna göra att de äro mycket eftersökta. — *Athenæi förman* meddelar, att 80 tidningar och journaler varit tillgängliga å athenæum, och att de deltagandes antal varit särdeles stort. — *Sociala afdelningens förman* yttrar: "De vanliga veckosammankomsterna, i hvilka det sociala samlifvet eger sitt egentligaste uttryck, hafva oafbrutet fortgått i samma riktning som under föregående åren och i allmänhet visat sig af studentcorpsen med intresse omfattade. Åtskilliga förtjenstfulla föredrag och uppsatser hafva vid desamma förekommit, och har utskottet haft nöjet att med Föreningens pris af 5 ducater utmärka det enda till täfling inlemnade, neml. "en samling lyriska dikter af stud. E. W. Lindblad." — *Bibliotheket* har dels genom inköp, dels genom gåfvor ej obetydligt förökats och af Föreningens medlemmar flitigt begagnats. — *Convictorii förman* vitsordar fördelaktigt ordningen inom denna afdelning och underrättar, att 50 studenter begagnat Table d'Hote-spisningen.

Tvenne donationer till Akademiska Föreningen hafva under årets lopp blifvit gjorda. Öfverste-kammarjunkaren baron G. Gyllenkrook har skänkt ett capital af 1000 R:dr B:ko, mot villkor att Föreningen för räntan derå upplåter ett rum åt innehafvaren af det förut af herr Baronen stiftade s. k. Gyllenkrookska stipendiet, samt ytterligare ett capital af 200 R:dr b:ko, hvaraf årliga räntan skall användas till underhåll af nämnda rum. — Baron Joh. Christoffer Toll, under sitt vistande vid universitetet en varm vän och nitisk befordrare af Föreningens ändamål, har skänkt ett capital af 420 R:dr B:ko med villkor, att räntorna för tre år sammanslås till ett præmium att vid hvarje magisterspromotion utdelas till den philosophiæ candidat, som pro Gradu författat den för tillfället bäste afhandling öfver ämne inom någon af de mathematiska disciplinerna.

Af ett sällskap herrar och damer bland stadens invånare, som för välgörande ändamål gaf några musikalisk-dramatiska aftonunderhållningar, lemnades till Akad. Föreningen 387 R:dr 24 sk. 4 r:st. r:gs samt theatereffecter för ett värde af 85 R:dr r:gs.

Den 30:de November firades, som vanligt, minnesfesten öfver Carl XII, och d. 4:de Octob., årsdagen af Tegnérs inskrifning vid detta universitet, egde till hans minne en fest rum, då åtskilliga af skaldens sånger utfördes vid hans af mareschaller upplysta bildstod och sedan ett kort minnestal upplästes.

Den nordiska festen firades här d. 7 Febr. och inleddes med ett längre föredrag af prof. W. Svedelius, uti hvilket han skildrade den ställning norden genom sitt geografiska läge intager bland nationerna, samt de olika sätt, hvarpå denna ställning under seklernas lopp blifvit uppfattad. Derefter uppträdde åtskilliga talare, föreslående i så väl bunden som obunden stil de vid dessa fester öfliga skålarne. Föreningens festsal var smakfullt decorerad och på minnessköldarne lästes namnen: "Lövenhjelm, Hartmansdorff, Poppius, Lagberg, Ilmoni, Kellgren, Bindesböll, Larsen, Hvidt och Lövenskjold." Medlemmar af såväl Lunds som Malmös borgerskap voro deltagare i studenternas högtid och på gallerierna voro mera än 200 damer åskådarinnor af festligheten.

Inom sångföreningen och Förenings-capellet har under detta akademiska år rådt en liflig verksamhet, och har man haft nöjet af ovanligt många musikaliska tillställningar.

Den förlidne år öppnade jernvägen emellan Lund och Malmö, som närmare förbundit dessa båda städer, har äfven ryckt Lunds studenter närmare sina köpenhamnska bröder. Också voro Lunds studenter de förste, som begagnade banan, då hela sångföreningen i Nov. efter inbjudning gästade Köpenhamn och der deltogo i den concert, som den danska student-sångföreningen gaf i Casino till förmån för sin Förenings byggnadsfond. — Äfven i Mars besöktes Köpenhamn af 30 Lunda-studenter, inbjudna att öfvervara de danska studenternas carnaval.

In Obitum

Celeberrimi Professoris,

De Ordine Danebrogico Commendatoris

Deque Stella Polari Equitis,

CHRISTIANI MOLBECH

C. G. Brunius.

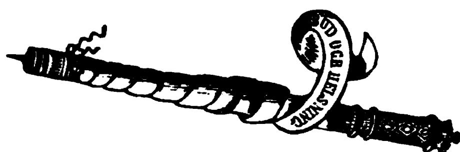
Cum sol post hiemem rutilo redit altior orbe,
 Et se terra novis induit alma rosis,
Et teneris ludit mitissima frondibus aura,
 Et canit ad placidas Daulias ales aquas;
Tum de more paras Lundam, Molbeche, vetustam
 Visere, moxque meam rursus inire domum.
Sed nunc propositum, durissima numina, ternæ
 Infregere tuum, vir venerande, deæ.
En lux, qua nulla est toto iucundior anno,
 Qua gaudent iuvenes cum puerisque senes,
Qua Dryades ducunt choreas, Satyrique iocantur,
 Naiadesque secant flumina pectoribus,
Et qua pollicitus nos denique visere amicos,
 Te necat. Ah! subito sic tibi parta quies.
Sic tibi parta quies. Nos te lugemus ademtum,
 Ut nati carum mente animoque patrem.
Ast ego te ante alios plango, Molbeche, paterno
 Qui me fovisti semper amore tuo.
Si qui maiorum clarent insignibus actis,
 Si qui divitiis imperiisque suis;
Hos multum superas omnes virtutibus acris
 Ingenii, et superas sedulitate tua.

Qua sol surgit aquis et qua descendit in undas,
Tu doctos inter nobile nomen habes.
Diversas linguas nosti, diversaque regna
Vidisti, libris innumerisque clues.
In disciplinis variis non doctior alter
Te fuit, et melius scribere nemo potest.
Primus Danorum iuvenis complexus amore
Fraterno Sviones virque senexque simul.
Hinc obitum, Molbeche, tuum Telluris imago
Suecanæ plangens fletibus ora rigat.
Et tibi iusta ferunt grati iuvenesque senesque,
Quandoquidem nobis semper amicus eras.
Hos inter primus, sparsis super ora capillis,
Decedente die te veniente gemam.
Si quibus interdum gravis austerusque videtur,
Illius assiduus caussa putanda labor.
Si semel exàrsit, subito mistescit, et ultra
Miranti placidus verba benigna facit.
Haud aliter, nimbis fugientibus, omnia late
Luce nitent, avibus lætaque rura sonant.
Si mores quæris; nulla ostentatio, nullus
Astus, at integritas priscaque simplicitas.
Iam plus quam septem, Molbeche, decennia natus
Tu Soræ patria contumularis humo.
Hic, puto, per totam locus est notissimus Arcton
Insigni templo nominibusque suis.
Sic tandem fessus cara tellure quiescis,
Et, non fallor enim, molliter ossa cubant.
Pars immortalis, mens enthea, pervolat æthram,
Scrutaturque sagax solis utramque domum.
Mira luce videt summi tabularia cœli
Angelicosque choros astriferumque thronum.
Mox sequar, inveniamque sacris regionibus illum,
Adspectuque pio colloquioque fruar.
Interea properata, precor, ne carmina lædant
Manes, quis modo mens testificanda mea est.

INNEHÅLL AF TREDJE ÅRGÅNGENS ANDRA HÄFTE.

Repet är thes starkare, at thet är af flerom tattom starklika samansnot.

Kon. och Höfd. Styrelse I. 17.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

TREDIE AARGANGS TREDIE HEFTE.

UDGIVET AF G. A. KROHG.

1857.

CHRISTIANIA.

TRYKT HOS CARL C. WERNER & Co.

Udvikling af de Forholde og Omstændigheder, som fremkaldte Calmarunionen, og navnligen af Norges Stilling før og efter Indtrædelsen i samme.

Akademisk Priisafhandling ved J. E. Sars.

„Saaledes seer man, at Herrer og Fyrster handle med Forbund, at de lege dermed, og anseer hver sit Nytte og Gavn, saa at alle Forbund due vel en Tid, men tage paa det Sidste en ond Ende; thi hver dem gjör, haver sit Forsæt og sin Ende."

Arild Huitfeld.

Geijer har sagt om Calmarunionen, at den er et Tilfælde, der seer ud som en Tanke.*) I Virkeligheden synes ogsaa dens förste Fremstaaen væsentlig at skyldes tilfældige Omstændigheder. Men det Samme see vi jo gjentage sig ved enhver stor Begivenhed: selv om den er forberedet gjennem lange Tiders Udvikling, behöves dog Tilfældet for at kalde den frem til Liv.

Calmarunionen var en stor Begivenhed, ja den störste i Nordens Historie; thi den blev epochegjörende for alle de tre nordiske Riger — og dog synes den ved sin förste Fremtræden tilfældig. Men dens senere Historie viser os noksom, at den var forberedet gjennem lange Aarrækkers

---

*) Svenska Folkets Historia I, 215.

Udvikling, at den grundede sig paa store Tanker, om end ikke de Tanker, som Nutiden forlanger i et Statsforbund af den Natur.

Jeg har villet fremstille disse Tanker; jeg har sögt at anskueliggjöre Udviklingen af de Forholde, hvori — ikke blot Unionens Stiftelse, men dens hele fölgende Historie finder sin Forklaring.

Første Capitel.

Udsigt over Norges Stilling nærmest för Calmarunionen. — Den norske Stats ensidige Udvikling. — Magnus Eriksöns Regjering. — Den norske Stats Forfald.

I.

Medens det övrige Norden söndersledes af blodige Borgerkrige, havde siden Begyndelsen af det 13de Aarhundrede indre Fred hersket i Norge. Nöiagtige historiske Undersögelser vise os denne Fred stundom afbrudt; men Afbrydelserne ere svage og kortvarige — og de ende bestandig med at Landet falder tilbage i en Tilstand, endnu fredeligere, endnu mere fattig paa Begivenheder end tilforn. I det fjortende Aarhundrede, i det Tidsrum, som gik nærmest forud for Calmarunionen, synes omsider al Udvikling, al Bevægelse standset hos dette engang saa urolige og livsfriske Folk: Freden er gaaet over til en dödlignende Sövn, fra hvilken end ikke Vold og fremmed Undertrykkelse formaaede at at vække. — Denne Tilstand maa synes besynderlig midt i en ellers saa urolig og trængselsfuld Tidsalder. Lader os forsöge at forklare den, eftersom det er den eneste Maade at beskrive den paa.

Den norske Stat begyndte tidlig at udvikle sig i en fra Naborigerne forskjellig Retning. Her som overalt andetsteds maatte Oldtidens Folkeliv, Stammernes oprindelige Selvstyrelse vige for Culturen og de med den indtrængende Anskuelser af Samfundsforholdene. Over undertrykkede eller

slövede Almuer hævede den nyere Tids Magter sig, kjæmpende for gjensidigt at ordnes og befæstes. Men, medens denne Strid i andre Lande opfyldte lange Aarrækker med Blod, Vold og Undertrykkelse. var i Norge Spiren til fortsatte Kampe tidligt bleven tilbagetrængt i sin Fremvæxt, idet de store Borgerkrige i Slutningen af det 12te og Begyndelsen af det 13de Aarhundrede endte med eensidig at fremhæve det arvelige Kongedömme, medens de övrige Magter i Staten tilbagetrængtes eller tilintetgjordes. — Denne Kongedömmets Overvægt var begrundet i Folkets ældste Traditioner. Vistnok viser Nordmændenes tidligere Historie os Konger med en lidet udstrakt Myndighed; men den Anskuelse af Kongedömmet, som danner Grundlaget for dets senere Udvikling, dets strænge Personlighed, tilhörer de ældste Tider. Kongemagten betragtedes som en Odel, en Eiendom i Harald Haarfagers Æt. Den var derfor indskrænket kun med Hensyn til Rettighedernes Omfang, men ikke med Hensyn til deres Udövelse; i det Omraade, inden hvilket Kongen herskede, herskede han uindskrænket. En Udvikling af Kongemagten fra en saadan Begyndelse maatte lede til et fuldstændigt Enevælde.

De ældste norske Kongers Rettigheder vare faa og af lidet indgribende Betydning. I de forskjellige Dele af Landet styrede Folket sig meest selv paa Thingene og gjennem sine Lendermænd. Senere optraadte disse efterhaanden mere og mere som Folkets selvskrevne Repræsentanter og tilreve sig omsider al Magten. Under Harald Gilles Sönners Mindreaarighed og fremdeles under Inge Haraldsöns og Magnus Erlingssöns Regjering var Landsstyrelsen næsten helt og holdent i Lendermændenes Hænder. Og ved Siden af dette Bondearistokrati hævede Geistligheden sig med stor Magt og med truende Fordringer paa en endnu större.

Kongemagten bestod i Norge seierrigt denne Crisis. Ved Sverres Optræden indtræder en gjennemgribende Forandring i disse Forholde. Hans Birkebeinere vare fordetmeste Folk af ringe Æt; mod ham stode Lendermændene.

Ved hans Sejer gik derfor det gamle patriarchalske Familie-aristocratie tilgrunde. Hans Energie tvang ogsaa Geistligheden til at give Slip paa sit kortvarige Herredömme, som desuden langtfra var begrundet i Folkeopinionen. I Modsætning til Erkebiskop Eysteins Fordring, at Kongen skulde tage sit Rige til Lehn af Kirken og St. Olaf, fremsatte Sverre en Lære, der stiller Kirken i dens jordiske Fremtræden under Kongen. Kongens Person er hellig — ham kan ikke engang Kirkens Ban naae. Han har sin Myndighed umiddelbart fra Gud og staaer kun Gud til Ansvar for dens Benyttelse.

Denne Lære passede bedre for et Folk, der talte Helgener som Haakon den Gode, Olaf Tryggvason og Olaf den Hellige mellem sine Konger og for hvis længe bevarede krigerske Simpelhed et Præstevælde maatte være fremmed. Under Sverres Efterfölgere, som regjerede i hans Aand, formaaede den derfor ogsaa at trænge igjennem. — Folket, berövet sine Ledere og Talsmænd, de gamle Lendermænd, kastede sig fuldstændigt i Kongedömmets Arme.

Saaledes see vi, ved Slutningen af Borgerkrigene, under Haakon Haakonson, Kongemagten seirende overalt, seirende over Folket, seirende over Geistligheden, seirende over Lendermandsaristocratiet. Befriet for al Modstand, synes det for Fremtiden at kunne udvikle sig fredeligt og befæste sig inden det vundne Omraade. I Virkeligheden var dog ved Borgerkrigene ikke alt Gjæringsstof bortfjernet. Folket var endnu ikke nivelleret, og saalænge en enkelt Stand eller Classe, sammenholdt ved fælles Interesse og i Besiddelse af en vis Indflydelse, hævede sig over Mængden, var deri Spirer, som heldige Omstændigheder kunde udvikle til selvstændige Magter. Sverres Seier tilintetgjorde vel det ældre Aristocratie, men den lagde Grunden til et nyt, af en helt anden Beskaffenhed, som i Tidens Löb vilde kunne hæve sig til en overordentlig Magt — i Lighed med, hvad der var skeet i andre Lande. Paa den anden Side var Geistligheden vistnok tilbagetrængt, men ingenlunde svækket. Tvertimod — det laa jo i Tidens hele Retning — den skred fremad i Magt og, om den end

ikke vandt Seier, da den förste Gang — maaskee altfor tidligt — begyndte Kampen, var den dog beredt til ved given Leilighed paanyt at fremtræde med sine Fordringer.

For det Förste synes enhver Kamp umulig. Kongedömmets Sejer havde været for fuldstændig. De nye Lendermænd, som ved Sverre hævedes til deres Stilling, fremböd i Begyndelsen heller ikke nogen farctruende Magt. De vare ingenlunde saa anseede som de gamle patriarchalske Hövdinger; Folket betragtede dem tvertimod med Mistillid. De maatte derfor vende sig til Kongen, hvem de skyldte Alt og söge sin Styrke som hans Embedsmænd. Denne Stilling fremböd vistnok endnu Midler til at erhverve Uafhængighed; men fra Begyndelsen knyttede til Kongemagten, kunde de kun gjennem en lang Udvikling blive farlige for den.

Ogsaa Geistligheden forholdt sig rolig og syntes at samle Kræfter til en ny Kamp.

Haakon Haakonsons sidste Dage vare derfor fredelige og Kongedömmet udviklede sig i dem uden nogen Modstand. Hans kraftige og glandsfulde Regjering maatte mægtigt styrke Folkets Ærbödighed for Kongen og bidrage til, at Grundsætningerne om hans guddommelige Bemyndigelse og hans Persons Hellighed trængte igjennem. Haakon kunde derfor til sin Sön Magnus overlade en grundfæstet Magt.

I Magnus's store Lovværk se vi ogsaa det uindskrænkede Kongedömme ved Lov bestemt. Dets Rettigheder vare store. Landsloven viser os, at næsten al offentlig Myndighed allerede paa de Tider er gaaet over i Kongens Hænder.

Landet bestyredes i de forskjellige Sysler af Lendermændene og Sysselmændene. Som Kongens haandgangne Mænd saae disse i ham den eneste Autoritet, til hvem de kunde henvende sig i alle vigtige Anliggender — og den hele Administration stod derfor umiddelbart under ham. Men ogsaa Lovgiver- og Dommermagten var efterhaanden kommen i hans Hænder. I ældre Tider udövede Folket selv denne Myndighed paa Thingene; her maatte enhver vigtig Foranstalning först vedtages af de forsamlede Bönder. Men efterat

Folket ved Sverres Seier var blevet sine naturlige Ledere, de gamle Lendermænd, berövet, tabte Thingene mere og mere deres Anseelse. Under Magnus Lagaböter have de allerede ikke længer Characteren af Folkeforsamlinger med offentlig Myndighed, men ere gaaede over til blotte Retsmöder, hvor Almuens private Tvistigheder afgjordes.

Landsloven viser os de kongelige Embedsmænd, Lagmændene, traadte istedetfor Folkets patriarchalske Hövdinger som Lagthingets og Lagrettens Veiledere — og gjennem dem udövede Kongen en virkelig Overdommermyndighed.*) Og hvad Lovgivningen angaaer, se vi Folket endnu fuldstændigere udelukket fra enhver virksom Deeltagelse, skjönt dette vistnok ingensteds udtrykkelig paastaaes. Tvertimod udkom Landsloven med fuld Iagttagelse af de gamle Former, idet den blev forelagt Folket paa de fire Lagthing. Men nu blev det udtrykkelig bestemt, at det ene tilkom Kongen at give supplerende Bestemmelser (Retterböder)**) Ja — selve Antagelsen af Principet om Lovgivningens Eenhed maatte, da desuagtet de fire Lagthing fremdeles bibeholdtes, med Nödvendighed före Lovgivningsmagten over i Kongens Hænder,***) — og denne blev saaledes i Virkeligheden, som det i Landsloven hedder, „yfir lögin skipaðr.“ — Men for rigtig at forstaae den Norske Konges Magt paa hine Tider, maae vi lægge Mærke til, at han ingenlunde var Monarch i Nutidens Forstand — han var ikke Folkesouverainitetens Repræsentant. Hans Magt var tvertimod fra de ældste Tider betragtet som en personlig Ret, og den var derfor stillet i Modsætning til Folkets Magt; hvad den ene vandt, var et ligefremt Tab for

*) See nyere Landslov, Thingfarebalken. Cfr. Retterbod 17 Juni 1308, hvor det udtrykkelig bestemmes, at Lagmændene og Sysselmændene stundom skulde indfinde sig hos Kongen og personligen foredrage ham, hvad de finde magtpaaliggende.

**) Nyere Landslov X, 3.

***) Keyser i Tidsskriftet Nor III, Pag. 56.

den anden — og saaledes blev Folket omsider aldeles villielöst ligeoverfor Kongen. Odelsmand til Kongedömmets faae Rettigheder i ældre Tider blev han senere hele Rigets og hele Landsstyrelsens Odelsmand. Om Ansvar kunde der derfor ikke være Tale; at controllere ham vilde være at forholde ham hans personlige Ret. Det er saare betegnende, at i Landsloven Kongen erklæres forpligtet til ei at trykke sit Folk kun af Hensyn til sit moralske Ansvar for Gud.*)

Folket var saaledes ikke stort mere end en Eiendom — uden Villie, uden Ret. — Den eneste Virksomhed, hvortil det var berettiget og hvori dets Magt endnu spores, var den, at undersöge Kongeemnets Ret til at arve Riget og höitideligt anerkjende den ved Hyldningen paa Thingene. Men ogsaa denne Virksomhed maatte mere og mere tabe sin Betydning, eftersom Arvefölgen strengere bestemtes.

Det norske Kongedömme var fra de ældste Tider arveligt: Begrebet om dets Arvelighed er sammenhængende med Begrebet om dets strenge Personlighed. Oprindelig var vel det Samme Tilfældet i andre Lande som f. Ex. Sverige. Men, medens her det arvelige og personlige Kongedömme mere og mere indskrænkedes og tilsidst fuldstændigt beseiredes, udviklede det sig i Norge fra den oprindelige Spire fuldt ud. Dets Udvikling betegnes af bestandig mere og mere nöiagtige og strenge Arvelove. — Medens i ældre Tider Folket kunde vælge mellem alle en Konges efterladte Sönner, baade de ægte og de uægte, bestemte allerede Haakon Haakonsen den udeelte Arvegang efter den ægte Födsel og Förstefödselsretten. Magnus Lagaböters Landslov indeholder en ny og meget nöiagtig Arvefölgeorden, hvor indtil den tolvte Arv findes bestemt.

Hyldningen, hvori Folkemagtens Berettigelse ligeoverfor Kongedömmet tydeligst fremtræder, maatte herved tabe sin Betydning. Den blev ogsaa snart en blot og bar Ceremonie. Hvor lidet Folkesouverainiteten er fremtrædende i den, sees

*) N. Landslov II, 2.

allerede deraf, at ifölge Magnus Lagaböters Lovrevision Kongeemnet ikke mere som i ældre Tider maatte drage om og lade sig hylde i de enkelte Landsdele. Eet Thingsted var nok (Örething), og selv der behövede ikke Repræsentanter fra Almuen rundt det hele Land at være tilstede. Hirdskraaen synes ogsaa at vise, at Hyldningens gamle Form — en Dom, ifölge hvilke Folkesouverainiteten havde undersögt og godkjendt Kongeemnets Ret — var bortfalden. Og i Virkeligheden maatte en saadan Form være lidet passende paa en Tid, da Folket var i den Grad magtstjaalen af det arvelige Kongedömme og saa lidet bevidst sin Myndighed ligeoverfor dette.

Den norske Konge kunde derfor i Sandhed sige, hvad Haakon Haakonsen svarede Erkebiskop Sigurd: han behövede ingenlunde at modtage af Nogen det, som Gud retteligen havde kaaret ham til efter hans Forfædre. Om Folket er der, som vi see, ikke længer Tale.

Allerede under Magnus Lagaböter synes saaledes det arvelige Kongedömme at være naaet frem til fuld Udvikling: stöttet til den almindelige Opinion, i umiddelbar Besiddelse af saagodtsom den hele Landsstyrelse, sikret og befæstet ved strænge Arvelove havde det alene hævet sig paa Folkemagtens Bekostning, uden at have nogen ligeberettiget Magt i Staten, nogen indskrænkende eller controllerende Autoritet ved Siden.

Men endnu var dets Fremtid ei ganske betrygget; endnu var der en Modstandskraft hos Folket, som skulde tilintetgjöres. Ogsaa i andre Lande som f. Ex. Danmark og Sverige maatte Almuernes Selvstyrelse vige for Civilisationen. Men uafhængige, priviligerede Stænder kom her saa at sige i Folkets Sted som Folkesouverainitetens Repræsentanter — og i Kamp med disse den nyere Tids Culturmagter maatte det gamle Kongedömme, som hvilede paa den personlige Ret, vige Pladsen for det nye, som hvilede paa Folkets d. e. Stændernes Souverainitet. I Norge havde Udviklingen hidtil vistnok været den modsatte; det arvelige Kongedömme var

udvidet og dets Magt fæstet i Lovbogen. Imidlertid havde dog Borgerkrigene, som allerede ovenfor antydet, endnu levnet et Grundlag, hvorfra en i Statsstyrelsen kraftigt indgribende Stændermagt kunde udvikle sig. — Lendermændene udgjorde i Virkeligheden et Slags Aristocratie i Norge, om end uden synderlige Forrettigheder og uden nogen Plads i Statsstyrelsen. Kongen var den eneste saavel af Loven som Folkeopinionen anerkjendte Magt i Staten, — og Lendermændene maatte derfor vistnok söge sin hovedsagelige Styrke som hans Embedsmænd.*) Men i Besiddelse af en arvelig Værdighed havde de tidlig antaget Præget af en egen, afsondret Classe, og som saadan syntes de at maatte stræbe efter selvstændig Indgriben i Statsstyrelsen. Deres Stilling som selvskrevne Medlemmer af Kongens Raad vilde kunne give dem et Stöttepunct i denne Stræben. Ved Siden af et uindskrænket Arvekongedömme havde dette Raad hidtil vistnok ikke havt Betydning som en virkelig Statsinstitution med selvstændig Myndighed. Men netop derved, at Kongemagtens Omraade udvidedes og tilsidst omfattede alle Grene af Statsstyrelsen, var et mere afsluttet og stadigt hos Kongen tilstedeværende Collegium blevet nödvendigt. Et mindre Raad, fuldstændig med Characteren af et Ministerium, kom saaledes til at staae i Modsætning til det Större, og dette sidste maatte derved naturligen antage Characteren af en Repræsentation for Staten, af et Rigsraad saaledes som det bestod i Danmark og Sverige. Dersom det lykkedes Lendermændene at hævde en uafhængig Stilling, havde de heri et Organ, hvorigjennem de efterhaanden kunde komme til at optræde som selvstændig Statsmagt med Fordring paa Anerkjendelse ligeover for Kongedömmet.

Det synes i Virkeligheden som om det var lykkets Lendermændene under Magnus Haakonsen atter at hæve sig til nogen Selvstændighed. De kaldte sig Rigets Baroner og vidste overalt at gjöre deres Stemme gjældende; deres Magt og

*) De vare næsten bestandig tillige Sysselmænd.

deres Rigdomme vare store og de sluttede sig nöie sammen. Og dog kom disse Spirer til en verdslig Stændermagt i Norge aldrig til nogen rigtig Udvikling. Folkets ældgamle Institutioner havde her vedligeholdt sig bedre end i noget andet Land — og der var i dem formeget, som hindrede en privilegeret Adelsstand fra at hæve sig. De frie Odelsmænd vare ikke villige til at böie sig for nogen anden end for Kongen, og Odelsmændene udgjorde her ingenlunde en afsluttet, snæver Classe blandt Folket; tvertimod havde Befolkningen vedligeholdt sig ganske censartet ligesom i de ældste Tider. — I Norge var Krig tillands en Umulighed; Beliggenheden sikrede mod fiendtlige Anfald; derfor kunde Kongens mægtige Vasaller og hans Hirdmænd her ei erhverve de samme Rettigheder som i andre Lande, hvor de skulde sörge for Rigets Forsvar; derfor hævede sig her ei rundt Landets Grændser hine faste Slotte, hvorfra Adelen kunde undertrykke Almuerne og tiltvinge sig bestandig större og större Privilegier. — Men den væsentlige Hindring for en verdslig Stændermagt laa dog deri, at det arvelige Kongedömme var trængt for dybt ind i Almeenbevidstheden. Folket havde sluttet sig til det med hele Resten af sin Kraft. Ogsaa hos Lendermændene var, som det synes, al politisk Bevidsthed gaaet op i Kongedömmet. De formaaede ikke at gjöre sig fortrolige med Ideen om en af Kongen uafhængig og ligeoverfor ham stillet Magt — og de kunde derfor ikke med Enighed og Bevidsthed stræbe efter den. De vilde i modsat Fald paa en ganske anden Maade have benyttet sig af den Kamp, som Geistligheden mod Slutningen af Magnus Lagaböters Regjering begyndte med Kongedömmet.

Norges Geistlighed synes at have været mere fortrolig med den nyere Tids Stænderinteresser. Og det kunde heller ikke være anderledes. Ifölge sit Væsen strængt afsluttet, maatte Geistligheden stedse være fremmed for Folkets Sympathier; den fölte sig vel derfor aldrig saa fast knyttet til det arvelige Kongedömme som Lendermændene og Almuen. Den var heller aldrig saaledes som det norske Aristocratie

afbrudt i sin Udvikling. Sverrer havde kun tilbagetrængt enhver farlig hierarchisk Stræben; Geistligheden kunde fremdeles udvikle sig som en priviligeret, om end hverken uafhængig eller i Statsstyrelsen indgribende Stand — og den syntes nu at have samlet Kræfter til en ny Kamp.

Erkebiskop Jon, en som det synes baade ærgjerrig og talentfuld Mand, optraadte som Kirkens Förer i dette dens sidste Forsög paa at grunde en virkelig hierarchisk Magt i Norge. Allerede havde han halvt seiret; ved Tunsbergerforliget bleve alle hans Fordringer billigede; det stod kun tilbage at forandre den nye Christenret, hvori de Geistligheden indrömmede Friheder vare optagne.

Da döde Kong Magnus (1280), efterladende to umyndige Sönner, den ældste tolv, den anden ti Aar gammel.

Situationen synes faretruende for Köngedömmet. Dets Rettigheder skulde varetages af det selvskrevne Formynderraad, Lendermændene, i hvis Hænder den umyndige Thronarving var. Men for dem maatte netop denne Leilighed synes bequem til at befæste egen Magt og indtage en af Kongedömmet uafhængig Stilling. De kunde blive farlige nok, dersom de forstode at bruge sine Kræfter. Paa den anden Side truede Geistligheden, allerede halvt seirende, med en dygtig Förer i sin Spidse, som syntes at kunne vove Alt mod et Barn, da han havde vovet saameget mod en Konge i sin fulde Manddomskraft.

Men netop i Faren skulde Kongedömmet fremtræde i sin fulde Styrke; nu skulde det klarest vise sig, hvor dybe Rödder det havde fæstet i Folkebevidstheden — saa dybe, at ingen anden Magt kunde fremspire eller trives ved dets Side.

Det stod nu aabenbart i Lendermændenes Magt fuldstændigt at indrömme Geistligheden dens Fordringer og lade den befæste sig som en stærk og uafhængig Magt. Forholdene syntes at byde en saadan Tilslutten. Kongedömmet, den eneste lovlig anerkjendte Magt, som havde opslugt saa at sige al offentlig Myndighed, var Lendermændenes og Geist-

lighedens, de fremadstræbende Magters naturlige Modstander. Kun ved at forene sig kunde de haabe at beseire det og sikre sin egen Udvikling. Og dog skeete netop det Modsatte; men deri see vi — jeg gjentager det — netop Kongedömmets store Styrke: Tanken om at grunde en egen Magt i Staten kunde selv ikke de mægtige Lendermænd gjöre sig fortrolig med.

I Virkeligheden optraadte de strax efter Kong Magnus's Död som Geistlighedens ivrige Modstandere. Efter en, som det synes, alvorlig Kamp seirede de omsider fuldstændigt. Erkebiskop Jon maatte tilligemed Bisperne Andreas af Oslo og Thorfinn af Hamar flygte til Sverige — og Geistlighedens Sag var dermed tabt. Den havde for sidste Gang prövet sin Styrke med Kongedömmet og var bukket under i Kampen. Den blev for Fremtiden henviist til det gamle Afhængighedsforhold.

Lendermændene, som vare optraadte med saamegen Bestemthed til Fordeel for Kongedömmet og som havde spillet en saa fremragende Rolle under Formynderstyrelsen, beholdt vistnok deres Indflydelse under den, som det synes, i det Hele taget svage Kong Erik. Men de havde dog ikke forstaaet at benytte det beleilige Öieblik til at grunde et Kongedömmet sideordnet Aristocratie; deres Magt havde trods de heldigste ydre Omstændigheder ikke gjort et eneste sandt Fremskridt. De havde forsömt at give Kongedömmet en Modvægt i Staten ved at styrke Hierarchiet; deres Stilling var derfor ligesaa afhængig og usikker som tilforn. En kraftig Hersker formaaede ogsaa i den fölgende Tid fuldstændigt at tilintetgjöre den Spire til et Aristocratie, som laa i Lændermandsinstitutionen.*)

Det var Haakon Magnusson, Eriks Broder, der optraadte som Fuldenderen af den Udvikling, den Norske Stat siden Sverres Dage havde taget. At han havde en Kamp at bestaae med enkelte aristokratisksindede Stormænd, som efter Nabo-

*) See Keyser, Langes Tidsskrift I. Pag. 1 fgg.

rigernes Exempel sögte at indskrænke Kongemagten, synes vist. Men Modstanden var hverken haard eller langvarig — og Lendermændene maatte senere rolig see til, at Haakon tilintetgjorde deres vigtigste Forretligheder og tilsidst fuldstændigt ophævede deres Verdighed.

Hans Uvillie mod dem fremlyser allerede i den bekjendte Retterbod af 9 Septbr. 1302. Lendermændenes gamle Ret til at styre Riget, naar Thronarvingen var umyndig, blev dem her frataget og det bestemtes, at Formynderregjeringen for Fremtiden skulde overdrages til tolv af Kongen personligen udnævnte Mænd. — Sex Aar derefter ophævedes Lendermandsinstitutionen aldeles. I Forordningen herom erklærer Haakon sig foranlediget til dette Skridt ved adskillige Mænds Fremfærd mod Kongens frie Undersaatter i hans og hans Broders Barndom og ligeledes senere. Vigtige Regjeringsanliggender have hidtil forhindret ham fra at tage sig af denne Sag; men han vil nu raade Bod herpaa saaledes som hans Skyldighed er. Han bestemmer derfor, at Jarle- og Lendermandsværdigheden skal for Fremtiden ei meddeles til nogen uden Kongesönner. For sande Landsforrædere erklæres de, som tilraade en mindreaarig Konge at lade være flere verdslige Hövdinger end i de, som ere komne af ret Kongeæt.

En saa gjennemgribende Forandring af de Norske Statsforholde kunde neppe iværksættes uden Modstand; imidlertid lykkedes det dog den energiske Haakon fuldstændigt at opnaae sin Hensigt: Lendermandsinstitutionen forsvandt med hans Regjering. Dette viser klarere end noget andet, at Institutionen trods en tilsyneladende Kraft igrunden var underminceret af Kongedömmet; havde den været stöttet i Opinionen og Folkelivet, skulde et Lovbud ikke have formaaet at tilintetgjöre den. — Imidlertid laa dog i Lendermandsværdigheden den sidste Spire til en verdslig Stændermagt i Norge. Arvelig og anseet havde den været et kraftigt Samholdsmiddel mellem de ætstore og mægtige Slægter, som nu, da dette Baand var oplöst, traadte mere og mere tilbage mellem

Almuen. Paa denne Maade gav Retterboden af 16 Juni 1308 Stödet til fuldstændigt at nivellere det norske Folk — og den sidste Spire til en over Almuen sig hævende afsluttet uafhængig Adelsstand var factisk tilintetgjort. Vistnok optraadte Ridderne nu i Lendermændenes Sted som den förste Rangclasse; men Ridderværdigheden havde i Norge ingenlunde den Betydning som i det övrige Europa. Den var her kun en Titel, som blev tillagt Hirdens överste Medlemmer; en Hofværdighed — og derfor fra Begyndelsen nöie knyttet til Kongen, af hvem den ogsaa alene kunde meddeles. Hverken arvelig eller anseet eller saaledes som Lendermandsværdigheden knyttet til visse Forlehninger fremböd den ikke et eneste Element, hvoraf en virkelig **Stand** kunde udvikle sig.*)

Paa samme Tid som Haakon saaledes tilbagetrængte det begyndende Stormandsvælde, reiste han ogsaa stærke Skranker for Hierarchiet og retablerede fuldkommen det samme Forhold mellem Kirke og Stat, som havde fundet Sted för Erkebiskop Jons Optræden. Geistligheden fandt sig heri uden at gjöre Modstand; den var altfor nylig beseiret til at vove en ny Kamp, og dens Magt svækkedes desuden netop i denne Tid ved fordærvelige indre Tvistigheder.

Den Opgave, som Haakon havde stillet sig: at tilintetgjöre al Modstandskraft hos Folket, at qvæle Spiren til enhver anden Magt i den norske Stat end Kongens, löste han saaledes fuldstændigt. Medens Magnus Lagaböter, som dog havde seet det uindskrænkede Kongedömme anerkjendt ved Loven,

*) Det maa endnu bemærkes, at den kongelige Hird vistnok havde visse Forrettigheder — saaledes navnlig Fritagelse for Krigsskatter. Men disse Forrettigheder vare i Norge aldeles betydningslöse netop af den Grund, at Folket var saa fuldstændigt nivelleret. Overhovedet — Privilegier **skabe** intet Aristocratie, men **styrke** det vistnok og **organisere** det.

döde midt under truende Farer og ængstet for sine umyndige Sönner, turde Haakon rolig see Fremtiden imöde, uagtet han heller ikke efterlod nogen myndig Arving; thi nu var Kongedömmet sikret; ingen Fare traede det mere — dets Udvikling er fuldendt.

Haakon kunde först med fuld Sandhed sige: Folket er min Eiendom, som jeg har arvet og som jeg kan behandle som jeg selv vil; — og det kunde Magnus Lagaböter, uagtet Loven allerede hjemlede ham en uindskrænket og kun af Gud controlleret Myndighed, neppe sige ligeoverfor anseede Lendermænd og en herskesyg Geistlighed. Det var lykkets Haakon endnu fuldstændigere end tilforn at sammentrænge al Landsstyrelse i Kongens Person. Lændermændene havde dog paa en vis Maade Characteren af Statsembedsmænd; men Sysselmændene og Lagmændene, som efterhaanden kom i deres Sted og som nu vare Rigets eneste Embedsmænd, kunde alene ansees for Kongens private Ombud; de modtoge deres Lön af Kongens private Casse og bestyrede de dem betroede Districter paa samme Maade som Forpagtere bestyre en Privatmands Eiendom. — Folket fandt sig med Taalmodighed i denne saa fuldstændige politiske Fornedrelse. I en lang Aarrække behersket af retfærdige og kraftige Styrere, havde Almuen vænnet sig til i Kongen at see sin naturlige Beskytter mod Overlast og Undertrykkelse; den ansaa sig derfor forpligtet til at vise ham en ubetinget Lydighed og gjorde det gjerne, fordi den elskede sin gamle Kongeæt. Efterat Haakon Magnussen havde knækket Stormændene og Geistligheden, herskede ingen Misfornöielse med Kongens Enevælde. I Virkeligheden synes ogsaa Normændene at have været lykkeligere end de fleste andre Folk paa hiin Tid. Folket var, om end politisk umyndigt, dog paa en vis Maade frit: Odelsmændene sadde trygge paa sine Gaarde, beskyttede mod alle Undertrykkelser af Loven og af Kongen, som i Folkets Kjærlighed og Velfærd saa den bedste Stötte for sin egen Magt. Ingen Tvingborge hævede sig her, ingen bevæbnede Adelsmænd droge her rundt Landet med sine

Horder af Leietjenere, plyndrende Bönderne og tilsidesættende Lov og Ret.

Men vi kunne dog ikke prise denne Tilstand; den var snarere Slövhed end Orden, snarere en dödlignende Sövn end en fredelig Udvikling. Den Roe, som herskede hos Normændene og som tilsyneladende maatte være saa velgjörende, kom ikke deraf, at Interesserne hos Folket havde ordnet sig; men deraf, at der overhovedet ingen Interesser var. Folket havde heelt og holdent kastet sig i Armene paa det arvelige Kongedömme; som vi have seet, var end ikke en eneste Spire til Kamp mod det ladt tilbage. Men derfor maatte ogsaa nu, da Kongedömmet ved Haakon havde naaet sin Spidse, al Udvikling standse og Folket nedsynke i en for dets Kraft og politiske Bevidsthed fordærvelig Dvale; Udvikling foregaaer kun gjennem Kamp, gjennem Rivning — og Rivning er umulig, hvor der ingen stridige Interesser er. — Hvad var det altsaa som manglede i den norske Stat? Aabenbar en stærk og uafhængig Standermagt. Uagtet alle de Undertrykkelser, de bragte over Folket, vare Stænderne dog den nyere Tids Culturmagter; i en lang Epoche af Historien var det dem, der bare Civilisationen og Nationernes Udvikling; af de Kampe, som deres stridige Interesser fremkaldte, skulde Nutidens Samfundsforholde udvikle sig. Trods saamange og saa store Ulykker stod det derfor i Grunden bedre til i Danmark og Sverige, hvor uafhængige og kraftige Stænder havde hævet sig over de gamle Stammer. I Lovlösheden, i Anarchiet, i de blodige Feider, som ved dem fremkaldtes, see vi dog altid Liv — og, hvor der er Liv, er der Udvikling; hvor der er Udvikling, er der Kraft. Men i Norge var Fremtiden mörk og lukket; fordi der intet Liv var og intet Liv kunde være.

Den norske Stat, saadan som den under Haakon Magnussen havde færdigdannet sig, var saaledes intet mindre end gunstig for Udvikling af Folkets Kraft. Den var heller ikke stærk i sig selv, ja dens Bestaaen var ikke engang sikret: Ogsaa i denne Henseende skulde Stændernes Nödvendighed vise

sig. I en Tid, i hvilken en sand Folkemagt var umulig, var det dem alene, som ved at værge om egen Interesse tillige kunde værge om Folkets og Statens Selvstændighed. — I Norge beroede Staten paa det arvelige Kongedömme; Kongen var Staten; han var den eneste offentlige Myndighed; Folket anerkjendte ikke, forstod ikke nogen anden Myndighed og var derfor hjælpelöst uden ham. Et Tilfælde, som f. Ex. Kongehusets Uddöen, Thronarvingens Inddragen i en fremmed Interesse kunde indtræde — og det politisk umyndige nivellerede Folk stod Fare for at overvældes af Naborigernes Stændermagter, som vare stærke, fordi de vare Culturens Bærere. De Forbindelser, som det norske Kongehuus mere og mere indgik med det danske og svenske, de danske og svenske Stænders Valgfrihed gjorde et saadant Tilfælde saare sandsynligt.

See, dette var Manglerne og Farerne ved den Norske Stat. Kraftige Regenter havde hidtil formaaet for en Deel at skjule dem; men det fölgende Tidsrum, som for Norge kun bragte Ulykker og Fornedrelser, skulde lægge dem klart for Dagen.

Ved Haakon Magnussons Död 1319 modtog hans Dattersön, Magnus Eriksson, dengang et treaarsgammelt Barn, efter Arveloven Norges Rige. Kort efter blev han af de svenske Aristocrater, som gjerne saae en Sön af deres kjære Hertug Erik og desuden et umyndigt Barn paa Thronen, tillige valgt til Sveriges Konge.

Norge og Sverige vare saaledes forenede under een Konge — og de Farer for det norske Folks Selvstændighed, som vi ovenfor have paapeget, syntes allerede at staae for Dören.

Det viste sig imidlertid snart, at denne Forening ingen dybere Betydning havde; den var blot en Personalunion, fremkaldt ved tilfældige Omstændigheder —; de Interesser og de Forholde, som i en senere Tid skulde fremkalde en virkelig og varig Union, havde endnu ikke udviklet sig.

At man i Norge var misfornöiet med Foreningen og kun holdt ved den, fordi Folket fölte sig bundet ved Arveloven, er saare rimeligt. Men heller ikke i Sverige syntes man dengang gjerne at have villet dele Konge med et andet Land. Aristocraterne og de herskesyge Prælater havde endnu ei saamegen Magt, at de kunde gjöre en uafhængig Standsinteresse gjældende; de maatte rimeligviis endnu i en vis Grad rette sig efter Almuen — og den vilde her som overalt gjerne have sin egen Konge. — For Norges Selvstændighed var derfor ei meget at befrygte af Foreningen med Sverige; men i andre Henseender skulde den dog vise, hvor mangelfuld den norske Stats Udvikling havde været og hvor ganske hjælpelöst Folket var uden Konge. Magnus Erikssons lange og ulykkelige Regjering fortjener derfor at kaldes et betydningsfuldt Forspil til Calmarunionen, et Vink om hvad Rolle Norge vilde komme til at spille i en efterfölgende Tids Stænderforbindelser. — Efter Overeenskomsten af 1319 (Norges gamle Love III, 146) skulde Kongen opholde sig lige længe i hvert Rige; i hans Fraværelse var Landsstyrelsen i Rigsraadets Hænder. Men det norske Rigsraad var ingenlunde en saadan Rolle voxen. Under et uindskrænket Kongedömme have vi seet det vegetere som en magteslös Indretning, selv medens de anseede Lendermænd vare dets selvskrevne Medlemmer. Nu derimod bleve Rigsraaderne umiddelbart valgte af Kongen, fornemmelig mellem de lidet anseede og til Kongens Person nöie knyttede Riddere — og Rigsraadet var saaledes nu fuldkomment blevet en Deel af Kongedömmet. Uden Stötte hos Folket eller i en mægtig og uafhængig Stand var det lidet istand til at gjöre en selvstændig Myndighed gjældende. — Det saa derfor sörgeligt ud med Landsstyrelsen i Norge. Under Kongens lange og hyppige Fraværelser ophörte fuldstændig Samholdet i Staten. Alting maatte hvile, og Landet syntes at befinde sig i en slap Oplösningstilstand. Det var under saadanne Omstændigheder en Lykke for Norge, at mægtige og patriotiske Ætlinger af de gamle anseede Lendermandsætter dengang endnu levede; Mænd som Jon og

Sigurd Hafthorsönner, Finn og Ivar Ögmundssönner havde dog endnu Villie, Kraft og Anseelse nok til at optræde som Folkets Ledere, om end ikke til at forfægte uafhængige Interesser. Allerede Aar 1332 mærkes Ytringer af Misfornöielse. I de fölgende Aar herskede stadige Uroligheder, som 1339 naaede deres störste Höide. — Folkehövdingernes Bestræbelser gik i det Hele taget ud paa at tvinge Kongen til at afstaae fra Foreningen med Sverige, hvoraf de med Grund kun ventede Elendighed for Norge. Men uagtet de handlede i det hele Folks Interesse og uagtet Magnus var en svag Mand, som det maatte være let at styre, kom de dog i lang Tid ikke til noget afgjörende Resultat.

Saa höit gik dengang Kongens personlige Ret over Folkets Velfærd.

Tilfældet skulde imidlertid træde hjælpende til. 1340 födtes Magnus en Sön Haakon; allerede to Aar i Forveien var den ældste, Erik födt. I disse tvende kunde nu hvert Rige have sin egen Konge — og det blev muligt for Norge at lösrive sig fra en fordærvelig Forbindelse uden at gjöre noget Brud paa Arveloven. Normændene fandt i sine Bestræbelser for paa denne Maade at adskille Rigerne Understöttelse hos de Svenske, hos hvem Magnus alt i længere Tid havde været forhadt. Det kom derfor snart til et Forlig. Paa Varbjerg Slot den 15de August 1343 gik den formelige Adskillelse for sig, idet Haakon her blev hyldet som Norges Konge, medens Erik alt tidligere var valgt til Thronfölger i Sverige.

Haakon var imidlertid dengang kun tre Aar gammel — og Magnus's kraftlöse og uordentlige Regjering vedvarede derfor endnu i lang Tid, udövende den sörgeligste Indflydelse paa Stat og Folk. De Bestræbelser, Normændene havde gjort for at faae Forbindelsen med Sverige hævet, syntes ligesom at have været en sidste Kraftanstrængelse, efter hvilken de faldt tilbage i en fuldstændig slöv og afstumpet Uvirksomhed.

En stærk baade aandelig og materiel Tilbagegang aabenbarer sig i dette Tidsrum hos det norske Folk. Dets Historie

bliver magrere og magrere, og de sparsomme, dunkle Beretninger tale tilsidst kun om Ulykker.

I Aaret 1348 kom den sorte Död til Norge. Efter de islandske Annalers Udsagn (Pag. 278) bortrev den over Totrediedelen af Landets Befolkning. Denne Angivelse er maaskee overdreven; Pesten har neppe raset værre her end i Naborigerne. Men Virkningerne maatte være mere blivende og mere fölelige i et tyndt befolket Land og hos et Folk, der allerede længst befandt sig i en stadig Tilbagegang.

Vi see saaledes ved Slutningen af Magnus Eriksöns Regjering det norske Folk i den sörgeligste Forfatning. Havde denne Forfatning alene været Fölgen af en svag Konges slette Regjering eller en ödelæggende Pest, havde der dog midt i den dybeste Elendighed endnu været et Haab. Men her var ikke engang Haabet levnet. Vi behöve blot at vende os til Sverige. Dette Land havde lidt under de samme Ulykker som Norge: Pest og en slet Regjering — og dog spores her et stadigt sig udviklende, fremadskridende, om end mangengang vildt og sörgeligt Liv. Netop i Magnus Eriksöns Tid begynde Kilderne til Sveriges Historie at flyde rigere; en Nationalliteratur blomstrer frem, medens i Norge forlængst Historien tier og Literaturen er döet ud. — Grunden til dette den norske Stats fuldstændige Forfald maa derfor söges dybere. Vi have troet at finde den i Kongedömmets eensidige Udvikling. Med de sidste Spirer til en fuldstændig Stændermagt i Norge blev det nödvendige Element til Folkets kraftige Fremadskriden tilintetgjort. For en dybere historisk Betragtning er derfor den tilsyneladende saa store Contrast mellem Norges Glandsperiode og Overmagt i Norden under Haakon Haakonsen og dets politiske Fornedrelse under Magnus Eriksen ogsaa kun tilsyneladende. Thi allerede under Haakon fremtræder klart den eiendommelige Retning af den norske Stat, som nödvendigviis maatte hindre Folkets Udvikling: Kongemagten er eensidig ophöiet, medens Folket er udestængt fra alt politisk Liv. Denne Retning fortsættes i den fölgende Tid, indtil omsider under Haakon Haalæg Spiren

til et Aristocratie og dermed den sidste Rest af Selvstændighed hos Folket er tilintetgjort. Under ham er derfor den Norske Stats Udvikling fuldendt og enhver Fremgang for Fremtiden en Umulighed.

Men hvad der ikke gaaer frem, gaaer tilbage. Det norske Folk, som efterhaanden fuldstændigt var udelukket fra Statslivet og som ikke havde formaaet at udvikle af sig et kraftigt og uafhængigt Aristocratie, istand til at forfægte selvstændige Interesser, maatte efterhaanden mere og mere hensygne. — Magnus Eriksöns Regjering afdækkede saaledes Bröst, hvoraf Staten allerede i længere Tid havde lidt. De Ulykker, som nu rammede Norge, vare mange og store nok til fuldstændig at gjöre dette og fuldende et allerede forlængst begyndt Forfald.

Vi ville söge i korte Træk at give et samlet Billede af den norske Stat og det norske Folks Stilling paa denne Tid.

Saa ugunstig end siden Haakon Magnussöns Död Forholdene havde været for Kongedömmet, idet förs et umyndigt Barn, senere en svag og uduelig Mand havde beklædt Thronen, var dets Magt og Anseelse endnu ligestor. Haakons Energie havde, som vi saae, bortryddet enhver Fare. Dersom ikke han havde knækket de mægtige Lendermænd, vilde maaskee nu en fri og uafhængig Adelsstand have hævet sig i Norge. Men med Lendermandsinstitutionen var i Virkeligheden den sidste Spire til et Aristocratie tilintetgjort. De mægtige og anseede Ætter sluttede sig ikke længer sammen; de syntes for Fremtiden at have opgivet alle ærgjærrige Planer, enhver Tanke om at grunde en egen, afsluttet Stand. Deres Anseelse, som nu ikke længer knyttede sig til bestemte Forrettigheder og Forlehninger, maatte ogsaa tabe sig i Tidens Löb, ja, Slægterne selv döde mere og mere ud eller blandede sig mellem det övrige Folk. Efter den sorte Död stod kun faae Repræsentanter for den gamle Slægtsadel tilbage — og selv disse faae vare altfor vante til hos Kongen at see sammentrængt al offentlig Myndighed til at nogen alvorlig Fremadstræben skulde have viist sig hos dem. Folket

var saaledes factisk nivelleret, om end tilsyneladende Norge havde sin egen Adel saagodtsom Naborigerne. Her var Riddere og Væbnere*), adelige Vaabenskjolde — kort det hele Formvæsen. Men den norske Adel var ingen Magt i Staten; thi for at være en Magt, maatte den have været en Stand; men til en Stand höre Forrettigheder, arvelige Forlehninger, Sammenhold, afsluttede Interesser — og af dette fandtes der ikke og kunde der ikke findes Spor i Norge. Geistligheden var paa denne Tid vistnok i Besiddelse af overordentlig store Rigdomme; men Pesten havde bortrevet dens kraftigste Medlemmer — og den var fremdeles hverken uafhængig eller dybt indgribende i Statsstyrelsen. — Det egentlige Folk giver intet Livstegn fra sig — hvad der ikke kan undre os i en Tid, da selv de Store tie. Slövt og afstumpet har det af Oldtidens krigerske og tidlige Folkeaand kun bevaret og udviklet een Fölelse — Kjærligheden til Kongehuset. I denne Fölelse er al politisk Bevidsthed, al Stræben, alt Liv gaaet op; Folket har kun et Önske — det at see sig behersket af sin rette Arvekonge. — Pesten havde her som andetsteds udövet den sörgeligste Indflydelse paa Almuerne; Sammenholdet mellem dem var svækket; Fordærvelse og slette Sæder havde udbredt sig. — Ogsaa med Folkets materielle Velfærd stod det daarligt til. Hansestæderne havde bemægtiget sig al Handel; de sugede Landets Rigdomme til sig og tærede liig Parasitter paa dets Kraft; Borgerstanden, som i andre Lande paa denne Tid hævede sig til en overordentlig Magt, var fuldkommen underkuet under de overmodige Tydskere. Magnus Eriksön havde fört en ödelæggende og frugteslös Krig med dem, efter hvilken han maatte gjöre dem endnu större Indröm-

*) Deres Antal aftog imidlertid siden Haakon Magnussöns Tid bestandig mere og mere — det stærkeste Beviis paa, hvor lidet anseede de vare og hvor betydningslös Institutionen var for Norge. I Olaf Haakonsens Tid (1386) var der kun 4 Riddere.

Ogsaa den anseede Erlend Philippusöns Vægring for at modtage Ridderværdigheden er betydningsfuld. See Isl. Ann. Pag. 382.

nelser end tidligere. Nu var de Eneherskere i de nordiske Farvande.

I Sandhed et sörgeligt Billede! Overalt Stagnation, overalt livlös Ubevægelighed, ingensteds en virkelig national Aand, ingensteds politisk Liv og Bevidsthed!

Rigets Selvstændighed syntes imidlertid for det Förste sikret. Haakon Magnussen den Sjette, der som vi have seet allerede i 1343 blev Norges Konge, havde nu opnaaet Myndighedsalderen og selv antaget sig Regjeringen. Men Foreningen med Sverige under Magnus Eriksön maa have viist os, hvor lidet betrygget i Virkeligheden denne Selvstændighed var. Det norske Folk var i Grunden kun en villielös Eiendom, hvis Fremtidsskjæbne heelt og holdent afhang af de Tilskikkelser, som i Tidens Löb kunde ramme dets Eier, den norske Kongeæt. Hvad der ikke kunde siges i Danmark og Sverige, hvor dog en souverain Villie i Stænderne gav sig tilkjende, gjaldt i fuldeste Maade om Norge: her var Staten en Bold for Tilfældet.

Ved den danske Kong Valdemars Bestræbelser blev endnu i Magnus Erikséns Tid det skjebnesvangre Ægteskab indgaaet mellem Valdemars Datter Margrethe og Haakon. Herved forberededes Forbindelser i Norden, hvorved det norske Kongehuus efterhaanden blev flyttet over paa fremmed Grund og tilsidst fuldstændigt draget ind i fremmed Interesse. Disse Forbindelser have ikke længer den tilfældige Characteer som Foreningen med Sverige under Magnus Eriksön; nu havde Forholde udviklet sig, hvorved en varig, betydningsfuld, paa stærke Interesser sig stöttende Union mellem de tre nordiske Riger efterhaanden fremkaldtes.

Hvilket Forhold maatte Norge indtage til en saadan Forening? Det er ikke vanskeligt at slutte sig dertil efter hvad vi allerede have fremstillet. Vi have i hiin Tids Normænd seet et Folk uden al politisk Bevidsthed, uden Liv, uden kraftig Fremadstræben. De kunde derfor hverken fatte det Gavnlige ved en Forening med Naborigerne eller höste den sande Nytte deraf. Tvertimod syntes enhver Forening

at maatte forekomme dem fordærvelig. Under Magnus Eriksön see vi Landet hjælpelöst, fordi det ikke bestandigt kunde have sin Konge hos sig, fordi de maatte dele ham med et andet Rige. Saaledes vilde det ogsaa i Fremtiden blive; Kongen var ligesaa nödvendig for den Norske Stats Bestaaen nu som dengang; Folket önskede ligesaameget nu som för at beholde sin Konge for sig selv. Heller ikke var der i Norge et ærgjærrigt, fremadstræbende Aristocratie, som i en Union kunde see Anledningen til at udvide og styrke eget Herredömme. Om Geistligheden gjaldt vistnok dette; men den besad langtfra saamegen Magt og Indflydelse her som i Naborigerne.

I det Hele taget maatte saaledes Normændene ufrivilligt, ja mod deres Villie komme ind i Unionen. Hvorledes dette var muligt, kunne vi let forstaae: Folket hang ved Kongedömmets Arvelighed; men dette var ogsaa det eneste, som blev fastholdt med nogen Kraft. Dersom Norge blev berövet sin gamle Kongeæt eller dets Arveherre blev draget ind i en fremmed Interesse, var Landet fuldkommen hjælpelöst. Hvem skulde nu vaage over Statens Tarv? Folket — politisk umyndigt, nedböiet af Ulykker, uden Liv, uden Sammenhold — manglede al Deeltagelse for de offentlige Anliggender. Af mægtige og anseede Stormænd, som kunde lede Almuen og udtale dens Villie gaves der kun faae tilbage — og selv hos dem fandtes ikke længer nogen national Aand; uvante til et politisk Liv, til at forfægte Interesser lode de sig letteligen paavirke af Naborigernes dem i politisk Bevidsthed langt overlegne Aristocrater.

Norges Rolle i Unionsværket maatte altsaa være passiv; — for at anskue de virkende Kræfter maae vi vende os til Danmark og Sverige.

Andet Capitel.

Calmarunionens Forberedelse i Danmark og Sverige — dens Bebudelse ved forudgaaende Begivenheder.

Det var naturligt, at de Danske og Svenske viiste en större Virksomhed ved Unionsværket end Normændene. Thi, medens Norge i det arvelige Kongedömmes Arme nedsank i en slöv Ubevægelighed, see vi hos dets Naboer en aldrig afbrudt Udvikling, et stadigt rigere og rigere sig udviklende Liv. Hos dem var derfor Kræfter, som kunde stræbe imod et stort Maal; fra dem kunde en stor Bevægelse udgaae — og dette var ikke tænkeligt med et i sin Udvikling standset Folk. Men der er et andet Spörgsmaal, hvis Besvarelse synes vanskeligere.

Vi troe ikke, at Tanken om Skandinaviens Eenhed nogensinde er forglemt og forsvinder; vi troe, at den som en belivende og styrende Nerve gaaer igjennem hele Nordens Historie. Imidlertid lader det sig dog ikke nægte, at den i et langt Tidsrum er trængt i Baggrunden og kun fremtræder i spredte og dunkle Træk. Först ved Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede see vi den fremtræde med Klarhed; men fra nu af erholder den bestandig mere og mere Betydning, indtil den omsider bliver det Centrum, hvorom hele Nordens Historie dreier sig. Hvorfor erholdt netop i dette Tidsrum den skandinaviske Tanke en saa stor Magt?

For at besvare dette Spörgsmaal, maa vi först söge at give et Overblik over Sveriges og Danmarks Statsudvikling. Vi möde her de skarpeste Modsætninger til den norske Stat. Medens i Norge Folket mere og mere nivelleres, see vi i Naborigerne under andre Paavirkninger en Adel hæve sig og blive mægtigere og mægtigere, indtil den omsider i Forening med den indflydelsesrige Geistlighed danner en Stændermagt, for hvilken Folket böier sig og Kongemagten træder i Skygge.

Tidligst see vi en Stændermagt hæve sig i Danmark. Dette Lands Historie begynder allerede under Forholde, som bebude en rigere og mere broget Udvikling: medens den

största Deel af Norge og Sverige endnu var bedækket af uigjennemtrængelige Skove, fandt maaskee de indtrængende Norröner gothiske Stammer boende paa Danmarks Sletter. Fra de ældste Tider var derfor Befolkningen mindre eensartet i dette Land — og deri havde en Stænderadskillelsé den bedste Forberedelse. Under stærke Paavirkninger fra det nærliggende Tydskland, Hierarchiets og Lehnsaristocratiets Hjem, see vi allerede i Valdemarernes glimrende Periode en stærk dansk Arveadel udvikle sig. De Forandringer, som Landkrigsvæsenet undergik i denne Tid og som fremkaldtes ved den nöie Forbindelse med Tydskland, bidrog væsentlig til at befæste denne Adel og organisere den som Stand. Rytteriet blev nemlig nu Landhærens Kjerne, medens tilforn de fleste Krige vare förte med Fodtropper. En afsluttet — fornemmelig af de Rigere og Fornemmere bestaaende Krigerstand udviklede sig heraf, som i Tidens Löb blev mere og mere uundværlig, jo mere Folkets krigerske Aand veeg for Christendommens og Civilisationens Fordringer. — Til Gjengjæld for at disse „Hærmænd" ved alle Leiligheder maatte, som det hedder i den Jydske Lov, „vove deres Hals for Kongens og Landsens Fred," nöde de derfor ogsaa den störste Anseelse og bleve tidligt overordentlig begunstigede. De fritoges for Krigsskatter; de erholdt Tilladelse til at kjöbe saameget Gods som de vilde; Kongerne, som stadigt trængte til dem mod sine urolige og herskesyge Naboer, sögte at knytte dem endnu nöiere til sig ved at forlehne dem med store Landeiendomme. Heri laae, som vi see, den bedste Grundvold for en priviligeret Adelsstand. Hærmændene udgjorde vistnok i Begyndelsen ikke noget afsluttet Samfund: Enhver, som formaaede det og havde Lyst dertil, kunde optages i Ryttertjenesten og nyde Godt af de priviligerede Krigeres Forrettigheder. Men det varede ikke længe förend de — under de gunstigste Forholde — afsluttede sig som en egen Stand og nu bleve disse Kongens Vasaller faretruende for selve Kongedömmet.

Det Tidsrum, som fölger efter Valdemarernes Tid og som ved sine Ulykker danner en saa skjærende Modsætning til

denne Glandsperiode i Danmarks ældre Historie, viser os Aristocratiet som en uafhængig, herskesyg Stand — kjæmpende mod Kongedömmet for at sikre sig en selvstændig Indgriben i Statsstyrelsen. — I denne Kamp, der bragte Riget nær til Afgrundens Rand, see vi Geistligheden optræde som Adelens Bundsforvandte. Kirken indtog i Danmark en betydningsfuldere Stilling end i det övrige Norden; medens Hierarchiets Glands aldrig var stærk i Sverige og kun med et svagt Gjenskin naaede op til Norge, havde her under de hyppigere og inderligere Forbindelser med det övrige Europa Geistligheden stærkere befæstet sig i Folkelivet og sikret sig en ærefrygtbydende Uafhængighed.

Ligeoverfor saa stærke Modstandere kunde Kongedömmet ikke staae sig. Under en Række af svage og uduelige Regenter stiger derfor Adels- og Præstevælden bestandig mere og mere. Den kraftige Erik Menved formaaede endnu — kun med Nöd og Neppe — at opretholde sin Magt. Men under hans Eftermand Christopher den Anden see vi Aristocratiet og Geistligheden fuldstændigt seirende efter den ottiaarige Kamp. Denne Konge maatte for förste Gang udstede en formelig Haandfæstning, hvori han indgik de meest ydmygende Forpligtelser: Adelens og Geistlighedens Privilegier stadfæstedes og udvidedes — og næsten al offentlig Myndighed blev lagt i disse tvende Stænders Haand. Paa Danehofferne, som i Tidens Löb fra en virkelig Folkerepræsentation vare gaaede over til blotte „Herredage," paa hvilke Prælater og Adelsmænd udelukkende styrede, skulde alle Lovforandringer foregaae; her kunde enhver Anklaget indanke sin Sag — endog fra selve Kongens Domstol.

Adel og Geistlighed anerkjendtes saaledes for de egentlig herskende Magter. Afsluttede saavel fra Folket som fra Kongedömmet indtage disse tvende Stænder en egen Plads i Samfundet, som i Tidens Löb bliver mere og mere betydningsfuld.

Om Folket er der ikke længere Tale. Svækket og ödelagt ved de blodige indvortes og udvortes Krige ere Bön-

derne mere og mere nedsunkne i Trældom og Slövhed; Stormændene rundt det hele Land kappedes om fra deres vel befæstede Borge at kue og udsuge dem og de have forlængst ophört at indtage en selvstændig Stilling i Samfundet. — Ogsaa Borgerstanden, som i andre Lande dannede den bedste Modvegt mod det töileslöse Aristocratie, var her svag; — dens Handel og Næringsdrift lammedes aldeles af Hanseforbundet og den udövede ingensomhelst Indflydelse paa det offentlige Liv.

Kongedömmet dannede vistnok endnu en selvstændig Magt i Staten, som i en dygtig Herskers Haand kunde blive farlig nok for Adel og Præstevælde. Valdemar Atterdag see vi ogsaa i den fölgende Tid for en Deel gjenoprette, hvad Christopher havde nedbrudt. Men han formaaede dog kun at redde Riget fra det vilde Anarchie; at bekjæmpe Stændernes Magt kunde nu ikke længer nytte. Til en saadan Kamp havde den danske Konge for liden Stötte i sin egen Stilling og for liden Hjælp hos Folket. Fra de ældste Tider var Danmark et Valgrige; om nogen personlig Ret kunde der derfor ikke være Tale; Kongedömmet, som hidtil havde beroet paa Folkets Valg, maatte tvertimod nu, da Adel og Geistlighed havde bemægtiget sig Folkets Plads i Samfundet, stötte sig til disse tvende Stænders Souverainitet og var derved i Grunden overgivet i deres Vold.

Vi see ogsaa under den stadig fortsatte Kamp mellem Kongedömmet paa den ene Side og Stænderne paa den anden de sidste — trods tilsyneladende Tab — i Grunden bestandig vinde mere og mere Terrain.

Vende vi os til Sverige, see vi her i de ældste Tider ligesaa simple Samfundsforholde, en ligesaa eensartet Befolkning som i Norge. De gamle svenske Landskaber vare egentlig selvstændige Stater, i hvilke Bönderne ganske styrede sig selv, om de end anerkjendte Uplandskongen som deres fælleds Overhoved. Tidligt see vi dog her, ligesom i Norge,

over disse af hinanden uafhængige Stammer en sluttet Kreds af Hövdinger og mægtige, storættede Mænd danne sig, hvorigjennem Rigets Eenhed forberededes. Men, medens denne Kreds i Norge brydes og tilintetgjöres af Kongemagten, styrkedes den og udvidedes under heldige Forholde og gjennem heldig Paavirkning i Sverige, — og vi see den tilsidst herskende, tilintetgjörende de gamle Stammers Selvstyrelse.

Folkungernes Vælde betegner ogsaa Stormandsvældets Opkomst i Sverige. Vi see Magten efterhaanden gaae mere og mere over i Hænderne paa Jarlen, Adelens Chef, indtil den sidste Jarl, Birgers Sönner selv komme paa Thronen, Istedetfor det gamle Kongedömme, Landskabernes, Stammernes Kongedömme er dermed et nyt kommet, som i Adelen maa söge sin fornemste Stötte.

Den nye Periode i det svenske Aristocraties Udvikling, som saaledes kan regnes fra Folkungernes Ophöielse paa Thronen, aabnes dog netop med en Tilbagetrængen af Stormandsvældet. Magnus Birgerson Ladulaas var en kraftig Regent, som forstod at holde de herskesyge Stormænd i Töilen. Men forgjæves stræbte han at bryde deres Magt og vi see ham senere forbinde sig med dem. Han vilde gjöre Aristocratiet mindre farligt og knytte det nöiere til Kongens Person. Men i Virkeligheden tjente de Indretninger og Bestemmelser, han i denne Hensigt gav, kun til at organisere Aristocratiet som priviligeret Stand og forōge Antallet af dets Medlemmer.

Magnus Ladulaas indförte efter tydsk og dansk Mönster Frälserusttjenesten i Sverige. Det hedder i Bestemmelsen herom af 1285: „Saasom det er værdigt, at de, som fölge os med Raad og Hjælp, nyde mere Ære, give vi dem og deres Gaardsfogeder og deres Landbönder frie for al kongelig Ret. Vi ville og, at alle Mænd, som os til Hest tjene, skulle have samme Frelse." Uagtet nu tilsyneladende Adgangen stod aaben for Enhver paa denne Maade at frelse sig og sin Eiendom, kom Bestemmelsen i Virkeligheden dog kun de Adelige til Gode; thi det var i Almindelighed kun

dem, som eiede saamegen Jord, at de ansaaes „thet frälse at kunne uppehålla medh goz,“ og som formaaede at underholde det nödvendige Fölge af Tjenestemænd og Heste. Ved Frälserusttjenesten blev saaledes det förste og vigtigste Privilegium givet Adelen og et mægtigt Skridt til at styrke og befæste dens Magt var dermed gjort. At Magnus Ladulaas med disse og andre Bestemmelser har tilsigtet noget ganske Andet, at han egentlig kun derved har tænkt at forherlige Kronens Glands, er aabenbart nok. Men i denne Tidsalder i hvilken Aldelsstanden havde sin store Mission at opfylde, i hvilken den var Culturens og Civilisationens Bærer, maatte Alt tjene til dens Udvikling, i hvad Hensigt det end blev gjort.

Det er ogsaa först egentlig efter Magnus's Tid man kan tale om et virkeligt Aristocratie i Sverige: ved Frälserusttjenesten gaves nemlig Stödet til at Stormændene fuldstændigt afsondrede sig fra det övrige Folk og afsluttede sig som en egen Stand. Deres Stilling blev derved endnu farligere, deres Magt og Indflydelse endnu större. Stammernes gamle Selvstyrelse see vi allerede i denne Tid næsten ganske tilbagetrængt. Landskabsforfatningen bestaaer vistnok endnu ved Siden af Stænderne; men i Virkeligheden har den Lidet eller Intet at betyde—; istedetfor de gamle Folkerepræsentationer ere Herredagene nu factisk optraadte som de styrende. — Paa disse Herredage deler Adelen Magten med P r æ l a t e r n e. Den svenske Geistlighed havde, om den end aldrig fik saa stor Betydning som den danske, dog tidlig erhvervet en uafhængig Stilling. Paa Skenninge Kirkemöde, som holdtes 1248 af Pave Innocents den Fjerdes Legat Wilhelm af Sabbina, fastsattes allerede dens Overvægt og fuldstændige Emancipation fra al verdslig Övrighed. Kirken kunde saaledes i Sverige tidligt gribe selvstændigt ind i Statsstyrelsen — og i Forening med Aristocratiet dannede den ved Begyndelsen af det 14de Aarhundrede en stærk, afsluttet Mellemmagt mellem Folket og Kongedömmet, lige farlig for dem begge.

Vi have allerede seet Folkets gamle provincielle Selv-

styrelse bukke under og tilbagetrænges. Kongemagten dannede dog endnu en stærk Modvægt. Men de Thronstridigheder, som udbröde efter Magnus Ladulaas's Död og som omsider ved de skrækkeligste Ulykker forödede hans Huus, skulle efterhaanden svække Kronens Anseelse. I den for det svenske Folks Velfærd saa fordærvelige Strid mellem Birger og Hertugerne Erik og Valdemar er det egentlig Aristocratiet, som væbner Broder mod Broder for under et vildt Anarchie at styrke sin egen Magt. Stormændene havde alt længe en overveiende Indflydelse paa Kongevalget, som efter Sveriges ældgamle Institutioner skulde foregaae ved Deputerede fra Almuen i de forskjellige Landskaber; de tiltoge sig nu, da Kongehuset var oprevet ved Borgerkrige, næsten udelukkende Retten til at besætte den ledige Throne. Et treaarsgammelt Barn, den sidste Ætling af Magnus Ladulaas's Slægt, hæves ved den paa Sveriges Kongestol. Sammensætninger af verdslige og geistlige Store styre nu Riget i en lang Række af Aar; at Adels- og Præstevælden maatte stige under en saadan Regjering, er begribeligt nok — ja den kan egentlig först i denne Tid siges rigtig at have befæstet sig. — Saaledes havde nu (for at bruge Geijers Ord) et nyt Sverige fuldstændigt ligesom overbygget det gamle. Istedetfor Landskabernes systema civitatum, er en Stænderstat kommen. Det er Adelen og Geistligheden, hvis Interesse stærkest fremtræde i dette ny Sverige. Ligeoverfor dem indtager vistnok Kongen endnu en ærefrygtbydende Stilling; men hans Myndighed er mere udstrakt end egentlig stærk, og den har ved Brödrestriden og Magnus Smeks Mindreaarighed lidt et alvorligt Knæk. Paa den anden Side er Almuen fra gammel Tid splittet og uden Sammenhold — og nu næsten ganske politisk umyndig, ihvorvel aldrig trælbundet og ufri saaledes som i Danmark. Det ligger allerede begrundet i Befolkningens oprindelige Eensartethed, at den svenske Bonde aldrig fölte sig ganske ufri, om han end kaldtes saaledes; men han var længst vant til at see al offentlig Magt i Hænderne paa de overmodige Adelsmænd, som med sine talrige

bevæbnede Fölger droge omkring i Landet, herjende og udsugende den fredelige Almue. — Hvad Borgerstanden angaaer, som i denne Tid begyndte at hæve sig til nogen Betydning (vi finde den förste Gang omtalt ved Valgrigsdagen 1379), saa var dens Interesse fuldstændigt skilt fra det övrige Folks. Hansestæderne havde ogsaa her tilrevet sig al Handel og Söfart; i de mægtigste Stæder som Stockholm og Visby var Befolkningen indtil over Halvparten tydsk, og de övrige vare for lidet velstaaende til at kunne faae nogen Betydning.

Vi have sögt at give et Overblik over Nordens Samfundsforholde saaledes som de gestaltede sig nærmest för Calmarunionen. Det er ved Slutningen af det trettende og Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede at vi se disse Forholde klart fremtræde i alle de tre skandinaviske Riger. Paa samme Tid som det arvelige Kongedömme i Norge under Haakon Magnusson Haalæg tilintetgjör den sidste Rest af en over Folket sig hævende Stændermagt, paa samme Tid vinde Stænderne i Danmark den afgjörende Seier under Christopher den Anden og paa samme Tid föres i Sverige mellem Kong Birger og Hertugerne Erik og Valdemar hin Brödrestrid, hvorved Adel og Geistlighed tilsidst faae Anledning til med et treaarsgammelt Barn at sætte sig selv paa Thronen. — En ny Tid opgaaer dermed over Norden. Den er mörk og sörgelig. Overalt er Oldtidens kraftige Folkeaand hensygnet: i Norge er Folket slövt og splittet, i Sverige underkuet og ulykkeligt, i Danmark trælbundet. Overalt er det de Store, som herske: hist Kongen, her Aristocraterne, og over det hele Norden har Kirken udbredt sit mere eller mindre stærke Aag. De Ideer, som saa væsentlig bidrog til at farve ogsaa Nordens Historie, den christelige og ridderlige Enthousiasme, have nu liden Betydning; thi Geistligheden er bleven for rig, Adelen for mægtig. I deres Sted see vi Stændernes snævre Interesser som de styrende; fordi Tiden er svag og ideeforladt, formaae Fyrster og Storherrer overalt at gjöre deres egne egoistiske Planer gjældende — og denne spredte Stræben giver Tidsalderen et Præg af

Sönderrevethed, i hvilken det er vanskeligt at forfölge den ledende Traad.

Det störste Værk, som fremgaar af denne paa Storværker saa fattige Tid, er Unionen mellem de tre nordiske Riger. Men i denne Begivenhed ville vi see det stærkeste Bevis paa, hvor stor Folkenes politiske Umyndighed var og hvor meget tilfældige Omstændigheder eller Stormændenes egoistiske Interesser formaaede over deres Skjæbne.

Thi Unionen var Stormændenes og ikke Folkenes Værk; den blev grundet paa og baaret af Stændernes og ikke Nationernes Interesser.

Uagtet det nære Folke- og Sprogslægtskab, de fælleds Sæder og den fælleds Oldhistorie havde Forbindelserne mellem Norge, Sverige og Danmark hidtil været svage. Stammeaanden, den stærke Selvstændighedsfölelse hos de enkelte selvstyrende Kredse, hvori Folkene vare splittede ad, havde fjernet dem fra hinanden. Saalænge hine Stammer eller Landskaber endnu bestode uafhængige ved hinandens Side, var der ingen fælleds Interesser — og en nöiere Forbindelse kunde da overhovedet ikke tænkes. De söndersplittede Folk maatte förtst hver for sig samles til en Heelhed, deres oprindelige Selvstændighedsaand maatte först kues, förend en gjensidig Tilnærmelse var mulig.

Det var det arvelige Kongedömme, som i Norge ved at tilintetgjöre Folkets gamle Selvstyrelse forbandt de gamle Stammer til en Heelhed. Som vi saae, kunde ogsaa alene ved Kongedömmet Normændene drages ind i den endnu större Forbindelse — Unionen mellem de tre nordiske Riger.

I Danmark og Sverige var det derimod Aristocratiet og Geistligheden, som blev Foreningsbaandet — först mellem Stammerne og senere mellem Folkene.

Vi have omtalt, hvorledes over det provincielle Sverige efterhaanden mægtige Stormandsslægter hævede sig. Forbundne ved fælleds Interesse slutte de sig paa det nöieste til hinanden indbyrdes og til Kirkens Hövdinger; — de blive stærke ved denne Forening og formaae nu, kuende under sig

Landskabernes splittede Interesser, at fremstille een svensk Stat, hvorfra rigtignok Folket er udelukket. Paa samme Tid har ogsaa i Danmark over de gamle Stammer en Stænderstat dannet sig. — Begge Lande befinde sig saaledes paa et Overgangsstadium i deres Samfundsudvikling. Stammerne ere tilintetgjorte; men Nationerne have endnu ikke dannet sig: mellem dem begge er Stænderne Overgangsledet.

Paa dette Punct maatte en Union mellem de tvende Riger være mulig. Stammernes afsluttede Interesser staae ei længer hindrende imellem — og först i en senere Periode skal den vaagnende Nationalitetsfölelse optræde fiendtligt mod ethvert Forbund. Det er nu Stænderinteresserne, som herske, og disse maae senere eller tidligere lede til en Union.

De aristocratiske og hierarchiske Stormænd fölte tidlig Nödvendigheden af Foreninger for at kunne herske. Det er paa denne Maade vi see dem i Danmark og Sverige forberede Statens Enhed. Men, hvor der var saa lidet skarpt adskilte Grændser som mellem Danske og Svenske, maatte det være naturligt, at de Store i det ene Land end mere udvidede denne deres Conföderation og ved en Forening med Naborigets Aristocrater sögte fuldstændigt at styrke deres Magt. Vi see allerede meget tidligt, at den svenske Adel, saasnart den kom til nogen Magt og Uafhængighed, sluttede sig til den danske. Og det kunde heller ikke være anderledes. Det ligger i Aristocratiets Væsen at afsondre sig fra det övrige Folk; thi det hersker kun ved at undertvinge og maa derfor bestandig forudsætte Uvillie hos sine Omgivelser. Om den danske Adel gjaldt dette i saameget höiere Grad, som den tildels havde en fremmed Oprindelse og Befolkningen fra de ældste Tider var ueensartet. Men ogsaa de svenske Aristokrater, skjönt oprindelig Folkets Mænd, havde efterhaanden, som vi saae, mere og mere afsondret sig — og ved Magnus Ladulaas's Privilegier blev den skarpeste Grændse optrukket mellem Fralse og Ofralse. Det var under saadanne Omstændigheder saare rimeligt, at den svenske Adels-

mand fölte sig nöiere knyttet til Danmarks Adel, med hvem han havde fælleds Interesse, end til det Folk, hvoriblandt han levede, hvis Interesser, om det havde nogen, stod i ligefrem Strid med hans. Om et saadant Sind bære ogsaa de mange Egteskaber og andre Forbindelser, som i Tidens Löb opstode mellem begge Rigers Stormænd, ja selv Sprogenes Blanding det klareste Vidnesbyrd.

Men vare Aristocraterne blevne fremmede for sit Folk, vare deres Interesser afsluttede og egoistiske, nu da de havde hævet sig til nogen Magt og Uafhængighed, maatte dette i endnu nöiere Grad være Tilfælde med Kirken og dens Hövdinger. Geistligheden optraadte strax som en afsluttet Stand; den fik ogsaa de förste Privilegier og, jo mere den udviklede sig, desto mere blev den en Stat i Staten, hvis Interesse var romersk og ikke svensk eller dansk. Vi see Prælaterne i andre Lande slutte sig til hinanden trods Nationalitet, trods den störste Adskillelse i Udvikling og Interesser; saameget naturligere var derfor en Tilslutten her, hvor Grændserne vare saa lidet skarpe, hvor ingen national Fölelse endnu havde udviklet sig og hvor Stammeaanden var knet. Kirken begyndte desuden allerede i det fjortende Aarhundrede, medens dens Rigdomme stadig forögedes, at tabe noget af sin Indflydelse over Folket. Ogsaa af denne Grund var den tilböielig til i en Forening at söge fornyet Styrke.

Af Stormandsvældet maatte saaledes med Nödvendighed en Tilnærmelse fremgaae — og ved denne Tilnærmelse blev igjen en virkelig Forening forberedt i Gemytterne.

Tanken om at stifte en Union mellem Rigerne under en fælleds Konge som Overhoved kunde heller ikke længe være Stænderne fremmed; thi den laa ganske i deres Interesse. Og det ikke alene forsaavidt de ved at forbinde sig med hinanden erholdt forögæt Styrke til at undertrykke Folket, men ogsaa i en anden, maaske mere væsentlig Henseende.

Hvorledes var nemlig Stændernes Stilling i Samfundet? Afsluttede i deres Interesser, underkue de Folket og kjæmpe

mod Kongemagten. Selv efterat de have beseiret det gamle, paa den personlige Ret eller Folkemagten sig støttende Kongedömme og efterhaanden mere og mere draget Kongen ind i deres egen Interesse, er hans Magt dem dog faretruende og indskrænkende. De mægtige Adelsmænd og Prælater lode sig ikke længe nöie med blot at herske gjennem Kongen; de vilde selv herske, og de fandt i Rigsraadet en Repræsentation, som netop var skikket for en saadan Stræben. Vi see derfor ogsaa denne Institution bestandig blive mægtigere og mægtigere og det truer tilsidst med at gjöre enhver anden Myndighed i Staten overflödig. Kongerne fandt sig naturligvis kun ilde i en saa fuldstændig Indskrænkning. De søgte derfor ogsaa at vække Modstand mod Rigsraadet, hos hvilket nu al Adelens og Geistlighedens Magt fandtes sammentrængt, og det var let tænkeligt, at de — saaledes som det ogsaa virkelig skede i andre Lande — for at opretholde sin Myndighed vilde mere stötte sig til Folket og de lavere Stænder.

For Adelen og Geistligheden i begge Riger maatte saaledes en Union under en fælleds Konge være en dobbelt Seir. Istedetfor to Konger fik de da kun een — og det en, som, idet han blev Repræsentant for Stændernes Forening, fuldstændigt var draget ind i deres Interesse. — Mod en saadan Union er det ogsaa vi see de danske og svenske Stormænd i en lang Tid stadigt stræbe hen — ikke alene ved at slutte sig indbyrdes til hinanden, men ogsaa, og fornemmelig, ved at före en stadig Krig mod Kongedömmet, saalænge indtil deres Herskesyge neppe længer taalte nogen indenlandsk Konge.

At de fra Begyndelsen ingen Bevidsthed havde om det Maal, hvortil deres Bestræbelser förte, kunde jo ikke være anderledes. Saaledes see vi enhver stor Begivenhed forberedes gjennem Generationer, som trods en tilsyneladende Strid dog ubevidst arbeide i den samme Retning. Enhver Idee behöver Tid for at modnes — og selv, naar den synes

modnet, maa dog Tilfældet komme til for at kalde den frem til Klarhed og Bevidsthed.

Men förend den er kommen til fuld Klarhed, see vi den dog ofte ligesom dukke frem hist og her i en eller anden mærkelig Personlighed. Saaledes ogsaa her. Den Union, mod hvilken Stormændene mere og mere synes at arbeide hen, blev ogsaa bebudet ved forudgaaende Begivenheder. Vi see Tanken, endnu förend den er moden til Udförelse, dukke frem hist og her, og ved disse spredte Træk kastes et klarere Lys over den Udvikling, som omsider skulde före de tre nordiske Riger sammen i en varig og betydningsfuld Forbindelse.

Paa samme Tid som i Norge det arvelige Kongedömme förte den sidste Kamp med et aristocratisk Parti blandt Folket, paa samme Tid som Stormandsvældet först klart fremtraadte i Danmark og Sverige — paa samme Tid see vi ogsaa Tanken om at stifte en Union i Norden for förste Gang fremdukke hos en af den Tids mærkeligste Personligheder. Dette Sammenstöd er mere end tilfældigt: Unionstanken aabenbarer deri sin inderlige Sammenhæng med Folkeaandens Kuelse og Stændernes Herredömme — og det bebudes os strax i de förste svage Forsög, at den nordiske Forening, naar den virkelig kommer istand, vil blive et Værk af Stormændene.

Hertug Erik af Södermanland*), Magnus Ladulaas's anden Sön, synes, efter de sparsomme Beretninger at dömme, at have været en ærgjærrig og talentfuld Herre. At han ved Hjælp af et adeligt Parti i Sverige sögte at stöde sin Broder fra Thronen, er udenfor al Tvivl. Men de samtidige Forholde i Naborigerne syntes ogsaa at indbyde til videregaaende Planer.

I Danmark kjempede Erik Menved med et mægtigt Parti blandt Adelen. Hans Egteskab med Magnus Ladulaas's Datter

*) Se om ham bl. A. Werlauff i Nord. Tidsskrift II, pag. 510—521.

Ingeborg var desuden barnlöst.*) Her maatte saaledes være et vidt Spillerum for Hertugens Rænker. Han forsömte heller ikke at benytte sig af de gunstige Forholde. Kun synes han med den Tids tvetydige og vaklende Forholde ikke rigtig at have vidst, hvilket Parti han skulde gribe, for at aabne sig Adgang til den danske Throne. Snart see vi ham forbinde sig med Hertug Christopher og de fredlöse danske Aristocrater, snart slutter han sig igjen til Kong Erik og söger at naae sit Maal ved et Egteskab med dennes Syslerdatter Sophie af Werle.

Paa samme Tid blandede han sig ogsaa i de norske Anliggender. Vi have allerede talt om, at Haakon Magnussøn Haalæg ved sin Regjeringstiltrædelse havde en Kamp at bestaae med enkelte mægtige Stormænd, hos hvem Lændermændenes Indflydelse under Erik Præstehader og de Stores Exempel i Naborigerne havde vakt Ideen om at grundfæste et Kongemagten indskrænkende Aristocrati. Meget synes at tyde paa, at Hertug Erik har sögt at sætte sig i Forbindelse med hine Misfornöiede**), og det var jo overhovedet ved Hjælp af de upatriotiske og herskesyge Stormænd alle Bevægelser i denne Tid fremkaldtes. Vi vide imidlertid, at det lykkedes Haakon fuldstændigt at beseire sine Modstandere, at det lykkedes ham ved en sjelden viis og energisk Regjering fuldstændigt at befæste det arvelige Kongedömme. Hertug Erik greb nu for at naae sit Maal en anden Vei — den eneste, ad hvilken ogsaa Norge nu kunde vindes. Han havde dennegang bedre Held. Det lykkedes ham at fornye sin allerede for længere Tid siden hævede Forbindelse med Kong Haakons eneste Barn og Arving***) Inge-

*) Dette var ikke uden Betydning; thi endskjönt Danmark var et frit Kaarrige, pleiede man dog efter gammel Vedtægt, naar Kongen efterlod nogen Sön, at vælge ham til Efterfölger.

**) Se den ovenciterede Afhandl. af Keyser i Langes Tidsskrift I, p. 17.

***) Ifölge Haakons egen skjerpede Arvelod (i Retterboden af 1302) vare nemlig Kvinder, som hidtil havde været udelukkede fra Thronen, arveberettigede.

borg — og deres Bryllup feiredes i Oslo Aar 1312. Dersom Hertug Erik virkelig har stillet sig den bestemte Plan for Öie at forene de tre nordiske Riger (og det kan ansees for utvivlsomt), syntes han nu ikke at være meget fjernet fra sit Maal. Ved sit Egteskab med Ingeborg (af hvilket Egteskab i Aaret 1316 blev födt Sönnen Magnus) var Erik sat i stand til at udöve den störste Indflydelse paa de norske Anliggender, naar Kong Haakon döde. Vi have tidligere udviklet, hvor hjælpelöst Norge maatte blive uden Konge; vi have seet, at Folket var politisk umyndigt, at ved Siden af Kongedömmet ingen selvstændige Institutioner havde dannet sig, som kunde varetage Landets Tarv. Vi kunne deraf slutte, at en Mand med Hertug Eriks Dygtighed vilde kunne i sin Kones og Söns Navn styre den norske Stat, hvorhen han vilde. I Sverige havde han et mægtigt Parti mellem Adelsmændene, af hvem han var elsket for sin Gavmildhed og sine gode Löfters Skyld, medens hans Broder Birger, ligesom alle svenske Konger siden den Tid, hadedes og truedes fra alle Kanter. Ogsaa med den danske Adel vedligeholdt han stadige Forbindelser.*)

Midt under denne rastlöse Stræben blev imidlertid Hertugen bortrevet ved en voldsom og skrækkelig Död, uden at det forundtes ham selv at see en eneste af sine mange Planer komme til fuld Modenhed. Men den Tanke, som han for förste Gang sögte at realisere: de tre nordiske Rigers Forening blev i den fölgende Tid altid paanyt gjenoptaget. Hans Optræden er derfor i höi Grad betydningsfuld og giver den, som vil forklare Calmarunionens Tilblivelse, de bedste Vink. I de mange Smaakrige, Forbund, Fredsslutninger, Overenskomster, som opfylde Begyndelsen af Aarhundredet og hvori Hertug Erik spillede en saa fremragende Rolle, see vi de nordiske Riger allerede paa en vis Maade forenede,

*) At dette virkelig var Tilfældet, kunne vi blandt andet se hos Lagerbring III, 136.

forsaavidtsom deres Politik paa det nöieste er sammenflettet, og det ene Land bestandig griber ind i det andets Anliggender. Fra Hertug Eriks Tid bliver denne Tilslutten större og större — og hans Machinationer kunne derfor i mere end een Henseende siges at have lagt den förste Spire til den Calmarske Union. De danske og svenske Aristocrater, som allerede i Hertugens Tid vare saa nöie forenede*), nærme sig nu alt mere og mere til hinanden — og det norske Kongedömme synes ved Ingeborgs Giftermaal allerede at være draget ind i den Malström, hvoraf det tilsidst skal opsluges.

Den Tanke, som i Hertug Eriks Tid endnu ikke var moden til Udförelse, de nordiske Rigers Forening, see vi nu rask nærme sig sin Realisation. Stormandsvældet, som allerede ved Aarhundredets Begyndelse var udviklet nok til at fremkalde og indtil en vis Grad understötte de förste Forsög paa at stifte en Union, befæstes stadig mere og mere; nye gunstige Forhold indtræde — og derved skal omsider kaldes til Klarhed og Bevidsthed de Interesser, paa hvilke en varig Forening kunde bygges.

Om end Erik ei selv saa noget fuldfört af det, han arbeidede for, var hans Stræben dog ikke frugteslös. Hans Sön Magnus blev, som vi allerede have seet, efter Arveloven Norges og ved Valg Sveriges Konge. Til en skandinavisk Union manglede saaledes kun Danmarks Throne. I dette Land var Erik Menveds Broder Christopher Konge — men kun af Navn; i Virkeligheden herskede Aristocratiet og Prælaterne — og disse syntes nu at maatte være saameget mere tilböielige til en Union, som over dem igjen de under Anarchiet indkaldte tydske Herrer förte et trykkende Herredömme og truede med efterhaanden at opsluge det hele Rige.

*) I de Krige, som förtes mellem Kong Erik Menved og de svenske Hertuger, se vi ligesaa hyppig danske Adelsmænd paa Hertugernes som paa Kongens Parti.

Men der manglede en Mand med den fornödne Dygtighed til at benytte sig af de heldige Omstændigheder. Magnus var et Barn og viste sig, da han voxede til, kun at være udrustet med tarvelige Evner. Vi have desuden seet, at Forholdene i Norge og Sverige endnu ikke vare ganske gunstige for en Union. I Norge var Folket endnu ikke svagt nok og i Sverige vare Stænderinteresserne ikke stærke nok. Unionen blev ogsaa factisk oplöst ved Varberger Forliget 1343, ifölge hvilket Magnus's ældste Sön Erik designeredes til Thronfölger i Sverige og den anden Sön Haakon til Thronfölger i Norge. Kort Tid iforveien havde Danmark hævet sig ud af det Anarchie, hvori de tydske Herrer havde holdt Riget; og det fik i Valdemar Christophersön Atterdag en kraftig Hersker, som syntes istand til at hævde det indenlandske Kongedömmes Anseelse.

Rigerne syntes saaledes atter fjernede fra hinanden; men en skandinavisk Forening laa altfor meget i Tidens Aand til at Tanken om den ganske kunde slippes. De Store i Sverige og Danmark arbeidede i Grunden, jo mere deres afsluttede Standsinteresser traadte frem, stadigt, om end ubevidst for den, og Rigerne syntes kun fjernede fra hinanden, for at forberedes til en endnu nöiere Forbindelse.

Hövdingerne for den svenske Adel og Geistlighed, som havde fört Regjeringen, medens Magnus var mindreaarig, viste, da han blev myndig, mere og mere at de havde faaet Smag paa selv at styre og at de kun nödig taalte en Konge over sig. Magnus blev snart ligesaa forhadt og truet som Birger havde været det för ham. De svenske Kröniker tale meget om hans lastefulde Liv og sige, at Rigsraadet tog Forargelse af hans Sæder; men Sagen var nok egentlig den, at de mægtige Adelsmænd og Prælater, som sadde i Raadet, selv vilde före Regjeringen og toge Kongen det meget ilde op, naar han forsögte at tilegne sig den ham lovligt tilkommende Magt.*) Selv den svage og udygtige Magnus var

*) Fra norsk Side tales ikke et eneste Ord om Magnus's slette Sæ-

disse herskesyge Stormænd for myndig. Vi see dem derfor snart gjöre formeligt Oprör mod ham. For et Syns Skyld satte de hans egen Sön, Thronfölgeren Erik, i deres Spidse — og Magnus blev snart nödt til at afstaae denne saagodtsom det hele Land. Efter Eriks pludselige Död 1359 blev han vistnok paanyt erkjendt for Sveriges Konge; men med den ustyrlige Adel forligtes han ingensinde. Han sögte paa den ene Side at gjöre ialfald for en Del sin Ret som Hersker gjældende, medens Rigsraadet paa den anden viste den störste Afskye for alt, hvad der lignede kongelig Myndighed.

Truet og hadet af Aristocratiet og Prælaterne sluttede Magnus sig til den danske Kong Valdemar. Ogsaa denne Regent havde et mægtigt Parti blandt de Store at kjæmpe med. Efter at have ved sin Klogskab og Udholdenhed reddet sit Land fra det sörgeligste Anarchi, sögte han tillige at kue Stændernes Overmagt. Men dette Forsög vakte en farlig Modstand mod ham, hvorved den Bygning, han i sin Regjering saa möisommeligt havde opfört, nær var blevet omstyrtet.

Disse to Konger havde saaledes hver i sit Rige de samme Fiender at kjæmpe mod — intet Under derfor, at de sluttede sig sammen. Hos Valdemar synes Tanken om en Union mellem de tre nordiske Riger atter at dukke frem. For end mere at styrke sit Forbund med Magnus fik han en Forlovelse istand mellem sin Datter Margrethe og Magnus's Sön Haakon, som allerede i lang Tid havde været Norges og senere ogsaa valgtes til Sveriges Konge. Trods de svenske Stormænds Modstand blev Ægteskabet fuldbyrdet og syntes at maatte blive af Betydning; thi Valdemars eneste Sön Christopher, som i lang Tid havde været sygelig, döde samme Aar (1363). Men det var et urimeligt Forsæt at ville stifte en Union i Norden uden Adelens og Geistlighedens

---

der; tvertimod kaldes han her den Gode og den Hellige. Torf. Hist. Rer. Norvg. IV, 453. o. a.

Samtykke; vi have tilstrækkeligt udviklet, at netop og alene paa disse tvende Stænders Magt og Interesser en virkelig og varig Forening kunde bygges. Derfor maatte ogsaa Valdemars Forslag strande.*) Thi baade han og Magnus vare de Stores Fiender.

Medens Kongerne forbandt sig til gjensidig Styrkelse af deres Magt, havde ogsaa Stænderne sluttet sig nöiere til hinanden og de hævede sig truende i begge Riger mod de Forsög, som gjordes paa at indskrænke deres overhaandtagende Vælde. Isærdeleshed vare de svenske Store ustyrlige. Opbragt over Magnus's Forbindelse med den myndige Valdemar Atterdag havde det svenske Rigsraad endog formaaet Haakon til at gjöre formeligt Oprör og tage sin Fader tilfange. Magnus indsaa nu, at han ikke vilde kunne fastholde den mindste Rest af Myndighed, saalænge han havde Stormændene ved sin Side; opmuntret ved Forbundet med den danske Konge jog han derfor fire og tyve af de mægtigste Herrer i Landflygtighed. Men derved havde han ogsaa fældet Dommen over sig selv. De Landflygtige droge til Tydskland og tilböde Albrecht af Mechlenburg Thronen. Med en Flaade vendte de derpaa tilbage til Sverige, hvor det lykkedes dem at faae Albrecht hyldet til Konge ved Morasten. Magnus og Haakon erklæredes af Rigsraadet for afsatte — og i Slaget ved Enköping 1365 blev den Förste fangen, medens Haakon trak sig tilbage til Norge, som i denne urolige og oprörske Tid med den störste Kjærlighed og Troskab holdt fast ved sine Arvekonger.

Noget senere bröd Stormen lös mod Valdemar. Den

*) At Valdemar har tænkt sig en virkelig Union som Fölge af Margarethes Ægteskab, kan synes tvivlsomt nok, da hans ældste Datter Ingeborg havde en Sön, som maatte ansees nærmest berettiget til Danmarks Throne. Men man ser dog, at han maa have næret store Planer til en nöiere Forening mellem Rigerne, siden han satte saa overordentlig Pris paa dette Ægteskab og for at faae det istandbragt, anvendte saamegen List og Magt.

jydske Adel gjorde et farligt Oprör og forbandt sig med de Svenske, Hansestæderne, Holstenerne og Mecklenburgerne. Valdemar kunde ikke modstaae en saa mægtig Coalition, men flygtede bort fra sit Rige, som imidlertid var prisgivet til Anarchiet. Det lykkedes ham vistnok senere at splitte sine Fienders Forbund og paa denne Maade erhverve Fred, men kun med de störste Opofrelser. Kort Tid derefter döde han og efterlod som den nærmest berettigede til Riget Albrecht den yngre af Mecklenburg (1375.)

Tilsyneladende vare de nordiske Riger mere fjernede fra hinanden nu end tilforn. Hvert Land havde sin Konge og den svenske havde endogsaa stillet sig i et fjendtligt Forhold til de to andre. Men det var kun i Norge Kongerne havde noget at betyde; — i Virkeligheden var netop nu Forholdene saa gunstige for Union som de overhovedet kunde blive.

Vi have fulgt Ideen om at stifte en Forening mellem de nordiske Riger fra dens förste Fremtræden hos Hertug Erik — og seet den gjennem det hele fjortende Aarhundrede beskjæftige Stormænd og Fyrster. Allerede deraf fremlyser det, at denne Tanke ingenlunde var tilfældig opstaaet i en urolig og ærgjærrig Mands Hjerne, men at den stod i Overeensstemmelse med Tidens hele Udvikling og derfor bestandig mere og mere maatte nærme sig sin Realisation.

Vi befinde os ved Enden af Aarhundredet: lader os overskue, hvorledes Forholdene nu gestaltede sig i de tre nordiske Riger.

I Sverige see vi Stormandsvældet ligesaa höit steget, som Folket dybt sunket. Under de blodige Borgerkrige, som opfyldte det fjortende Aarhundrede, bleve Almuerne paa det Frygteligste mishandlede af de stridende Adelspartier. Vi have allerede længst seet Folkets Magt brudt; udmarvet og udsuget, nedböiet af de store Naturulykker, som i denne Tid rammede Landet, havde det nu ingen Modstandskraft længere.

Aristocratiet og Prælaterne kunde saaledes ganske skalte

og valte med Riget efter deres egne afsluttede Interesser. Allerede tidligere, medens Folket dog endnu havde en Villie, saa vi dem sætte deres snæverhjertede Politik igjennem. I et heelt Aarhundrede have de fört en stadig Krig med Kongedömmet, afsat og fordrevet den ene Konge efter den anden, uagtet, som det synes, Almuen i Almindelighed hang ved dem. Med Magnus's og Haakons Fordrivelse ere de omsider befriede for den sidste Rest af Folkeungernes gamle Kongehus — og Kongedömmet synes dermed ganske at have tabt sin Plads i det svenske Statssamfund.*) For et Syns Skyld beholdes dog endnu Navnet, og Albrecht indkaldtes paa Sveriges Throne. Men de Store brugte ham kun til at faae Magnus bort — og han maatte snart udstede en Fuldmagt, ifölge hvilken Rigsraadet egentlig blev Kongen og Kongen kun dets ypperste Tjenestemand.**)

I et saadant Forhold laa dog Spiren til ny Tvedragt; saalænge der fandtes en svensk Konge, maatte han söge at gjöre ialfald nogen Myndighed gjældende, om han end udelukkende skyldte de herskesyge Stormænd sin Stilling. Heller ikke Albrecht tænkte at holde sine overdrevne Tilsagn. Han blev snart kjed af at være „et Afgudsbillede, som man paa samme Tid böier sig for og foragter“ (Lagerbring). For at hævde sin Kongelige Myndighed og tiltvinge sig en selvstændig Stilling i Staten omgav han sig med tydske Leietjenere og sluttede sig paa det nöieste til sine mægtige Forbundne — Hansestæderne tilligemed adskillige tydske Fyrster, som netop i denne Tid nærede de störste Planer med Hensyn til de nordiske Riger. Men derved blev Forholdet mellem ham og de svenske Stormænd mere og mere spændt. Disse Albrechts tidligere Forbundsfæller, som trods Folkets Önske for at tjene egen Interesse fik ham ophöiet paa Thronen, see vi nu stille sig fiendtligt

*) Geijer. Sv. Folk. Hist. I, 215.

**) Lagerbring. Svea. Rikes Hist. III, 539.

mod ham, da han röber Lyst og Villie til selv at herske. Og inden kort Tid bröd dette Misnöie ud i aabenbart Oprör.

Saaledes syntes det som om ingen Konge kunde holde sig inden Sveriges Grændser, som om Kongemagten stadig skulde blive de herskesyge Rigsraader til Besvær. Under disse Omstændigheder kunde Unionstanken ikke ligge fjern — og i Virkeligheden syntes Alt forberedet til dens Realisation i det svenske Statssamfund. Kongedömmet var siden Albrechts Thronbestigelse blevet Folket fremmed, truedes desuden og bekjæmpedes fra alle Kanter. Almuen var underkuet, Borgerskabet tydsk og i det Væsentlige udelukket fra alt offentligt Liv. De styrende Interesser vare saaledes kun Adelens og Geistlighedens — og for dem maatte en Union være i höieste Grad velkommen.

Uagtet Rigsraadet nemlig allerede længst havde tilrevet sig saagodtsom al Magten, behövede det dog stadig en Navnekonge for at herske. Dertil var Albrecht bestemt; men Forsöget viste, at en indenlandsk Konge aldrig ganske kunde blive Stormændenes Dukke. Under en fremmed Hersker, en Unionskonge, som ved at udstrække sin Magt over tvende Riger i Grunden ingen beholdt tilbage og som sjelden ved sin personlige Nærværelse kunde udöve nogen Indflydelse, maatte Rigsraaderne blive eneraadige. Deres Tanke vendtes derved naturlig mod Danmark.

Vante til under Albrechts Regjering at see Kongedömmet forestille en udenlandsk Magt i Staten kunde det ikke saare i mindste Maade deres Patriotisme (om de ellers havde nogen) at see en fremmed Hersker beklæde Sveriges Throne. Og desuden var den danske Stænderkonge dem neppe fremmed. Vi have ofte nok udhævet, at den Svenske Adel og Geistlighed i Sæder, i Udvikling, i Interesser, ja selv i Sprog og Slægtskabsforholde havde langt flere Beröringspuncter med den Danske Adel og Geistlighed end med sit eget Folk.

I Danmark vare Forholdene ligesaa gunstige og maaske endnu gunstigere for en Union, forsaavidt som Folket her var endnu mere underkuet, Stænderinteresserne endnu mere

fremtrædende. De danske Stormænd havde ved Valdemar Atterdag erfaret, at Kongedömmet kunde blive dem farligt nok — og de vilde derfor vistnok gjerne see, at en Forening med de svenske Stænder gav dem Anledning til at styrke hinandens Magt. Mod Slutningen af det fjortende Aarhundrede udviklede sig desuden et nyt Forhold, som mægtigt skulde bidrage til at före disse tvende allerede tilforn saa nöie forbundne Riger sammen i en virkelig Union.

Vi have tilforn berört, hvilket Herredömme Hansestæderne udövede over Nordens Handel, hvorledes de overalt havde draget Borgerskabet i de store Byer ind i deres Interesse og paa denne Maade trukket al Velstand til sig. Ved at blande sig ind i indvortes Stridigheder havde de ogsaa erhvervet den störste Indflydelse paa de tre nordiske Rigers Politik og offentlige Liv, navnlig i Danmark, hvor Valdemar Atterdag i den Fredsslutning, han kort för sin Död indgik, endogsaa havde maattet tilstaae dem en afgjörende Stemme ved Kongevalget.*) Forbundne med adskillige tydske Fyrster syntes de nu at nære endnu större Planer med Hensyn til Norden. Ved deres Understöttelse blev Albrecht af Mecklenburg Sveriges Konge. Hans Brodersön, Albrecht den yngre, syntes efter Valdemar Atterdags Död at være den nærmest berettigede til Danmarks Throne. Flere tydske Fyrster, hvoriblandt selve Keiseren, forbandt sig ogsaa til at understötte ham, ligesom de paa samme Tid vare komne overens om, at staae Albrecht af Sverige bi**).

Norden truedes saaledes af en almindelig tydsk Invasion, for hvilken Danmark saameget mere maatte frygte, som dette Land allerede tidligere gjentagne Gange var bleven oversvömmet og herjet af de holstenske Grever. Men ogsaa i Sverige forbandt sig med Stormændenes Villie mod den kon-

*) Dahlmann, Geschichte von Dänemark II, 54.

**) Suhm, Hist. af Danmark XIV, 3.

gelige Myndighed Hadet mod Albrechts fremmede Leiesvende. Paa denne Maade havde de svenske og danske Stormænd i Tydskerne en fælleds Fiende — og deri var et nyt Tilknytningspunct mellen dem, som ikke kunde være uden Betydning.

I Virkeligheden syntes nu altsaa Tiden at være nær til at realisere hin Union mellem Sverige og Danmark, mod hvilken gjennem et heelt Aarhundrede alle de Styrende — Aristocrater og Prælater, ja selv Kongerne — overhovedet Alle, undtagen Folkene selv, stadigt, om end for det meste ubevidst, havde stræbt hen.

Og nu, da saaledes Alting syntes forberedet, see vi ogsaa den Personlighed optræde, som besad Dygtighed nok til at benytte sig — i Norge af Tilfældet, i Danmark og Sverige af Interesserne til omsider at fuldföre det saa længe forberedede Værk.

Tredie Capitel.

Calmarunionen stiftet ved Dronning Margrethe. — Betragtninger over dens senere Historie.

Dronning Margrethe, Valdemar Atterdags Datter, var allerede fra sin tidligste Barndom udkaaret til Foreningsbaandet mellem de tre nordiske Riger. Elleve Aar gammel blev hun, den danske Prinsesse, gift med Haakon, Norges og Sveriges Konge. Men dette Ægteskab syntes i Begyndelsen at skulle faae en ganske anden Betydning end den, hvortil det var bestemt. — Vi have fortalt, at de svenske Stormænd, allerede længe opbragte over Magnus's og Haakons Forbindelse med Valdemar, nu gjorde formeligt Oprör og i Slaget ved Enkjöping berövede dem Sveriges Krone. Forgjæves sögte Haakon senere at fortrænge sin Medbeiler; trods en Række kostbare Krigstog, som for Nordmændene utvivlsomt vare i höieste Grad byrdefulde, opnaaede han dog intet

andet end at befrie sin gamle Fader fra Fangenskabet, medens han maatte afstaae fra alle Fordringer paa den Svenske Throne. For Nordmændene var dette vistnok en Lykke, forsaavidtsom de nu ikke længere skulde dele deres Konge med et andet Rige. I Virkeligheden spores ogsaa fra denne Tid en Forbedring i Rigets indre Bestyrelse. Haakon synes at have været en retsindig Hersker, som oprigtig vilde sit Lands Vel, og det Norske Folk var derfor, skjönt standset i sin Udvikling og forarmet, dog paa en vis Maade lykkeligt under hans Regjering. — Men det kunde ikke vare længe, för hans ærgjærrige Dronning Margrethe begyndte at udöve Indflydelse. Allerede i Aaret 1370 havde hun paa Akershuus födt Sönnen Olaf; som Moder til Rigets Arving maatte hendes Magt og Anseelse stige. — Vi see imidlertid snart hendes Planer strække sig videre end til Norge; klog, kraftfuld og ærgjærrig havde hun stillet sig et Maal, hvis Opnaaelse hendes egen Stilling og Tidens hele Retning maatte berettige hende til at haabe. — Aar 1375 döde Valdemar Atterdag. Vi have allerede omtalt, at han efterlod som nærmest Berettiget sin ældste Datter Ingeborgs Sön, Albrecht den Yngre af Mecklenburg. Imidlertid havde denne, da Danmark var et frit Valgrige, ingensomhelst sikker Adkomst til Thronen og kunde blot stötte sig til Stændernes almindelige Vedtægt at vælge den nærmeste Arving. Som Tydsker og understöttet af de Holstenske Grever maatte han desuden mishage de danske Aristocrater, hos hvem Grev Geerts Herredömme var i frisk Minde. Dronning Margrethe vidste med List at betjene sig af disse Omstændigheder til at fremme sin egen Söns Valg. Paa Herredagen i Odense kunde imidlertid Rigets Raad ikke blive enigt, idet Mange ytrede Frygt for en Forbindelse med Norge, hvor Kongemagten var stærk. Men de Fleste betænkte udentvivl Fordelene af at staae under en Konge, som tillige maatte udstrække sin Magt over et andet Rige; Margrethe havde desuden ved Gaver gjort Geistligheden til sin Ven; ved gode Lövter vandt hun omsider ogsaa Adelen —

og paa denne Maade sattes Olafs Valg igjennem*). Men han maatte först udstede en stræng Haandfæstning, hvori de största Privilegier indrömmedes Adel og Geistlighed. Saaledes viste sig allerede her disse Foreningers Betydning; stiftede ved Stændernes Hjælp, skulde de ogsaa kun tjene til at styrke deres Magt, medens Folkene, som i Kongerne havde sine naturlige Beskyttere, stadig saae sit Önske tilsidesat. Normændene maatte ialfald nödig see, at deres Thronarving blev draget ind i Forbindelser, hvis fordærvelige Indflydelse paa Landets Styrelse de allerede tilforn havde erfaret; men politisk umyndige og uden al Deeltagelse i de offentlige Forhandlinger see vi dem ikke gjörenogensomhelst egen Villie gjældende ligeover for Kongehuset. De erfarede heller ikke nogen umiddelbare Virkninger af det Forhold, hvori Riget var traadt til Danmark; thi Haakon sees, skjöndt ligesaavel som Margrethe Formynder for sin Sön, dog saagodtsom stadig at have opholdt sig i Norge. Allerede 1380 döde imidlertid denne Konge i sin fulde Manddomskraft, til Sorg for Normændene, som i ham ogsaa tabte sin bedste Beskytter — og Aaret efter hyldedes Olaf Haakonsson i Nidaros. Saaledes var nu Foreningen mellem Danmark og Norge factisk indtraadt — og Norge syntes atter at skulde opleve de ulykkelige Tider under Magnus Eriksen. Men ogsaa i en anden Henseende maatte Haakons Dödsfald blive et Vendepunct for dette Land. Thi fra nu af var Dronning Margrethe sat istand til at udöve den största Indflydelse paa alle offentlige Anliggender. Vistnok see vi i Olafs Mindreaarighed en Formynderregjering, med Drotseten Ögmund Finnson i Spidsen og for övrigt bestaaende af en Del verdslige Rigsraader optræde som den

*) Hvad Hansestæderne angaar, som i denne Tid betragtedes og behandledes som de egentlige raadende i Nordens Anliggender (Suhm. XIV, 8), saa önskede de vistnok helst, at den tydske Fyrste kom paa Thronen. Men de vovede vel neppe at modsætte sig de danske Stænders forenede Önske. Deres Samtykke blev dem desuden afkjöbt med store Privilegier og Indrömmelser.

egentlig styrende. Men der behöves kun et flygtigt Kjendskab til de norske Forholde for at indse, hvor let det maatte være for den kloge Margrethe at virke paa denne Regjering, som hverken kunde stötte sig til Folkets Kjærlighed eller til mægtige Stænders Interesse — og som desuden var sammensat af Mænd, for hvem enhver sand Fremadstræben, ja alt politisk Liv maatte være fremmed. I enkelte adspredte Træk se vi ogsaa nu hendes Indflydelse klart fremtræde. Saaledes fortælle de islandske Annaler, at Erkebiskop Thronds af det Nidarosiske Capitel ensstemmig udvalgte Efterfölger Haakon Ivarsson nödtes til at vige for den Danske Lægmand Nicolaus*). Aaret efter blev ogsaa Skaalholts Bispestol besat med en Dansk Mand*). At disse Valg maatte mishage Normændene, synes klart nok; de kunne derfor alene tilskrives Margrethas Indflydelse. For hende maatte det ogsaa være af Vigtighed at gjöre sig Kirkens Hoveder gunstige; thi disse udövede den största Indflydelse i Rigsraadet og vare overhovedet de Eneste, som der optraadte med nogen Selvstændighed. Naar hun havde sikret sig Kongedömmet gjennem sin Sön og Geistligheden gjennem dens Hövdinger, syntes hun at kunne styre Norge, hvorhen hun vilde.

I Danmark vare Vanskelighederne större, men ogsaa dem bekjæmpede hun ved sin Klogskab og Udholdenhed. Den i Begyndelsen urolige og ildesindede danske Adel vidste hun at knytte til sin egen Interesse og ordnede ligeledes de indviklede Forholde med Hansestæderne, som siden Valdemar Atterdags Tid endogsaa havde faaet overladt det hele Skaane i Pant.

Saaledes syntes hun endelig at have frie Hænder, og kunde nu udelukkende virke for den Tanke, til hvilken hun havde helliget sit Liv: de tre nordiske Rigers Forening. —

*) Isl. Ann. pag. 340, 358 o, fl.

**) Allerede 1372 var Bergens Bispestol, rimeligvis efter Margrethes Önske, blevet besat med Danskeren Jacob. — Isl. Ann. pag. 324.

Thi dette Maal sees hun allerede nu klart at have stillet sig for Öje. Samme Dag som den endelige Tractat med Hansestæderne om Skaanes Tilbagegivelse blev undertegnet, samme Dag som hun altsaa fik frie Hænder, samme Dag böd hun ogsaa sin Sön at antage Titel af sand Arving til Sverige*). Og i Virkeligheden syntes de svenske Samfundsforholde at give det meest berettigede Haab om, at denne Titel ikke blot vilde blive en tom Trudsel; thi allerede dengang herskede der et stort Misnöie mellem Stormændene og Kong Albrecht, som trods gjentagne Forlig stadig vedblev at begunstige sine tydske Yndlinger.

Et Tilfælde skulde imidlertid for det Förste standse Margrethes Planer. Aar 1387 döde Olaf Haakonsson, Norges og Danmarks Konge og Sveriges Arving, kun sexten Aar gammel, pludseligt paa Falsterbode Slot i Skaane. Under saa oplöste og ubefæstede Forholde, som de, hvorunder Norden nu befandt sig, syntes dette Dödsfald at bebude store politiske Omvæltninger. Allermeest skjæbnesvangert og betydningsfuldt maatte det dog være for Normændene. Om den Maade, hvorpaa de optoge deres Konges Död, give de Islandske Annaler en characteristisk Oplysning. Det hedder i dem, at Olaf „forsvandt,“ at de Danske sagde ham död, men at hos Nordmændene derimod det Rygte gik, at han kun var draget paa en Pilegrimsfart**).

En saa dyb Sorg vakte altsaa denne sextenaarige Ynglings Död hos det Norske Folk, at det endogsaa ikke kunde overtale sig til at troe derpaa. Men det er heller ikke underligt. Med Olaf Haakonssen uddöde den sidste mandlige Spire af Norges gamle Kongeæt — denne Æt, som besad Folkets hele Kjærlighed, Troskab og Hengivenhed, denne Æt, som ved efterhaanden at sammentrænge al offentlig

*) See Paludan-Müller, dissertatio de foedere inter Daniam Sveciam, et Norvegiam auspiciis Margarethæ reginæ icto. — Pag. 5 og 123.

**) Isl. Ann. pag. 340, 358 o. fl.

Myndighed hos sig omsider var bleven Eet med Staten. I Normændenes Sorg over deres unge Konges Död ligger derfor ogsaa skjult en Ahnelse om, hvilken mörk og usikker Fremtid der nu ventede den Norske Stat. — Men ogsaa for Margaretha maatte denne Begivenhed komme uventet og ubeleiligt. Olaf tog Retten til Norges og Danmarks og Prætensionerne paa Sveriges Throne med sig i Graven. Det var dog ikke derpaa, men paa Tidsomstændighederne i det Hele taget Margrethe havde bygget sit Haab om at forene de tre nordiske Riger — og hun tabte derfor ingenlunde Modet.

Til Danmarks Throne syntes efter Olafs Död den eneste Berettigede at være Albrecht af Mecklenburg. Men Margrethe havde ved sin Klogskab vidst at knytte Stændernes — navnlig Geistlighedens Interesse nöie til sin egen; Uvillien mod en af de Tydske understöttet Konge, som maatte blive Stormændenes Magt farlig, kom hende desuden her atter tilhjælp og förend Albrecht endnu havde kunnet gjöre et eneste Skridt til at hævde sin formeentlige Ret, var Margrethe allerede af de Danske udnævnt til Rigets fuldmægtige Frue og Formynder.

I Norge syntes hendes Magt alvorligere truet. Thi det var kun den blinde Vedhængen ved Kongehuset, som havde forenet Normændene med Danmark, og Olafs Död gav dem saaledes Anledning til at bryde en Forbindelse, der af Alle undtagen Geistligheden maatte betragtes med Ugunst. Og dog havde heller ikke her Margrethe store Vanskeligheder at kjæmpe mod. Den Norske Stat var nu, da dens Centrum, det arvelige Kongedömme svigtede, nedsunken i en fuldkommen Hjælpelöshed; den lignede en Eiendom, der mangler Herre. I Virkeligheden fandtes der ved Olafs Död ingen efter Loven Arveberettiget til Norges Throne. Nærmest beslægtet med den afdöde Konge var Albrecht den Yngre af Mecklenburg; næst ham kom Albrecht af Sverige, endnu

fjernere*) begge Hafthorssönnerne Jon og Sigurd og deres Börn, Haakon Jonsson og Haakon Sigurdsson. Men ingen af dem kom ind under nogen Bestemmelse i Arveloven**).

Under disse Omstændigheder — medens Folket slövt og politisk umyndigt kun ventede paa, at den rette Arving skulde fremstille sig — var det altsaa Rigsraadet, hvem det paalaa at varetage Landets Interesse. Vi have allerede tilforn omtalt, hvor svag og utilstrækkelig denne Institution var i Norge. Af de verdslige Høvdinger, som sadde i Raadet, havde kun faa Rigdom og Anseelse nok til at udöve nogen virkelig Indflydelse — og selv disse faa vare under et uindskrænket Kongedömme, under simple og uudviklede Statsformer saare lidet opvante i et politisk Liv og derfor ogsaa uskikkede til at fatte og gjennemföre en energisk Beslutning. De geistlige Rigsraader derimod formaaede vistnok endnu at optræde med nogen Selvstændighed og sees ogsaa at have været de egentlig styrende. Men heller ikke de havde vel noget dybere Blik for Statens Interesse og vare desuden allerede længst ved Gaver og Privilegier vundne for Dronning Margrethe†). Navnlig synes Erkebispen Vinold Henriksen at have været ivrig for hendes Sag, ja han kan vel ansees for Hovedhjulet i Bestræbelserne for atter at forene Norge med Danmark. Aar 1387 reiste han endog ned til det sidstnævnte Land, og var med at undertegne det Document, hvorved Margrethe af de skaanske Stænder erklæredes for Rigets Formynder††). Han vendte nu tilbage

---

*) Det vil sige, naar man regnede fra Olaf, saaledes som Loven böd. Derimod vare de af Alle de nærmest beslægtede med Kongehuset, da de kun gjennem eet Kvindeled nedstammede fra Haakon Magnusson Haalæg.

**) Se Langes Tidsskrift I, 229—30. En Slægtskabstavle findes Samll. til det Norske Folks Sprog etc. III, 489.

†) Se f. E. Diplomatarium Norvegicum I, 510, II, 488, 514 o. fl.

††) Suhm XIV, 189. Vinold synes iövrigt at have været en Udlænding; ialfald kaldes han saa Samll. III, 483.

til Norge og har formodentlig ogsaa her anvendt al sin Indflydelse til hendes Fordeel.

Kort efter, den 2den Februar 1388, afgav ogsaa Rigsraadet endelig den Erklæring, at det havde valgt Dronning Margrethe til Rigets fuldmægtige Frue og rette Husbonde*).

Grunden til dette Skridt angives vistnok ikke udtrykkeligt; men man har utvivlsomt holdt sig til den Bestemmelse, at, naar ingen efter Kongearvetallet til Thronen Berettiget fandtes, skulde den private Arvelov befölges — og ifölge den gik Moder i tredie Arv efter Sön**). Rigsraadets Beslutning var saaledes lovlig nok — og det kunde vel heller ikke være anderledes i et Land, hvor man holdt saa strængt paa Loven. Men paa den anden Side synes det dog klart, at, dersom der havde været virkelig Kraft eller Patriotisme hos Nogen af Raadets Medlemmer, vilde de have grebet den Leilighed, som frembödes, da „Arven tömtes i Norge“, til at lösrive Landet fra fordærvelige Forbindelser — og man kan heller ikke tvivle om, at Folket vilde have været mere tilfreds ved at see en indfödt, med Kongehuset nær beslægtet og anseet Hövding som t. E. en af Hafthorssönnerne paa Thronen end den fremmede Danske Frue. Men der manglede overalt Kraft og Selvstændighed, ja de faa gjenlevende Repræsentanter for de gamle Hövdingeslægter viste ikke engang nogen personlig Ærgjærrighed — og paa denne Maade kom saaledes Norge ved Tilfældets Magt, Folkets Umyndighed, Rigsraadets Svaghed og Geistlighedens Egennytte ind i en ny Forbindelse med Danmark.

Dronning Margrethe, som i Virkeligheden ledede af en stor Tanke og ikke af tom Forfængelighed, var imidlertid betænkt paa at gjöre denne Forbindelse varig.

---

*) Dipl. Norv. III, 477.

**) Langes Tidsskrift I, 230. Annalerne, pag. 323, hvor det hedder: „Tok þá drotning Margrét Noreg i erfd eptir son sin etc.“ Saaledes er det altsaa blevet opfattet af Almuen.

Hvad hun först maatte söge at bringe i Orden for at naae sin Hensigt, var Arvefölgen i Norge efter hendes Död. Da hun paa en vis Maade kunde siges at grunde et nyt Dynasti, dreiede Spörgsmaalet sig om, hvem der var hendes nærmeste Arving. Dette var uimodsigeligt hendes Söstersön, Albrecht af Mecklenburg; hun erklærede ogsaa Rigsraadet — rimeligvis for et Syns Skyld — at hun helst önskede ham til Efterfölger; men da han, efter hvad Rigsraadet klarligen beviste, havde fört Vaaben mod Riget og der fölgelig ikke kunde være Tale om ham*), var den nærmest Berettigede hendes Sösterdatterssön, Erik af Pommeren, som desuden gjennem sin Morfaders Moder Eufemia nedstammede af norsk Kongeæt. I en den 16de Februar 1388 udstedt Kundgjörelse anerkjendte ogsaa Rigsraadet Erik som ret Arving til Norge**) og stadfæstede dette ved et nyt Brev det fölgende Aar†).

Saaledes havde Margrethe fuldstændigt erobret det Norske Kongedömme; selv var hun bleven udvalgt til Rigets Formynder og regjerende Dronning, og til sin Efterfölger havde hun seet anerkjendt sin Pleiesön, det syvaarsgamle Barn Erik, hvem hun ogsaa havde bestemt til Redskab for sine fremtidige store Planer.

Om det norske Folks egen Sindsstemning under alle disse Forhandlinger, i hvilke Margrethe med Bispernes Hjælp afgjorde dets Skjæbne, vides kun saare lidet. Imidlertid fremlyser dog paa enkelte Steder en aabenbar Uvillie og Mistillid til hendes Styrelse. Det heder saaledes etsteds i Annalerne††): Tekinn til Konungs yfir allan Noreg ok

*) Han döde desuden, som bekjendt, samme Aar.

**) Huitfeldt (Quartudg) pag. 51—53.

†) Dipl. Norv. III, 484. — Drosten Haakon Jonsson, Jon Hafthorsons Sön, havde tilforn höitidelig erklæret, at han ingen Ret havde til Norges Throne — hvilket ogsaa efter Lovens Ord var fuldkommen rigtigt.

††) Isl. Ann. pag. 350.

Sviaríki af herrum og ríkisins rádi så maðr er Eirikr heitir. Var þessi maðr sagðr systurson drotningar Margrétar, en faderni hans væri i þydverskuland. Fannst óllum Noregs mónnum litið um þá breitni ok einkanliga i skattlöndum". Her udtales, som vi see, endog en ligefrem Tvivl om Margrethes Redelighed. Ogsaa paa andre Steder fremdukker noget Lignende; Islænderne viste saaledes stundom endog aabenbar Opsætsighed*) — noget, som paa lang Tid ikke havde været Tilfælde, da de saavelsom alle andre Nordmænd vare vante til den mest ubetingede Lydighed mod Kongerne**).

Dog disse enkeltvis optrædende Spor af Misfornöielse kunde ikke være af nogen Betydning. Idet hele taget fölte Folket sig for stærkt bundet til Loven og var for slövet og svagt til at gjöre nogen kraftig Villiesytring gjældende. Margrethe havde saaledes i Virkeligheden med Kongedömmet erobret selve Staten; det stod i hendes Magt at styre den, hvorhen hun selv vilde, og hun kunde derfor nu, da Norge i hendes Person var forenet med Danmark, udelukkende opoffre alle sine Kræfter til ogsaa at forene Sverige med Danmark.

Det Maal, hun her havde sat sig, fremböd tilsyneladende större Vanskeligheder, men var dog i Virkeligheden langt mere begrundet i de naturlige Forholde. Medens hendes Stræben i Norge intet virkeligt Grundlag havde og alene skyldte sin Fremgang til Folkets Svaghed og Tilfældet eller i det Höieste enkelte Prælaters kortsynede Egennytte, kunde

*) Isl. Ann. pag. 352 og 362.

**) At et Par af de mest anseede Hövdinger, saaledes især begge Hafthorssönnerne, uagtet de begge endnu levede (Se Saml. IV, pag. 124 fgg.) ikke deltoge i de Forhandlinger, hvorved Margrethe og Erik af Pommeren ophöjedes paa Thronen, kan maaske ogsaa ansees som Bevis paa Misfornöielse med Margrethes Styrelse.

Her maa desuden erindres Historien om den falske Olaf, og den Tiltro, han trods de störste Usandsynligheder vandt.

hun her støtte sig til sande og stærke Interesser, ja til en heel Udvikling. Vi have fortalt, at de Danske og Svenske Stænder i Sæder og Interesser havde saameget Fælledsskab, at de i Grunden stadig arbeidede mod en Forening. Anledningen syntes omsider kun at mangle, og denne gav Kong Albrecht, idet han vilde gjöre det Svenske Kongedömme til en Magt — ikke ved at stötte sig til Folket, men til forhadte Udlændinger.

Mellem Margrethe og Albrecht var Forholdet alt i længere Tid spændt. Han havde berövet hendes Gemal og Svigerfader Sveriges Throne; hun havde tvende Gange berövet hans Brodersön Danmarks Throne. Selv mente han desuden som Sön af Eufemia, Magnus Smeks Söster, at have Arveret til Norge og ansaa sig tilsidesat ved Margrethes Udkaarelse i dette Rige. Det havde derfor længe tegnet til Krig mellem dem — og den bröd ogsaa nu virkelig ud. Vi see i denne Krig som stridende Parter — ikke Danmark mod Sverige — men paa den ene Side Tydskere, paa den anden de forenede Svenske og Danske Stænder.

Allerede i Aaret 1387 havde nemlig de Svenske Stormænd formeligt opsagt Albrecht Huldskab og Troskab. Det Tilfælde, som bragte den længe ulmende Misfornöielse til at bryde lös, var Rigsdrosten Bo Jonssons Död. Formedelst sin umaadelige Rigdom og Magt ansaaes denne Mand for at være Aristocratiets egentlige Chef; det var ogsaa ham, der i 1369 var „saasom Kongens vældige Embedsmand indsat over hans Hof, Huus og Gaarde, Fogder og Tjenere, endog med Ret til at straffe paa Livet.“ Ved hans Död fik derfor Albrecht Mod til at bryde med de Store, og han gjorde nu Paastand paa en Deel af Krongodserne, som de ulovligen havde tilegnet sig.*) Denne Fordring var tilstrækkelig til at vække en blodig Borgerkrig, hvoraf Sverige i flere Aar paa det Frygteligste mishandledes. Albrecht, som saa sig forladt af Stormændene, fordi han var en Udlænding, omgav

*) Geijer. Sv. Folk. Hist. I, 217—18.

sig nu mere end tilforn med tydske Leietropper og erholdt Bistand hos Hertugerne af Mecklenburg tilligemed adskilligt andre tydske Fyrster. — Men, ligesom Kongedömmet, saaledes see vi ogsaa Stænderne stötte sig til fremmed Hjælp. Og hvad var naturligere end, at de vendte sig til de med dem saa nöie forbundne Danske Stænder?

Allerede den 22de Marts 1388 udstedte tolv Rigsraader, Executorerne af Bo Jonssons Testamente og de mægtigste Hövdinger for det Svenske Aristocratie et Brev, hvori de paa Rigets menige Mænds Vegne*) erklære, at de ville have Margrethe til deres Dronning og aldrig slutte nogen Fred med Kongen uden hendes Villie. — Mod saa farlige Fiender inden selve Rigets Grændser kunde Albrecht ikke staae sig; i Slaget ved Falkjöping, den 24de Februar 1389, hvor han kjæmpede mod en forenet svensk og dansk Hær, berövedes han ogsaa paa engang Kronen og Friheden.

Saaledes vare Danmark og Sverige forenede under Margrethes Scepter. Baandet mellem Rigerne syntes vistnok endnu löst og tilfældigt. Men vi have seet en heel Udvikling gaae iforveien og forstaae deraf, at Tilfældets Betydning her var vækkende og fremskyndende. — De Svenske og Danske Stormænd, hos hvem den mere og mere isolerede Stilling mellem et underkuet Folk og et frygtet Kongedömme tidlig havde vakt Trangen til Foreninger, maatte med Glæde gribe den Leilighed, som nu frembödes til at danne en over hele Norden sig strækkende Confóderation, hvori deres Magt vilde styrkes. Allerede tilforn ved mange Baand knyttede til hinanden, behövede de kun at fortsætte, hvad de havde begyndt — og paa denne Maade syntes Veien banet for Margrethe, naar hun ogsaa her sögte at gjöre Foreningen mellem Rigerne varig og stærk. — Hendes Besræbelser gik for det Förste ud paa at faa Norges Arvekonge, Erik af Pommeren,

---

*) At dette kun var en betydningslös Formel, behöves neppe at tilföies. De Svenske Stormænd vare længst vante til kun at handle paa sine egne Vegne.

ogsaa anerkjendt som sin Efterfölger i Danmark og Sverige. — I Danmark mödte der hende ingen Modstand. Hun havde forstaaet at vinde de danske Stænder og havde gjort dem Fordelene af en Union indlysende. 1396 blev Erik hyldet i Viborg, efter at have udstedt en Haandfæstning.

De svenske Stormænd gjorde derimod i Begyndelsen en Deel Vanskeligheder. Dette kom dog ingenlunde af nogen Uvillie mod Forbindelsen med Danmark*) — og Margrethe fik dem snart overtalt til at indvillige i hendes Önske, idet de betænkte, hvormeget deres Magt vilde stige under en fremmed Konge, som desuden endnu var et Barn. Hun lod derfor Erik hente fra Danmark. Han kom, ledsaget af den fornemste Danske Adel**), og hyldedes efter gammel Viis ved Morasteen som Sveriges Konge.

Paa denne Maade var altsaa Norges Arveherre blevet Repræsentanten for de danske og svenske Stænders Forening.

Aaret efter, den 21 Juni, blev Erik i Calmar kronet som Norges, Sveriges og Danmarks Konge. I Anledning af denne sjeldne Höitidelighed var en glimrende Forsamling af Stormænd fra det hele Norden kommet sammen. Brevet, som udstededes om Kroningen, er undertegnet af tvende Erkebiskopper, 10 Biskopper, 5 andre Prælater og 50 Rigsraader og Riddere — Danske, Svenske og Norske om hinanden***). Alle disse mægtige Mænd vare dog ikke komne sammen for blot at overvære en Cermonie; at mange og vigtige Sager her ere blevne afgjorte, synes klart allerede

*) Rimeligvis kun af Frygt for at lide Skaar i deres frie Valgret, for hvilken de nu i saa lang Tid havde kjæmpet.

**) Ericus Olai pag. 151. Illa (Margaretha) in Sueciam introduxit Ericum ducem Pomeraniæ, comitante pæne tota Daniæ baronia. Occurebat autem tota militia Sueci. — Man sammenligne hermed i Foreningen mellem Sverige og Norge 1819 den Bestemmelse, at de svenske Mænd kun skulde ledsage Kongen til Grændsen og der skulde de Norske modtage ham. — Norges gl. Lov. III, 146.

***) Suhm XIV, 406—9.

deraf, at Forsamlingen vedvarede uafbrudt gjennem hele den fölgende Maaned. Skjönt det meste af, hvad der forhandledes, er forblevet os ubekjendt, vide vi dog, at en Sag mellem Kong Erik og den Svenske Oprörer Sven Sture her paadömtes i Forening af det Svenske, Danske og Norske Raad*). Saaledes see vi Stormændene i de trende Riger allerede nu handle i den bedste Overeensstemmelse, blande sig ind i hinandens Anliggender, afgjöre dem i Fælledsskab — og heri viser denne Union sig at være mere end en blot Personalunion; heri viser den sig stöttet til et stærkt Grundlag, hvorfra den i Tidens Löb stadig mere og mere maatte kunne udvikle sig. — Men endnu tidligere stöde vi paa Tegn, der vidne om noget Lignende.

I de Underhandlinger, som förtes mellem Margrethe, de mecklenburgske Hertuger og Hansestæderne om Kong Albrechts Lösladelse, optræde saaledes de trende nordiske Rigers Raad undereet. Allerede Aar 1393 svarede Margrethe de Hanseatiske Gesandter, som sögte at bilægge Striden mellem hende og Albrechts Forbundne, at hun ingsn afgjörende Beslutning kunde fatte, fordi det Svenske og Norske Rigsraad var fraværende. Og senere ved Mödet i Helsingborg 1394, Falsterbode og Lindholm 1495**) er det ikke alene Dronningen, men de trende Rigers Raad, der selvstændig optræde som de underhandlende Parter ligeoverfor Mecklenburgerne og Hanseaterne.

Vistnok har Margrethe selv ivrig virket for, at de Store saaledes sluttede sig sammen; thi for hende, som stedse havde det Maal for Öie at samle Norden til et stærkt og varigt Statsforbund, maatte dette Middel synes det eneste kraftige og rigtige, hvormeget det end truede med at styrke Stænderne paa Kongemagtens Bekostning. Men hun vilde

*) Et Brev om denne Sag findes aftrykt i Paludan-Müller, diss. etc. pag. 111—12.

**) Suhm XIV, 590—609.

dog Intet have udrettet, dersom der ikke allerede tilforn havde existeret stærke Tilknytningspuncter — og deri altsaa, at Stormændene, efter neppe endnu at have været forenede et Par Aars Tid under det fælleds Overhoved, allerede vise saamegen Overensstemmelse og formaae med saamegen Lethed at handle i Fælledsskab, see vi det stærkeste Bevis paa, hvor vel Unionen var forberedet i Gemytterne og Interesserne.

Det maatte være en naturlig Tanke at ordne og paa en varig Maade sikre en Forbindelse, som begyndte under saa betydningsfulde Auspicier og hvem alle Forholde bebudede en saa lang, indholdsrig Fremtid. Dronning Margrethe havde vistnok seet Erik anerkjendt som sin Eftermand i Norge, Danmark og Sverige. Men saalænge intet Videre var bestemt om Rigernes gjensidige Forhold til hinanden i Fremtiden, bar Forbindelsen endnu Tilfældighedens Præg og syntes at være en blot og bar Personalunion som t. E. den mellem Norge og Sverige i Magnus Eriksens Tid. Alt syntes dog nu modent til en inderligere Forening, ja en saadan kunde allerede siges at være indtraadt, og manglede kun Stadfæstelsen, det ydre Stempel, for klart at fremtræde.

Margrethe, hos hvem vi ligesom hos enhver fremragende historisk Personlighed see Tanker klare og bevidste, der endnu dunkelt gjærede i Samtiden, havde allerede længe næret den Plan ved en höitidelig Act at stadfæste, ordne og for bestandig sikre de nordiske Rigers Forening.

Ved Forsamlingen til Nykjöbing Aar 1396 gav det svenske Rigsraad sit Samtykke til denne Plan*) og erklærede sig beredt til sammen med de Norske og Danske Stormænd at afhandle om en bestandig Fred mellem Rigerne. Endnu tidligere, rimeligvis paa det store Möde i Falsterbode**) 1395,

*) Se Suhm XIV, 616—624.

**) Paludan Müller, pag. 41.

har udentvivl Margrethe truffet Overeenskomst herom med det Norske og Danske Rigsraad.

Saaledes var Alting forberedt — og det syntes jo ogsaa naturligt, at Dronningen ikke kunde möde nogen alvorlige Hindringer, naar hun sögte at stadfæste en allerede længst bestaaende og paa mægtige Interesser stöttet Forening.

Desto besynderligere maa det forekomme os, at denne Stadfæstelse ikke blev givet; thi saaledes forholder det sig i Virkeligheden.

Vistnok blev paa hint berömte Möde i Calmar Meget omhandlet til at styrke og for bestandig befæste den nordiske Forening; et Brev udstededes ogsaa, hvori Rigernes gjensidige Forholde ordnedes og Betingelserne for den fremtidige Union fastsattes. Men det Hele er i höieste Grad ufuldstændigt og bærer saavel, hvad Form som Indhold angaar, Præget af at være et Hastværksarbeide uden al Gyldighed eller bindende Kraft**). Hvad der kan have forhindret Dronning Margrethe fra at fuldföre sit Værk, som allerede var saa vidt fremadskredet, at det kun syntes at behöve den ydre Stadfæstelse, er vistnok et vanskeligt Spörgsmaal; saameget synes ialfald vist, at denne det förste Unionsdocuments Ufuldstændighed vidner tilstrækkelig om, hvor lidet klar Tanken endnu stod hos Unionens Stiftere.

Imidlertid var dog nu den nordiske Forening et Factum. Stöttet til Folkenes Svaghed og Stormændenes Interesser bærer den i sig stærke Spirer til en fremtidig Udvikling, som ingenlunde er afhængig af Dronning Margrethes eller Kong Eriks Personer — og hvad der endnu er dunkelt ved det förste Document, maa derfor opklares, naar Unionens sande Væsen i Tidens Löb bestandig mere og mere træder frem.

---

*) Dette er udförligen bevist i Paludan-Müllers oftere citerede Dissertation.

Man har talt meget om, hvad Unionen kunde blive for de nordiske Riger, hvad dens store Stifterinde havde bestemt den til at blive — og man har skudt Skylden for at den virkelig ikke kom til at svare til dette Ideal paa de fölgende Unionskongers Svaghed og Uforstand. Nogen Sandhed ligger der jo vistnok heri; — men i det Hele taget forekommer dog et saadant Raisonnement uhistorisk og uholdbart.

Enhver Begivenhed og navnlig en epochegjörende kan kun forstaaes, naar man betragter den i sin Sammenhæng med en heel Udvikling. Nuvel — hvilken var den Udvikling, som gik forud for Calmarunionen? Vi have i det Foregaaende forsögt at skildre den; vi have seet, at den i Sverige og Danmark var en Kamp mellem — paa den ene Side Stænderne, der bestandig udviklede sig, paa den anden Folkemagten og Kongedömmet, der bestandig tilbagetrængtes.

Af denne Udvikling forberededes Calmarunionen. Deri see vi ogsaa dens sande Betydning: — forberedet gjennem Stormændene, gjennem deres Kamp mod Kongedömmet, gjennem deres gjensidige Tilslutten, stiftet ved Stormændenes Hjælp, maatte den ogsaa kun tjene deres Interesse.

Den Tanke, som for en flygtig Betragtning synes at maatte have været den væsentlige i Unionen: af Nordens trende Lande at danne et stærkt Stadsforbund, som ved sine forenede Kræfter var istand til at modstaae fremmed Herredömme — denne Tanke havde derfor vistnok sin Betydning i Unionens förste Stiftelse, men var dog ikke og kunde ikke være Grundtanken. — Istedetfor imod fremmed Indtrængen var Unionen nemlig snarere vendt imod Folkene selv, imellem hvilke den tilsyneladende stiftedes; thi ved den havde endelig Stormændene opnaaet, hvad de gjennem et helt Aarhundrede directe og indirecte, bevidst og ubevidst havde stræbt imod: en over det hele Norden sig strækkende Stænderconföderation, som syntes stærk nok til fuldstændigt at kue Folkene under sig.

Derfor vare ogsaa Folkene bestandig fremmede for Uni-

onen: — fremmede for den i dens Forberedelse, i dens Stiftelse og i dens Udvikling. Den forberededes gjennem en Tilslutten af Stormændene, hvori Folkene ingen Deel havde, gjennem en Kamp mod Kongedömmet, som endogsaa ligefrem stred imod deres Önske. Den stiftedes uden nogensomhelst Deltagelse fra deres Side. I alle de Forhandlinger, ved hvilke Foreningen mellem Danmark og Sverige efterhaanden stærkere og stærkere knyttedes, er det Adelsmænd og Prælater, som styre; den kuede Almue og det fremmede Borgerskab nævnes ialfald kun for et Syns Skyld. Ja, Folkene kom neppe engang til Kundskab om det Statsforbund, som Stormændene havde sluttet — og de lærte det först senere at kjende gjennem dets Ulykker.

Men Unionen var ikke alene vendt imod Folkene; forberedet og stiftet gjennem Aristocratiet og Prælaterne, maatte den ogsaa svække Kongedömmet. I en lang Række af Aar kjæmpede Stænderne uafbrudt mod Kongedömmet og indskrænkede det bestandig mere og mere; ved Unionen vandt de endelig sin sidste Seier. Saalænge der nemlig endnu gaves en Dansk eller Svensk Konge, var hans Magt dog, om end truet, ogsaa selv truende; thi han kunde jo stötte sig til Folket — og dette var, ialfald i Sverige, misfornöiet med sin Trældom og derfor bestandig beredt til at hæve sig mod de overmodige Stormænd. Unionskongen derimod var ganske draget ind i Stændernes Interesse, og hans Magt derfor kun et Navn; thi han repræsenterede Unionen, og Unionen var Stormændenes for Folket fremmede Værk.

Men dette den nordiske Forenings sande Væsen: — en Stænderunion, fra hvilken Folkene vare udelukkede og i hvilken Kongemagten er bleven et Navn, — see vi dog ikke klart fremtræde i dens förste Stiftelse. Dronning Margrethe var en altfor kraftfuld Herskernatur til at kun skulde taale nogen Indskrænkning i sin Myndighed. Tvertimod see vi hende saavel i Danmark som Sverige tæmme Aristocraternes Overmod og give Kongedömmet noget af dets tabte An-

selse tilbage. Men hun støttede sig dog i sin Stræben udelukkende til Stormændene, og det Værk, hvortil hun havde helliget sit Liv, maatte ifölge sin Natur kun komme dem til Gode. Fra vort Standpunct maa vi derfor snarest sagt kalde hendes Politik kort synet. Og dog vilde dette være en Uretfærdighed. Selv den Störste, den mest Begavede kan kun tjene sin Tids Interesser — og i det Tidsrum, hvormed vi her beskjæftige os, var det alene Stændernes Interesse, som formaaede at gjöre sig gjældende. Aristocratiet, hvis Magt bestandig voxede, Geistligheden, hvis Magt begyndte at dale, sögte begge Stötte i en Union. Dronning Margrethe bragte Unionen istand — og tjente derved altsaa begges Interesse.

At hun virkelig gjorde dette, skulde ogsaa den fölgende Tid noksom vise. I over hundrede Aar vare Sverige og Danmark forenede under een Konge, og i denne Tid kom Unionens sande Væsen bestandig mere og mere frem. Den fornægter nu ikke længer sin Oprindelse; det er Stormændene, navnlig Prælaterne, som stedse fornye den — og for hver Fornyelse see vi ogsaa deres Magt og Privilegier mere og mere stige, indtil de ved Calmar-Recessen af 1483 stige til deres Höieste. Her bestemtes, at Kongen ingen nye Medlemmer skulde optage i Rigets Raad uden de Övriges Samtykke, at Adelen skulde faae indehave Pantegods fra Kronen uden al Tjeneste og Tyngsel, at den skulde faa befæste sine Gaarde og der selv nægte Kongen Adgang, og endelig, at hver god Mand — verdslig eller geistlig — skulde være Konge over sin egen Landbo. Under saadanne Omstændigheder maatte Kongemagten kun være et Navn: saavel i Danmark som Sverige see vi ogsaa nu Rigsraadet mere og mere bestemt optræde som det egentligt styrende: — Aristocratiet er gaaet over til et formeligt Oligarchi.

Men i dette Unionens udelukkende Forhold til Stormændene og til Stændermagtens Styrelse laa baade Spiren til dens Udvikling og til dens Oplösning: — **Folket** maatte ogsaa engang komme til sin Ret.

Det er i Sverige vi see den vaagnende Nationalfölelse bryde Unionens Lænker. Danmark var — maaskee ligesaameget af tilfældige som naturlige Grunde — blevet Hovedlandet; derfor vaagnede det danske Folk, skjönt allermest trykket under Stormandsvældet, aldrig til nogen klar Bevidsthed om Unionens sande Væsen; men derfor hadedes den ogsaa desto mere af det Svenske Folk, som aldrig ganske havde ladet sig trælbinde og som desuden i Foreningen med Danmark saa et fremmed Voldsherredömme. Her see vi derfor Folkeaanden hæve sig mere og mere truende, væbne Engelbrecht Engelbrechtson og Sturerne mod Rigsraadets og de Stores egennyttige Unionspolitik, og omsider med Gustav Wasa sætte en national Konge paa Sveriges Throne.

Nu var Folket kommet til sin Ret, og en ny Forening med Danmark dermed for lange Tider en Umulighed.

Fjerde Capitel.

Calmarunionens Betydning for Norge — Oversigt over Norges Historie under Unionen.

Calmarunionens Tidsalder frembyder mange Exempler paa, hvorledes en kortsynet Politik styrede Staternes og Folkenes Skjæbne; men neppe nogensteds see vi en större politisk Umyndighed, end den, det, norske Folk og dets Styrere lagde for Dagen, idet de lode sig drage ind i Statsforbundet med Danmark og Sverige. Det vakte ikke alvorlige Betænkeligheder hos Nogen at see Dronning Margrethe skalte og valte med Riget som hun selv fandt for godt. Tvertimod vare de fleste Norske Rigsraader hendes villigste Redskaber. Vi see dem derfor stadig ved Siden af Svenske og Danske deeltage i de Forhandlinger, i hvilke Margrethe

forberededede sit store Værk, ja selv under hiint Udkast til en Union, som udstededes t Calmar 1397, nævnes fra Norsk Side et Par verdslige og geistlige Hövdinger. Og dog maatte de, dersom der havde været Spor af sand politisk Indsigt hos dem, ialfald her faae Syn for, i hvor höi Grad denne Forbindelse var fremmed for den Norske Stats Udvikling, hvor farlig den kunde blive for Rigets Selvstændighed.

At Unionen egentlig stiftedes mellem Sverige og Danmark, fremlyser allerede i dens förste Begyndelse. Disse Riger vare ogsaa forberedede for et saadant Statsforbund, ja deres hele Udvikling stod i den bedste Overeensstemmelse dermed. Norge derimod indtraadte i Foreningen aldeles uforberedt og maatte ifölge sin eiendommelige Udvikling strax komme i en skjæv Stilling.

Allerede Magnus Eriksens Historie har vist os, hvormeget den Norske Stat led under selv den löseste Forbindelse med et fremmed Rige. Nu var Norge indtraadt i et fast og varigt Statsforbund — og det et Forbund af den Natur, at Alt, hvorpaa Staten hidtil havde hvilet, maatte forrykkes. Norge var fra gammel Tid et Arverige; gjennem en lang Aarrække havde efterhaanden al offentlig Myndighed, alt politisk Liv concentreret sig i det arvelige Kongedömme. Ved Unionen derimod kom Landet i Forbindelse med Valgriger og blev derved ogsaa selv et Valgrige. Var nu Stat og Folk forberedede til en saa pludselig og i hine Tider saa gjennemgribende Forandring? Ingenlunde! Folket kjendte fremdeles ikke, forstod fremdeles ikke nogen anden Regjeringsform end det arvelige Kongedömmes; vant til bestandig at böie sig for Kongens personlige Ret var det aldeles uskikket til at gjöre sin Valgret eller overhovedet nogensomhelst selvstændig offentlig Myndighed gjældende. Allerede heri altsaa viser sig Norges falske Stilling. Men ogsaa i andre Henseender maatte det snart komme tilsyne, hvor fuldstændigt uforberedt den Norske Stat var.

Det laa i Unionens Aand og dens Bestemmelser, at,

medens Kongedömmet repræsenterede Foreningen, skulde hvert Riges Raad styre de særskilte Anliggender. Heri viser ogsaa Unionen sin inderlige Sammenhæng med Stændermagtens Udvikling; thi den naturlige Fölge af et saadant Forhold var, at Kongemagten svækkedes, medens Rigsraadet, Stændernes Repræsentation, mere og mere maatte stige i Betydning. Dette stod i den bedste Overeensstemmelse med den danske og svenske Stats Retning, men stred tvertimod den Norskes.

I Sverige og Danmark nemlig, hvor et mægtigt fremadstræbende Aristocrati havde hævet sig over Folket, indtog Rigsraadet allerede længe en selvstændig og fremragende Plads —; stöttet til tvende mægtige Stænder, stræbte det mere og mere at fortrænge Kongedömmet, at gjöre det overflödigt i Samfundsordningen, og havde i Virkeligheden allerede vist, at det baade vilde og kunde være den egentlig Styrende. Hvor ganske anderledes forholdt det sig derimod i Norge? Her var Kongedömmet Alt, Rigsraadet Intet — og saaledes maatte det ifölge Folkets og Statens Udvikling fremdeles blive. Folket var vant i Kongedömmet at see sin eneste Stötte og kunde ingenlunde fatte en Myndighed, som ikke umiddelbart udgik fra Kongen. Staten havde ikke formaaet at udvikle af sig en stærk og afsluttet Stændermagt, til hvilken Rigsraadet kunde stötte sig. Saaledes var denne Institution i Norge svag og ubefæstet og ingenlunde istand til at spille nogen selvstændig Rolle ligeoverfor Kongedömmet. Nu skulde den dog styre Riget og optræde med Kraft i de mest indviklede Forholde — nu var det netop Rigsraadet, det gjaldt. Hvorledes formaaede det at opfylde et saa vanskeligt Hverv? Spörgsmaalet maa allerede ved det Foregaaende være besvaret: vi have seet Rigsraadet svigte under langt mindre vanskelige Forholde — hvormeget mere nu!

Foreningen med Danmark og Sverige tilintetgjorde saaledes den Norske Stats eneste, sikre Stötte — og gav den Intet til Erstatning. Forberedet gjennem Stænderne, stöttet til Stændernes Interesser maatte den bringe en Stat Fordærvelse, i hvilken ingen Stændermagt havde udviklet sig.

Den eneste Redning for Norge var derfor at lösrive sig og dertil syntes et saa löst knyttet Forbund, som Calmarunionen i Virkeligheden var, at maatte give den bedste Anledning. — Men Folket var altfor umyndigt og svagt, de faa verdslige og geistlige Hövdinger for lidet politisk oplyste til at iværksætte en saa afgjörende Beslutning — og saaledes kom Norge dybere og dybere ind i Forbindelsen, som et villielöst Bytte for de danske og svenske Stænder. Thi dertil maatte det omsider komme.

Naborigernes Aristocrater tiltoge sig efter haanden udelukkende den Valgret, som det Norske Folk ikke kunde udöve, og droge paa denne Maade Kongedömmet mere og mere ind i deres Interesse, medens Norge blev forsömt. Allerede herved havde de i Grunden Spillet vundet. Gjennem Kongen kunde de styre den norske Stat, hvorhen de vilde — og det maatte være dem let at overvælde det nivellerede og svage Folk. Stænderne vare som sagt hiin Tids Culturmagter; kun de havde Interesser at kjæmpe for, kun de havde politisk Bevidsthed — og derfor vare de Danske Aristocrater, skjönt neppe synderlig udmærkede ved deres Cultur, dog Norges Bönder og Bondehövdinger uendeligt overlegne. Overhovedet — det gjælder endnu og gjaldt i langt höiere Grad for hin Tid — et nivelleret Folk maa altid tillige være svagt; thi hos det er ingen Elementer til Udvikling, og kun hvor der er Udvikling, er der Kraft. Norge havde vistnok i Geistligheden en egen, om end hverken uafhængig eller mægtig Stand — og i Virkeligheden skulle vi ogsaa see, at den endnu en Tid formaaede at opretholde Rigets Selvstændighed; men dens afsondrede Stilling og afsluttede Interesser vare lidet skikkede til at indgyde Folket Tillid — og den formaaede derfor med sin bedste Villie ikke at redde en Stat, som allerede i saa lang Tid havde fört en Skintilværelse og som intet sandt Grundlag havde at stötte sig til.

Unionens Betydning for Norge maatte derfor være en Erobring: — de danske Stænder droge det norske Kongedömme ind i deres Interesse, og den norske Stat, som i

Kongedömmet havde sin eneste Stötte, blev derved deres sikre Bytte.

Men denne „fredelige" Erobring behövede, skjönt forberedet gjennem Aarhundreder, dog lang Tid, förend den kunde siges fuldendt. Vi skulle give et Overblik over dens Historie.

Dronning Margrethe döde 1412. Gjennem sin hele Regjering arbeidede hun ufortröden paa at gjöre det nordiske Statsforbund stærkt og varigt; begavet med en sjelden Kraft, Samtiden langt overlegen, havde hun forstaaet at tæmme de svenske og danske Aristocraters Overmod, at holde de stridige Partier inden deres Skranker. Selv Normændene, som dog fölte, at hun havde draget Riget ind i fordærvelige Forbindelser, gave hende det Lov „at hennar liki hefir engi verit til rádi ok ríkisstjórnar".*)

Efter hendes Död tiltraadte Erik Regjeringen over de tre forenede Riger. Unionen udfoldede under ham mere og mere sit sande Væsen, og navnlig skulde Norge snart erfare, hvor lidet Gavn det kunde höste af en for Folkets og Statens Udvikling fremmed Forbindelse.

Erik var erkjendt for Norges Arvekonge endnu længe förinden han valgtes i Sverige og Danmark. Det Norske Folk havde fundet sig heri og dets politiske Bevidsthed var ogsaa dermed beroliget. Slövt og uden al Deeltagelse i det offentlige Liv havde det neppe engang nogen klar Kundskab om, at dets Konge tillige havde besteget Danmarks og Sveriges Throner — end sige, at det skulde have opfattet den endnu nöiere Forbindelse, hvori Norge var traadt til disse tvende Lande. Normændene betragtede Erik stedse som deres Konge — og de ventede rimeligvis, at han vilde betragte sit förste Rige ogsaa som sit Hovedrige. Men denne

---

*) Ann. Isl. pag. 386.

Forventning, om den virkelig blev næret, skulde snart skuffes.

Norge blev allerede i Eriks Tid tilsidesat og forsömt. En viis Politik syntes vistnok at maatte tilsige Unionskongerne netop at stötte sig til dette Land, i hvilket Kongedömmet var stærkt. Men Statsklögt var i hine Tider sjelden; og desuden tiltrak Norge som et lidet civiliseret og afsidesliggende Land sig neppe den fremmede, med Forholdene ubekjendte Herskers Opmærksomhed.

Erik var rimeligviis allerede af Dronning Margrethe opdraget til at betragte Danmark som Hovedriget. I dette Land opholdt han sig ogsaa næsten bestandig; til Sverige kom han kun sjelden og til Norge næsten aldrig.

Hvorledes det under saadanne Omstændigheder maatte staae til med den norske Stat, kunne vi let tænke os. Her var Kongen uundværlig — og nu skulde man dog stadig undvære ham. Ikke engang nogen ordentlig Rigsstyrelse sees at være indsat i hans Fraværelse. Raadet bestod vistnok, men var som sædvanligt svagt og aldeles uvirksomt. De faa storættede og anseede Familier havde fordetmeste trukket sig tilbage mellem Bönderne og viste större og större Ligegyldighed for det offentlige Liv; heller ikke Biskopperne optraadte med nogen synderlig Kraft; et Par af dem vare desuden Danske, og derfor neppe synderlig interesserede for Norge. Riget befandt sig saaledes i et Slags Oplösningstilstand. Kongen havde været den Norske Stats saagodtsom eneste Samholdskraft, og nu, da han var borte, fjernede derfor de enkelte Landsdele sig mere og mere fra hinanden. De kongelige Embedsmænd synes at have styret næsten ganske uafhængig hver i sit District, og for at fuldende Statens Elendighed, begyndte nu Lehnsvæsenet, som allerede længe havde bestaaet i Danmark, ogsaa at indföres i Norge. Erik selv synes aldeles ikke at have bekymret sig om de norske Anliggender. Det var ham kun om at gjöre at faae Penge til sin kostbare Krig med Holsten, og i Norge havde han netop en Privateiendom, som han kunde

udsuge efter Behag. Hans hovedsagelige Regjeringshandlinger her vare derfor idelige Paalæg og Skatteindfordringer af den fattige Almue — noget, hvori hans „Fogder“ synes at have staaet ham troligen bi. Folket lod sig i lang Tid taalmodig mishandle; det var vant til at böie sig for Kongens personlige Ret og formaaede derfor neppe at gjöre nogen alvorlig Modstand. Kun hist og her hörer man en Klage; i et enkelt District see vi Almuen befrie sig fra en altfor besværlig Foged*); men dette var dog kun spredte Træk; — nogen enig eller alvorlig Villies ytring spores ikke. Saaledes skulde det nu vise sig, hvor fordærveligt det var, at Kongedömmet ingensomhelst Control havde. Saalænge Thronen beklædtes af indfödte Herskere, som i Folkets Velfærd saae sin egen Fordel, befandt Alle sig vel derved; Unionskongerne derimod havde liden eller ingen Interesse af Norge, og Landet var derfor nu hjælpelöst overladt i en snæver Egoismes Vold.

Imidlertid havde i Naborigerne Forholde udviklet sig, som ogsaa indvirkede paa Norges Anliggender, og som, idet de rystede Unionens svagt sammenföiede Bygning i dens Grundvold, syntes at maatte blive skjæbnesvangre for dette Land.

Vi have sagt, at Unionens sande Væsen ikke kom klart frem under Dronning Margrethe. I Virkeligheden gik hendes kraftfulde Politik ud paa intet mindre end at danne af Nordens trende Riger et enigt Statsforbund, hvis Samholdskraft var et stærkt Kongedömme. Men dersom hun havde været i Besiddelse af sand Statsklögt, vilde hun have indseet, at intet stærkt, intet fastknyttet Forbund kan stiftes, fra hvilket Folkene ere udelukkede; — og det var jo netop Tilfælde med Unionen. Hun vilde have indseet, hvad Udgang en Forening maatte faae, som stiftedes mellem herskesyge Stormænd, der ingenlunde forbandt sig for at sammensmeltes,

*) Dipl. Norv. I, No. 670, 696, 697. II, 680, 681, 683.

men kun for gjensidig at styrke sit Voldsherredömme. Selv döde hun for tidligt til at erfare den sande Natur af det Værk, for hvilket hun havde opofret sit Liv. Men hendes Efterfölgere, Unionskongerne, skulde snart föle, i hvilken falsk Stilling de befandt sig. Erik sögte, som det synes, at fortsætte Margrethes Politik. Men den havde nu udspillet sin Rolle og Erik bar sig desuden plumpt og uklogt ad. Han gav det Danske og Svenske Rigsraad paa en altfor tydelig Maade tilkjende, at han vilde ydmyge deres Vælde, og foer i sine Bestræbelser for at sammensmelte Rigerne aldeles hensynslöst frem. Hvad der navnlig opbragte de svenske og danske Stormænd, var hans Machinationer for at faae sin Brodersön Bugislaw af Pommeren anerkjendt som sin Eftermand; thi de ansaae dette som et Indgreb i deres Valgrettighed. Under disse Omstændigheder tegnede det alt mere og mere til alvorlige Uroligheder. I Sverige flammede allerede siden 1432 Oprörsflammen höit i Veiret. Almuen havde her grebet Leiligheden til at lægge sit dybe Had mod Unionen for Dagen, og den fandt i Adelsmanden Engelbrecht Engelbrechtson en dygtig Anförer.

Ogsaa til Norge, hvor ellers Alting pleiede at være ligesom uddöet, strakte disse Uroligheder sig. Men de antoge her en anden Charakter. I Sverige og Danmark, hvor der dog var et politisk Liv, see vi Klagerne bestandig rettede paa det Almindelige, Bestræbelserne sigtende til at gjennemföre en total Forandring i Statsstyrelsen. I Norge derimod var Folket svagt og splittet; det fandt desuden ikke som den Svenske Almue i enkelte misfornöiede Aristocrater dygtige politisk oplyste Anförere — og Urolighederne bleve derfor her kun holdningslöse, spredte Bondeoplöb, fremkaldte ved enkelte, altfor iöinefaldende Bröst i Styrelsen. De bleve ogsaa snart standsede, og Norge forholdt sig senere roligt.

I Sverige og Danmark var imidlertid Eriks Stilling bestandig bleven værre og værre. Han opholdt sig tilsidst som en Landflygtig paa Gotland, og vovede neppe at ind-

finde sig igjen i sine Riger — saa dybt var Kongemagten sunken. Det danske Rigsraad sendte ham omsider et formeligt Opsigelsesbrev, og de Svenske fulgte snart Exemplet. I Danmark indkaldtes Christopher af Bayeren, Eriks Sösterсön, som Rigsforstander; i Sverige var allerede tidligere Carl Knutson Bonde udvalgt til denne Post.

Saaledes syntes Unionen for det Förste oplöst og for Norge var der nu altsaa en bequem Leilighed til at rive sig lös af et Baand, hvis Fordærvelighed maatte være klar for Alle.

I Virkeligheden blev der ogsaa et Forsög gjort. Erik var afsat af det danske og svenske Rigsraad, men ingenlunde af Normændene, som tvertimod bestandig holdt fast ved ham. I Norge havde man heller ikke de samme Klagemaal mod ham som i Danmark og Sverige. Navnlig kunde hans Bestræbelse for at faae Bugislaw anerkjendt som sin Eftermand, ingenlunde mishage Normændene, da de jo netop hang fast ved Kongedömmets Arvelighed. Erik var desuden engang anerkjendt som Norges Arvekonge; Folket betragtede ham trods Unionens Bestemmelser stedse som saadan, og ansaa sig vistnok aldeles uberettiget til at beröve ham en Throne, som tilkom ham med den lovlige Eiers Ret. — Uagtet der ikke manglede paa Opfordringer fra Naborigerne til at opsige ham Huldskab og Troskab, var det Norske Rigsraad derfor snarere betænkt paa at erhverve ham udelukkende for Norge — og dette syntes jo ogsaa at være den eneste Redning for et Land, som havde lidt saameget ved Kongens stadige Fraværelse.

Men Erik svigtede sin egen Sag. Trods Raadets Budsendelse vovede han ikke at forlade sit Smuthul paa Gottland, og han kjendte for lidet de Norske Forholde til at forstaae, hvormeget han her havde at stötte sig til.

Saaledes var Norge atter kongelöst, atter hjælpelöst. Imidlertid blev Unionen mellem Sverige og Danmark paany gjenoprettet — og den lagde nu sit sande Væsen klart for Dagen. Den danske Konge Christopher hyldedes ogsaa i Sverige, men under saa haarde Betingelser, at hans Magt

fuldstændigt blev en Skygge. Saaledes viste sig altsaa et stærkt Statsforbund i Dronning Margrethes Forstand at være en Umulighed. Kun Stormændene, hvis Magt var steget til et Oligarchie, havde höstet Nytte af Foreningen, medens Kongemagten var blevet et Navn, medens Folkene sukkede under et stedse tungere og tungere Aag.

Ogsaa det af Erik forladte Norge blev i sin hjælpelöse Forfatning draget ind i denne ny Forbindelse.

Ved en Forsamling til Lödöse 1442 anerkjendte det Norske Rigsraad Christopher som Konge og i et senere udstedt Brev (Dipl. Norv. III, 771) erklærede Deputerede fra Almuen i de forskjellige Districter sig tilfredse med denne Beslutning. Ingen Modstand synes at være bleven gjort. Biskopperne yndede fremdeles Unionen, og Almuen betragtede vel i Almindelighed den Valgte som ret Arving til Riget.

Christophers Regjering var i det Heletaget fredelig. Han havde opgivet Margrethas Politik, respecterede hvert Riges Uafhængighed og lod sig nöie med en Kongemagt, der i Virkeligheden kun var et Navn. Men hans pludselige Död 1448 gav Signalet til nye Uroligheder, hvorved Norge bragtes Undergangen nærmere.

Christopher efterlod ingen Sönner, og der skulde altsaa ifölge Unionens Natur foregaae et fælleds Kongevalg for alle tre Riger. I Danmark og Sverige sögte ogsaa mange at bringe Forbindelsen istand igjen. Imidlertid var dog Forholdet mellem begge Landes Stormænd ingenlunde det bedste. De havde forenet sig for gjensidig at styrke deres Magt; men i selve Foreningen vilde baade de Svenske og Danske have Overvegten og heraf udviklede sig snart Uvillie mellem dem. Det var hidtil lykkets de Danske gjennem Erik og Christopher at udöve et Slags Principat. Rimeligvis rygtede Mange i Sverige, for at det Samme skulde gjentage sig, naar Danmark atter fik sat sin Throncandidat gjennem — og saaledes forberededes et eensidigt Kongevalg paa begge Sider.

Norges Svaghed og dets falske Stilling traadte under disse Omstændigheder klart for Dagen. Da der ingen lovlig Arving fandtes efter Christopher, skulde man ogsaa her skride til Kongevalg. Det syntes nu at være Tid til ligesom i Naborigerne at vælge en egen Konge og paa denne Maade redde Statens Selvstændighed. Men til at fatte en saa afgjörende Beslutning manglede der Kraft, Enighed og politisk Bevidsthed. Vi see i dets Sted Folket deelt i Partier, ubestemt at vakle frem og tilbage i det kritiske Öieblik, medens Rigsraadet spillede sin sædvanlige ynkelige Rolle. De Danske og Svenske havde imidlertid valgt hver sin Konge og de sögte nu begge at drage det villielöse Norge over paa sin Side. Saaledes var Riget et Bytte for disse tvende Medbeilere, og dets Skjæbne beroede paa, hvem af dem der seirede. I Norge selv var der et dansk Parti, som vilde have Christian af Oldenburg, et svensk, som vilde have Carl Knutson til Konge. Et tredie Parti, der önskede at see den fra Sigurd Hafthorssön og saaledes af gammel norsk Kongeæt nedstammede Drotsete Sigurd Jonsson ophöiet paa Thronen, havde vistnok den störste Del af Almuen for sig, men fik dog ingen synderlig Fremgang, fordi Sigurd selv, ligesom alle Norges verdslige Stormænd paa hin Tid, var uden al Fremfærd, ja uden personlig Ærgjærrighed; han synes heller ikke i mindste Maade at have virket for sin Sag. Det stod altsaa kun tilbage at opgjöre, om Norge skulde komme under dansk eller svensk Herredömme. Af disse to sörgelige Udveie maatte vistnok en Forbindelse med Danmark ansees for den mindst farlige. Det svenske Partie fik dog i Begyndelsen Overhaanden, fordi den kraftige Erkebiskop Aslak Bolt stillede sig i dets Spidse; det lykkedes ham at vinde Störstedelen af Almuen, navnlig i det Nordenfjeldske for sig; Carl Knutson indkaldtes og blev i Throndhjem kronet som Norges Konge.

Imidlertid var det danske Parti ingenlunde ledigt. I dets Spidse stod den i Landet indgiftede danske Adelsmand Hartwig Krummerdige og Biskoppen i Oslo, Jens, ogsaa en Dansk

af Födsel. De synes at have havt Flere for sig i Rigsraadet, medens saagodtsom det hele Folk nödig saa en dansk Konge paa Thronen. Men i de Tider lod meget sig gjöre mod Folkets Vilie.

Hartwig Krummedige og Biskop Jens vare af Raadet sendte ned til Danmark for at underhandle med Kong Christian om Fred mellem Rigerne —, uden at de paa nogen Maade havde faaet i Ærinde at tilbyde ham Thronen. I Fölelsen af det norske Folks Svaghed og Hjælpelöshed vovede de dog at gjöre dette paa egen Haand. Christian modtog Tilbudet og sendte dem tilligemed en væbnet Magt op til Norge, hvor Raadet deels godvillig, deels tvungen samtykkede i hans Valg.

Saaledes var der paa eengang to Konger i Norge: Carl, der havde saagodtsom hele Folket og Erkebispen paa sin Side, Christian, hvis Valg udelukkende stöttede sig til enkelte mægtige Mænds Indflydelse. Carl syntes saaledes at have den störste Rimelighed for sig.

Men det var dog ikke i Norge selv Norges Skjæbne skulde afgjöres. Stat og Folk var kun et villielöst Bytte, om hvilket Naborigernes Stormænd stredes; af dem see vi ogsaa Rigets Skjæbne bestemmes.

De svenske Aristocrater havde hævet Carl Knutson paa Thronen; men de skulde snart erfare, at en indenlandsk Konge maatte blive dem besværlig. Carl optraadte med for stor Myndighed, og der dannede sig et stærkt Partie mod ham mellem de Store, som nu atter sluttede sig nöie til Danmark og arbeidede for en Union.

Dette blev af den störste Betydning for Norge. I Aaret 1450 kom 12 Danske og Svenske Rigsraader sammen til Halmstad for at afgjöre Kongerne Christians og Carls Tvistigheder og deriblandt ogsaa begges Prætensioner paa Norges Throne.

Af Had til deres Konge spillede her de Svenske Herrer under Dækket med de Danske, og det bestemtes, at Carl skulde aldeles frasige sig Retten til Norges Throne, medens

Christian anerkjendtes som den lovmæssig Valgte. Forgjæves protesterede Carl mod Forræderiet; han havde for mange Fiender mellem Stormændene og han blev snart nödt til at give efter.

Saaledes see vi allerede nu Naborigerne skalte og valte med den norske Stat, som de selv finde for godt. Uden at spörge om Folkets egen Villie bestemme tolv fremmede Herrer, hvem der skal være Norges Konge — ja de vælge endog den, mod hvem Almuen saagodtsom over det hele Land havde vist en aabenbar Uvillie. En dybere politisk Fornedrelse kan ikke tænkes. Vistnok synes det underligt, at ikke engang ved en saa nedværdigende Behandling den patriotiske Fölelse vaktes til Liv, at ikke Folket harmedes over en saa hensynslös Tilsidesætten af dets eget Önske. Men vi spore dog ikke en eneste Kraftytring, ikke en eneste alvorlig Bestræbelse for at tilbagevise de overmodige Danske og Svenske Aristocraters Indblanding i Norges Anliggender; tvertimod fandt Folket sig med den störste Taalmodighed i at være overrumplet af Stormændene. Og, naar vi betænke den Norske Stats hele Udvikling, kan dette heller ikke forundre os.

Det var de Danske og Svenske Stænder, som havde forbundet sig i Calmarunionen; de forstode ogsaa, som vi have seet, godt at holde hinanden Stangen og drage Fordel af Foreningen. Det norske Folk kom derimod ufrivilligt og tilfældigt med og var ingenlunde sine Naboer voxen i Kraft eller politisk Dygtighed. Havde der i Norge været et kraftigt og uafhængigt Aristocrati, skulde Riget ikke have ligget under; thi Aristocratiet vidste stedse at værne om sine Interesser. Der er vel neppe nogen Tvivl om, at en Mand med Kraft vilde have kunnet bringe Normændene til at reise sig mod en Konge, som blev dem paanödt paa en saa nedværdigende Maadd. Men de faae Ætlinger af de anseede Slægter, der endnu stode tilbage, vare altfor rolige, altfor lidet politisk vakte Mænd til at de skulde have vovet et saa afgjörende Skridt, og flere af dem saaledes som t. E. Sigurd

Jonsson stode endogsaa under dansk Indflydelse. Den eneste Mand, som paa Grund af sin Stilling og sin Charakter syntes istand til endnu at redde Norge fra Afgrunden, Erkebispen Aslak Bolt, var död —; de övrige Tilhængere af Carl, Erik Sæmundsen og Olaf Nielsen, m. fl. fölte sig for svage til at vove aabenbar Modstand; i Rigsraadet styrede de Dansksindede med Hartvig Krummedige i Spidsen — og Almuen var saaledes ganske overladt til sig selv. Berövet sine Ledere, svag, splittet, politisk umyndig havde den intet tilbage uden snarest muligt at overgive sig. Christian fandt derfor ved sin Ankomst til Norge i Juli 1450 enhver Modstand tilintetgjort. Han hyldedes overalt af Folket og kronedes til Konge i Throndhjem.

Norge var factisk erobret. De Svenske havde formeligt afstaaet Riget til den Danske Konge, og denne havde modtaget det, ikke som noget, der frivilligt tilbödes ham, men som sin lovligt tilkommende Ret; han havde modtaget og tilegnet sig det, uagtet Folket tidligere havde vist, at det ikke önskede ham til Konge, ja endogsaa ligefrem modsat sig hans Valg. Alt tyder saaledes hen paa en formelig Erobring. Endnu blev dog et Skin af Uafhængighed opretholdt. I Bergen sluttedes den 29 Aug. 1450 en Overeenskomst, hvorved det bestemtes, at Danmark og Norge skulde til evige Tider være forenede under een Konge — dog saaledes, at „det ene Rige ikke maatte være det andets Overmand“. Men dette var, som saa ofte i Unionstiden, en Bestemmelse, der kun fandtes paa Papiret.

Danmark besad i Et og Alt saa stor Overlegenhed over Norge, at Rigerne aldrig kunde være ligestillede i Foreningen. I Virkeligheden var Norge allerede nu ikke stort mere end en Provinds; men Tiden til aabent at erklære det var ikke kommet endnu; den sidste Modstandskraft maatte endnu overvindes. Vi see imidlertid i den fölgende Tid ogsaa denne endelige Catastrophe rask forberedes. En udförlig Fremstilling heraf vilde före os for vidt; vi skulle derfor indskrænke os til at give enkelte Antydninger.

Det danske Aristocratie var under Unionen steget til en forfærdelig Magt. Folket sukkede under Trælleaaget, og Kongerne vare kun Dukker, som det kunde styre efter eget Godtbefindende. Efter gammel Vedtægt holdt man vistnok fast ved den oldenburgske Æt; men enhver ny Konge maatte för sit Valg udstede en Haandfæstning, hvorved han overlod al Magten i Rigsraadets Hænder.

Saaledes var det ikke til den danske Konge, men til de danske Aristocrater Norge var blevet afstaaet — og disse forstode ogsaa at gjöre sig Byttet saa nyttigt som muligt.

Uagtet begge Lande ved deres Forbindelse maatte blive Valgriger, tiltog dog Rigsraadet i Danmark sig udelukkende Valgretten, og benyttede sig af Arvelighedsprincippet for at indtrænge sin Throncandidat ogsaa i Norge. Denne Svig kronedes paa Grund af det norske Folks Svaghed og politiske Ûmyndighed bestandig med Held; thi Folket hang endnu stedse ved Kongedömmets Arvelighed og forstod trods Unionens gjentagne Bestemmelser aldrig noget andet end den personlige Ret, Odelsretten til Thronen. Derfor holdt de danske Rigsraader sig ogsaa i sine Valg bestandig til den oldenburgske Slægt, fordi de herigjennem havde det bedste Middel til at holde fast paa Norge — og derfor bestyrkede de ogsaa bestandig sine Navnekonger i den usurperede Titel af ret Arving til Norge.

Allerede herved var i Grunden den norske Stat inddraget under den danske. Thi i Norge forenede Kongen al offentlig Myndighed hos sig; her var han Staten. Og hvem var nu Norges Konger? Mænd, som udelukkende skyldte det danske Rigsraad sin Ophöjelse og derfor fuldstændigt var draget ind i dets Interesse; Mænd, hvis Hænder vare bundne af de danske Adelsmænd og Prælater og som maatte styre efter deres Villie. Saaledes var det egentlig dem, der i Kongens Navn regjerede Norge. Men dette var Normændene for lidet politisk oplyst til at forstaae; de mærkede ikke, at

de, naar de efter gammel Sædvane böiede sig for deres Arvekonge, i Grunden lystrede det danske Aristocrati.

Om nogen Modstand hos Folket kunde der saaledes nu ikke længer være Tale. Rigsraadet opretholdt vistnok endnu paa en Maade Statens Selvstændighed; men ogsaa dette var, som vi saa ofte have seet, magteslöst i sig selv og uden nogen Indflydelse paa Folket. Det lykkedes desuden de Danske at indtrænge flere af sine Landsmænd i Raadet, idet de dels bleve forfremmede til de höieste geistlige Embeder, dels giftede sig ind i de mest ansete og rigeste norske Familier og paa denne Maade fik Indfödsret i Landet. Efter den nöiere Forening mellem Danmark og Norge i 1450 var især dette almindeligt. De norske Hövdingeslægter bleve som oftest stærkt paavirkede af de dem i Cultur og politisk Indsigt langt overlegne danske Aristocrater og fölte sig smigrede ved at indgaae Forbindelser med dem. Paa denne Maade havde efterhaanden en Mængde Danske ligesom omspændt det hele Land[1], besat de vigtigste Poster og erholdt i Lehn store Dele af Riget. Og naar de först vare komne ind i Landet, maatte det være dem let at udöve den störste Indflydelse paa det umyndige Folk.

Kun de norske Bisper med Erkebispen i Spidsen forstode endnu at bevare et Skin af Selvstændighed. Men det Slag, som i Begyndelsen af det sextende Aarhundrede förtes mod Geistligheden i Danmark, rammede ogsaa Norge. De danske Aristocrater indförte ved et Magtsprog Reformationen i Landet og fængslede eller forjoge Bisperne. Nu var den sidste Modstand overvundet; Alting var forberedet og det danske Rigsraad kunde tage Masken af. Norge blev — til Straf, som det hedte sig, for dets Frafald i 1531 og 1544 — erklæret uværdigt til at beholde sin Selvstændighed. Det skulde for Fremtiden kun ansees som en Provinds af Danmark; det derövedes sit Rigsraad og erholdt i Stedet en dansk Statholder.

Folket mærkede intet til den hele Statsomvæltning; i en lang Række af Aar havde det kun været et Par Stormænd,

som af personlig Ærgjærrighed havde sögt at bevare Rigets Selvstændighed. Derfor blev heller ikke nu nogensomhelst alvorlig Modstand gjort.

Man har ofte nok forundret sig over denne Ende paa det engang blomstrende Rige. For en dybere historisk Betragtning fremstiller den sig dog som nödvendig. Den norske Stat havde alt fra de ældste Tider baaret Undergangens Spire i sig. I det den eensidig fremhæver det arvelige Kongedömme, tilintetgjör den i Grunden alle Elementer til en sand og kraftig Udvikling. Siden Haakon Haalægs Tid hensygne derfor ogsaa Stat og Folk, nedsynke i en ubevægelig, dödlignende Dvale, medens paa samme Tid Nabostaterne under blodige Kampe mellem Folk, Kongedömme og Stændermagten stadigt udvikle sig, stadigt skride fremad og udfolde en Kraft, som spaaer en riig Fremtid. Allerede dengang synes altsaa Norge at maatte være et let Bytte for Naborigerne. Kun Leiligheden manglede endnu. Denne Leilighed gav Calmarunionen. Nu var den norske Stat berövet sin eneste, sikre Stötte og det svage, nivellerede, umyndige Folk stod blotstillet for Naborigernes Stændermagter, som vare stærke, fordi de vare hiin Tids Culturmagter. Rigets Selvstændighed opretholdtes endnu en Stund ved Striden mellem de svenske og danske Stormænd; men efterat denne Strid er afgjort og Norge faldt i Hænderne paa det danske Aristocrati, maa dets Undergang snart paafölge.

Calmarunionen bragte saaledes den norske Stat megen Ulykke og Fornedrelse; men det maatte ogsaa gaae saaledes. Enhver Forbindelse er en Kamp, i hvilken man kun maa indlade sig med lige Kræfter.

Sverige og Danmark vare hinanden voxne; derfor udgik de Begge med forögede Kræfter af Foreningen, Danmark med et overmægtigt Aristocrati, Sverige med „nyfödd nationalkänsla*)“. Norge derimod kom ind i Unionen med underlegne Kræfter; derfor bukkede det ogsaa under.

*) Geijer.

Ved at fremlægge denne Afhandling for et skandinavisk Publikum vækker man en Betragtning, der kunde synes nedslaaende. Intet Forbund har havt en större Betydning, eller lovet mere, men — vi maae tilstaae det — intet har holdt mindre af hvad det lovede. Det er umuligt at studere dette Afsnit af Nordens Historie uden sörgelige Fölelser. Vi see en stor Tanke bryde frem og modnes til Udförelse, vi see dens Værk befæste sig og bebude Norden en riig Fremtid — og efter en Aarrække fuld af Ulykker styrter det Hele sammen, ja Tanken selv synes begravet under Ruinerne af sit eget Værk; vi see et Forbund stiftes, hvorved Norden skal blive sterkt og enigt — og istedet fremkalder det Strid og Undertrykkelse; det adskiller og svækker istedetfor at forene og styrke. Hvor store Skuffelser ligge ikke heri; hvor lidet svarer ikke dette Indhold af frugteslöse Stridigheder, svækkende Kampe og unyttige Anstrængelser til det store Navn: den kjærlige Forening mellem Skandinaviens tre Riger. Ingen kan miskjende, at Calmarunionen alligevel har havt store og heldbringende Virkninger. Men disse Virkninger vare ikke umiddelbare Fölger af Foreningen, og de fremtraadte först senere i deres fulde Betydning; Unionstiden selv er mörk og sörgelig, den viser os kun de bitre Frugter af en forfeilet Politik. Og, naar vi spörge om Forklaringen hertil, da kunne vi ikke, som enkelte Historikere og Publicister have gjort, söge den alene i tilfældige Omstændigheder, i Kongernes Udueligbed eller deres fremmede Herkomst, heller ikke i en enkelt Mangel ved Foreningens Grundbestemmelser, som f. E. den om Kongevalget. Nei, det maa erkjendes: Dronning Margrethes store Værk havde en sörgelig Tilværelse fordi det manglede, de væsentlige Betingelser for en kraftig Udvikling; det omstyrtedes, fordi det var bygget paa en falsk Grundvold.

Men der er for os intet miströstende i denne Erkjendelse. En Idee er ikke mindre stor eller mindre sand, fordi den engang er fremtraadt under en ufuldkommen Skikkelse. Alle store historiske Tanker have havt denne Skjæbne. De

behöve lang Tid for at modnes til Udförelse, og, naar de stundom ere fremtraadte, förend endnu Alting var forberedet, har deres Værk stedse været ufuldkomment og fremkaldt voldsomme Reactioner mod sig. Hvor lidet forberedet var ikke Dronning Margrethes Tidsalder til at opfatte og udföre en saadan Tanke som den skandinaviske Eenhed! Folkenes undertrykte Tilstand, de sönderspiittede Samfundsforholde de halvt-oplöste Statsforfatninger — alt modsatte sig en inderlig Tilslutten og en kraftig Sam-Arbeiden. Kun Adelen og Prælaterne forstode Unionen, men de misbrugte den i deres egen Interesse og gjorde den derved forhadt. — I vor Tid er Alt forandret; de Forholde, som hindrede Udviklingen af Dronning Margrethes Værk, existere ikke længer, og der er nu et heelt forskjelligt Grundlag at bygge paa. Calmarunionens Historie kan derfor vistnok indeholde megen Belærelse, mange betydningsfulde Vink for os; men den kan ikke staae som et afskrækkende Exempel — dette have forlængst selv Ideens Modstandere erkjendt. Vi finde tvertimod i Studiet af denne Tid som overhovedet af hele Norges Historie kun Opmuntring og Bestyrkelse for Nutidens skandinaviske Bevægelser. Vi see den skandinaviske Tanke bryde frem overalt, vi see den ofte forsöge paa at naae sit Maal — og, uagtet den aldrig naaer det, bliver den dog aldrig opgivet. Dette viser, at den er dybt begrundet hos de trende Folk, at den udvikler sig med dem; det forvisser os om, at den engang vil naae sit Maal. Men denne Overbeviisning giver Unionens Historie en ny og forhöiet Betydning i vore Öine; vi troe, at ligesaalidt som den blot var et Værk af tilfældige, Omstændigheder, af en kortsynet dynastisk Ærgjærighed, ligesaalidt er den gaaet forbi uden varigt og blivende Gavn for den Tanke, til hvilken den stöttede sig. Hvorledes er det ogsaa muligt, at Calmarunionen, denne störste Begivenhed i Nordens Historie, som i en saa lang Aarrække forenede de trende Riger, skulde alene være, hvad Geijer har kaldet den, „ett stort namn, som gått förbi utan begrepp.“ Nei — uagtet den har fremkaldt en heftig Reaction, uagtet dens Navn i

lang Tid var forholdt, denne Tanke tilbagetrængt, har den dog efterladt et dybt Minde hos Folkene, den har omgivet Skandinavismen med Traditionens Magt, og allerede deri ligger en stor Betydning; den har viist, at en Forening er mulig: hvad Stænderne have formaaet at udföre, det ville Folkene ogsaa eengang formaae, og deres Værk kan ikke være forgjængeligt. Den skandinaviske Tanke har i vore Dage faaet en större Magt end nogensinde tilforn. Den vinder bestandig mere og mere Raaderum, drager Næring af enhver ny Begivenhed, og Modstand tjener kun til end mere at befæste den. Ingen kan tvivle om, at den vil naae sit Maal, men naar dette skal skee, det beroer mere paa hvad man kalder Tilfældet end paa Bevægelsens egen Styrke. Endnu synes Alting os lidet forberedt. Men det vilde være overilet, dersom vi deraf sluttede, at Maalet endnu staaer os fjernt. Den gunstige Leilighed kan komme snart, og da bör den ikke slippes saaledes som det allerede eengang för er skeet i dette Aarhundrede. Skandinavismen er bleven en for stor Magt til at den kan lade sig afvise nu som i ældre Dage; den vil maaskee fuldföre sin Bygning snarere end vi troe.

Om Jeppe paa Bjerget eller den forvandlede Bonde.

Af Holberg. Ved C. Hauch.

Æmnet til dette Stykke findes, som baade af Holberg selv og af Andre er bemærket, allerede i Bidermanns Utopia, og der gives vel ikke saa mange af Holbergs Skuespil, hvori han saa nöiagtig har fulgt den til Grund liggende Fortælling, som i dette. Fra denne Side skal man da ikke finde stor Leilighed til at rose hans Opfindelseskraft, og hvis man betragter det novellistiske Stof som det Væsentlige, da vil han her komme slemt tilkort. Ikke desmindre er dog neppe hiin Fortælling hos Bidermann nogensinde bleven anseet som noget særdeles dybt eller fuldendt poetisk Arbeide, hvorimod Holbergs Jeppe paa Bjerget, uagtet den omtalte Fortælling danner Grundvolden for alle Scener deri, dog hæver sig saa höit over denne Grundvold, at det af alle dem, hvis Stemme her kan komme i Betragtning, næsten uden Undtagelse er bleven betragtet som et af de fortrinligste Arbeider i vor hele komiske Literatur.

Hvis der da endnu behövedes noget videre Beviis for, at det Hele i Poesien og væsentlig i den dramatiske Poesi beroer paa noget Andet end paa den förste Opfindelse af Stoffet, og at den samme Fabel kan behandles af en Digter saaledes, at der kommer et usselt Produkt ud heraf, medens den under den Andens Haand kan udvikle sig til det betydeligste Kunstværk, saa kan et saadant Beviis findes her, naar man

f. Ex. vil sammenligne dette Stykke med Kotzebues Behandling af samme Æmne. (Alm. der Spiele 1805).

Et Stof maa vel enhver Digter have, Noget, hvorfra han gaaer ud, hvorpaa han bygger, enten nu dette er selvoplevet, eller taget fra Historien, eller fra Sagn, Myther og Eventyr, og enten saa Publikum ved noget deraf eller ikke; et saadant konkret Verdensbillede er idet mindste den naturligste Forudsætning for ethvert Digt. At gaae ud fra den blotte Tanke derimod og gjennemföre denne i en Digtning, uden at det konkrete Billede fra Begyndelsen af var tilstede, det er og bliver bestandig en mislig Sag. Men naar dette Livsbillede först er givet, da bör Digteren ikke blot være istand til at skue det Indre, der ligesom danner Sjælen deri, men tillige til saaledes at klare og rense Billedet, at dette Indre, denne Sjæl, denne til Grund liggende Tanke ogsaa kan komme tilsyne derigjennem for Andre. Desuden bör han ogsaa give det al den Rigdom, den Indholdsfylde, det kan bære, uden at Hovedtanken formörkes, og det Hele forvirres, og uden at det Ydre ophörer ligesom at være Hovedtankens forklarede gjennemsigtige Legeme, og det er fornemmelig heri, at Digterens Virksomhed og höiere Opfindelseskraft bör vise sig. Derimod skal det heller ikke negtes, at et godt Æmne er af Vigtighed, og at den, der ikke tager Hensyn hertil, ofte paa et mindre heldigt Sujet kan spilde en stor Rigdom, uden at der dog kommer noget rigtigt Kunstværk ud deraf. Med andre Ord, det största Geni maa ogsaa begunstiges af Lykken og Leiligheden, saa han finder et godt Grundlag, eller saa at han, som Goethe siger, har gjort en betydelig Arv, men det Væsentlige er Geniet selv, det klare Blik, den skabende Kraft, den Idee- og Indholdsfylde, der hos Digteren er tilstede, og der hos ham var tilstede, endnu för han havde opdaget det lykkelige Sujet, hvorigjennem og ved hvis Hjælp alt dette kan komme tilsyne for Verden.

Naar der imidlertid er Tale om de Fordringer, der bör stilles til den dramatiske Digter, da maa det Hele endnu be-

stemmes noget nöiere; thi da forudsættes der ikke blot, at, Digteren er istand til at opfatte Livet i sin konkrete Fylde og at give det den Klarhed og Gjennemsigtighed med Hensyn til Ideen, der ere eiendommelige for ethvert höiere Kunstværk, men tillige at han skal opfatte concentreret i dramatiske Brændpunkter, hvad der i Novellen, Fortællingen eller det episke Digt som oftest indtager et langt större Rum. Den egentlige Dramatiker bör desuden ikke blot fremstille Charakteerbilleder, men han bör tillige före os dem handlende og umiddelbar for Öie; han maa ikke blot meddele dem den Indholdsfylde, der passer for deres Væsen, deres Lidenskaber, deres Stemning og eiendommelige Situation, men han maa tillige bringe Situation, Tale, Handling og dennes Slag og Tilbageslag i saa nær Forbindelse, at Alt samles i enkelte store Momenter, hvori dog Intet, der er nödvendigt til Forstaaelsen, er udeladt. Kort, uagtet han sammentrænger Grupperne og tegner i dristige Forkortninger, saa maa han dog være istand til at vise baade Handlingen og Charakteren ikke blot i Sandhedens Lys, men tillige i deres fulde Heelhed og deres dybere Sammenhæng.

Af alt dette findes der nu kun saare lidet i Bidermanns Fortælling, derimod findes det fuldtop i den her omtalte Komoedie, hvori der er en saa concentreret Charakteerskildring, en saa sprudlende og dog tillige i enkelte dramatiske Brændpunkter sammentrængt komisk Kraft, at man sikkert ikke gaaer forvidt, naar man paastaaer, at, Holberg uagtet han ikke har opfundet den egentlige Fabel, dog her har viist sig som en usædvanlig opfindsom dramatisk og komisk Digter, kun at Opfindelserne ere henlagte i andre Momenter, end i dem, hvori de vise sig i den til Grund liggende Fortælling.

Som bekjendt er det især i Charakteerbillederne, at Holberg har sin Styrke, ja han har i denne Retning givet os et heelt Galleri, hvori Nationens Liv, saaledes som det i hans Tid var, synes at afspeile sig, og hvori han tillige har nedlagt næsten sin hele komiske Kraft, uden at dog

hver enkelt Charakteer overskrider de Grændser, indenfor hvilken den ifölge sin Natur og sit Væsen bör bevæge sig.

Hvad Holbergs Carakteertegninger angaae, saa mener jeg (hvad jeg dog her kun i Korthed kan beröre), at de væsentlig kunne henföres til tre Hovedklasser, skjöndt jeg ingenlunde vil negte, at der ogsaa hos ham findes Carakterer, som danne Overgangen mellem de forskjellige Afdelinger.

Den förste Classe indeholder dem, der i Eet og Alt tilhöre ham selv, og som han, aldeles uafhængig af fremmede Dramatikere umiddelbar har skuet og fremstillet. Til dette Slags hörer netop Jeppe paa Bjerget, ligeledes Jean de France, den politiske Kandestöber, Geert Vestphaler, den Stundeslöse, det hele qvindelige Galleri i Barselstuen o. s. v.

Den anden Classe indeholder dem, til hvilke der vel findes et Slags almindelige Forbilleder hos ældre Dramatikere, men der ikke desmindre saaledes ere omdannede af Digteren og der saaledes ere blevne gjennemtrængte af det Eiendommelige i hans Land og i hans nationale Kreds, at de derved ligesaa fuldelig ere blevne hans og Nationens Eiendom, som de Charakteerbilleder, vi henregnede under den förste Classe. Saaledes fremstilles der vel ogsaa hos Andre strænge Fædre, skinsyge Ægtemænd, stortalende Officerer, disputeersyge og pedantiske Lærde, halv snue og halv enfoldige Gaardskarle o. s. v., men dog har Holberg nedlagt saa meget Nyt og Nationalt i disse Charakterer, saa Meget, som han selv havde skuet og oplevet i sin Kreds og i sin Omgivning, saa at det, der tilhörer den dramatiske Tradition og er hentet fra fremmede Forfattere, aldeles forsvinder derimod; en slig Gaardskarl som Holbergs Arv f. Ex., en slig stortalende Officeer som Jakob von Tybo, en slig lærd Stridshane som Rasmus Montanus kunde kun opvoxe og trives paa dansk Grund og under danske Forhold, og det netop i de Tider, hvori Holberg levede, eller i dem, der grændsede nær dertil; og om der ogsaa findes Fremstillinger, der have noget Slægtskab med dem, hos Andre, saa kan dette dog neppe röve dem Noget af deres dybere og egentlige Originalitet.

Dog er der i denne Klasse en stor Gradforskjel, saaledes er Holberg som oftest langt originalere, ikke blot naar han skildrer Jeronimus, Jakob von Tybo eller Stygotius o. s. v., men selv naar han tegner sine villige, intrigante Tjenere, Piger eller Pudsenmagere, end naar han fremstiller Philosopher, Dommere og Doktorer, i hvilke han, skjöndt hans egen eiendommelige Kraft ogsaa her paa mange Maader kommer tilsyne, dog nærmer sig mere til den almindelige Typus, der gjennem Moliere og Andre er bleven ham overleveret*).

I den tredie Klasse har det Traditionelle aldeles Overvægten. Hertil höre fornemmelig Holbergs Elskere og Elskerinder. Holberg selv havde (uagtet han skattede Qvinderne höit og nærede store Tanker om deres Evner) vel aldrig været betaget af Kjærlighed, og kunde saaledes heller ikke skildre denne som noget Fölt eller Gjennemlevet; ja han havde neppe engang nogensinde elsket med Phantasien, der saa ofte i nyere Tider med sine gjöglende Drömmebileder maa erstatte, hvad der mangler i sand Fölelse. Dog trængte han i mange af sine Comoedier til at fremstille Kjærlighedsforhold, der som Drivhjul skulde sætte Handlingen i Gang. Moliere var i denne Henseende fordeelagtigere stillet end Holberg; thi han levede dog i Nærheden af et Hof, hvor Elskovsintriger (skjönt Kjærligheden vel heller ikke her var synderlig dyb) dog i det mindste dreves som en Leeg og som saadan hörte til Dagens Orden. Nu er det vel saa, at Kjærlighedsscenerne hos Moliere heller ikke höre til det bedste, han har digtet, men dog var der med Hensyn hertil en længst udviklet og conventionel Phraseologie i det fraaske Sprog, som man ellers ikke skal rose, men der dog hjalp ham over mangen en Anstödssteen, som Holberg ikke saa lykkelig undgik. Molieres Liv havde vel ogsaa i Elskovssa-

*) Doktoren i Barselstuen danner dog vel en Undtagelse herfra, og han hörer, ligesom Mester Bonifacius i samme Stykke netop med til Holbergs ypperste Charakteertegninger.

ger givet ham adskillige Erfaringer, som Holberg savnede. Det er da intet Under, at denne sidste, naar han i sine Komoedier giver sig ud paa denne Glatiis, istedenfor med stort Mesterskab, som han ellers pleier, at fremstille det Komiske, ofte selv bliver komisk, idet han, der i andre Retninger har et saa skarpt poetisk Syn, her vil fremstille, hvad han egentlig aldrig har seet, tildeels fordi hans philiströse Omgivning kun gav ham liden Anledning til at see det, tildeels og fornemmelig, fordi han selv manglede Öie derfor.

Ifölge det Ovenanförte maa det da snarere ansees som en Fordeel end som en Mangel, naar et eller andet af Holbergs Stykker ifölge sin Natur udelukker ethvert Kjærligheds-forhold. Men dette er netop Tilfældet med Jeppe paa Bjerget, der heelt, forsaavidt det hörer Holberg til, er hentet fra det nationale Liv, der omgav ham, uden at han behövede at give det nogen Tilsætning, der var mere fremmed for hans Genius.

Ved förste Öiekast synes dog Hovedpersonens Stilling at være af den Natur, at den snarere maa vække Medlidenhed end Latter, og at den saaledes bedre passer for Sörgespillet end for Lystspillet eller Komoedien; thi det var jo netop i den Periode, der gik nær foran for Holbergs Digtervirksomhed (under Christian den Femtes Regjering), at Bondestanden nedsank i den dybeste Fornedrelse, og at dens Kaar ved Kongernes Misgreb og Adelens Anmasselser næsten vare blevne saa slette, som de kunde blive. Under Frederik den Fjerde syntes det nu vel, som de igjen skulde forbedres, og det var vistnok ogsaa Kongens Villie, at det skulde skee; imidlertid viste det sig snart, at denne Forbedring ikke havde ret meget at betyde, og Bönderne vedbleve endnu i lang Tid at danne et Slags Pariakaste, der maatte spilde sin Tid og sin Kraft i sin adelige Herres Tjeneste, medens denne efter Lune og Godtbefindende kunde paalægge dem de meest vanærende og nedværdigende Straffe.

Det er da vel en Selvfölge, at Bonden, der saaledes blev piint og plaget og misbrugt, der som et Trældyr blev

dreven til Arbeide og ofte deelte Bolig med sit Qvæg, der bestandig maatte skjælve for Ladefogdens og Forvalterens Pidsk, og der, saasnart det behagede hans adelige Herre eller dennes begunstigede Tjenere, for den mindste Bagatels Skyld, kunde straffes med Træhesten, Halsjernet, Fangehullet og den spanske Kappe, og der ovenikjöbet, til Lön for al sin Sved og Möie, som oftest maatte bære de andre Stænders Foragt, at han tilsidst kom til at foragte sig selv, ligesom han var foragtet af Andre, at hans Aand nu ogsaa blev træl-bunden, ligesom hans Legeme var det, og at han hensank i en Slövhedstilstand, hvori Selvforglemmelse var den eneste Tröst, det eneste Vaaben imod Ulykken.

Digteren griber nu med fast Haand en enkelt Charakteer ud af den ulykkelige Mængde; hvad der var spredt i flere Retninger, samler han ligesom i Brændpunktet af et Huulspeil, og sammendynger det Hele paa een Mands Hoved, der nu som et Slags Martyr bærer alle de tunge Byrder, som den onde og haarde Tid förte med sig, og der, idet han udvikler sit eget eiendommelige Liv, tillige symbolisk peger ud over sig selv til noget Almindeligt og viser sig som en Repræsentant for og et sammentrængt Billede af en heel omgivende Verden.

Digteren viger da ikke heller tilbage for de Conseqvenser, hvortil den fremstillede Hovedcharakteer leder ham. Denne Jeppe, der gyser blot ved Tanken om at jage en Hare paa Baronens Gods, eftersom han veed, det er Bremerholms Arbeid, der kalder sig selv en Træl, en Slyngel, en Hanrei, en sulten Luus, han der bliver pidsket af Ridefogden og misbrugt til Legetöi af sin Herremand, han har under den haarde Behandling da og saaledes tabt al Energi, al Evne til at gjöre Modstand, saa han er vorden en Træl i sit eget Huus, hvor han paa det skammeligste lader sig mishandle af sin egen Kone; thi ogsaa hun udskjelder, spotter og prygler ham, og trækker ham ved Haaret til hans Arbeide; ja hun er ham ikke blot utro, saa det er hver Mand vitterligt, men hun er endog fræk nok til at lade ham mærke det, idet

hun kalder ham ved det Navn, som han selv har allermeest Skam af; og hun driver endog efter Jeppes egen Beretning sin Ubluhed saavidt, at hun engang har tvungen ham til at takke Degnen, fordi han viser hans ringe Huus den Ære at misbruge hans Hustru. Saaledes kan man vel sige, at Digteren fuldförer Billedet i al dets Forfærdelighed; thi dybere kunde han dog neppe lade sin Charakteer synke (ja der findes maaskee ikke saa Faa, der, hvis de uden at imponeres af Andres Dom, her fulgte deres egen Fölelse, vilde gaae i Rette med ham, fordi han lader den synke saa dybt), men derved fremstiller han jo netop med de stærkeste Farver, hvad jeg ovenfor henpegede til, at den ydre Trælletilstand ogsaa har kuet Jeppes Sjæl, og fyldt den med Trældommens Feighed, og at de Andres Foragt ogsaa har lært ham at foragte sig selv.

Men Digteren driver Conseqvensen endnu videre. Jeppe er nemlig i höi Grad forfalden til Drik, og dette hörer jo ganske vist med for at fuldende Billedet, thi den, der har tabt Alt i den virkelige Verden, drives med en næsten uimodstaaelig Magt, med et Slags Nödvendighed, til at söge Erstatning i Drömmens, Indbildningens, i Beruselsens Rige. Ja i visse Maader kan man være enig med Jeppe deri, at han er vel undskyldt, naar han drikker; hvorledes skulde han vel ellers holde det ud i sin Elendighed, hvis han ikke med de Midler, der staae til hans Raadighed, sögte at bedöve sig derimod; thi siger han: „jeg har aldrig faaet saa mange Prygl i de ti Aar, jeg var under Malicien, som jeg faaer hver Dag af den slemme Qvinde; Ridefogden driver mig til Arbeide som et Bæst, Degnen gjör mig til Hanrei, maa jeg da ikke bruge de Midler, som Naturen giver os at bortdrive Sorg med?“ Dette er virkelig den bedste Undskyldning, han kan give for den Uvane, han er henfalden til, og kun den, der har gjennemgaaet hans dybe Elendighed og baaret hans tunge Byrde fra Vuggen til Graven, uden at besmittes af hans Laster, kun den har her Ret til at kaste den förste Steen.

Paa den anden Side kan det ikke negtes, at denne

Uvane, idet den skjenker ham en drömt Lyksalighed, i Virkeligheden bidrager til at forøge hans Ulykke, navnlig gives han derved ikke blot aldeles vaabenlös hen i sin onde Hustrues Hænder, men hun faaer ogsaa en udvortes Ret imod ham, som hun ypperlig benytter, saavel til at undskylde sig for sig selv, som for Andre. Da Præsten Herr Paul saaledes engang sagde til hende: „Nille, Du est for haard imod Din Mand, han er og bör dog være Herre i Huset," svarede hun, som hun selv beretter: „Nei, min gode Herr Paul, dersom jeg vilde lade min Mand regjere i Huset et Aar, saa fik hverken Herskabet Landgilde eller Præsten Offer, thi han skulde i den Tid drikke Alting op." Ved slige Forestillinger har hun ogsaa faaet Ridefogden paa sin Side, thi hun skal jo dog svare sit Landgilde, mener han, men det kunde hun ikke, hvis hun ikke hver Dag trak sin Mand i Haaret og pryglede ham til Arbeide. Men naar Ridefogden er paa hendes Side, han, der paa Herskabets Vegne holder Magten i sin Haand, og der næsten har den samme Myndighed over Hoveribönderne, som Slavefogden over de hjelpelöse Negere, saa er Jeppe ligesom sat udenfor Loven, og ingen Modstand er nu mere fra hans Side mulig,

At det virkelig er Noget, der gjelder for en langt videre Kreds, der her gjennem det individuelle Billede gives os, det vorder ogsaa tydeligt, naar man sammenligner den Charakteerudvikling, Holberg her har givet, med hvad der under lignende Grundbetingelser finder Sted selv i de fjerneste Lande, f. Ex. Orienten, hvor Trældommens Aag, som bekjendt, udstrækker sig over hele Folkeslag, der ere ligesaa magteslöse mod den Despot, for hvis Födder de ligge henkastede, som den danske Hoveribonde i fordums Tid med Hensyn til sit Herskab. Men de samme Grundforhold frembringe de samme Virkninger, thi ogsaa her har som oftest Legemets Trældom kuet Sjælen, og Conseqvenserne ere de samme. Orientaleren söger ligeledes sin Tröst i Bedövelsesmidler og finder Erstatning i Drömmenes og Indbildningens Rige for de Mishandlinger, han i Virkelighedens

Verden er udsat for. Paa de forskjellige Veie, som hver Enkelt her vælger, kommer det ikke saa meget an, naar dog Maalet er det samme. Orientaleren beruser sig i Opium, Jeppe henter sin Tröst i Kroen, hver af dem griber saaledes til det Middel, der ligger ham nærmest for Haanden; men til Gjengjeld overvældes de ogsaa begge (jfr. det Foregaaende) naar Rusen er forbi, endnu stærkere af den Slövhedsaand, der lammer deres Kraft, og synke bestandig dybere ned i deres magteslöse Elendighed.

Men lad nu ogsaa dette være sandt, at Charakteerudviklingen i vort Stykke er gjennemfört med usædvanlig Conseqvens, saa vender dog bestandig det Spörgsmaal igjen tilbage: Hvorledes kan en slig Charakteer vorde Midtpunktet i en Komoedie, hvorledes kan denne Trælbonde, der er saa dybt nedböiet under Livets Tryk, vække den friske Sindsstemning og fremkalde den i det mindste momentane Befrielse fra Alt, hvad der ellers tynger paa vort Sind, der er den egentlige komiske Digtnings Særkjende? Ja fortjener ikke denne Fremstilling, i hvilken Tidernes Uret danner den dunkle Grundvold, hvorpaa den hele Bygning hviler, saaledes som det ogsaa af og til i vore Dage er bleven paastaaet, snarere at kaldes en Tragoedie, end et komisk Drama?

En Tragoedie bör nu vel Jeppe paa Bjerget neppe kaldes, hvor sörgelig hans Stilling ellers, naar man kaster Blikket paa det Liv, han sædvanlig förer, kan være; thi til Tragoedien hörer tillige, som et Moment deri, det Ophöiede, om ogsaa det Ophöiede paa den anden Side förer sin Modsætning med sig og lider under Endelighedens Indskrænkning. Ja, om man endog antager det for Tragoediens Maal netop at vise Intetheden i det jordisk Ophöiede, naar dette vil vedligeholde sig i sin eensidige Kraft og Stræben, og i sin endelige Begrændsning ligeover for den evige Verdensorden, saa tör man dog vel neppe paastaae, at dette er det Maal, Holberg har havt for Öie under Digtningen af sin Jeppe paa Bjerget. Naar man ikke desmindre mener, at der i dette Stykke klinger en tragisk Tone igjennem, saa tænker man vel snarere paa det

blot Sörgelige; og det bör da heller ikke negtes, at det er sörgeligt nok, at en Mand forfalder til Sviir og Drukkenskab og derved ödelægger sig selv og tillige sin Families Velfærd, men desuagtet kan dette dog ingenlunde blive nogen Gjenstand for den egentlige Tragoedie, selv om det kan bevises, at en uheldig Sammenkjædning af Omstændigheder paa mange Maader tjener til at undskylde hans Forvildelse.

Men om man ogsaa indrömmer, hvad der vel er uimodsigeligt, at Jeppe paa Bjerget ikke kan kaldes en Tragoedie, saa synes dog Stykkets Hovedcharakteer at være saaledes stillet, at den snarere maa vække Deeltagelse og Medlidenhed, end fremkalde nogen komisk Stemning. Men den umiddelbare Fölelse, der gjennemströmmer Enhver, som, uden nogen forudfattet Mening, seer eller læser dette Stykke, taler ganske herimod, thi, trods Hovedpersonens sörgelige Stilling, synes dog Lystigheden at bryde frem paa alle Kanter; i det mindste vinder den Overhaand i alle Hovedscenerne, det vil vel neppe Nogen, der levende anskuer det Hele, uden strax at overlade sig til Reflektioner, vove at negte. Ja selv den, hvis sympathetiske Fölelser allerlettest kunne fremkaldes, vil dog neppe finde nogen synderlig Anledning til Graad og melancholske Betragtninger, saalænge han seer Jeppe paa Bjerget; tværtimod, har han blot den mindste Sands for komiske Indtryk, vil Latteren snart faae Overhaand over den alvorlige Stemning. Lystigheden er saaledes her den umiddelbare Virkning, den alvorlige Fölelse kommer snarere siden efter paa Tankens Vei.

Men hvorledes var det da Holberg muligt her at fremkalde den komiske Virkning, uagtet man efter Grundsituationen skulde formode noget ganske Andet, og uagtet Digteren aldeles ikke fornegter den Stilling, hvori Hovedpersonen befinder sig, men tværtimod udvikler det Hele i dets Conseqventser.

Naar vi ville besvare dette, maa vi först erindre, at Holberg skjöndt han aldrig lægger Dölgsmaal paa Noget af det, der fölger af Hovedcharakterens Stilling, dog ikke förer

os alle disse Fölger lige anskueligt og nær for Öie; tværtimod (hvad der ikke blot er ham tilladt, men hvad der endog er hans Pligt som Digter) fremhæver han fornemmelig kun det, der bedst passer til hans Tendents og Hensigt. Vi maae da ikke glemme, at Jeppe lever i tvende Verdener, en virkelig og en indbildt, i hvilken sidste han söger Erstatning for, hvad Livet ellers negter ham. Netop i denne Skinnets Verden er det, Holberg især viser os ham; men her föler han sig (i det mindste i de tre förste Akter, der tillige danne Stykkets störste og vigtigste Afdeling) aldeles ikke ulykkelig. Virkeligheden træder her i Skygge mod Drömmen og Indbildningen, saavel i den förste Akt, hvor vi see ham hos Jakob Skomager, som siden efter i den indbildte Glands og Herlighed paa Baronens Slot, hvor hans Stilling egentlig er den omvendte af den, i hvilken han til daglig Brug befinder sig og hvor der findes den stærkeste Modsætning mellem hans virkelige Charakteer og hans indbildte Værdighed, mellem hans Erindringer fra fordums Tid og Alt, hvad han nu troer at opleve. Men denne Modsætning giver netop Anledning til en Række af Forviklinger og confuse Forestillinger i hans Hjerne saaledes som de allerbedst egne sig for Comoedien, og der under en saa duelig Mesters Haand som Holbergs, heller ikke kunne Andet end give et rigeligt Udbytte.

Det er jo en meget udbredt Overtro, at Drömmen stiller Alt paa Hovedet, at den viser det Modsatte af det, som Virkeligheden siden medförer. Dette synes med Hensyn til Jeppes Drömme bogstavelig at gaae i Opfyldelse, derfor siger han ogsaa selv, da han pludselig og mod Formodning seer sig omgiven af alle Lykkens Goder paa Baronens Slot, at hans sure Dage nu ere forvandlede til Lyksalighed, og at, hvis dette er en Dröm, saa vilde han önske aldrig at vaagne op, og hvis han er gal, da vilde han stævne den Doktor, der kurerede ham, og forbande den, der vækkede ham o. s. v. Saaledes synes da det Slags Sörgespil, hvortil Jeppes sæd-

vanlige Liv kunde give Anledning, i de Scener, der her föres os for Öie, virkelig at være forvandlet til et Lystspil.

Der er imidlertid en endnu dybere Grund, der maa tages med i Betragtning, naar man vil gjöre sig fuldkommen Rede for den komiske Stemning, dette Stykke fremkalder, saameget desmere, da der dog bliver adskillige Scener tilbage, der ikke synes at give synderlig Anledning til Lystighed, eftersom Ulykken der viser sig i fuld Realitet. Det er nu vel saa, at den Feighed, hvormed Jeppe i flere af disse Scener hengiver sig under sin Kones Pidsk, heller ikke er uden Virkning med Hensyn til det haandgribelig Komiske, der især har sit Hjem i Farcen, men dette vilde dog neppe strække til for fuldkommen at forklare Stykkets dybere Virkning. Denne Virkning udspringer væsentligst af Jeppes egen Charakteer, paa hvilken vi altsaa her fornemmelig maa hefte vor Opmærksomhed.

Der er Noget i denne trælbundne Mands Indre, der til en vis Grad holder ham oppe over hans Situation; thi der strömmer en saadan Rigdom af Lune, Klögt og ironiske Betragtninger over hans Læber, saa vi hvert Öieblik forbauses derover. Dette Væld i hans Sjæl altsaa, hvorfra disse Bemærkninger og Indfald opdukke, har Trældommens Aand, skjöndt den i andre Henseender virker fordærvelig nok paa ham, dog endnu ikke mægtet at udtörre. Hvert Öieblik vender han sig ligesom befriende mod sin egen Sorg med en eller anden lystig og træffende Tanke, saa at ogsaa vi tvinges til at see bort fra Sorgen for at glæde os over disse Vittighedsglimt, hvormed han möder den, og over den Livsfriskhed og aandelige Kraft, han endnu under saa uheldige Forhold har bevaret.

Derved adskiller han sig da til sin store Fordeel fra hine österlandske Trælle, som vi ellers i flere Henseender kunde sammenligne ham med (jfr. ovenfor), at hans Sjæl ikke ganske er betaget af den Slövhed, vi under slige Forhold burde befrygte, at der endnu gives et Fristed i hans Indre, til hvilket Ulykken ikke naaer hen, hvor hans oprin-

delige Lune har fundet en Tilflugt, og hvorfra da tidt opstige Glimt af et aandeligt Liv, der vækker en ganske anden Stemning hos os, end den, vi efter Grundsituationen skulde vente. Föie vi nu hertil, at Jeppe i visse Maader er Philosoph, at han med et Slags ironisk Phlegma stiller sig betragtende udenfor og ligeoverfor sig selv, at han meget ofte gjör sin egen Elendighed til Gjenstand for en temmelig rolig Eftertanke, hvorved da hans Ulykke og Vanskjebne (naar de kun ikke altfor haandgribeligt gjöre sig gjældende ligefor vore Öine) for en stor Deel tabe deres Braad: saa begribe vi endnu bedre, hvorfor det Indtryk, hans ydre Stilling ellers maatte frembringe, saaledes svækkes, ja som oftest ganske tilintetgjöres. Istedenfor dette vækkes der endog undertiden en uvilkaarlig Agtelse for dette indre Liv, der aldrig ganske bliver et Bytte for den ydre Situation, og skjöndt han, som sagt, og som vi flere Gange blive Vidne til, ogsaa bruger kunstige Midler for at forstærke denne sin Livskraft, og skjöndt han har opdaget en Letheflod, i hvis Vande han kun altfor ofte stræber at drukne Bevidstheden om sin Ulykke, saa föle vi os dog tilböielige til at absolvere ham, saameget mere da en stor Deel af hans Fordærvelse ikke synes at være andet end Conseqventsen af de Onder, som den haarde og egoistiske Tid medförte.

Betragte vi imidlertid Sagen nærmere, saa maae vi vel indrömme, at hiin uvilkaarlige Agtelse ikke er begrundet i Noget, som Jeppe med Bevidsthed har tilegnet sig (thi dette kunde han ikke, dertil staaer han i moralsk Henseende for lavt), men snarere i noget Umiddelbart og Almindeligt, der i ham, uden at han selv har nogen synderlig Fortjeneste deraf, finder sit Udtryk. Det gaaer her ligesom i den lavere Natur, naar vi hefte vort Öie paa Biens eller Bæverens Kunstdrift, det er ikke Bien og Bæveren, der vækker vor Beundring, men det er noget langt Höiere, det er den mægtige Aand, der virker igjennem dem, og for hvilken de kun ere de ubevidste Bærere, det er den höiere Tanke, der finder Vei igjennem disse Tankelöse, som vi i dem beundre;

saaledes er det ogsaa her denne umiddelbare Natur hos Jeppe, denne Seighed i hans Væsen, der aldrig tillader, at han ganske gaaer til Grunde, dette ufortrödne, uforstyrrelige Lune, som han dog selv ikke har givet sig, alt dette faaer her en almindelig Betydning, der peger ud over ham selv, thi det er egentlig kun Udtrykket for den Livskraft, som han deler med det hele Folk, og som endog de ugunstigste ydre Forhold ikke kunne tilintetgjöre. Hvor stærkt Trykket er, saa findes der dog en Spændkraft i Folkets Indre, der er stærkere endnu, og der antyder, at den sammentrykkede Spiralfjeder, saasnart den ydre Tvang ophörer, igjen vil indtage sin gamle Plads. Det er det skjulte Liv i Nationen, der saaledes reagerer imod sin Undergang, den skjulte Kjerne, der, ved at skyde disse smaa men friske Skud, röber, at Vinteren ikke har dræbt dens Spirekraft. Det er den nedarvede Nationalaand med andre Ord, den bedste Arvelod efter Oldtidens Helteslægter, der, midt i Fornedrelsen varsler om, at den endnu ikke er död. Hos den stakkels Jeppe viser dette sig kun i disse pludselig frembrydende Lysglimt, i disse smaa Vittighedsspræld, der undslippe ham midt i det Trældomsnet, hvori han er hildet, og som han personlig aldrig vil mægte at sönderrive. Ikke desmindre, naar selv hos ham, der tillige staaer som Repræsentant for den dybeste Undertrykkelse og Nedværdigelse, denne Naturgrund ikke er tilintetgjort, hvorledes skulde den da kunne tilintetgjöres hos den bedre Deel af Folket, hvis Kraft dog aldrig i den Grad er bleven kuet eller brudt. Saaledes har Holberg her paa samme Tid han med Sandhedens Farver skildrede den dpbe Fornedrelse, tillige henpeget paa det i Nationens Indre, hvorfra Befrielsen skulde udgaae.

Men det er den allerstörste Ros, der kan skjenkes Digteren, at han, uden i mindste Maade at lægge Dölgsmaal paa Trældommen, dog tillige (hvad han vel i sine prosaiske Öieblikke ikke engang selv vidste) med Geniets Blik har skuet, og med Geniets Kraft har fremstillet, hvad der tilsidst skulde seire derover. Ved Siden af det Sörgelige er der da tillige

noget usigelig Glædeligt i dette Drama, ja det er ligesom man hörte afbrudte Toner af en Seierssang derigjennem, hvilken virker med et Slags Magi paa Undertrykkelsens Aander, saa de af og til tabe Tömmerne af Hænderne. Heri maa man vel for en Deel söge Grunden til den höiere Nydelse, den aandelige Befrielse, dette Stykke skjenker, og til den store komiske Kraft, hvormed det virker. Der er Noget, der uvilkaarlig elektriserer os, hver Gang Jeppe saaledes ved sine lunefulde Bemærkninger vender sin Sorg til Lystighed, og ligesom tvinger Trældommens Magter til et Öieblik at give Slip paa deres Bytte; vi föle vel, at saalænge denne Gnist ulmer under Asken, er Haabet om en bedre Fremtid og om en Gjenfödelse for Nationen ikke slukt. Heller ikke kan det negtes, at der er Sandhed i denne Fremstilling, og at denne Leg selv midt i Ulykken, hvorved vi tit synes at glemme den over et vittigt og lunefuldt Indfald, ligefra de ældste Tider til den Dag i Dag er et bestandig gjenkommende Træk i den danske ligesom i den nordiske Charakteer overhovedet.

Til Trods for den fortrykte Tilstand, hvori Jeppe udvortes befinder sig, have vi da en hemmelig Fölelse af, at det i Grunden ikke er Trældommens, men Befrielsens Aand, der i dette Drama træder os imöde, og at vi, idet den Enkeltes Sjæl udfolder sig for os, tillige her see et Udtryk af det Uforgængelige i Nationen selv, og af den Aand, der, som det siges i et gammelt Digt, skjöndt just ikke med Hensyn hertil, „haver den Skjebne, den aldrig skal döe". Saaledes lærer denne Komoedie, hvis vi vel have forstaaet den, os at begribe, hvorledes det var muligt, at der af hiin stavnsbundne Slægt kunde udgaae en saadan kraftig Afkom, hos hvilken den gamle Heltenatur igjen er vaagnet, og hos hvilken Ordet igjen er blevet til Handling, saaledes som de seneste Bedrifter have aabenbaret det for os. Paa Grund heraf fortjener maaskee dette Stykke mere end de fleste andre Navn af en national Komoedie i den allerdybeste Betydning.

I ovenstaaende Bemærkninger har jeg sögt at udvikle det Vigtigste, hvad jeg havde at sige om dette Stykke. Med Hensyn til Stykkets Enkeltheder, mener jeg at kunne fatte mig kortere.

I Komoediens förste Scene fremtræder Jeppes Hustru Nille, der i en Monolog klager over sin Mands Dovenskab, og over hvorledes han er færdig at drikke Alt op, hvad der er i Huset, hvorfor hun er nödt til at före et strengt Regiment; nylig havde hun trukket ham op af Sengen, men da hun kom ind igjen, sad han og sov med Buxerne reverenter talt paa det ene Been o. s. v.

Kort efter kommer Jeppe ind, han faaer da den strenge Ordre at han skal löbe til Byen for at kjöbe Sæbe, og være tilbage inden fire Timer, skjöndt Veien er fire Miil lang. Derefter see vi Jeppe alene, der nu betragter Sagen fra sin Side og fortæller, hvorledes han bliver mishandlet, hvorfor han vel for at bortdrive Sorgen er nödt til at drikke o. s. v.

Naar man lytter til Nilles Ord, skulde man næsten troe, at hun var i sin fulde Ret, og at Huset aldeles ikke kunde bestaae, hvis hun ikke mishandlede og tyranniserede sin Mand, hvortil hun, som det lader, drives af den strenge Nödvendighed; naar man derimod kort efter hörer paa Jeppe, synes det som om han havde Ret, og som om han var den uskyldig Forfulgte. Men saaledes bære jo Menneskene sig næsten bestandig ad, ingen Prokurator er mere snu, ingen Metaphysiker mere skarpsindig, end Mennesket er, naar det gjelder om at synge for sig selv, at dysse sig selv i Slummer og, om muligt, at vælte sin egen Uret over paa Andres Skuldre. Han er glattere end en Aal, naar det gjelder om at snoe sig bort fra sin Samvittighed; han vil ikke blot bedrage Andre, men först og fornemmelig sig selv. Og naar han vil det, saa lykkes det ham ogsaa i det mindste til en Tid. Thi vel at mærke, der vil bestandig findes nogle Grunde (og med Hensyn til Jeppe findes der endog Grunde af megen Vægt) der tale til hans Undskyldning; hans Op-

dragelse, hans ydre Omgivning og Forhold, andre Menneskers Haardhed og Egennytte, mange Slags Fristelser og Forförelser bære som oftest en stor Deel af Skylden, saa han blot behöver at stille dette i et ret stærkt Lys, for at hans egen Uret skal træde saa dybt i Skyggen ved Siden deraf, at den mangen Gang neppe kan skimtes og reent synes at forsvinde. Heraf opstaaer den Uklarhed (den Blanding af Sandhed og Lögn), hvori de fleste Mennesker vandre deres Vei det hele Liv igjennem, og uden hvilken de neppe kunde holde det ud at leve med dem selv.

Dette frivillige Selvbedrag, denne metaphysiske Væv, hvori Sandheden enten ganske eller tildeels bedækkes og beslöres, maa Digteren aldrig tabe af Sigte, hvis han vil give en rigtig Skildring af de mangfoldige Labyrinther, der findes i den menneskelige Sjæl. Ja, hvis hans Fremstilling skal vorde, hvad den bör være, saa maa han gaae videre endnu, thi han maa tidt laane sin Charakteer de sophistiske Grunde, hvoraf et sligt Selvforsvar betinges, om det endog er rimeligt nok, at den Charakteer, han fremstiller (hvor spidsfindigt Mennesket og i slige Tilfælde pleier at være) ikke vilde havt Klögt nok for at finde saadanne Grunde. Dette har ogsaa Holberg vel forstaaet, derom vidne, blandt meget Andet, disse to Monologer, hvilke tillige ere stillede saa nær indbyrdes, at man ved at sammenholde og veie dem, dog saa temmelig kan faae den rette Sandhed at vide.

Ved Siden af Jeppe har Forfatteren opstillet en anden Charakteer, der i sit Slags er ligesaa godt tegnet som hans, det er Kroværten Jakob Skomager. Han er snu og havesyg, han snakker sine Gjester efter Munden, drikker med dem, bliver lystig med dem, lader sig udskjelde af dem, og behandle, som de vil, saalænge der blot er en Skilling at fortjene, men bliver paa engang en moralsk Mand, der ikke vil, at hans Gjester skulle drikke mere, end de har godt af, naar han mærker, at de ikke have flere Penge. Hans Huus staaer iövrigt lige ved den Vei, der förer til Staden, sandsynligviis midt i Landsbyen; her har han udspendt sin Væv,

hvori han sidder som en Edderkop og lurer paa sit Bytte. Jeppe kan ikke gaae udenfor sin Dör, uden at see hans Vertshuus; saaledes, som han er, maa han da drages derhen med en næsten uimodstaaelig Magt. Denne Kro spiller da sin Rolle i Stykket med og virker dramatisk paa Jeppes Sind, thi den vender hans Tanker og bestemmer hans Handlinger; ja dens blotte Beliggenhed motiverer tildeels paa den naturligste Maade hans Drukkenskab, ved at före os den store Fristelse for Öie, som han daglig har at gjennemgaae.

Dette Slags Motivering, hvorved Handlingen ligesom med Nödvendighed udspringer af Sjælens Dyb, er det netop, der for en stor Deel adskiller det grundigere og dybere Drama fra det overfladeligere, der gjerne kan indeholde en stor Rigdom af Handlinger, men hvori disse dog kun ganske löst hænge sammen med den handlende Charakteer. I et virkeligt og ægte dramatisk Kunstværk derimod ligger den hele Handling skjult i sin Begyndelse, saa at det Övrige ikke er Andet end den blotte Udvikling og Synligblivelse heraf.

Med en lignende Nödvendighed udvikle sig ogsaa de to Scener hos Jakob Skomager tilligemed den mellemliggende Monolog og omsider Slutningsmonologen, hvorefter Jeppe falder i Sövn, den ene af den anden. I Begyndelsen er det endnu med et Slags Frygtsomhed, at Jeppe nærmer sig til Vertshuset; han veed, hvad han resikerer, men han söger at overliste sig selv, idet han siger: „Jakob Skomager tör vel give mig for en Skilling Brændeviin paa Credit“ o. s. v. I Grunden kunde vel tidligere Erfaringer have lært ham, at Jakob Skomager ikke giver Noget paa Credit, men denne Tanke lader han ikke komme til Orde; hvad der ikke lykkedes för, kunde dog lykkes denne Gang, mener han vel, og nærmer sig da nu til Kroen, hvorfra han kalder Jakob Skomager ud.

Denne kommer frem i den blotte Skjorte og synes i Begyndelsen ærgerlig over, at han bliver vakt saa tidlig; men saasnart han hörer, at der er en Skilling at fortjene, er

han strax vel tilmode. Jeppe gjör nu et Forsög paa at faae hvad han önsker, uden at betale i Forveien, men derpaa indlader Jakob sig ikke, dertil forstaaer han sig altfor godt paa sin egen Fordeel; derimod gjör han ham et andet Forslag, han kan jo sige, mener Jakob, at han gav et Par Skilling mere ud for Pundet af Sæbe end han har givet; thi Jeppe har alt talt til ham om sit Kjöbmandskab. Denne Udflugt griber nu ogsaa Jeppe, skjöndt han vel har nogen Betænkelighed derved, han rækker da Jakob en Toskilling og forlanger, at han skal give ham en Skilling tilbage. Men da nu Jakob ikke kan, eller snarere lader som han ikke kan dette, saa faaer Jeppe et godt Paaskud til at drikke for den anden Skilling med. Da dette er skeet, synes han allerede at komme i en lystigere og kjækkere Stemning, dog har han endnu saamegen Samling, at han igjen vil begive sig paa Vejen til Byen.

Men han er nu bleven oprömt og begynder paa sin Viis at synge. Sangen har maaskee et specielt Hensyn til hans egen Stilling, da den indeholder en Beretning om det forkerte Forhold, hvori Hönsene sætte sig op imod en Hane. Derefter begynder han at tale med sig selv, ja kort efter forvandles Monologen til et Slags dramatisk Scene, hvori han ligesom klöver sig selv i to Personer. Han vil drikke for en Skilling endnu, og vil det dog ikke; han önsker at vende tilbage til Kroen igjen, men frygter tillige derfor, thi han seer Nille ligesom staaende i Veien for sig med Mester Erik i Haanden (Pidsken er personificeret under dette Navn). Hans Mave förer Krig med hans Ryg, og han begynder nu en dialektisk Kamp med sig selv: „Er det ikke en Skam, Jeppe, at du skulde styrte Dig i Ulykke for et lumpent Glas Brændeviin". Hans Mave og hans Been ville til Kroen, men hans Ryg siger Nei. „Jeg har mere Möie," vedbliver han, med mine Been at faae dem til at gaae fra Kroen, end med mit broget Hors at faae det fra Stalden". Men bestandig kommer det samme Omqvæd igjen: „Ak gid jeg turde drikke for en Skilling endnu. Tilsidst begynder han igjen at lyve

og synge for sig selv; Jakob vil maaskee borge ham for en Skilling eller to, mener han, naar han beder ham meget derom. Dette gjör Udslaget, og han kalder Jakob ud paa ny.

Den næste Scene overgaaer endnu i Lystighed alt det Foregaaende. Först vil han narre Jakob og siger, at han i det mindste kan borge ham, mens han drikker, ja han græder endog for at bevæge Jakobs Hjerte; (Holberg er aldrig sikkrere paa at vække Tilskuernes Latter, end naar han lader sine Personer græde). Men da Jakob er ubevægelig, saa faaer endelig Jeppes Begjærlighed aldeles Overhaand, han kaster nu alle Betænkeligheder bort og drikker igjen for en heel Styver Brændeviin. Saaledes er Dæmningen brudt, og han bliver nu ved, saalænge han har Noget at drikke for. Med hvert Glas voxer hans Mod og hans Lyst til at drikke meer endnu. „Det bedste ved Brændevinen er“ saaledes udbryder han, „at man faaer saadan Courasi derefter“. Nu synger han og stöier bestandig stærkere. Jakob staaer ham trolig bi og indlader sig i al hans Snak, saalænge der endnu er nogle Skillinger tilbage, som han kan skille ham ved.

Der er en stor og velberegnet dramatisk Stigning i disse Scener; lidt efter lidt, som Jeppe meer og meer kommer ind i Rusen, synes hans forrige Frygt at gaae over til höiröstet Praleri, indtil han endog kommer saavidt, at han forsikkrer, hvis han havde Nille her, da skulde Jakob see, hvorledes han skulde bastenere hende. At dette Mod er et indbildt Mod, at han vilde blive ligesaa betagen af Frygt nu som ellers, dersom Nille virkelig traadte ham imöde med Mester Erik i Haanden, det falder naturligviis af sig selv. Iövrigt see vi ogsaa i disse Scener det sammentrængte Indhold af Jeppes Liv, hvorledes han, ligesom et Pendul, svinger frem og tilbage mellem Hjemmet og Kroen, hvorledes han mishandles, og hvorledes han tröster sig, hvorledes dette lystige Drömmeliv i Vertshuset danner en Modvægt mod den tunge Virkelighed, uden hvilken Modvægt han neppe ret længe kunde holde Livet ud. Og dog hænger det Hele

sammen ligesom en eneste Kjæde, hvori Led knytter sig til Led, ligefra det förste Moment, da han banker paa Jakobs Dör og neppe tör give ham sin förste Skilling, til det Öieblik, da han taler Tydsk, skriger og stöier, skjælder Jakob ud, og synes at trodse den hele Verden, uden engang at undtage Nille selv. Men da Jeppe tilsidst har drukket alle sine Penge op, saa bliver, som sagt, Jakob pludselig en moralsk Mand, og vægrer sig ved at give ham mere Brændeviin, thi han vil för tabe sin Næring, end at Gjesterne skulle overvælde sig i hans Huus. Derfor lukker han Dören i for Jeppe og önsker ham Lykke paa Reisen, uden at agte synderlig paa hans Skjeldsord; thi Saadant hörer vel med til hans daglige Praxis, og deri finder han sig med den största Koldsindighed.

Nu fölger der atter en Enetale, der sikkert er en af de meest komiske i hele Stykket. Den begynder med de Ord, „Jeppe, Du est fuld som et Bæst.“ Dette har han vel saa tidt hört af Andre, at det kun er et Echo af disses Tale, han her gjengiver. Först troer han, at han endnu er hos Jakob Skomager, og raaber: „nok for en Styver Brændeviin.“ Saa taler han til sine Been og befaler dem at staae, men hertil synes de ikke mere at have nogen synderlig Lyst eller Evne; derpaa mener han atter at tale med Jakob Skomager. I næste Öieblik troer han at möde en Mand, der kan vise ham Vei til Byen, uden at betænke, at han nu Intet har der at bestille, eftersom de Penge, han skulde gjöre Indkjöb for, ere borte. Saa reflekterer han igjen over sin Tilstand og udbryder: „Bæstet er fuld“. Omsider skjelder han Jakob Skomager ud paa ny og beskylder ham for at drikke som en Skjelm og at maale som en Tyrk. Overhovedet er han nu i den Tilstand, hvori Menneskets höiere Personlighed har tabt Kraften til at beherske baade den indre Billedverden og de ydre Lemmer. Ifölge denne sidste Omstændighed falder han da ogsaa efter nogen Tid omkuld og bliver liggende.

Med större Sandhed og större komisk Kraft har neppe

Nogen hverken för eller siden skildret den lidt efter lidt stigende Beruselse og dennes nærmeste Fölger. Iövrigt kan man gjerne tilstaae, at disse Scener tilhöre den lavere Folkekomoedie, og at de ligne dem, som de nederlandske Malere med saa stort Bifald i en anden Kunst have fremstillet, men da bör det ogsaa indrömmes, at de hverken i Grundighed eller i Livsfylde staae tilbage for disse. Hertil kommer endnu den dramatiske Continuitet, Stigning og Udvikling, som ingen Maler, ifölge Begrændsningen i hans Kunst, kan fremstille. Men dette forbindes ovenikjöbet med en höiere Idealitet (saa forunderligt dette i Manges Øren kan klinge), eftersom det komiske Billede fremtræder med en Fylde og Rigdom, der voxer langt ud over den snævre Virkelighed og tillige med en höiere Klarhed og Concentration, som heller ikke Virkeligheden nogensinde kan give.

Det vilde blive noget for vidtlöftigt at opregne alle de Steder, hvori Jeppes lunefulde Lystighed vorder aabenbar, og det meer og meer, eftersom han kommer ind i Rusen og glemmer den trykkende Virkelighed; f. Ex. dengang han, da der er Tale om, at Jakob skulde have været hængt for Dessertion, udbryder: „det var Skade, Du ikke blev hængt, Jakob". Deri har han, (dog kun naar man tager det Hele som en Realitet og ikke som et Digt) upaatvivlelig Ret; det var stor Skade baade for Jeppe selv og for mange Andre med ham, at Jakob ikke blev hængt. Ligeledes da han udbringer Ridefogdens Skaal, „thi han er en skikkelig Mand," föier Jeppe til, „naar vi stikke ham en Daler i Næven, gjör han sin Saligheds Ed for Herskabet, at vi ikke kan betale Landgilde." Denne Blanding af Ironi og Lune er ellers et ganske sædvanligt Særkjende for de Charakterer, som Holberg tegner.

Efterat Jeppe saaledes har tilbagelagt den hele Scala, hvorigjennem hans tidligere Fortrykthed lidt efter lidt gaaer over til det höieste Overmod og til Uregjerlighed, fölger nu den fulde Bedövelse ovenpaa, og han synker hen i en dyb Søvn.

Strax efter træder en Mand ind, omgivet af sine Tjenere, der ifölge sin Stilling danner den allerstörste Modsætning til Jeppe, som det var muligt for Digteren, naar han ikke ganske vilde forlade Sandsynlighedens Grændser, at udtænke. Denne Mand er Baron Nilus, Herren paa Gaarden, som det hedder, Eieren af det hele Gods. Ligesaa dybt, som Jeppe var sunken under den Stilling, Bondestanden burde indtage, ligesaa höit var denne Mand hævet derover, thi han hörte jo netop med til hiin priviligerede og höit begunstigede Kaste, fra hvem det Tryk udgik, under hvilket den stakkels Hoveribonde saa dybt maatte böie sig. Man skulde da troe, at denne Baron var et af de lykkeligste Mennesker, thi Rigdom og Overflod bleve jo allerede lagte som Gaver paa hans Vugge, og han behövede kun at födes og at strække Haanden ud for at gribe dem.

Og dog kan man vel heller ikke her ganske stole paa det ydre Skin; slige Mennesker, der aldeles ikke behöve at anstrænge sig for at erhverve Noget, da de fleste af Lykkens Gaver blive dem bragte ligesom paa en Præsenteertallerken, anstrænge sig i Regelen heller ikke. Derfor seer man kun sjelden, at de (om enkelte Undtagelser tale vi ikke her) udvikle den kraftige Villie, den Charakteerstyrke, den indre Rigdom, som man kun ved Kamp og Anstrængelse kan erhverve. Men heraf fölger atter, at disse Lykkens Skjödebörn ikke engang ere lykkelige. Thi skjöndt de ere omgivne af Overflödighed, saa er dog deres Aand bleven fattig, og da de ikke have udviklet nogen dybere Kraft i deres Sjæle, er deres Tilværelse bleven tom og overfladelig. Denne Tomhed söge de at erstatte ved ydre Nydelser, men et saadant Liv förer jo tilsidst til Slaphed baade paa Sjæl og Legeme, saa at selv Nydelsen, uagtet de bestandig jage derefter, ikke skjænker dem nogen Lyst. Derfor ere de uglade midt i Glæden, og midt i alle Fester og Adspredelser staae dog Mismods Træk indgravede paa deres Pander; thi Kjedsomhed og Lediggang pine dem, og de synes henstillede som advarende Exempler paa, at det Liv, hvis eneste Maal

er Nydelse, netop er det huleste og tommeste, som Mennesket kan overgive sig til.

Denne Baron Nilus er ingenlunde noget ondt eller slet Menneske, tværtimod han synes ganske godmodig paa sin Viis, det er ham kjært, naar hans Bönder staae sig godt, og han önsker endog at afskaffe Misbrug; saaledes vil han have Jakob Skomager bort, thi han indseer, at denne virker fordærvelig paa den hele Egn. Men Godmodighed gavner kun lidet, naar den ikke tillige er forenet med Charakteerstyrke, derfor bliver det neppe til Alvor med hans Forbedringsplaner, og derfor har ogsaa Jakob Skomager, som vi siden skulle see, kun lidet af ham at befrygte.

Dog mangler han aldeles ikke Energi, naar det gjelder om at udfylde den tomme Existents med en ny Tidsfordriv, dette er hans fulde Alvor, hiint Forsæt at forbedre Böndernes Vilkaar, synes snarere udsprunget af en Grille, der kort efter igjen forsvinder. Jeppe forekommer ham at være ypperlig skikket til at forskaffe ham den Morskab, han jager efter, og han holder strax Raad med sine Tjenere om, hvorledes han med Hensyn hertil skal bære sig ad.

Tjenerne ere strax tilrede, den Ene vil, at man skal binde en Papirskrave om Jeppes Hals og klippe Haaret af ham, den Anden, at man skal smöre hans Ansigt over med Blæk og derefter lade En staae paa Luur, for at see, hvorledes hans Kone vil tage imod ham. Alt Planer, der meget vel kunne passe for kaade Skoledrenge, der blot ville have Löier, uden at deres Fordringer til Livet gaae synderlig videre.

Endelig kommer Erik Lakei med det Forslag, at man skal lægge Jeppe i Baronens Seng, og om Morgenen, naar han vaagner, stille sig an imod ham, som om han var Herren paa Gaarden, saa han ikke skal vide, hvorledes han er snoet eller vendt. Dette Indfald hilses strax med Bifald af Baronen, og Erik bliver kaldet en stor Mand. Om der nu ogsaa ligger lidt ironisk Spög til Grund for denne Benævnelse, saa er det dog vist, at Erik er en Mand, hvis Talent

Baronen veed at skatte, og der har fundet den Vei, hvorpaa han allersikkrest kan naae sin Herres Gunst. Ved Aktens Slutning bæres Jeppe bort, for at Eriks Plan saa hurtig, som muligt, kan komme til Udförelse.

Hvis man, som man vist nok har god Grund til, betragter de versificerede Linier, hvormed denne Komoedie slutter, som Udtryk for Holbergs egen Mening, saa synes det ikke som det, efterat Begeistringens Timer vare forbi, har staaet ret klart og i sin hele Omfang for ham, hvad han egentlig her har fremstillet*). Men det lader sig dog vanskelig benegte, at han ligesaavel i Baronens som i Jeppes Væsen og Adfærd, uagtet han tager det Hele fra den komiske Side, har givet os et Billede af Tidens Bröst og Bræk. At Jeppe er et Offer for Tidens Grusomhed, det behöver vel neppe noget videre Beviis; men selv hine Lykkens forkjælede Yndlinger, for hvis Skyld han og saa mange Andre med ham maatte henslide deres Liv i Trældom, bleve ligeledes henoffrede, de bleve Offere for Nydelsessyge, for Kjedsomhed (den værste Hex i Niflheim, som Digteren siger), hule, tomme, elendige, og som oftest Dukker i deres Tjeneres Hænder; ja selv denne fattige og hjelpelöse Bonde, skjöndt han er henstillet som en Gjenstand for deres Spot og Latter, har dog midt i sit Trælleliv bevaret noget mere Vid, noget mere Klögt og en noget friskere Natur, end de Fleste af dem kunne rose sig af.

Men dette er uden Tvivl den værste Anklage, der kan reises mod hine Trældommens og Undertrykkelsens Dage, at de baade fordærvede dem, fra hvem Undertrykkelsen udgik, og dem, der bleve Offere derfor.

Iövrigt kan man og af denne Komoedie lære, at Holberg ikke har saa megen Uret, naar han vælger den lavere Deel af Folket til Gjenstand for sine Skildringer, og kun giver sig lidet af med sin Tids fornemme Verden; thi uagtet

*) Jfr. hvad der med Hensyn hertil i Slutningen af denne Afhandling er udviklet.

baade Baronen og hans Omgivning, (der i det mindste forsaavidt hörer med til den fornemme Verden, at den söger at efterligne hans Tone) ere skildrede med Sandhed og Ironi, röbe de dog ikke nogen stor Eiendommelighed og Originalitet; de Scener, hvori de ere alene sammen, höre snarere til de matteste i det hele Stykke, og först naar Jeppe viser sig i deres Kreds, kommer der noget mere Liv i dem, da kommer der ogsaa mere Kraft, Marv og Indholdsfylde ind i Samtalen, og da udbreder der sig et Skjær af en friskere Colorit over deres ellers afblegede Existents.

Eftersom den anden og den tredie Akt staae i den allernöieste Forbindelse indbyrdes, saa skal jeg heller ikke her skille dem ad, men betragte dem begge samlede.

I Begyndelsen af anden Akt vaagner Jeppe i Baronens Seng med en fiin Skjorte paa, med en Gyldenstykkes Sloprok ved Siden af sig, og da han tager paa sit Hoved, faaer han en guldbroderet Nathue i Haanden. Paa samme Tid spilles der en sagte Musik, hvorved han lægger Hænderne sammen og græder. Endelig begynder han en Monolog, med Hensyn til hvilken jeg ikke skal gaae i nogen Detail, thi jeg behöver kun at henpege dertil, for at den levende skal staae for Enhvers Erindring, der blot med en nogenlunde oplukket Sands for det Komiske har seet eller læst dette Stykke. Ogsaa her finde vi den Dialektik igjen, hvorved Holberg forstaaer at forvandle Monologen selv til en dramatisk Scene. Tilsidst kommer endelig Jeppe i en saadan Vilderede med sin Person, om han nemlig er Jeppe paa Bjerget, eller han ikke er Jeppe paa Bjerget, thi der synes at være gode Grunde baade pro et contra, saa han omsider giver sig til at skraale, hvorved da Tjenerne komme ind, der önske ham en lyksalig Morgen, give ham Sloprokken paa, bringe ham Vand til at vaske sig i, o. s. v.

Nu kommer der en höist original Discussion, under hvilken han endnu i Begyndelsen vil holde fast ved sin Per-

sonlighed og ved den Mening, at han er Jeppe paa Bjerget, hvilket han med sin Saligheds Ed kan bevidne; de Andre paastaae derimod, at han er deres naadige Herre og yttre den Mening, at han er falden i en Sygdom, der saaledes har forvirret ham, saa han phantaserer, og ikke kan erindre, hvem han er, og hvad han för har taget sig for.

Den fölgende Scene er i en endnu höiere Grad dramatisk, thi den indre Forandring i Jeppes Sjæl skeer ligefor vore Öine. Gradviis, ganske langsomt, Skridt for Skridt, ledes han fra den faste Overbeviisning, han i Begyndelsen havde, til at troe, at det nok kunde være muligt, at han var Baron, og at den Forestilling, at han er en Bonde, maaskee har sin Grund i en blot Dröm eller Indbildning.

I denne Scene kommer der nemlig to saakaldte Doctores, der vidtlöftigt, med megen Gravitet, med tilsyneladende Alvor og med mangfoldige Exempler stræbe at vise, hvor stor den Magt er, som Indbildningskraften udöver over Mennesket. Da begynder han lidt efter lidt at vakle, og ender tilsidst med den Overbeviisning, at hans Bondegriller virkelig vare Fölger af en Indbildning, af en Sygdom, der havde forvirret hans Hjerne. Mod Scenens Slutning fremsætter han omsider en sammentrængt Række af Spörgsmaal, for, om muligt, paa engang, og ved et Slags Magtsprog fra Doctorernes Side, at tilintetgjöre alle de Erindringer fra hans tidligere Liv, der endnu bringe ham til at vakle i Troen paa hans Baroniskab. Da han nu faaer et tilfredsstillende Svar paa alle disse Spörgsmaal, saa udbryder han tilsidst: „Ak, jeg begynder allerede at föle min Daarlighed, jeg vil ikke tænke paa den Bonde meer, og hermed har han da fattet den Beslutning, at han herefter vil jage alle Minder bort om sin forrige Stand, og betragte det som en afgjort Sag, at han er Baron, hvilket han nu og i Fremtiden vil vedblive at være.

Her maa det naturligviis fornemmelig bringes med i Anslag, at Jeppe, hvormeget hans Erindringer end tale mod hans Önske, dog usigelig gjerne vil overbevises om, at han er Baron og at han er en rig og mægtig Herre. Men det

er ikke saa vanskeligt at overbevise den, der gjerne vil overbevises; saaledes have de to Doctores her et temmelig let Spil; thi der er Ingen, der med större Begjerlighed önsker, at de skal vinde det, end deres Modspiller selv. Og overhovedet har Holberg med saamegen Kunst viist, hvorledes Troen, efter en gjentagen Kamp med Tvivl og Uvished, fæster Rod i Jeppes Sjæl, at vi neppe kunne være saa ganske sikkre paa, om vi ikke selv, hvis vi havde været i hans Sted, og vare blevne fristede med Grunde, der syntes saa vægtige, og der tillige sluttede Forbund med det inderligste Önske i vor Barm, om vi da ikke selv, siger jeg, havde været ligesaa lettroende som han.

Allerede i förste Act mærke vi en Bestræbelse hos Jeppe til i Illusionens Verden at söge Erstatning for, hvad Virkeligheden negter ham; allerede her kommer han lidt efter lidt ind i den Tilstand, hvori Indbildningskraftens Syner tage Tömmerne fra Forstanden. Hvad der i förste Act saaledes forelöbig er gjennemfört, udvikles nu og gjentager sig i de to fölgende Akter vidtlöftigere, efter en större Maalestok og i et dristigere Kredslöb. Men det Væsentlige er dog det Samme: lidt efter lidt vendes Blikket bort fra den virkelige Tilværelse, der nu synes at vige Pladsen for en Herlighed, hvilken kun har sit Hjem i Drömmens og Indbildningens Rige. Saaledes er det indre Motiv til hvad der siden skeer, allerede med fuld Virksomhed i den förste Akt tilstede.

I anden Akt skildres fornemmelig den dramatiske Kamp og Svingning mellem den dobbelte Existents, mellem Erindringen om det foregaaende Liv og den illusoriske Tilværelse, hvori Jeppe nu skal fanges. I tredie Akt derimod har Illusionen vundet Seir, og den lokkende, fristende Skintilværelse er af Jeppe sat som den eneste virkelige, Virkeligheden betragter han derimod som Daarskab, Dröm og Vanvid; thi det er hans Beslutning, som sagt, at holde fast ved den Tro, han finder meest Smag i, og det har ogsaa Udseende af, at han kan, hvad han vil, thi hans hele Omgivning synes for Öieblikket ganske at föie sig efter hans Önsker, og

Forgangenheden, der endnu af og til nedlægger en Protest, bliver bestandig bortviist som et Feberbillede, der kun erindrer om en Sygdom, og der forresten ingen Realitet har. Iövrigt fölger nu ganske som i förste Akt Sikkerhed og Overmod ovenpaa den tidligere Frygt og uvisse Tilstand.

Men uagtet Stykkets Hovedperson saaledes er hildet i en Væv af Usandhed, saa hersker der dog den dybeste Sandhed i Fremstillingen af hans egen Charakter, saaledes som den i den givne Situation maatte udvikle sig; thi selv under slige Forhold i en saadan illusorisk Tilstand kunde dog Jeppe ikke, skjönt han var iført Baronens Klæder, gaae ud af sit eget Skind eller blive til en anden end den, han engang var, derfor maatte han da vel ogsaa tale, handle og bære sig saaledes ad, som han netop gjör, og der maatte nödvendigviis opstaae en Confusion i hans Hjerne ganske analog med den, som Digteren her fremstiller.

Saaledes er det da meget lystigt at see, hvorledes Bonden hvert Öieblik, naar man mindst venter det, rækker sit Hoved frem af Baronens Kappe, thi skjöndt Jeppe nu ingen Tvivl meer nærer om, at han er Baron, saa vende dog (ifölge den ovenfor omtalte Grundsætning, at han ikke kunde lösrive sig fra den Jordbund, hvori hans Existents nu engang havde sin Rod) alle hans gamle Vaner og Uvaner, tilligemed Tanken om hans foregaaende Liv bestandig tilbage; han kan heller ikke tilintetgjöre de Erfaringer, han deri har samlet; selv imod hans Villie trænge de sig hvert Öieblik frem og confundere og forstyrre ham i Nydelsen af hans nærværende Herlighed. Saaledes hedder det, da han fordrer de Foræringer igjen, som han, efter Tjenernes Sigende, har givet dem: „Jeg fik ellers en Ulykke af min Hustru Nille.“ Siden efter, da han hörer, at hans Sekretair faaer tohundrede Rigsdaler om Aaret, siger han: „Du skal have Djævelen og ikke tohundrede Rigsdaler, jeg maa selv slæbe som et Bæst og staae paa Laden fra Morgenen til Aftenen og kan neppe „—. Derefter stræber han at holde den generende Erindring borte med de Ord: „See nu kommer de forbandede Bonde-

griller igjen.“ Paa et andet Sted hedder det: „Jeg er selv en Bonde og en Bondes Sön,“ hvorpaa han da atter lægger til: „See nu kommer dette Kogleri igjen.“ Saaledes vedbliver det paa flere Steder. Bonden og Baronen, den gamle Trællestand og den ny Höihed krydse hinanden i hans Ord, og dette er gjennemfört med saa megen Sandhed og tillige med saa megen Lystighed, saa det er, som om hans virkelige og hans indbildte Existents, förte Krig indbyrdes, og denne bestandige Strid mellem hans Fortid og hans Nutid, er maaskee netop Höiden og Toppunktet med Hensyn til Stykkets komiske Virkning, i hvilket Dröm og Virkelighed med saa stort Mesterskab ere indflettede og indslyngede i hinanden.

I Begyndelsen af tredie Akt see vi et dækket Bord, ved hvilket Jeppe sætter sig, og han begynder da at tage for sig af Retterne og især at drikke saaledes, som man af ham under de Omstændigheder kunde vente. Denne Scene er, med Hensyn til dens Indvirkning paa Jeppe, ikke saameget forskjellig fra Scenen i Kroen; thi enten man beruser sig i Rhinskviin og „Canari-Sæk“ eller i simpelt Brændeviin, derpaa kommer det ikke saa synderligt an, naar Resultatet dog er er det Samme.

Imidlertid kommer der nu Noget til Udbrud hos Jeppe, der, om det ogsaa for den flygtige Iagttager kan synes nyt og overraskende, dog er dybt begrundet i hans Væsen og i den underkuede Tilstand, hvori han hidtil har levet, medens det tillige danner Modsætningen og Supplementet dertil. Da han nu er bleven sikker paa, at han er den befalende Herre, og at han har Magten i Hænderne, saa sporer han Lyst til ogsaa at lade de Andre föle det Tryk, hvorunder han selv hidtil har lidt; med andre Ord den för undertrykte Træl forvandles i en Hast til en grusom og undertrykkende Tyran. Denne Adfærd kan vel tildeels have sin Grund i de Ruus, hvoraf han lidt efter lidt betages; thi allerede i förste Akt hos Jakob Skomager mærkedes det, at han ikke var god at komme til Rette med, naar han var fuld; dengan

yttrede det sig dog kun i Skjældsord og Skrig, nu derimod da han mener at have Magten, gaaer han meget videre og truer med at hænge hver anden Mand op, der findes paa Gaarden, blandt Andre vil han ogsaa hænge Sekretairen, der ingen Anden er end den forklædte Baron selv.

Men der ligger vel ogsaa her en dybere og meer almindelig Sandhed til Grund. Det er saaledes en bekjendt Sag, at Negerslaverne finde deres vildeste og blodgjerrigste Bödler blandt Negerne selv, naar disse faae Opsynet og Herredömmet over dem. Ligeledes pleie de orientalske Slaver (jfr. den Sammenligning, der ovenfor er berört), naar de selv faae Magten, meget tidt at vise den samme Grusomhed imod Andre, som deres despotiske Herrer tidligere have viist imod dem. Paa lignende Maade handler nu Jeppe, det er ligesom der kom en almindelig Naturlov her tilsyne, og dette er vel atter en af de störste Ulykker, som Trældommen medförer, at den ikke blot fornedrer sine Offere og gjör dem usle, feige, elendige, men at den ogsaa udvikler Had, Grusomhed og Tyranni i deres Sjæle.

Mod Slutningen af tredie Akt kommer der en Scene mellem Jeppe og Ridefogdens saakaldte Kone. Det tör ikke negtes, naar man blot vil tage Hensyn til den moralske Nedværdigelse, hvori Jeppe hidtil har levet, at denne Scene udvikler sig med et Slags nödvendig Conseqvents heraf og altsaa forsaavidt er berettiget. Men heller ikke kunne vi fragaae, at den paa enkelte Steder streifer ind over de Grændser, hvor den blotte Raahed fortrænger det komiske Indtryk. At Jeppe bliver forelsket, at han synger en gammeldags Kjærlighedsvise, at han bliver skinsyg paa Sekretairen, at han tilsidst dandser en Polskdands med sin Elskede, alt dette er vistnok i sin Orden, men ved Siden heraf synes paa enkelte Steder det haandgribelig Komiske, som Farcen under visse Betingelser tilsteder, at gaae saavidt, at det Komiske næsten forsvinder, og at det Haandgribelige alene bliver tilbage.

At Holbergs Cynismer, som saa tidt er bemærket, vist

aldrig have forført Nogen, at han i saa Henseende staaer aldeles reen og uskyldig, ved Siden af vor Tids raffinerede Roman- og Komoediesk rivere, hos hvem en virkelig Usædelighed tidt ligger skjult eller halvbeslöret bag en tillokkende Stiil og bag en udvortes tilsyneladende Anstændighed, det tör man vel nu betragte som en afgjort Sag. Men dog kunde det være, at vi her have et af de Steder for os (der forresten nok ere sjeldnere, end de Fleste troe) hvor Cynismen gaaer for vidt; og skjöndt det visselig maa være den komiske Digter tilladt at vove og sige Meget, som man ellers i det selskabelige Liv ikke hörer, saa havde det dog vel ikke været saa ilde, dersom Digteren i denne Scene havde mildnet enkelte altfor stærke Udtryk.

Under Polskdandsen falder nu Jeppe tre Gange omkuld af Drukkenskab, og endelig bliver han liggende og falder i Sövn. Saaledes slutter ogsaa det Hele her paa samme Maade som i förste Akt, da Jeppe forlader Jakob Skomagers Huus.

Da Baronen og hans Tjenere nu have overbeviist sig om, at Jeppe ligger i en dyb Sövn, hvoraf han ikke saa snart vil vaagne bliver han atter ifört sine gamle Klæder, og baaren hen til det Sted, hvor han blev funden i förste Akt.

Disse tre Akter höre sikkert i det Hele taget til det Bedste, Holberg har fremstillet, og man tör vel paastaae, at Stykket her med Hensyn til gode og heldig benyttede Situationer har hævet sig til en Höide, som Holberg neppe nogensinde i fjerde eller femte Akt igjen har naaet. Er dette en Feil, saa var den idetmindste uundgaaelig, thi den fulgte, som det synes, ligefrem af Fabelens Natur. Dog er det saa langt fra, at Holberg (hvis jeg maa bruge dette Udtryk) har spillet alle sine Trumfer ud i Forhaanden, at han endnu beholder Rigdom nok, for at udstyre de sidste Handlinger saaledes, at der, om de endog staae noget tilbage for de förste, kun gives faa dramatiske Fremstillinger, som i komisk Styrke kunne maale sig med dem.

I Begyndelsen af fjerde Akt gjenfinde vi Jeppe liggende paa en Mödding i den samme Fornedrelsestilstand, hvori han tidligere var. Den Monolog, hvori han udtrykker sin Fortvivlelse herover, danner et ypperligt Modstykke til Begyndelsesmonologen i anden Akt, da han vaagner i Baronens Seng. „Ak, ak,“ udbryder han, „at jeg, som var en saadan naadig Herre for kort Tid siden, skal see mig i saa slet en Tilstand, min prægtige Seng forvandlet til en Mödding, min Gyldenstykkes Hue til en gammel Hanreihat, mine Lakeier til Sviin, og mig selv fra en stor og naadig Herre forvandlet til en ussel Bonde igjen. — Jeg meente at fordre mine Betjentere til Regnskab, og maa nu selv lave min Ryg til, naar jeg kommer hjem og skal gjöre Regnskab for mit Forhold,“ o. s. v.

Nu kommer Nille, der naturligviis, uagtet han forsikkrer, at han har været i Paradis, aldeles ikke agter derpaa, men prygler ham dygtig og trækker ham ind efter Haarene. Jeppes Enetale og den paafölgende Scene danner den meest skjærende Contrast med det Foregaaende. Ja, hans Tilstand synes endnu siden at forværres; thi han bliver ikke blot mishandlet af sin Kone, men falder endog i Hænderne paa en saakaldet Dommer og to saakaldte Advokater, og föres frem for en Domstol, hvor han skal aflægge Regnskab for sin Opförsel paa Slottet, og hvor Loven i al sin Strenghed synes at true ham; her skulde man da troe at Situationen var af den Natur, at den just ikke gav megen Anledning til Lystighed, ja at det ligefrem var umuligt at afvinde den en komisk Side.

Men Holberg er, som han tidt har viist, en stor Mester naar det gjelder om at bortvende Medlidenheden, saa den ei kan skade den komiske Virkning. Efter den tyranniske Opförsel, hvori Jeppe har gjort sig skyldig paa Slottet, bliver vi ikke synderlig ilde tilmode over, at han nu selv igjen falder i sin tyranniske Hustrus Hænder, og efter den skamlöse Cynisme, han har viist i Scenen med Ridefogdens Kone,

kan en Mödding vel heller ikke ansees for et Leie, der er aldeles upassende for ham.

Ikke desmindre lader det dog, som den saakaldte Dommer tager Sagen meget alvorligt, thi efter at Advokaterne have udviklet baade de Grunde, der tale for, og de, der tale mod den Anklagede, bliver han endelig dömt til Döden ved Gift, hvilken Dom ovenikjöbet, som det hedder, strax skal exeqveres i Dommerens Paasyn.

Men vel at mærke, Jeppes Ulykke er, forsaavidt den udgaaer fra denne saakaldte Domstol, ligesaa vel en Indbildning, som hans tidligere Lykke; og da vi nu snart komme under Veir med, at Faren ikke er saa stor, som den synes, saa kan heller ikke hans Stilling, hvor betænkelig den end maa forekomme ham selv, gjöre det komiske Indtryk noget synderligt Afbræk. Tværtimod denne Angst for en indbildt Ulykke falder jo netop ind under det Komiskes Kategori; den Mand, der ængstes og flygter for sin egen Skygge, passer ikke synderlig til at være Helten i en Tragoedie eller i et Sörgespil; og Sancho Panza, der en heel Nat holder sig fast ved en Green af Frygt for en indbildt Afgrund, er snarere en Gjenstand for Latter end for sympathetisk Deeltagelse (jfr. Jean Paul, Æsthetik 1 § 28).

Iövrigt forlader den lystige Dæmon, der hidtil har fulgt Jeppe, ham heller ikke under disse betænkelige Forhold. Scenen for Retten indeholder flere Beviser derpaa, saaledes da han, for at lönne den Advokat, der taler hans Sag, byder ham et Stykke Tobak, som han trækker op af sin Buxelomme med den Forsikkring, at det er saa godt, som nogen ærlig Mand vil tygge. Ja tilsidst, da Advokaterne komme op at slaaes, og Jeppe springer bagtil og river Parykken af den ene Advokat, forvandles pludselig den hele Retsscene til den lystigste Farce, som neppe vil forfeile sin Virkning paa nogen Tilskuer, der endnu kan paavirkes af det Komiske.

Som Modsætning hertil skal jeg dog ogsaa henpege til det Moment, hvori Jeppe, da han allerede, som han mener,

har drukket Giften (der dog egentlig kun er en Dvaledrik), siger Farvel til Feirfax sin tro Hund og Dörvogter, til Mons sin sorte Kat, og til sin brogede Hest, og takker den for hver Gang han har redet derpaa, og erklærer, at han, næst sine egne Börn, aldrig har elsket noget Bæst saa höit, samt takker dem alle for godt Compagni. Uagtet denne Tale heller ikke er forladt af det eiendommelige Lune og den Pudserlighed, der charakteriserer det Meste af hvad Jeppe siger, saa gaaer dog her hans hele byrdefulde Liv, hvori han har arbeidet som et Trældyr imellem de andre, med en slig Anskuelighed op for os, at det komiske Indtryk virkelig et Öieblik maa vige for Medlidenhed. Men dette er vistnok her ingen Feil, det er tværtimod nödvendigt, paa det vi igjen kunne blive mildere stemt imod ham og tilgive ham hans tyranniske og töilelöse Adfærd paa Baronens Slot. Denne Scene bliver saaledes en Forsoningsscene mellem Tilskueren og Jeppe; for det Tyranni, han har tænkt at udöve i sin indbildte Höihed, er ogsaa denne indbildte Dödsstraf den meest passende Gjengjeldelse.

Gjengjeldelsen gaaer imidlertid saavidt, at Jeppe, der havde truet Andre med at hænge dem op, nu selv bliver dömt til at hænges, men dog först efter sin Död, naar han var dræbt ved Gift. Saasnart Dvaledrikken har gjort sin Virkning, skeer ogsaa dette; han bliver virkelig hængt i en Galge, dog saaledes, at han ingen Skade tager, da Rebet fastbindes under hans Arme.

I Begyndelsen af femte Akt seer man ham endnu hængende i Galgen, medens Nille staaer nedenunder, river sit Haar og slaaer sig for Brystet og begræder den Mand, da hun troer ham död, som hun saa skammelig har mishandlet, medens han levede. Men da han nu aabner Öinene, saa mærke vi vel, at Galgen ligesaalidt har forandret hans Vaner og Tilböieligheder, som al den Herlighed, der omgav ham paa Baronens Slot; thi det Förste han forlanger, medens han endnu hænger i Galgen, er for otte Skilling i Brændeviin. Da Nille hörer det, vaagner naturligviis hendes

Vrede paa ny, hun springer ind efter Mester Erik og prygler ham uden at agte paa den ophöiede Stilling, hvori han befinder sig, ligesaa ubarmhjertig, som hun ellers pleiede.

Nille er vel forsaavidt rigtig tegnet, at en slet Qvinde i slige Forhold, og med hendes Temperament, neppe vilde bære sig anderledes ad; men da der ikke er nogen Funke hos hende af den Lystighed, den Klögt eller det Lune, der saa tidt bringer os til at overbære med Jeppes Feil, og da hun heller ikke viser nogen anden Egenskab, der kan holde Modvægt imod hendes Slethed, saa maa hun snarere betragtes som en Person, der er nödvendig til Stykkets Maskineri, end som en Charakter, som vi, for dens egen Skyld, kunne have nogen stor Glæde af at see paa. Dog kan det ikke negtes, at hun virker med komisk Kraft i den nylig omtalte Scene, hvori hun först skriger og skraaler over sin fromme Mand, som hun kalder ham, og derpaa, da han kommer til Live igjen, ikke engang skaaner ham for Prygl, medens han endnu hænger i Galgen.

Kort efter kommer den forklædte Dommer og jager Nille bort. Jeppe derimod bliver nedtagen af Galgen, skjöndt det ikke ret vil ind i hans Hoved, hvad Dommeren paastaaer, at ligesom den, der har taget en Ting fra ham, kan give ham den tilbage igjen, saaledes kan ogsaa den, der har dömt ham fra Livet, dömme ham til Livet igjen. Tilsidst kommer han dog ud af den Vildfarelse, at han er et Spögelse, som han i Begyndelsen troer. Saaledes oplöses det Hele og forsvinder ligesom en Dröm. Jeppes Höihed var en Indbildning, hans Ulykke var heller ikke meer, og mod Enden staaer han (hvad der jo ganske ligger i Drömmens Natur) omtrent paa samme Sted, hvor han stod i Begyndelsen, thi alle de afvexlende Stillinger i Indbildningens Rige kunde jo i Realitetens Verden ikke före ham et Skridt videre. Og dog er det ikke saa ubegribeligt, naar han desuagtet stræber at bortdrömme sit Liv, thi i den virkelige Verden var der ingen Udsigt til Befrielse for ham, og naar omsider engang Befrielsens Time skulde slaae for hans Stands-

fæller, da vare hans Been alt længst blevne til Stöv i Graven. Til Gjengjeld for sin udstandne Angst faaer han imidlertid af Dommeren fire Rigsdaler, dem begynder han da strax at sætte overstyr hos Jakob Skomager, der, uagtet alle Baronens Forbedringsplaner, endnu sidder i god Ro og i god Næring paa samme Sted, hvor han var i Stykkets Begyndelse.

Forresten bliver Jakob, da Jeppe i Tillid til de Penge, han har i Lommen, behandler ham med et usædvanligt Overmod, især forbittret derover, at denne, som han mener, har drukket sig fuld andensteds, og nu kommer i hans Huus for at yppe Klammeri; havde han drukket sig fuld hos ham, da var det en anden Sag, thi da kunde han, som vi saae i förste Akt, klamres og skjælde Jakob ud saameget, han lystede. Siden da Jakob hörer, hvorledes Pengene ringle i Jeppes Lomme, tager han Huen under Armen og finder sig med Ydmyghed i hvad Jeppe forlanger. Alt dette var vel nödvendigt for at fuldende den charakteristiske Skildring.

Iövrigt hörer det med til det Vidunderlige i Poesien, at det Geni, der forstaaer at skildre slige Charakterer og at fremstille slige Tidsbilleder, kun sjelden paa Tankens Vei er istand til at udvikle, hvad han har skildret, og at Tilskueren, der seer Fremstillingen og glædes derved, som oftest heller ikke er istand dertil; og ikke desmindre kan det fuldstændige Billede være givet af Digteren og den fulde umiddelbare Opfattelse kan være tilstede hos Tilskueren.

Spörger man nu, hvorledes det er muligt, at en Forfatter kan forene disse Modsigelser, og hvorledes han kan skildre som Digter, hvad han ikke har fattet som Tænker, saa ligger Svaret meget nær; thi hvis han virkelig har tegnet et ægte Livsbillede, hvori han, uden at tage Parti paa nogen af Siderne, giver Enhver Sit, og fremstiller Alt med Sandhed og i den rette Belysning, saa vil den dybe Betydning, der er i Livet selv, og der kommer os imöde paa hvert Blad, naar vi opslaae Historiens store Bog, ogsaa være

tilstede i hans Digtning, og dette vil skee, enten han saa er istand til at skille Tanken fra det opstillede Billede eller ikke.

Dette finder vistnok ogsaa sin Anvendelse paa Holberg; thi naar han blev greben af sin Genius, da förtes han til den komiske Poesis höieste Tinde, hvor en ny Verden udfoldede sig for hans Blik, men naar han udenfor Begeistringens Timer reflecterede over sine Frembringelser, saa viste det sig som oftest, at hans Genius havde fört ham langt udover den Sphære, hvortil han ved Reflectionens Hjelp kunde opsvinge sig.

Og hermed have vi berört den svare Synd, som Kritiken næsten daglig udöver imod Kunsten, ja i denne Henseende har ogsaa Holberg, som ovenfor er bemærket, af og til forsyndet sig mod sin egen Genius. Dette er saaledes Tilfældet i de versificerede Linier, hvormed denne Komoedie slutter; thi her vil netop en eensidig Reflection belære Publicum, og vise, hvad Forfatteren egentlig har meent med det Hele, uden at det Hele paa dette Sted er overskuet med et alsidigt Blik. Denne Epilog lægges rigtignok i Baronens Mund, for hvis Charakter den ogsaa ret godt passer; bedre vilde det dog have passet for ham, hnis han havde sluttet med de Ord, han i Begyndelsen af sidste Scene udtaler: „Kan Du divertere mig saaledes oftere, Erik, da skal Du blive meget höit anskreven hos mig.“ Men i den omtalte Epilog staaer han tillige som Repræsentant for Digteren selv. Og det er da virkelig rörénde at see, hvorledes denne hos sit philiströse Publikum söger Tilgivelse for sit kjække og genifulde Digt, ved fornemmelig at lægge Vægt paa den Lærdom, det indeholder, hvilken fra dette Standpunkt skal bestaae deri, at Bönder og andre ringe Folk, naar de faae Regimentet, almindelig blive Tyranner. Skal man da troe Epilogen paa Ordet, saa har det Hele en aristokratisk Tendents; men forsaavidt Tidens Uret mod den undertrykte Deel af Folket ogsaa deri bliver synlig, kan jo Tendentsen med ligesaa megen Ret kaldes demokratisk. Egentlig er den ingen af Delene, Stykket er intet Tendentsstykke,

det tager aldeles ikke Parti, tilhörer hverken den höire eller den venstre Side, men det er en alsidig Fremstilling baade af Folkets og de Fornemmes Lyder og Forkeerthed, et mægtigt og anskueligt Billede, opfanget af de forsvundne Tiders Liv, samlet med Klarhed og tilbagekastet med Kraft af det store komiske Huulspeil, som Digteren var i Besiddelse af, og som han saa ypperlig har vidst at bruge.

Jeg har da nu, saavidt det stod til mig, sögt at udvikle denne Komoedies Fortrin. At den iövrigt ikke er ganske feilfri, det er Noget, som den deler med ethvert Menneskeværk, og som jeg heller ikke har villet lægge Dölgsmaal paa. Dog negter jeg ikke, at jeg, naar jeg omtaler et bedre Værk, (de slettere omtaler jeg nödig, thi med Hensyn til dem er Tiden den bedste Recensent) hellere og længere dvæler ved Lyssiden end ved de enkelte Pletter. Behöver dette noget Forsvar, da mener jeg, at et saadant netop findes hos en af de ædleste Kunstdommere, som Litteraturen kan opvise, nemlig hos Jean Paul, naar han (i Vorschule der Æsthetik 3 Cap. 5) tiltaler Recensenterne paa fölgende Maade: „I Almindelighed burde vi, mine Embedsbrödre, snarere tage det Bedste til Maalestok for en Digter, end det Sletteste, thi det Sletteste kan ogsaa findes hos den Bedste, men det Bedste aldrig hos den Sletteste. Ligesom man efter Jakobi i Philosophien bestandig har at paavise det Positive, saaledes har Kritikeren at söge og paavise det Skjönne. Kun bliver Dommen derved noget vanskeligere, thi Feil lade sig bevise, Skjönheder kun eftervise. Kast, siger et arabisk Ordsprog, ingen Stene i den Bröud, hvoraf Du har drukket. Himmel! i hvilken Brönd kastes der flere Stene, end i Sandhedens og Kastales Kilde?" o. s. v. Til Slutning skal jeg blot tilföie, at hvis man tager den blotte Feilfrihed til Maalestok, da kommer man ofte til at stille Talentet over Geniet, „thi Talentet," siger en nyere Æsthetiker „beholder bestandig den ordinaire Besindighed — — i det Mindre derimod og Enkelte lader selv det modne Geni mangen Maske falde, det er langtfra saa korrekt som Talentet."

Anmeldelser.

Det islandske literaire Selskabs Skrifter for Aargangen 1857.

1) **Skirnir**, Tidindi hins islenskra bokmentafélags. 128 X S.

Oversigten over de merkeligste Verdens-Begivenheder siden forrige Vaar, der udgjør Hovedindholdet af dette Tidsskrift, er forfattet af Stud. polytices Arnljotur Olafsson. I Meddelelserne fra Norge er indløbet den Feil, at Oprettelsen af en Fattigcommission for hele Riget er angiven som en allerede iverksat Foranstaltning, istedetfor at en saadan Forandring kun er bragt i Forslag af den til Udarbeidelse af en ny Fattiglov nedsatte kgl. Commission. Ved at omtale vore norske Oldforskeres Arbeider viser Forf. mindre Tilfredshed med Prof. Keysers Fremstilling i sin norske Kirkehistorie af de ældste prestelige Forhold paa Island og af Forholdet mellem de islandske Biskopper og den nidarosiske Erkestol, hvorimod den tydske Prof. Conrad Maurers Skrift om Christendommens Indførelse i Norden har vundet Forfat.s særdeles Bifald, ligesom den samme Lærdes Indlæg i Larsens og Sigurdssons Skriftvexel om Islands statsretlige Forhold. Meddeleren i Skirnir udtrykker senere sin Forundring over, at Stjorn her kaldes en „norsk" Bibelhistorie. Paa et andet Sted, hvor Upsalatoget omtales og navnligt Ynglingethingets Beslutning at samvirke for Oldsprogets og Oldliteraturens Optagelse blandt de nordiske Høiskolers Fællesfag (for samtlige Studerende) samt for Gjenindførelse af Reenhed i Modersmaalet, tilføier Skirnirs Forfat. Følgende. „Det er ogsaa vitterligt for Alle, at ingen Tunge i vore Dage undtagen Nordlandenes gamle Tunge, Islandsken, er reen og ublandet med fremmede Ord. Derfor havde vore Forfædre Ret for sig, naar de kaldte den Tunge, som gik her i Nordlandene, norræn eller dansk Tunge ɔ: udenlandsk Tunge paa Island, men til Adskillelse fra denne, kaldte den Tunge, der blev talt paa Island i gamle Dage og som end tales der uforandret, „vor Tunge," ligesom til Vidne om, at den monne være os kjærest og ejendom-

meligst og skal blive Islendingernes Egentunge i Tid og Evighed, men intet andet Folks Eiendom." Vi behøve neppe for en opmerksom Læser nærmere at udpege det Ensidige og Selvmodsigende i den anførte Bemerkning, ligesom i de lignende Paastande, der forekomme i Skirnirs forrige Aargang, om Islendingernes udelukkende Eiendomsret til hele Oldliteraturen, et „Monopol," der saameget mindre kan ventes anerkjendt i saadan Udstrekning af de andre Scandinaver, som det endnu ikke er lykket og vel vanskelig nogensinde lykkes at tilveiebringe nogen fuldstændig Udskiftning af den fælles nordiske Fædreneodel, der ligger i Literaturens Grundstof.

Ved at omtale Nordens indre og ydre politiske Forhold har den ærede Forfat. aabenbart gjort sig skyldig i en saadan Misforstaaelse af Kjernen i den nordiske Nationalitets Strid med den tydske om begges historiske og politiske Grændser, har skildret denne Kamps Enkeltheder fra et saa uhistorisk, fordomsfuldt, slesvig-holsteinsk Standpunkt, fremstillet de folkeeiendommelige Forholde i Danmark og navnlig i Sønderjylland saa urigtigt og røbet en saadan Miskjendelse saavel af den danske Folkesag, som af selve den nordiske Foreningsstræben, at det maa være en uafviselig Pligt for de islandske Forfattere i Kjøbenhavn, der have bedre Indsigt i disse Nordens Livsspørgsmael, at sørge for Udgivelsen af et almenfatteligt Skrift, egnet til at oplyse de fjerne Øboer om Sagens sande Sammenhæng. Vi finde os saameget mere berettigede til i nærværende scandinaviske Tidsskrift, der kan betragtes som et literært Allherjarthing, at fremføre en Anke imod hin uefterrettelige Fremstilling, og fremsette et Krav paa dens snarest og fuldstændigst mulige Berigtigelse, som det ikke kan være nogen Nordbo ligegyldigt, fra hvilken Side vore nære islandske Frender betragte Nordens vigtigste Anliggende, idet deres Søndring fra vor fælles Sag, hvori Hovedspørgsmaalet ikke dreier sig om Salg af nogle Jorder, men om vore Nordlandes folkelige, statsretlige og politiske Uafhængighed, ikke alene vil berøve os dygtige Forbundsfæller, men ogsaa ganske vist hemme den islandske Folkeligheds frugtbare Udvikling i sand nordisk Aand; der vel i fuldeste Maal, anerkjender hvert scandinavisk Folks Selvstændigheds-Krav, men ikke med mindre Nødvendighed fordrer Anerkjendelse af Broderskabet og dettes uforgængelige Pligter. Først naar denne Aand aabenbarer sig iblandt vore Brødre paa Island, kunne vi haabe at see dem gjenindtage den ærefulde og indflydelsesrige Plads i det scandinaviske Folkesamfund, som deres Oldfædre havde tilhjemlet sig ved aandelig Idræt. Det har derfor glædet os, som Tegn til Nærmelse, at en Islænding har ydet et Bidrag til vort Tidsskrift (i sidste Kjøbenhavnske Hefte).

Af Selskabets Aarsberetning erfares, at Medlemstallet, der for 3 Aar

siden neppe var 209, allerede er steget til 680. I Norge er de betalende Medlemmers Antal 9, og vil forhaabentlig forøges; paa Island udgjør Flerheden af Medlemmerne Almuesmænd, dels Bønder, dels Tjenestefolk, medens der klages over ringere Deltagelse fra Embedsstandens Side, altsaa, lige det modsatte af hvad der finder Sted i det norske Folkeoplysnings-Selskab. Det aarlige Bidrag udgjør 3 Rdlr, for hvilket man i Almindelighed faar Skrifter af høiere Pengeværdie end selve Bidraget. Da en stor Del af Islendingerne efter, hvad man har forsikret os, ikke har Vanskelighed ved at forstaae vort nyere Skriftsprog, kunde der maaskee aabnes en Vei til Forbindelse mellem det her nævnte Selskab og det fornævnte norske Selskab „til Folkeoplysningens Fremme“ ved en Overeenskomst om Bytte af begge Foreningers Skrifter for nedsat Priis, svarende til de forøgede Trykningsomkostninger for et saa stort Antal Aftryk, som hvert Selskab maatte forlange til Uddeling iblandt dem af sine Medlemmer, der maatte ønske det, efter Omstændighederne mod Godtgjørelse til Selskabets Casse. Ialtfald fortjente nok Spørgsmaalet Overveielse paa begge Sider. Det islandske Selskab har i Aar anvendt mere end 500 Rdlr over Indtægterne til Udgivelsen af Skrifter. Foruden Skirnir er saaledes i dette Aar uddelt blandt Medlemmerne:

2) **Ilionskvædi** 1ste til 12te Sang, fri Efterdigning efter Iliaden i Fornyrdalag ved Benedikt Grøndal, udgivet af Selskabets islandske Afdeling og trykt i Rejkiavik (kommer ikke i Boghandelen).

3) **Biskupasøgur** 2det Hefte, 25 Ark, indeholdende Gunnlaug Munks Saga om Biskop Jon d. Hellige af Hole, Thorlak d. Helliges yngre Saga, tilligemed den gamle „Thorlak Biskops Jertegnsbog“ som Biskop Páll lod oplæse paa Althinget 1199; Jertegn efter Thorlak Biskops yngste Saga, et Brudstykke af den ældste Saga og 5 Brudstykker af en latinsk Læsebog om samme hellige Biskop; endelig den ældste Saga om Biskop Gudmund Arason af Hole med betydelige Tillæg af yngre Sagaer om Samme. Denne smukke Uggave er fornemmelig besørget ved Cand. Gudbrand Vigfusson. I næste Aargang antages disse for Islands Historie saa lærerige Sagaers første Bind at kunne sluttes.

4) **Diplomatarium islandicum, islenzkt fornbrefasafn,** sem hefir inni að halda bréf og gjørningar, dóma og máldaga og adrar skrár er snerta Island eða islenzka menn. Kbh. 320 Sider. Udgivelsen af denne Samling, der er ledsaget med Indledning, Indholdsangivelse for hvert Stykke, kritiske og historiske Oplysninger m. m., er besørget ved Formanden for Selskabets kjøbenhavnske Afdeling, Hr. Archivsecretair Jon Sigurdson med Hjelp

af Hr. Cand. Gudbr. Vigfusson. Dette 1ste Hefte indeholder 81 Stykker fra Aar 834 indtil 1200.* De fleste Actstykker ere af kirkeligt Indhold, navnligt keiserlige og pavelige Breve om det hamborgske Erkebispedømme, Pavebreve om den nidarosiske Erkestol, Kong Magnus Erlingsons Privilegier for den norske Clerus, Erkebiskopperne Eysteins og Eiriks alvorlige Hyrdebreve til Islendingerne, Biskop Thorlaks Skriftebud, hvilke ligesom de fornævnte give et Indblik i Datidens Sædesløshed paa Landet; fremdeles den gamle islandske Tiendelov, en Mængde Gavebreve til Kirker og et saadant til et offentligt Gjestehuus for Reisende; videre Althingslove om Handelsvegt og Maal (Pundere, Kvarde, Alne og Stiker, af hvilke sidste Normaler vare merkede paa Kirkeveggene), om Afgift af og Byttetaxt paa Handelsvarer og paa Jordleie; Biskop Gizurs med Fleres Vidnesbyrd om den Ret, som Kong Olaf den Hellige gav Islendingerne i Norge m. m.

Samlingen fortsettes til næste Aar.

5) **Tidindi um stjórnarmálefni Islands** ved S. Hansen, III Hefte indeholder blandt Andet Love og ministerielle Anordninger om Søfart og Handel i Anledning af Frihandelens Indførelse, om udenlandske Jøders Adgang til at nedsette sig paa Øen lige med danske; videre en Bygningslov for Handelsstaden Ákureyri og Forandring i den kongelige Forordning af 8 Marts 1843 om Althingsvalg overenstemmende med sidste Althings Beslutninger. Valgberettigede ere alle skatydende Bønder (dog have Hjelpelærere og gamle Studenter Stemmeret, skjønt de ere fritagne for visse Skatter), Embedsmænd, der have Kongens eller Stiftamtmandens Kaldsbrev; de, der have aflagt Lærdomsprøve ved Høiskolen i Kjøbenhavn eller Embedsprøve ved Presteskolen i Rejkiavik; Kjøbstadsborgere, der yde mindst 4 Rdlr i aarlig Communeskat og de s. k. Thurrarbudamenn (Tomtehusmænd), der mindst betale 6 Rdlr aarlig til Communekassen (den sidste Bestemmelse ifølge Forlangende af Althinget, der frygtede, at disse Mænd ved sit overlegne Antal skulde overstemme Borgerne). Vedkommende maa derhos have havt mindst 1 Aars fast Ophold inden Valgkredsen og ikke være Communen noget skyldig for modtagen Fattigunderstøttelse. Betingelserne for Valgbarhed ere blevne uforandrede.

Til Valgets Gyldighed kræves over Halvdelen af de afgivne Stemmer; opnaaes ikke saadan Flerhed, foretages ny Stemmegivning og i fornødent Fald en tredie, men sidste Gang alene mellem

*) Naar et Par Oldbreve heri ere optagne, ældre end Islands Bebyggelse, maa vel Grunden hertil söges deri, at de som udstedte af Paverne angaaende den nordiske Mission overhoved, ogsaa have Interesse for Island, og ikke deri, at Island i nogle Afskrifter er nævnt.

de 2de Stillede, der have faaet flest Stemmer; Sysselmanden og de tiltagne Mænd ere Valgstyrere.

6) **Skyrslur um landshagi á Islandi** III Kjøbenh. S. 309—501. Til Udgivelsen af denne Samling ydes af den danske Statscasse et aarligt Bidrag af 400 Rdlr. Nærværende Hefte indeholder en lærerig Afhandling af ovennævte Cand. A. Olafsson, der giver en sammenlignende og veiledende Oversigt over Øens Folkemængde til forskjellige Tider, ligefra Oldtiden til vore Dage (fra Aar 1735 med særskilt Angivelse over Tilkomst og Frafald for hvert Aar og ledsaget af sammenlignende Overrblik over de vigtigste tilsvarende Forholdstal i andre Lande). Dernæst har Hr. Sigurd Hansen, Assistent i det isl. Departement i Kjøbenhavn, af officielle Opgaver over sidste Folketelling uddraget dennes Resultater for hvert enkelt Sogn, Amt og det hele Land, og endelig har den Samme givet en Oversigt over Næringsveienes Tilstand samt over Landets offentlige Indtægter og Udgifter. Ifølge Beregningerne i dette Hefte var

Aar	Antallet af Skattebønder	af alle Bønder	Folkemængde
1096	4560	14,549	104,753
1311	3990	13,206	95,083
1366	3926	12,526	90,187
1753	2100	6,700	48,430

I 1670—80 viste Lagmand Thorleifur Kortsøns Folketelling 50,000 Indbyggere; i 1703 fandtes 50,444, i 1785 43,877, i 1787 38,667, i 1801 47,207, i 1850 59,157 og i 1855 64,603. I det sidstnævnte Aar var der 85 Mennesker paa hver af de 764 □ Mile, der regnes til det bebyggede Land, og 34 paa hver af Landets 1867 □ Mile, paa Færøerne 358 og i Danmark 2381 paa □ Milen. Hovedstaden Rejkiavikur, der i 1801 kun havde 307 Indbyggere, talte i 1855 1,354. — Boligernes Antal i Rejkiavik var 250, i hele Landet 9,297, saaledes at der i Middeltal kommer 7 Mennesker paa hver Gaard, (paa Færøerne 5,5), i det Bønderne tiltrænge meget Tyende, der ikke sjelden er gift. Med Hensyn til Nationalitet vare 112 Udlendinger (de fleste danske). Af Mandkjøn taltes 30,769, af Kvindekjøn 33,734, altsaa Forholdet som 1000 Mandkjøn til 1093 af Kvindekjøn (i 1801 var det som 1000: 1192). Af alt Folk paa Island havde 2,46 af 100 opnaaet en Alder af 70 Aar og derover, i Danmark 3,17, paa Færøerne 4,65. I yngre Alfler end 20 Aar var kun 1 Karl og 51 Koner gifte; af ældre Folk vare blandt 1000 Karle 537 gifte, 395 ugifte, 61 Enkemænd og 7 skilte; men af 1000 Kvinder 463 gifte, 402 ugifte, 127 Enker og 8 Skilte (paa Færøerne s. A. af 1000 Mdk. over 20 Aar kun 378 ugifte og af 1000 Kvdk. 322 ugifte). De

fleste Ugifte findes paa Sønderlandet, fleste Enkemænd og Enker paa Vestlandet. Ved Sammenligning mellem Opgaverne for de sidste 5 Aar fandtes Antallet af aarlige Giftermaal at være

paa Island	59,5 af 1000 Mdk.	43,7 af 1000 Kvdkj.
paa Færøerne	56,6	65,1
i Danmark	96,0	103,0.

Aarlig viedes paa Island 435 Par. — Middeltallet af Födsler var 2,457 eller 1:25 (i Danmark 1:31, paa Færøerne 1:36). Forholdet mellem Fødsler og Kvinder i Alderen mellem 20 og 50 Aar er paa Øen som 1:5 — Middeltallet af Egtepar var 8,970; gjennemsnitsvis fødes 2105 egte Børn eller 1 af hvert 4de Egteskab aarlig, paa Færøerne 1 af hvert 6te. Samtidig var de uegte Fødslers Antal 352 aarlig eller 1 for hver 17de ugift Kvinde i Alderen mellem 20—50 Aar (hvis Antal var 6069); paa Færøerne 1 for hver 100 ugift Kvinde i den nævnte Alder. Paa Island er mere end hvert 7de Barn uegte, (hvilket Forhold har været jevnt fra 1827). Af Dødsfald regnedes aarlig 1513 eller 1:41 (paa Færøerne 1:70); for hver 1000 Kvinde døde 1119 af Mdkj. I Femaarèt er 4717 flere fødte end döde.

Siden 1801 er Folketallet steget med 36,75 %, fra 1850—55 med 1,57. Af 1000 egte Børn var 24,7 dødfødte, af 1000 uegte derimod 44,9. Paa 1000 Fødsler komme 14 Flerbør, deraf for 1850—55 tilsammen 204 Tvillinger og 4 Trillinger.

De Døvstummes Antal (65) udgjorde 1,01 af hver 1000, omtrent lige mange af hvert Kjøn. Med Hensyn til Alderen er det merkeligt, hvor faae Døvstumme der findes i de høiere Alders Classèr; saaledes fandtes 83,1 af 100 under 30 Aar, og kun 16,9 af 100 over denne Alder, men ingen over 75 Aar; de fleste ere i Alderen mellem 10 og 15 Aar, eller 23,1 %. De Blindes Antal (202) udgjorde 3,13 for hver 1000 af hele Folkemængden; de fleste i Árness-Syssel, nemlig 5,02 af hver 1000, færrest i Nordur-Mula-Syssel, eller 0,80 af 1000. Det fortjener Opmerksomhed, at Antallet af blinde Mandfolk er omtrent dobbelt saa stort som af Kvindfolk; thi af 1000 Mandfolk vare 4,15 blinde, men kun 2,19 af 1000 Kvindfolk. Med Hensyn til Alderen ere kun 21,3 % under 60 Aar, de fleste eller 18,3 % i Alderen mellem 75—80 Aar 78,7 over 60 Aar.

Med Hensyn til Næringsvejene var den langt overveiende Del af Folket sysselsat med Jordrøgt, i det omtrent $\frac{4}{5}$ af alle Indbyggere hørte til denne Flok. Jordrøgt var saaledes Hovednæringsvei næsten i alle Landets Sysler undtagen paa Vestmandøerne, hvor ingen hörte til denne Flok. En stor Del af Landets Indbyggere levede dog en Tid af Fiskeveide, men færre vare de, der dreve dette som Hovednæring. Paa Vestmandøerne var dog Søvæsen saagodtsom eneste Levevej; i Gullbringa og Kjósar-Sysler i Søn-

derland og i Snæfellsness-Syssel i Vestre Amt var dette den vigtigste Næring for største Delen af Indbyggerne; hvorimod der i de øvrige Syssler af V. og S. og i alle af N. og Ø. Amt vare meget faae, der søgte sit Livsophold paa Søen. — Ifølge Opgaverne levede
af Jordrøgt 1855 — 81,23 %, 1850 — 82,01 %.
som Sømænd 1855 — 7,83 %, 1850 — 6,86 %.

I Sammenligning med hele Folketallet var Haandverkernes Antal meget ringe og var endog lidt formindsket fra 1850, da det udgjorde 1,25 %, men i Aaret 1855 kun 1,10 %. De fleste vare Snedkere og dernæst Guld- og Sølv- samt Jernsmede; Skræddernes Antal var noget tiltaget. Antallet af Handelsmænd var omtrent det samme i begge Aar, nemlig 1,02 % i 1850 og 1,13 % i 1855. Almisselemmernes Antal var formindsket baade i og for sig og i Forhold til Folkemængden; i 1855 udgjorde det 1244 eller 2,10 %, men i 1855 kun 1207 eller 1,87 %.

Antallet af Nød var 24,067 Stykker eller 1,7 % større end i 1853, af Sauder 489,932 eller 5,2 % mindre. Mindskningen var især merkelig i Vesteramt, nemlig 16 % og i Sønderamtet 10 %; hvilket dog maaskee mest skriver sig fra Feil i Opgaverne; i N. og Ø. Amt var derimod Tallet steget med 1,6 %. Paa hele Island kom i 1850 11,6 Kvægstykker paa hver Mand, i 1855 kun 8,0; Hestetallet er omtrent uforandret, lidt over 40,000.

Antallet af Skibe og Baade er snarere mindsket, og udgjorde kun 3,498 mod 3,506 i 1853; derimod er Dækskibenes Antal forøget med 6. — Kaaljordsrøgten er forøget fra 224,985 □ Favne til 292,768 □ Favne; i Vesteramtet er dog ingen Bedring indtraadt. I N. og Østamtet har man lagt mest Vind paa Grøftning til Vandledning; i Hunavat-Syssel var gravet 4,990 Favne. Tuejevningen var især fremmet i S. Amt og i Árness-Syssel, der for sig har udført ½ Del af alt Arbeide paa Landet i denne Retning eller 60,112 □ F. Ligeledes har samme Syssel udmerket sig ved flittig Opsetning af Gjerder for Hjemmarken, nemlig 12,376 Favnes Lengde.

Hvorvidt Træplantning er forsøgt, meddeles ikke.

Opgaverne over Næringsveienes Tilstand ere denne Gang medtagne, fordi der 1855 holdtes Folketelling; men ellers ville de kun blive meddelte femaarsviis.

Til Slutning gives den sædvanlige Oversigt over Islands offentlige Indtægter og Udgifter. Indtægterne for Finantsaaret ¼ 57 til ³¹⁄₃ 58 ere anslaaede til 32,493 Rdlr, de sidste til 62,728 Rdlr (imod 27,361 Rdlr i 1843). Efter den danske Rigsdags Anmodning i sidste Samling til Rigs-Styrelsen og Justitsministerens lovende Svar herpaa vente nu Islendingerne, at Bevilgnings- og Beskatningsretten for Islands Vedkommende fuldstendig vil blive overdragen til Althinget, der saaledes vil erholde besluttende

Myndighed paa det i politisk Henseende vigtigste Omraade og Landet saaledes opnaae en vis provenciel Selvstendighed. — Den danske Regjering har nys besluttet at sette et Dampskib i regelmæssig Fart mellem Kjøbenhavn, Færøerne og Island, hvorved disse Øer ville komme i en ganske anden og nærmere Forbindelse med det øvrige Norden end hidtil, — og hvori enhver Scandinav ønsker vore islandske Frænder velkommne.

Kvædi I. Af Benedikt Grønland. Rejkiavik 1856, indeholdende 11 Digte, hvoriblandt Nytaarshilsen, „Pigen," „Store ere Herrens Verker," „Langkvædet," „Noahs Ravn," „Ungdommen," „Vaarvise" o. s. v.

Hvad den islandske Bladliteratur angaar, da udgives i Rejkiavik et Blad, Þjóðólfur kaldet, der har bestaaet i 9 Aar. Aargangen udgjør 18 Ark og koster 1 Rdlr; Udgiver Jòn Gudmundsson. I Ákureyri udkommer Nordri, der har bestaaet i 4 Aar og udgives af Sveinn Skulason. — Begge Blade ere meget smukt udstyrede, — ligesom de islandske Bøger i Almindelighed*).

Udsigt over de danske Sprógarter, 2 Bidrag til en Dialektstatistik af F. Dyrlund. Kjøbenhavn C. V. Stinch 1857. 74 Sider. Koster 8 Mark Dansk.

Dette Arbeide danner Indledningen til udførligere Sproglærer og forbedrede Ordbøger over de danske Almuesmaal, uden at Skriftet dog paa nogen Maade vil foregribe Resultaterne af de Verker over den bornholmske og over de jydske Sprogarter, som flere dygtige Mænd have under Hender; ogsaa Videnskabsselskabet har udsat en stor Prisopgave for en Fremstilling af de 2 Hoveddialekters Forhold til hinanden indbyrdes og til Skriftsproget. Derimod haaber Forf., hvad de øvrige, i grammaticalsk Henseende saare lidet behandlede, østdanske Sprogarter angaar, Sagkyndiges Opmerksomhed for hans Meddelelser derom, da han i adskillige Aar stadig har sysselsat sig med forberedende Arbeider til en sammenlignende Beskrivelse af de sællandske, fynske og øboiske Almuesmaal. Blandt de Mænd, der mest have understøttet Forfatteren med verdifulde Meddelelser, nevner han Seminarielærer ved Jonstrup Hr. Mortensen og Gaard-Forvalter S. Frederiksen ved Odense.

Bogen er inddelt i 2de Afsnit. Det første giver en almin-

*) Paa Grund af Islands Betydning for de övrige Nordboere burde vistnok disse Blade holdes af de större Blades Redacteurer og af större Stæders Læseselskaber.

delig Oversigt over de væsentligste Forskjelligheder og Ligheder i Tonefald, Lydovergange og lexicalsk Henseende mellem de 2 Hovedafdelinger af Almuesproget, nemlig Öst- og Vestdansk, og disses Underafdelinger, oplyste ved talrige Exempler. Hin Dialekt omfatter igjen 3de Underafdelinger, Sælandsmaalet, Fynbomaalet og Øbomaalet; det sidste af disse tales paa Ærø, Taasinge, Langeland, Lolland, Falster, Møn samt Bornholm foruden adskillige mindre Øer og de tilgrændsende Sydender af Fyn og Sælland. — Fynbomaalet og Sælandsmaalet udgaar atter hvert for sig i 2de Forgreninger: Vest og Østsælandsk, og Vest — og Østfynsk. Det Østsælandske peger sterkt over mod det danske Sverige, det Vestfynske over til Østerjydsk. J y d s k e n søndrer sig nemlig paa sin Side i flere Afdelinger: Ø s t e r j y d s k er gengs i en særegen Dialect (Østjydsk) ved Randers, paa Mols, ved Aarhus, paa Samsø og Anholt, og i en anden Dialect (Østfjordsk) i Vendelbo og Himmerland samt paa Læsø. Nærmere hinanden, navnlig ved Kjendeordets Foranstilling for Navneordet, staae S ø n d e r j y d s k (Vestslesvigsk og Østslesvigsk) og V e s t e r j y d s k. Dette sidste Almuesmaal udgrener sig i V e s t f j o r d s k (der tales i Tybo, paa Mors, i Salling, ved Lemvig) og i V e s t j y d s k, (der hersker i den øvrige Del af Ribestift samt i de tilstødende Egne af Viborgs og Aarhus Stifter). Den anden Afdeling af Skriftet handler om B o r n h o l m s k e n s nære Forhold til de övrige danske Øbomaal og er nærmest forfattet i Anledning af A. P. Adlers Prøve paa et bornholmsk Dialektlexicon.

Vi ønske saameget heller Forfatteren til Lykke med hans fortjenstfulde Studier, som han har givet disse sine foreløbige Meddelelser forhøiet Interesse ved leilighedsvis Jevnføring af Eiendommeligheder i danske Almuesmaal med tilsvarende i de nordskandinaviske og med Oldsprogets Grundformer, i det han paaviser mangfoldige overraskende L i g h e d e r, hvor man uden Kjendskab til de beslægtede Folkesprog ofte tror at have blotte Særegenheder for sig. En videre, fra de forskjellige Sider gjennemført, Sammenligning vilde udentvivl endnu mere styrke Overbevisningen om de 3de nordiske Folks nationale Broderskab, ligesom Naturvidenskabens Undersøgelser mere og mere vise os Scandinavien med al dets rige Mangfoldighed som et naturligt Samland; thi ligesom alle de 3 Lande samtidig følge den store Senkning og Hævning, og ligesom de i plantegeographisk Henseende danne en Heelhed, (jfr. Forchhammers og E. Fries Afhandlinger i dette Tidsskrift), saaledes er Nationaliteten, det aandelige Fædreland, i det Store fælles, Broder-Folkenes Historie, deres Fremtidskald og Skjæbne fælles. Men til samme Tid har Naturen givet hvert af Landene og hvert af de 3 Folk fra umindelige Tider en dybtgaaende Eiendommelighed, der minder os om, at S e l v s t æ n d i g h e d e n ved Siden af Eenheden er

et i Nordens Natur og Folkeliv dybt begrundet Element af Scandinavismen, der giver Eenheden forhøiet Styrke og Rigdom, men som først kan komme til fuld Udvikling og Virksomhed i fostbroderligt Samliv. „Hvad Gud har forenet, skal intet Menneske adskille.“

Lappisk Grammatik, udarbeidet efter den finmarkske Hoveddialekt eller Sprogart, saaledes som det almindeligst tales i norsk Finmarken. 232 S. 96 ß — af. I. A. Friis, Cand theol. og Lærer i Finsk ved Univers.-Skriftet, er vistnok for en Del bygget paa Rasks, Stokfleths, Castréns m. Fleres Forarbeider, og i flere Henseender har Forfatteren fulgt Madvigs grammatiske Vink; men for en ikke ringe Del er Verket fra nyt af bearbeidet af Forfatteren, der for Studiets Skyld har opholdt sig omtrent 8 Maaneder i Finmarken og en Tidlang i Finland.

Lappiske Sprogprøver, en Samling af lappiske Eventyr, Ordsprog og Gaader 116 S. med Ordbog 40 S. af Samme. 72 ß, begge udkomne i Christiania 1856 hos Cappelen.

Disse Pröver ere hentede fra begge de Hovedafdelinger, hvori det norske Lappesprogs forskjellige Grene gruppere sig, nemlig den Dialect, der tales i: a) Utsiok, Tanen, Varanger og Vestertanen indtil og med Langfjord, b) Karasjok, Laxfjord og Porsangerfjord c) Kautokejno, Hammerfest, Alten, Loppen, Skjervø, Karlsø og Lyngen og 2) den sydlige, der hersker fra Balsfjorden indtil Tysfjorden og fra Vefsen indtil Røraas.

Samlingen indeholder 42 Fortællinger, gjengivne uforandrede saavel med Hensyn til Indhold som Sprog umiddelbart efter de Indfødtes Meddelelser, altsaa i vedkommende Bygdemaal. En af disse Fortellinger er derhos til Sammenligning ved en Indfødt gjengiven baade paa balsfjordsk og paa vefsensk Lappemaal. Af 2de for Folket meget charakteristiske Fortellinger fra Utsjoks Prestegjeld, „Jettens Liv“ og „Ræven og Bjørnen“ er meddelt jevnsidig norsk Oversettelse, ligesom der til Slutning af Samlingen er føiet en Række Ordsprog (Sadnevajasak) og Gaader med Oversettelse ved Siden, hvoraf vi exempelvis tillade os at anføre følgende: „Giv Hunden og hør onde Ord,“ — „Bedre er en Hinde i Haanden, end det Fede i Skoven,“ — „Bedre Skaar i Mund, end Saar i Hoved,“ — „Bedre ferdes, end ligge i Ro,“ — „Den Mand har flere Tanker, end Sener.“ — „Den, som har lange Fjedre, flyver høit.“ — „Paa Stranden er man nok viis, naar Skade sker paa Sø.“ — „I Ravnerede kan ogsaa findes Svaneæg,“ — „Det ene Aar er ikke det andets Broder,“ — „Skam bider ikke lenger hans Kind,“ — „En Skamklo bider ikke lenger hans Pande,“ — „Dag er aldrig saa lang, at jo Nat kommer.“ — „Du skal ei gjøre øieløst Kjøb.“ — „Ti Vise staae sig ikke i Ord mod een

taabelig Lap." — „Ond Kjending er værre end god Ukjendt," — „9 Vise kunne ikke stoppe en Daares Mund," — „Ikke alle Brødre have diet een Moders Bryst," — „Høiere end alle Fjeld og lavere end Lyngen?" — „Altid vandrende og med en liden Byrde paa Ryggen, men aldrig træt?" — „Før Faderen er halvferdig, er Sønnen i Skoven," — „Om Dagen i Fængsel, om Natten fri (Tæerne)," — „Det hugger Dag og Nat, men faar aldrig en Spaan, (en Reenbjelde)," — „Nedvendt fuld, opvendt tom?" — „Hvo er den allerviseste i Verden? (Bismeren)." — „Toppen nedentil, Roden oventil?" — „Foden af Sten, Siderne af Traad og Hovedet af Træ?" — „Det Døde drager Levende af Skoven."

„En Jomfru (jomfruva) sidder ved Kildens Bred med Hætte paa Hovedet?" (Angelica-botka)," — „Uden Laag og uden Bund, dog fuldt af raat Kjød?" (En Fingerring, suormas), — „Det gaar baade Nat og Dag, men aldrig finder det Døren?" Deino. — „Hvad er det, som, naar det smyger ind i et Hul, kommer tilsyne i 3 Hul paa engang?" (Den, der trækker en Pesk paa sig). — „Hvad faar Rum i et Musehul og kan ei vende sig i en Oxebaas?" (Suabbe), — „Hvad er det som gaar til Elven at vadske sig og efterlader Indvoldene hjemme," (En Paddé, Guødda), — „Det vandrer gjennem Skoven og mister sin Hale i Skoven," En Naal (Nallo), — „4 Sydskend kige ind i et Hul?" (Enderne af Teltsparrerne (Goathebælljek), — „Du seer det nok, men faar det ei fat?" Suovva, „En seer nedad og Vandet rinder opad Bakke" (en drikkende Hest, Hæsta, gojukka), — „En Mand hugger og Spaaner falde, men det høres ei? Muotta." — „En Skarv flyver over Havet, Blod drypper af Vingerne," (Vânos). — „En sort Hest traver Dag og Nat, men Skaglerne røre sig aldrig?" Dædno. — „100 aargammel Mand og natgammelt Hoved?" (En Stub, dækket af Nysnee). — „Lidet som et Æg, dog umuligt at see tilbunds?" Olbnua vajbmo. — „Netop tykkere end en Laxegarntraad, men Dagen seer det aldrig?" Muorra-vajmos.

Med Udgiveren maa man ønske, at flere af de Nordmænd, der nu ere Sproget mægtige og opholde sig blandt Folket, ville, naar de faae denne første Samling i Hende, bidrage til dens Fuldstændiggjørelse, da derved kunde tilveiebringes en større Samling af lappiske Eventyr, Sagn, Ordsprog og Gaader, der maatte være vel egnet til at udkomme i Oversettelse og afgive et interessant Bidrag til Sammenligning med de mange lignende i andre Sprog. Da vi have over et Snees Tusinde Landsmænd af finsk Oprindelse, vilde naturligvis nærmere Kjendskab til deres Folkedigtning være af ikke ringe Interesse for os.

Dr. M. Luthers kristalas postille 1. Sammes Passionsprædikener

24 ß og Wexels Bibelhistorie med norsk Text 20 ß samtlig paa lappisk ved Stokfleth (Brøgger & Christie).

Prædikener paa alle Søn- og Helligdage tillígemed andre Taler af Mag. Ludvig Hofacker, fordum Præst til Rieiingshausen i Würtemberg. Oversettelsen er gjennemseet af Pastor A. Grimelund. Christiania 1857. Cappelen 2 Dele 60½ Ark stor 8vo 96 ß smukt Papir 1 Daler.

Tydsk Grammatik, nærmest bestemt for de lærde og Middelskolernes Fællesclasser af Jacob Løcke, Adj. ved Lillehammers lærde og Realskole. Christiania 1856 138 S. Feilberg & Landmark indb. 48 ß, er anseet for at være et saavel i videnskabelig Henseende, som for den practiske Benyttelse særdeles vel udført Arbeide.

Norsk Forfatterlexicon 1814—1856 af Jens Kraft, efter Forfatterens Død ordnet, fortsat og udgivet af Chr. C. A. Lange. 1ste H. (Aabel-Blom). Det hele Verk anslaaes til 40—50 Ark á 7 ß Arket. Bogladepris 8 ß. Dahl 1857.

Udgiverens literaire Navn og bekjendte Samvittighedsfuldhed som historisk Samler borger for, at denne vigtige nationale Samling vil blive saa fuldstendig og nøiagtig som muligt. Maaskee vil den endog blive altfor omfattende og nøiagtig, forsaavidt Udgiveren bebuder at ville angive Alt, hvad han med Vished kan erfare, at Nogen her i Landet har ladet trykke, selv om saadant er skeet i Blade og gjennem Leilighedsskrifter uden Navn eller under antaget Navn.

Det forekommer os dog tvivlsomt, om en saadan ubetinget offentlig Navns Nævnelse rettelig skeer i Vedkommendes Live uden deres Samtykke, da det i mange vigtige Tilfælde kan frygtes at ville hindre Trykkefrihedens fuldstændige Benyttelse og volde forskjellige Uleiligheder, om man ikke i Regelen kan regne paa Bevaring af den Skik, udvortes at agte en Forfatters Incognito, selv om dette Incognito er en offentlig Hemmelighed. At Vedkommende i visse Undtagelsestilfælde maa finde sig i under en offentlig Strid at blive paavist som Ophavsmand til et Skrift, er en anden Sag.

Traces de buddhisme en Norvège avant l'introduction du Christianisme par M. C. A. Holmboe, professeur de langues orientales à l'université royale de Norvège, etc., etc. Paris 1857. 2 & 74 pag. 8vo. (Med Stentryk).

Dette Verk henleder Forskernes Opmerksomhed paa adskillige mere og mindre merkelige eller paafaldende Ligheder mellem de buddhistiske „Toper" og de skandinaviske Hauge, i Størrelse og Dannelse, Udstyr og Tilbehør (Brønde, Gravhauge, Cellernes Indhold, Mynter, hellige Stene o. s. v.).

Idet Forfatteren fornemmelig støtter sig til disse Ligheder samt enkelte historiske Bemerkninger hos gamle Forfattere, og kortelig henviser til Slegtskabet mellem den buddhistiske og den nordiske Mythologi, søger han at gjøre den Anskuelse gjeldende, at Aaselæren er Buddhismen, ved Missionærer udbredt over Skandinavien. Den vigtigste Støtte mellem de historiske Forfattere bliver her Snorre, som i sin Ynglingasaga fortæller, at Odin og Æserne ere indvandrede fra Asien, fra Aasaland eller Aasaheim, østenfor Tanakvisl (Tanais, Don) eller Vanakvisl, hvor Vanerne boede. Den ne Snorres Fortælling, som alle ældre Kilder deels tie om, deels synes at modsige, er nu fortiden almindelig anseet for at være Snorres egen Gisning eller Digtning. Forfatteren nærer imidlertid ingen Tvil om dens Paalidelighed. Snorres Aasaland eller Aasaheim troer han at maatte sætte i det nuværende Turkestan, hvor Buddhismen, ifølge en chinesisk Forfatter, var udbredt i det andet Aarh. før Chr. og hvor der, efter samme Forf., desuden Strabon og Pompejus Trogus, boede et Folk, som kaldtes Aser, Asier eller Asianer, og maaskee ere de samme som Chinesernes Amezu's. Odin bliver efter denne Opfatningsmaade en buddhistisk Missionair, der med Held har udbredt sin Lære over Skandinavien, og som saa mange andre buddhistiske Lærere, „selv er bleven Buddha" (Wodan, Odin). Vi have ingenlunde Kundskab nok i disse Materier til at torde indlade os paa nogen Kritik af det foreliggende lærde Arbeide, som snarest synes beregnet paa „at hendrage Archæologernes Opmærksomhed paa denne hidtil ubenyttede Grube." De fremdragne Phænomener paa dette ganske ubearbeidede Felt fortjene en grundig og mangesidig Undersøgelse, om en saadan Undersøgelse end kun skulde lede til den Erkjendelse, at „begge Lande have øst af samme Kilde," eller at de paapegede Skikke „ere grundede paa Fællesideer," hvoraf maaskee nogle ikke have anden Grund end den, at Menneskene ere sig selv lige overalt, og at den omgivende Natur overalt anviser og rekker omtrentlig de samme Midler. Men i ethvert Fald, selv om de fremtidige Undersøgelser blot skulde styrke den nu herskende Mening om Snorres Doctrin, skal det dog ikke angre den gamle Gransker at have fremdraget Momenter til en klarere Erkjendelse, og aabnet en Undersøgelse, der udentvil vil lede til en bestemtere Opfatning af Slegtskabet mellem Buddhismen og Aaselæren.

Diplomatarium norvegicum, Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Lovg. og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af Rigsarchivar Chr. C. A. og Lector Carl Unger. 4de Samling første Halvdel. Kristiania P. T. Malling 384 S. 1 Spd. 60 ß. De forhen udkomne 3 Samlinger erholdes for 6 Spd. — Med det Første vil der blive lagt

Haand paa Verkets forsatte Udgivelse. Rigsarchivar Lange har, for at samle norske Actstykker i fremmede Archiver, i Aar gjort en Reise til Belgien.

Det danske Sprog og det nationale Liv i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland. Af **C. F. Allen**, med 3 Sprogkaart. 1ste Afdeling. Kjøbenhavn 1857 Reizels Bo & Arvinger 462 S. Priis 61 ß.

Den store Betydning i national og politisk Henseende, der er bleven Sønderjylland til Del som Nordens Grændselandskab imod Syd, indeholder den sterkeste Opfordring for de skandinaviske Sprog- og Historieforskere til saa fuldstændig som muligt at opklare de ejendommelige Forholde i dette Landskab, for derved at hevde Skandinaviens Ret til dets udelte Besiddelse gjennem Danmark og oplyse alle Skandinaver om Nødvendigheden af med forenede Kræfter at støtte Sønderjyderne i deres Kamp for vor Stammenationalitet ligeoverfor den fremtrengende Tydskhed. Saadan Oplysning bliver saameget vigtigere, som neppe nogensinde et kunstigere System af Usandhed har værct sammenvævet, end det, som Tydskerne i Aarhundreder have arbeidet paa at udbrede over denne Provins, og som har vildledet endog en stor Del af Skandinaverne selv til at indrømme Tydskerne moralsk Ret til at tilegne sig det anførte Land, ja har været istand til at forvirre den nationale Bevidsthed hos endel af vore derboende Stammebrødre (Angelboerne), i den Grad, at de have sluttet sig til den fælles Fiendes Fane og ført Vaaben mod Fædrelandet. Fra tydsk Side var en Mængde Skrifter udgivne i den sidste Menneskealder, for at bevise Tydsklands foregivne Ret til at løsrive Sønderjylland fra Danmark. Den nu afdøde lærde C. Poulsen (fød i Flensborg) var en af de Første, der fra et dansk Standpunkt imødegik disse Forsøg længe inden den politiske Strid antog det voldsomme Præg, som førte til Treaarskrigen og nu truer med et nyt Brud af uberegnelige Følger. Det kjøbenhavnske Universitet udgav i Krigsaarene en Del „antislesvig-holsteinske Fragmenter“ med Bidrag af Danmarks mest anseede Videnskabsmænd, fornævnte C. Poulsen, Werlauff, Wegener, Velschov, I. E. Larsen, Krieger, Islendingen Gr. Thomsen, Worsaae og Allen, der dels godtgjorde Danmarks historiske og politiske Ret til Sønderjylland som integrerende Del af Riget, og dels bidroge til at belyse Provinsens Sprogforholde i ældre og nyere Tider. Disse Skrifter udkom derhos særskilt baade paa Dansk og Tydsk. Blandt dem var en særdeles lærerig Afhandling af Prof. Allen „om Sprog og Folkeejendommelighed i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland,“ der fremdeles maa ansees for et væsentligt Actstykke i denne Sag og serdeles skikket til Almeenlæsning.

Nærværende Skrift er anlagt efter en betydelig større Maalestok, end det forrige af samme Forfatter; men Fremstillingen er fremdeles saadan, at Bogen med stor Interesse vil læses af den dannede Almeenhed.

Forfatteren forudskikker en kort Oversigt over Forholdene i Oldtiden og viser, at Eideren ligefra den danske Histories Fremtræden i sikkre Træk har været anerkjendt Rigsgrændse mellem Danmark og Tydskland (med en kortvarig Afbrydelse i det 10de Aarhundrede) lige til vore Dage, en Grændse, der saaledes har en historisk og statsretlig Hevd som faae eller ingen andre Land-Grændser i Europa. Folkegrændsen var Danevirke i Forening med Egernfjord og Slien. I den mellem denne Linie og Eideren liggende vilde og øde, af Urskov, Myr og Hede opfyldte Strækning nedsatte sig endel danske Rydningsmænd, hvorom mange Stedsnavne endnu vidne, men fornemelig indvandrede Saxer; mod Sydvest boede fra ældgammel Tid Afdelinger af den frisiske Stamme, der stod i et meget selvstændigt Forhold til Sydgermanerne og hvis andre, i Nordtydskland selv bosatte, Afdelinger først langt ud i det 16de Aarhundrede efter blodige Kampe bleve undertvungne af Rigstydskerne.

Indenfor Danevirke vidne overalt selv igjennem den latterlige Fortydskning i nogle Egne*) Stedsnavnene, den store Mængde forefundne Oldtidslevninger, navnligt Runestene med oldnordiske Indskrifter, samtidige saavel nordiske som tydske Forfatteres Meddelelser og de opbevarede Love uimodsigeligt om den nationale Eenhed med vor Stamme. Endnu i den store Proces, der førtes for den romerske Keiser af Pommer-Erik imod de holstenske Grever, godtgjordes det med edelige Vidnesbyrd fra alle Stænder og Landsdele, at Sønderjylland i Folkelighed, Sprog og Retsforfatning var dansk. Kong Valdemars jydske Lov gjaldt endnu ind i det 18de Aarhundrede som Hovedlov og har udenfor Processen og Strafferetten vedligeholdt sig med enkelte Ændringer til vore Dage. Efter den gamle Rets Medfør vedblev man lige ind i det 17de Aarhundrede at føre Sager offentligt og mundtligt. Sandemænd og Nævninger dømte almindeligvis i Sagerne; Beviserne førtes ved Vidner og Documenter; dog brugtes Tylvtered til Aarhundredets Ende. Den Fornærmede eller hans Slægt, ikke Øvrigheden, paatalte i Regelen Forbrydelser; i Drabssager var Fredkjøb, Mandebod og Forlig med den Dræbtes Slægt i stadig Brug til Slutningen af denne Tidsalder.

*) Et Sted, der oprindelig hed Ö, blev forvandlet til Oehe, Skovbygaard til Schaubygarde, Sönderborg til Sonderburg, Tönder til Tondern, Graasteen til Grauenstein, Aabenraa til Apenrade, Hödersley til Hadersleben, Sundeved til Sundewidt, Kongeaa til Königsau o. s. v. i samme Smag.

Drabsmandens Frænder deeltoge i Udredelsen af Ætteboden og denne tilfaldt efter et vist Forhold den Dræbtes Frænder; disse tilsagde efter Bodens Modtagelse Drabsmanden ubrødelig Fred. Den gamle Retsskik at lyse uegte Børn i Kuld og Kjøn paa Thinge forekom jevnlig. Endnu er, som sagt, Valdemars Lov udenfor Processen og Strafferetten gjeldende Grund-Ret i $\frac{143}{166}$ □ af Sønderjylland eller $\frac{6}{7}$ af Provinsen, subsidiær Ret i 14 □ og kun uden Anvendelse i Eidersted samt Husum og Frederikstad. Ved Siden af denne gamle Lov gjelde Stadsretter og Gildeskraaer af dansk Oprindelse, Christian IIIs, Fr. IIdens, Chr. IVs Recesser og almindelige Forordninger saavelsom Chr. Vtes Søret.

Fra Urnehoved Landsthing indankedes Sager til Viborgs Landsthing og Danehoffet var fælles for Halvøen og Øerne. Men foruden jydske Love, den danske Kirkeordinans, Recesserne, flere ældre danske Forordninger, Dele af Chr. Vtes Lov og Stadsretterne i de større Byer gjaldt særlige Love for de frisiske Herreder og Femern samt for enkelte Kjøbstæder, enkelte Stænders og Corporationers Privilegier, Lensfyrsternes egenraadige Forordninger; og til Trods for bestemte Kongebud havde tydsklærte Sagførere vidst at faae indført Carl den 5tes grusomme Halsret samt tydsk og forfalsket romersk Proces. De indtrengte holsteinske Adelsmænd lykkedes det efterhaanden imod Lov og Ret, med List og Vold at berøve den danske Bonde ikke alene hans gamle selvskrevne Myndighed til at stemme paa Folkethingene, som ogsaa den svenske Adel fratog Bønderne i deres Land, men i Svansø og de sydlige Dele af Mellemslesvig endog hans faste Eiendom og personlige Frihed, ja tildeels hans Nationalitet. De tydske Lensfyrsters Troløshed, Kongernes upolitiske Eftergivenhed medførte, at det fremmede Sprog blev herskende i det officielle Forretningsliv lige til Kongeaaen; da Folkets Klager endeligt bragte Chr. 8de til at gjenindsette Modersmaalet i dets Ret paa Thinge, udbrød fra hele Tydskland et Hevnraab som over en krænket hellig Ret, og man blev da Vidne til det næsten Utrolige, at en sleswigholsteinsk Retslærd af stor Anseelse og Indflydelse i Midten af det 19de Aarh. forlangte Indførelse af Latin som Retssprog for de Danske i deres eget Land, fordi deres Modersmaal kun var retsforvildende.

Men det var ikke blot i Domssalen, at det lykkedes Tydskerne at indføre og i lang Tid hevde sit fremmede Tungemaal. Efterhaanden blev ogsaa de bestyrende Myndigheders Sprog tydsk; flere af de gottorpske Hertuger og de andre Lensfyrster nærede et dødeligt Had til Nationalsproget og gjorde Alt, hvad der stod i deres Magt, for at tilintetgjøre det. Reformationen ydede i saa Henseende deres fiendske Bestræbelser megen Hjelp. De indkaldte lutherske Prædikanter forsøgte med Prygl og Kirketugt at tvinge sine Sognebørn til at aflegge det hedenske danske Maal

i Skolen og Kirken; Høiskolen i Kiel, som det blev gjort alle vordende Embedsmænd til Pligt i 2 Aar at besøge, bidrog væsentligt til at fortydske Intelligensen og Bureaukratiet; den danske Adel var borttrengt fra Landet, hvor den holsteinske havde vidst at skaffe sig Forleninger og Besiddelser. Skarer af tydske Haandverkere nedsatte sig især i de sydslesvigske Kjøbstæder, og selv i de Byer, hvor de Indflyttede og deres Slægt kun dannede en Minoritet, skaffede de sig ved sin sædvanlige Høirøstethed, ved Provinsstyrelsens, Adelens og Embedsstandens Hjelp Overmagten i alle communale Anliggender. Tungest føltes naturligvis det hemmende Tryk i Kirken og Skolen.

Forfatteren har indtaget en stor Mængde Indberetninger fra samtidige Prester, Visitatorer og Superintendenter om den ældre Tilstand i Skole og Kirke, i hvilken Henseende mange Tydskere selv give et gribende Billede af den overordentlige Skade, Almuens religiøse Opdragelse maatte lide ved det fremmede Sprogs Herredømme, hvorfor der blev gjort gjentagne og indstændige Forestillinger fra de tydske geistlige Overøvrigheders Side om at Nationalsproget maatte udryddes og høitydsk Sprog indføres i selve Husene, medens enkelte tydske Embedsmænd vare retferdige nok til at erkjende Landsmaalets Krav paa Beskyttelse. Forfatteren giver Exempler paa Følgerne af denne forviklede Tilstand, hvorover man baade kan lee og græde. Skolebørnene fik Prygl, naar de talte sit Modersmaal. I Angel var det mange Steder, hvor det tydske, tvungne Skolesprogs Afleggelse og det gamle Angelsprogs Gjenoptagelse betegnede Ynglingens Emancipation. Skolelærerseminariet i Tønder besattes med tydske Lærere; Undervisningen var udelukkende tydsk; og fra denne Anstalt var det Almuens Lærere udgik. Slesvigerne bleve ved Lovbud tvungne til at søge Universitetet i Kiel der ikke paa anden Maade kunde skaffe sig selv et anstændigt Antal Tilhørere. De indtrengte tydske Adelsmænd, som uden Hjemmel i Landets Love havde forstaaet at indføre Livegenskab paa sine Godser i Syd- og endel af Mellemslesvig, forbøde endnu i meget sildige Tider sine Undergivne at tilegne sig den simple Kunst at skrive og regne, for at de ikke skulde blive dem for kloge. Nogle Steder bleve tydske Prædikener indførte i Kirken, fordi Adelsmanden og hans Betjente fandt for godt at bruge fremmedt Sprog, medens Menigheden var dansk; i andre Egne bleve tydske Psalmer brugte til dansk Gudstjeneste. I Afsnit XIII giver Forfatteren en Skildring af et enkelt Forhold mellem Prest og Menighed, der kun er altfor betegnende for Tilstanden, og som desværre har havt Sidestykker i mange Egne, om end ikke i en saa fremtrædende Form.

Det var, forteller han, den danske Menighed i Hyrup, for hvilken en Saxer, Hr. Fischer, der i 12 Aar havde forestaaet en

pomersk Menighed, og som intet Dansk forstod, skulde være Prest og Sjelesørger (i 1712). Det blev Kilden til et kvidefuldt og pinligt Forhold baade for Presten og hans Menighed i alle de 20 Aar, de vare sammen. — — Hans Stilling blev ham mere og mere trykkende, især fordi Sproget lagde ham uoverstigelige Hindringer i Veien, for at nærme sig Menigheden; at lære dennes Sprog var nemlig Noget, som han mente der ikke kunde være Spørgsmaal om, da Predikesproget efter Lov og Vedtægt var tydsk og Underviisningssproget i Skolen ligsaa; derimod vilde han, at Menigheden skulde lære hans Sprog. Derfor fordoblede han Katechisationerne og vilde, at Bønderne udenfor den almindelige Regel om Søndag Eftermiddag skulde komme til Katechisation og Øvelse i Tydsk; de kom ikke og bleve ved deres Dansk. Mistvivlende om at udrette Noget med saa halstarrig en Menighed, indgav han 1736 Ansøgning om Befordring til et Embede i en tydsk Egn, men han maatte blive. Da K. Chr. VI lod indhente Beretning om Skolevæsdnets Tilstand, gav F. sin Sprogfortvivlelse Luft i en Erklæring, som er aftrykt i Skriftet, og hvori det hele Forhold treffende er skildret i den Sætning: „Under saadanne jammerverdige Omstændigheder fremlyser det, hvor lidet en tro Lærers dygtigste Flid kan udrette hos et forvildet Folk, hvis Sprog han ikke forstaar, og som ikke forstaar ham." Hans Forbitrelse mod den gjenstridige danske Menighed og dens uforstaaelige Sprog steg til en Heftighed, der aldeles bragte ham til at glemme Kald og Stilling. En Mand, som han især regnede blandt dem, der gjorde ham Modstand, blev syg og forlangte Sacramentet. Først vegrede F. sig ved at give ham det, naar han ikke vilde erklære, at han havde haardt forsyndet sig mod sin Prest. Omsider lod han sig bevæge til at rekke ham Sacramentet. Men da Manden paa sit Yderste begjærede, at Presten endnu engang skulde komme til ham, vegrede han sig haardnakket, naar den Syge ikke først tilstod sin Brøde. Det vilde og kunde den Syge ikke og døde uden at F. kom til ham. I Ligtalen sagde Presten i hele Menighedens Paahør, at den Døde som en ubodferdig Synder var faren til Helvede og at det vilde gaae alle de Andre ligedan, hvis de forherdede sig i sin Ondskab og ikke bekjendte sine Synder*).

*) Bönderne kaldte han fra Prækestolen „Reckel und Bauernflegel, grobe Esel und unvernünftige Ochsen." Da nogle Bönder engang havde banket hans Hr. Sön, en Kielerstudiosus, sagde han fölgende Söndag: „Könige und Fürsten tragen Degen und so haben sie auch ebenfalls den Studenten erlaubet, selbige als ein Ehren-Zeichen zu tragen; vor Dich, Bauer aber, gehöret nur eine Dreschflegel." Naar Bönderne sov ind i Kirken, beskyldte han dem for Overmættelse af Gröd. Engang prædikede han saaledes: „Ihr

I en Prædiken yttrede han bl. mere „Habe ich euch Teufels-Gesinde und Hollenbrände nicht Deutsch reden lehren wollen; was hilft es aber, dieses Teufelsgesinde bleibt immer bey ihrer tollen dänischen Sprache, im Hause, unter sich und allenthalben.“ Djævelen paastod han, glædede sig over, at de ikke vilde bede Fader vor paa Tydsk, synge tydske Psalmer, og s. v.“ „O Du forstokkede Satans-Yngel! „saaledes slutter han. — Men han blev tilsidst i sin Alderdom saa rasende, at han maatte fjernes fra Embedet. Endnu kalde Tydskerne det indfødte Almuessprog „rabendänisch.“ I 1661 indgav Menigheden i Haneved en Mils Vei syd V. for Flensborg en Klage over Tilstanden, der paa Grund af Forretningssprogets Tyskhed maatte forfattes paa dette Sprog, og hvori bittert klages over, at „de Skriftende, Svage og Trøstbehøvende ikke mere kunne blive trøstede i dansk Sprog, men at vor Sjæl stedse skal forarges over uforstaaelige udenlandske Ord.“ Den bekjendte Dr. Erik Pontoppidan tog sig med Varme af det danske Sprog og har efterladt en Skildring af de ulykkelige Tilstande, en Skildring, der kun altfor vel passede paa Stillingen i mange Slegtfølger efter ham. I 1768 foretog Overconsistoriet, bestaaende af 2 Rigstydskere, sig at udstede et almindeligt Rescript i Kongens Navn, hvori Presterne befales paa det strengeste at tilholde Skolemesterne, at de ei maatte understaae sig at forklare Katechismen i noget andet Sprog end Tydsk. En nordslesvigsk Prest spurgte undertiden Gjetergutter, som han havde fra Haderslev, hvor tydsk Skoletvang herskede, om hvad de lærte. Spurgte han da: „kan Du dine 10 Bud?“ saa Drengen forundret paa ham og svarede: „Nei, hvad er det?“ Men sagde Presten: „Kan Du dine zehn Gebote?“ saa kunde han ramse dem op, men om Ordenes Betydning eller om Meningen havde han ikke det ringeste Begreb. — Hertil kom, at der langt ind i det 18de Aarhundrede holdtes latinsk Messe i de slesvigske Kirker.

Forfatterens Skildring er nedslaaende og ydmygende, forsaavidt den viser os tydsk Nationalitet triumpherende i et nordisk Landskab, staaende under nordisk Statshöihed. Man har heller ikke sjelden hørt den Paastand, at al Modstand mod den fremtrengende tydske Cultur og Sædelighed ved Slesvigs Historie skulde have vist sig frugtesløs, at Tydskhedens Udbredelse er Culturens Gang: at det er ligesaagodt først som sidst at oplade baade Slesvig og

---

Kirchendiebe, ihr Kirchen-Raüber, welche Mühe habe ich nicht mit dieser gottlosen Hürüpper-Gemeine gehabt? Ach, Gott! Du hast mich in die Hölle gebracht, da fast in jedem Hause meiner Gemeine ein Teufel wohnet. — Es wäre besser bey denen Türken die Stelle eines Sau-, als bei solchen Christen eines Seelenhirten zu bekleiden.“

10

hele Danmark for de Fremmede og at søge Trøst i den Tanke, at den urgamle scandinaviske Nationalitet ved efterhaanden at forbinde sig med den overlegne tydske bliver delagtig i en pangermanistisk Verdens-Storhed. Det er kun altfor vist, at politisk Kortsynthed og uheldige Tidsomstændigheder have tilladt Tydskerne at øve en utilbørlig Indflydelse i vort Norden og navnlig i Danmark. Men naar det fra tydsk Side læres, at vi Nordlendinger skylde Sydgermanerne vor hele Cultur og Sædelighed, vort hele aandelige Liv og at vi derfor samtlige ere dem Hørighed og Lydighed skyldige til evig Tid, ingen Ret have til selvstændigt Folkeliv, og intet Haab kunne nære om at standse Nordens fuldstændige Fortydskning, saa glemmer man, at vi dog langtfra have modtaget vor hele aandelige Dannelse, vort Verd som oplyste Folk, fra tydske Skolemestere. Vor egen Oldtids Aand efterlod os allerede en Arv, som endnu danner Grundstoffet i vor Nationalitet. Christendommen blev heller ikke udelukkende meddelt os fra Tydskland. I Norge var den katholske Kirke tvertimod en Datter af den engelske og de tydske Missionærer øvede her knn ringe Indflydelse. Vi vide, at det nationale og politiske Fiendskab mellem Danske og Tydskere i næsten halvandet Aarhundrede hindrede Christendommens Indførelse i Sydscandinavien, som først blev fuldstændig omvendt og fik en ordnet Kirkeforfatning under den dynastiske Forening med England, ligesom en Mængde engelske Prester og Munke virkede til at befeste det christelige Liv i Danmark. Om vi, for at see længere frem, ubetinget kunne glæde os over den tydske Reformation som saadan, er et Spørgsmaal, som det ikke her er Stedet til nærmere at undersøge; en større national Selvstændighed ved Kirkeforbedringens Indførelse havde dog maaskee gjort Kirken mere folkelig og givet det religiøse Liv større Styrke og Inderlighed. — Men hvad man herom mener, saa er det vist, at den classiske Litreatur og vest- og sydeuropæisk Kunst, Videnskabelighed og Samfundsudvikling, hvis Indflydelse blandt os er saa kjendelig, dog ere ikke Gaver fra Tydskland, som derimod har skaffet os et for de oprindelige Forholde i Norden fremmedt Kastevæsen, Feudalret, i flere Dele af Danmark Vornedskab, et kunstigt Administrationssystem, et vidt drevet Inquisitionsvæsen for Straffesager m. M. foruden at Nordens Sprog ved tydsk Indflydelse har mistet meget af sin Eiendommelighed. — Heller ikke er det ved nogen indre Naturnødvendighed, ved afgjort aandelig Overmagt, at Tydskheden har vundet saadan Indflydelse. Hoffernes fremmede Nationalitet og misforstaaede Familiepolitik, de Indvandredes Misbrug af Gjesteretten, de nordiske Folks indre Splittelse og Fiendskab, Tidsalderens Mangel paa klar Erkjendelse af Nationalitetens Betydning, Mangelen af Offentlighed i det borgerlige Liv medvirkede væsentligt til dette uheldige Resultat.

I Sønderjylland see vi klart de fordærvelige Frugter heraf i mest udviklet Tilstand. Dets Historie lærer os Følgerne af en Forsonlighedspolitik, som ikke er bygget paa gjensidig Erkjendelse af og Agtelse for uafhændelige Retsgoder, det Frugtesløse i Eftergivenhed fra en mindre Stats Side imod en erobringssyg Overmagt, som istedetfor at bevæges til Maadehold ved Imødkomst og Indrømmelse, tvertimod ved disse bringes til at give sit Overmod Tøilen og ikke standser før Alt er naaet.

Men paa den anden Side viser Danmarks og navnlig da Sønderjyllands Historie os, at nordisk Nationalitet, langtfra at være magtløs ligeoverfor den fiendtlige, tvertimod har viist sig i Besiddelse af en indre Styrke og Udholdenhed, en Gjenfødelseskraft, hvortil neppe noget andet Folk viser os et Sidestykke, og som kun behøver Frihed, Enighed og alvorlig Villie hos de nordiske Folk for at gjenoprette, hvad ældre Tiders Blindhed og ulykkelige Begivenheder have bragt i Forfald. Vi have seet, hvorlenge gammeldansk Ret holdt sig i Sønderjylland til Trods for det gottorpske og kielske Uvæsen; og uagtet alle i Aarhundreder anvendte Tvangsmidler har det ikke været muligt for den fremmede Nationalitet at tilintetgjøre den nordiske undtagen paa Halvøen Svansø. Dersom nu den oprindelige Nationalitet hos Danmarks nuværende Indbyggere, som paastaaet, havde været tydsk, og ikke nordisk; dersom den foregivne „indre Naturnødvendighed" uundgaaelig havde medført hin Nationalitets Tilbagevenden til den ene sædeliggjørende, retledende tydske, hvorledes kunde der da under saa ugunstige Forholde, som dem, der udøvede sit Tryk i Slesvig, have viist sig en saa merkelig Modstandskraft i Almuens Sprog, Sæder og Retsbevidsthed, at den „selvfølgelige" Fortydskning, der gik saa let med Hensyn til andre løsrevne Nationaliteter, som kom under tydsk Indflydelse, ikkun gjorde forholdsviis meget ringe Fremskridt i Sønderjylland? Vi have seet, at dansk Sprog den Dag i Dag blomstrer i hele Nord- og den største Del af Mellemslesvig, at Grundsproget i Angel er dansk (see Licentiat, Sognepræst Hagerups lærerige Skrifter om denne Dialect) at den yngre Slegt i dette Landskab med største Lethed tilegner sig sine Forfædres Sprog, medens det tydske der viser sig som en fremmed, kunstig Plante uden Rod i Folkeligheden. Slesvigske Almuesmænd stiftede en Forening til Vern om sin nordiske Nationalitet, oprettede en Almueheiskole og et Selskab til Folkeskrifters Udbredelse; fl. 1000 slesvigske Krigere kæmpede trofast i de danske Rekker mod sine forvildede Landsmænd. I den danske Kunst, Literatur og Videnskabelighed indtage Slesvigerne nogle af de første Pladse. Og hvorfor skulde man da tvivle om at kunne sette en Grændse for Tyskheden, om at nordisk Folkeaand, der ikke har kunnet udslettes, overladt til fremmed Indflydelse og under Ufrihedens Baand, skulde

kunne gjenvinde sin Friskhed og Kraft under Frihedens Beskyttelse, støttet af hele Nordens broderlige Deltagelse?

Men i vore Dage see vi ligeoverfor os en sluttet Fiendemagt, af en langt talrigere Stamme end vor egen. I ældre Tider var det nærmest Holstenerne og Hjemmetydskerne, der øvede hint Tryk. Nu er det hele Tydskland, der optræder med Fordring ikke alene paa Slesvig men paa hele Danmark gjennem Helstaten og Holstens Forbundsforholde. Ligeoverfor denne numeriske Overmagt, denne ærefrygtbydende Enighed er det en uafviselig Nødvendighed, at Nordens Folk slutte et ubrødeligt Fostbrødrelag, for at møde det nye Angreb ikke alene med ydre Midler, forsaavidt de maatte kræves, men ogsaa med aandelige Vaaben. Det er en Nødvendighed, at Modersmaalet gjenindsettes i sin fulde Ret ogsaa i de Landsdele, hvor en delvis Fortydskning har fundet Sted; at Sønderjylland atter bringes i fuldstændig constitutionel Forbindelse med Kongeriget og ligesaa fuldstændig adskilles fra det tydske Forbundsland, Holsten, der ikke vedkommer Norden. Det tydske Element i det sydlige Slesvig, hvor det er oprindeligt Folkesprog, har vel et Billighedskrav paa fremdeles at tilstedes i Kirken, Skolen, ved de underordnede Domstole og i det communale Forretningsliv, men idet Landets herskende Nationalitet ogsaa her maa agtes som raadende i den politiske Sphære, maa det forlanges, at enhver dansk Borger af hvilkensomhelst Oprindelse lærer at kjende og forstaae Dansk; at Enhver, som vil være Medlem af Folkeraadet, kan tale Dansk. Ligeberettigelse mellem tvende Sprog i en udelt Stat er en Selvmodsigelse. — Men det er ogsaa nødvendigt, at der i Danmark overhoved tages mere Hensyn til den nordiske Nationalitets Krav; at den overlegne Plads, som af en forældet Hofpolitik er tilstaaet det tydske Sprog i Underviisningen, indskrænkes, og at Broderparten gjengives Modersmaalet og vort gamle Sprog; at Danmark opgiver sin svævende Stilling mellem det tydske Forbund og Norden; at det trofast slutter sig til de Forbundsfæller, Natur og Slægtskab anvise det, og i fast broderligt Samfund med de 2de øvrige Nordlande velger det fælles Løsen, at hævde Nordens nationale og politiske Uafhængighed ligesaavel som den indre Frihed mellem de scandinaviske Folk indbyrdes.

Ved at give hine værdifulde Oplysninger om det mest udsatte nordiske Landskabs indre Forholde har Prof. Allen ydet et væsentligt Bidrag til at styrke Overbeviisningen om Nordens nationale Ret ikke mindre end om Danmarks politiske Ret til Sønderjylland, og derved har den ærede Forfatter faaet et Krav paa vor Opmerksomhed og Tak, som det er os kjært paa dette Sted at yde ham. Vi ville ønske ham den Tilfredsstillelse, at hans fortjenstfulde Verk maa finde den Udbredelse, som dets Emne og hans sagkyndige, omhyggelige og sandhedskjærlige Behandling af

samme har Fordring paa. At gjøre sig saavidt muligt fortrolig med Stridsemnets sande Beskaffenhed er unegtelig vor første Pligt i denne for alle Skandinaver lige betydningsfulde Sag, og derfor er det, at vi uagtet vort indskrænkede Rum og det fortrinlige Hensyn, hvorpaa den indenlandske Literatur har Krav i vort Hefte, have opholdt os saalænge ved nærværende Anmeldelse. 2den Afdeling af Forfatterens Arbeide vil udkomme med det Første og ledsages af den lovede Sprogkaart.

P. A. Munchs **det norske Folks Historie** er fortsat til Magnus Lagabøter. Forf. har af Storthinget erholdt et Stipendium for under et Par Aars Ophold i Udlandet at undersøge de Archiver, hvor vigtige Oplysninger ang. Norges Historie maatte antages at kunne erholdes og fornemmelig Archiverne i Rom. Herved haaber Professoren at blive sat istand til at meddele et rigere Indhold til den norske Historie for det følgende Tidsrum, hvorom de hjemmeværende Kilder kun give tørre annalistiske Efterretninger. S. Forf. har i sit norske Maanedskrift ladet indrykke en lærerig, endnu ikke afsluttet Afhandling om Betydningen af vore nationale Navne tilligemed Vink om deres rette Skrivemaade og Udtale.

Theol. Tidsskrift, udg. af den theol. Forening i Studenters. er sluttet med 7 Bd. 5—8 Hefter, indehold.: „Kirkens Væsen i det n. Testamentes Lys;“ den tydske ev. Kirkedag, af C. Bang; den hell. Skrifts Vidnesbyrd for Barnedaaben efter Prof. Hoffmann i Erlangen; det g. Testamente, et Vidnesbyrd om Christus efter sächs. Kirchen u. Schulbl.; Kirkemødet i Tromsø 1855 m. M. I dette Tidsskrifts Sted er begyndt:

Theol. Tidssk. for den ev.-luth. Kirke i Norge ved Prof. Caspari og Lectorene G. Johnson og R. Tønder Nissen. Udgiverne ville især søge ved grundigere Drøftelse af de forskjellige Spørgsmaal, som indenfor den historiske, systematiske og praktiske Theologies Enemerker f. T. maatte være af særlig Betydning for vor Kirke, at fremme en klarere og dybere Erkjendelse af dens Væsen og Opgave, dens Tarv og Trang; i Forb. hermed tænke Udgiv. ogsaa at give en Oversigt over Tidens merkeligste Foreteelser paa den theologiske Literaturs og det kirkelige Livs Omraade, og forbeholde sig at meddele Oversigter og Uddrag af fremmede Skrifter. — Aarlig udgives hos Malling et Bind paa 30 Octavark i 4 Hefter til 48 ß, eller 1 Spd. 72 ß Aargangen. 1ste Hefte aabnes med „Historisk-Kritiske Studier over den kirkelige Daabsbekjendelse, af Caspari; 1ste Afd. med Motto:“ *Οὐ δυναμεϑα κατα της αληϑειας, αλλα ὑπες της αληϑειας* „2 Cor. 13, 8 og Facta loquuntur.“ Forfat.s Hensigt med denne Afh. er 1) paa historisk Vei at søge at udforske Oprindelsen til vor romerskocci-

dentalske Daabsbekjendelse og det saavel Oprindelsen til samme i dens Helhed, som ogsaa Oprindelsen til de enkelte Dele deraf, som man mere eller mindre almindelig har tillagt en senere kirkelig Oprindelse; og 2) agter Forf., at fremlægge den gamle Kirkes Praxis m. H. t. Daabsbekjendelsens Ordlyd i dens hele Omfang, en Praxis, der er af den største Vigtighed ogsaa for Spørgsmaalet om Daabssymbolets Oprindelse. Men begge Dele vil Forf. igjen gjøre i den Hensigt at bidrage til at bringe en historisk, i Sandhed historisk Anskuelse om Daabsbekjendelsen til Anerkjendelse blandt os, — Videre vil dette Hefte meddele en Afh. af Sogneprest til Gjerpen, Grimelund, forhen Lærer ved det theol. Seminarium „om Nadverens rette Stilling i den kirkelige Gudstjeneste," hvori Forf. søger at vise, at denne sacramentale Handling i Regelen bør udgjøre en væsentlig Del af Høimessetjenesten og høitideligholdes i Menighedens Overvær. Heftet slutter med en Oversettelse af Luthers Breve om Sprogene, Græsk, Latin og Hebr.s Betydning for Evangeliets Studium.

Om Evangeliets Forkyndelse og mulig Omvendelse efter Døden, et Vidnesbyrd aflagt navnlig m. H. t. Pastor Wexels „aabne Erklæring" af P. I. Dybdahl, Sogneprest til Røken. Christiania 57. — 44 S. 12 ß. Forf. optræder i dette Skrift imod den Lære, der aabner Udsigten til aandelig Gjenfødelse i det andet Liv.

Om den religiøse Retning i Skien og Barnedaaben af Fr. Ingier Sogneprest til Skjedsmo. S. 36 Fabritius 12 ß.

Nogle Ord om Barnedaaben af G. Johnsen, Lector theol. 128 S. Jac. Dybwad. 24 ß. Den skienske Frimenigheds Bekjendelse og Barnedaaben, et Vidnesbyrd af J. Kåurin, Sogneprest til Lier (forhenv. Prof. theol.) Alle disse Skrifter ere rettede imod den lammerske Lære om Barnedaaben.

Forelæsninger over **praktisk Theologi,** i kort Sammendrag af A. Grimelund, Sogneprest til Gjerpen; forhenv. Lærer ved det theol. Seminarium. Christiania 1856 S, 254 Feilberg & Landmark. 96 ß.

Om de classiske Studiers Betydning for den høiere Almeendannelse. Af M. J. Monrad. Christiania 1857. Jacob Dybwad. 71 S. 8vo. 30 ß.

„Dette lille Skrift er," ifølge Forordene, „opstaaet af en Række Forelæsninger, som i forrige Halvaar (1ste Halvaar 1857) blev holdt ved Universitet, og som Forfatteren baade offentlig og privat er bleven opfordret til at udgive." Anledningen saavel til deres Tilblivelse som til det almindelige Ønske om at see dem udgivne er vel nærmest at søge i de sidste Aars oftere gjentagne Angreb i vore Dagblade paa de classiske Studiers nuværende Stilling, Angreb hvis factiske Product er den kgl. Proposition, som i Juli Maaned

er bleven Storthinget forelagt, og som gaar ud paa, ved Examen artium at afskaffe Prøven i latinsk Stiil, og optage Prøve i Engelsk.*) Det Haab, hvori Forf. har efterkommet det til ham fra flere Kanter rettede Ønske, udtaler han saaledes: „Om disse Blade end ikke kunne være af nogen synderlig Virkning paa Udenforstaaende, kunne de maaskee dog bidrage en ringe Skjærv til at styrke den classiske Dannelses egen Tro og klare dens Bevidsthed om sin Berettigelse og Betydning." Dette Forf.s Haab vil visselig ikke blive beskjemmet, men Mange føle sig Forf. takskyldige for dette indholdsrige Bidrag til en mere bevidst Erkjendelse af det, som de vel forud kunne have skattet, men oftere blot af en umiddelbar Følelse, eller alene af Agtelse for det historiske Betydningsfulde, den nuværende europæiske Culturs Grundvold. Idet Forf. belyser de forskjellige Udgangspuncter for de forskjelligartede Angreb paa de classiske Studier (Tidsaanden og Tidens Krav, de classiske Studiers Unyttighed, deres Skadelighed for en christelig Livsanskuelse eller for en patriotisk Tænkemaade), modbeviser han disse Udgangspuncters Conseqvenser, og stiller tilsidst Classicitetens Værd og Betydning i det Lys, hvorfra den ene kan bedømmes, det universal-historiske. Her i Korthed at give noget Uddrag af Bogen, vilde blive meget vanskeligt, og rimeligviis i flere Puncter give Anledning til Misforstaaelse, da Paastandene ei kunne ledsages af den af Forf. givne Begrændsning. Kun een Betragtning tør her fremhæves, hvorved vi ville benytte Forf.s egne Ord (S. 25). „Det er især vigtigt, heder det, at forstaa sin Tid. Ganske rigtigt! Ligesom det ogsaa er det Fornemste at forstaa sit eget Folk. Men ligesaalidet som Nogen forstaar sig selv eller sit Folk, som ikke kan see det fra et almindeligere Standpunct, i Forhold til og Sammenhæng med andre Folk: ligesaa lidet kan Nogen forstaa sin Tid uden i Sammenhæng med og man kan tilføie som et Resultat af de forbigangne Tider. — — Dette, fortsættes der, bliver nu i udmerket Forstand en Fordring af den nyere Tid selv. Thi denne Tid og denne Cultur er efter sit hele Anlæg og Præg en afledet, det hører ganske specielt til dens Charakteer at vide sig som saadan. Den græske Cultur har idethele langt mere Oprindelighed, mere Originalitet. — — Netop det dybere og mere

*) Denne Proposition er nu i September antagen af begge Thingets Afdelinger, dog saaledes, at Engelsk ikke er bleven tvunget Fag, men at der ved Skolerne skal være Anledning til at lære det, og at man ved Examen artium skal kunne fordre at blive examineret deri, hvorefter Charakteren i Engelsk medtages i Hovedcharakterens Beregning. — Latinskrivning ved Universitetet er allerede før saa godt som bortfalden. Kun ved den philologiske Examen skal 5 og ved den medicinske 1 Besvarelse udarbeides paa Latin.

Fremskredne i vor Tids Bevidsthed gjør, at den ogsaa virkelig maa opfatte sig selv som fremskreden, altsaa klarere sætte sig selv i Forhold til Fortiden. Vor Cultur er mindre skjøn og mindre naiv; men den er desto dybere og mere omfattende; den har mindre af Instinctets umiddelbare Sikkerhed, den maa have desto mere af Reflexion og bevidst Erkjendelse. Den har og tiltrænger en klarere, ubarmhjertigere Selvbevidsthed og en videre Synskreds; den staar ikke for sin egen Selvanskuelse straalende i isoleret, umiddelbar Fuldendthed og Skjønhed; det er den desto mere magtpaaliggende at fatte sig i sin Begrundelse og nødvendige Sammenhæng, fatte sig som udviklet og sig udviklende." Sammenhængende hermed er Bestemmelsen af Skolens forskjellige Trin (S. 62): „1) Almueskolen, der kun omfatter det Allernødvendigste, for det meste kun Religionskundskaben og Modersmaalet (forbundet med nogle tarvelige Almeenbegreber om Natur og Historie), der altsaa væsentlig indskrænker sig til det individuelt folkelige Element, hvilket her kun gjennembrydes af den religiøse Tro; 2) Realskolen, der medtager nyere Sprog og endeel Naturvidenskab og saaledes væsentlig omfatter Samtidens Cultur mod en kun (i en historisk Lærebog) fortalt Kundskab om det Universalhistoriske; og 3) den lærde Skole med dens Fortsættelse paa Universitetet, der ved at aabne umiddelbar Adgang til Oldtiden isandhed udvider Blikket til det Almeenmenneskelige og saaledes fuldender den humane Almeendannelses Begreb." Beviset for, at man her maa gaa lige tilbage til den græske og romerske Tid, — Advarslen mod den Katholicisme, der siger, at de gamle Kilder ere udnyttede, og som vil, at man skal nøie sig med en Anden- og Tredie-Haands-Kundskab til Oldtiden, — Fremstillingen af Statens Trang til en videnskabelig Middelstand, som kan danne det egentlige Publicum for Videnskabsmændenes Meddelelser, og udfylde Kløften mellem det strengt videnskabelige og det populære Standpunct, — og endelig Henviisningen til de Farer for et Folks — især et lidet Folks — Selvstændighed, som vilde opstaae, om det nøiede sig med at forskrive sin Dannelse og Lærdom fra Samtidens mægtigere Nationer, uden selv at øse af de gamle Culturkilder, — dette og meget Mere, som fortjener alvorlig Overveielse, maa vi overlade til Læseren at søge i Bogen selv.

Den **Fredløse**, en Fortælling, Christiania 1856. 133 S. Malling 36 ß, er efter en Oplysning i Norsk Forfatterlexicon skrevet af Amtmand i Budskerud, G. Blom.

Synnøve Solbakken, af Bjørnstjerne Bjørnson. Christiania. Joh. Dahl. 141 S. 48 ß.

Nærværende lille Fortelling ville vi anbefale til Enhver, som

ønsker at faae et paalideligt Indtryk af den norske Bondes Liv og Udtryksmaade. Dens Begivenheder ere i sig selv ubetydelige; thi de falde alle indenfor de daglige Forholde; men desto mere bør fremhæves dens naturtroe og charakteristiske Skildring. Paa denne er Vegten lagt, og vi maae erklære den for at være vellykket. — Saavidt erindres, er det første Gang, at de alvorlige Sider i den norske Bondes Charakteer ere fremstillede i hele deres nøgne og naturtroe Simpelhed, med hans vredne og tvungne Væsen og dertil svarende, anlagte Udtryksmaade, hans ydre, lette og rolige Holdning med de faatallige og treffende Ord, som kun ere et Skjul for hans tunge Lidenskabelighed og hans i dens Grund ustyrlige Heftighed. Thi hans Yttringer udtale ikke hans Følelser, Meninger osv. men kun antydningsviis og paa en indirecte Maade hans snarraadige og handlingssvangre Villie. Derfor minder denne lille Skildring om de gamle nordiske Sagaer.

Bogens Udstyr er ikke saa smukt, som man er vant til hos denne Forlægger, da den er et særskilt Aftryk af illustreret Folkeblad. Samme Forf. har i Vaar gjennem illustreret Nyhedsblad offentliggjort en anden norsk Fortælling, Trond, der ogsaa har været aftrykt i „Fædrelandet,“ ligesom Hr. Bjørnson nylig har forfattet et Skuespil „Mellem Slagene,“ bestemt til Opførelse paa Christiania Theater, og hvis Emne er hentet fra Magnus Erlingssøns og Sverres Sagaer.

Et Sørgespil af Ibsen, (Forstander for det norske Theater i Christiania): Fru Ingerid af Østerraad, er aftrykt i illst. Nyhedsblad og agtes særskilt udgivet.

Olaf Liliekrands, alleg. Digt af L. Dietrichson, efter et Emne i en thelemarksk Kjæmpevise. Joh. Dahl. 30 ß. var ganske nyligt udkommet.

Af **A. Munch** vil et Sørgespil i 5 Acter, „Lord William Russel,“ om kort Tid blive opført paa Christiania Theater og udkomme i Trykken.

Den af Studentersamfundet foranstaltede Udgave af **H. Wergelands Skrifter** er sluttet og kan hvert Bind herefter erholdes særskilt hos Forlæggeren, Consul Tønsberg i Christiania. Udgivelsen af M. Hansens Noveller fortsettes.

Statistiske Tabeller for Konger. Norge udgivet efter Foranstaltning af Dep. f. det Indre 16de Række, indeh. Tabeller over Folkemængden i Norge, 31 Decbr. 1855 samt over de i Tidsrummet 1846—55 Egteviede, Fødte og Døde. Christiania 1857. 53 S. 80 ß.

Ved sidste Telling fandtes Folkemængden at udgjøre 1,430,047 Mnsker, altsaa i Tiaaret forøget med 12, 16 %. Antallet af Finner og Kvæner fandtes at udgjøre tils. 22,441, Tilvexten for de førstes Vedk. var 10,61 % og for de sidstes 35,41 %. I samme Tidsrum udvandrede 32,514 Personer. — M. H. t. Alderen var 9,10 % over 60 Aar og 3,3 over 70 Aar; 30 Personer vare over 100 Aar (i 1845 42). Paa □ Milen levede 256,94 (i Jarlsb. og Laurvigs Amt 1748, i Smaalenenes 1074, Akerh. 1349, Finmarkens 42.[1])

Af Sindssyge fandtes 5071 eller 1 af 293,84, af Døvstumme 1242 ɔ: 1 af 1200; af Blinde 2759 ɔ: 1 af 540. Med H. t. Kjønnet vare 729,905 Mandfolk, 760,142 Kvindfolk. Gifte vare 240.064 Mdf. 239,811 Kvdf., i Enkestand levede 23,626 og 54,953. Ugifte vare 466.215 og 465,378.[2]) Fødslernes Antal udgjorde 44,538 imod 26,355 ved Aarhundredskiftet[3]). Dødeligheds-forholdene vare forbedrede i Løbet af de sidste 30 Aar. Ved

---

[1]) Til den jorddyrkende Classe regnedes 887,938 hderibl. 91,470 Selvejere, 21,734 Leilændinger eller næsten 4000 færre end ved forrige Telling, 65,060 Huusmænd med Jord, 2336 Rydningsmænd, 36,543 Föderaadsfolk); til den industrielle Classe 78,681, til den söfarende 52,388, (3,548 Skibsförere og 928 Lodser), til Handelsclassen 22,013 (Kjöbmænd 4381), Resten 41,963 Daglönnere, 21,982 jordlöse Huusmænd, 163,681 Tjenestefolk o. s. v., — Paa hver Huusholdning kom i Gjennemsnit 4,89 Personer — Kjöb- og Ladestedernes Antal var 53, med en Befolkning af 197,815 mod 161,875 i 1846.

[2]) De aarlig indgaaede Giftermaals Antal forholdt sig til Folkemængden som 1:129 ligesom i Aarhundredets Begyndelse, og udgjorde i Gjennemsnit 10,901. Antallet af indgaaede Egteskaber, som i forrige Tiaar oversteg Antallet af oplöste Egteskaber med 20 %, har i sidste Tiaar overgaaet disse med 40 %.

[3]) For hver 100 af Befolkningen var Antallet af levende Födsler 3,16 imod 2,98 i 1797—1805. De Dödfödtes Antal var 1898 eller 1: 23,5 af de levende (ved uegte Födsler som 1: 15,43). Forholdet mellem egte og uegte Födsler var i 1837—45 = 1: 12,8, i sidste Tiaar som 1: 11,2, i sidste Femaar som 1,10; i Chrsandsstift 1:28,5, i Thjems 1:67, Christiania 1: 10,3, Bergens 1,16, 2, Tromsö 1: 8,8 De uegte Födsler vare ikke meget hyppigere i Byerne end paa Landet, i hvilken Henseende nærmere Oplysninger ville findes i Cand. Eilert Sundts Skrift „om Sedeligheden i Norge.“ For samtlige Byer var endog Forholdet i sidste Femaar 1: 9,2 mindre ugunstigt end for hele Thjems og Tromsö Stifter. I Christiania By fandtes det = 1: 5,2, i Thjem 1: 5,5, Bergen 1: 10,2, Drammen 1: 16,4, Stavanger 1: 19,4 og i Chrsand 1: 21,8.

Dödsfaldenes Antal var 25,326 eller 1: 55,64 af Folkemængden (i 1826 som 1: 50,88) Födslerne forholdt sig til Dödsfaldene som 1: 57 (i 1826—35 = 1:61).

ulykkelige Hendelser omkom 984, hvoraf 731 druknede; i hele Riget var hvert 35te Dødsfald foraarsaget ved Drukning, i Tromsøstift hvert 11te. Selvmordernes Antal var 152 (39 af Kvdk.) eller 1 af hvert 167de Dødsfald. Ved Hengning aflivede sig i Gjennemsnit 97, ved Drukning 34.

Udsæden udgjorde i Tønder:

	Hvede	Rug	Byg	Blandk.	Havre	Erter	Poteter
1835	1323	8603	82,211	54,681	265,412	6,512	306,474
1855	5632	16,177	125,276	76,691	361,518	10,037	555,802

Foldigheden opgives at være i Gjennemsnit for Hvede 9;48, Rug 11,09, Byg 7,33, Blk. 6,97, Havre 5,89 Erter 6,10 og Poteter 7,76. Forøgelsen af Kreaturholdet i sidste Snees Aar sees af følgende Tavle:

Aar	Heste	St. Kvæg	Sauder	Gjeder	Svin	Rener
1835	113,163	644,414	1,028,945	184,518	79,874	82,225
1855	154,447	949,935	1,596,199	357,102	113,320	116,891

Ønskeligt turde det være, om Oversigten for Fremtiden ogsaa indeholdt Sammenligning mellem de vigtigste heromhandlede Talforhold i alle de 3 nordiske Riger.

Jordbeskrivelse for den norske Almue, ved Overl. L. K. Dan. 1 Afsnit: Jordens Naturbeskaffenhed 235 S. udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme, er ved sit rige Indhold og interessant Fremstilling fortrinlig skikket til Læsning ikke alene for Almuen, men ogsaa for andre Stænder. I de følgende Afsnit vil Beskrivelsen af Nordlandene blive udførlig, forøvrigt mere kortfattet; et lidet Atlas medfølger. Vi kunne ved denne Leilighed ikke undlade at udtale det Ønske, at det mellem hint Selskab (der f. T. teller omkr. 3000 Medl. à 1 Spd. og hvis Bestyrelse dannes af Cand. E. Sundt, Proff. Monrad og Rasch, Overlærer Knudsen og Lector Aschehoug) og tilsvarende Selskaber i det øvrige Norden snart maatte lykkes at faae indledet og senere udvidet Forbindelser, for gjensidig at fremme Udbredelsen af Folkeskrifter i Broderlandene, hvorved nærmere aandeligt Samfund kunde haabes grundlagt mellem Almuerne i de 3 Riger, der sikkert vilde blive frugtbar for den folkelige Forbindelse i Norden. — De praktiske Vanskeligheder, der i Førstningen maatte stille sig i Veien for Dannelsen af et almeennordiskt Folkeskriftsselskab med selv

stændige Afdelinger for hvert Land, ville nok med Tiden kunne overvindes; det gjelder for det Første at gjøre en Begyndelse, hvorpaa siden kan bygges videre. Vi tillade os derfor at henstille til nordisksindede Mænd i hvert af Rigerne snarest muligt at legge Haand paa Verket. Det er ikke alene paa den strenge Videnskabs, den fornemme Literaturs og de skjønne Kunsters Omraade, at den aandelige Forbindelse maa søges fremmet; det er Almuen, der danner Nationalitetens faste Grundlag, hvori dens Kilder ligge; det er paa denne Grundvold, den nordiske Forening maa reise sin Bygning.

Akademiske Meddelelser.

Den i 1845 indførte Forandring i Univers.fundatsen, hvorved Historie og de classiske Sprog udelukkedes fra Examen philosoph., medens Chemi optoges og Underviisningen i Naturhistorie udvidedes, antoges af det theologiske Facultet paa Grund af den derved foranledigede Afbrydelse i de humanistiske Studier at have yttret en uheldig Indflydelse paa Theologernes videnskabelige Forberedelse for sit Embedsfag. Efter Forestilling fra det nævnte Facultet indgik derfor Universitetet til Statsmagterne med Forslag om en Forandring, hvorved Valgfrihed tilstodes mellem Chemi, Astronomie og speciel Naturhistorie paa den ene Side og Historie, de classiske Sprog og Oldnorsk paa den anden, hvilket Forslag af Storthinget er antaget.

Afskaffelsen af latinsk Stil og Optagelsen af Engelsk ved Adgangsprøven er ovenfor omtalt under Anmeldelserne. Et Lovforslag af Hr. Vinje om Indførelsen af Oldnorsk som befalet Fag ved denne Prøve er ikke kommet til Forhandling paa Storthinget.

Storthinget har bevilget Løn til 2de nye Lectorer, nemlig en Andenlærer i Chemie og en midlertidig Lærer i Astronomie, den sidste for Observator Fearnley i Anledning af en til ham fra det kjøbenhavnske Universitet udgaaet Indbydelse til at overtage det dengang ved samme ledigværende Professorat i hans Videnskab. Den af Regjeringen æskede Løn til en Lærerpost i nordisk Literatur blev derimod ikke for Tiden bevilget, men kun et Stipendium af 200 Spd. til en Candidat for at forberede sig til et saa-

dant Embede, hvis Oprettelse altsaa med Sikkerhed kan imødesees i den nærmeste Fremtid. Lector theol. Dr. Caspari er bleven udnævnt til Professor. Prof. med. emeritus Sørensen, Prof. i Physik Langberg og botanisk Gartner Siebke ere afgaaede ved Døden. — Stipendiat i Botanik Norman er fratraadt denne Stilling.

Ifølge Universitetets Aarsberetning for 1856 var Antallet af Studenter, som i forrige Aar dyrkede Troesvidenskab 120, Retsvidenskab 150 (foruden 5 Præliminarister) Lægevidenskab 69, de lærde Sprog 42, Bjergv. 8; til Reallærerprøven læste omtrent 14, tils. 594. Embedsprøve aflagdes i Aarets Løb af 17 Theologer, 30 Retsstuderende, 11 Læger, 1 Philolog og 2 Realstudenter; altsaa afgaaede 61. Ved Examen artium i Sommer tilkom 86.

Immatriculeringen af disse unge Studenter foregik paa Universitetets Stiftelsesdag den 2den Sept. En stor Del af Storthingets Medlemmer hædrede Høitideligheden med sin Nærværelse. Efter at et Chor havde afsunget Welhavens Studenter-Sang, besteg Prof. Welhaven Talerstolen og hilsede i Lærernes Navn de Unge med følgende Ord:

„Unge Videnskabsdyrkere!"

Kun en Hilsen, nogle Ord til Velkomst, vil jeg udtale, inden jeg, paa Universitetets Vegne, modtager Eders Löfte og meddeler Eder de akademiske Borgerbreve.

Jeg vil ei dvæle ved Eders Sinds alvorlige Forsætter og ved de kjerlige Paamindelser, I medbringe fra Hjemmet, fra Slægt og Venner. Alt dette fornyer sig visselig hos Eder i denne Stund, og jeg tör troe, at det i Stilhed lægger sin Kraft og Vægt til min Hilsen. Men Anledningen synes mig nærmest at kræve en Velkomsthilsen; thi jeg betragter Eder som en Skare, der paa en lang Reisefærd er henvandret til en höitidelig Hal, og staaer nu ved Portalet og læser dets Indskrift. Jeg er da en Tempeltjener, der möder Eder ved Indgangen, og forklarer dens Betydning.

Se, den videnskabelige Höiskole hviler paa klassisk Grund og har antike Hovedlinier, og saaledes vil det vare ved, saa længe dens Plan og Öiemed ei væsentlig forandres. Men dog er den ei Gjentagelsen af de græske Studiehaller, af Akademiet eller Lyceet. En Nydannelse er kjendelig her og et middelaldersk Ord er indskrevet paa det antike Marmor. „Universitas" er Udtrykket for en Modsætning, der var ukjendt i den klassiske Oldtid: paa den ene Side Klosterskolens studia particularia, den hellige Doktrin, og paa den anden universitas literarum, Indbegrebet af alle de Kundskaber, som Fornuftlivets og Almenvellets Udvikling medförer. Men dermed betegner ogsaa dette Ord en Magt, som i dunkle, forvirrede Tider arbeidede for den Aandsfrihed, der skulde bekæmpe Modsætningens Tvang, og som under al Mistydning af sit Forbillede, den klassiske Videnskabelighed, dog fremholdt det for Slægterne, og sögte at give det ny Anvendelse i det guddommelige Sandhedsrige. Ja, fra Morgenskjeret, der dæmrede ind i Bolognas og Paris's Höresale, fremsteg efterhaanden det Dagslys, som Uni-

versitetet nu skal samle og gjengive, en Aandelighed, der under Erkjendelsernes voxende Rigdom fastholder den klassiske Menneskedannelses Idealitet, og indordner den i christelig Livsopfatning.

I ere hidkomne fra Skolen, fra et Stadium, hvor det især gjelder at lære den Kunst at modtage Belæring og pröve Beskaffenheden af sin Studere-Evne i Forbindelse med det individuelle Kald; thi Betingelsen for al Dygtighed og Selvstændighed er dette, at Enhvers eiendommelige Virksomhedsdrift finder sin rette Gjenstand, da ellers et Livs Arbeide og Travlhed bliver forfeilet. Men ved Universitetet skal det individuelle Kald sees og tilegnes i Helhedens Aand.

Denne Fordrings Vanskelighed synes i vor Tid mærkelig forøget; thi hvor vidt sprede sig nu Kundskabernes Grene og hvor mægtig er Væxten i enhver af dem! Hvor höilig fornödent synes det nu for Individet at finde sin særegne Plads i de stærkt bevægede, udviklede Menneskeforholde! Og dog, jo mere de videnskabelige Erfaringer stille sig ud fra hverandre og mangfoldiggjöres, des mere henvise de til store dybtgribende Forbindelser, og före Tanken atter til den Fællesgrund, hvorfra det menneskelige Fornuftliv anende gik ud paa de mange Forskningens Veie. Derfor skal Universitetets Encyklopædi stedse lede Eder fra Spredningen og Sondringen til Anskuelse af det Enhedsliv, der besjeler og forklarer al Virkelighed, og for hvilket ikke Naturmangfoldigheden, men Selvbevidsthedens indre Væsen er det samlende Speil. Medens da den akademiske Undervisning vil hos Enhver af Eder udvikle det særegne Sjelsanlæg, indförer den Eder i Kredsen, hvor Fornemmelsen af Alnaturens Idé skal gjennemtrænge Ledene, Menneskedannelsens hellige Kreds, der i Verden bevarer det oververdenske Aansdriges Indstiftelse. For Eder alle, uden Undtagelse, stiller sig hin Fordring; den gjelder her med fuld Betydning, om end ingen af Eder skal söge Navn og Stemmeret i Forskernes Samfund. Naar I træde over fra den videnskabelige Disciplin til Tjeneste under Statens praktiske Formaal, skal Enhedstanken fölge Eder ud i Mængden. I skal kjendes som de rette Folkeledere derpaa, at I forstaa Grundloven for Eders Virksomhed, og altid holde Gjerningen i Gjenskin af Idealet. Eders rette Plads i det mangfoldige medborgerlige Selskab finde I först da, naar I saaledes opretholde dets Grundtanke, som er uadskillelig fra Videnskabens, og som til et talende Vidnesbyrd skal fremtræde i Eders personlige Liv.

Og her vender Forestillingen sig uvilkaarlig til det betydningsfulde Afsnit i Kulturens Historie, den klassiske Oldtid, da Samfundsmurene reistes af Apoll og beskyttedes af Athene. Thi deri fornemmelig bestaaer denne Kulturs Herlighed og Magt, at dens Kræfter samlede sig saa harmonisk, at et uudsletteligt Billede af Menneskelivets Idealitet kunde dannes derved. Den höieste Musekunst, Indbegrebet af al Viden og Kunnen, sattes da i det menneskelige Levnets skjönt og helt udformede Kunstverk. Til det rette Borgerværd, til den höieste Dygtighed i Statstjenesten gik Banen gjennem hin harmoniske Aandsdannelse, og fordi denne Fuldkommenhed afpræges i alle klassiske Verker, derfor blev de Mönsterverker. I Kulturlivets store vexlende Sammenspil, som Menneskeaanden digter, er den antike Samklang indlagt som et Thema, der altid vender tilbage med Fornyelse af en Grundtanke og med Betoning til fortsatte Udviklinger. Derfor henviser Universitetet til den klassiske Oldtid; tager dette Forbillede til Afvendelse af den Fare, at det höieste Menneskeliv bliver Stykkeverk, og fremholder det antike Mönster mod al den Aandsdannelse, som falder udenfor Personligheden.

Intet Fremskridt, ingen nyerhvervet Sum af Erkjendelser, kan ophæve den Anskuelse, der i Oldtiden betegnede Videnskaberne som li-

teræ humanitatis, humaniores; umiskjendeligt er det derimod, at paafölgende Udviklinger have bekræftet den. Det Aandsliv, der under en ny Menneskeindvielses gribende Stemninger, udtalte det omfattende Lærdomsord „Universitas,“ delte sig vel i Studier, der befordrede den uendelige Spredning af Kundskabens Baner, men saa pegede det tillige paa Enhedens dybeste Kraft, indledede en höiere Forstaaelse af hin harmoniske Menneskedannelses Betydning, vidnede om det indre skjulte Menneske, hvortil Alt skal indsamles: Skjönheden, Kundskaben, Gjerningernes Mangfoldighed. Og visselig maa det erkjendes, at Udviklingen fremdeles har dette Öiemed, at alle Aandsopdragelsens Problemer endnu forene sig i denne Betragtning. Derfor, jo rigere Kundskabens Magter fremstille sig med sine Löfter og Krav, desto alvorligere lyder for Enhver Enhedens Kald; til den ivrigste Forsker taler det advarende: Husk, at Sandheden er i det hele Menneske! Kan du end bringe det til at beherske en af Naturens mægtige Aander, saa at du baade leder og fölger den, udslynges med den paa ukjendte Baner — fremfor alt maa du dog paa ethvert Punkt tage dig selv igjen, finde dig selv i dit Væsens Fylde, som den sande Mikrokosmos, hvorom de Gamle talte, som den lille Verden, hvor du bedst kan fornemme de guddommelige Kræfters Harmoni, og under al Skröbelighed afbilde den.

Herom minder Universitetet og betegner derved den omfattende Udvikling, der forener Aandsfrihed, sædelig Tugt og inderlig Gudsbevidsthed til eet Livsbillede. Eller maaske denne vor Indstiftelse, med sin ufuldkomne Stræben ei tör nævne en Fordring, der tilsidst gaaer ud paa det Uopnaaelige, Idealet? Men hvor skulde da det vækkende Ord lyde til Fremme for Stat og Kirke. Alvorligt kræver denne Tid, at Idealet med varigt Indtryk foreholdes de Unge. Den sande Ungdom gjennem alle Levealdre er just dette, at have Syn for og Kjerlighed til Idealet, det Uforanderlige i Omskiftelsen; alligevel kan dets Betydning miskjendes i Slægterne. Der er Perioder, hvori Betragtningen helst vil fængsles og forlystes ved de mange kunstige Lys, der skinne i Gruber og paa Tinder, Kulturens Ildblus, som tændes og fortæres i det Mangfoldiges Dunstkreds. Men en höiere Dom vil dog kalde en saadan Tid taaget og mörkladen, naar i den Sjelenes rette Firmament er overdækket og Ledestjernen tabt af Sigte.

Söger da, I haabefulde Ynglinge, under al Eders Stræben, hint uforanderlige Lys, der ei vil naaes af Seil eller Vinger, men som skal styre Livsfarten over de vildsomme Vidder, og skinne paa Aandsdybet, om end med bævende Glands, brudt af dets Bölgegang.

Dette vilde jeg fremfor Alt sige Eder til Hilsen og Velkomst. I en Stemning af denne Aand sömmer det Eder at afgive Löftet og indskrives til de akademiske Læreaar.“

Festen sluttede med fölgende Sang af A. Munch.

Helligt er Studentens Kald:
I de varme Ungdomsdage
Træder han i Templets Hal,
Der nu Aandens Daab at tage.
Over ham, i höien Chor,
Gaaer de svundne Slægters Tale —
Alnaturens dybe Ord
Hörer han i lyse Sale.

Men, vil han de Ord forstaae,
Maa han lære dybt at tænke —
I hans Barm, fra Troens Blaa,
Kraft og Alvor maa sig sænke.
Ungdomsfreidig, andagtsfro
Kan han da mod Maalet vandre,
Hvor de store Aander boe,
Som ei Tid, ei Död forandre.

Helligt er Studentens Kald! —
Vær saa hilset, Brödre unge,
Her i Aandens Tempelhal! —
Hör vor glade Velkomst runge! —
Vi skal vandre sammen nu
I de klare Söilegange —
Ungdomsmod og Broderhu
Lyde skal fra vore Sange.

Opreist Hoved, ydmygt Sind,
Haand i Haand lad os da skride
Under Templets Buer ind,
Dybt at granske, stærkt at stride! —

For vor Tro, vort Fædreland,
For vort Ungdomshaab, det skjönne,
Fremad! Brödre, som een Mand! —
Krandsen vil den Kjække lönne. —

Helligt er Studentens Kald! —

Forelæsninger i 1857.

Theolog. Prof. Dietrichson i 1ste Halvaar synoptiske Forelæsninger over de 3 förste Evangelier 3 T. 2det Pauli Brev til Galaterne 3 T.; I begge Overhöring over Brevet til Romerne 3 T. Dr. Caspary Genesis 3 T. Jes. 7—12 i 3 T. II Det gamle Testamentes Historie 3 T. exeg. og hist. Forelæsninger over Luthers lille Katechismus og 1 T. exeg. Övelser. Johnson 6 T. systematisk Theologie R. Tönder Nissen. 1. den nyere Tids Kirkehistorie II. De 3 förste Aarhundreders Kirkehistorie efter Dr. Schmidts Lærebog som Grundlag.

A. Schweigaard var i 1ste Halvaar som Medlem af Storthinget fraværende fra Universitetet. 2) Statshuusholdningslære 3 T. Romersk Ret 4 T. F. Hallager 1 H. Obligationsret og Arveret. 2 do og Folkeret; i begge practisk-processuelle Övelser. Platou 1) Umiddelbar Tingsret 6 T. 2) Overhöring af Processen. Aschehoug Personret og Philosophie og derhos i 2det Halvaar Fædrelandets off. Ret 2 T. Dr. F. Holst har foruden sine sædvanlige Foreviisninger og Overhöringer i Pharmakologie og Toxicologie i 1ste Halvaar læst over Sundhedspleie 4 T. 2 Pharmakologie. Dr. C. Heiberg chirurgisk Klinik daglig og Öielægekunst 3 T. Chr. P. B. Boeck Physiologie 4, mikroskopiske Unders. 2 T. Conradi speciel med. Therapie og Pathologie 3 T.; daglig Underv. ved Sygesengen; 1 T. Oversigt over Ugens Sygebehandling paa Rigshospitalet. Dr. Faye ligeledes daglig Underv. paa Födselsstiftelsen og Börnehospitalet, Forel. over Födselsvidenskab 3 T. Börnes. 2 T. og Fruent. S. 2 T. C. W. Boeck Akiurgi 2 T. Klinik over Hud- og syph. Sygdom 1 T. samt 1) Öienoperationer 2 T. og syph. Sygd. 2 T. 2) Bandagelære 1 T. og Læren om Fractureme 2 T. Voss descriptiv Anatomie 4 T. topogr. do 1; Med. forensis 1 T. Dr. I. I. Hjort kliniske Forelæsninger over Hudsygdomme.

Dr. Chr. Hansteen indtil V. fritagen for at holde Forelæsninger Dr. C. A. Holmbo 2 T. Sanscrit 3die og 4de B. af Psalmerne 4 T. Keilhau 6 T. 1) Oryktognosie og 2) Geognosie. Blytt 1) De officinelle Planter 2) De indenlandske Planter efter det naturlige System, begge 6 T. Keyser Literaturens og Videnskabernes Historie hos Nordmændene i Middelalderen 2 T. og Egils Saga 4 T. Aubert 1) Tacitus's Historie förste Bog 3 T. Heavtontimorumenos 2) Tac. Agricola Lat Orddannelsesl. 2 T. samt Fortolk. og Skriveövelser 1 T. Munch De angliske Konger og Europas ældre Geogr. 2) Folkevandringerne og Tydsklands Historie i Reformationst. 3 T. hver. Welhaven Hovedstykker af de Gamles Philosophie 4 T. og Forelæsninger over det attende Aarhundredes Cultur og Literatur 2 T. 2) Philosophiens Propædeutik. Monrad 1) Psykologie 4 T. det absolute Systems Begreb; til Slutning en Række frie Foredrag om det classiske Studiums Betydning; endvidere videnskabelige Disputeerövelser; 2) Ethik. Rasch 1) Dyrerigets Systematik og dernæst Fædrelandets Hvirveldyrfauna; 2) Plante- og Dyrerigets Organlære, Physiologie og alm. Systematik. Dr. O. J. Broch den rene Mathematik og Læren om de faste Legemers mechaniske Egenskaber samt disses Indflydelse

paa Lovene for Ligevegt og Bevægelse; i 2det Halvaar derhos 2 T. de mathematiske Videnskabers Historie. Dr. Strecker Chemie. C. R. Unger 2 T. Begyndelsesgrundene af Oldnorsk; for Viderekomne Alexanders Saga 2) Sverres Saga samt Shakespeares Romeo og Julie, resp. 2 T. Friis 1) det homeriske Spörgsmaal 2) Pindars pythiske Sange, hver 2 T. I begge Halvaar den græske Literaturs Historie 4 T. Münster Probeerkunst 6 T. Esmark Leddyrene 2 T., hvorhos han var sysselsat med Dyrsamlingens Ordning. Sars 1) Blöddyrenes Bygning, Udvikling og geogr. Udbredelse. Broch I. P. Stipendiat, Arabisk og Syrisk, hver 2 T. 2) Borhaneddins Enchiridion studiosi 3 T. Syrisk 2 T. Th. Kjerulf 3 T. Geologie. Fearnley 1) Astronomie 6 T. Mathematisk Geograph. og Stedsbestemmelse 2) 2 T. Astronomie og 2 T. Geodæsie og math. Geographie. C. Hansen physiol. Chemie og Analyse af Excreterne, hver 2 T.

Bogsamlingen er forøget med 2273 B., hvoriblandt 47 B. og H. indeholdende Kildeskrifter til den franske Historie, skjænkede af den franske Regj.

Myntsamlingen er forøget med 70 No., navnligt byzantiske af den soberokske Samling, ligesom Bytte fandt Sted under Naturforskermødet. Samlingen af nordiske Oldsager forøgedes med 50 No., hvoriblandt flere Øxer og Spydspidser fra Steenalderen, fundne paa forskjellige Steder søndenfjelds, en Paalstav af Bronce fra Broncealderen paa Hadeland, flere Guldringe fra Chrsands Stift. Desuden er i Universitetsgaarden opstillet en fra Tune Kirkegaard ved Sarpsborg indbragt ældgammel Bautasteen af Granit, hvis ældre ufuldkomne Aftegning har givet Anledning til mange feilagtige Forklaringer, men som nu ved nøiagtig Undersøgelse af Professor Munch er funden at indeholde gotiske Grav-Indskrifter, hvoraf en Afbildning og Fortolkning er indført i Aarsberetningen fra Selskabet til Fortidsmindesmerkers Bevaring. — Den ethnogr. Samling er nu opstillet i 3de Værelser og omfatter 208 No., især grønlandske, eskimoiske, chinesiske, japanske, malayiske og hinduiske Sager, en baskirisk Pandserskjorte af Jern, der paafaldende ligner de gamle norske o. s. v. M. H. t. Indkjøb og Indretning af Samlingen har Conferentsraad Thomsen velvilligt bistaaet med Raad. — Ved det af Prof. Hansteen bestyrede magnetiske Observatorium er af de siden 1820 med nogle Afbrydelser fra 1828—30 og 1832—38 anstillede Iagttagelser ved vidtløftige Beregninger fundet Læren for den aarlige Aftagelse og af denne udledet 3 periodiske Forandringer, nemlig a) en daglig Periode, hvis Maximum indtreffer om Formiddagen, Minimum om E. M., Forskjellen meget større ved Sommer- end ved Vintersolhverv; b) en aarlig Periode, i hvilken Maximum indtreffer ved begge Jevndøgn, Minimum ved begge Solhverv; c) en Periode af 11½ Aar, i hvilken et Minimum er indtruffet i 1822, 1833, 1844 og 1856, hvilke Tidspuncter falde sammen med Minimum af Solpletter. En Afh. om disse periodiske Variationer er sendt til det svenske V. Akademie,

ligesom til det danske V. Selskab Forts. af en Afh. om den magnetiske Inclinations aarlige Forandringer i begge Halvkugler. Obs. Fearnley har bestemt Positionerne, af nogle blandt de smaae Planeter mellem Mars og Jupiter og arbeidet paa en Undersøgelse om en periodisk Forandring i Temperaturen, som han har formodet at være en Følge af Solens Omdreining om sin Axe relativ til Jorden i noget over 27 Dage.

Den zoologiske Samling er forøget ved Indkjøbet af Prof. Sars's udmærkede Samling, navnlig af Sødyr, hvortil Storthinget bevilgede 4000 Spd. og hvortil kommer et af Professoren under hans Reise i denne Sommer gjort betydeligt Fund af finmarkske Sødyr.

Et Forslag af Regj. til Oprettelse af en polytechnisk Skole blev eenstemmig forkastet af Storthinget, der heller ikke troede at burde bevilge et forlangt Tilskud af 1000 Spd. aarlig til et af de fleste Universitetslærere grundlagt Videnskabsselskab.

Derimod har Thinget bevilget 10,000 Spd. til Begyndelse af et geologiskt Kart over Norge, 1050 Spd. aarlig til Udg. af Kildeskrifter til Fædrelandets Historie foruden den ældre Bevilgning af 500 Spd. aarlig til Diplomatariet samt 1000 Spd. aarlig foruden en Bevilgning engang for alle til Bergens Musæum, der nu har en samlet aarlig Indtægt af 1660 Spd. Dette Musæum blev stiftet i 1825 efter Indbydelse af Stiftamtmand Christie (i sin Tid den grundlovgivende Rigsforsamlings Præsident) ved et Selskab, hvis Medlemstal fra 300 nu er gaaet ned til 250 og som i en Række af Aar har udgivet et antiqvar. hist. Tidskrift „Urda." Musæet bestaar deels af Kunstverker, og videnskabelige Skrifter, deels af ethnographiske Gjenstande, 1680 St. Oldsager, 9000 No af Naturalier m. m. Den af 7 Medlemmer bestaaende Bestyrelses nærv. Formand er Amtmand N. Vogt; Samlingens naturvidenskabelige Conservator er f. T. J. Koren. Ogsaa i Arendal er stiftet et lignende Musæum i mindre Maalestok.

Studentersamfundet. (August 1856 — August 1857).

De almindelige Møder om Lørdagsaftenerne vare i sidste Halvaar 1856 usædvanlig talrig besøgte. Fra September Maaneds Slutning, da Samfundslivet egentlig først begynder, indtil Udgangen af November var de Forsamledes Antal regelmæssig omkring 100. senere hen mindre. I denne Deel af de siden sidste Beretning tilbagelagte Aar var der saaledes flere Aftener, som udmærkede sig ved en høiere Grad af Livlighed end senereben var Tilfældet. I Anledning af den kjøbenhavnske Broschüre: „Hvorledes er det

med Studenterlivet, og hvad kan der gjøres derved?" som var tilsendt Samfundet af en dansk Student, reiste der sig en Aften omkring Punschebordet en særdeles livlig, med Alvor og Skjemt blandet Discussion, hvori enhver af de Deeltagende stedse endte med en Skaal, og Forsamlingen stedse fulgte efter med en Sang. En anden Aften af en mere fremtrædende Charakteer var det, da DHrr Skuespillere Jørgensen og Wiehe med sædvanlig Velvillie oplæste forskjellige Stykker af dansk og norsk Litteratur for en tætpakket Kreds af Tilhørere. Endvidere de Aftener, da Fortsættelsen af Samfundshistorien (se forrige Beretning) oplæstes og fulgtes med livlig Deeltagelse.

To Gange i Aarets Løb har Samfundstheatret givet Forestillinger; ved disse Leiligheder har Orchestret hver Gang foredraget den yndede Composition „Souvenirs de Gange-Rolf" under levende Bifaldsyttringer, fornemmelig fra Upsalafarerne. Den ene Aften blev strax efter Forestillingen Salen fra Theater omdannet til Café, hvori den særdeles indtagende „bekjendte Sangerfamilie *Bayerbier*" lod sine Virtuosstykker høre med Beundring og sig selv betragte med livlig Interesse.

Foruden Efteraarets sædvanlige Festligheder, Universitetets og Samfundets Stiftelsesdage, blev ogsaa Foreningsdagen, den 4de November, denne Gang feiret ved en Sexa, hvori den i sig selv fortrinlige Feststemning end mere oplivedes ved de fra Upsala og Lund pr. Telegraph ankommende Svarskrivelser, der indeholdt de broderligste og hjerteligste Ønsker. — I Festen til Fædrenes Minde den 13de Januar holdt Prof. Munch et Foredrag over et af de Tidspuncter af Nordens ældste Historie, da den skandinaviske Ide syntes allerede at ville virkeliggjøres, Ragnar Lodbroks og hans Sønners Erobringsmonarchi. I Mindetalen, som senere blev holdt, erindredes de i Aarets Løb Hedengangne de 4 Eidsvoldsmænd Severin Løvenskjold, Weidemann, Kjønig, Teis Lundegaard, Storthingsmand P. Fauchald, Byfoged Thrap, Grev Knuth, L. Hvidt, I. E. Larsen (den danske Høiesterets Formand), Bygmester Bindesböll, Fru Anna Nielsen, Digteren Aarestrup, Grev Lövenhjelm og Præsident Hartmannsdorff. A. Munch foredrog et Digt: Erindring fra Upsalafærden.

Til Festligholdelse af 17de Mai havde d. A. Haandværkerforeningen og Selskabet Handelens Venner forenet sig med Studentersamfundet. I den Aften-Fest, som disse Foreninger holdt paa Klingenberg, deeltoge henved 3000 af de forskjellige Samfundsclasser.

Den 28de October f. A. samlede et stort Antal Studenter sig ved Universitetet og begav sig med den nye Studenterfane i Spidsen til Observatoriet, for at bringe Professor Hansteen sin Lykønskning i Anledning af hans 50aarige Embedsjubilæum. En

Sang blev afsungen, og Formanden aflagde Professoren Studenternes Tak for hans Fortjenester af Videnskab, Universitet og Fædreland. Samfundet havde forhen i denne Anledning besluttet at lade Professorens Büste hugge i Marmor (ved Glosimodt) og opstille i Samfundets Lokale. Et Aftryk i Gibs blev paa denne Dag opstillet i Observatoriets Rotunde.

Paa de mest besøgte Aftener, som den 13de Januar og ved flere andre Leiligheder, har man været særdeles generet ved det indskrænkede Lokale, som i denne Tid ved en deelviis Flytning vil blive end mere indskrænket. Med almindelig Længsel imødesees derfor den Tid, da Samfundet kan sætte Fod under eget Bord. Men denne Tid staaer endnu i det ubestemmelige Fjerne. Byggefondet har imidlertid forøget sig til 10,300 Spd., hvoraf noget over 1000 Spd. skyldes den utrættelige Fireskillingscommitté. Omtrent 420 Spd. ere indkomne ved Professorerne Boecks, Hansteens og Welhavens populære Forelæsninger, og en lignende Sum er tilskudt af Byggesagens ivrige og virksomme Velynder, Prof. Schweigaard.

De indenfor Samfundet bestaaende Foreninger, Sangforeningen, den litteraire, den philologiske og den theologiske Forening have fortsat sin Virksomhed. Den litteraire Forening har udgivet 2 Hefter „Blade fra Samfundet," indeholdende Arbeider, som ere fremkomne deels i Samfundet, deels i den litteraire Forening (blot tilkjøbs for dem, der ere eller have været Samfundsmedlemmer). Indtægten af disse „Blade," ligesom af den forhen udgivne Visebog, er bestemt at skulle tilfalde Byggefondet.

Til Lønning af en Instructeur for Sangforeningen har indeværende Aars Storthing bevilget Samfundet en aarl. Sum af 150 Sp.

Kunstmeddelelser.

1. Nationalgalleriet havde i Aar en Kamp at bestaae paa Storthinget, idet Budgetcomiteen havde foreslaaet den til Galleriet siden 1837 givne aarlige Bevilgning af 1000 Spd. nedsat til det Halve; men Thinget fornyede med stor Stemmeflerhed den ældre Bevilgning. Samlingen har for fjerde Gang siden sin Oprettelse maattet skifte Leilighed og er nu flyttet til den s. k. Stiftsgaard.

Galleriet har i Aar kjøbt 2de norske Landskaber af M. Müller og Bodom, et Stillebensstykke af Bø, en Altergangsscene i en svensk Landskirke af Nordenberg og bestilt et Stillebensstykke af

Grønland samt et Billedhuggerarbeide af H. Hansen. Den æskede Bevilgning til Oprettelse af en Kunstclasse ved den herværende Tegneskole blev ikke bevilget af sidste Storthing.

2. Christiania Kunstforening, der f. T. teller 1145 Medlemmer, har i d. A. kjøbt 45 Malerier, hvoraf 28 norske, 4 svenske (af Frøken Lindegreen, Nordenberg, Wallander og Rudbek) og 2 danske (af Raadsig og Exner) samt 4 norske Billedhuggerarbeider og 1 dansk (Bissens Valkyrie). Foreningen er traadt i Bytteforbindelse med den kjøbenhavnske Kunstforening.

Foreningen foranstaltede en scandinavisk Udstilling, den 4de i Rækken, fra 23de Juni til 15de August. Universitetet havde dertil overladt 3de store Værelser i Bibliothekbygningen, i hvilke de 3de Afdelinger af nordisk Kunst havde hver sit Rum.

Den norske, der var smykket med de scandinaviske Nationalfaner og Rigsvaabener, indeholdt 17 Billedhuggerverker og omtrent 95 Malerier, hvoraf 24 Figurstykker, omtrent et halvt Snees Frugt- Blomster- og Vildt do. samt 62 Landskabs- og Kystpartier; Emnerne næsten alle hentede fra norsk Natur og Folkeliv. 6 afdöde, 24 nulevende Malere og 4 Malerinder samt 5 Billedhuggere repræsenteredes ved et eller flere Arbeider. Den svenske Afd. talte 50 Stykker, hvoribl. Architekturtegninger af Langlet, historiske Stykker af Sandberg og Wahlbom, et bibelsk af Andersson, Genre af Samme, Wickenberg, Wallander, Nordenberg, Fröken Lindegreen, DHr. Staaf, Rudbek, Jernberg og Koskull; Portraitstudier af Frökenerne Lagerholm, Brandt og Rabe; 15 Landskabsmalerier, for det meste fra Udlandet, af Palm, Stäck, A. Berg, Edv. Bergh, Billing, Nordgreen og Cedergreen, svenskt Söstykke af Capt. G. Berger; ingen Billedhuggerverker. I hver af de 2 nævnte Afdelinger havde H. Kgl. Höihed Kronprinsen behaget at lade udstille et af ham malet Landskab, (Framnæs og Upsala). Det Kgl. Academie i Stockholm bidrog væsentlig til at fremme Foretagendet ved at tilskyde 1000 Rdr. RMt. til Forsendelsesomkostninger for svenske Arbeider. Den danske Kunst, hvis fuldstændigere Repræsentation blev hindret ved flere sammenstödende Omstændigheder, talte paa Udstillingen omtr. 10 Billedhuggerverker (af Thorvaldsen, Bissen. Freund og Muhle) og omtr. 30 Malerier s. s. et stort mythologiskt Billede af Const. Hansen (Ögisdrekka), 2 Billeder fra sidste danske Krig af Sonne, 2 Beduinstykker af Simonsen, Portraiter og Genreb. af Dahlsgaard, Ad. Möller, Raadsig, Schjödt, C. Bloch, Frugtst. af Fröken Lövmand, Vildtst. af Prof. Jensen, 2 jydske Fjordbilleder af V. Kühn, 1 romersk Billede af Rohde, Sömalerier af Sörensen, C. Melby og Larsen, samt Architekturtegninger af Nebelong. Vor Kongefamilie viste Foretagendet sin Interesse ved dertil at udlaane Billeder fra sine egne Samlinger. Udstillingen besögtes af 12 til 13,000 Personer foruden Almuskolernes Börn. Indtægten var omtr. 1500 Spd. Udg. 1150 Spd.

For saavidt muligt at forene de indenlandske Kræfter og at virke til Udbredelse af Kjendskab til Kunsten i en videre Kreds, have Gude og Tidemand under dennes Ophold hjemme i sidste Sommer fremsat Forslag om de norske Hovedforeningers Sammenslutning til eet Selskab i Lighed med det, som allerede er stiftet mellem Chrnias og Chrsands Foreninger, saaledes at den regelmæs-

sige Udstilling om Sommeren skulde holdes efter hinanden i Thjem, Bergen og Chrsand, om Vinteren i Hovedstaden.

Bergens Kunstforening er stiftet paa Foranl. af Prof. Dahl i Mai 1838 ved Stiftamtm. Christie og Landskabsmaler Reusch; 8de Mai 1839 constitueredes Selskabet; f. T. Formand er Cand. theol. Lous; Aarsbidraget 2 Spd. Medlemmernes Antal ved f. Aars Udgang 545; ifølge eň nylig fattet Beslutning afsettes ⅓ af den 1000 Spd. overstigende Aarsindtægt til Bedste for Foreningens faste Gallerie. Til f. Aars Udg. var kjøbt 175 Malerier af Nordmænd, 67 af fremmede, næsten udelukkende tydske, 33 af danske og 5 af svenske Kunstnere*); af Billedhuggerarbeider et dansk og 1 fremmedt. Indkjøb af danske og fremmede Arbeider var i de sidste 5 Aar sterkt i Aftagende, medens man först i de sidste 5 Aar har begyndt at kjøbe svenske.

Throndhjems Kunstforening stiftedes 17 Dec. 1845 paa Foranledning af Prof. Dahl, og efter Indbydelse fra Art. Capt. M. Dahl, Maler L. Hansen, Kjøbmand B. Knudtzon, Borgermester E. Lysholm og Assessor Schwach. Medlemmernes Antal, som ved Oprettelsen var 294, har nu i mange Aar udgjort mellem 230—240 à 2 Spd. Af Mangel paa passende Lokale har der endnu ei kunnet være fast Udstilling, uden om Sommeren. Malerierne ere indkjøbte ved Commissionærer i Düsseldorf og München, i Dresden og Kbhvn; endeel, som vedkommende Kunstnere have opsendt, ere kjøbte paa Stedet. 74 vare norske, 3 danske, 20 svenske og 113 fremmede.

3. Ligesom i f. H. skulle vi nedenfor give en Oversigt over de af vore Kunstnere i seneste Tid udførte Arbeider, som ere komne til vor Kundskab.

Billedhugger Michelsen har for Frederikshalds By udfört et större Brystbillede af Peder Colbjörnsen, stöbt i Bronce; Fladager en Statuette i halv Störrelse af Tordenskjold (Afstöbning 40 Spd); flere Portraiter og et Basrelief, forrest. en Pige, der mader en Svane; Borch en ung Pige, der betragter en Slange, i Marmor, for afd. Lehnsgreve Knuth samt Grevens Brystbillede til hans Gravmæle (begge i Marmor); en Döbefond, ligesaa, bestilt af Grundtvigs Menighed til hans Kirke; Bueskytter, som venter sit Vildt (4½ F.); en ung Pige, som har fundet en Fuglerede og seer efter, om der er Unge i Egget,. s. Störrelse; Christus og Barnet, Alterbillede; Hovedfiguren 3½ Alen (Afstöbning i Gibs 300

*) Danske: Læssö, Prof. Jensen, Fr. Lövmand, Boesen, Frölich, Grolich, Lundby, Bunsen, Rohde og Bendixen: svenske: Nordenberg, Nordgren, Dunker og Berger; norske Fearnley, Dahl, Görbitz, Gude, Tidemand, Bö, Bodom, M. Müller, Eckersberg, Benetter, Mordt, N. Möller, Lund, Baade, Balke, Frich, Reusch, F. Jensen, K. Bull, Berg, Calmeyer, Losting, Frökenerne Aas og A. Hansteen, Jakobsen, Askevold, H. Nicolaysen, Campbell, (Stillivsmaler), Fru Lund, Bergslien, Capt. Meydell og Landskabsmaler Helland (död).

Spd.), endelig flere Marmorbasreliefer, hvoriblandt en Christus til Drammens Kirkegaard; et Barn, som bekrandser en Urne, og Engelen ved Christi Grav (110 Spd. for hvert); Glosimodt, Brystbillede af Statholder Grev Wedel i Marmor; af en norsk Bonde i brendt Ler m. m. H. Hansen foruden endel Copier af Antiker, udförte for Kongen af Würtemberg, Chrania Kf. Hr. Th. Meyer og Adj. Carstensen, flere originale Arbeider s. s. en Dreng, der rider en Kjephest, og Fristelsen i Paradiset.

Af Prof. Dahls seneste Malerier har her været udstillet en Möllebrand ved Stege paa Mön; — af Baade 2de Maaneskinsstykker (hvoraf et tilh. Chr. Kf.) H. Gude har i 1856—57 malet Udsigt over Chraniafjorden for H. M. Kongen; Udhavn paa Bergens Kyst, opdragende Uveir, Hanover Kf.; Sommerdag ved Starenbergersö i Bayern for en tydsk Privatmand; Elvelandskab fra Hallingdal (i Göteborg); Chiemsee, heed Dag med fjerne Tordenbygger; det Indre af en Bögeskov; Skovkjern (Hr. Cyrus i Göteborg); hallingdalsk Landskab i Regnveir (Helsingfors Kf.); die Jungfrau i Schweiz, solgt til Nordamerika; Vandfald med Kværn, Emnet fra Hallingdal (Göteb. Kf.); Höifjeld, Nationalg.; nordtydsk Flodlandskab, Aftendemring (Berlins Kf.); Kværn ved et Fossejuv, Bergens Kf.; Bro over en skummende Foss, tidlig Morgen, Thjems Kf.; Kalkklipper ved Chraniafjord, Chr. Kf. Frich har i det forlöbne Aar med Forkjærlighed behandlet Skovegnene om Christiania og Bredderne af Holsfjorden paa Ringeriget; den dybe Skovensomhed og de stille Vande synes fornemmelig at tiltale hans Gemyt; af hans Arbeider merkes desuden Partier fra Jölstervand og Numedal. Bagge har i Sommer gjort Studier i Valders og Thelemarken og deeltog i Udstillingen med Landskaber fra Valders (tilh. H. M. Kongen) og fra Bergens Stift.

J. Eckersberg: Partie fra Svelvig; fra Ullensvang i Hardanger, Middagsbelysning; fra Toten med Köer; fra Thelemarken, Storm med Staffage, alle solgte i England; Suledalsvand; Fjeldhei med Köer, Middag; 2 Partier fra Madeira, 1 do fra Nordmarken; Folgefonden, samtlige gaaede til Tydskland; Billede fra Lærdal ved Sognefjord; Skovparti med Köer; Partie fra Madeira med Staffage, bestilte af Privatmænd i Chrania, do. fra Nordmarken med Köer, tilh. H. M. Kongen; Sognefjord (kjöbt i Göteborg), Suldalsvand med flere mindre Stykker fra Madeira og norske Egne. Maleren har ogsaa udgivet Views of Madeira (11 farvetrykte Lithographier) med Text af James Y. Johnsen (i Commission hos Steensballe Chrania). I Sommer har Hr. E. gjort Studiereiser i Romsdal og Gudbrandsdal. M. Müller: Throndhjemsk Kystbillede, (for Th. Meyer i Christiania); Maaneskin, Emne fra Schelden ved Antwerpen; Udsigt til det Fjerne, throndhjemsk Landskab, Nationalg.; Skovkjern, Hanovers Kunstforening; Partie ved Throndhjemsfjorden samt en Foss med Kværn, solgte til Amerika. N. Möller: Balestrand, Bergens Kunstforening; Foss med Sagbrug fra Modum samt et Granskovbillede, Chr. Kunstforening; Brocken paa Harzen. Askevold: Landskab med Köer, Chr. Kunstf. Aftenscene, Köer gaaende tilvands, Th. Kunstf.; bergenskt Landskab, B. Kf. Wexelsen: Höstbillede i Morgenstemning og Skovlandskab i Aftenbelysning, C. Kf.; Partier fra Vang ved Mjösen og Eidsvold; Maaneskinsstykker; Vinterbillede; vinterligt Skovstykke; har i denne Sommer gjort Studier i Lier og ved Holsfjorden. R. Boll: Norsk Fiskerie (Emnet fra Bod i Romsdal) for General-Consul Faye i Christiania; romsdalsk Kystpartie for C. Kf. foruden mindre Arbeider. Jakobsen: 1 Kystmalerie til Ch. Kf. og 1 do til Thjems Kf.; Kjærnbillede til B. Kf.; 2de norske Kystbilleder og 2de Skovlandskaber, til Göteborg; tydsk Park, Maaneskinsstykke, til Malmö; et Kjærnbillede til Stockholm; et Skov-

stykke til Udlandet og i Sommer 2de store Fjeld- og Skovlandskaber; har i Aar gjort Reiser i Christians Amts vestlige Egne; Fröken M. Smith flere norske Landskaber.

A. Tidemand: Afskeden, en Udvandringsscene, tilh. Th. Meyer; den Blinde og hans Datter under Psalmesangen i en Kirke paa Voss, Gross. Anker paa Frederikshald; den gamle Raadgiverske, Emne fra Dalarne, Cabinetsst. tilh. H. K. H. Kronprinsen; en Moder ved Vuggen, Cabinetsst., Solbelysning, numedalsk Emne, (Grev Ehrenswärd); den saarede Bjørnejæger (Hr. Dahlgren i Gøteb.); Naboerne (i en Svalgang sidder en gammel Døl med sin lille Dattersøn paa Knæet, Datteren ved hans Side med sit Arbeide lyttende til en gammel Grandes Fortællinger; gjennem den aabne Stuedør seer man Bedstemoderen i Søvn); Kirkegangskvinder i Mora Kirke i Dalarne. Brun: Christi Opstandelse, Altertavle (for Akers nye Kirke) og Christi Korsfestelse (en Skizze). Carl Lorch: Carton til en Altertavle, for Kistrands Kirke i Finmarken, (Christus, velsignende Brødet og Kalken ved den første Nadver), videre den gamle Skovhugger med hans lille Datter, der bringer ham Mad; en Gjeterjente med en Gjed, (det ene for C. Kf. og det andet for Etatsr. Suhr i Kbhvn) samt 3 Portraiter i Düsseldorf. Arbo forbereder sig for den historiske Malerkunst. Bergslien: det Indre af en Bondestue i Voss (C. Kf.); en Handelskarl, falbydende sine Varer (B. Kf.), et Ligfølge ved Vintertid og en St. Hansaftenscene paa Voss. Ytteborg 2de Billeder fra Trediveaarskrigen. Frøken Asta Hansteen: et større Billede, forestil. Moses, bedende paa Bjerget, understøttet af Aron og Hur, medens Israeliterne stride med Amalekiterne; en Studie (en Mand fra Middelalderen) C. Kf.; et italienskt og flere norske Folkelivsbilleder, Portraiter af Statsraad Vogt (til Finansdept.), af flere Eidsvoldmænd (til Eidsvoldsgalleriet); af Prof. Hansteen, samt et Par Portraiter til Kbh. Frøken Christiane Schreiber en Studie, forest. en Dame, C. Kf.; Portraiter af General Birch, af Proff. Keilhau, Welhaven og Faye, af flere Damer. osv. Frøken Glad en Vossejente, gaaende hjem fra Kirke, næsten hel Figur. Hr. Benetter forts. i Paris sine Sømalerier. Bø er efter 8 Aars Ophold i Paris vendt tilbage til Fædrelandet, hvor han vil forblive for det Første; har under Arbeide et bergensk Fjordbillede med Fiskerie, og agter sig til de norske Polaregne, for at studere deres eiendommelige Natur, bl. A. for et Billede af en finmarkensk Midsommernat ved Havet. Paa Udstillingen saaes fra hans Haand et halvt Snees Blomster- Frugt- og Vildtstykker, af Prins flere Pocal- og Vildtstykker.

En stor Del af vore i Udlandet levende Kunstnere have i Sommer besøgt Hjemmet, og der synes at være Tegn til, at de for Alvor tenke paa snart at forsøge Grundleggelsen af et norskt Kunstnersamfund i Fædrelandet.

INDHOLD AF TREDIE HEFTE.

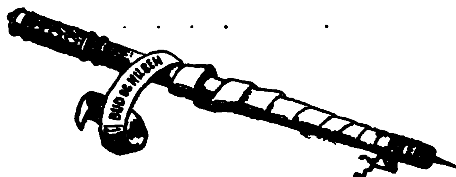
Side.

RETTELSER.

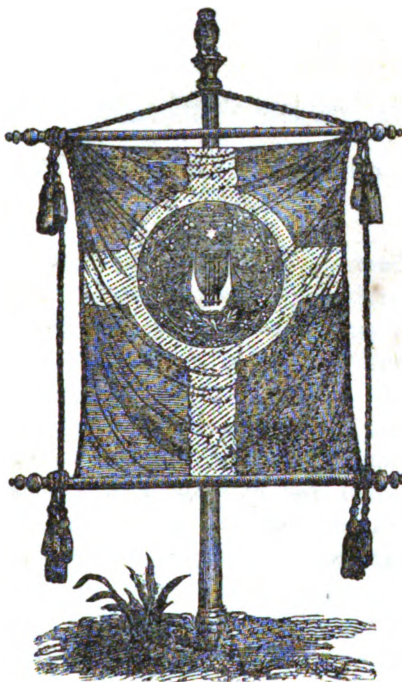
Side 90, 3 L. fra oven: Hvad Holbergs Charaktertegninger angaa. l. angaar.
- 97, 3 L. fra neden tilsettes ?
- 127, 2 L. fra oven „Tið. hins islenskra" l. islenzka.
- 141, 3 L. fra neden Grauenstens l. Gravenstein.
- 142, 7 L. fra oven $\frac{6}{7}$ l. $\frac{7}{8}$; s. S. 24 L. fra oven „som ogsaa den svenske Adel fratog Bønderne i deres Lande: læs: som ogsaa den sv. og danske Ad. i sin Tid fratoge osv.

Gid Thor os aldrig splitte maa,
men Brage sammensmelte;
Balder hin Godes Tempel staae
ved Nordhav og ved Belte!

Oehlenschlæger.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

TREDJE ÅRGÅNGENS FJÄRDE HÄFTE,

UTGIFVET AF CARL SÄVE.

1858.

UPPSALA.

WAHLSTRÖM & C.

Om Österrikiska Successionskrigets uppkomst och första skede.

Af Docenten C. G. Malmström.

De allmänna krig, som i början af adertonde århundradet härjade Europa, medförde stora och vigtiga förändringar i staternas inbördes förhållanden. Frankrikes hotande öfvermakt blef bruten. Spanien förlorade sina Europeiska biländer, och det Habsburgska huset derstädes efterträddes af en gren af Bourbonerna. Österrike vann nya rika besittningar; men besittningar sådane som Neapel och Spanska Nederländerna måste genom sitt geografiska läge snarare försvaga än stärka den aflägsna och kontinentala kejsarstaten. Jemte dessa gamla stormakter uppsvingade sig England till ett förut okändt inflytande på Europeiska statssystemet, der det en tid bortåt nästan hade den afgörande rösten; och de fördelar, som det betingat sig i Utrechtska freden — handelsförmoner och kolonier i Amerika — voro mindre lysande men mera väsendtliga än Österrikes landvinningar. Ej mindre vigtiga voro förändringarne i Norden, der Sveriges öfvervälde krossades för att lemna rum åt tvenne nya makter, Ryssland Preussen, hvilka inom kort skulle sträcka sitt inflytande äfven till det öfriga Europa.

Liksom i allmänhet efter dylika genomgripande omstörtningar, så finner man äfven efter den Utrechtska freden politiken till en tid i hög grad vacklande. Det dröjer någon tid, innan staterna efter ett långvarigt krig hinna återför-

sätta sig i fredstillstånd, innan de hinna att vänja sig vid de förändrade förhållandena och efter dem bilda nya politiska kombinationer af någon varaktighet. Förbund och motförbund, endrägt och missämja, krigsrustningar och fredskongresser omvexlade tätt under de första årtiondena efter Utrechtska freden. Det mest framstående af den tidens politiska förhållanden var den nära förtroligheten mellan de gamla fienderna England och Frankrike. Denna vänskap, som grundlades under den tid, då Hertigen af Orleans styrde Frankrike såsom regent under Ludvig XV:s minderårighet, och till en del föranleddes af hans omsorg att söka stöd för sina anspråk på Franska thronen i händelse af den unge Konungens bortgång, fortfor, äfven sedan denna tillfälliga anledning genom Hertigens egen död hade upphört; den öfverensstämde också till en tid med Frankrikes verkliga behof och fördel. Ty detta land behöfde freden för att kunna återhemta krafter efter Ludvig XIV:s ständiga och mot slutet olyckliga krig; och fredens upprätthållande var företrädesvis syftemålet för Englands politik.

Så länge Lord Stanhope och efter honom Lord Townshend voro Statssekreterare för utrikes ärendena, utvecklade den Engelska diplomatien en stor verksamhet för att vinna eller bibehålla ett hufvudsakligt inflytande på Europas allmänna angelägenheter. Förhållandet ändrades, sedan Townshend blifvit undanträngd af sin herrsklystne svåger, Sir Robert Walpole, och de utrikes ärendena blifvit anförtrodda åt personer, som blott och bart blefvo verkställare af Walpoles vilja. Ty Walpoles omsorger voro förnämligast riktade på finanserna och i allmänhet de inrikes ärendena; den utrikes politiken var för honom af underordnad vigt, och det blef under hans styrelse en slags grundsats i England att icke befatta sig med fasta landets angelägenheter, så vidt icke den Engelska handelns fördelar eller Konungens förkärlek för sitt fädernesland Hannover nödgade dertill [1]. Men un-

[1]) Horace Walpole i ett bref till sin broder d. 28 Oct. 1736 nämner med ogillande »the notion, which now prevails in England of having no concern abroad» — Coxe, Mem. of Sir Rob. Walpole III. 428. (Quarto editionen, London 1798).

der det att England sålunda på visst sätt drog sig tillbaka, begynte Frankrike, stärkt genom en tjuguårig fred, att återupptaga gamla planer och sträfva att återvinna sitt forna inflytande i de Europeiska kabinetten, oberoende af sin nya bundsförvandt England. Den första anledningen till brytning mellan de begge vestmakterna gaf förhållandet till Österrike.

Den Habsburgska ätten, som genom familjförbindelser bragt under sin spira en sådan massa af olikartade länder och stamskilda folk, nalkades nu sitt slut. Kejsar Carl VI var den sista manliga ättlingen, och det var fara, att genom hans död det band, som förenade dessa länder, skulle upplösas, och derigenom denna makt, som numera ansågs nödvändig för Europas jemnvigt, försvinna. Carl VI sökte rädda sin monarki undan det öde, som nyss hade drabbat den Spanska, genom en ny lag rörande thronföljden. Det var den så kallade pragmatiska sanktionen af år 1713, som stadgade odelbarheten af den Österrikiska monarkien, och fastställde arfsrätten, i händelse af mansstammens utgång, på den siste Kejsarens äldsta dotter. Denna lag blef först antagen af landtständerna i de särskilda Österrikiska länderna. Derefter blef det hufvudsyftemålet för Kejsarens hela politik, att vinna de Europeiska staternas garanti. Frankrike, som så länge och så häftigt bekämpat det Habsburgska huset, hade icke någon benägenhet att upprätthålla en makt, som ansågs för dess naturliga fiende, och som nu tycktes, utan dess åtgärd, nalkas sitt slut. England deremot måste betrakta Österrike såsom sin naturliga bundsförvandt i den händelse, att det goda förhållandet till Frankrike skulle upphöra; Österrikes fall skulle lemna Frankrike utan medtäflare på kontinenten, till stor fara för Europas och Englands trygghet. Visserligen hade ett spändt förhållande några år bortåt egt rum mellan Österrike och England; men detta missförstånd utjemnades; Kejsaren upphäfde sitt handelskompani i Ostende, öfver hvilket sjömakterna klagat, och medgaf fullgörandet af Englands förbindelser med Spanien genom Toscanas och Parmas besättande med Spanska trupper; England deremot garanterade den pragmatiska sanktionen; hvarvid General-Staterna, som kort derpå biträdde traktaten,

gjorde det vilkor, att den Österrikiska arftagerskan ej skulle förmälas med någon prins af huset Bourbon, eller någon prins så mäktig, att den Europeiska jemnvigtén kunde löpa fara att rubbas genom detta giftermål. (Traktaten i Wien d. 16 Mars 1731, Gen.-Staternas konkurrensakt d. 20 Febr. 1732 [1]).

Från detta ögonblick var endrägten mellan England och Frankrike slut. Det Fransyska kabinettet ville anse den Hannoverska alliansen upplöst och alla förbindelser med England utplånade genom dess anslutande till Kejsaren [2]). De Fransyska Ministrarne i främmande land begynte bekämpa Englands inflytande, såsom med Frankrikes oförenligt [3]); och det Franska hofvets bemödanden gingo nu ut på att hindra flere makter att garantera den pragmatiska sanktionen eller biträda den Wienska traktaten.

Österrike hade emellertid genom åtskilliga till en del sins emellan stridiga förbindelser lyckats få den pragmatiska sanktionen garanterad af flere makter. Spanien hade garanterat den genom traktaten i Wien d. 30 April 1725, och Kejsaren hade gifvit Spanien hopp derom, att en Spansk prins skulle förmälas med den Österrikiska arftagerskan. Preussens garanti hade blifvit gifven genom traktaterna i Wusterhausen d. 12 Oct. 1726 och Berlin d. 23 Dec. 1728; men Konungen i Preussen hade förbehållit sig, att »ingen Spanjor, ingen Fransman», utan en Tysk furste skulle blifva Kejsardotterns gemål [4]). Rysslands garanti (6 Aug. 1726) motsvarades af Kejsarens löfte att bistå Hertigen af Holstein emot Danmark. Men tiderna förändrade sig; Ryska rege-

[1]) Wienertraktaten hos Dumont, Corps Dipl. och Schmauss, Codex juris gentium Acad. — Generalstaternas Konkurrensact i utdrag bland bilagorne till Adelung, Stats-Gesch. Europens von dem Ableben K. Carls des VI. I. 62.

[2]) Sir Rob. Walpole till Hor. Walpole $\frac{11}{22}$ Oct. 1736. Hor. Walpole till Sir Rob. Walpole, 28 Oct. 1736. Coxe, l. c. p. 418, 425.

[3]) Detta bevisas, för så vidt det rörer Sverige, af Chauvelins och Castejas brefvexling 1731 i Fransyska Utrikes ministèrens Archiv i Paris.

[4]) Ranke, Neun Bücher Preussischer Gesch. I. 230, 240.

ringen efter Katharina I:s död blef likgiltig för Hertigens af Holstein sak, och d. 26 Maj 1732 ingingo Ryssland och Österrike med Danmark en traktat, genom hvilken Danmark garanterade den pragmatiska sanktionen, och de andra begge makterna lofvade att öfvergifva Hertigen, om han icke inom 2 år ville beqväma sig att emottaga 2 mill. R:dr af Danmark, såsom en ersättning för Slesvig.

Säker om Preussens och Hannovers understöd begärde Kejsaren det Tyska rikets garanti för sin arfföljdslag, och erhöll den d. 3 Febr. 1732, oaktadt de tre Kurfurstarnes af Bayern, Sachsen och Pfaltz protest deremot. Sachsiska och Bayerska hofven gjorde sjelfva anspråk på det Österrikiska arfvet; Frankrike underblåste deras motstånd mot Kejsaren och föranledde ett förbund dem emellan (d. 4 Juli 1732) till försvar för deras ömsesidiga rättigheter och anspråk [1]). Deremot erkände Konungen af Sverige såsom Hertig af Pomern den pragmatiska sanktionen.

Sålunda tycktes den diplomatiska striden på det hela utfalla till Österrikes fördel, då det Polska Successionskriget mellankom och gaf Frankrike öfvervigten öfver sina medtäflare. August II, Kurfurste af Sachsen och Konung af Pohlen, hade genom sin sons giftermål med en Österrikisk prinsessa åt sitt hus förvärfvat arfsanspråk, som han icke var sinnad att eftergifva; redan han hade inlåtit sig i underhandlingar med Frankrike om en delning af den Österrikiska monarkien, hvarigenom han hoppades att med Sachsen förena Böhmen, Mähren och Schlesien. I Pohlen ville han skaffa sin ätt arfsrätt till thronen, och köpa de närgränsande makternas, Rysslands, Preussens och Österrikes understöd dertill genom afträdelser af Polska landskap [2]). Men de tre makterna ville icke låta det Sachsiska huset befästa sig i Pohlen; och lika litet ville de tillåta, att den Fran-

---

[1]) Coxe, House of Austria II, 106 (London 1807), har årtalet 1733, hvilket tydligen är oriktigt. Rudensköld i sina bref till Horn 1732 omtalar det under det datum, som i texten uppgifves. Det är ingenstädes tryckt.

[2]) Ranke l. c. I. 358, 359. Hist. de mon temps (i Oeuvres posth. de Fredric II, Berlin 1788) I. 223.

syske Konungens svärfar, Stanislaus Leczinsky, skulle åter bestiga Pohlens thron och derigenom Frankrikes inflytande utvidgas åt östern. Efter flere underhandlingar ingingo de tre makterna d. 13 Dec. 1732 ett fördrag, hvarigenom de förbundo sig att söka bringa den Portugisiska Infanten Don Emanuel på Pohlska thronen och skaffa en Preussisk prins Hertigdömet Kurland [1]). Men innan detta fördrag hade blifvit ratificeradt, dog K. August d. 1 Febr. 1733 i Warschau. Hans son och efterträdare vann lätt det Österrikiska hofvet genom att garantera den pragmatiska sanktionen, och Ryssland, såsom det troddes, genom att lofva Kejsarinnan Annas gunstling Biron Hertigdömet Kurland [2]). På sådant sätt förföll den nyssnämda traktaten af d. 13 Dec. 1732. Kurfursten af Sachsen, säker på Österrikes och Rysslands bistånd, vägrade att tillfredsställa Preussens fordringar; Preussen blef blott åskådare af den följande striden, och kallsinnighet begynte inträda mellan Preussen och Österrike.

Under det att Ryssland och Österrike understödde Kurfursten af Sachsen, så åtog sig deremot Frankrike K. Stanislai sak. Dock må man väl betvifla, om det Polska konungavalet för Frankrike var annat än en förevändning för utförandet af andra planer mot Österrike. Den makt, som med Frankrikes hjelp bäst skulle hafva kunnat understödja Stanislaus genom ett anfall på Ryssland, var Sverige, och Svenska regeringen var dertill ganska benägen. Dåvarande Kanslipresidenten, Horn, inlät sig i öfverläggningar med Fransyska Ambassadören om val af öfverbefälhafvare i det stundande kriget och ansåg det icke svårt att vinna Riksrådets bifall till en krigsförklaring mot Ryssland; man erböd sjelfva Carlskrona till vinterhamn för en Fransysk flotta i

---

[1]) Ranke l. c. I. 363 ff. Den Ryska Ministern i Warschau yttrade vid denna tid offentligt, att hans hof aldrig skulle tillåta, det antingen Kurprinsen af Sachsen eller K. Stanislaus finge den Polska kronan. Rudensköld till Arvid Horn $\frac{31 \text{ Oct.}}{11 \text{ Nov.}}$ 1732. (De bref till eller från Rudensköld, som här citeras, finnas på Upsala Bibliothek).

[2]) Ranke l. c. I. 372. Rudenskiöld till Horn d. $\frac{17}{28}$ Apr. 1733.

Östersjön. Horn sökte till och med att vinna Englands bistånd för Stanislaus, och då detta misslyckades, afböjde han ett förslag att mot subsidier lemna England Svenska trupper [1]). Men Frankrike begärde endast 10,000 man såsom hjelptrupper i Pohlen, återkallade sin eskader ur Östersjön 1733 och ville ej förbinda sig att åter ditskicka någon. En hjelptrupp af omkring 2,400 man var allt, hvad Stanislaus fick från Frankrike. Då svalnade Horns lust att kasta sig in i detta krig, och den upphörde alldeles, då han fick veta, att Frankrike, på samma gång som det sökte locka Sverige in i kriget, i hemlighet underhandlade med Ryssland om fred [2]).

Men under det att Frankrike sålunda lemnade Polska affärerna åt sitt öde, fullföljde det med så mycket större eftertryck sina planer mot Österrike. Redan var Hertigen af Lothringen bestämd till den Österrikiska arftagerskans gemål; derigenom skulle detta Lothringen, som redan var nästan omslutet af Fransyska besittningar, blifva förenadt med kejsarstaten, och ej blott ryckt undan det beroende af Frankrike, i hvilket det redan befann sig, utan ock framdeles kunna bilda en utgångspunkt för krigsföretag mot sjelfva hjertat af Frankrike. Frankrike vann på sin sida Sardinien och Spanien; i fördraget med sistnämde makt ingick en förbindelse, att med vapen hindra Hertigens af Lothringen förmälning med Kejsarens äldsta dotter [3]). Lothringen intogs af Fransmännen, Lombardiet af en Fransysk-Sardinsk armée, Neapel och Sicilien af Spanska Infanten Don Carlos. Kejsaren, ehuru han genom sin inblandning i det Polska Konungavalet hade framkallat kriget, var alldeles icke rustad till

[1]) Casteja till Chauvelin, 29 Juli, 12 Aug., 16 Oct. 1733. — Finch till Lord Harrington 6 Juni och 24 Oct., Harrington till Finch 19 Juni och 2 Oct. 1733, i State Paper Office i London.

[2]) Hemligheten upptäcktes af Engelska Ministern i Petersburg, och meddelades Horn af det Engelska kabinettet. Harrington till Finch 11 Juni 1734. Dock trodde Finch att Horn redan förut känt den. Chauvelin underrättade ej Casteja derom förrän d. 4 Nov. 1734.

[3]) Traktat af d. 7 Nov. 1733, hos Cantillo, Tratados de paz etc., citerad af Ranke l. c. I. 392.

strid; och förgäfves begärde han sjömakternas hjelp. Både England och Holland vägrade att deltaga i kriget. Tyska riket förmåddes väl att förklara Frankrike krig, men rikstrupperna voro eländiga och öfverstego aldrig halfva antalet af hvad som var utlofvadt. Ryssland var tillräckligt sysselsatt med att hålla Pohlen i underdånighet; först i tredje årets fälttåg kunde det sända 16,000 man till Kejsarens understöd. Konungen af Preussen, ehuru han icke ville bistå den Sachsiska Kurfursten att vinna Pohlska thronen, erböd likväl Kejsaren att med all sin makt komma till undsättning emot Fransmännen; men Kejsaren afböjde anbudet, motvillig att se den uppåtsträfvande riksfursten spela en sådan rol [1]).

Efter ett olyckligt krig måste Kejsaren emottaga de fredspreliminärer, som erbödos honom; Lothringen stannade i Fransyskt våld; Don Carlos behöll Neapel och Sicilien; Sardinien bekom några Italienska provinser; Hertigen af Lothringen fick Toscana, som derigenom skulle tillfalla den Österrikiska monarkien; deremot garanterade Frankrike och Sardinien den pragmatiska sanktionen.

Preliminärerna undertecknades i Wien d. 3 Oct. 1735, men det dröjde i tre år, innan den slutliga freden kunde komma till stånd. Det Kejserliga hofvet, uppbragt öfver sjömakternas vägran under kriget att komma till dess hjelp och betraktande den såsom ett brott mot Wienertraktaten af åt 1731, närmade sig under tiden alltmer till Frankrike; och den definitiva freden blef ändtligen sluten utan sjömakternas deltagande eller garanti, hvaröfver dessa å sin sida fattade misstankar och missnöje. De Katholska stormakterna trädde i den närmaste förbindelse med hvarandra, hvaraf Frankrike egentligen skördade vinsten. Måhända har det till och med någon gång dem emellan varit fråga om att återuppsätta den Stuartska pretendenten på Storbritaniens thron [2]). Emellertid inlät sig Kejsaren obetänksamt i ett krig med

[1]) Coxe, House of Austria II. 151. Ranke l. c. I. 394.

[2]) Se brefvexlingen hos Coxe, Rob. Walpole, III. 397—504. Jfr Ranke l. c. I. 419.

Turkiet i hopp om lättvunna byten från denna makt, som var hårdt ansatt af Ryssland; men på tre olyckliga fälttåg följde den nesliga freden i Belgrad 1739. Den afslöts under Fransysk bemedling; och man kan med skäl betvifla, om bemedlingen varit opartisk, då man vet, att Frankrikes önskan var att förekomma en gemensam fred mellan Ryssland och Österrike å ena sidan och Turkiet å den andra, på det Turkarne skulle med så mycket större kraft kunna uppträda mot Ryssland, som på samma tid skulle anfallas af Sverige [1]). Emellertid minskades icke härigenom Frankrikes inflytande vid det Kejserliga hofvet, som tycktes hafva varit slaget med blindhet i afseende på sin forna rivals planer.

Bland de Tyska riksfurstarna stodo Bayern och Pfaltz sedan länge i förbindelse med Frankrike. En ännu mäktigare bundsförvandt sökte Frankrike att vinna i Konungen af Preussen. Denna furste hade uppriktigt anslutit sig till Kejsaren, men icke af honom rönt ett så välvilligt och förtroligt bemötande, som han väntat och ansåg sig förtjena. Han hade arfsanspråk på Jülich och Berg, hvilka hertigdömens innehafvare, Kurfursten af Pfaltz, var den siste manliga ättling af sin stam och redan gammal. Kejsaren hade ock genom traktaten i Berlin 1728 tillförsäkrat Konungen besittningen af Berg. Det var för detta pris, som Preussen garanterat den pragmatiska sanktionen. Men sedermera tycktes Kejsaren icke vilja stå fast vid denna öfverenskommelse. Då Preussen, såsom vi nämnt, i början af Polska successionskriget erböd Kejsaren sin hjelp mot Frankrike, skedde det mot vilkor, att Kejsaren skulle tillåta Konungen att för sin säkerhet redan nu sätta sig i besittning af Berg. Det afböjdes; och samma öde hade Konungens anbud i början af Turkiska kriget, att bispringa Kejsaren med ett betydligt penninglån, blott Kejsaren ville förnya de förbindelser, som han 1728 hade ingått. Kurfursten af Pfaltz önskade att lemna arfvet arfvet till sin måg, en prins af Sulzbach, och hans förbindelse med Frankrike skaffade honom stöd af denna

---

[1]) Se Coxe, House of Austria II. 191. Brefvexlingen mellan Amelot och Saint Severin 1739.

krona. Äfven Kejsaren, åsidosättande sina äldre förbindelser med Preussen, omfattade hans sak och afslöt i Versailles d. 13 Jan. 1739 med Frankrike ett nytt fördrag, hvarigenom Prinsen af Sulzbach tillerkändes den provisoriska besittningen på två år [1]. Tillbakastött och förolämpad af Kejsaren, vände sig då Konungen af Preussen till Frankrike, och emottogs der med öppna armar. Hans vänskap var af alltför stor vigt i Tysklands angelägenheter, för att Frankrike skulle vilja skjuta den ifrån sig, och sålunda blef, trots alla föregående förbindelser, en traktat i största hemlighet afsluten i Mars 1739, genom hvilken Frankrike tillerkände Preussen väl icke hela Berg — ty det ville dock icke alldeles uppoffra Pfaltz och det Katholska intresset — men dock en ansenlig del af landet. Och följande år begynte Frankrike underhandla med Preussen om ett defensiv-förbund, ehuru ett sådant icke hunnit komma till stånd, då Konung Fredrik Wilhelm dog [2]. Sålunda hade Frankrike till sin fördel begagnat spänningen mellan Tysklands begge stormakter, hos hvardera stärkt sitt inflytande och knutit förbindelser, som sins emellan voro stridiga.

Af de Nordiska makterna hade Ryssland intagit en ovänlig ställning till Frankrike, och både i Pohlska och Turkiska krigen gjort gemensam sak med Österrike. Kejsarinnan Anna förmälde ock sin systerdotter, hvilken hon troddes ämna till sin arfvinge, med en Prins af Bevern, som stod i nära slägtskap med Österrikiska huset. Det berättas, att Frankrike haft sin hand med i Furstarne Dolgorukis sammansvärjning, och då denna upptäcktes i förtid, måste sinnesstämningen mot Frankrike vid Ryska hofvet ännu mer förbittras [3]. Så mycket större inflytande visste Frankrike att skaffa sig i Sverige. Horns obenägenhet under Pohlska suc-

[1]) Dohm, Denkwürdigkeiten III. 295.

[2]) Ranke l. c. 240, 394, 428, 435, ff. Straxt efter afslutandet af traktaten 1739 skref Amelot till S. Severin (d. 26 Apr.) »Je vous prie d'éxaminer, s'il serait possible de former une liaison entre la Suède et le Roi de Prusse.»

[3]) Raumer, Beyträge zur neueren Geschichte II. 23. Herrman, Gesch. des Russischen Staates, IV. 605.

cessionskriget att blindt följa Frankrikes önskningar hade gjort honom förhatlig i Versailles, och han sjelf tyckes hafva förlorat allt förtroende till Frankrike, sedan han blifvit underrättad om dess dubbla underhandlingar med Ryssland och Sverige 1734. Frankrike såg sig om efter mindre sjelfständiga vänner, och fann sådane i några statsmän, som hittills varit Rysslands trogna anhängare, men som nu, i hopp om att kunna störta Horn, gerna bortbytte Rysslands vänskap mot Frankrikes. I förening med dessa begynte Frankrike vädja till nationens krigiska lynne, och vann derigenom i synnerhet inom krigshären ett stort anhang. Så genomdrefs vid riksdagen 1738—39 en fullständig förändring af Svenska styrelsen; Horn tog afsked, hans vänner i Riksrådet och Kansliet afsattes, och Gyllenborg trädde såsom Kanslipresident i spetsen för de utrikes ärenderna. En subsidietraktat ingicks med Frankrike d. 10 Nov. 1738, och trupper öfversändes till Finland, men den mellankommande freden mellan Ryssland och Turkiet afböjde för tillfället Sveriges anfall på Ryssland.

Mindre framgång hade Frankrike i Danmark, utan hvars biträde det icke ansåg sitt inflytande i Norden kunna vara säkert [1]). Det gjorde fördelaktiga anbud i Köpenhamn, men här öfverbjöds det af England, som tillvägabragte en subsidietraktat med Danmark på tre år, d. 25 Mars 1739 [2]). Frankrike uppgaf dock icke hoppet att vinna denna makt på sin sida, och Grefve Tessin, som 1739 sändes från Sverige till Frankrike, besökte i vägen Köpenhamn och inledde der nya underhandlingar; då likväl hemligheten deraf blef röjd genom den Svenska styrelsen, afbröt väl Danmark underhandlingarne med Sverige, men fortsatte dem med Frankrike, mot K. Ludvig XV:s löfte, att Svenska regeringen ej

[1]) Amelot till S. Severin 30 Nov. 1738.

[2]) Koch-Schoell, Hist. des traités II. 283. I Journal of the House of Commons XXIII. 705 uppgifves dagen till d. 14 Mars n. st. Lord Mahons omdöme om denna traktat (Hist. of England, Tauchnitz' edition, II. 293) tål att modifieras, ty det är af Amelots och S. Severins brefvexling alldeles säkert, att Frankrike sökte vinna Danmark.

skulle få någon kännedom derom [1]). Underhandlingen gick dock långsamt, och hade ingalunda blifvit bragt till mognad, då kriget uppblossade.

Med Spanien hade Frankrike redan 1733 afslutit »det första familjefördraget», riktadt mot Österrike och England; vi hafve nämnt förbindelsen att motsätta sig förmälningen mellan Hertigen af Lothringen och Kejsarens äldsta dotter; en annan artikel innehöll, att om Spanien skulle finna skäligt att inskränka Englands handelsförmoner, och derföre blefve anfallet med krig, skulle Frankrike göra gemensam sak med Spanien; dessutom lofvade Frankrike att bidraga till Gibraltars återvinnande [2]). Visserligen föreföllo sedermera åtskilliga tvistigheter mellan Fransyska och Spanska hofven; Cardinal Fleurys sätt att gå tillväga var för långsamt och försigtigt för den Spanska Drottningens häftighet. Men i allmänhet följde de begge hofvens politik den rigtning, som familjefördraget angifvit; Frankrike arbetade på att förstärka sin sjömakt; Fransyska kapitaler användes i Spaniens handel med sina kolonier [3]), och Spanien begynte att med mera stränghet vaka öfver de Engelska köpmännens smugglerier i Spanska Amerika.

Uti Italien var Konungen af Sardinien en opålitlig bundsförvandt, ombytande system efter omständigheterna och efter den ögonblickliga fördelen. Deremot måste den nya Bourbonska dynastien i Neapel betrakta sig såsom en naturlig bundsförvandt till de begge beslägtade hofven i Versailles och Madrid, som förvärfvat åt den denna thron, och såsom en naturlig fiende till Österrike, på hvars bekostnad denna thron hade blifvit vunnen.

Holland, denna republik, som under det sjuttonde århundradet spelade en så stor rol i den Europeiska jemnvigtens historia, hade alltsedan revolutionen i England 1688 upp-

[1]) Amelots och S. Severins brefvexling 1739 och 1740. Se ock Tengberg, Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland 1741—1743.

[2]) Cantillo l. c. hos Ranke l. c. II. 179.

[3]) Rob. Walpole till H. Walpole $\frac{3}{14}$ Aug. 1739 hos Coxe, Rob. Walpole III. 528.

trädt i de Europeiska angelägenheterna i närmaste förbindelse med England. Men äfven denna förbindelse begynte förslappas. Walpoles kabinett behandlade General-Staterna med köld och likgiltighet; Prinsen af Oranien, som Holländarne kallade *sin* pretendent, hade blifvit förmäld med Georg II:s dotter, och Konungen visade lust att till sin mågs fördel blanda sig i republikens angelägenheter[1]). Äfven med Kejsaren hade Holland — härutinnan dock i förening med England — råkat i tvistigheter rörande handels- och tullbestämmelser, genom hvilka de begge sjömakterna ville inskränka de Österrikiska Nederländernas sjöfart och industri [2]). Med Frankrike deremot stod Holland i vänskapliga förhållanden, och en handelstraktat ingicks mellan dem i slutet af år 1739.

Sålunda hade Frankrike i alla delar af Europa knutit förbindelser och stärkt sitt inflytande. Cardinal Fleury har af samtid och efterverld blifvit prisad för sin kärlek till freden. Men denna fredskärlek bestod egentligen endast deri, att han föredrog diplomatiens vapen framför krigets. Till anda och syftemål var visserligen hans politik ett återupptagande af Ludvig XIV:s; endast med ett hofsammare språk och mindre stötande former. De ofvan omtalade fördragen med Spanien och Sverige voro afgjordt krigiska, och subsidietraktaten med Bayern af år 1727, förnyad 1738, kunde ej hafva något annat ändamål, än att gifva denna makt vapen att häfda de anspråk, som den redan gjorde på det Österrikiska arfvet. Om det Österrikiska successionskrigets utbrott skedde mot Cardinalens vilja, så var dock detta krig endast en consequent följd af hans politik.

England stod vid slutet af Walpoles styrelse knappast i riktigt godt förhållande med någon annan Europeisk makt än Ryssland; och de många sammansvärjningarne och hofintrigerna i Petersburg gjorde detta förhållande mindre säkert. Danmarks vänskap var föga att lita på. Äfven till de naturliga vännerna, Holland och Österrike, hade ett spändt förhållande inträdt. Dock kände man både i England och

---

[1]) H. Walpole till R. Walpole 28 Oct. 1736, Coxe l. c. II. 427.

[2]) Coxe, House of Austria II. 208.

Österrike faran af en oenighet, som endast kunde lända Frankrike till fördel. Att de steg till närmande, som på båda sidor gjordes, icke lyckades, tillskrifves Kejsarens förtrogne rådgifvare Bartenstein, som icke kunde glömma, att sjömakterna under det Polska kriget icke hade kommit till Kejsarens hjelp [1]).

I England nalkades emellertid Walpoles makt sitt slut. Spaniens stränghet i handhafvandet af sina handelslagar i kolonierna, dess våldsamheter mot dem, som felat deremot, och dess påstående att äfven på öppna sjön äga rätt att visitera Britiska köpmansskepp, hade i England väckt den häftigaste förbittring, och begagnades skickligt af oppositionen såsom vapen emot Walpole. Dennes försök att i godo bilägga tvisterna stämplades såsom feghet och förräderi; och slutligen såg Ministern sig nödsakad att mot sin vilja förklara Spanien krig d. 29 Oct. 1739. En månad derefter blef Porto Bello intaget af en Engelsk eskader. Nu uppfordrade Spanien den Fransyska regeringen att komma sig till hjelp. Fleury försäkrade den Engelska Ambassadören om sin fredskärlek, men inlät sig under tiden i underhandlingar med Pretendenten och lät med stor ifver arbeta på utrustandet af den Fransyska sjömakten. I slutet af Augusti och början af September 1740 afgingo två Fransyska eskadrar från Toulon och Brest till Westindien, och Cardinalen lät tillkännagifva både vid det Engelska och andra hof, att Frankrike väl icke ämnade anfalla England, men likväl icke kunde tillåta det att göra några nya eröfringar i Amerika, helst Frankrike, såsom garant, vore förpliktadt att upprätthålla den Utrechtska freden [2]).

De begge Bourbonska hofven sökte nu att beröfva England hoppet om understöd af de makter, som man kunde förmoda snarast skulle vara benägna att taga dess parti. Frank-

---

[1]) Coxe, House of Austria II 207.

[2]) Lord Mahon, l. c. III. 30. Adelung, Pragmatische Staatsgesch. Europens von dem Ableben Kaiser Carls des VI, II. 110. Raumer l. c. II. 30. Preis (Svensk Min. i Haag) till Rudenskiöld $\frac{27\ \text{Sept.}}{8\ \text{Oct.}}$ 1740.

rike föreslog Tyska Kejsaren att genom ett formligt fördrag förbinda sig till iakttagande af den strängaste neutralitet. Men Kejsaren vägrade att sålunda binda sina händer, ehuru han förklarade sig vara besluten, att icke blanda sig i tvisterna mellan Spanien och England. Med Holland afslöt Frankrike kort efter krigets början ett handelsfördrag. Emellertid då Holländarnes handel både i Europa och Amerika oroades af Spaniorerna, fattade General-Staterna det beslut att förstärka både sin krigshär och sin flotta. Fleury förklarade likväl, att han icke i detta steg såge något misstänkt eller fiendtligt; och Spanien begynte visa någon eftergifvenhet genom lösgifvande af uppbragta Holländska fartyg. Någon tid derefter öfverraskades General-Staterna af den förklaring från det Spanska hofvet, att då deras Ambassadör i Spanien hade utlofvat en fullkomlig neutralitet i kriget, så ville Spanska regeringen icke oroa Holländarnes fördragsenliga skeppsfart. Men den Holländska Ambassadören i Spanien nekade att någonsin hafva gifvit ett sådant löfte, liksom han ej heller varit dertill befullmäktigad; och General-Staterna afgåfvo på den Spanska deklarationen det svar, att de visserligen önskade att bibehålla vänskapen med begge de krigförande makterna, men tillika att freden snart skulle blifva återställd, på det att icke några sådane förhållanden måtte inträffa, som kunde tvinga dem att ändra det opartiska uppförande, som de ditintills hade iakttagit. Då sedermera om hösten 1740 Frankrike i Haag tillkännagaf afsändningen af de Fransyska flottorna till Westindien, uppkom deröfver en mindre vänlig skriftvexling, i det General-Staterna uttryckte sin fruktan, att detta steg endast skulle försvåra fredens återställande, och klagade att de sjelfva hade till en del samma anledningar som England till missnöje med den Spanska regeringen; Frankrike åter påstod, att dess afsigt endast var att upprätthålla Utrechtska freden, och att republiken borde vara lika intresserad som Frankrike, att England ej skulle utvidga sina besittningar i Amerika [1]).

---

[1]) Adelung l. c. II. 38, 51, 67, 112. Preis till Rudenskiöld $\frac{9}{18}$ Febr., 2 Juli, $\frac{26 \text{ Juli}}{6 \text{ Aug.}}$ $\frac{27 \text{ Sept.}}{8 \text{ Oct.}}$ $\frac{14}{25}$ Oct. 1740.

Sålunda tycktes det vara otvifvelaktigt, att det Spanskt-Engelska kriget skulle inom kort hafva utvidgat sig till flere stater, då plötsligt en händelse inträffade, som snart tände krigslågan i hela Europa. Kejsar Carl VI afled d. 20 Oct. 1740. Den händelse hade således inträffat, hvilken så länge hade varit ögonmärket för Europas och i synnerhet Frankrikes politik. »Försynen synes enkom hafva tillskapat Europas närvarande ställning för att gifva Frankrike naturliga och oumbärliga medel att förstora sig och för att lägga Europas öde för alltid i dess händer», utropade Marskalk Belle-Isle, och det Fransyska hofvet tvekade ej att begagna sig af de gynnsamma omständigheterna [1]. Frankrike hade visserligen garanterat den pragmatiska sanktionen; men redan vid första underrättelsen om Kejsarens hopplösa sjukdom, lät Fleury den Preussiska Ministern förstå, att med denna garanti var icke allvarligt menadt. Att stycka den Österrikiska monarkien och hindra, det Storhertigen af Toscana, som visat så stor motvilja att åt Frankrike afstå sitt fäderne-arf Lothringen, skulle blifva Kejsare, uppstäldes till mål för det Fransyska hofvets politik; och redan d. 17 Dec. 1740 fick Kurfursten af Bayern genom Fransyska Ministern det löftet, att Frankrike skulle understödja honom både i hans afsigter på Kejsarkronan och hans anspråk på Österrikiska arfländerna [2]. Vid samma tid lofvade Fleury den Stuartska Pretendenten, att den Irländska brigaden i Fransk tjenst skulle öfverföras till Skottland, så vida de Skotska klan-höfdingarne ville lofva sitt bistånd [3]. Och då de till Amerika afsända Fransyska flottorna i April 1741 återkommo, så torde man deraf kunna sluta, att befallning om deras återvändande blifvit affärdad i December med anledning af de planer, som Frankrike då beslutit att utföra i Europa.

Emellertid hade i Wien Maria Theresia bestigit sin faders thron och antagit titel af Drottning af Ungern och Böhmen. Hennes arfsrätt var visserligen garanterad af de

[1]) Belle-Isles Memoire hos Ranke l. c. II. 208.

[2]) Ranke l. c. II. 210.

[3]) Lord Mahon l. c. III. 32.

Europeiska makterna, men denna garanti kunde illa ersätta, hvad som brast i egna krafter, eller motväga det usla tillstånd, hvari skattkammare och krigshär befunno sig. Vid hofvet voro åsigterna om den utländska politiken delade; Drottningens gemål betraktade England och Preussen såsom de enda makter, på hvilka man kunde lita; de gamla konferens-ministrarne fruktade att få se Turkiet, Ungern, Bayern, Sachsen, uppviglade af Frankrike, gripa till vapen; under det Bartenstein, som under Carl VI:s sista år varit den ifrigaste befordraren af Fransyska alliansen, ännu ansåg Frankrikes vänskap vara Österrikes säkraste stöd [1]). Fransyska hofvet undvek väl, under en temligen sökt förevändning, att besvara Drottningens notifikationsbref; men då det för öfrigt yttrade sig med välvilja mot henne, så ansåg hon sig från denna sida säker och afböjde Englands förslag om ett förbund mot Frankrike [2]). Af de furstar, som kunde göra anspråk på det Österrikiska arfvet, hade Kurfursten af Bayern genast och offentligt uttalat sig; men under förutsättning att han ej skulle understödjas af Frankrike, kunde hans anspråk icke synas så farliga. Då kom oförmodadt det första slaget från ett håll, hvarifrån man icke väntat någon fiendtlighet.

Konung Fredrik Wilhelm i Preussen hade den 31 Maj 1740 aflidit och efterträdts af sin son Fredrik II. Liksom sin fader vände den unge Konungen i början af sin regering först sin uppmärksamhet på den Julich-Bergska arfsangelägen; men den delning af Berg, hvarpå hans fader i fördraget med Frankrike hade ingått, var för honom icke tillfredsställande. Han erböd Frankrike sin vänskap, men mot vilkor att Frankrike skulle garantera honom hela Berg [3]). Frankrike å sin sida förnyade det förslag, som redan under Fredrik Wilhelms lifstid blifvit gjordt, om en quadrupelallians mellan Frankrike, Preussen, Sverige och Danmark [4]);

---

[1]) Raumer l. c. II. 63, 102.

[2]) Coxe, House of Austria II. 228. Mailath, Gesch. des Östreichischen Kaiserstaates V. 3.

[3]) Ranke l. c. II. 86.

[4]) Rudensköld till Gyllenborg $\frac{5}{16}$ Juli 1740 och flere bref.

men då Fleury icke ville ingå på Konungens fordringar rörande Berg, så kunde ingen öfverenskommelse tillvägabringas. Då vände sig Konungen till det Engelska hofvet och mötte der en större benägenhet, ehuru underhandlingen icke hann komma till något resultat före Kejsarens död. Äfven med Ryssland hade Fredrik genast efter sin thronbestigning öppnat underhandlingar; väl nekade Ryska regeringen att ikläda sig någon garanti för Berg, väl undvek den också att, efter Konungens önskan, uttryckligen lofva att hålla Preussen ryggen fri för Pohlen, Sachsen och Sverige, i händelse ett krig skulle uppstå om det Jülich-Bergska arfvet; men deremot visade den sig villig att ingå ett defensif-förbund, genom hvilket de begge makterna i allmänhet skulle lofva att med 12,000 man skydda hvarandras Östersjöprovinser, i händelse de blefvo anfallna [1]).

Med Österrike deremot stod den unga Konungen genast från början i mindre godt förhållande. På sina framställningar om den Jülich-Bergska arfsaken fick han endast otillfredsställande svar; och då Konungen, i en tvist med Biskopen af Lüttich angående Heristal, med väpnad hand hade skaffat sig rätt, så aflät Kejsaren skrifvelser till Konungen och till riksdagen i skarpa och häftiga ordalag, som endast tjente till att uppreta Konungen. Redan begynte han rusta sig att med våld sätta sig i besittning af Berg, då Kejsarens död på en gång ändrade hela det politiska läget.

Vid första underrättelsen om Kejsarens död fattade Konung Fredrik sitt beslut att begagna tillfället att bemäktiga sig Schlesien. Hans ätt hade gamla anspråk på några delar af landet, och han beslöt att genomdrifva dem. Att Österrike skulle blifva anfallet från flere håll, och att det ej ägde tillräckliga krafter att försvara sig, derom var man i Berlin öfvertygad, och man ansåg det derföre icke omöjligt, att Wienska hofvet skulle kunna beqväma sig att med någon uppoffring köpa det välrustade Preussens hjelp; sloge åter denna uträkning fel, så hade man den utvägen att för-

[1]) Ranke l. c. II. p. 95 försäkrar att öfverenskommelsen redan var träffad i Oct. 1740.

ena sig med de öfriga fienderna. Men för båda fallen ansåg man bäst att aldraförst bemäktiga sig det land, som man ville vinna. Den 16 Dec. gick Konung Fredrik med 30,000 man öfver Schlesiska gränsen, emottogs med glädje af dess protestantiska innevånare, och före slutet af Januari hade han bemäktigat sig hela provinsen utom de tre fästningarne Glogau, Brieg och Neisse.

På samma gång lät Fredrik genom sina ministrar i Wien förklara, att han under det allmänna angrepp på Österrike, som förestode, ville bispringa det både med penningar och med alla sina stridskrafter, äfvensom bidraga till Storhertigens upphöjelse på Kejsarthronen, men mot vilkor att deremot erhålla en del af Schlesien. I Wien ville man likväl icke inse, att någon fara från annat håll hotade, och de Preussiska förslagen blefvo med harm tillbakavisade [1]).

Då Konung Fredrik inföll i Schlesien, hade han icke försäkrat sig om någon främmande makts bistånd. Mot Frankrike iakttog han stor förbehållsamhet, undvikande att med det inlåta sig i några förbindelser, så länge han ännu hoppades att med Österrikes begifvande kunna erhålla, hvad han önskade. Af större vigt för honom voro hans närmaste grannars, Sachsens och Rysslands afsigter. Det Sachsiska hofvet hade straxt efter Kejsarens död låtit honom förstå, att om Bayern rörde sig för att genomdrifva sina anspråk på det Österrikiska arfvet, skulle Sachsen följa exemplet [2]); i sådant fall skulle Schlesiens eröfring hafva blifvit dess syftemål, hvarigenom Pohlen och Sachsen äfven i geografiskt afseende blifvit förenade, och fruktan derför torde i sin mon hafva bidragit att påskynda Konung Fredriks anfall mot Österrike. I början visade sig det Sachsiska hofvet benäget att förena sig med Konung Fredrik; en Sachsisk minister, v. Bülow, uppsökte honom i Schlesien för att öfverenskomma med honom derom [3]); men snart nog ändrade sig detta förhållande.

---

[1]) Öfver underhandlingarne mellan Österrike och Preussen se de vidlyftiga berättelserna hos Coxe, Raumer, Ranke och Stenzel, Gesch. des Preussischen Staats.

[2]) Ranke l. c. II. 131.

[3]) Rudenskóld till K. M. $\frac{15}{26}$ Dec. 1740 $\frac{29 \text{ Dec. } 1740}{9 \text{ Jan } 1741}$.

Med Ryssland hade Konung Fredrik, såsom vi nämnt, redan i Oktober 1740 öfverenskommit om ett defensif-förbund. Sedermera hade inträffat först Kejsarinnan Annas död d. 28 Oct. och derpå den af henne utsedda Regenten Birons störtande d. 20 Nov. då den spada Kejsaren Iwans mor, Prinsessan Anna, blef regentinna. Under de första månaderna af hennes regentskap var Fältmarskalken Münnich den hos henne mest förmående ministern, och genom hans inflytande blef förbundet med Preussen afslutet [1]). Men dermed var dock ingenting vunnet; Regentinnan och hennes gemål äfvensom Osterman voro mera benägna att bistå Österrike. Man skulle nästan tro, att Ryska regeringen (utom Münnich) genom detta förbund endast velat skrämma Sverige; ty långt ifrån att vilja gifva Preussens politik mot Österrike något stöd, uppmanade den tvertom Konung Fredrik i allvarsamma ordalag att afstå från sitt företag mot Schlesien.

Sverige hade alltsedan förbundets afslutande med Frankrike intagit en fiendtlig ställning mot Ryssland och rustat sig till krig. Men då Turkiet slutit fred med Ryssland, ansåg den Svenska regeringen för bäst att icke anfalla, innan den försäkrat sig om flere bundsförvandter. Med Turkiet ingicks d. 2 Dec. 1739 ett defensif-förbund, uttryckligen riktadt mot Ryssland. Underhandlingar med Danmark, som

---

[1]) Hist. de mon temps I. 144. Vi känne ej, om fördraget någonsin blef ratificeradt; åtminstone sades det ännu i följande Mars månad i Berlin, att Rysslands ratification ej blifvit gifven. Rudensköld till K. M. $\frac{9}{20}$ Mars 1741. Fördraget är tryckt hos Wenck, Codex juris gentium recentissimi, men utan ratification, ej heller efter originalet, såsom man kan se dels af uppgiften, att det är taget »a tabulario quodam publico», dels af den omständigheten, att bland underskrifterna saknas den Preussiska Ministern. Det bär der datum den 16 Dec., hvarmed man skulle förmoda menas gamla stilen (Herrman, Gesch. Russland IV. 668 säger också uttryckligt d. $\frac{16}{27}$ Dec.); om detta är riktigt, så kan man ej annat än förundra sig, då man finner, att Ryska regeringen samma dag till K. af Preussen aflåtit en skrifvelse, hvari den i ganska bestämda ordalag afrådde honom från företaget mot Schlesien. Adelung l. c. II. 183. Preis till Rudensköld $\frac{3}{14}$ Jan. 1741.

vi förut nämnt, om ett förbund med Sverige och Frankrike, fortgingo; man beslöt att erbjuda Danmark Liffland, om det ville deltaga i fejden mot Ryssland. Men Danmark föredrog ett säkrare, om också ringare pris, och lät förstå, att Bohuslän skulle vara för det lägligare. Underhandlingarna fortgingo, utan att föra till något resultat. Ännu mindre framgång hade planen att vinna Preussen genom hoppet om Kurlands eröfrande. Preussen hade närmare och vigtigare landvinningar i sigte, och ett anfall på Kurland skulle hafva ådragit det krig ej blott med Ryssland utan ock med Pohlen [1]). Ett betänkligt tecken i afseende på den enighet och kraft, som man kunde vänta af Svenska regeringen, var det ock, då Konungen af Sverige såsom Landtgrefve af Hessen d. 9 Maj 1740 i Westminster ingick ett subsidieförbund med England och derigenom anslöt sig till det parti som var motsatt mot det, hvilket han såsom Konung måste omfatta [2]). Ställningen syntes det Fransyska kabinettet i början af Oct. 1740 så ogynnsam, att det endast önskade, att Sverige med heder skulle kunna draga sig tillkaka efter de utmanande steg, som blifvit tagna [3]).

Då fingo sakerna ett annat utseende genom Kejsar Carl VI:s och Kejsarinnan Annas död. Svenska regeringen återtog med förnyadt mod sina anfallsplaner, och beslöt att förbinda sig med något parti i Ryssland, likagodt hvilket, blott den derigenom kunde väcka oroligheter och skaffa sig anhängare inom fiendens land [4]). Den Svenska Ministern i Petersburg, von Nolken, och den Franska Ambassadören, De la Chetardie, inläto sig genast i underhandlingar med Prinsessan Elisabeth om att med Svensk hjelp uppsätta henne på thronen [5]).

---

1) Rudensköld till Gyllenborg $\frac{1}{12}$ Nov. 1740.

2) Traktaten är ej tryckt; datum är taget ur Journals of the House of Commons, XXIII. 705.

3) Amelot till S. Severin 6 Oct. 1740.

4) Gyllenborg till Nolken d. 27 Oct. 1740.

5) Nolken till Gyllenborg d. 7 Jan. 1741. S. Severin till Amelot d. 30 Dec. 1740, 23 Jan. 1741.

Konung Fredrik i Preussen, då han fann sig sviken i hoppet att kunna komma öfverens med hofvet i Wien, begynte frukta, att Ryssland, sedan Prinsessan Anna bemäktigat sig styrelsen, skulle förena sig med Österrike emot honom; och denna fruktan blef icke, eller åtminstone endast för ett ögonblick, lugnad genom den allians, som han lyckades afsluta med Ryssland i Dec. 1740. Han sökte derföre att mot Ryssland skaffa sig stöd på annat håll. Innan ännu denna allians hade blifvit afsluten, inlät sig derföre den Preussiska statsministern v. Podewils i underhandlingar med den Svenska ministern i Berlin, Rudensköld, och frågade honom rent ut, om man kunde göra sig hopp om någon diversion från Sverige, ifall Ryssland skulle anfalla Preussen [1]). Kort derefter kom visserligen underrättelsen om traktatens afslutande med Ryssland, men också vid samma tid Regentinnans hotande uppmaning till Konungen att afstå från företaget på Schlesien. Konungen sjelf förnyade då till Rudensköld förslaget om en allians med Sverige, hvari han likväl fann, att äfven Frankrike måste blifva delaktigt, ehuru han just häri såg den största svårigheten; Frankrikes uppförande i Pohlska successionskriget hade gjort ett intryck på honom, som ej kunnat utplånas; han påstod, att Frankrike endast ville begagna andra till sina verktyg, men spara sig sjelft [2]).

Vid samma tid hade Frankrike beslutit att erbjuda Konung Fredrik ett defensif-förbund, med vilkor, att han skulle vid Kejsarvalet gifva sin röst åt Kurfursten af Bayern. Konung Fredrik såg förmodligen i detta obestämda anbud endast en bekräftelse på sina misstankar, och ville icke lyssna till något förslag, innan han blifvit förvissad derom, att Frankrike på allvar ville sätta Bayern och Pfaltz i stridsfärdigt tillstånd, understödja Spaniens anspråk och garantera honom sjelf Schlesien. Endast under sådana vilkor kunde förbindelsen med Frankrike blifva honom af någon nytta; i annat fall skulle den endast tjena till att väcka nya fiender

---

[1]) Rudensköld till Gyllenborg $\frac{15}{26}$ Dec. 1740.

[2]) Rudensköld till Gyllenborg $\frac{9}{20}$ Febr. 1741.

emot honom [1]). Så snart den Fransyska Ministern Valory hunnit inberätta Konungens svar till sitt hof, fick han befallning att göra honom mera bestämda anbud; och i början af Mars 1741 besökte han honom vid krigshären i Schlesien, erböd honom Frankrikes garanti af Neder-Schlesien, och begärde deremot, att han skulle gifva sin röst vid Kejsarvalet till Kurfursten af Bayern, och till Prinsens af Pfaltz-Sulzbach förmån afstå sina anspråk på Jülich och Berg. Men Konungen framställde tvenne ytterligare vilkor, det ena att Frankrike skulle förmå Sverige till krig mot Ryssland, det andra att, ifall Kurfursten af Pfaltz doge, förrän kriget blifvit slutadt, det skulle tillåtas honom att till sin säkerhet besätta Jülich. Då Valory icke fann sig kunna ingå på dessa vilkor, blef underhandlingen tills vidare hvilande [2]). Men då emellertid Rysslands språk blef alltmera hotande, och då Ryska trupper begynte föras till Liffland och Kurland, blef Konung Fredrik alltmer angelägen om Sveriges bistånd; han begärde, att efter den tidens skändliga bruk få köpa 10,000 man Svenska trupper, men då detta genast tillbakavisades, återkom han till förslaget om en allians mellan Preussen och Sverige, och önskade, att Sverige skulle anfalla Ryssland från Kurländska sidan [3]).

Österrikiska hofvet hade emellertid vändt sig till de makter, som garanterat den Pragmatiska sanktionen, och anmodat dem om bistånd. Frankrike gaf ännu vänskapliga, fastän allt mer och mer tvetydiga, försäkringar [4]). Med mera uppriktighet lyssnade man i England till Österrikes uppmaningar. Man erkände der sin förbindelse att bistå Maria Theresia, och lofvade att sända henne de genom traktaterna bestämda hjelptrupper, så vida Konungen af Preussen ej ville afstå från företaget på Schlesien, och man uppmanade Danmark och Hessen att hålla i beredskap det truppantal,

1) Ranke l. c. II. 211.

2) Rudensköld till Gyllenborg d. $\frac{\text{23 Febr.}}{\text{3 Mars}}$ och $\frac{15}{26}$ Apr. 1741, efter Valorys uppgifter.

3) Rudenskölds bref till Gyllenborg under Mars och April 1741.

4) Coxe, House of Austria II. 243.

hvartill dessa hof genom subsidietraktaterne voro förbundna [1]). Men da man i England snart nog insåg, att Frankrike ej skulle försumma att begagna sig af det gynnsamma tillfället, och att ett allmänt anfall på Österrike förestode, hvilket både för England och i synnerhet för Hannover kunde blifva farligt, om Preussen förenade sig med Frankrike, så uppmanade man Österrike, att söka afböja den hotande stormen och utan tidspillan förlika sig med Preussen. Konung Fredrik hade också anmodat Konung Georg att arbeta på en sådan förlikning, och icke fördolt, att han i vidrigt fall skulle se sig nödsakad att förbinda sig med Frankrike [2]). Men i Wien ville man så mycket mindre beqväma sig härtill, som man dels icke trodde, att Frankrike hyste några fiendtliga afsigter, dels litade på, att England, enligt sina förra och nu äfven upprepade löften, i alla händelser skulle uppfylla sina förbindelser mot Österrike. Man väntade dessutom ej blott hjelp af Ryssland, utan hade ock godt hopp att vinna det Sachsiska hofvet, som visserligen först hade visat sig benäget att förena sig med Preussen, men sedermera i början af år 1741 närmat sig Österrike; underhandlingarne kommo ock så långt, att ett förbund mellan Österrike och Sachsen i April aftalades, ehuru det sedermera ej gick i fullbordan [3]). Ja i Wien smickrade man sig ej blott med hoppet om att kunna tillbakavisa Konung Fredriks anfall, utan man uppgjorde äfven planer till ett stort förbund mot honom och till en delning af hans stater. På sådant sätt skulle Sachsen och Pohlen kunna sammanbindas, icke genom Schlesien utan genom det Brandenburgska furstendömet Crossen [5]).

---

[1]) K. Georg till Drottn. af Ungern $\frac{29 \text{ Jan}}{9 \text{ Febr.}}$ 1741, Harrington till Robinson $\frac{12}{23}$ Febr. 1741 hos Adelung l. c. II. 266, 267.

[2]) Raumer l. c. II. 107. Harrington till Robinson $\frac{5}{16}$ Mars 1741, hos Adelung l. c. II. 280. Hos Ranke l. c. II. 319, noten, står ett tidigare bref från K. Georg till Robinson i samma syftning; men om man jemnförer det med sjelfva texten, skulle man tro, att datum är oriktigt uppgifvet.

[3]) Adelung l. c. II. 303.

[4]) Project of a convention against the King of Prussia, Febr. 1741 hos Adelung l. c. III. II. Bil. p. 10. Adelung säger (II. 278)

Emellertid hade Österrikiska hofvet ej inskränkt sina ansträngningar till blotta underhandlingar utan äfven rustat sig att möta våld med våld. En armée samlades i Mähren under Marskalk Neipperg, och uppbröt i slutet af Mars mot Schlesien. Den blef slagen af Preussarne vid Molwitz d. 10 April.

Innan ännu denna drabbning hade blifvit känd, hade Engelska Parlamentet voterat subsidier och hjelptrupper åt Maria Theresia, och Generalstaterna beslutit, att gemensamt med England uppmana Konung Fredrik att utrymma Schlesien, och tillika försäkrat Österrike om sin beredvillighet att uppfylla sina fördragsenliga pligter. Dock var enigheten icke fullkomlig hvarken emellan General-Staterna och England eller inom General-Staterna sjelfva; fyra provinser hade fordrat, att man, innan något beslut fattades, skulle inhemta Frankrikes mening [1]). När, det oaktadt, beslut d. 24 April blifvit taget att handla gemensamt med England, så fann man sig i Holland sårad deraf, att Engelska ministern hos Konung Fredrik negocierade på egen hand utan samråd med den Holländska, och man begynte frukta, att England skulle förmå Österrike att afträda Geldern till Preussen. Betänkligheterna ökades, då å ena sidan Maria Theresia yrkade på, att General-Staterna skulle skicka henne hjelptrupper, under det att äfven hennes vänner bland dem endast ville understödja henne med penningar, å andra sidan Frankrike, på General-Staternas uppmaning att gemensamt med dem och England arbeta på fredsverket, med märkbar köld svarade, att dess medverkan skulle vara öfverflödig, då sjömakterna redan öppnat underhandlingar för detta ändamål [2]). Missnöje med England, oro öfver Österrikes hårdnackenhet och fruktan för Frankrikes afsigter qvarhällo således General-

att det första utkastet till denna plan sändes af Österrikiska Min. i London, Grefve von Ostein, till Wien, der det vidare utarbetades; Ranke åter (l. c. p. 258) berättar, att den första tanken kom från Dresden.

[1]) Preis till Rudensköld $\frac{14}{25}$ Mars 1741.

[2]) Preis till Rudensköld $\frac{16}{27}$ Maj, $\frac{23 \text{ Maj}}{3 \text{ Juni}}$, $\frac{7}{18}$ Juli, 26 Aug. 1741.

Staterna i overksamhet, om också deras välönskningar voro för Maria Theresia.

Drabbningen vid Molwitz stegrade Englands önskan att förlika de begge krigförande makterna. Ett nytt sändebud från England, Lord Hyndford, infann sig i denna afsigt i början af Maj hos Konung Fredrik. Han förklarade dock, att den af Konung Fredrik uppställda fordran, Neder-Schlesien och Breslau, vore mer, än som kunde medgifvas. Ehuru Frankrike redan erbudit sig att garantera denna besittning, så medgaf dock Konungen, att han skulle kunna nöja sig med mindre. Men på de förslag, som i följd deraf gjordes af Hyndford och Engelska Ministern i Wien Robinson, svarade det Österrikiska hofvet d. 24 Maj med ett fullständigt afslag; det ville ännu icke erkänna, att någon fara hotade från Frankrike, och det påstod, att hvarje afträdelse till Preussen endast skulle tjena till att i grundsatsen upphäfva den pragmatiska sanktionen och gifva anledning till ett blodigt krig, så mycket mer som ett sådant steg skulle strida mot de öfverenskommelser, som man ingått med Sachsen. Dock lät man tillika Robinson förstå, att man möjligen skulle kunna låta Konung Fredrik behålla Glogau med Grüneberg och Schwiebus såsom pant på en bestämd tid. Man begärde derjemte, att Hyndford enligt sitt hofs beslut skulle uppmana Konung Fredrik att utrymma Schlesien. Hyndford efterkom denna begäran, och sålunda var detta bemedlingsförsök omintetgjordt [1]).

Emellertid hade Frankrikes planer allt mer närmat sig sin mognad. Spanien hade genast efter Kejsarens död begynt rusta sig, för att i Italien skapa en ny Bourbonsk stat under Don Philip; det lät offentliggöra en deduction af sina arfsanspråk på de österrikiska länderna, och det begärde af Franska hofvet fritt genomtåg för de trupper, som det ville sända till Italien. Detta förvägrades dock af Frankrike, som ännu ej ansåg tiden inne att så öppet gynna Österrikes fiender, innan man hunnit bereda sakerna i Tyskland. Dessutom var det nödvändigt att vinna Sardiniens understöd, för

[1]) Adelung l. c. II. 364. Ranke l. c. 265.

att kunna uppträda med kraft i Italien. De Bourbonska hofven öppnade underhandlingar med Konungen af Sardinien, lofvade honom landvinningar i Lombardiet, och trodde sig vara på god väg att bringa honom på sin sida.

Till Tyskland afsände det Franska hofvet i början af Mars krigspartiets förnämste man, Marskalken Belle-Isle. Han begaf sig först till de andliga Kurfurstarna, för att förmå dem att vid Kejsarvalet icke gifva sina röster åt Storhertigen af Toscana, hvilken redan hade visat prof på afvoghet mot Frankrike och troligen, om han blefve Kejsare, skulle inveckla Tyska riket i krig med denna makt; bäst vore att välja en Furste, som icke hade några besittningar utom Tyskland [1]). Derefter begaf sig Belle-Isle först till Dresden, sedan till Konung Fredriks läger, der han inträffade kort efter segern vid Molwitz. Konungen var, oaktadt denna seger, icke utan oro; Sachsen rustade sig, Engelska trupper sammandrogos, de Danska och Hessiska hjelptrupper, som voro i Engelsk sold, begynte sätta sig i rörelse, och i Liffland samlades en Rysk här. Mot alla dessa faror hade Konungen endast en armée af 30,000 man att sätta; ty den krigshär, som han hade i Schlesien, kunde ej dragas derifrån. Mest tycktes han frukta ett anfall från Ryssland, och för att förekomma detta hade han ideligen föreslagit Svenska regeringen att angripa Ryssland från Kurländska sidan. Då Belle-Isle och Valory förnyade anbudet om ett förbund med Frankrike, fordrade han såsom vilkor, att Frankrike skulle sätta Sverige i stånd att anfalla Ryssland, och Bayern i stånd att anfalla Österrike, samt att äfven ett par Fransyska arméer skulle rycka i fält. Belle-Isle delade Konungens önskan, att Frankrike skulle uppträda med all möjlig kraft, men han saknade fullmakt att ingå på hans fordringar, och måste derföre afresa utan att kunna afsluta något [2]). Konung Fredrik stärktes härigenom ännu mer i

[1]) Belle-Isles Memoire till Kurfursten af Maynz d. 2 April 1741, hos Adelung l. c. II. 305.

[2]) Adelung l. c. II. 339, 343. Ranke l. c. II. 260. Rudensköld K. M. $\frac{30 \text{ Mars}}{10 \text{ Apr.}}$ 1741, och till Gyllenborg $\frac{15}{26}$ Apr. $\frac{22 \text{ Apr.}}{3 \text{ Maj}}$ 1741.

sitt misstroende till Frankrikes allvar och ärlighet; det såg ut, som om Frankrike endast ville uppägga andra mot Österrike, sjelft undandraga sig krigets börda, och likväl skörda de bästa frukterna genom Österrikes försvagande. Men att på sådant sätt bringa Tyskland och sig sjelf i beroende af Frankrike, öfverensstämde dock icke med Fredriks planer[1].

Belle-Isle och Valory hade uppmanat Konung Fredrik att ingå förbund med Sverige och genom subsidier underlätta dess anfall på Ryssland; men han hade invändt, att ett sådant förbund endast skulle påskynda utbrottet af de fiendtligheter, som han fruktade från Ryssland. Få dagar efter Belle-Isles afresa gjorde han dock den Svenska Ministern förslag om ett förbund; han ville betala 500,000 R:dr i två år, eller, om han dessförinnan finge fred med Österrike, understödja Sverige med 10,000 man; ingen separat fred skulle slutas med Ryssland; Sverige skulle anfalla från Kurländska sidan, och dess krigsmakt till en början samlas under skydd af fästningen Memel; men på det att förbundet ej i förtid skulle blifva bekant, borde man i 2 månader dröja med ratifikationerna[2]. Straxt efter sedan detta förslag blifvit gjordt, fick Valory det Franska hofvets befallning att ingå på alla Konung Fredriks fordringar; han reste till lägret för att afsluta, men möttes nu af den förevändningen, att Konungen först ville invänta Svenska regeringens svar på hans förslag[3]. Rätta anledningen, hvarföre Konungen nu ville dröja, var väl dock, att Lord Hyndford, såsom vi omtalat, under tiden ankommit och gjort ett försök att bemedla en förlikning med Österrike; om då Frankrike, såsom Valorys tillkännagifvande gaf vid handen, hade beslutit, att sjelft deltaga i kriget, och detta beslut på något sätt blefve bekant i Wien, så skulle Österrikiska hofvet så mycket lättare förmås att gifva efter, och Konungen sålunda utan vidare strid uppnå sitt ändamål. Men detta hopp slog fel; Öster-

[1]) Rudensköld till Gyllenborg $\frac{28\ \text{Apr.}}{9\ \text{Maj}}$ 1741 efter ett samtal med Konung Fredrik.

[2]) Rudensköld till Gyllenborg $\frac{22\ \text{Apr.}}{3\ \text{Maj}}$, $\frac{28\ \text{Apr.}}{9\ \text{Maj}}$ 1741.

[3]) Rudensköld till Gyllenborg $\frac{29\ \text{Apr.}}{10\ \text{Maj}}$, $\frac{9}{20}$ Maj.

rike afgaf sitt ofvannämnda svar af d. 24 Maj, och d. 4 Juni undertecknades i Breslau förbundet mellan Frankrike och Preussen. Konung Fredrik afsade sig till förmån för Pfalz-Sulzbachska huset sina anspråk på Berg, Frankrike deremot garanterade honom besittningen af Neder-Schlesien och Breslau; derjemte förband sig Frankrike, att förmå Sverige till krig med Ryssland, att sätta Kurfursten af Bayern i stånd att med kraft begynna krig, och att genom hjelptrupper understödja hans anspråk; Konungen af Preussen deremot lofvade att vid Kejsarvalet gifva denne Kurfurste sin röst [1]). Förbundet skulle tills vidare vara den djupaste hemlighet.

I samma dagar, då detta förbund afslöts, ankom Svenska regeringens svar på det förslag om förbund, som Konung Fredrik gjort. Alla tillredelser till krig voro tagna på Finska sidan, och en förändring af plan, en öfverflyttning af armée och förråder till Kurland kunde ej ske utan tidsförlust, och utan att afsigten skulle röjas; för öfrigt måste ett anfall från Finland lika säkert om icke säkrare, än en landstigning i Kurland, hindra Ryssarne från att blanda sig uti kriget mellan Preussen och Österrike. Af dessa skäl kunde den Svenska regeringen icke ändra sin krigsplan, men önskade och hoppades likväl, att det af Konung Fredrik föreslagna förbundet skulle gå i fullbordan. Men Konung Fredrik, numera genom fördraget med Frankrike och genom Valorys upprepade försäkringar viss derom, att Sverige i alla fall skulle angripa Ryssland, ville ej derpå uppoffra några subsidier; han förklarade, att hans anbud derom ej längre var för honom bindande, då den krigsplan, som han föreslagit, ej af Svenska regeringen blifvit antagen [2]).

---

[1]) Ranke l. c. II. 276. Redan d. $\frac{17}{28}$ Maj skrifver Rudensköld, som då nyss återkommit från ett besök i lägret, att Konungen var bestämd att afsluta med Frankrike, och bedt honom säga det åt Valory, ehuru han ännu ville dröja 4—5 dagar; men att den största hemlighet borde iakttagas, till dess Frankrike och Bayern voro färdiga att begynna kriget.

[2]) Gyllenborg till Rudensköld d. 8 Maj. Rudensköld till Gyllenborg $\frac{1}{12}$, $\frac{13}{24}$ Juni, $\frac{24 \text{ Juni}}{5 \text{ Juli}}$ 1741.

Redan innan förbundet mellan Frankrike och Preussen blifvit undertecknadt, hade Belle-Isle afslutit ett förbund med Bayern i Nymphenburg d. 22 Maj. Frankrike lofvade att understödja Kurfurstens arfsanspråk med 26,000 man, hvilka dock endast skulle uppträda såsom hjelptrupper, och gifva honom subsidier till deras besoldande; ifall Kurfurstens val till Kejsare skulle väcka motstånd, förband sig Frankrike att i sitt eget namn låta 60,000 man gå öfver Rhen; deremot lofvade Kurfursten, att han såsom Kejsare skulle erkänna de eröfringar, som Frankrike kunde göra i Nederländerna eller annorstädes. Äfven Spanien afslöt en subsidietraktat med Bayern i Nymphenburg d. 28 Maj [1]).

Äfven med Sachsen, som i början närmat sig Preussen, och sedermera Österrike, hade Frankrikes underhandlingar slutligen framgång. Belle-Isle hade både på resan till och ifrån Schlesien besökt Dresden, och den första frukten af hans föreställningar derstädes var måhända, att förbundet med Österrike af d. 11 April icke blef ratificeradt. Den förnämsta svårigheten för en öfverenskommelse med Frankrike blef, att kunna förlika Bayerns och Sachsens fordringar. Begge dessa hof gjorde arfsanspråk på den Österrikiska monarkien; då icke begge kunde på en gång tillfredsställas, blef det frågan att dela det blifvande bytet. Sachsen fordrade öfre Schlesien och en del af Böhmen med Prag, då Bayern kunde få den andra delen af Böhmen jemte öfre Österrike och de främre Österrikiska länderna; Bayern deremot ville ej veta af någon delning af Böhmen, utan föreslog i stället, att Sachsen skulle få Mähren. Det dröjde någon tid, innan Sachsen kunde besluta sig; det underhandlade ännu med England och Ryssland, och vägde utsigterna att förstora sig på Preussens eller på Österrikes bekostnad. Men då Sverige anfallit Ryssland, och Fransyska härar inryckt i Österrike, omfattade Sachsen det parti, som syntes vara det starkare, och förenade sig med Frankrike och Bayern genom förbundet i

[1]) Ranke l. c. II. 299. Flassan uppgifver datum på det Franskt-Bayerska förbundet till d. 18 Maj (V. 129). Det har aldrig blifvit offentliggjordt. Alliansen mellan Spanien och Bayern är tryckt hos Martins, Nouveaux Supplemens au Recueil des traités I. 721.

Frankfurt d. 19 Sept. [1]). Sachsen antog anbudet af Mähren och Ober-Schlesien, och afsade sig till Pfalziska husets förmån sina anspråk på Jülich och Cleve.

Frankrike hade sålunda utverkat både Preussens och Sachsens afsägelser af sina anspråk på det Jülich-Bergska arfvet, och derigenom försäkrat sig om Kurfurstens af Pfaltz vänskap. Kurfursten af Cölln, broder till Kurfursten af Bayern, hade endast med uttryckligt förbehåll af sin broders rättigheter velat erkänna Maria Theresia såsom Drottning. Det var icke svårt för Frankrike att vinna honom, och redan d. 3 Maj hade han med denna krona afslutit ett subsidiefördrag, som sedermera förnyades d. 12 Nov. [2]). Både Pfaltz och Cölln hade dessutom redan före slutet af Maj förbundit sig med Bayern [3]).

Sålunda hade Frankrike från Östersjön till Gibraltar sund anknutit förbindelser, som alla gingo derpå ut, att stycka den Österrikiska monarkien och hindra det nya Lothringisk-Habsburgska huset att förvärfva den Tyska Kejsarkronan. Deremot voro sjömakterna och Ryssland hugade att bispringa Österrike. En Rysk armée från ena sidan, en Engelsk-Hannoversk från den andra hade kunnat blifva ganska farliga för Konungen af Preussen, och det var för att icke i förtid draga öfver sig dessa fiender, som han med sådan ifver fordrade, att hans förbund med Frankrike skulle förblifva en hemlighet, till dess Sverige anfallit Ryssland, och de Fransyska härarne öfverskridit Rhen. Det förstnämnda vilkoret blef först uppfyldt; den Fransyska Ambassadören i Sverige påskyndade Ständernas beslut; den $\frac{28 \text{ Juli}}{8 \text{ Aug}}$ utfärdades krigsförklaringen; den Svenska arméen anryckte mot Rysslands gränser, och en revolution förbereddes i Pe-

---

[1]) Martens, Nouveaux Suppl. au Recueil I. 728, har fördraget mellan Sachsen och Bayern, hvari säges, att Frankrike, jemte Spanien, England och Preussen skulle inviteras att accedera.

[2]) Adelung l. c. II. 291. Flassan l. c. V. 446, 447.

[3]) Se den första hemliga artikeln till förbundet mellan Bayern och Spanien, Martens l. c. I. 727. Kurfursten af Pfaltz accederade sedan äfven till förbundet mellan Sachsen och Bayern. Ibid. p. 733.

tersburg, som snart skulle störta den bestående Ryska regeringen.

Enigheten mellan sjömakterna var icke så fullkomlig, som i sakernas dåvarande läge hade varit önskligt. General-Staterna sågo med missnöje, såsom vi nämnt, att England, oaktadt föregående aftal med dem, likväl utan deras samråd underhandlade med Konungen af Preussen. Engelska regeringen, der Walpole ännu stod vid styret, ehuru hans makt redan svigtade, önskade så mycket som möjligt att undvika ett nytt krig, helst sjökriget med Spanien, som närmare berörde Englands intresse, icke gick lyckligt. Ett försökt anfall på Carthagena hade nyss blifvit med stor förlust tillbakaslaget, och genom denna motgång, genom befälhafvarnes oenighet och genom en härjande sjukdom tillintetgjordes alla de stora förhoppningar, som man i England fästat vid den ansenliga utrustningen till Westindien. Under sådane omständigheter afslöts väl d. $\frac{13}{24}$ Juni 1741 mellan England och Österrike en traktat om de subsidier, som parlamentet hade beviljat Maria Theresia; men England förnyade tillika sina uppmaningar till hofvet i Wien att söka förlikning med Preussen [1]). Mera eftertryck fingo dessa föreställningar, då inom kort förbundet mellan Preussen och Frankrike, oaktadt alla försök att bevara hemligheten, blef af det Engelska kabinettet kändt [2]). Underrättelsen härom öppnade ändtligen Maria Theresias ögon öfver den fara, som hotade, men kunde ej förmå henne till de eftergifter, som denna fara kräfde. Efter lång tvekan beslöt hon dock att erbjuda Konung Fredrik Österrikiska Geldern, Limburg

---

[1]) Adelung l. c. III., II. Bil. p. 18. Harrington till Robinson 21 Juni 1741 hos Raumer l. c. II. 131.

[2]) Raumer l. c. p. 136 säger i texten, att detta var bekant i London d. 24 Juli, i noten d. 24 Juni; det sednare tyckes vara det sannolikaste. Jfr Coxe, House of Austria II. 247. Huru fort och fullständigt Engelska Ministrarne blefvo underrättade om Frankrikes hemligheter, har förf. ofta sett i denna tidens depecher i State Paper Office. Att de i sjelfva det Franska Utrikes departementet hade en kunskapare, see af Coxe, Rob. Walpole.

och Glogau [1]). Anbudet gjordes genom Engelska Ministern Robinson, men förkastades med harm af Konung Fredrik.

Under det att Robinson reste med detta uppdrag, utbröt kriget från ett annat håll. Den 31 Juli blef Passau genom öfverraskning intaget af en Bayersk trupp, och den 15 Aug. begynte de Fransyska härarne att öfverskrida Rhen. De kommo dock endast såsom Bayerska hjelptrupper, och öfverbefälet öfver dem uppdrogs åt Kurfursten. Då måste Robinson ånyo resa till Konung Fredrik med anbud af en del af Neder-Schlesien; men han fick icke ens företräde hos Konungen. Lika liten framgång hade de försök, som Wienerhofvet vid samma tid gjorde, att åstadkomma förlikning med Bayern och Frankrike.

Emellertid hade Fransyska trupper redan öfversvämmat hela vestra Tyskland; en armée under Belle-Isle skyndade att förena sig med Kurfursten af Bayern, en annan under Maillebois, förstärkt af Kurpfaltziska och Cöllniska hjelptrupper, hotade Hannover. Ingenting tycktes i början kunna hämma deras afsigter. Kurfursten af Mayntz, skrämd genom Fransmännens närvaro, ingick d. 4 Sept. med Frankrike ett fördrag, hvarigenom han förband sig att vid Kejsarvalet gifva sin röst åt Kurfursten af Bayern, och fick deremot Frankrikes garanti af sina stater [2]). Det hittills vacklande Sachsen beslöt nu ändtligen, såsom förut är nämndt, att förena sig med Frankrike och Bayern. Konung Georg, som tillbragte sommaren i sitt Kurfurstendöme Hannover och der begynt samla sitt eget krigsfolk jemte de hjelptrupper, som Hessen, Danmark och Gotha lemnade, blef nu intagen af fruktan, att Fransmännen skulle hemsöka hans arfländer, och sökte afböja denna fara genom att straxt i början af Sept. erbjuda neutralitet för Hannover; och ehuru Frankrike i början påstod, att denna förbindelse äfven borde utsträckas till England, så afstod det dock från denna fordran, såsom omöjlig att genomdrifva, och nöjde sig med Hannovers neu-

[1]) Stenzel l. c. IV. 145, och Coxe, House of Austria II. 249 säger, att Robinson hade uppdrag att erbjuda äfven Glogau. Men Ranke l. c. II. 323, säger, att han erböd det på eget behåg.

[2]) Flassan l. c. V. 446.

tralitet. Konung Georg lofvade icke allenast, att ej med sina Hannoverska trupper bistå Österrike, utan ock att vid Kejsarvalet icke gifva sin röst åt Storhertigen af Toscana [1]). Under det att sålunda den ena fursten efter den andra öfvergaf Maria Theresias sak, inryckte den Bayerska arméen i Österrike utan att finna något motstånd; sjelfva Wien tycktes böra blifva ett lätt byte. Men dess eröfring kunde hafva blifvit alltför afgörande för krigets utgång, kunde hafva gjort Bayern mäktigare, än Fransmännen önskade, och derföre tillläto de den icke [2]). Kurfursten måste vända sig mot Böhmen, som inom kort till största delen eröfrades.

I denna ytterliga nöd hade Maria Theresia begifvit sig till Pressburg, der den Ungerska riksdagen var samlad. Hennes personliga uppträdande derstädes lifvade de ridderliga Magyarerna, och enstämmigt beslöts en allmän »insurrection.» Ungern lemnade sin nödställda Drottning 100,000 krigare [3]). Men det fordrade tid, innan dessa skaror kunde utrustas, samlas, ordnas; och fiendernas framträngande från alla håll syntes ej lemna rådrum dertill. Det blef nödvändigt, att åtminstone från någon sida skaffa sig säkerhet. Kort efter Robinsons återkomst från sin andra resa till Schlesien hade Maria Theresia beslutit att erbjuda Konungen af Preussen Neder-Schlesien och Breslau, mot vilkor att han skulle förena sig med henne mot Frankrike. Förslaget derom gjordes genom Lord Hyndford, men det kom nu för sent. Fredrik fordrade utom Neder-Schlesien äfven Neisse, och ville deremot ej förbinda sig till något annat än neutralitet. Men då det hvarken öfverensstämde med hans önskningar eller fördel, att det Österrikiska väldet skulle gå under, och Frankrike blifva kontinentens obestridda herrskare, så lät han fortsätta underhandlingarne, som inom kort förde till öfverenskommelsen i Klein Schnellendorff (9 Oct. 1741), der i ett personligt och hemligt möte mellan Konung Fredrik, Marskalk Neipperg och Lord Hyndford en slags preliminär fred mundt-

[1]) Flassan l. c. V. 134 Lord Mahon l. c. III. 86. Flassan säger att traktaten undertecknades d. 28 Oct. Lord Mahon d. 16 Sept.
[2]) Ranke l. c. II. 330.
[3]) Mailàth, Gesch. des Oesterreichischen Kaiserstaates, V. 12.

ligen afslöts, hvarigenom Konungen tillförsäkrades, att Neder-Schlesien med Neisse skulle till honom afträdas, och han deremot lofvade att ej vidare gå anfallsvis tillväga. Härvid gjordes dock ett vilkor, att öfverenskommelsen skulle förblifva en fullkomlig hemlighet, hvarföre ock Neisse för skens skull borde eröfras, och små fiendtligheter fortfara; blefve hemligheten bruten af Österrikiska hofvet, så förklarade Konung Fredrik, att han icke skulle anse sig bunden af öfverenskommelsen [1]).

Neipperg fick nu fria händer att lemna Schlesien och genom Mähren föra sin här till Böhmen; förstärkningar begynte komma från Ungern, och äfven från Italien drogos de Österrikiska trupperna till Donau. Visserligen blef Prag eröfradt af de allierade, men deras utbredning åt östra delen af Böhmen hindrades, och Budweis återtogs af Österrikarne, som derigenom afskuro de allierade förbindelsen med Öfre Österrike. Emellertid hade öfverenskommelsen i Klein Schnellendorff genast blifvit bekant; visserligen var det omöjligt, att den länge skulle hafva kunnat förblifva en hemlighet, men Österrikiska hofvet brydde sig också icke om att iakttaga någon tystlåtenhet derom, i hopp att genom dess bekantgörande stifta misstroende och tvedrägt bland fienderna. Då dertill kom, att intet allvarligt steg gjordes af Österrike för att påskynda den slutliga freden med Preussen, så uppväcktes Konung Fredriks misstankar mot Österrikes ärlighet, och han begynte frukta att ådraga sig begge partiernas fiendskap. För att förekomma detta ingick han i början af Nov. nya förbindelser med Bayern och Sachsen, garanterade dem de eröfringar från Österrike, om hvilka man öfverenskommit, och köpte med 400,000 Th. grefskapet Glatz af Kurfursten af Bayern såsom Konung af Böhmen [2]). Derpå be-

---

[1]) Att Österrike genom Hyndford begärde, att Preussen skulle vända sig mot Frankrike, säges icke af Coxe, Raumer, Ranke; det är dock klart af Fredriks svar hos Raumer l. c. II. 146. Öfverenskommelsen i Klein-Schnellendorff hos Adelung l. c. III., II. Bil. p. 36.

[2]) Schlosser, Gesch. des XVIII. Jahrh. II. 30. Flassan l. c. V. 147. Fredrik i sin Hist. de mon temps I. 182, flyttar detta fördrag tillbaka till den tid, då Robinsons medlingsförsök misslyckades.

gynte han åter att gå anfallsvis tillväga och lät i December sina trupper inrycka i Mähren och Böhmen.

I norden utvecklade sig emellertid sakerna på ett sätt, som tycktes lofva, att det Fransyska inflytandet derstädes skulle blifva öfvervägande och varaktigt. Sveriges krig mot Ryssland, sedan länge förberedt, hade ganska skickligt blifvit satt i förbindelse med en politisk intrig, som speltes i Petersburg. Straxt efter Kejsarinnan Annas död hade Peter I:s dotter, Prinsessan Elisabeth, inlåtit sig i underhandlingar med Frankrikes och Sveriges sändebud i Ryssland, de la Chetardie och von Nolcken, för att förmå deras regeringar att bistå henne till att bemäktiga sig sin faders thron. Enligt Katharina I:s testamente var likväl ej hon den närmaste thronarfvingen, utan hennes äldre systers son, Hertigen af Holstein; men då hon åtog sig faran af revolutionen och lofvade att adoptera Hertigen till sin efterträdare, så ansåg hon billigt, att hon först finge intaga thronen. Både Sverige, som önskade att stifta förvirring i Ryssland, och Frankrike, som ville störta den med Österrikiska hofvet nära förbundna Regentinnan Anna, lyssnade gerna till Elisabeths förslag, enligt hvilket en Svensk armée skulle anrycka mot Petersburg i tillkännagifvet uppsåt att återförhjelpa Peter I:s ättlingar till thronen, då Prinsessan räknade på så stort anhang bland soldaterna, i synnerhet bland gardet, att de, långt ifrån att vilja slåss mot Svenskarne, heldre skulle förena sig med dem. Svenska regeringen fordrade dock, att Elisabeth skulle försäkra sig om Wiborg, på det denna fästning skulle blifva dels en stödjepunkt för Svenska arméen, dels en tillflyktsort för Prinsessan sjelf, i händelse att företaget skulle misslyckas. Dessutom önskade man, att Prinsessan skulle skriftligen begära Sveriges hjelp och på

Hvad Ranke l. c. II. 381 resonerar om den »fasta politiska kombination», som Fredrik genom förbundet med Bayern och Sachsen ville grunda, ar alltför svagt. Ännu orimligare är hans påstående p. 379, att utgången af det Svenskt-Ryska kriget, som ej kunde förutses förrän om våren 1742, eller fruktan för Frankrikes inflytande i Ryssland, som först med Elisabeths revolution d. 6 Dec. 1741 kunde anses farligt, skulle hafva inverkat på Fredriks beslut i Oct. 1741.

förhand förbinda sig att i händelse af lycklig utgång vedergälla den med några bestämda landafträdelser. Den första fordringen, om Wiborg, ansågs omöjlig uppfylla; äfven yrkandet på bestämdt löfte om vissa landafträdelser öfvergafs, helst det afstyrktes af Fransyska hofvet, som tyckte, att Elisabeth ej kunde börja sin regering med att frivilligt bortskänka sin faders eröfringar, och att Sverige borde med vapen sätta sig i besittning af de provinser, som det fordrade, för att sedan vid fredsslutet kunna på grund af eröfring behålla dem [1]). Deremot vidhöllo Nolcken och Chetardie ihärdigt sin fordran, att Elisabeth skulle skriftligen begära Svensk hjelp, utan att likväl lyckas i sina försök att förmå henne till ett sådant steg. Underhandlingarne med Elisabeth drogo ut hela våren 1741, och hade ej hunnit blifva afslutade, då Frankrikes förbund med Preussen och dess deri gjorda löften påskyndade Sveriges krigsförklaring.

Elisabeth hade önskat, att den Svenska regeringen skulle företrädesvis begagna Hertigens af Holstein namn och låta honom komma till Svenska arméen, då den inbröt i Ryssland; dels skulle derigenom faran för henne minskas, i det Ryska regeringens uppmärksamhet sålunda vändes på en annan person, dels borde Ryska soldatens obenägenhet att strida mot Svenskarne blifva så mycket större, då dessa bland sig hade Czar Peters närmaste arfvinge och handlade i hans namn. Då Nolcken, som delade Prinsessans åsigt i denna sak, före krigets utbrott lemnade Ryssland, medförde han ett bref härom från henne till Hertigen, och sändes kort derefter till Tyskland, der han i hemlighet öfverlade med Hertigens hofmarskalk Brummer om sättet att bringa denna plan i verkställighet. Men de ledande statsmännen i Sverige ryggade tillbaka för tvenne betänkligheter, som reste sig mot detta förslag: den ena var Drottning Ulrika Eleonoras bestämda ovilja mot Holsteinska huset, den andra och vigtigare var fruktan att stöta Danmark, med hvilket man, icke utan hopp om framgång, underhandlade om ett förbund, som äfven

---

94 Nolckens brefvexling med Gyllenborg i Utrikes Departementet. Amelot till S. Severin, 8 och 16 Febr. 1741.

skulle omfatta Frankrike [1]). Genom denna tveksamhet gick man miste om den fördel, som Hertigens närvaro vid arméen skulle hafva gifvit, utan att likväl vinna Danmark.

Efter krigsförklaringens utfärdande stannade den utnämnda öfverbefälhafvaren Grefve Lewenhaupt en hel månad i Stockholm. Under tiden föreföll den olyckliga drabbningen vid Willmanstrand. Kort derefter ankom Lewenhaupt till Finland med nya trupper, men det oaktadt blefvo begge de fiendtliga arméerna stillastående i sina läger hela hösten; först sedan Ryssarne redan gått i vinterqvarter fram i November, uppbröt Lewenhaupt med 6000 man mot Wiborgska sidan. Han hade derjemte låtit utsprida ett Ryskt manifest, om hvilket man hade kommit öfverens med Elisabeth, och hvari förklarades, att Svenska arméen vore kommen för att befria den Ryska nationen från dess utländska styresmän, som förorättat Sverige på samma gång, som de undertryckte Ryssarne [2]). I Petersburg förorsakade Lewenhaupts framryckande och manifest stor oro, i synnerhet som man ej var alldeles okunnig om Elisabeths stämplingar; af gardet, som i synnerhet misstänktes att vara henne benäget, fick en del befallning att genast tåga mot Svenskarne. Då utbrast, natten mellan d. 5 och 6 December, den länge förberedda revolutionen; 200 gardesgrenadierer förfogade öfver Rysslands thron, tillfångatogo den unga Czaren och hans föräldrar, och utropade Elisabeth till Kejsarinna; den förra regeringens vänner aflägsnades; män, så högt förtjenta om Ryssland som Osterman och Münnich, sändes till Siberien. Hos den nya Kejsarinnan hade den Fransyska Ambassadören de la Chetardie och den med honom nära förbundne Lifmedicus Lestocq

---

[1]) Nolcken till Gyllenborg d. 7 Jan. 1741. Nolckens anmärkningar öfver Svenska regeringens felsteg efter 1738. Nolckens reflexioner öfver ställningen till Ryssland, afgifna till General Düring d. 18 Aug. 1743 och upplästa i Rådet d. 9 Jan. 1744 (Norings Saml. på Upsala Bibl.)

[2]) Herrman l. c. IV. 675. Att Elisabeth sett och gillat manifestet, säges af Nolcken i dess citerade »Reflexioner, afgifna till Gen. Düring.» Det är troligt att Lewenhaupts både stillastående under hösten och framryckande nu berodde på de underhandlingar, som drefvos genom Chetardie.

det största inflytande [1]). Elisabeth lät genast förkunna, att kriget med Sverige numera kunde anses så godt som slutadt, då det i Lewenhaupts manifest uttalade ändamål redan vore vunnet; och hon skref till Konungen af Frankrike för att bedja honom åtaga sig fredens återställande [2]).

Redan innan de Fransyska intrigerna i Petersburg hade segrat genom Elisabeths revolution, hade i södern en ny fiende uppträdt emot Maria Theresia. I November landade en Spansk armée i Italien för att bemäktiga sig Österrikes besittningar derstädes, hvilket syntes så mycket lättare, som de Österrikiska trupperna blifvit dragna derifrån, och de Bourbonska hofven ännu hoppades på Sardiniens bistånd. Ej långt derefter segrade Frankrikes planer äfven i afseende på Kejsarvalet, då Kurfursten af Bayern under namn af Karl VII d. 24 Jan. 1742 i Frankfurt utropades till Romersk Kejsare.

Men dessa skenbart lysande framgångar hvilade dock på osäker grund. Vid de Fransyska härarne herrskade icke den bästa ordning; oenighet och olydnad bland befälhafvarne bådade intet godt. Dessutom är det farligt, när man har att göra med en behjertad fiende, att, såsom det Fransyska hofvet tycktes hafva ämnat, vilja föra kriget till en viss punkt och icke vidare. Mellan bundsförvandterna, i synnerhet mellan Frankrike och Preussen, rådde också ett inbördes misstroende, som icke saknade grund. Å andra sidan växte Maria Theresias stridskrafter dagligen genom de förstärkningar, som ankommo från Italien och Ungern, under det att förhållandena vid andra hof äfven gestaltade sig fördelaktigare för henne. I England väcktes ett häftigt missnöje

---

[1]) Herrman l. c. Manstein Mem. of Russia p. 308.

[2]) Herrman l. c. IV. 679 och V. 12. Herrman säger, att hon anmodade Ludvig XV att åtaga sig bemedlingen, och så uppfattades saken både i Frankrike och Sverige. Men Ryssarne förnekade det och påstodo, att hon endast begärt hans goda officier. Detta tyckes ock vara det troligaste, af Amelots ord i bref till Lanmary d. 15 Jan. 1742: »La Czarine a adressé à S. M. une lettre pour la prier d'interposer ses offices pour le rétablissement de la paix. S. M. a jugé ne devoir pas hésiter à accepter de faire les fonctions de médiateur.»

deröfver, att de Spanska trupperna kunnat öfverföras till Italien, oaktadt en Engelsk flotta fanns i Medelhafvet; med ännu större harm emottogs nyheten om Hannovers neutralitet. Ehuru Walpole åtminstone var oskyldig i den sistnämda åtgärden, så förstodo dock oppositionens ledare att rikta allt missnöje mot honom, och han fann sig slutligen nödsakad att vika för stormen. Den 12 Febr. 1742 tillkännagaf han för Konungen sitt beslut att taga afsked. Vid den förändring af ministeren, som nu följde, blef Lord Carteret Statssekreterare för utrikes ärendena, och han visade större håg och ifver att med kraft deltaga i det Österrikiska successionskriget, än den föregående styrelsen hade gjort [1]). Kort derefter, och sannolikt icke utan afseende på de följder, som man väntade af förändringen i England, beslöto General-Staterna att öka sin krigsmakt [2]). Och uti Italien blef första följden af Spaniorernas landstigning den, att Konungen af Sardinien, som fruktade att genom Österrikarnes fördrifvande blifva omsluten och helt och hållet beroende af Bourbonska stater, den 1 Febr. 1742 ingick förbund med Maria Theresia och deri lofvade att gemensamt med hennes trupper motsätta sig Spaniorerna [3]).

Emellertid hade en Österrikisk armée under Khewenhüller jagat fienderna ur öfre Österrike, inneslutit en Fransk-Bayersk härafdelning i Linz, eröfrat Schärding och inbrutit i Bayern. Konung Fredrik, fruktande en alltför häftig lyckans omkastning, beslöt då att komma sina bundsförvandter till hjelp. I förening med Sachsarne inbröt han (Jan 1742) i Mähren, öfversvämmade detta land och stod snart vid Österrikes gräns; Linz kunde han dock icke rädda; det föll i Österrikarnes händer, äfvensom Passau och sjelfva München. Likväl blef Maria Theresia tvungen att till sina egna

[1]) Lord Mahon l. c. III. 97 ff.

[2]) Adelung l. c. III. 111.

[3]) Adelung l. c. III. 83. Wenck, l. c. Enligt Coxe, House of Austria II. 278, lofvade Maria Theresia Konungen några landafträdelser i Lombardiet och öfverflyttade på honom sina anspråk på Finale; detta tyckes dock ej vara grundadt. Se Adelung l. c. III. 1. 274.

länders försvar kalla en del af sin armée ur Bayern. Men tvedrägten bland fienderna blef hennes bästa bundsförvandt; Fransmännen gjorde ingenting för att understödja Konungen af Preussen, och Sachsarne betraktade honom med uppenbart misstroende. Härtill kom, att landtfolket, uppbragt öfver Preussarnes förfärliga utpressningar och våldsamheter, här och der grep till vapen. Konungen måste uppgifva företaget mot Mähren, och drog sig i början af April tillbaka till Böhmen. Der kom det den 17 Maj till en drabbning mellan honom och den af Hertig Carl af Lothringen anförda Österrikiska arméen vid Chotusitz. Segern förklarade sig åter för Preussarne.

Underhandlingarne hade emellertid icke hvilat. Redan vid inbrottet i Mähren hade Konung Fredrik i Olmütz mött en utskickad från Wienerhofvet, Pfitschner, som likväl ingenting kunde uträtta. Genom Lord Hyndford erböds Konungen vid samma tid hela Schlesien (utom Teschen), hvartill måhända äfven Glatz kunde fogas [1]). Men dessa underhandlingar förde till intet resultat. De förnyades vid Konungens återtåg ur Mähren. Dock fordrade Konungen numera, utom Neder-Schlesien, äfven Öfre Schlesien och Glatz, eller i stället för Öfre Schlesien två Böhmiska kretsar, Königingrätz och Pardubitz, och ville deremot endast förbinda sig till neutralitet, icke såsom Maria Theresia yrkade, till deltagande i kriget mot Frankrike. Slaget vid Chotusitz förmådde Maria Theresia till eftergift, under det Fredrik, uppbragt öfver Fransmännens overksamhet och oroad öfver Österrikarnes anryckande mot Prag, å sin sida fann bäst att

[1]) Ranke l. c. II. 388, 408. Ranke påstår, att Konung Fredrik nu afvisade alla anbud, emedan han ville beröfva Österrike äfven Böhmen och Mähren. Enligt Coxe, House of Austria II. 273, var deremot Konung Fredrik icke så obenägen till fred, ehuru hans fordringar voro för stora. Så förmodade äfven Rudensköld af den omständigheten, att Podewils i början af Febr. helt oförmodadt blef kallad till arméen. Rudensköld till K. M. $\frac{2}{13}$ Febr. 1742. Konung Fredrik sjelf berättar (Hist. de mon temps I. 229) att han med Pfitschner öfverenskom om en hemlig brefvexling.

emottaga, hvad han kunde få. Han var dessutom, åtminstone enligt sin egen berättelse, icke utan oro, att Frankrike skulle i hemlighet försona sig med Österrike, och använda sitt nyvunna inflytande i Petersburg till att förlika Sverige och Ryssland på Preussens eller Hannovers bekostnad, genom att återförskaffa Sverige Pomern eller Bremen och Verden. Under sådane förhållanden blefvo utan dröjsmål fredspreliminärer undertecknade i Breslau d. 11 Juni af Podewils och Hyndford. Österrike afträdde Glatz och hela Schlesien utom Teschen, Troppau och landet på andra sidan Oppa. Preliminärerna stadfästades kort derpå genom den definitiva freden i Berlin. Sachsen dröjde ej att äfven försona sig med Österrike [1]).

Nästan vid samma tid, som det Schlesiska kriget sålunda slutade, blef äfven det Svenskt-Ryska krigets utgång afgjord. Då Chetardie genast efter revolutionen i Petersburg uppmanade Lewenhaupt att inställa fiendtligheterna, begärde denne, att Wiborg och Kexholm skulle honom inrymmas såsom säkerhetsplatser; men denna begäran afslogs af Elisabeth, ehuru med många obestämda löften om hennes blifvande erkänsla mot Sverige. Fastän hon till och med kort före revolutionen, då hon som bäst behöfde Sveriges hjelp, icke hade kunnat förmås att lofva annan ersättning än penningar och handelsförmoner [2]), så lät dock Lewenhaupt det nu bero vid hennes obestämda löften, då Chetardie iklädde sig ansvaret för deras uppfyllande; och ett s. k. tyst stillestånd på obestämd tid och utan skriftlig öfverenskommelse ingicks, på det att freden under tiden utan vidare blodsutgjutelse skulle återställas. Ehuru den Svenska regeringen var missnöjd med denna Lewenhaupts eftergifvenhet, så ville

[1]) Ranke l. c. II. 410 ff. 430 ff. Hist. de mon temps I. 261. Podewils uttryckte flere gånger mot Rudenskö ld sin fruktan, att Sverige skulle förmås till fred med Ryssland mot löfte om Rysslands hjelp att återtaga Bremen och Verden. Rudenskö ld till Gyllenborg $\frac{28 \text{ Jan}}{8 \text{ Febr.}}$ 1742. Jag har ej funnit, att dessa farhågor hade någon grund.

[2]) Montdamert till Amelot 20 Oct. 1741 enligt ett bref från Chetardie af d. 10 Sept.

den dock ej upphäfva hans åtgärd, dels af svaghet, dels för att ej förolämpa Frankrike genom att förkasta, hvad dess ambassadör hade tillstyrkt [1]). Men den Fransyska regeringen ogillade sjelf på det högsta Chetardies inblandning i krigsrörelserna, ehuru dess ogillande kom för sent för att hindra följderna deraf [2]).

Under det att den befälhafvande Svenska generalen sålunda föredrog underhandlingar framför krig, tycktes regeringen hemma genast hafva insett, att ingenting stod att vinna annat än genom ett kraftigt fortsättande af kriget. Men olyckligtvis saknade Rådet tillräcklig enighet och beslutsamhet, och befann sig dessutom i en generad ställning till Lewenhaupt, emedan han fått befälet och instruktion af Ständerna och derigenom på visst sätt kunde anses oberoende af Rådet, helst då han, såsom den der varit Landtmarskalk vid sista riksdagen, ansågs bättre än någon annan böra vara invigd i Ständernas hemligaste planer. Emellertid skref Gyllenborg straxt efter revolutionen i Petersburg till Storviziren för att uppegga Turkiet till ett anfall på Ryssland [3]). Genom Rudensköld, som förut varit minister i Pohlen, knötos förbindelser med missnöjda Polacker, som önskade att bilda en konfederation mot Ryssland; men Svenska regeringen kunde ej besluta sig att sända dem penningar och vapen, såsom de begärde; härtill bidrog måhända, att Frankrike ej ville understödja denna plan, som skulle reta Konungen af Pohlen, hvilken såsom Kurfurste af Sachsen var dess bundsförvandt mot Österrike [4]). Å andra sidan hade Chetardie, på uppmaning från Sverige men i sitt eget hofs namn, begärt pass för Nolcken att komma till Petersburg för att underhandla. Nolcken afsändes också från Sverige, men först efter flera veckors dröjsmål; hans instruktion befullmyndigade honom endast att höra och göra föreställningar;

---

[1]) Lanmary till Amelot 26 Dec. 1741. Att endast det sistnämda skälet framhölls för Lanmary, är naturligt.

[2]) Amelot till Lanmary 5 Jan. 1742 och till Chetardie d. 15 Jan.

[3]) Brefvet af d. 8 Dec 1741.

[4]) Rudenskölds brefvexling med Gyllenborg, Nov. 1741 — Juni 1742.

alla bestämda underhandlingar skulle han hänvisa antingen till Chetardie såsom medlare, eller till Lewenhaupt, som enligt Ständernas förordnande var försedd med vidsträckt fullmakt att sluta freden [1].

I Ryssland hade emellertid Alexei Bestuchef inkommit i ministèren och blifvit vice Kansler. Han var en anhängare af England, och då Kejsarinnan sjelf så litet som möjligt befattade sig med statsangelägenheter, blef det honom lätt att motverka Lestoqs och Chetardies inflytande, ehuru han haft dem att tacka för sin upphöjelse [2]. Då Gyllenborgs omnämnda bref till Storviziren olyckligtvis blifvit uppsnappadt och kommit i hans händer, framlade han det för Kejsarinnan och förmådde henne derigenom att utan Chetardies vetskap uppsäga stilleståndet med Svenskarne, ehuru Ryska arméen icke var färdig att begynna fiendtligheter [3].

Den unga Hertigen af Holstein, som genom sin fader var pretendent till Svenska thronen och genom sin moder till den Ryska, vann nu i en hast en stor betydenhet för nordens politik. Sverige hade försummat att enligt Elisabeths önskan använda honom såsom ett vapen mot Ryssland. Knappt hade Elisabeth uppstigit på thronen, innan hon inböd honom till Petersburg, dit han ankom i medlet af Febr. 1742. Genom Drottning Ulrika Eleonoras död d. 5 Dec. 1741 hade tankarne i Sverige blifvit vända på successionsfrågan, och den hos många rådande önskan, att Hertigen skulle blifva thronföljare, stegrades efter hans resa till Ryssland genom fruktan att alldeles gå miste om honom. I synnerhet inom krigshären, dit allt för mycket af Riddarhusvanorna hade medföljt, förorsakade successionsfrågan nu en gäsning, som allt för menligt inverkade på krigstukten. Under denna oro kom underrättelsen, att Ryssarne uppsagt

[1] Instr. för Nolcken 10 Febr. 1742. Nolckens journal (i Norings Saml.) Nolcken afreste från Stockholm d. 18 Febr. men som han måste resa landvägen norr omkring, framkom han ej till Fredrikshamn förrän den 25 Mars.

[2] Herrman l. c. V. 9. Nolckens journal.

[3] Nolckens journal (under d. 28 Jan. 1743) enligt Ryska Kanslirådet Neplujofs utsago.

stilleståndet. Levenhaupt, öfverraskad häraf och fruktande att genast blifva anfallen, sammankallade ett krigsråd ($\frac{1}{12}$ Mars), der det beslöts att skicka Öfverste Lagercrantz till Ryssland för att söka utverka en förlängning af stilleståndet, till dess Nolcken hunnit anlända. Lagercrantz reste till Moskwa, dit Ryska hofvet begifvit sig. Der förklarade han på eget bevåg, att Konungen af Sverige, »nöjd att ändtligen se Ryska Kejsarinnan i besittning af sina fäders thron», vore benägen att sluta fred på grund af den Nystadska och under Frankrikes bemedling, och att om denna hans förklaring ej ansåges tillfyllestgörande, han ville förbinda sig att efter återkomsten till Fredrikshamn skaffa en dylik förklaring underteeknad af Lewenhaupt och alla generaler och öfverstar. Men Ryska regeringen svarade, att den ej kunde underhandla med honom, då han saknade fullmakt, och att krigsrörelserna ej finge inställas, men att underhandlingar det oaktadt kunde begynnas, när någon af Svenska regeringen dertill befullmäktigades. Innan Lagercrantz lemnade Moskwa, skaffade han sig tillträde till Hertigen af Holstein för att utforska hans tänkesätt rörande thronföljden; han trodde sig finna, att Hertigen föredrog den Svenska framför den Ryska kronan. De underrättelser, som Lagercrantz härom medförde till Svenska lägret, och de öfverdrifna beskrifningar på Ryssarnes krigsstyrka, som han utspridde, bidrogo att ännu ytterligare förvärra sinnestämningen och upplösa disciplinen. Men Lewenhaupt lät arrestera Lagercrantz och hemsände honom att stå till rätta för sitt uppförande i Moskwa, derigenom gifvande tydligt tillkänna för Ryssarne, huru han ansåg den proposition, som Lagercrantz hade gjort [1]).

Få dagar efter Lagercrantz' arrestering ankom Nolcken till Svenska högqvarteret och begaf sig derifrån till Moskwa. Men om Ryska regeringen redan förut hade beslutit, att ingenting eftergifva, så kunde Lagercrantz's beskickning ej annat än stärka den i denna föresats. Man förklarade Nolcken, att Frankrikes bemedling ej kunde antagas, emedan

---

[1]) »Handlingar rörande Öfv. Lagercrantz och Finska kriget 1741—1742.» Declaration faite à Moscou par le Colonel Lagercrantz.

denna makt vore partisk för Sverige, och till bevis derpå androgs den skrapa, som Chetardie hade fått för det tysta stilleståndet, och som han varit nog obetänksam att meddela Ryssarne. Då Nolckens instruktion och fullmakt förutsatte Chetardies bemedling, så blef härigenom all underhandling omöjlig. Likväl fick Nolcken uti ett enskildt samtal med Storkansleren, Tscherkaskoy, tillfälle att öfverlägga om de blifvande fredspropositionerna. Storkansleren yrkade, att Nystadska freden skulle läggas till grund för underhandlingarne, men medgaf, att Kejsarinnan genom en frivillig skänk kunde ersätta Sveriges krigskostnader och dessutom förskaffa Sverige några politiska eller kommersiella förmoner; äfven i afseende på Wiborg, hvars återvinnande låg Svenskarne högst om hjertat, visade han sig icke alldeles omöjlig, ehuru han ej ville medgifva något mer, än att de nya fästningsverk, som Münnich der låtit uppföra, skulle förstöras. Dessutom försäkrade han, att ett sändebud skulle ofördröjligen afgå till Stockholm med Kejsarinnans notifikationsbref om sin thronbestigning; härigenom kunde den offentliga fredsunderhandlingen inledas, och General Romanzoff vore redan utsedd till förste plenipotentiär vid den blifvande kongressen. Så snart Nolcken återkommit till Finland och fått rådgöra med Lewenhaupt, skref han till Storkanslern, gaf hopp om, att de af honom föreslagna vilkor skulle antagas, och proponerade att begge makterna skulle d. 20 Juli utnämna sina fredsunderhandlare; under tiden skulle Lewenhaupt undvika alla anfallsrörelser och hoppades, att de Ryska generalerna skulle handla på. samma sätt [1]). Men under det att Svenskarne sålunda insöfde sig i fredsförhoppningar, hade Ryssarne hunnit fullborda sina krigsförberedelser; det utlofvade notifikationsbrefvet blef aldrig afsändt; Nolckens skrifvelse till Storkanslern lemnades i tre månader utan svar, och under tiden hade »förderfvet i rågadt mått brutit in öfver en förblindelse utan like.»

---

[1]) Nolcken till K. M. d. 29 Mars, 29 Apr., 13 Maj och 7 Juni, och till Gyllenborg d. 8 Juni 1742 (Norings Saml.)

Den Ryska arméen, som i slutet af Maj blifvit sam-sammandragen vid Wiborg, inryckte i Juni öfver gränsen mot Fredrikshamn. Lewenhaupt, som fordom visat sig icke sakna en soldats mod, var fullkomligt oskicklig att föra högsta befälet; sinnesstämningen inom arméen, successionsfrågans väckande, den instundande riksdagen, Kongl. Maj:ts befallning till honom att vid alla vigtiga företag höra krigsrådet, allt detta bidrog att öka hans rådvillhet och göra honom osäker i sin ställning; han tyckes blott hafva tänkt på att kunna undvika ansvar, och fruktat förräderi af regementcheferna, derföre att de till större delen tillhörde ett motsatt politiskt parti. Endast på sådant sätt kan man förklara, huru han med en stridsfärdig och stridslysten krigshär, utan att någonsin invänta fiendens anfall, öfvergaf den ena fasta ställningen efter den andra, till dess slutligen, sedan Lewenhaupt blifvit hemkallad, arméen d. 5 Sept. (25 Aug.) vid Helsingfors kapitulerade, öfverlemnande hela Finland i fiendens våld.

Det stillestånd, som Frankrikes minister hade bemedlat och för hvilket han gått i borgen, hade sålunda utan hans vetskap blifvit uppsagdt, Frankrikes anbud om bemedling, som, om icke uttryckligen begärdt, åtminstone blifvit föranledt af Kejsarinnans eget bref till Ludvig XV, hade blifvit förkastadt; och Frankrikes bundsförvandt hade i det krig, som skulle återförskaffa den sitt forna anseende i norden, icke ens kunnat försvara sitt eget land. Alla dessa förödmjukelser måste Frankrike hålla till godo. Ej bättre gick det i öfriga delar af Europa. Konungen af Sardinien med en del af sin armée hindrade hela sommaren Spaniorerna att ifrån Provence öfverskrida Alperna; och då de på hösten vände sig mot Savoyen och intogo Chambery, blefvo de snart derifrån fördrifna [1]). Under tiden hade en annan del af Sardinska arméen, tillsammans med de Österrikiska trupper, som stannat eller fått återvända till Italien, intagit Modena och hindrat den förledne höst landstigna Spanska hären att infalla i Österrikes besittningar. Tillika hade en Engelsk

[1]) Adelung l. c. III. I. 271, 298.

flotta, genom hotelse att bombardera Neapel, tvungit Konungen af begge Sicilierna att ingå neutralitet och återkalla sina trupper, som förenat sig med Spaniorerna [1]).

De vigtigaste motgångarne ledo dock Fransmännen i Tyskland. Preussens och Sachsens förlikning med Österrike hade gjort deras ställning derstädes ganska betänklig. Under det att derigenom Österrikarne fingo fria händer att gå anfallsvis tillväga både mot den armée, som under Broglio och Belle-Isle stod i Böhmen, och mot den, som under Harcourt hade kommit för att rädda Bayern, begynte England att öfverföra trupper till Flandern och att med ifver söka förmå General-Staterna till deltagande i kriget. Frankrike måste vara betänkt på att försvara sina egna gränsor; trupper samlades på norra gränsen under befäl af Marskalk Noailles, och härarne i Tyskland fingo befallning att återvända [2]). Kardinal Fleury förnedrade sig till och med att i ett bref till Österrikiska Fältmarskalken Königsegg skjuta skulden för kriget från sig på andra, under det han derjemte sökte inleda en fredsunderhandling. Men Österrikiska hofvet svarade icke på annat sätt, än att det lät offentliggöra detta bref och derigenom skadade Kardinalens anseende både inom och utom Frankrike [3]).

Emellertid framryckte de Österrikiska trupperna mot Prag och begynte belägra denna stad. Belle-Isle föreslog då en kapitulation på sådane vilkor, att Fransmännen skulle få fritt aftåg med artilleri och bagage; men Österrikarne afslogo detta och fordrade, att de skulle gifva sig till krigsfångar. Harcourt ansåg sig ej kunna komma sina i Prag inneslutna landsmän till hjelp; då beslöt Franska hofvet att sända Rhen-arméen under Maillebois till Böhmen. Dess annalkande tvang Österrikarne att upphäfva belägringen af Prag. Men Maillebois kunde ej framtränga långt öfver den

[1]) Adelung l. c. III. I. 161, 193, 269, 296.

[2]) Mem. du duc de Noailles (Collection Petitot) III. 286. Adelung l. c. III. I. 134, 202. Ranke l. c. III. 39 (der man finner ett besynnerligt missförstånd vid tolkningen af Belle-Isles bref).

[3]) Fleurys bref af d. 11 Juli 1742 tryckt flerestädes, t. ex. bland bil. till Noailles' Memoirer.

Böhmiska gränsen; han måste vända om till Öfre Pfaltz, och belägringen af Prag återtogs med förnyad ifver. Då gjorde Belle-Isle (Dec. 1742) sitt berömda återtåg från Prag till Eger med större delen af sin här; den i Prag qvarlemnade ringa besättningen fick kapitulera på hedrande vilkor. Belle-Isle återförde till Frankrike 8,000 man af de 40,000 med hvilka han året förut hade ingått i Tyskland. Vid slutet af år 1742 var Eger den enda punkt inom Böhmen, som Fransmännen ännu innehade [1]).

Sålunda tillintetgjordes Frankrikes försök att stycka den Österrikiska monarkien. Den diplomatiska öfvervigt, som det vid krigets början innehaft, var redan till en stor del förlorad. Sverige bibehöll väl sina förbindelser med Frankrike, men det var slaget, och det måste inom kort emottaga fred och thronföljare efter Ryska Kejsarinnans godtfinnande. Både Ryssland och Preussen ingingo före 1742 års slut defensif-förbund med England [2]). General-Staterna nöjde sig ej med att gifva Maria Theresia subsidier, utan beslöto ock att för nästa år lemna hjelptrupper [3]). Och England under Lord Carterets minister beredde sig att med kraft deltaga i det kontinentala kriget. Frankrike måste nu kämpa för att skydda sina egna gränsor och bibehålla sin ställning i Europa.

[1]) Coxe, House of Austria II. 287.
[2]) Wenck, l. c. I. . . . . . Adelung l. c. III. I. 313, 338 och bil. till III.
[3]) Adelung l. c. III. I. 307. III. II. 146.

Om de förnämsta handskrifterna till Cæsar de bello Gallico.

Af Mag. Doc. A. Frigell.

Bland de första böcker som trycktes voro latinska klassiska auktorer; men då dessa aftryck gjordes efter handskrifter som händelsevis påträffades eller valdes såsom utmärkta för en tydlig och lättläst handstil, var det ej annat än en tillfällighet om en någorlunda oförderfvad text härigenom någon gång kom att återgifvas. Om ock för en sednare tids upplagor enskilda afskrifter ej uteslutande togos till mönster, utan till och med många sådana här och der kommo i betraktande, kunde väl enstaka fel härigenom upptäckas, men ej en skef text i sin helhet rättas. Ännu efter tillkomsten af editioner med omständelig kritisk apparat befinnas de gamla handskrifterna mera vara räknade än vägda. Redan visste man att uttryckligen angifva, att så eller så lästes i så och så många manuskripter, väl ett halft tjog eller flere, men på annat sätt tilläfventyrs blott i ett eller två, och man lät utan tvekan de förre hafva vitsord, eftersom de ju så många voro. Den nyare textkritiken hyllar likväl en annan grundsats. Det betyder numera intet, i huru många pergamenter någon viss läsart igenfinnes, utan i hvilka. Hvad som undan längst förflutna århundradens förödelser åt oss blifvit räddadt måste sorgfälligt uppsökas, noga granskas och tillbörligen uppskattas. Äro af ett arbete många olika afskrifter i behåll, måste genom en sträng jemförelse dem

emellan utrönas deras inbördes förhållande, i hvad mån den ena eller andra förblifvit trogen, medan deremot de öfriga steg för steg afvikit ifrån det ursprungliga och rätta.

En ledning härvid hafva redan de gamle bokafskrifvarne gifvit genom aftecknandet af de såkallade subskriptionerna, som i vissa exemplar af åtskilliga arbeten förefunnos. Dessa hade tillkommit i den tid då hedendomen kämpade sina sista strider mot den uti romerska riket alltmera sig utbredande christendomen. Ett bålverk emot denna var litteraturen, i hvilken den hedniska uppfattningen och kulturen hade sitt stöd och fäste. När då de förnäma, som på en gång voro hårdnackade motståndare mot den nya läran och snart sagdt ensamme i besittning af hvad som ännu kunde kallas klassisk bildning, nödgades uppgifva sitt fruktlösa motstånd, fasthöllo de sig likväl ännu en lång tid vid sin gamla litteratur med dess traditioner. En utomordentlig omtanke egnades då åt felfria kopior af de tillförlitligaste exemplar af sådana skrifter som då för tiden med förkärlek lästes. Afskrifterna reviderades och intyg härom lemnades genom en underskrift, t. ex. *Julius Celsus Constantinus V. C.* (d. ä. vir clarissimus) *legi*, såsom vid slutet af hvarje bok af Cæsar de bello Gallico finnes antecknadt; eller den Livianska subskriptionen *Victorianus V. C. emendabam dominis Symmachis*. Fastän ett sådant intyg egentligen blott gällde om det exemplar, i hvilket det var egenhändigt skrifvet, måste det dock hvarhelst det finnes afskrifvet förråda manuskriptets härkomst från eller åtminstone någon dess förvandtskap med den afskrift som undergått slik granskning. Med subskriptioner försedda handskrifter förtjena derföre en synnerlig uppmärksamhet, äfven om dylikt kännemärke icke i och för sig berättigar till företräde, så mycket mindre som vanligtvis af en och samme auktor finnas flera så beskaffade codices utan att dessa allestädes sinsemellan öfverensstämma. Icke heller kan högre ålder ovilkorligen medföra större auktoritet, enär det alltid är möjligt att äfven i en sednare tid ett äldre och bättre original kunnat begagnas; likväl ligger det i sakens natur, att de äldsta afskrifterna i allmänhet äro att anse för de bästa.

Det är således ibland de äldsta manuskripterna och förnämligast de genom subskriptioner utmärkta, derest nämligen äfven sådane af ett arbete förefinnas, som normalcodices öfverhufvud äro att söka. Till ett säkert och afgörande slutomdöme kan dock ingen komma annorlunda än genom en till alla enskildheter utsträckt jemförelse mellan sjelfva handskrifterna. Denna åter kan svårligen genom främmande och olika hjelp med säkerhet utföras. Den likstämmighet, som är af nöden, ernås icke på sådant sätt; mycket, som gemenligen vid första påseendet förefaller obetydligt och lemnas utan uppmärksamhet, kan vid en strängt genomförd aktgifvelse leda till vigtiga och oväntade slutsatser. Ej en gång det lilla får i vetenskapen försmås. Intet är så obetydligt och ensamt för sig stående, att det ej leder till något annat, något måhända större och vigtigare.

Men huru skall en och samme kunna verkställa ett sådant studium af de i Europas olika länder spridda afskrifterna af ett arbete? Antingen så, att de flyttas till honom, eller att han flyttar sig till dem. Det förra lärer knappast någonsin blifva utförbart, det sednare möter stora svårigheter, och derföre har det länge dröjt och skall ännu länge dröja innan samtliga de klassiska författarnes qvarvarande skrifter framläggas icke sådane som de ifrån dem sjelfva utgått, ty tidens tand har gnagt dem alla, utan sådane som de i bibliothekernas gömmor ännu äro tillfinnandes. Fyra århundraden hafva förflutit sedan boktryckerikonsten begynte idkas, editioner i hundradetal hafva aflöst hvarandra, och ännu torde de skrifter vara ganska få, om ens några, i hvilka det kritiska arbetet kan anses vara fullkomligen afslutadt. Med Cæsars skrifter, af så högt intresse de än äro, är detta alldeles icke händelsen. Mycket, mera än i någon föregående tid, är visserligen i dessa sista årtionden gjordt för att med dem komma på det klara; men ännu har det icke kommit så långt, att man riktigt och fullständigt känner de vigtigaste handskrifterna, eller ens någon ibland dem; ja man är ej en gång ense om, hvilka dessa äro. Cæsars kommentarier läsas på ett sätt i Tyskland, på ett annat i Danmark, Frankrike o. s. v. Ty man följer olika handskrifter och

ganska skiljaktiga. Hvad memoirerna öfver galliska kriget vidkommer, står det dock fast, att de tyska filologerne Schneider och Nipperdey (samt Apitz före dem) kommit sanningen närmast, och den sednare har förtjensten af att noggrannare hafva åtskiljt handskrifterna. Begge antaga de att den i Amsterdams stadsbibliothek förvarande membrancodex, som efter en af sina äldste egare benämnes Bongarsianus primus, är den äldsta och förträffligaste bland alla kända handskrifter till Cæsar. De följa nämligen Oudendorps uppgift, enligt hvilken den skulle datera sig från förra hälften af 9:de århundradet. En holländare Plüschke, lärare vid Athenæum i Amsterdam, hade åt Schneider jemfört densamma, hvilken kollation äfven Nipperdey begagnat. Dernäst ställa de den i kejserliga bibliotheket i Paris under nummer 5763 befintliga codex, hvilken de kalla Parisinus primus och uttryckligen uppgifva vara skrifven dels i nionde dels i tolfte seklet, hvarvid dock Nipperdey anmärker, att den del deraf, som är skrifven i tolfte seklet, icke befunnits vara sämre än den andra. Från denna och andra parisiska hade Schneider endast om spridda ställen erhållit uppgifter, som han sjelf säger icke vara tillräckligt noggranna; hvilket dock Nipperdey tror vara förhållandet med en kollation af samma handskrift, som han fått sig tillsänd af en i Paris vistande tysk, herr Beyerle, och som Schneider i sednare delen af sitt arbete haft att begagna. Då efter förlusten af sex blad (tre pergamentsark) saknas mer än 13 kapitel af första boken, 4 af femte och 2 af sjette, har Nipperdey liksom till ersättning låtit jemföras codex n:o 5764, hvarom mera längre fram. Om Bongarsianus I. hade redan Oudendorp tillkännagifvit att i stället för ett par af de gamla bladen i slutet af åttonde boken (först vidtagande i början af kap. 39) nyare blifvit insatta af vida sämre skrift, dock så att emellan dem tvänne äkta blad funnes qvar. Schneider och Nipperdey deremot påstå att de båda fyllnadsbladen omfatta alltsammans ifrån nämnda kap. 39 §. 2, så att Oudendorps uppgift om de gamla blad, som emellan dem skulle finnas, vore oriktig (se Nipp. pag. 39). Förtroendet till Plüschke är likvisst icke större, än att, då de af honom anmälda läsarterne strida

emot äldre kollationisters, äfven dessa framställas, hvilket föranleder mycken ovisshet.

Codex Bongarsianus har fått sig tillerkänd en högre auktoritet än Parisinus I. hufvudsakligen på den grund, att den mångenstädes antingen ensam eller gemensamt med codices interpolati skiljer sig ifrån den sednare i läsarter af den beskaffenhet, att endast den förstnämnda eller denna i förening med interpolati kan anses hafva rätt. Härvid har man likväl förbisett, att på andra och ännu flera ställen ett motsatt förhållande eger rum. Räknas alla de ställen, af mer eller mindre betydenhet, hvarest Bongarsianus tydligen bör föredragas framför den andra, skola de icke hinna till 150; hvaremot de ställen, der Parisinus har ett obestridligt företräde, äro flera än 270. Denna måste följaktligen öfverhufvud taget anses med större trohet återgifva den rena urskriften. Just den omständighet, att Bongarsianus i mycket öfverensstämmer med codices interpolati, är egnad att förminska dess anseende, äfven om på sådane ställen Parisinus emellanåt lider af uppenbara misskrifningar. Betraktar man närmare sjelfva arten af skiljaktigheterna, kommer man till samma slutsats. Så t. ex. har Bongarsianus flerestädes verba simplicia i stället för composita i Parisinus. Men förändring af composita till simplicia är någonting som i allmänhet utmärker codices interpolati.

En högre ålder kan icke heller tilläggas cod. Bong. Likasom Parisinus har den stilvexlingar, vittnande derom att afskrifvarne varit flere, och en af dessa stilar är i de respektive handskrifterna så lika, att om de också icke haft en librarius gemensam, de åtminstone visa sig vara ifrån samma tid och samma land. Att cod. Parisinus har sitt ursprung ifrån det gamla Floriacum ad Ligerim, nu Fleury eller S. Benoît-sur-Loire (nära Orléans), visar den på fol. 53 befintliga namnteckningen *hic est liber sancti benedicti floriacensis;* att de någon tid haft samme egare, bevisa i Bongarsianus dels egendomliga anteckningar dit öfverflyttade, såsom också uttryckligen uppgifves, ifrån »vetus codex S. Benedicti Floriacensis», dels de egenhändiga namnteckningarne *Ex libb. Petri Danielis Aurel. 1566* och *Bongarsii.*

Ty att samme män jemväl egt codex Parisinus I. eller, såsom den med större skäl må kallas, Floriacensis, är väl icke uti denna antecknadt, men dock genom historiska vittnesbörd så godt som bevisadt. Då nämligen ifrågavarande rika benediktinerkloster 1562 utplundrades af hugenotterne under prinsen af Condé, undangömdes eller återköptes de dyrbaraste manuskripterne af Pierre Daniel, som var domare på stället i verldsliga mål och en man af mycken beläsenhet. Han bildade sig häraf i Orléans ett bibliothek, hvilket efter hans död (1603) af barnens förmyndare såldes för en summa af 1500 livres till P. Daniels vänner Paul Petau och Jacques Bongars, hvilka mellan sig delade dessa lättförvärfvade skatter. (Ouvrages posthumes de Jean Mabillon et Thierri Ruinart, par V. Thuillier, Paris 1724, Tom. I. pag. 461 ff.). Då den numera Amsterdamska handskriften utvisar P. Daniel såsom sin egare från 1566, är antagligt att densamma blifvit tagen i något annat franskt kloster och efter första hugenottkriget af plundraren till Daniel afyttrad. Större delen af Paul Petaus manuskripter blefvo af hans son försålda till svenska drottningen Christinas agenter och förda till Stockholm, men förmodligen sedermera till Rom. Bongars åter, som af Henrik IV ofta användes för beskickningar till tyska furstar, upprättade sig ett bibliothek i Strasburg, hvilket efter hans död 1612 inköpt af Churfursten af Pfaltz mestadels kom till Heidelberg; men sedan Tilly 1622 intagit denna stad, bortfördes derifrån hela Palatinska bibliotheket till Rom, hvarest blott denna tillökning i det Vatikanska utgjorde mera än detta förut i sin helhet. Märkvärdigt är att ingendera af de hittills omtalade båda Cæsarianska handskrifterna delat boksamlingarnes allmänna öde, utan kommit undan och stannat i olika bibliotheker. Huru ändtligen förhållandet kan vara med en tredje, skall straxt undersökas.

Att den Amsterdamska handskriften icke kan sättas i första rummet, är i det föregående visadt. Men den intager icke heller det andra. Ty ännu en handskrift finnes som öfverträffar densamma, nämligen cod. Vaticanus n:o 3864. Men denna hade icke blifvit kollationerad. Den öfverensstämmer noga med Floriacensis, till och med i de mest sin-

guliera läsarter, hvilket likväl icke hindrar att på sina ställen äfven skiljaktigheter förefinnas, och det så att än den ena än den andra, oftare likväl Floriacensis, angifver det rätta. Fastän således den sistnämnda är mest korrekt, utmärker sig åter den Romerska för en större fullständighet, såsom egande samtliga sina blad i godt behåll. Hvarest lucker finnas i Floriacensis, är den följaktligen af synnerlig vigt, då den i godhet står denna helt nära och öfverträffar den Amsterdamska. Den sistnämnda lider af flera omissioner än någon af de öfriga; men den i slutet af 8:de boken der förlorade texten utgör icke så mycket som Schneider och Nipperdey uppgifva. Hvad Oudendorp derom skrifvit har sin fulla riktighet.

Det synes underligt, om en handskrift af öfverraskande likhet med den ifrån klostret Fleury skulle hafva tillkommit i Italien. Befunne den sig blott i Vatikanska bibliothekets Palatinska afdelning, vore förklaringen lätt efter hvad ofvan blifvit nämndt om denna kollektions förbindelse med berörda kloster; men nu är händelsen att den tillhör den egentliga Vatikanska samlingen, ehuru den höga nummern utvisar att den temligen sent ditkommit. Hvarken i sjelfva boken eller i katalogen finnes någon anteckning som härvid kan tjena till ledning. Handstilen är nästan lika ålderdomlig som i de båda andra här omtalade. Omöjligen kan den, såsom somliga hade uppgifvit, vara ända ifrån det 8:de, och svårligen ens från det 9:de seklet. Äfven de båda öfriga codices torde säkrast tillskrifvas början af 10:de eller slutet af 9:de årh. De äro således alla af ungefär samma ålder. Hvad Nipperdey yttrar om cod. Floriacensis, att den till en del skulle vara skrifven i 12:te årh., beror på ett fullkomligt misstag. En handskrift från början af 12:te årh. innehållande några af Josephi antiquitatum Judaicarum libri finnes nämligen i samma band, om hvilket i sin helhet katalogen säger: Is codex partim nono, partim duodecimo saeculo exaratus videtur. Meningen härmed har hr Beyerle lika litet förstått som han gifvit akt på stilvexlingarne. Bellum Gallicum befinnes här på 16 qvaternioner vara utfördt af tre eller måhända fyra librarier, som upprepade gånger aflöst hvarandra, hvilken

omvexling ej alltid inträffar vid bladens början; och just samma hand, som förekommer redan i slutet af tredje och början af fjerde qvaternionen, igenkännes tydligen i qvatern. 13—16.

Dessa trenne codices äro de som till våra dagar trognast bevarat en af de märkvärdigaste och i alla tider mest lästa skrifter som romerska litteraturen eger och till hvilken den grekiska icke besitter något motstycke. En af dem har aldrig, de öfriga på ett ofullständigt och vilseledande sätt bekantgjorts. Den Parisinska och Romerska sluta sig nära till hvarandra, men påkalla då och då hjelp af den Amsterdamska, i hvilken de alltigenom ega ett vigtigt stöd. Det inträffar till och med på icke få ställen att de alla tre visa sig otillräckliga. Derföre blifva handskrifterna af 2:dra klassen alltid af värde såsom på enstaka ställen tjenliga att supplera. Men äfven dessa äro ej tillräckligt kända. Främst bland dem ställer Nipperdey Parisinus secundus, eller kejserliga bibliothekets cod. lat. n:o 5764, utan att likväl hafva låtit jemföra den i sin helhet. En ännu bättre än denna, under n:o 3324 förvarad i Vatikanska bibliotheket i Rom, har allt hitintills förblifvit så godt som okänd. Ty de läsarter i densamma, som af dess fordne egare romerska antiqvarien Fulvio Orsini (latiniseradt Fulvius Ursinus; † 1600), finnas anförde i Plantinska editionen (Antverpen 1570), äro så oriktiga, att fråga kan uppstå, huruvida de verkligen derutur blifvit hemtade. Den förvarar af Orsini denna annotation: Commentarij di Cesare, integriss:o d'antichitá di piú di 600. anni, libro piú corretto che tutti l'altri. Den är likväl hvarken så god eller så gammal som Orsini förestälde sig, utan på sin höjd från slutet af 11:te årh. Oskadad är den emedlertid och korrekt på sitt sätt, nämligen såsom handskrift af 2:dra klassen. Äfven den bär omisskänneliga spår af sin härkomst från ett franskt benediktinerkloster, Massay i stiftet Bourges, och är ibland de böcker som af Napoleon hemfördes till Bibliothèque Nationale, men efter hans fall återstäldes. Denna i förening med codex Parisinus n:o 5764 gifver säkraste kännedom om arten af bemälta handskriftklass. Den härstammar icke ifrån de ofvannämda bästa

handskrifterna — är icke heller så som de försedd med subskriptioner —, utan har särskildt utgrenat sig ifrån en äldre codex, och deruti består dess värde, alldenstund den någongång kunnat bibehålla hvad i de andra gått förloradt; men föröfrigt har texten med den största våldsamhet blifvit behandlad: ord efter godtycke utbytta, omflyttade, afkortade eller sammansatte, uteslutna eller tillagda, uttryck förtydligade eller förvridna, konstruktionssätt förändrade, hela satser omgestaltade, så att till slut någon gång en helt annan eller icke alls någon rimlig mening återstår. Om i vissa fall i dessa codices, hvilka väl förtjena namnet interpolati, kan spåras ett om icke regelbundet åtminstone instinktmässigt förfarande, blifver detta endast märkvärdigt såsom utvisande latinitetens rigtning hos gamla grammatici eller medeltidens lärda. Att vissa critici ännu kunna tro det sådane handskrifter böra läggas till grund för editioner, finner sin förklaring deri, att de icke blifvit tillfyllest skärskådade och i sin helhet noga jemförda med de öfriga. Då likväl de editorer, som börjat inse förhållandet härmed och öfvergått till första klassen, ännu somligstädes hänga fast vid det gamla, annorstädes förirrat sig, är detta hufvudsakligen en följd af det sätt hvarpå handskrifterna åt dem blifvit undersökta.

Studier over Kong Lear.

Af **Clemens Petersen,** Cand. Magisterii.

(Indsendt af den Kjöbenhavnske Udgiver A. Ingerslev.)

Anm. At der i disse Bemærkninger ikke er taget noget specielt Hensyn til Hauchs Afhandling over Kong Lear, kommer, som man let seer, deraf, at de ere skrevne med denne Afhandling som Forudsætning, som en Slags Supplement till den, idet de egentlig kun dreie sig om Stykkets förste Scene.

Ved at sysle med Kong Lear kommer man i Beröring med en af hine mystiske Tanker, der svæve gjennem Universet som ufödte Aander, og synes at have svævet saaledes gjennem Aartusinder længselfulde efter at iföres det Legeme, der er Betingelsen for at træde ind i den historiske Virkelighed. Ved den förste Tilblivelse bleve de til og tause som alle deres Staldbrödre have de banket i Tilværelsens Hjerte, stille og rolige i den veemodige Længsel, der hviler over hele Naturen, saalænge den endnu ikke er grebet af den menneskelige Bevidsthed og ved Tankens Omfavnelse löftet ud af den dæmoniske Fortryllelse. Trofast have de arbeidet i Naturen og siddet tilovers i Menneskeslægtens Liv, ubegrebne og ubelönnede, ja arbeidet sig heelt op i det menneskelige Hjerte og fyldt det med en Længsel, for hvilken Individet ingen Tilfredsstillelse kjendte, fordi det ikke kjendte Længselens Gjenstand. Enhver, der ikke ganske har ud-

hökret sin Sjæl i Timeligheden, vil af og til have havt saadanne Uendelighedens Öieblikke, eller idetmindste kunne erindre dem fra sin Barndom. Man begynder som et blot Naturprodukt og selv længe efter at Bevidstheden har slaaet sin förste Zikzak, föler Barnet sig dog blot som et Led i Naturen; det boltrer og fryder sig med den, det sörger og ængstes med den. Men med hvor stor Taknemmelighed end det modne Menneske tænker paa, at han allerede som Barn af Instinct begyndte Veien til sit Maal, at indtage dette store Alt, der vælter sig ind paa ham og af hvis Skjöd han er fremgaaet, som Eiendom i sin Bevidsthed, saa tænker han sig dog atter og atter med hellig Ærefrygt ind i dette store ubevidste Liv, hvergang Uendeligheden griber ham. I förste Moment af et saadant Öieblik er det vel, som om Menneskelivets travle Færden med al dets fortvivlede Sögen og al dets illusoriske Finden, som om Naturens stille, men vældige Syslen med sin rædselsfulde Stumhed skulde knuse ham, og Mange tage vel Feil og affinde sig med en sentimental Taare og et Hjertegisp for desto hurtigere at frelse sig ind i den Tarvelighed, hvori han er Herre, men forstaaer han sin Moders Stemme vel, da indtræder strax i næste Moment denne tause, hvilefulde Hengivelsens Andagt och Ro, der vel kan lade Sjælen söge forgjæves hele Horizonten rundt, om den ikke i dens yderste Taager kunde finde sit Maal og da klippe Sterren over, men som ogsaa förer Sjælen tilbage til sig selv og giver den Mod og Fatning til at hvile paa sig selv. Sjælen staaer i saadanne Öieblikke som en Skypompe og suger hele Tilværelsens Liv op i sig, og vel kan det da hænde sig, at en af dets dybeste Tanker trækkes saa höit op, at den lösnes fra sin dunkle Jordbund og med Begeistringens Kraft slynges ud over Jorden. Men vel hænder det sig da og, at en saadan Tanke bringes frem i en Form, hvori Slægten, der ikke er begeistret, ikke forstaaer den, og vel hænder det sig da endnu oftere, at Slægten, der maa gaae Trivialitetens lange men sikkre Vei for at modne sin Bevidsthed, slet ikke er istand til at modtage, hvad Geniet, der forstaaer at springe, allerede har indhentet og bragt til den. Men medens nu disse Aartusinder gaae

hen, indtil Slægten faaer Brug for denne Tanke, indtil den altsaa kan træde legemliggjort ind i Historien, flagrer den som en hviskende Gaade over vore Hoveder, foruroligende Alle, skjöndt den altid skubbes tilside, lokkende Alle, skjöndt den altid afvises. Gives der dog vistnok Ingen, som ikke er standset ved det Udsagn: »Og jeg vil straffe Fædrenes Misgjerninger paa Börnene, paa dem i fjerde Led», og betænkt og anet, hvad dog dette vilde sige, men gives der dog paa den anden Side heller ikke Nogen, som icke er lusket fra den, naar han begyndte at explicere den, thi han saae, at den indeholdt Forfærdelsen i sig, forsaavidt Forfærdelse, som den vilde bringe en saadan Gjæring i de Stoffer, der skulde bringes sammen med den, at Skaalen lettelig vilde sprænges. Derfor tage vi dette indtil videre forfængelig, og det er meget fornuftigt at bruge det til Brandsignal, som, hvis det laa ubrugt, selv vilde gjöre Ildebrand.

Kaster man ærligt og ligefremt et aldeles umiddelbart Blik paa denne Sætning uden at fæste nogensomhelst Reflexion dertil, da gjör den vistnok et oprörende Indtryk paa Enhver. Det er utaaleligt for vor Retfærdighedsfölelse, at vi skulle böde for vore Fædres Misgjerninger, hvori vi ingen skyld kunne have, at den ufödte Slægt, der slumrer saa ubevidst ved vor Lænd, at vi ikke engang kunne spörge den, om den vil vækkes til Livet eller ikke, skulde belæsses med vore Forbrydelser, ja denne modstræbende Fölelse bliver tilsidst saa voldsom, at den overstiger Sjælens Spændkraft og springer ligeover i sin comiske Modsætning, naar man tænker sig Jordens sidste afkom trællende under en saadan Skyldvægt, at selv Englene ikke vilde være istand til at bære den; at Enden skulde være, at Syndens Sum voxte saa stor, fordi den sparedes op til Börnene, at den qvalte Livet; thi det fjerde Led er jo kun en Tilfældighed, som den stærkt sammenpinte Concretion gjör nödvændig. Og dog er det et guddommeligt Udsagn, der med en saa malmfast, kjernefyldt Klang har anslaaet Hörenerven, at denne atter og atter zittrer i den samme Bevægelse og tegner det gamle Billede paa Erindringen; man glemmer den ikke. Og stiller man sig nu videnskabeligt og overser den, det vil sige, lader

man, som om det slet ikke kom En ved, og lægger man den hen med sin gravitetiske Grundighed ligsom enhver anden Ret Fisk, da vil man snart mærke, hvis da ikke den mikroskopiske Stirren har blindet En, at det, hvorefter man flænger Kjödet op, Sjælen, er flygtet bort under Kniven. Alt, hvad den empiriske Undersögelse veed om det Medfödte, det Nedarvede, er ikke Nok til en fyldestgjörende Besvarelse og kan aldrig blive det, thi det ligger i Empiriens Natur, at den bestandig i sidste Instants maa lade et ubekjendt x staae som sin Eftersætning, der da vil gribes paa anden Maade, og glemmer den dette, da er den latterlig. Intet Under derfor, at Fortolkerne af det gamle Testamente med en næsten utrolig Naivetet have lusket uden om denne Sætning som Hönen forbi den udstoppede Hög, eller ogsaa have opbudt al optænkelig baade menneskelig og umenneskelig Skarpsindighed for at skaffe den tilside som en antiqveret Bornerthed. Men trods alle Anstrængelser staaer den der endnu, truende fra sit mystiske Dunkle uden at ville erkjende sig for en forstenet Olding, thi Sagen er netop den, at trods sine Aartusinder er den endnu Næsten for ny, saa at man vel ikke en gang hos den Enkelte kunde tænke sig en saadan Livsform og den deraf betingede Bevidsthed, at den kunde træde historisk ind i hans Liv. Thi denne Sætning indeholder et Begreb om al Levens Continuitet gjennem Aarsag og Virkning, et Historiens Begreb, som man hvert Öieblik föler gynge paa Nervetraaddene i Hjernen, men som man ikke kan holde fast, fordi Begribelsens Myndighed mangler. Kun som en dunkel Naturmagt föler man dens vældige Nærværelse og kun den digtende Phantasi, der kan lade hele Tilværelsen trykke sit Ansigts Billede paa Klædet, kan det lykkes at bringe os den nærmere.

At udvikle denne Sætning consequent og tillige klart i dens hele Fylde er indtil videre umuligt, men jeg har villet rydde lidt op om den for at faae dette sagt med lidt Eftertryk og derved bringe Læseren til at lade Fölelsen tilegne sig den i dens hele mystiske Alvor, paa det at man bestandig maatte have den hos sig, naar man læste Kong Lear, thi paa denne Tanke er Digtet lagt og trækker man den

bort under det, da bliver det, som Erfaringen ofte har vist, flaut og fladt. Kong Lear er et Middel, hvorigjennem man kommer denne Tanke nærmere, og netop derved, att dette Digt heelt er fyldt og baaret af den, har det ogsaa ærligt og redeligt maattet dele Skjæbne med den, som Legemet med sin Sjæl. Det har aldrig undladt at ryste Læseren eller Tilskueren indtil Marv og Been, thi i den Sammenstilling af Personer, dette Digt förer frem for os, har Livet blottet en af Tilværelsens Hjerterödder og Strömmen gaaer saa vældigt og storslaaet som i et Börneeventyr, med en saa uhyre og saa heelt igjennem pathetisk Lidenskab, at Virkningen umuligt kunde udeblive for den, der giver sig umiddelbart hen. Men overalt hvor en Udvikling af dette Digt har annonceret sig som den, der udenfra har analyseret sig ind til Grundtanken og begrebet denne saa klart, som man kan begribe det Begreb, man selv har lavet, der har Kritikken altid bevist sig som forfeilet, thi Reflexionen har altid slaaet Klik her og maa nödvendigvis springe afmægtig tilbage, naar den ikke paa Forhand veed, at den maa holde sig i en beskeden Distance. Udviklingerne af Kong Lear begynde derfor med en ligefrem Ikkeforstaaelse, som hos Tate, og skriver sig derpaa gjennem en nedrivende, men ærlig Kritik op til den svulstigste og huleste Misforstaaelse. Hegel forstaaer ikke dette Digt og negter det et egentligt poetisk Indhold, men de senere Kritikere forstaae det saa fuldkomment, at de endogsaa forstaae Grundtankens fineste Pulseren i Carnationen uden at lægge Mærke til, at de enten som Ulrici digte Noget, der kun har en fjern Lighed med Kong Lear, eller ogsaa som Rotscher forstaae Noget, der vilde levere et Digt, der ikke var nogen Forstaaelse værd.

At Stykket ved sin förste Fremtræden ikke har gjort synderlig Lykke, i det mindste ikke i Sammenligning med de andre Shakespeareske Dramer, er af flere ydre Kjendsgjerninger temmelig klart. Det er nok omtrent gaaet Publikum med dette Digt, som det gaaer det enkelte Menneske, naar han förste Gang seer et Stjerneskud og ikke för har hört Tale om dette Phænomen; man har slet ikke vidst, hvad man skulde gjöre ved det. Man har behövet en rum

Tid til at samle sig efter det förste Slag og er siden forsigtigt kun gaaet eet Skridt ad Gangen hen til Maalet. Hvad der daglig tildrager sig i Litteraturen, at Publikum efter förste Möde maa have Tid til at tale om et Produkt, ligesom bearbeide det, inden det atter kan gaae til det, at en eller anden litterær Fembringelse kræver Tid til gjennem Misforstaaelsen at voxe frem i Publikum, har her gjentaget sig i det Store. Det er nemlig ikke Nok med at dette Stykke ligesom Shakespeare overhovedet i lang Tid har ligget forglemt, men selv længe efterat Digterens övrige Værker vare dukkede op igjen og med Enthusiasme modtoges fra Scenen, var det ikke Shakespeares Kong Lear, man var begeistret for, men Tates Omarbeidelse deraf; det var den, Garrick spillede. Tate og Shakespeare ligne nu ikke hinanden i nogen synderlig höi Grad og naar Tate paa sine senere Værker kalder sig »Forfatter til Kong Lear«, saa er deri slet Intet til at raillere over, thi hans Omarbeidelse er fuldkommen original, i ethvert Stykke hans eget Værk; alle Poesiens gode Engle have vogtet Shakespeare for at have nogen Part i det Produkt, saa at Tate er i sin fulde Ret, naar han vindicerer sig disse Laurbær. Han maa aabenbart have fölt sig meget tiltrukket af dette Æmne, ellers vilde han jo ikke have givet sig i Færd med en Omarbeidelse, men Omarbeidelsen viser, at han ikke har havt fjerneste Anelse om, hvad Shakespeares Digtning indeholdt. Han har modtaget et Stærkt, men aldeles ubestemt Indtryk af den oprindelige Kong Lear, og Opgaven har nu været ham: att give denne bugnende Lidenskabsmasse et virkeligt, kjernefuldt Indhold, der kunde holde den sammen. Nu har Tate vidst, hvad forresten Enhver veed, at ligesom to hvilkesomhelst Tal absolut maa give en Sum, naar de lægges sammen, saaledes maa ogsaa ethvert Forlöb af ydre Facta naturnödvendigt have et Indhold i sig, saasnart det er muligt at sætte Forlöbets Begyndelse og Ende, og paa denne Grundsætning har han bygget videre. Han har proppet Fablen om Kong Lear med en Mængde Intriguestumper, hvoraf nogle i og for sig selv kunde være meget gode, men han har ikke seet, at de ere aldeles ligegyldige mod hinanden og at det

hele Væv derved kun bliver et anatomisk interessant Lig uden Skjönhedens Livsvarme. Som utallige moderne Poeter er det ikke nok, at han selv ingen Ideer har, men han kan ikke engang föde dem, han laaner fra Omverdenen; han kan ikke lade et Grundbevægende folde sig organisk ud i en Cyclus af Personer, der med deres inbyrdes Conflict kommer til at danne Ideens synlige Legeme, dertil er hans Sjæl ikke taus nok. Han nöies med at rapse en heel Deel ydre Begivenheder sammen, som han da knytter til hinanden efter visse mechaniske Regler, og saa lader han Verserne sörge for Resten. Hovedtraaden i dette Stykke er en Elskovshandel mellem Cordelia og Edgar. Midt i en Replik lader Tate, thi af sig selv kunde da ikke engang en gal Mand före et saadant Raisonnement, pludselig Lear gjöre den Opdagelse, at hun, en Kongedatter, har nedværdiget sig til at forelske sig i en simpel Adelsmand og efterat have faaet dette Klarsyn paa Tingene forbander og forskyder han hende. Men dermed er de Elskendes Ulykke ingenlunde færdig, Forfatteren veed endnu at före mange interessante Omstændigheder til. Der udspinder sig nemlig mellem de Elskende en heel Deel af disse subtile Elskovsbetænkeligheder fra den franske Tragödie med de deraf fölgende Betænkelighedernes söde Oplösning, saa at Stykkets Indhold trods Tates bedre Villie er blevet det, at naar to uskyldige Mennesker elske hinanden saadan rigtigt tilbunds, saa kan der komme, hvad der vil,

Efter mange bittre Smerter
Blive de dog gift tilsidst.

Elskov er overhovedet Tates Liebhaveri. Ligesom hos Shakespeare forelsker baade Goneril og Regan sig i Edmund, men Tate vil ikke have Udseende af at höre til den Slags Poeter, der gjöre Sligt blot for at sætte den ydre Mechanisme i Bevægelse, han vil suge Honning af Alt og som en stor Sjælemaler aabenbare os Hjerternes lönlige Raad. Naar derfor Tæppet gaaer op til fjerde Act, seer man Regan och Edmund sidde »i en forelsket Stilling i en Grotte i en Lund, lyttende efter Musik» og nu anslaaes paa begge Sider de meest smeltende Strenge. Skade kun, at dette Elskerpar taler netop paa samme Maade som Edgar og Cordelia! For-

fatteren har nok sluttet som saa: Kjærlighed er altid Kjærlighed og da Kjærlighed absolut er den skjönneste Fölelse i et Menneskehjerte, saa kan man i et Digt aldrig faae Kjærlighed nok. Men dette Raisonnement er uheldigvis aldeles galt, thi der gives i Verden intet mere Forskjelligt end Kjærlighed og Kjærlighed. Tager man Begrebet aldeles abstract, saa er Forsætningen naturligvis sand, men dette Begreb maa som alle Abstractioner trods sin Stivhed og Fornemhed lade sig sönderslaae i en Uendelighed af Modificationer, naar det gjennem en Individualitet skal træde ind i det concrete Liv. Vaagner Kjærligheden abstract som den Samme i et Menneskebryst, saa at den kan transporteres over paa en hvilkensomhelst Gjenstand, saaledes som det ofte er Tilfældet med Drengen, den umodne Individualitet, saa er den dog endnu ikke Kjærlighed, men kun en Sögen derefter. Thi Kjærlighed vil Individualitet, men maa som en Fölge deraf ogsaa modificeres efter enhver Individualitet, i hvem den bliver levende, og bliver derved i Livet aldrig den Samme. Hvad der lader sig udsige om det abstracte Kjærlighedsbegreb, at den er den skjönneste Fölelse i Menneskebrystet, maa naturligvis, saasnart der tales om et concret Tilfælde, forandres derhen, at den er denne Individualitets skjönneste Fölelse; men deraf fölger ingenlunde, at den ikke kan være meget uskjön. Elskov mellem Regan og Edmund er ligefrem noget Væmmeligt, og Shakespeare har derfor heller ikke med en Stavelse blottet, hvorledes den har maattet forme sig hos disse to Personer. Dette har nu paa en vis Maade Tate heller ikke gjort, men har kun undgaaet Scylla ved at styrte i Charybdis, idet han nemlig ligesom Voltaire kun skildrer Kjærligheden, men laader de Elskende staae udenfor, saa at det hele bliver en abstract, poesilös Raslen, der ikke engang har Voltaires Aandrighed og Finesse. Det er iövrigt et af de interessanteste Phænomener, man kan træffe paa i Livet, naar Kjærligheden slaar ned i et Gemyt, der har dannet sig paa sin eiendommelige Maade og nu skal til at optage et nyt Element i sig. Efter det förste Öiebliks Taushed, hvori Sjælen af Forskrækkelse er lige ved at vige tilbage i reen Upersonlighed for den nye Magt, der træder op, begynder en Kamp mellem Individua-

liteten og Kjærligheden, hvori paa en vis Maade begge gaae under, idet ingen af dem kommer til at bestaae i Forsoningen ganske som de vare för. Denne en Sjæls Elskovshistorie er den egentlige, oprindelige Opgave for Romanen, men desværre som oftest temmelig daarligt löst.

Tates Stykke ender nu i Fryd og Gammen; Cordelia gifter sig med Edgar og Lear bestiger atter Thronen, efterat være vendt tilbage til sin sunde Fornuft. Mod denne Slutning er der egentlig ikke noget Væsentligt at indvende, thi Lears Bröde og Lears Lidelse er i dette Stykke egentlig dog kun en Spög, en Caprice af Forfatteren, og det vilde jo gjöre hans Död til en Grusomhed. Dog kunde Tate for den Sags Skyld ogsaa gjerne have ladet sit Stykke ende med hans Död, thi Lear lever, lider og döer jo kun forsaavidt, som han er i Læseren, og Tates Phantasier have den Egenskab, at de blive ikke længere hos En end man selv vil have; han er ikke saa paatrængende som saamangen anden Digter, hvis Skikkelser man ikke mere kan slippe fri for, naar man en gang har optaget dem i sig. Derimod har jeg paa flere Steder læst og man har fortalt mig, at Shakespeares Kong Lear i England opföres eller opförtes med Tates Slutning, men dette er et saa grovt Tilgreb, at det kun kan være begaaet af En, der egentlig slet ikke har læst Kong Lear. Har man ikke blot ladet sine Öine löbe ligegyldigt hen over disse Linier, men har Ens Hjerte virkelig vibreret ligesom i et Echo af al den Lidelse og Elendighed, der er brudt lös over Lear, da föler man ogsaa ret inderligt, at Döden her kommer som en Velgjerning, at den er det Eneste, der kunde mildre og forsone. Der gives paa sine Steder ikke noget Grusommere end selve Livet. Man har saaledes en Roman af Emil Souvestre, hvor en Fabrikeier af den gamle Skole, der ikke har Forstand og heller ikke Capital til at drive sit Arbeide saa dödt, saa abstract, saa interesselöst som Nutidens mechaniske Constructioner gjör det muligt, bliver et Offer for en Concurrent af den moderne Skole. Efterat have mistet sin Formue indtil den sidste Hvid, skjærer han sig en Stok af det Træ ved Aaen, hvor Fabrikhjulet för gik, og vandrer over Bjergene. Et Blik ud over

Dalen, hvor han har levet og boet, men han kjender den ikke mere; al Fred og Virksomhed synes forsvunden, thi han kan ikke finde Menneskelivet i al denne Klapren og Kulrög. Havde her nu staaet et eneste Ord om at han döde, selv paa Fattigvæsenet, saa havde man vel kunnet slaae sig til Ro, men man kan ikke tænke sig noget Tröstesløsere end at see et Menneske rykket op med Rode og kastet tilside af Slægten for at raadne ret langsomt og uværdigt hen. Og saaledes vilde dog Lears Liv blive, om man saa gav ham thi Throner at sidde paa, thi alt det, hvorfor han har levet, er jo dödt og borte, og det er ingen Tröst for en Mand, der sörger over sin Ægtefælles Död, at han vinder i Lotteriet. Der gives i Lears hele Sjæl ikke et eneste Moment, hvorfra der kunde udspindes en Livsinteresse og dertil kommer, at en saadan Slutning ligefrem klipper den psychologiske Traad over. Thi man maa være i höi Grad blaseret, naar man ikke kan föle, at Lear, efter at være opvaagnet af sit Vanvid, er paa Veien gjennem Döden. Denne ligelige, ægte menneskelige Stemning der veed at trække Himlen ned paa Jorden og holde den fast, indtil den trækker os med sig tilbage, har aldeles forladt ham. Han er excentrisk med Hensyn paa Jordlivet, og at tvinge ham blot en halv Time til hernede var det bedste Middel til atter at gjöre ham vanvittig.

En anden Form har Ikke-Forstaaelsen af Kong Lear antaget i en vis temmelig gængse Forestilling, der verserer i Hverdagslivet og som har den Ære at have Hegel til Repræsentant, ikke saameget fordi han er den fornemste, der har udtalt den, som fordi han er den Eneste, der ærligen har forstaaet at drage Consequentsen af denne Forestilling. Her omarbeider man ikke Digtet, man nægter det. Man springer saa at sige Lear selv over, skjöndt Digtet förer hans Navn som Titel og hans Replikantal er saa meget större end de andre Personers, hvilket man dog ellers pleier at ansee for et Kjendetegn paa Hovedpersonen, paa den Figur, som man först og fremmest skal lægge Mærke til. Man er strax færdig med ham, thi han er vanvittig og kommer man tilfældigvis til at lade sit Blik hvile lidt længere

paa ham, da glæder man sig ad at gjöre den Bemærkning, at vi her have den Tragödie, hvori Hovedpersonen ikke er handlende, men lidende, hvilket trods sin Facticitet dog i Forhold till det, det kommer an paa, aldrig kan opnaae anden Sandhed, end naar en vis Geograph pludselig faaer det Indfald at fortælle om Botany-Bay, at den har Caffehuse og Billarder. Man skulle efter en saadan Bemærkning troe, at denne By væsentlig kun var et uhyre Caffehus og om Lear er det da ogsaa vist, at man tænker sig ham som den personificerede Lidelse. Af de tre Döttre forestiller man sig nu Goneril og Regan som den blotte og bare Ondskab og Utaknemmelighed, der uden Spor af Berettigelse kaste sig som graadige Ravne over deres gamle Fader, og Cordelia som den aldeles pletfrie Sjæleskjönhed og Uskyldighed, som en Perle, der kastes bort uden anden Grund end den, at man ikke kjender dens Værd. Digtningens Thema bliver nu: Börns Utaknemmelighed mod Forældre og Hverdagsbevidstheden, i særdeleshed den dannede, dvæler med en vis Behagelighed ved denne Forestilling og föler sig uendelig rört ved den Erkjendelse, at det Gode og Uskyldige saa ofte i denne syndige og bornerte Verden maa lide og miskjendes af det Onde; Noget man kjender saa godt som sit eget Liv. Men Hegel har været ærlig; da han har denne Forestilling om Stykkets Personer og dets deraf fölgende indre Bygning, nægter han det ligefrem al poetisk Indhold og fra hans Standpunkt har han ogsaa Ret. Det er nemlig ikke nok, at denne Forestilling betager de enkelte Figurer deres pathetiske Indhold, deres digteriske Legemlighed, men i en Digtning som Kong Lear, hvor Individerne bestandig kun handle ud af deres Menneskelighed, forstyrrer man derved ogsaa Stykkets kunstneriske Construction og quæler dets Indhold, Handlingens Ide. Et Drama kan nemlig interessere paa en dobbelt Maade: deels ved den plastiske Rundhed og uafhængige Hvilen paa sig selv, der forsmaaer enhver Stötte fra episke Omgivelser, ved den Livlighed og menneskelige Fylde, hvormed Figurerne staae som bestemte Charakterer ved Siden af hinanden, hvor man da let glemmer, at Sammenholdspunktet er taget lidt overfladisk, saa at ikke alle Nervefor-

bindelser ligge klare, som f. Ex. i Göthes Egmont; deels veed den Stemningens Sundhed og Frugtbarhed, hvormed Stykkets Ide er födt, og den Energi, hvormed Grundtanken i Handlingens forskjellige Led er sat ud i sine dialectiske Momenter, hvor man da ogsaa finder sig i, at de Enkelte Figurer have noget Abstract og Marionetagtigt ved sig. Men i en Digtning som Kong Lear, hvor begge disse Dramaets Momenter ere gaaede saa fuldendt sammen som vel overhovedet i nogen Digtning, kan man ikke forstyrre det ene uden ogsaa at forstyrre det andet. Der bliver slet Intet tilbage.

Forestiller man sig nu Goneril og Regan som den personificerede Utaknemmelighed og synes man at föle — thi vi vide ikke altid, hvad vi gjöre —, at de uden mindste Berettigelse handle saaledes, som de handle, ud af deres egen indre Ondskab, da maa de öieblikkeligen, hvis de endnu skulle have Liv for Phantasien, omforme sig i Drageskikkelser, der ere slupne Naturen af Hænderne i et uagtsomt Öieblik, thi Mennesker ere de ikke mere. I menneskelig Skikkelse ere de uden Individualitet, uden Liv., kun Billeder paa abstracte Begreber, Billeder, der bevæges ved Snore. Det absolut Onde, der ikke paa nogen Side hænger sammen med det Gode, der ikke har en eneste Dör, hvorigjennem Naaden kan slippe ind, det i og for sig selv, blanke og bare Onde er et dödt Abstractum, der kun er til som Begreb. Skal det træde ind i Tilværelsens Virkelighed, da kan det kun skee ved en Lidenskab, men i samme Öieblik er Braadden ogsaa brudt. Thi Lidenskab er kun en Form, dens Indhold, det, at den bliver den eller den Lidenskab, modtager den udenfra, fra de historiske Omgivelser og den Opdragelse, hvorunder Livet begyndes og udvikles Hvor der altsaa er Lidenskab — ligegyldigt af hvilket Indhold —, er der en naturlig Grund, men hvor der er naturlig Grund, er ogsaa en naturlig Berettigelse. Dette frelser naturligvis ikke et Menneske for Criminaldomstolen, der blot seer den enkelte Handling i sin ofte aldeles usande Facticitet og ikke kan og ikke bör see den anderledes; endnu mindre frelser det for den moralske Domstol, thi den har opstillet

sit Ideal og sændser ikke Besværlighederne ved at realisere det under visse historiske Betingelser, men forlanger, at Mennesket med Selvbevidsthed skal gjöre sig til Herre over det hele Næt af Nödvendighed og Tilfældighed, og svinge sig sit Ideal, sin Frihed imöde. Men det frelser overfor det Blik, der ikke seer den Enkelte i sin nögne Enkelthed, men seer ham som et Led i det Hele, der satte Loven, hvorefter den ene Slægt afföder den anden og beholdt et uendeligt Fond af Forsoning tilbage. Derfor trænger det strenge, alvorlige Menneske, der med Selvbevidsthedens Kulde og Myndighed kaster Lapperiet bort for at frigjöre sig, saa uendeligt dybt til Poesien; hans hele Væsen forlanger den. Thi Digterne digte vel, at den Enkelte gaaer skyldbelæsset bort fra Skuepladsen, thi saa er det jo sat; men han digter ogsaa, at skjöndt den Enkelte segner tragisk om, gaaer Slægten dog seierrig frem og henter ham engang med til Forsoningen, og ellers vilde hans Digt ikke due, thi det er ogsaa sat. At slagte Mennesker og æde dem kan naturligvis ikke undskyldes hverken for den criminelle eller moralske Domstol, men den, der veed, at en saadan Menneskeæder er födt og opdraget mellem Menneskeædere og fra Barndommen af har faaet udviklet en Bevidsthed, hvori Menneskeæderiet er fuldkomment i sin Orden, vil ingen Fordömmelsesdom udtale, ja han vil maaske endogsaa kunna beundre den Energi og det Mod, hvormed saadanne Afskyeligheder bedrives. Er der dog ikke Meget hos vore Forfædre, der af dem ikke blot blev betragtet som tilladeligt, men endogsaa som stort, og som i vore Dage vilde dömmes som capitale Forbrydelser, hvis det blev lagt paa vor Tids moralske Vægtskaal? og hvor modnet vort Begreb om det Rette end paa mange Punkter er, saa kunne vi dog ingenlunde være sikkre paa, at der ikke er Meget, som vi nu foretage os uden Anstöd, ja maaskee sætte en Ære i, men som om tusinde Aar vil være Noget, der kun begaaes af de laveste og nederdrægtigste Mennesker. Jeg vil f. Ex. blot hentyde paa de yderst forskjellige Anskuelser om, hvad et Ægteskab egentlig er, der i vore Dage krydse hinanden. Men renses saaledes Slægtens Forbrydelser ved den Bevidsthed, hvorudaf der

handles, da sker naturligvis det Samme med den Enkeltes, thi der spörges ikke om det absolute Hvad, men om det flydende, relative, historiske Hvorledes. Vil man altsaa bringe menneskeligt Liv i Goneril og Regan, og see dem forvandlede fra unaturlige Uhyrer til naturlige Döttre, da behöver man, som det senere skal vise sig, blot at see efter, hvorledes deres Fader var, men uheldigvis var det netop ham, man sprang over. Deres Misgjerninger ere Facta og dem renses de ikke for, men disse Facta blive ikke afskrækkende Exempler for Börn, tvertimod de blive Forfærdeligheder for Forældrene, thi det er Fædrenes Misgjerninger, der straffe sig paa Börnene. Beholde vi endnu for et Öieblik den Forestilling om Goneril og Regan som blotte Personificationer af det abstracte Onde, som to vanartede Uhyrer af Ondskab og Utaknemmelighed og undersöge Stykkets indre Bygning ved den som Grundlag, da vil det vise sig, at en consequent Critik absolut maa benægte hele Digtningens Værd, og at denne Incompetence, der spadsker i Alt, maa indvikle sig i de forunderligste Modsigelser, naar den vil beholde Digtningen i sin Helhed. At Dramaet skal fremstille Handling, ere alle enige i, selv de, der egentlig ikke vide, hvad dette vil sige. Ikke mindre klart er det, at enhver Handling forudsætter en collisionssvanger Situation, hvoraf den kan fremgaae. En nöiagtig Udvikling af Situationens Begreb, saaledes som imidlertid ikke tör gives her, vilde nu vise, at en Situation er et Forhold mellem Tvende, hverken mellem Færre eller Flere, og heller ikke disse Tvendes forholdslöse Stilling til hinanden. Heraf fölger nu, at ethvert Drama — i Ordets eminente Betydning — maa kunne inderst inde reduceres til en Situation mellem To, det være nu mellem to enkelte Personer eller to Partier eller paa anden Maade. At nu denne Situation maa være colliderende, fölger deraf, at der skal komme Handling og ikke Stillstand ud, og den dramatiske Digter maa derfor kaste mange skjönne og interessante Situationer tilside, fordi Forholdet mellem de tvende Momenter ikke er colliderende. Man tænke sig f. Ex. Julius Cæsar og en Pære; selv om han forslugte sig paa den og qualtes, hvilket unægteligen

vilde være en Situation, saa kunde den dramatiske Digter dog ikke bruge den, fordi kun det ene Moment var virksomt; der vilde ingen Handling komme frem, thi der var ingen Collision. Men nu skal Dramaet tillige være Digt og her gjöres atter Indskrænkninger, idet ikke enhver Collision giver en virkelig poetisk vægtfuld Handling. Man lade f. Ex. Phantasien componere et Ægteskab mellem Mucius Scævola og Marquisen af Montespan. Her vilde saamæn komme Collisioner hver Time paa Dagen, men en virkelig betydningsfuld og gribende Handling lod sig ikke udspinde mellem dem, fordi det ikke var muligt at tilveiebringe et væsentligt Forbindelsesled imellem dem. En Grundsituation mellem Lear og hans Döttre uden andet Forbindelsesled mellem dem end det rent udvortes, at det er Fader og Börn, giver trods al Anstrengelse ingen Handling, der er en Bönne værd. Hvem er saa grusom, at han kunde finde Fornöielse i at see paa to ondskabsfulde Döttre, der uden mindste Grund forfulgte deres gamle Fader og hakkede i hans Kjöd som to hungrige Gribbe, eller sentimental nok til at fölge en Fader, der forstödte sin Datter for en Grilles Skyld og siden fik sanket gloende Kul paa sit Hoved ved hendes Uskyldighed og opoffrende Kjærlighed? Hvor bliver her det Tragiske af? det, der skulde ryste os ved sin jernhaarde Nödvendighed og löfte os ved sin dybe Forsoning? Nei! for at give en poetisk Handling maa Collisionen ikke være sat vilkorligt til udenfra, den maa ligge naturnödvendigt i selve Situationen. Maskineriet maa gaae af sig selv. Er det ene Moment i Situationen sat, da maa det være saaledes, at det nödvendigt fremkalder det andet som Reactionen imod sig. Der maa være en dybere Forbindelse, en Sammenhæng af Nödvendighed mellem Grundsituationens Momenter og i denne Knude ligger Handlingens Ide bundet, uden den er Handlingen poesilös. Forholdet mellem Lear og hans Döttre maa være saaledes, att de ere de simple Consequentser af at have en saadan Fader, at saasnart Lear har Börn, maa de absolut være som Goneril, Regan og Cordelia; da kommer det Tragiske frem, da voxer Forfærdelsen op, thi saa er det jo at Fædrenes Misgjerninger straffes paa Börnene. Men skal

dette Forhold nu sættes ud fra hinanden, da maa man atter spörge: hvorledes er da Faderen? og det var netop ham, man sprang over.

Fra det Öieblik, man henvender sin Opmærksomhed paa Lear selv, hörer Ikke-Forstaaelsen op, men nu komme Misforstaaelserne. Og det er jo naturligt, at de maatte komme, thi det er ganske vist en Opgave, der kræver en overordentlig Vaersomhed, i et Menneskes lönlige, tilslörede Indre at udfinde det, der ligger til Grund for hans ydre Fremtræden. Det Phænomenale ved et Menneske og ved hans Liv er ofte saaledes sammensat af det blot Tilkørte eller paa anden Maade betinget ved ydre Omstændigheder, at den egentlige Kjerne, Væsenet, kun ganske glimtvis kommer tilsyne. Men selv hvor et Menneske ganske uafhængigt har dannet sig sin Form ud af sit eget Indre, kommer man dog sjeldent videre end til at optage ham i et vel nok sikkert, men dog aldeles indemonstrabelt Indtryk og ligesom at gribe om de yderste Kanter af ham ved spidste Iagttagelser; at digte sig saaledes ind i et Menneske, at man kunde tegne ham, ja ligesom handle ud af ham, kræver, — om jeg saa maa sige — et Talent til Kjærlighed, der hos Ikke-Digtere er en stor Sjeldenhed. Og dog hviler al Menneskekundskab saa uddelukkende paa Menneskekjærlighed, at man kan sige, at Had altid kommer af Mangel paa Kjendskab til den, der hades. Men at komme til at holde af Lear er saa saare vanskeligt, fordi Alt i Begyndelsen dukker under for Medlidenhed, og selv naar man begynder at ane hans menneskelige Storhed, er det fast nödvendigt, at man först maa have seet hans Feil. Intet Under derfor, att Misforstaaelserne ere talrige. Imidlertid kan jeg dog her være kort, thi paa et Par Stykker nær, der næsten ere morsomme, falde de i store Bunker.

Man har sagt, at Grunden til at Lear lider Alt det, han i Tragödien lider, det, man kunde kalde Lears Bröde, er, at han miskjender sin uskyldige, sanddrue Datter og fortroer sig til de to leflende Hyklersker. Dette er nu paa en vis Maade sandt, thi enhver kan jo selv see, at naar den förste Scene er bygget saaledes, som den er, da fölger

hele Resten med Consequents deraf, men det er egentlig slet ikke Svar paa Spörgsmaalet. Skyder en Jæger en Fugl og man af Fuglens Skjönhed eller af noget Andet tager Anledning til at spörge: hvorfor skulde dog nu denne Fugl döe? da bliver man lidt flau, naar der blot bliver svaret: fordi den fik fire Hagl ind i Underlivet. Her forklares kun det, der kan sees, og det vil Öiet nok selv see Forklaringen paa; det er det, der ikke sees, der skal forklares. Der skal vises, hvorledes Lear kan bære sig saaledes ad i förste i Scene, ikke hvad der fölger af denne hans Opförsel.

Den psychologiske Beskaffenhed, der betingede hans förste Optræden, skulde nu være Vanvid, men en videre Forfölgelse af denne Mening vilde vise, at den slet ikke var istand til fyldestgjörende at forklare det mægtige Indtryk, Digtningen i sin videre Fremskriden gjör, da Dramaet i saa Tilfælde vilde være beviseligt slet. Imidlertid behöves en saadan Forfölgelse ikke, da Antagelsen i sig selv viser sig usand. Lear er kun i den Forstand vanvittig i de to förste Acter, hvori man kan sige om alle Mennesker, at de ere vanvittige: Forskjellen mellem ham og Andre er blot quantitativ, ikke qualitativ. Man kan under tiden synes at træffe et Normalmenneske eller idetmindste en kraftig Tilnærmelse dertil, hvor Naturen synes at have givet alle menneskelige Anlag i Menneskelighedens rette Forhold og hvor Individet synes at have bevaret denne menneskelige Ligelighed, skjöndt han har maattet træde ind i Livet gjennem visse givne culturhistoriske og nationale Eiendommeligheder; men Fortryllelsen varer kun et Öieblik. Træder man ham nærmere, da vil man ogsaa finde ham sammensat af dybe Eensidigheder, forcerede Anlæg, Bornertheder og Mangler, thi först naar man seer ham i Fluctuationen, naar man betragter ham som en Sjæl, der er paa Reiser, er det muligt at beholde Mennesket i Mennesket; dette har om ikke Naturen, saa dog Civilisationen gjort nödvendigt. Men at kalde hele Menneskeslægten vanvittig vilde i det Höieste være en slet Vittighed, thi selv mellem det Menneske, der saaledes som Lear kun bestaaer af skarpe Eensidigheder, der rasle mod hinanden, saasnart han bevæger sig, og det, der er virkelig van-

vittigt, er et qualitativt Spring, der hos Lear först intræder i tredie Act.

Rotscher finder nu, at Lears »Verschuld» bestaaer deri, at han »sætter Ordet istedetfor Gjerningen, Talen istedetfor Sindelaget.» Man kunde rigtig nok have Lyst til at spörge den ærede Philosophus, hvad denne Forbrydelse egentlig hedder paa Dansk, men saa vilde han vel luske fra det Hele ved at erklære, at han ikke forstod det Sprog. Man tænke sig Lear, en firsindstyveaarig Olding, men stor og stærk, ædel og kongelig. Man möde ham nu paa Heden, forjaget af sine Döttre og kun fulgt af sin Hofnar, gjennempidsket af Storm og Slud i en saadan Uveirsnat, at

Hvis Ulv hin Midnat tuded ved din Borgport,
Du burde sagt: »Borgvægter luk den ind!»

Man mærke det Oprör, hvori han er, der ligesom rent overdöver Elementernes Kamp omkring ham. Man spörge nu: »Men min Gud! hvad har dog denne Mand gjort?» og man höre saa Rotscher svare: »Er hat das Wort an die Stelle der That, die Rede an die Stelle der Gesinnung gesetzt.» Det minder stærkt om Barberstuen og hvis man vil see selve Afhandlingen efter, vil man ogsaa finde, at Historien er fortalt »mit Umbständen.» Der er ikke engang Mening i dette Udsagn, thi at sætte Ordet istedetfor Gjerningen betegner en Pralhans, en Squadronneur og kan ikke betegne Andet, men dette er ingenlunde Forfatterens Mening; han har villet sige, at Lear lader sig daare af Ordene uden at kunne trænge ind til det Sindelag, hvoraf de ere udsprungne, han griber Betegnelsen uden at naae det, der betegnes. Dette gjör Lear virkelig og det er altid slemt nok, men det gjöre vi jo Alle, Rotscher med, og vi forjages dog derfor ikke af vore Döttre; det betyder med Hensyn paa Sagen selv ikke mere end hvis man vilde sige om en Embedsmand, der flygtede til Amerika med Kongens Kasse, at hans Bröde egentlig bestod deri, at han flyttede den. Rotschers Udvikling af Kong Lear er i det Hele et glimrende Exempel paa, hvad död, tom Abstraction i Ordets allerodiöseste Betydning vil sige. Man er höit tilveirs hos ham, men saa höit, at man ikke seer Noget; det er det Almindelige, han abstraherer

ud, men ikke det Almindelige, der ligger til Grund for dette bestemte Phænomen, men noget saa Almindeligt, at det passer paa Alt i den hele, vide Verden og derfor kan det naturligvis ogsaa udtales om Kong Lear. Hvad man forresten ingenlunde kan sige om saamange af Rotschers andre Arbeider, er dog Prædikatet her: det er talentlöst, forskruet og tört. Kommer man nu over til Ulrici, da mærker man strax, at man har betraadt en langt vandrigere Egn, men Ulrici skriver med Anskuelse af den Sag, han behandler, og hans Udvikling af Kong Lear er derfor snarere blot mislykket end egentlig en Misforstaaelse. Han har ganske rigtigt fölt og sagt, at Lears Kjærlighed til sine Döttre ikke er saa ubetinget at troe paa, at det netop er der Feilen ligger, men ved det næste Skridt, han gjör, maa man rigtignok forlade ham, thi Feilen ved Lears Kjærlighed til sine Börn siger han ligger deri, at han forlanger deres Gjenkjærlighed »nicht als Vater, sondern als Liebender», men hvis dette ikke strax skal blive en blasphemisk Væmmelighed, saa maa der trækkes saa fine Traade, at vist hverken Ulrici eller jeg kunde see dem. Ulrici hörer nu til de Megettalende og man maa ikke forlange af en Mand, der vælter saadanne Ordmasser fra sig, at han skal mene Noget med Alt, hvad han siger. Det gaaer Ulrici, som det gaaer Foersom ved hans Oversættelse af Shakespeare. Der kan ikke være Spörgsmaal om, at han har indoptaget og reproduceret Shakespeare saa objectivt reent, saa energisk som ingen anden Oversætter, men det er ogsaa et Factum, at hans Oversættelse ordentlig vrimler af Meningslösheder. Det er curiöst at see, hvorledes han ud af en kraftig og rigtig Forstaaelse af Digteren og derved, at hans Sjæl svinger i de samme Rythmer som Digtets Vers, bibringer os den rigtige Forstaaelse gjennem noget complet Galimathias. En hver kjender forresten dette Factum fra Skuespilhuset, hvor en behændig Aktör ofte afpresser Publicum hede Taarer ved noget absurd Töieri, han i en snever Vending selv har lavet. Imidlertid har Ulrici, som sagt, anslaaet den rigtige Streng; det er i Lears Kjærlighed det Skjæve ligger og det Gode og

Onde ligger her saaledes sammenvævet, at hans Brøde egentlig begyndte med hans Liv.

Naturen har givet Lear en af de största, men tillige af alle den slibrigste Gave, den kan give, nemlig en uhyre Phantasi. Han er langt forud for os; vi kunne imaginere os meer eller mindre levende, hvad vi have seet, men han kan imaginere sig, hvad der slet ikke er til og troe paa det, som havde han det mellem sine Hænder. Vi kunne föle os for med Phantasien og langsomt arbeide os et Hanefjed videre, naar den egentlige Sandsning hörer op, men han lader med eet Slag Tingen springe i Splinter og sætter sig som en Konge i dens Hjerte, han naaer med eet Spring den yderste Spids af Muligheden og holder sig der med urokkelig Overbevisning. Vi söge ofte længe for at finde en Lignelse, hvorigjennem vi kunne faae en Tanke udtrykt, der ikke vil blive klar og staaende uden paa denne Maade, men ham flyve de igjennem Hovedet, de blive ham til hele Digte, hvori de vidunderligste Tanker pulserer. Man lægge blot Mærke til hans Phantasibevægelse i den förste Samtale med Cordelia.

. . . .; nu, hvad kan I sige, for
En större Lod end bines end at drage?

CORDELIA.

Intet, ædle Herre!

LEAR.

Intet?

CORDELIA.

Intet.

LEAR.

Af Intet kommer Intet; tael igjen.
(Nothing will come of nothing: speak again).

Han studser og spörger, som om han maaske kunde have hört feil; han er i Vilderede, thi han veed ikke, hvad Intet er, og behöver et Öieblik for at faae Phantasien igang. Men i næste Sekund styrter den afsted med ham som en löbsk Hest, saasnart han har hört Ordet een Gang til. Foersom oversætter, som man seer, her galt, thi det er ikke en philosophisk Floskel, han kaster fra sig hen i Vind og

Veir, det er derimod en frygtelig Trusel, det förste Lynglimt fra det Uveir, der trækker op. Dette gjentagne Intet er nemlig ikke det metaphysiske Intet, der ikke lader sig imaginere, det er det phantastiske Intet, der glider frem for Imaginationen som et Bælmörke. Man faaer en Fölelse, som laae der et uldent Klæde tæt paa Öiestenen. Det sortner for Lears Öine. Man höre ham forbande Goneril:

Ha, falder hagltykt Himlens Tordenkiler
Paa hendes utaknemmelige Isse!
Ram, Pestluft! hendes unge Been med Lamhed.
I snare Lyn! slaaer eders röde Flammer
I hendes sorte Blik. Smit hendes Skjönhed,
I Mosedampe, Solens Kraft udsuger!
Og svid til Stöv al hendes Stolthed Blomster!

Man bliver jo ganske ræd over saadanne Udtryk og den Phantasi, der bringer dem i Bevægelse. Det, der nemlig i disse Forbandelser vidner om hans uhyre Phantasi, er ikke den stærke Opdyngen af nye Udtryk og Billeder for Forbandelsen, ikke det, at det Samme siges paa fire forskjellige Maader, thi det kan enhver Stymper gjöre, men det reent Phantastiske ligger i det store Billede, der har svævet for hans Öie og hvoraf han i en Fart griber en tre, fire Træk. Han har seet Naturen, der ellers ligger indolent mod Menneskets Liv og Lidelse, medeet sprænge de Lænker, der holdt den i Ubevidsthed og reise sig som en moralsk Person, der kunde gribe hevnende ind i Menneskelivet og i dette Billede, hvor Lynet og de onde Lufte træde frem som Menneskeslægtens Furier, sætter han pludselig de enkelte Momenter i Bevægelse, saa at det Hele tumler og vælter mellem hinanden. Saadanne Udtryk kunde man imidlertid skrive paa Digterens Regning; hvis der i Skildringen af Lear ikke kom Noget til, vilde man maatte sige, at han var skildret overordentligt phantasirigt som alle Shakespeares Personer, men ikke skildret som en Mand med Phantasi. Det er saa vanskeligt at gjöre denne Forskjel tydeligt, at Phantasien ligesaavel kunde kaldes Digterens som Figurens; man kan saavel sige, at Shakespeare tegnede med en uhyre Phantasi, som at han udstyrede sine Skabninger med en levende Phantasi. Dog i Lear er det aabenbart, at det er

selve denne Sjælsevne, der er Gjenstand for en Skildring; Phantasien træder her op som det afgjörende Moment i hans Leven. Det sees, hvilket det jo ogsaa maatte, i Lears Handlinger, thi der er vist Ingen der ikke föler det Phantastiske i hans Beslutning at ville nedlægge Kronen, men beholde Kronens ydre Nimbus om sig, at ville være Konge, ikke ved et Kongerige, men ved sin blotte Person; han trækker derved sit Liv bort fra Virkeligheden og söger med sine hundrede Riddere at realisere et Phantasibillede uden at tage nogetsomhelst Hensyn til de Betingelser, Virkeligheden stiller. I Skildringen af Lear som Phantast gaaer Shakespeare saa vidt, som der overhovedet kan gaaes; selv i den barokkeste Farce vilde man ikke kunne opdrive Midler udover dem, Shakespeare har benyttet. Han lader uden videre Lear sværme ind i det Absurde; Lear vil ikke nöies med at være saa vred, som han er, han vil vise en Vrede, der skjöndt vaabenlös i og for sig selv er stor nok til öieblikkelig at forfærde Alle, men idet han saaledes phantaserer sig op og söger en Form, der er större end det Indhold, han har at fylde den med, svigter Formen ham og falder med et flaut Pladsk til Jorden. Han söger et Udtryk, der i og for sig selv kunde forfærde, men tumler derved lige ud i det Meningslöse.

. . .; hvis det ei glæded Dig
Lod jeg mig skille fra Din Moders Gravhöi,
Fordi den skjulede en trolös Quinde.

Her er dog endnu en Örenklang af det Forfærdelige, men Shakespeare har havt Mod til endogsaa at lade denne forsvinde.

. . . Nei, I Uhyrer,
Jeg vil mig saadan hevne paa Jer begge,
At Verden skal — ja, jeg vil gjöre Ting, som —
Jeg veed endnu ei, hvilke — men de vorder
Al Jordens Rædsel.

I og for sig selv er en Mand i en saadan Situation latterlig og man trænger i Sandhed til at tie et Öieblik stille, naar man betænker, hvorledes det dog har været Nogen muligt, at bringe et Menneske, der er saa meget af en Nar, som Lear er, til at ryste selv de tykkeste Nerver, at före

et Menneske gjennem de latterligste Situationer og dog saaledes, at Enhver för qualtes end vovede at lee. Thi Lear forraader ved förste Öiekast, at han har Noget skjult under disse phantastiske Dunster, Noget, der maa reddes fra disse klamme Taager, det koste hvad det vil. Og han har saadant et underligt stort Hjerte og har selv saa underligt forglemt det. Det har vel ogsaa levet, men ukjendt af de Fleste, thi kun sjeldent kom det tilorde, og nu da hans Phantasi har avlet sig en Virkelighed, men en Virkelighed til Forfærdelse i hans Döttre, nu griber denne det, der dog egentlig var det Virkelige i ham, og saa troer han, at han har Krampe i Hjertet og vil trykke det ned. Paa en forunderlig Maade har han Ret heri. Synker man engang heelt ind i denne Digtning og kommer man da til at af de Steder i de to förste Acter, hvor Lear medeet staaer nögen for os, hvor alle Taagemasserne ere bortblæste, da er al den Overordnethed, der altid er det subjective Grundmoment, naar man fristes til Latter, medeet forsvunden; man föler sig saa uendelig lille overfor ham. Man tænke blot paa ham, da han har forladt Goneril og kommer til Regan, men træffer först af Alt sit eget Sendebud sat i Blokken. Mellem ham og Kent vexles kun et Nei og et Ja, og dog rummer disse Replikker en saa uhyre Lidelse, at man föler sig halvqualt. Han er i dette Öieblik saa ophöiet sand, som vi aldrig blive, saa stor og dog saa lidende, at man har ondt ved at holde ham fast. Han er saa sikkert, saa hjertefriskt og saa alene i Sandheden, at man ikke begriber, hvorledes det Onde skulde naae ham; man glemmer reent, at denne Mand har spundet en Lögn ved Siden af sig, der i Aarenes Löb maatte blive Virkelighed, men Virkelighed efter Lögnens Natur og ikke efter hans Villie. Til nu at holde denne Side af Lear oppe hos Læseren bidrager hans Omgivelser ikke lidet, Kent, men fremfor Alle Narren, og det er af yderste Vigtighed, at man bestandig har dette Billede in mente, medens Tragödien gaaer sin Gang fra et andet Punkt. Folk, der gjerne vilde rive ned paa Shakespeare, have sagt, at denne Nar med alle hans Kammerater af Musikantere og Graverkarle ere af Shakespeare sat i Tragödien for at divertere en vis

Deel af hans Publikum, som man i vore Dage kalder Nöddeknækkere. Herover ere Shakespeares Beundrere blevne meget indignerede og have gjort sig megen Umage for at sige alskens smukke Ting om disse Scener, men — jeg skulde næsten troe det — med Urette, thi man kan idetmindste om Narren i Kong Lear med temmelig Bestemthed sige, at Digteren har sat ham ind i Stykket, ikke fordi en Hofnar hörte med til en Konge fra den Tid, thi Lear er ikke fra nogen Tid, men udtrykkelig paa den Reflexion: »Jeg maa have Noget med for Nöddeknækkerne.» Dette synes aabenbart deraf, at han overalt, hvor han er inde, ender Scenen med et lille Vers, en eller flere Vittigheder, der slet Intet have med Stykket at gjöre, ja i tredie Act kaster han medeet Illusionen reent fra sig og taler ligefrem til Publikum:

Jeg vil sige en Spaadom, förend jeg gaaer:
Naar Klerk er meer i Ord end Daad,
Naar Brygger gjör sin Malt for vaad, o. s. v.

Men naar man underkaster en Digter en æsthetisk Vurdering, da er det Spörgsmaal jo ligegyldigt: hvorfor han har gjort dette eller hint? saalænge man ikke har Noget at indvende mod den Maade, hvorpaa han har gjort det. Saalænge han kan indordne sine Formaal under det, Kunsten fordrer, saa at intet Disharmonisk kommer frem, saalænge ere hans Formaal ædle; de lyde saa i Munden, hvorledes de ville. Og en Indvending af en saadan Beskaffenhed skulde man vel vogte sig for at gjöre med Hensyn til Narren i Kong Lear. Stod han ikke ved Siden og sagde sine Vittigheder, da lo man af Lear, men hvergang Narren taler, ahner man, at der er Noget paafærde. Saaledes er han ogsaa forberedt. Han kommer först, da det bliver alvorligt med Lear, og paa samme Tid, vi faae at vide, at det er en Nar, der kommer, faae vi ogsaa at vide, at han ikke har spist og drukket, siden Cordelia reiste. Han er saa mager og udtæret, som en Hund, der har sörget tre Dage paa sin Herres Grav, og dog dandser han og slaaer Kolbytter, thi det er det, han skal. Han er töileslös, kaad og frivol i sin Mund, som en Hofnar skal være, men gjennem denne fjollede Forvirring skjærer et Smertesskrig gjennem

hvert Ord, han siger. Man har paa Tydsk en heel Deel skrevet om den omvendte Humor i denne Figur, men hvis man i Tydskland mener, at Humor er Humor, enten man stiller den paa Hovedet eller paa Benene, saa indseer jeg rigtignok ikke, hvorledes man faaer Narren humoristisk. Han er i denne forfærdelige Tilstand, hvori et Menneske kommer, naar der möder ham Noget, der oprörer hele hans Indre og han dog seer sig lam og afmægtig overfor det. Man knytter Næverne, Tænderne ryste i Munden paa En, man er ligeved at tabe sig selv og bryde ud i en complet Rasen. Derfor kommer han trods sin grændselöse Kjærlighed til Lear dog bestandig til at slikke hans Saar op, saa at Blodet atter begynder at flyde. Men derved kommer han ogsaa til at staae som den, der bestandig siger: »ja dette er dog ikke det, jeg mener; der er noget endnu Værre.» Han holder Fingeren stadigt pegende paa det i Lear, der skal vise os, at der trods hans Phantasteri dog er Sandhed og Realitet i ham, og derfor forsvinder han i det Öieblik, da Lear bliver vanvittig, det vil sige, i det Öieblik, da Taagerne skulle explodere og det, han stod og vogtede paa, skal komme frem; da er han overflödig og da har Shakespeare glemt ham og med ham Nöddeknækkerne.

Jeg vender nu tilbage til Lear som Phantast for nöiere at see, under hvilken Form og under hvilke Medför han er det. Phantasien staaer ligefra sit inderste, dunkleste Udspring i den menneskelige Sjæls Dybder til dens allergroveste Virksomhed i den ydre Verden i en vanskelig Vexelvirksomhed med Forfængeligheden, hvilket er begrundet i et dybt, natursat Slægtskab mellem begge. De höre sammen som Lyset og Skyggen, som det Gode og det Onde; Forfængeligheden er den negative Side af det, hvis positive Phænomenale er Phantasi, den er Phantasiens Usande. Bestandig kommer det Onde nemlig kun frem gjennem det Gode, thi hvorfra skulde det ellers komme? derved at det Gode gjennem Individet bliver usandt, misbruges. Var det et Menneske muligt at opdrage sig i Sandhed saaledes som han altid er sat der, da vilde han aldrig faae det Onde ude i sit Liv, thi det var ikke inde og hvorfra skulde det saa komme. Det

vilde ikke en gang kunne ramme ham som et Tilfælde, thi for Sandheden hörer det Tilfældige op. Men idet enhver Positivitet naturligvis kan have sin usande Side og Individet ikke kan undgaae ogsaa at realisere denne, træder den tilsvarende Negativitet ind, det Onde. Og nu er det Phantasien, der föder Forfængeligheden til Verden. Phantasien, ikke blot som imaginerende, simpelt eftergjörende, men tillige som producerende Sjælsvirksomhed er nemlig Grundbetingelsen for al Forstaaen overhovedet. Selv den abstracteste, logiske Begrebshaandteren, selv naar et Menneske ved at sænke sig ned i sit Livs vitale Virksomhed tilföler sig en Forstaaelse, f. Ex. af Plantens Leven, ligger der dog en Phantasivirksomhed til Grund. Som en Fölge heraf er det förste Punkt, hvorpaa Phantasien rettes, altid Jeget, det Selv, der eier og bruger, thi det er det Förste, der skal forstaaes. Man seer strax Barnet, saasnart Jeget og dets Phantasi vaagner, digte sig selv i alle de Forhold, det Tid efter anden lærer at kjende; först som Forældre til Dukkerne, saa som Voxne, der besöge hinanden og staae i allehaande Selskabsforhold til hinanden, saa som Konger, o. s. v. En lille Pige, hvis Fader havde været Inspecteur eller noget lignende ved et Tugthus, vilde altid lege, at jeg var i Slaveriet hos hende og det var egentlig denne Phantasi, der forekom mig væmmelig, som gav mig Afsmag for den hele Art af Leg. Barnet skal nemlig lære, at denne Phantaseren er usand og latterlig, men da kun Latterlighed her er det Usandes Frugt, maa det naturligtvis nödigt være dette bevidst ved et pludseligt Brud, saa at Skamfölelsen indtræder. Illusionerne skulle svinde af sig selv, kun sagtelig löftede af Opdrageren; man maa ikke med Ironi rive dem i Stykker, saa flænger man Sjælen i tu. Men lærer Barnet ikke dette, da fortsætter denne Selvdigten sig gjennem hele Livet, om den end antager andre Former hos det udvoxne Menneske, og dette er Phantasiens Usande. Thi Phantasien er Correspondenten fra Omverdenen til Jeget og fra Jeget til det selv, men ikke omvendt. Omverdenen maa Jeget digte ind til sig, men dets Liv udad til er personligt og der er al Selvdigtning Lögn. Og paa et Punkt i Livet, hvor Jeget kunde og skulde

have gjort sig idetmindste til en vis Grad virkeligt, der er det Usande ikke latterligt, men ondt. Finder Phantasien ikke sin sande Opgave og udarbeider den ikke denne idetmindste efter bedste Evne, men for'sætter Selvdigtningen sig, da indtræder absolut Et af To. Enten quæles alt Personligt i ham, Levelysten og den egentlige Livsglæde svinder hen, misfornöiet i alle Virkelighedens Forhold og aldeles udygtig til at have Noget at gjöre med Existentsen famler han charakterlös og sentimental om i Phantaseringens qualme Atmosphære, indtil han endelig forsvinder; eller ogsaa, hvis han som Lear er meget energisk, bliver han forfængelig. Istedetfor at lade sit Livs Formaal fødes ud af Livet selv og da med Instinctets Selvtillid arbeide hen imod det, sætter han det vilkaarligt og phantastisk, men istedetfor som i förste Tilfælde at lade sig nöie med Phantasien og vellystigt mæske sig i den, saa arbeider han nu virkeligt hen mod Maalet, thi han har Energi, men han indseer ikke, at det, han gjör, er Et i Phantasien, men et ganske Andet i Virkeligheden, og Forfængeligheden kommer nu frem deri, at han forlanger sig behandlet af Virkeligheden, som om han var lig med sin egen Selvdigtning. En saadan Mand er nu ypperligt skikket saavel for Comödien som for Tragödien, thi hans Handlinger avle ud af sig en Fremtid for ham efter deres egen Natur og denne indhenter ham engang som en comisk eller tragisk Nemesis. Lear er nu i höi Grad forfængelig; man mærker det strax paa noget vist Huult og Pompöst i hans allerförste Optræden, noget Ceremoniöst og paataget Höitideligt, der altid antyder denne Feil. Hver Mand i hele hans Kongerige veed, hvad der skal foregaae og at det egentlig allerede er skeet, men ikkedestomindre lader Lear, som om han aabenbarede en Hemmelighed, hvorover Alle skulle forbauses. Man mærker saa tydeligt, at Lear har udmalet sig denne Scene over hundrede Gange og nydt sig selv i den fra först til sidst; derfor bliver han saa confus, saa aldeles ude af sig selv, da der indelöber en Feil i Ceremonien ved at Cordelia svarer: Intet! Denne hele Act, hvor han nedlægger Kronen og deler Riget mellem sine Döttre, er, som det allerede tidligere blev

sagt, ingenlunde en Frugt af hans dybe Faderskjærlighed, men derimod af den meest raffinerede Cynisme, man kan tænke sig, vel at mærke: en Cynisme, der phantastisk har sprunget hele Virkeligheden over og nu svaier for alle Tilfældighedens Vinde. Forfængeligheden kommer endnu mere slaaende tilsyne i det, der foranlediger Bruddet mellem Lear og hans to Döttre; Talen er her om, hvor stort et Fölge han maa holde.

Men af en saadan Fader — saadanne Döttre, thi saa er det sat af Naturen, at Börnene ikke blive det, Forældrene blot ville, men blot det, de gjöre dem til. Hvad Lear i Phantasien har tænkt og villet, kommer derfor kun i en meget ringe Grad Sagen ved, thi Bevægelsen er bestandig kun fingeret; det kommer an paa, hvad hans Gjerninger i deres Sandhed og Virkelighed have været. Den ene Slægt afföder og opdrager nemlig ikke den anden efter visse tilreflecterede Levesætninger, men udaf sin indre Naturs nödvendige Medför; overhovedet kan et Menneske, selv om han er overbevist om sine Grundsætningers Rigtighed, ikke være sikker paa, at han ikke idetmindste til en vis Grad forfeiler dem i Udförelsen, hvorimod det, han foretager sig uvilkaarligt udaf det hele ubevidste Grundlag for hans Liv, altid skeer med samme Sikkerhed, som Bien bygger sin Celle. Og ved Opdragelsen er det dette Uvilkaarlige ved Personligheden, der virker afgjörende, og hvor man seer en Flok sunde, livlige Börnenaturer, der synes bestemte til engang til at tage Fat paa Livet med Freidighed og Dyd, der föler man uvilkaarligt en vis Respect og Kjærlighed til Forældrene, der vilde holde Stand mod enhver som helst Klaffer, hvorimod man nödvendigt fatter en vis Mistanke til Forældre, der opdrager lutter sygelig og aandeligt vantrevne Börn om dem, navnlig naar de saa have Munden fuld af Opdragelsesreflexioner. Börnene ere altid de bedste Bevis for Forældrenes Liv, thi selv det skjulteste, det meest Tildækkede i Forældrenes Liv, deres Dygder og Laster; Alt gaaer paa en eller anden Maade igjen i Börnene og straffer eller belönner sig paa dem. Men hvad har nu Lear budt sine Börn? Sit store, fulde Hjerte med dets höie, man kunde sige, kongelige Hu-

mor har han vendt bort fra Verden, saa at det kun sjeldent har slaaet ægte livsfriskt; med Virkeligheden staaer han kun i Forbindelse gjennem Phantasiens blinde Föletraadde og modtager som oftest kun forsaavidt Indtryk af den, som den pirrer eller stöder hans Forfængelighed. Denne har han imidlertid blottet for sine Börn og saa at sige lagt sig phantastisk om dem for at udsuge deres Tilværelse. Han har ikke elsket dem, men kun vist dem Kjærlighed, og den Gjenkjærlighed, Döttrene af Instinct have baaret til ham, har han taget til Indtægt for sin Forfængelighed. Istedetfor at finde sit Livs dybeste Næring deri har han brugt den til Ostentation; han har fordret og forceret den for at nære sin Forfængelighed med den. Og nu er det dog naturligt, at et saadant Forhold maatte fylde Börnene med Had. Hvor man möder et Barns instinctmæssige Fölelse blot med Reflexion eller Tomhed, endsige da med et heelt omvendt Phantasteri, der knækker man Livsroden over og Livet avler kun Raadenhed. Det hörer ethvert Menneske i en hvilkensomhelst Alder og et hvilketsomhelst Forhold til at troe paa sit Instinct og fremfor Alle da Barnet i dets Kjærlighed til Forældrene, men svigter man denne Tro, da indtræder nödvendigvis Hadet, der netop i sit inderste Væsen er en Fornegtelse og Bekjæmpelse af Troen. Goneril og Regan ere ikke ondskabsfulde, men de hade og det er deres Fader, der har udtörret Kjærligheden i dem og indpodet Hadet. Deres Handlinger eller rettere sagt de selv ere ikke til at forsvare hverken for den moralske eller criminelle Domstol, men naturlige ere de. De ere den nödvendige Consequents af en saadan Fader, den Nemesis, der naaer ham, et haardt, men stringent Bevis for Sandheden af den Sætning: »Og jeg vil straffe Fædrenes Misgjerning paa Börnene.»

Fra det Öieblik, denne Situation mellem Lear paa den ene Side og Goneril og Regan paa den anden, hvilket er hele Stykkets Grundsituation, er seet i dens indre nödvendige Sammenhæng, ikke sammenstillet af to vilkaarlige Momenter, men det ene betingende det andet som sin nödvendige Reaction, da indtræder Bevægelsen af sig selv og Tragödien udvikler sit Maal consequent af sig selv. Lear gaaer

tilgrunde, fordi der er noget Usandt i hans eget Liv, der i Tidernes Löb möder ham udenfra som det Onde: hans Börn ere hans Straf. Og Börnenes Liv svinde hen, fordi deres Existentsopgave var at frelse deres Fader, ikke at straffe ham. Staae Börn til Ansvar for Forældrenes Misgjerninger, saa er det naturligvis ogsaa i deres Magt at rense dem. Om denne Grundsituation imidlertid ligger klart fremme i förste Scene eller om man virkelig behöver Hjælpetropper fra det övrige Stykke for at faae den Fat, er ikke let at afgjöre. Erfaringen har rigtignok vist, at næsten alle Læsere af Kong Lear have taget Anstöd af denne Scene, men jeg troer vistnok, at det er tilfældigt og at det maaskee har sin dybere Grund i, at hele Stykket ved den mindste Omtanke har forvirret sig for dem. Shakespeare reflecterer aldrig over sine Charakterer; træffer man en Bemærkning om en Figur i et Stykke i en anden Figurs Mund, da er den altid gjort fra hans — om jeg saa maa sige — bornerte Standpunkt. Men nu er man fra andre Digtere vænnet til at faae en Forbemærkning om det, der skal foregaae, at orienteres saa sagtelig ind i det, og derfor har man Ondt ved at komme med hos Shakespeare, der begynder Handlingen strax fra den förste Replik. Hans Charakterer træde ikke lidt efter lidt frem, som Taagen svinder, de staae der strax og hans Dramer trænge derfor enten til blot at sees fra Scenen eller ogsaa til at læses med en Indledning, en Udvikling af, hvad der sees strax og hvorledes dette er blevet saaledes. Men en saadan Charakterernes Forhistorie forekommer mig ingenlunde — fra Digterens side — at være nödvendigere ved Kong Lear end f. Ex. ved Macbeth og Othello, hvor man dog ikke har taget noget Anstöd. I ethvert Tilfælde er det underligt, at man kan være kommen i Vilderede med Cordelia og den Andeel, hun har i Situationen mellem Lear og hans Döttre, thi den synes mig at ligge klar i hendes förste Replikker. Cordelia er nemlig meget yngre end hendes to Söstre, ikke fordi hun staaer sidst paa Personlisten, heller ikke fordi de ere gifte, hun ikke, men man kan strax föle, at Digteren har tænkt sig hende meget ung. Det er noget Stærkt og Udrundet, noget Storslaaet, jeg kunde sige næsten

Mandhaftigt ved Goneril, der altid lader hende, den höie, svære Quinde gaae foran, men som ogsaa gjör hendes Handlinger noget brutale. Hun ligner Faderen meest og det er til den anden Yderlighed ret charakteristisk — hvilket man imidlertid ikke tör mere end lige netop sige —, at hun er gift med den blide, ædle, men overfor en saadan Quinde og i saadanne Omgivelser svage Albanien. Regan har derimod mere Lighed med Cordelia, det vil sige, som hendes Carricatur; hun er lille og mager, spids i Stemme, kantet i sine Bevægelser, mukköiet, tört lidenskabelig og grusom, men man seer atter her, hvor slaaende Shakespeares Phantasi er: hun er gift med den plumpe Slagter Cornwall. Begge skikkelser kræve imidlertid en tredive til fyrretyve Aar for at blive, som de ere. Cordelia er ikke mere end halvt saa gammel, hvilket navnlig föles af denne Trodsen til det Gode, der er Ungdommens Feil, men da den er en Skjönhedsplet, tillige dens Undskyldning. Hun har meget godt seet Faderens Feil, men hun har ogsaa seet Söstrenes; hun vil undgaae dem og gjöre det bedre, men hun har ikke den modne Alders Besindighed og Besindighedens lægende Kraft. Hun vil ikke mildne Feilene, udslette dem ved at lade dem forsvinde; hun vil rette dem, som man retter en böiet Strikkepind uden at huske, at man saa let frembringer et Knæk til den modsatte Side ovenfor det gamle og derved fordærver det Hele. Det er Taushed med Villie, Trods i hendes Svar til Faderen og det er denne Trods, der rammer hans Hjerte og bringer ham til Raseri. Der er Skyld, men en tvetydig Skyld paa hendes Side og det maatte der jo ogsaa være, ellers blev Forholdet mellem hende og Faderen kun en Sentimentalitet.

Da Udviklingen af denne förste Scene har bragt Talen saa ofte paa hele Dramaets Grundide, kan jeg ikke holde op uden at gjöre en Bemærkning over det andet Pietetsforhold, der behandles i dette Digt, nemlig mellem Gloster og hans to Sönner, Edgar og Edmund. Fortolkerne af Shakespeare have havt megen Uleilighed med denne Sag, thi de have nu engang sat sig i Hovedet, at han ikke maa sees i sit historiske Sammenhæng som Fuldendelsen af en betydlig

forudgaaende dramatisk Udvikling i hans Fædreland; han skal være en guddommelig Aabenbaring tvertimod Historien, og at see en Feil hos ham er en Capitalforbrydelse. At det moderne Drama efter ham i de to hundre Aar, det har arbeidet, skulde være kommet et Haarsbred videre, er utilladeligt. Men dette er nok egentlig slet ikke at forstaae sig paa Shakespeare, thi saa meget er da vist, at det, der beviseligt er blevet hængende ved ham som et Mörke fra den Tid, hvori han fremstod, det lave de om til det Allersublimeste. Skade kun, at det saaledes tillavede intetsteds har hjemme! Saaledes her, thi der er intet Spörgsmaal om, at Forholdet mellem Gloster og hans Sönner, hvor glimrende det end er componeret sammen med Forholdet mellem Lear og hans Döttre, dog kun virker Forstyrrelse og Distraction uden i nogen Henseende at gjöre Anskuelsen af Grundideen klarere og fyldigere. De gamle Historier og Ballader, hvoraf Shakespeare öst til sin Kong Lear, indeholde heller ikke det Mindste om Gloster og hans Sönner; det skal derimod være hentet fra en lille Fortælling, som man kan læse i Karl Simrocks: Quellen des Shakespeare: Der Bastard nach Sidneys Arcadia og som indeholder en Fortælling om Konge i Gallacien, Leonatus. De engelske Dramatikere satte og sætte den Dag idag stor Pris paa at slutte en saa mangfoldig og combineret Handling inde i deres Dramer som muligt uden imidlertid at give sig af med den egentlige Intrigue. Men derved kom de ofte til at bringe meget heterogene Bestanddele sammen, som ikke paa nogen Maade kunde give et fælleds Resultat. Shakespeare, der lærte af sine Forgjængere, gjorde navnlig i sine förste Dramer og fremfor Alt i sine Lystspil det Samme, kun med den Forskjel, at han i Almindelighed undgik Feilen deri; flere endogsaa af hans meest combinerede Dramer bleve Mönstre paa Composition. Men dette er ingenlunde Tilfælde med Kong Lear. Resultatet, Ideen af Forholdet mellem Gloster og hans Sönner er ganske det samme som af Forholdet mellem Lear og hans Döttre, altsaa en overflödig Gjentagelse og skulde en saadan Gjentagelse af Ideen i et Drama have nogen Værd, da matte den være fuldstændig,

det vil sige, de to skildrede Forholde maatte være de eneste, under hvilke Ideen kunde komme frem, altsaa de nödvendige Sider af Sagen. Men dette er ikke Tilfælde, man kunde tænke sig tusinde andre. Ideelt er det derfor ikke muligt at skaffe denne Tilcomponeren nogen Berettigelse og det viser sig da ogsaa heelt ud i det Ydre, hvor jeg ikke kan begribe, at ikke Enhver kan föle Forstyrrelsen ved denne Begyndelse fra to Punkter. Rotscher har sagt, at Shakespeares Drama derved bliver et Billede paa en heel Tidsalder, men det er blot en Floskel, thi det er noget ganske Andet end en Opdyngen af Exempler, der gjör et Digt til et Billede paa en Tidsalder, til Udtryk for en Tidsaand, og Rotscher skulde dog huske paa, at overfor en Tidsalder er to Exempler meget mindre end eet. To har altid noget Fattigt og Tilfældigt ved sig; Eet kan derimod beholde en slaende Kraft i sig.

Runstenen vid Fjuckby i Uppland.

Af Docenten **Carl Säve.**

"Nordens Oldsprog og flere Grene af den nordiske Oldtidsvidenskab vilde upaatvivlelig vinde Oplysninger, som fremtidige Granskere vilde skatte höit, hvis man kunde blive i Stand til at revidere og paa ny udgive de hidtil bekjendte Runindskrifter og föie dertil de ikke saa ganske faa senere opdagede." Uti dessa af Etatsr. Rafn yttrade ord [1]) instämmer utan tvifvel hvarje vän af Nordisk språkforskning och fornkunskap. Men en revision eller återgranskning af alla hittills bekanta Skandinaviska runstenar är en så stor och omfattande sak, att några få enskilde forskares bemödanden till dess genomförande blifva alldeles otillräckliga, om desse också egde nödig kunskap i ämnet och eldades af det varmaste nit. Och då, enligt hvad jag uti en särskild afhandling i denna Tidskrift [2]) sökt visa, förstöringen af runminnesmärkena redan länge fortgått och ännu fortgår på ett högst oroande sätt, åtminstone i Sverige; — så är det så mycket nödvändigare, att kraftiga åtgärder deremot vidtagas, och detta med det allra snaraste. Men om också den enskildes nit icke ensamt kan uträtta något synnerligen stort, så kunde man hoppas så mycket mera, om flere förenade sina krafter, hälst om understöd af det allmänna dervid kunde påräknas.

[1]) Annaler for nord. Oldkynd. og Hist.; Kjöbenh. 1852, s. 301.

[2]) 2:dre årg. 4 häft. ss. 123—140.

Uti den nyss anförda afhandlingen [1]) omnämndes tvänne motioner af Uppsala universitets ombud vid den då församlade Riksdagen, om »ett anslag till uppsökande och aftecknande af i vårt land befintliga runstenar, äfvensom till dessa afteckningars utgifvande, samt om författnings utfärdande till skyddandet af landets fornlemningar.» Bägge dessa förslag blefvo af Riksens Ständer bifallna, och stadnar derföre hvarje fosterlandsvän uti en stor tacksamhetsskuld hos alla de män, genom hvilkes nitfulla bemödande saken fick denna lyckliga utgång. Det ankommer nu på den andra Statsmakten och de män, som med afgörandet ega befattning att ordna och vidare utbilda saken på ett fullt ändamålsenligt sätt, och att såmedelst i detta afseende förvärfva sig lika stor berömmelse som framfarne konungar på sin tid. Sedan det allmänna sålunda visat sig uppfatta sakens vigt, tillkommer det nu de enskilde att förena sina bemödanden till dess vidare befrämjande. För att vinna sammanhållning, och på det att de använda krafterna icke straxt i begynnelsen skola förtröttas under spridda och följdfattiga bemödanden, vore det kanske ändamålsenligast, om alle runkunskapens vänner förenade sig till ett sällskap, med eller utan namn, men med ett endast och allenast till denna sak inskränkt och klart medvetet mål. Danmark eger redan uti sitt K. Nordiska Fornskrift-sällskap en sådan förening, hvilken dock med sina sällspordt rika tillgångar kanske redan tidigare hade kunnat uträtta något mera, särskildt för den Nordiska forn- och runforskningen, om icke dess månge vida spridde och högförnäme medlemmars smak hade manat till en mera vidtgripande och något förströdd verksamhet. Likväl bör det rättvisligen erkännas, att, jämnte de egentligen Isländska urkunderna, äfven andra Nordiska inskrifter numera allt oftare i Sällskapets samlingar blifvit behandlade. Detta sällskap har också uträttat ganska mycket, som städse skall blifva af det största värde för vetenskapen, och det skall efter all sannolikhet äfven allt framgent komma att verka till spridande af en allt noggrannare kännedom om Nordens fornförhållanden. Måtte man blott hos oss följa ett så godt föredöme!

---

[1]) Nord. Univers. Tidskr. 2. 4. s. 138.

Det lär svårligen kunna förnekas, att nutiden i allmänhet icke hyser en så stor vördnad och kärlek för fornminnena som önskligt vore, men detta har utan tvifvel hufvudsakligen sin rot i bristande kunskap om deras vigt och värde för folkmedvetandets stärkande och förädling, och dymedelst för hela vår historiska framtid såsom ett folk. Ty med folkmedvetandet hos ett folk förhåller det sig ungefärligen såsom med dragningskraften och sammanhangskraften hos kropparne: borttag dessa krafter, och de sönderflyta eller söndermyllas och försvinna uti alltet såsom duggtöcken eller stoftmoln. Detta sammanslutande af små och underordnande enskildheter eller individer till allt större och mera öfverordnade, genomgår ju också hela skapelsen. På samma sätt bilda de enskilda menniskorna familjer, familjerna menigheter, och dessa landskap, och landskapen bilda samhällen, riken eller sjelfständiga folk, och folken bilda menskligheten; slutligen bilda kanske flere mensklígheter — — ja, här slutar utsigten för våra skumma blickar. Då man ser denna kedja med sina jämnt vidnande länkar genomgå alla stora förhållanden med nödvändigheten af en naturlag, en verldslag, så kan man icke fatta, huru det kan finnas några anhängare till kosmopolitismen, som vill konstruera menskligheten af likställda och direkte samverkande individer — verlden utaf milliarder lösa sandkorn.

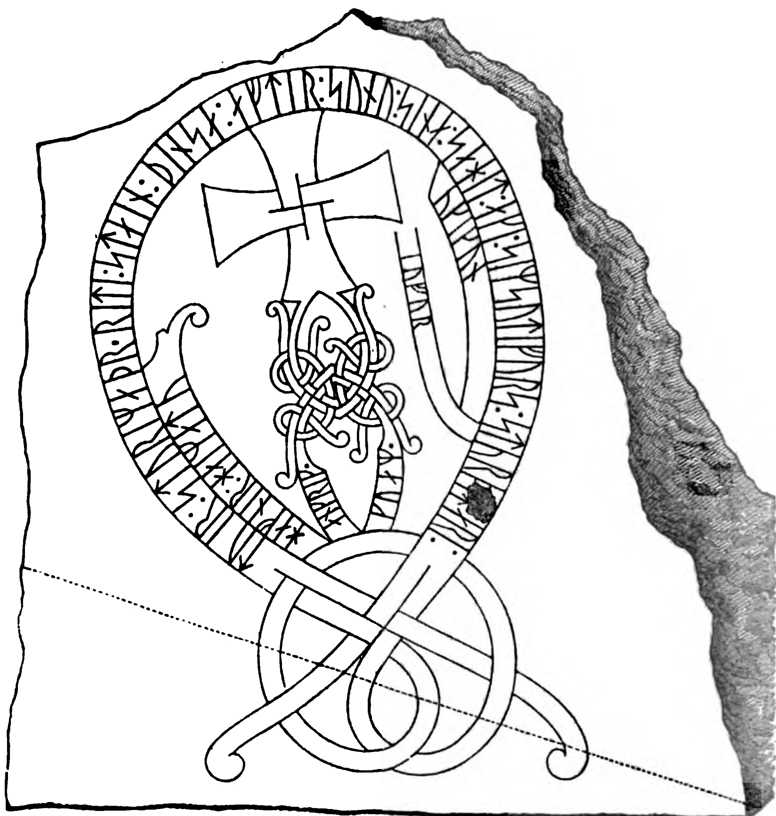
Huru skulle likväl den svalnade kärleken för våra fornminnen kunna upplifvas, om icke kännedomen om dem meddelas och så mycket som möjligt sprides bland allmänheten? Det är derföre som det kan anses åligga hvar och en, hvilkens hog och arbeten äro riktade åt detta håll, att vid passande tillfällen meddela det, som han håller före kunna bidraga till att utbreda kunskap om saken och för henne väcka ett varmare deltagande.

Bland de fornminnen, som i högre grad än de flesta andra förtjena att kännas, äro utan tvifvel våre runstenar, då de genom sina inskrifter tala till oss på våra förfäders språk eller liksom med deras egen lefvande tunga. De äro röster, som utur kanske tusenåriga grafvar skola tala till ättlingarne så länge stenarne skyddas af de högre och icke våldföras af

de lägre, eller rent af grusas af okunnigheten eller råheten. Första vilkoret för en verklig kännedom om runminnesmärkena och en derifrån utgående nitälskan för deras fredande, moste dock vara att man får reda på, hvad de verkeligen innehålla; med ett ord: man behöfver en ofelbart pålitlig läsning och framställning af inskrifterna. Att de äldre läsningarna i allmänhet icke uppfylla detta vilkor, har länge varit erkändt, och alle runstenar böra derföre återgranskas och omläsas. Men det kan icke nog ofta och allvarligt upprepas, att detta moste ske snart, på det att icke den alltjämnt fortgående förstörelsen må medhinna att göra ända på allt för många af dem. Denna nygranskning af runstenarne kan verkställas på flere sätt, antingen genom vetenskapligt bildade runkännare sjelfve, eller ock genom mindre kunnige personer, som arbeta efter de förres särskildt för hvarje gång gifna anvisning. I nödfall får man naturligtvis åtnöja sig med detta senare sätt, då något alltid är bättre än intet; men i allmänhet torde väl otvifvelaktigt det förra sättet böra föredragas. Det är nämnligen tydligt, att en noggrann granskare, men som är utan egentlig sakkunskap, möjligen kan lyckas att med tillräcklig trohet återgifva en inskrift, som icke lider af särdeles stor otydlighet; isynnerhet om det icke är fråga om annat, än att jämnföra, huruvida en äldre afritning är riktig och fullt öfverensstämmande med föremålet eller ej. Det blifver för honom redan vida svårare, om inskriften är nött och bristfällig; men det kan dock åtminstone till en viss grad lyckas, om man gifver honom ytterst noggranna anvisningar på de ställen, som företrädesvis böra undersökas, hälst om han tillika erhåller en och annan vink, om hvad som sannolikt kan väntas böra stå der. Deremot kan man vara temmeligen säker på, att 9 af 10 bland detta slags granskare skola komma illa ifrån saken, ifall det förhåller sig så, att något ord i den äldre läsningen, som hittills ansetts rätt och riktigt läst och som äfven på sitt sätt gifver en antaglig mening, likväl är orätt läst, och att der står ett helt annat ord, hvilket ingen förut anat eller ens kunnat ana. Är förhållandet sådant, så moste gissningarna, angående hvad som ursprungligen stått på det

svårläsliga stället, blifva helt andra, gå åt ett helt annat håll. Den, som enligt en annans anvisning skall verkställa granskningen af en inskrift, blifver ju alldeles missledd och kan aldrig träffa på det rätta, om anvisningarna gifvas under den falska förutsättningen, att allt det, hvilket uppgifvits såsom fullt tydligt, icke är i behof af någon vidare undersökning och rättelse.

För att upplysa detta med ett exempel, och tillika för att angifva den rätta läsningen af en märkelig, men förut dels oriktigt läst och dels till meningen svårfattlig runinskrift, meddelas här följande om runstenen vid Fjuckby.

Fjuckby-runstenen står en och en fjärdedels mil från Uppsala, alldeles invid byvägen, som går mellan de nu spridda gårdarna uti den för icke länge sedan utskiftade Fjuckby by i Årntuna socken af Norunda härad, och sålunda midt i Uppsvearnes äldsta odalbygd. Han är af grofkornig och hård, gråaktig granit. Den lodräta höjden ofvan jord var fordom, enligt *Bautil*, omkring 5⅞ Sv. fot och bredden vid marken omkring 5⅓ fot. Nu har han sunkit så djupt ned i jorden, att lodräta höjden icke är mera än 4½ fot, med en bredd nedantill af 5½ fot; tjockleken är upptill 1 fot och vid marken 2 fot [1]). Sjunkningen är starkast åt venster, hvilket synes af den streckade linien på närstående figur. Stenen har nu äfven fått en starkt framåt lutande ställning; hvilket försvårar läsningen af inskriftens nedre delar, hälst då en annan större jordfast sten ligger tätt framföre honom. Inskriftssidan är alldeles jämn och synes vara släthuggen, under det att baksidan och kanterna hafva qvar sin urtida skroflighet. Inskriften genomlöper först en något aflång bandögla och fortsättes sedan med 5 smärre runrader af olika längd. Slingorna på runstenen hafva onekligen ett visst ormlikt utseende, men det oaktadt förekommer icke någon liknelse till hufvud eller stjert. Den stora hufvudslingan (hvilkens bredd vexlar från 3¼ till 3¾ tum) delar sig nedantill i tvänne smalare slingor, hvilka äro slängda i form af en kringla. Midt på stenen synes en valknut, särdeles konstrikt lagd af 6 hästskoliknande bogar och småslingor, till hvilken något motsvarigt knappast tör kunna uppletas på någon annan runsten. Öfver denna valknut synes ett enkelt

[1]) För att kunna få rum med figuren, utan att göra henne allt för liten, har ett trekantigt stycke blifvit uteslutet af den skuggade kantsidan till höger. Den felande trekantens rätta form fås, om man, med den på figuren antydda skugglinien såsom bas (dess längd är lika med afståndet från foten af runan ᛋ i ordet ᛋᛏᛅᛁᚾ och till foten af run. ᚾ i ᛋᛁᚾᛅ), uppritar en triangel, hvilkens venstra och längre sida är lika med afståndet från foten af runan ᛅ i ᛅᚠᛏᛁᚱ till runan ᚠ i ᛅᚠᛁ, och hvilkens högra och kortare sida är lika med afståndet från samma utgångspunkt till foten af run. ᛁ i ᛋᛁᚾᛅ. Denna sistnämnda sida slår då in med den skuggade kantsidans jordlinie.

kors, hvilkets armar vidgas utåt. Detta kors är 16 Sv. tum högt och 16½ tum bredt. Det hela har ett ganska prydligt utseende, och det är klart, att mycken omsorg blifvit nedlagd på detta minnesmärke, så att det väl kunnat anstå så vidfarne höfdingasöner, som här omtalas. Korsets dervaro borgar naturligtvis för, att inskriften tillhör den kristna tiden; men lika säkert bevisar det ovanligt rena språket, att hon är jämnförelsevis mycket gammal, riktigt forn, och att hon säkerligen uppstiger till kristendomens första åldrar. Såsom fornbruk i skrifsättet kunna anföras rotljudens och kausaländelsernas fulltonighet och fornrenhet, tveljuds närvaro och frånvaron af stungna runor, hvilka omständigheter otvifvelaktigt vittna om hög ålder. Anmärkningsvärdt är äfven, att hvarken runan ᚭ *(o)* eller ᛦ (stupmaþr, slut-*r*), någon enda gång synes till i hela inskriften. Om detta äfven utgör ett kännetecken på högre ålder, vågar jag ännu icke bestämdt afgöra, men jag är starkt böjd för detta antagande [1]). I begynnelsen äro alla orden åtskilda medelst enkla eller dubbla prickar, men sedan stå 2 till 3 ord här och der oåtskilda tillsammans. Äfven kan anmärkas, att man på denna runsten icke, såsom eljest ofta varit fallet, skytt att rista samma runa 2 gångor, när 2 efterföljande ord sluta och börja med samma runa; detta inträffar här 3 gångor.

För bättre jämnförelses skull skall jag först anföra den äldre läsningen och derefter min egen.

I. Inskriften efter den äldre läsningen af Peringskiöld på 1690-talet, enligt Bautil 498, aftryckt i Liljegrens Runurkunder 220 [2]):

1. Bautil. ᛏᚢᛁᚱ . ᛋᛏᚢᚱᛁᛘᛆᚦᚱ . ᚱᛁᛏᛁ : ᛋᛏᛆᛁᚿ : ᚦᛁᚿᛋᛆ : ᛆᚠᛏᛁᚱ : ᛋᚢᚿᚢᛋᛁᚿᛆ : ᛋᛆᚼᛁᛏ : ᛆᚴᛁ : ᛋᛁᛘᛋᚢᛏᛁᚠᚢᚱᛋ : ᛋᛏᚢᚱᚦᛁ : ᚼᛆᚱᛁ ‖ ᚴᚢᛆᛘ . ‖ ᛆᚿᚴᚱᛁᚴ : ‖ ᚼᛆᚠᚿᛁᚱ : ᚼᛆᚢᛆᛏᚢ : ‖ ᛁᚢᚠᚢᚱ ‖ ᚢᚴᛁᚴᚢ

2. Liljegren. — Tuir . sturimaþr . riti : stain : þinsa: aftir . sunu . sina : sa hit : Aki : sim suti furs : sturþi : har i

---

1) Bland de staflösa Helsingerunorna förekommer väl ᛦ (:), men aldrig något *o*, ᚭ.

2) Öfverensstämmelsen är fullkomlig, utom att Bautils ᛁᚢᚠᚢᚱ af Liljegr. skrifves *Jofur*, hvilket troligen blott är tryckfel.

kvam an Krik . haf . nir ha*v*atu : (På särskilda rader:) Jofur uk Ikv*ar*.

Liljegrens delning af orden är förvillande, t. ex. att han delar *har i* och *haf. nir* (i mitt exemplar af Bautil finnes här ingen mellanpunkt, liksom ej i verkligheten), hvilket, innan jag sett stenen, förledde mig att läsa: *an Krikhaf nir havatu.* Osäkrare kan vara, om delningen *sim suti* är den rätta eller icke; men det är omöjligt att begripa, hvarföre han delar *har i* i två ord, då det likväl icke kan vara något annat än *hari*, dat. sg., styrdt af *sturþi.* Det, som orsakar den största förvillelsen, är att Bautil gifver det snedband, på hvilket ordet ᛁᚢᚠᚢᚱ står, en oriktig ställning. Han låter det nämnligen utgå från högra korsarmens tvärsida och något svängdt och snedt nedgå och sluta vid foten af runorna ᛋᚢ uti orden ᛋᛁᛘᛋᚢᛏᛁ. I stället börjar det något litet lägre och midt under samme korsarms nedre hörn, går först nästan lodrätt ned, kröker sig derpå åt höger och slutar vida djupare ned, nämnligen vid foten af runorna ᛋᛏᚢ uti ordet ᛋᛏᚢᚱᚦᛁ. Det är väl också snarlikheten mellan ᛋᚢᛏ och ᛋᛏᚢ, som vållat felritningen. När man nu icke vet af någon annan snedbandets riktning än den i Bautil, så är det ganska förlåtligt, om man alldeles icke hittar på att ställa ordet *Jufur* på dess rätta plats. Men derförutan blifver hela inskriftens mening en helt annan, som dessutom knappt kan förstås. Det säges nämnligen först, att en fader reste stenen åt sina söner, men sedan, tvärt emot allt runstens-bruk, nämnes icke mer än den ene, Åke. Om honom förtäljes vidare det orimliga, att han först förgicks och derpå styrde hären och kom till Grekland: och detta blifver ännu besattare, om man läser slutorden, icke såsom *havatu*, utan såsom *haimatu. Kvam an Krik haf* låter väl säga sig; men så mycket obegripligare blifva slutorden (i den egentliga inskriften) *nir havatu.* Man hittar svårligen på något bättre, än att antaga *nir* för Isl. *nær*, nära, och *havatu* för dat. sg. utaf någon nära nog liktydig feminin biform till det isl. *hávaði*, m., af hvilkets många i Björn Halldorsons Lexicon angifna betydelser [högröstadt tal, larm, gny (stridsgny: der det går högt, oroligt till, af *hár* och *vaða)*, skald.

hafvet (som går högt)] väl någon kunde hårdragas dit; såvida det icke rent af kunde vara namnet på någon ort.

Men nu står der icke: *kuam an Krik . haf . nir havatu;* utan i stället: *kuam . an Krik . hafnir : haimatu*, hvilket gifver en helt annan mening. Ännu lättare vardt det dessutom att rätt uppfatta hela inskriften, sedan jag upptäckt, att anslutnings-punkten för snedbandet med *Jufur* på inträffade just vid början af ordet *sturþi;* ty dymedelst fördes jag snart på den tanken, att den andre sonens namn just var *Jufur*, men som det af runristaren blifvit öfverhoppadt, så nödgades han efteråt tillrista det vid sidan på ett särskildt snedband, hvilkets sidolinier blefvo ledda just till den punkt, der det borde hafva stått — alldeles såsom man än i dag medelst en svänglinie utmärker den plats, som ett först utlemnadt, men sedan öfverskrifvet ord bör intaga. Slutorden moste äfven till följe häraf få ett något förändradt innehåll, än de kunde få enligt den Liljegrenska läsningen: *Jofur*, eller rättare *Jufur uk Ikvar* (de två sista runorna äro gissade); emedan då nödvändigt moste förutsättas en oläslig eller ännu oläst fortsättning af inskriften såsom *hiaku runir* eller något dylikt. Då de runor, som stå på den inre runbogen åt höger, äro mycket otydliga, så är det också ganska möjligt, ja t. o. m. troligt, att der stått något mera, hvilket man kanske framdeles kan få reda på under gynsammare granskningsförhållanden; ja, det är möjligt, att runraden kan hafva fortsatts ända ned till vinkeln mellan orden *hari* och *kuam*. Mig lyckades det endast att med någon säkerhet läsa en enda runa (ᛅ) näst efter runan ᚢ, som förut utgjorde den sista läsliga i hela inskriften. Deremot har jag icke med visshet sett de 4 första mynderna i ordet ᛁᚢᚠᚢᚱ, ej häller de 2 mellersta (ᛁᚠ) uti orden ᚢᚠᛁᚠᚢᛅ; och derföre har jag på figuren framställt dem prickade.

II. Inskriften efter den nyaste läsningen, grundad på en tre gånger förnyad granskning: d. 13 Juli och 4 Sept. 1856 och d. 1 Juli 1858. — Sedan namnet *Jufur* blifvit insatt på sitt rätta ställe, läser jag och delar orden sålunda:

ᛏᚢᛁᚱ : ᚼᛏᚢᚱᛁᛉᛅᚦᚱ . ᚱᛁᛏᛁ : ᚼᛏᛅᛁᚴ : ᚦᛁᚴᚼᛅ : ᛅᚠᛏᛁᚱ :
ᚼᚢᛅᚢ : ᚼᛁᛅᛅ : ᚼᛅᛡᛁᛏ : ᛅᚠᛁ : ᚼᛁᛉᚼᚢᛏᛁᚠᚢᚱᚼ : ᛁᚢᚠᚢᚱ :

ᛋᛏᚢᚱᚦᛁᚼᛆᚱᛁ : || ᚴᚢᛆᛘ. || ᛆᚿᚴᚱᛁᚴ. || ᚼᛆᚠᚿᛁᚱ : ᚼᛆᛁᛘᛆᛏᚢ || ᚢᚴᛁᚴᚢᛆ. . . .

Tuir sturimaþr riti stain þinsa aftir sunu sina; sa hit Aki, sims uti furs. Jufur sturþi hari, kuam an Krik-hafnir, haima tu. Uk Ikua(r). . . .

Isl. *Dýir* l. *Tolir stýrimaðr reit stein þenna eftir sunu sína; sá hét Aki, sem's úti fórst, Jöfurr stýrði her(i), kom á Grik-hafnir, haima dó. Hjó Yngvarr. . . .*

D. ä. Dyer el. Toler styrman ritade denna sten efter sina söner; han het Åke, som förgicks ute, (men) Jafur styrde härflocken, framkom till Greklands-hamnar (och) dog hemma. Ingvar högg (runorna).

Tuir m., är ett förut okändt Nordiskt namn, hvilket skulle kunna höra till samma stam som Isl. *týa* (ipf. *týða)*, gagna, förslå, hjelpa; jf. *henni týði ekki at biðia*, Har. Hårf. Sag. k. 24, Sv. dial. *ty (tydde)*. *Tuir* kunde då betyda en hjelpare. Men man kan med lika rätt låta det motsvaras af ett Isl. *Dýir* (en, som skakar, slår, hugger, fäktar?), af *dýia (dúða)*, skaka (slå?). Det är likväl möjligt, att der ursprungligen kan hafva stått ett helt annat namn än detta hittills så obekanta och svårförklarliga *Duir* eller *Tuir*. Afståndet mellan de två mellersta runorna ᚢ och ᛁ är nämnligen något bredare, än som i denna inskrift föröfrigt är vanligt mellan två till ett och samme ord hörande runor, ehuru det likväl icke just är så bredt som det borde. Det är derföre icke omöjligt, att der verkeligen har funnits en för mig dock nu alldeles oläslig runa, särdeles om det varit en smalare mynd, såsom t. ex. ett ᚴ, ᛘ eller kanske ᛚ. Sådana namn som ᛏᚢᚴᛁᚱ eller ᛏᚢᛘᛁᚱ äro icke otänkbara, då man såväl eger *Tuki* (Lilj. 469, 667, 882, m. fl., Isl. *Tóki)* som *Tumir* och *Tumi* (Lilj. 1141, 1264, 1428, m. fl., Isl. *Tumi)*; de sista likväl icke på någon runsten i Svithjod. Antagligare blifver då formen ᛏᚢᛚᛁᚱ, *Tulir*, både derföre att mynden ᛚ är den smalaste runkonsonanten och således lättast kan få rum, samt derföre, att ett slikt namn förut på runstenar finnes, nämnligen *Tulir* m., Lilj. 1400, *Tuli* acc., L. 600, och *Tolir* L. 333, 1618, *Toli* acc., L. 296. Derjämnte finnes *Tula* f., L. 456, 927, m. fl. Detta ords forn-

betydelse känner jag ej: möjligen kan det vara beslägtadt med Isl. *tól* n., redskap, eller kanske med *túli* m., stör, påk, hvaraf *túlaligr*, plump, grof (Björn Hald. Lex.). I betraktande häraf håller jag det för ganska troligt, att en förnyad granskning skall lyckas att upptäckas, att der verkeligen står ᛏᚢᛚᛁᚱ.

sturimaþr m., eg. styrman, men i forntiden hade det betydelsen af skeppsstyrare, skeppshöfdinge, såsom alltid i Landskapslagarne, se Uppl.L och Hels.L. *styriman*, Vestm. L. *styremaþer*. Ordet finnes på flere runstenar, såsom *sturimatr* (för *-mantr*, jf. *mantr Svins*, L. 1527) nom. (Slesvig) L. 1548, *stura mons* gen. (Uppland) L. 292, och *sturman* acc. (Södermanland) L. 893.

riti ipf. af *rita*, rita, rista. Imperfektets vanliga runform är *rit*, en försvagad form för den äldsta *rait*, som motsvarar den äldsta Isl. *reit*. Det är väl på grund häraf som det antages uti Rafns Runeindskrift i Piræus (ss. 159, 160, 249), att ipf. *riti* (L. 476) blott är ett ristfel för *rit*; men då detta *riti* läses åtminstone på 10 särskilda runstenar, nämnligen här L. 220, 476, 523, 1064, 1075, 1076, 1111, 1138 och 2031, samt 269 *(hriti)*, så torde man icke hafva någon rätt till slik ändring, äfven om också icke Isländskan, jämnte *reit* och *ritaða* (denna form, *ritiþu* pl., läses dock en enda gång på en Vestgöta-sten, L. 1391), skulle hafva bibehållit formen *ritta*, all den stund denna icke är oantagligare än det Nyisl. *rýta*, *rýtta*,. i st. f. det fornaste *rióta*, *raut*, Dal. *rióta*, *rót*, Gotl. *rauta*, *raut*, ryta, röt, m. fl. dyl.

stain þinsa aftir, Isl. *stein þenna eftir*, äro på runstenar vanliga.

sunu, är den fornrenaste Nordiska acc. pl. af *sunr*, men denna form tyckes under runstenstiden hafva börjat försvagas till den yngre *suni*, hvilken sista träffas ungefärligen lika ofta som den förre. Såsom ett bevis på, huru länge en och annan fornform stundom kan qvarlefva på folkets läppar, kan anföras, att här uti Uppsala-egnden, samt vester och norr ut genom Roslagen och in i Gestrikland, detta ords plur. uttalas s y n j e r, hvilken form går så långt bakom äfven den fornaste Nordiska tungans *synir*, att den närmar

sig Gotiskans pl. *sunjus*. Denne ännu lefvande pl. synjer gör det också temmeligen sannolikt, att Runstenarnes pl. *sunir* och *synir* har uttalats såsom *sunjir* och *synjir*, ja, hvarföre icke då äfven Landskapslagarnes och i äldsta tiden sjelfva Isländskans *synir* likaledes såsom *synjir*, likasom Isl. *vili* (vilje, nu vilja) utan tvifvel då let som *vilji*.

sa nom. sg. m. af pron. pers. och demonstr., han, den. Denna fornform ses icke sällan på runstenar, särdeles i förening med den relativa partikeln *is*, *es*, *ir*, *ar* (*'s*, *'r*) såsom *sa's*, *sa'r*, men den höll dock redan under runtiden på att dö ut. Det är också endast i Vestgöta-Lagen, den äldsta af våra landskapslagar, som man ännu finner *sa*, *su*, men i alla yngre hafva dessa former blifvit utträngda af det nyare *þæn* m., *þe* l. *þön* f., Gotl. Lag, *þan(n)*, *þaun*. Fem. *su*, den, hon, hvilken förut endast blifvit läst å en Norsk runsten, har nu äfven blifvit funnet i Östergötland; — jf. den äfven i öfrigt till innehållet ovanliga och märkeliga inskriften N:o 58 uti DYBECKS Svenska Run-urkunder: *Hakun karþi bru þisa*, *ian su skal haita Kuna(r)s bru; ian sar var sun Hakunar*.

hit ipf., het, af *haita*, heta; formen *hit* är den vanliga såväl på runstenar som i Gotl. Lagen; men inf. *haita* har icke blifvit läst på någon runsten, förrän på den nyss ofvan anförde N:o 58 uti DYBECKS Run-urkunder. Pres. *haitir* läses dock en gång L. 1594.

Aki m., Isl. *Aki*, Åke (den ene sonens namn), är ganska vanligt, såväl på runstenar och i sagoskrifter, som än i dag öfver hela Norden; likväl synes det fordom mest hafva varit i bruk i Danmark och Sverige, föga i Norge och på Island. — Härefter följa tre sammanristade ord, utan några åtskiljande prickar, om hvilkas rätta afdelande i ord mycken fråga kan uppstå, nämnligen:

simsutifurs. Då slutstafvelsen *furs* utan fråga är ett ord för sig, så afsöndra vi till en början detta, för att odeladt fästa uppmärksamheten vid de 2 eller 3 första orden: *simsuti*. Svårigheten ligger likväl icke uti att hitta på ett sätt, på hvilket de kunna öfversättas, utan fast mera uti valet mellan de helt olika, men dock ganska antagliga be-

tydelser, som de kunna få, allt efter som man afskiljer dem från hvarandra på olika ställen. Vid första påseendet blifver det nämnligen en lika god mening, om man tager dem uti *sim suti*, såsom LILJEGREN och, såvidt jag vet, alle andre tolkare gjort, som om man åtskiljer uti *sims uti*, hvilket sista jag anser böra föredragas. De bägge möjligheterna förtjena derföre att pröfvas. *Sim* pron. relat. indecl., som, Isl. *sem*, Run. *sim* L. 1374, *sem* L. 1779, eller oftast *sum* L. 50, 101, 235, 570, 692, 1710, m. fl. *Suti* kan, om meningen så fordrar, med full rätt anses stå för *sunti* dat. sg. n. (styrdt af den utelemnade prep. *i*), då *n* ofta uteslutes, särdeles framför *t* (eller *d*), t. ex. *i Kalmarna-sutum* (för *-suntum*) dat. pl. L. 968, men *a sunti* dat. sg. L. 310, ofta *at*, *ot* för *ant*, *Anutr*, *Auntr*, ja *Outr* för *Anuntr* L. 28, 1079, 819, *sutir* L. 485 för *suntir* pl., synder, *Iklats* L. 184, för *Inklants*, m. fl. liknande. *Sa hit Aki sim* (*i*) *su(n)ti furs*, gifver då den alldeles oklanderliga meningen: han het Åke, som förgicks i sundet, Isl. *sá hét Aki sem* (*í*) *sundi fórst* [1]). Då här är fråga om en Greklandsfarare, så skulle med detta Sund icke gerna kunna syftas på något annat, än på *Eyrar-sund*, Öresund, eller på *Niörva-sund*, Gibraltars sund. Det, som vid denna förklaring dock väcker största betänkligheten, är att prep. *i* är utelemnad, samt att der endast står sundet rätt och slätt, utan bestämdt utsatt namn, hvilket icke riktigt stämmer med fornbruket. Jag föredrager derföre att dela orden uti: *sim's uti furs*, Isl. *sem* (eg. *sem er*) *úti fórst*, som förgicks ute, omkom borta, under färden. Största svårigheten ligger utan tvifvel i bruket af en slik dubbelform som *sim's*, egentligen *sim is*, Isl. *sem es* l. *er*, då de uti det äldre språket bägge äro liktydiga och nästan lika brukbara relativa pronomina, eller partiklar, om man så vill. Man kunde också draga i betänkande att göra ett så dristigt antagande — huru starkt än allt öfrigt manade dertill — såvida icke en fullt motsvarig, eller åtminstone ganska nära liknande sammanställ-

---

[1]) Uti *Dieterichs* Runen-wörterbuch öfversättes *sim suti furs* med: Der südlich umkam, hvilket grundar sig på en förvexling af *t* och *þ*, d. v. s. att *suti* tages för *suþri*.

ning af tvänne relativa funnes i sjelfva Sæmunds Edda, nämnligen uti *Atla-mál* 103 eller slutstrofen:

Sæll er hverr síðan,	Säll är hvar man sedan,
er slíkt getr fæða	som slikt barn
jóð at afreki,	till storverk föder,
sem's [1]) *ól Gjúki.*	som Gjuke aflade.

Med sådan hemul lär denna tolkning kunna vågas, om äfven en dylik sammanställning icke skulle återfinnas på flere än detta enda ställe i våra fornskrifter. På detta sätt framträder också ännu skarpare olikheten emellan de båda vikingarnes öden. Troligtvis var Åke den äldste, efter han nämnes först, och det var derföre troligen också han, som vid utfärden styrde mannaflocken och skeppet; men han förfors eller förgicks ute, hvarmed här väl icke kan menas att han föll i strid, hvilket plägar uttryckas med *fial* eller *fil*, föll, eller *varþ tribin*, vardt dräpen, utan att han genom någon olyckhändelse förgicks, t. ex. drunknade, och således aldrig återvände. Derpå mottog den yngre brodern Jafur härstyrelsen, fortsatte färden, uppnådde togets mål, Grekland, besökte flere af dess hamnar, återvände ändteligen storfräjdad och, i motsats mot brodern, dog hemma.

uti adv., ute. Med ett å några runstenar förekommande *uti*, L. 324, 469 och 729, kan antingen menas *uti* eller också *uti i;* men på L. 802 synes det vara adv., och L. 509 har det för visso.

furs ipf. pass. eller reflex., af *faras*, Isl. *farast*, förfaras, förgås, omkomma. Ordet förekommer några gångor i denna betydelse, t. ex. L. 469, 509, 1094, oftare *fur* eller *for* ipf. act., for, L. 206, 1049, 47, 101, m. fl., likaledes inf. *fara* L. 329, 608. — Härefter bör man, enligt min öfvertygelse, taga det vid första ristningen bortglömda namnet på den andre sonen:

Iufur m., Isl. *Jöfurr*, hvilket är den yngsta omljudna formen af det äldre *Iafur*, som åter är en ljudbruten form

[1]) Öfverensstämmelsen blifver dock icke alldeles fullkomlig, om man öfversätter Atla-måls ord: *sem's ól Gjúki* med: som det Gjuke aflade; men sammangjutningen af de båda relativerna står likväl alltid qvar.

af den fornaste Nordiska *Ifur*. Isynnerhet de två första formerna läsas ofta på runstenar, både såsom enkla och sammansatta: *Jafur* L. 117, *Jufur* 115, m. fl., *Jofur* L. 216, *Jafur-*, *Jufur-fast*, *-fost* f., m. fl. Det obrutna *Ifur* förekommer blott en gång, nämnligen uti *Ifurfast* L. 92. Ordet *Ifur*, *Jöfurr*, betydde under vår forntid stridsman, hjelte, konung; men ursprungligen egde det betydelsen vildgalt, och det är samma ord som Angelsax. *eofor*, (hvaraf *Eofor-wic*, galtby, York) Fornhögtysk. *ebur* (hvaraf *Eburo-dunum*, Yverdon), T. *eber*, Lat. *aper;* alla med bortkastadt *k*, jf. Gr. *κάπρος*, liksom Lat. *amo* af Sanskr. *kâmajâmi*, jf. isl. *gaman*, gamman, och Isl. *api* m., apa, Sanskr. *kapis*.

sturþi ipf. styrde, och *hari* dat. sg. af en nom. *har* m., utan omljud likasom Got. *harjis*, Isl. *her'r*, här, härflock.

kuam ipf., kom; förekommer äfven förut endast i ipf. t. ex. sg. *kuam* L. 2009, 2010, *kam* och pl. *kamu* 2011, fornformen *kvam* förnimmes ännu någon gång på Gotland, der den dock lefver med svagt lif, liksom ipf. *svav*, sof.

an: Detta ord kan icke vara något annat, än den prep., som eljest städse på runstenar skrifves *a*, eller någon gång *o* (L. 303, 520, m. fl.), å, på, då våre förfäder ömsom nyttjade prepositionerna *á*, *í* (med acc.) och *til*, för att uttrycka rörelse till, der vi nästan beständigt moste bruka den sistnämnda. Det slutande *n* väcker likväl med skäl tvifvel om ett sådant antagandes riktighet. Den Nord. prep. *a*, å, sedermera på (af upp-å), har i den fornaste Germaniska tiden hetat *ana* (Got. och Fornhögt.) och heter ännu på T. *an*, E. *on*. Detta *n*, som de Hög- och Låg-tyska, samt äfven ofta de Engelska dialekterna bibehållit, har det Nord. språket redan före häfdatiden bortkastat, likasom alla dylika slut-*n* (såvida de icke skyddats af något då ännu qvarvarande ytterligare ljud), samt äfven en mängd *n* med följande konsonant inuti orden, och hvarvid då den föregående vokalen ofta blifvit förlängd eller fått ett grumligt eller förändradt ljud. Exemplen häruppå äro talrika. Se här några: *an*, *on*, Isl. *á*, å (på), *in*, Isl. *í*, i, *un-* *on-*(privat.), Isl. *ú-*, *ó-*, o-, *Ans*, Isl. *ás*, Ås (As, gud), ås, bjälke, T. *gans*, Isl. *gás*, gås, Got *bansts*,

m., Isl. *bás* m., bås n. (af binda), Got. *anst*, Isl. *ást* [1]), kärlek, hvilkets *n* återfinnes uti unna (Isl. *unna*, pres. *ann)*, gunst, D. *ynde;* Got., Fornhögt. *funs*, Isl., A. Sax. *fús*, begärlig, (fram-)fus, hvaraf *Adal-funs*, Alfons och Isl. *Víg-fús*, m. fl. andra af samma slag. Då nu detta *an*, som sagdt är, icke kan vara något annat än prep. *a*, men det faller sig svårt att antaga det qvarsittande *n* såsom grundadt på något då ännu lefvande bruk af denna eljest utaf all Nordisk tunga för så länge sedan bortkastade slutkonsonant, så vore det kanske det säkraste att antaga detta *n* ditkommet såsom en missristning, och att således helt enkelt förbigå eller utesluta det. Det är likväl en hufvudregel vid all skrifttolkning att fara varligt med den skrifna bokstafven, att icke tanklöst utmönstra något, som kan hafva skäl för sig. Jag tror också, att detta *n* på den tiden, d. v. s. vid eller något efter kristendomens första predikande för Svearne, kan hafva lefvat på folkets läppar, om det också då höll på att bortglömmas. Mitt skäl är, att våra äldsta skrifter, såväl runstenar som landskapslagar, stundom här och der visa oss fornbruk af så hög ålder, att vi skulle hafva svårt att antaga dem såsom grundade på verkliga förhållanden, om de icke stöddes af så mycken sannolikhet, att vi omöjligen kunna förkasta dem. Jag vill bara exempelvis påminna om den svaga feminin-deklinationens genitiv-ändelse *ur*, hvilken är den regelmässiga i Gutniskan (Forn-Gotländskan) och der tyckes hafva gällt ända ned i 15:de århundradet. Man finner nämnligen städse i Guta-lag dessa gen. sing. *kristnur*, *kunur*, *star-þufur* m. fl., der Fornnordiska språket föröfrigt icke vet af någon annan form än *kirkiu*, *konu*, *star-þúfu;* ja, äfven å en Gotl. runsten, L. 2012, läses: *þeta iar vitni kirkiur presta ok sokna manna* etc. Denna inskrift är trol. ej äldre än år 1400, kanske vida yngre [2]). Men denna urål-

[1]) Härutaf har den äldre Svenska vitterheten bildat sin **Astrild** — en riktig vildskifting! — på samma gång som hon förvandlade Jupiter till en vildgalt: **Jofur**. Jf. min öfvers. af Yngl. Sagan, s. 15.

[2]) Ja, denna ändelse på *-ur* lefver ännu i denna stund på Gotland i vissa sammansättningar, t. ex. *krakur-ägg*, kråk-ägg, Isl. *kráku-*

driga ändelse träffas äfven några gångor på runstenar i sjelfva Uppland, t. ex. L. 71, der en *Hulmkair* kallas *boanta Ikur*, Ingas bonde eller man, och L. 2011, der man läser: Dessa märken äro gjorda *iftr suni Ikur*, efter Ingas söner, samt i Gestrikland L. 1054: *Anuntr sun Runur*, Anund Runas son, och sluteligen i Södermanland, L. 871: *kunur koþrar*, Isl. *konu góðrar*, den goda hustruns. På den tiden förekommo alltså ännu gen. sg. och nom. pl. med alldeles lika ändelse. Detta bruk afviker visserligen helt och hållet från Isländskan, der gen. sg. var och är *-u* och nom. pl. *-ur*; men att det icke desto mindre en gång måtte hafva gällt inom hela vår språkstam, derföre borgar förhållandet i Gotiskan, der äfven bägge dessa kasus ändades alldeles lika, nämnligen på *-ôns*, således: *kvinôns* (l. *qinôns)*, både qvinnas och qvinnor. Andra ännu på runstenar bibehållna former, som starkare än äfven de äldsta Isländska påminna om ett äldre språktillstånd, äro sådana imperfekter som *hiak* (L. 132, 159, 170) eller *iak* (L. 370, 474, 652) af *hakva*, hugga, *fial* (L. 803) af *fala*, falla, Isl. *fèll*, *liat* (L. 1781) af *lata*, låta, *biuk* (L. 415) af *(bukva?)* bygga; *kvino* nom. sg., L. 242, är visserligen alldeles lika med Got. *kvinô*, men det kan möjligen stå för *kvina*, d. ä. *kvinna*, qvinna. Men det, som kanske mest af allt talar för, att formen för prep. *an* verkeligen bär vittne om då ännu lefvande språkbruk, är att det namn, som på Isl. ljuder såsom *Ofeigr* (d. ä. en, som icke snart skall dö, som genom sin tapperhet håller döden från sig, af *o*-privativum och *feigr*, som snart skall dö) och på runstenarne oftast skrifves *Ufaikr*, *Ofaigr*, *Ufikr*, m. m., på en Upplandssten (L. 348) skrifves *Unfaikr*. Här hafva vi således åter ett bibehållet slut-*n* uti den privativa förstafvelsen *un*-, Isl. *ú*- eller *ó*-, alldeles såsom uti *an*, Isl. *á*. På dessa grunder är det som jag tror, att man icke har rätt att anse detta *an* såsom en felristning, utan såsom ett verkligt och i dåtidens talspråk ännu fortlefvande fornbruk, all-

---

egg, *hynur-ägg*, hönsägg, *giausur-ägg*, fisk-gjuse-ägg, *simpurnät*, simp-nät, m. fl. Jf. min afhandl. om Gorm d. gamles runsten i Annal. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1853, s. 360.

deles på samma sätt som *Unfaikr* och de nyss anförda genitiverna *Ikur*, *Runur*, *kunur* och *kirkiur*, samt imperfekterna *hiak*, *fial*, *liat*, *biuk*, hvilka sista icke osannolikt då uttalats tvåstafvigt och således starkare påmint om den uräldsta reduplikationen (hvilken troligen varit: *hihaggv*, *fifall*, *lilat*, *bibugg* eller *bibuggv)*, än de Isl. *hjó*, *fèll*, *lèt*, *bjó*.

Krik-hafnir a. pl. f., Grek-hamnar, är ett hittills okändt ord inom runspråket, om man så får kalla det; ej häller det osammansatta *hafnir* förekommer uti någon förut känd runinskrift.

haima adv., Isl. *heima*, hemma; detta ord hade man förut funnit allenast på en Gotlands-sten (L. 1594), tills Hr Dybeck nyligen träffat det äfven i Södermanland: Sv. Runurk. N:o 41 [1]).

tu ipf., Isl. *dó*, Dal. *do*, dog (det sista med felaktigt tillkommet *g)*. På andra runstenar läser man såväl *tu* (L. 552 och pl. *tuu* L. 927), som *to* (L. 326, 397, 591, 1594, m. fl.); men ingen annan form af verbet förekommer, och man vet således icke, om dess inf. hetat *tauia*, *tuia*, *taua*, *tua* eller kanske *tia*, i större samklang med det Isl. *deyja* eller med Got. *divan;* adj. död heter *tauþr* l. *tuþr*.

Enligt den äldre läsningen, lydde slutorden *uk Iku(ar)*, hvarvid de 2 sista runorna med temmeligen stor sannolikhet

---

[1]) Denna inskrift i fornyrdalag är till sitt innehåll så vacker, att den väl förtjenar att aftryckas, äfven för denna Tidskrifts läsare, hälst den, tillika med åtminstone 60 andra Svenska, bär ett ojäfaktigt vittnesbörd om, att skaldskap äfven af forno varit öfvad i Sverige:

þorstain [*lit rai*]*sa*	Thorsten lät resa
stain þena	sten denna
[*iftir*] *sik sialfan*	efter sig sjelf
auk sun sin Hefni.	och son sin Hämner.
Uar til Enklan(t)s,	(Han) var till England
U(n)kr trenkr, farin;	(som) ung dräng faren,
Uarþ þa haima	vardt så hemma
At harmi tauþr.	till sorg (för alla) död.
Kuþ hialbi sialu þai(r)a. Bruni auk Sloþi þair [*hiaku*] *sta(i)n þena.*	Gud hjelpe deras själ. Brune och Slode de höggo sten denna.

blifvit gissade, och man öfversatte då dessa, sedan man, efter min mening, oriktigt hitdragit namnet *Iufur*, sålunda: Jufur och Ingvar. . . . Men då här på giltiga skäl blifvit antaget, att detta namn bör insättas på ett annat ställe uti inskriften, moste också ordet *uk* få en helt annan betydelse. Sedan jag näst efter den sista förut synliga runan ᚢ äfven tyckt mig någorlunda säkert läsa ett ᚴ, så kan jag med ännu större sannolikhet ytterligare antaga ett ᚱ, och jag får då *uk Ikua(r)*, och öfversätter: Högg Ingvar, d. ä. Ingvar högg.

uk kan här omöjligen vara konjunktionen och, då intet annat ord på hela stenen finnes, som kan tänkas böra stå här frammanföre. Betydelsen kan då icke vara någon annan än: högg. Den omständigheten skulle dock kunna väcka någon betänklighet emot detta antagande, att det icke står *Ikuar uk:* stenhuggarens namn först och verbet sedan. Detta vore onekligen också det naturligaste, likasom det är det vanligaste; men när ingen bättre utväg finnes, så får man väl antaga detta, som i alla fall icke innebär någon ren orimlighet. Detta antagande styrkes dessutom deraf, att samma förhållande troligtvis eger rum på en runsten i Södermanland, L. 806, hvilkens slutord kunna läsas: *auk Futr*, högg Fot, d. ä. Fot högg; men denne stens läsning är dock icke fullt pålitlig. Detta *uk* står då för *huk*, hvilket icke är ovanligt med detta mångformigt skrifna verbum, t. ex. ipf. *uk* L. 340, 596, *auk* 68, 603, 752, *iak* 370, 633, *ik* 139, 450, m. fl., och detta kan så mycket snarare väntas, som infinitiven nästan lika ofta skrifves utan *h* som med: *akua*, *aka* och *hakua*, *haka*, *haukua*, *hukva*.

Ikuar eller *Inkuar*, Ingvar (Isl. *Yngvarr)*, m., dess betydelse tör vara: kämpen Inge; hvad åter namnet Inge betyder, ligger förborgadt uti den Germaniska gudasagans tiddigaste och för all forskning otillgängliga morgongryning. Namnet ses högst sällan uti Isländska fornskrifter, men desto oftare läses det uti Svenska runinskrifter, särdeles om de röra personer, som farit i österväg, eller deras slägtingar. Det är utan tvilvel samma namn som de Ryska annalernes Igor och det Fornhögt. *Inguheri* l. *-hari*.

Utom de runmynder, som det icke lyckats mig att läsa (se ofvan s. 100) och som derföre på figuren endast blifvit antydda med prickar, tyckes hela runstenen nu vara lika välbehållen, som när han afritades första gången. Inskriften har icke lidit något annat men, än att en liten flaga blifvit afslagen på ett ställe, hvarvid den öfre hälften af de 2 mynderna ᛁ och ᚼ uti orden ᛋᛏᚢᚱᚦᛁ ᚼᛅᚱᛁ gått förlorade; men då tillräckligt ännu finnes qvar af den senare, så att man tydligen ser, att det skall vara ett ᚼ, så kan intet tvifvel uppstå om den äldre läsningens riktighet.

Uppmärksamheten har ofvanföre (s. 109 i noten 1) blifvit fäst deruppå, att ganska många runinskrifter, särdeles inom det gamla Svithjod, befinnas affattade på vers, oftast i fornyrdalag. Detta antogs redan utgöra ett temmeligen säkert bevis för, att skaldskap i fornnordisk anda och form en gång varit både känd och öfvad öfver hela Norden, äfven om icke många andra vigtiga grunder också dessutom talade för, att öfverensstämmelse äfven i detta afseende, likasom i så många andra, har funnits inom den nu tresplittrade Nordiska folkstammen. Hafva likväl skiljaktigheter af någon betydenhet mellan Nordens folk eller stammar verkligen funnits i fordom timma, så böra de visserligen hvarken fördöljas eller förnekas; men lika litet böra då äfven, å andra sidan, likheter och öfverensstämmelser skymmas eller bortförklaras. Mycket ankommer också vid sådana undersökningar på den hog och den goda vilja, hvarmed de anställas; ty mången forskare finner, hvad han vill finna, mången annan ser icke, hvad han icke vill se. Det kan måhända också just derföre hafva lyckats en och annan att uppleta en del olikheter mellan de forntida Nordiska folken och språken, att hans förkärlek, honom omedvetet, fört honom i denna riktning. Jag bekänner deremot uppriktigt, att jag betraktar saken utur en annan synpunkt. Ty, ehuru jag redligen bemödar mig om att se allt fördomsfritt, så nekar jag dock icke till, att jag känner ett mycket större nöje, när jag finner bevis för den Nordiska stammens enhet, än när skäl för motsatsen tränga sig på mig. Såsom ett högst vigtigt bevis af förra

slaget, anser jag derföre äfven tillvaron af stafrimmad vers på såväl Sveriges som Danmarks runstenar.

Det fordras likväl en viss vana att igenkänna, om en runinskrift är på vers eller icke, då den icke alltid kan vara byggd efter konsten strängare reglor. Man bör nämnligen ihogkomma de svårigheter, med hvilka en runstens-skald hade att kämpa. Inskriften skulle vara ganska kort, och hon borde nödvändigt innehålla vissa namn (t. ex. 5—6 bröders), hvilka man således icke efter rimstafsbehofvet kunde godtyckligen utbyta mot andra. Derjämnte skulle naturligtvis hvarje verspar innehålla tre eller åtminstone två ord, som började med likljudande rimstafvar. Detta gjorde det stundom till en ren omöjlighet att kunna formulera en viss tillämad inskrift i versform; men stundom kunde det väl blifva ett slags vers, men det blef hvad man kallar dålig vers och utan egentlig versklang. Det bör derföre snarare väcka förundran, att man på runstenarne finner så många och stundom rätt goda verser, än att man finner så få och ej sällan bristfälliga. Det brukades derföre också oftast, att man skref en del af inskriften på prosa och en annan del på vers, hvarvid versen än fick stå i början, än i slutet och än i midten.

Om vi då närmare betrakta den inskrift, som utgör denna afhandlings hufvudföremål, så finna vi snart, att den verkeligen börjar med en åttaradig strof i fornyrdalag:

Tuir sturimaþr
riti stain þinsa
aftir sunu sina;
sa hit Aki,
sim's uti furs;
sturþi Jufur hari,
kuam an Krik-hafnir,
haima tu.
(H)uk Ikua(r). . . .

Det vigtigaste, som kan invändas emot antagandet, att detta verkeligen skulle vara vers, och ej blott ett tillfälligt sammanträffande af rimstafvar, kunde man söka deruti, att meningen här afslutes antingen med 3:dje raden eller med den 5:te, och således icke med den 4:de, d. v. s. vid slutet af strofens första hälft, såsom det merendels brukades i den gamla

Isländska versen. Det medgifves, att detta sista visserligen är det vanligaste; men exempel saknas dock icke h. o. h. på att meningen genomlöper en hel 8-radig strof, t. ex. den första strofen af Eyvind Skaldaspillers verser om Kung Gudlaug i 26 kap. af Yngl. Sagan. Vidare kan anföras, att man, efter raden *kuam an Krik-hafnir*, hade bort vänta att sista raden skolat börja med ett ord, som äfven hade *k* eller *g* till första bokstaf. Detta hade visserligen också iakttagits, om det hade varit möjligt; men det kunde icke ske, då uti den enda återstående raden nödvändigt skulle utsägas, att han dog hemma. Att man här verkeligen har vers för sig, bevisas deremot afgjordt deraf, att runskalden nödgats tillgripa det ovanliga och på ingen annan runsten befintliga ordet *Grik-hafnir;* han behöfde nämnligen ett med *h* började ord, för att få en studel eller bistaf till *haima*. — Prosan börjar med *uk Ikuar*, hvarefter troligen följt ett eller flere, nu oläsliga ord, såsom t. ex. *runar*, eller något annat.

I sammanhang med denna Fjuckby-sten, kan jag icke här med tystnad förbigå det öde, som träffat en annan runsten, som fordom stod så nära invid den förre, att de bägge synas på samma figur, N:o 498, i Bautil, ehuru den andre stenen derjämnte äfven derstädes är särskildt upptagen under N:o 507. Uti Liljegrens Run-urkunder igenfinnes den senares inskrift under N:o 219, och angifves der (troligen efter O. Celsii handskrifna Afskrifter af Runstenar) hafva följande lydelse:

Fastulfr . lit . rita . stin . aftir . Hulfast . Runarvi riþ lit . aftir Oslaik . faþur sin . uk . iru . arfar . Aslaks.

Då likväl Bautils läsning (särdeles från och med ordet *Runarvi)* är mycket afvikande, ehuru påtagligen oriktig, så hade det varit af vigt, om tillfälle hade gifvits till en förnyad granskning. Detta är dock numera gjordt omöjligt, då stenen för omkring 20 år sedan blifvit sönderslagen i flere stycken, af hvilka bara två återstå och de öfriga äro alldeles förkomna. Det ena af dessa, nämnligen fotstycket, hittades, efter sorgfälligt letande, vid pass 20 steg nordligt om Greklands-stenen, alldeles öfvervuxet af enebuskar. På detta fanns icke mera qvar af inskriften, än den nedre krök-

ningen af ormslingans undre ring till venster, på hvilken stodo att läsa endast 6 runmynder: ... *(af)* ᛏᛁᛅ ᚼᛁᚴᛁᛚᚽ *(ik)*. . . . Det andra återstående stycket af runstenen blef vid nyssnämnda tid inlagdt till spisäril uti ett hus i byn af en nu afliden bonde. Det är denna runstenens tjänlighet till spisäril, som lockat till odådet [1]). Det ännu i spiseln liggande stycket, som eger qvadratisk eller något rhombisk form, har en gång utgjort stenens kant åt höger och har innehållit dessa ord af inskriften: *Fastulfr lit rita stin iftir* | — — | *n uk iru ar* | — —; men ytan har genom den tjuguåriga grytelden blifvit så förbränd och full af sprickor och flagor, att intet med någon visshet nu kan läsas. De öfriga styckena af stenen, med derpå fordom befintliga delar af inskriften, kunde ingenstädes hittas, oaktadt allt letande och alla gjorda efterfrågningar [2]).

Denna nu behandlade inskrift är efter vanligheten ganska kort och ordknapp, men det oaktadt ingalunda innehållsfattig.

---

[1]) I anledning af ordet odåd och dess motsats dåd kan det verkligen förtjena att göra en anmärkning mot det oförlåtliga missbruk, som på de senaste 10, högst 20 åren börjat inrita sig hos oss; nämnl. emot att detta senare börjar tagas uti en betydelse alldeles motsatt den, som det eger, nämnligen såsom liktydigt med odåd, ja, med nidingsdåd. Det är egentligen Stockholms-tidningarna — det vore önskligt, om man kunde säga: endast de sämre — som hafva försökt att förnedra ett ädelt ord till dess motsats; likasom det i sin tid skett hos oss med de gamla orden: *drengr* (dräng), ung man af högre värde, *kuna* l. *kona*, qvinna, hustru, *pika* (piga), flicka. Men här är ännu återgången lätt, så mycket mer som vi ännu ega orden och talesätten: hjeltedåd, dådrik, råd och dåd, öfverdådig, m. fl.

[2]) Då runstensförstöringen nu här är på tal, så kan det med det samma nämnas, att, enligt nyligen skett meddelande af tillförlitlig person, den vackra runstenen vid Amnö by i Veckholms socken här i Uppland (L. 709), utaf en numera afliden bonde för många år sedan blifvit lagd till spishäll, samt att den då (1857) var alldeles sönderbränd och oläslig. Den forna inskriften lydde: *Ikilaif let rasa stin at Bruna boanta sin. Han varþ tauþr a Tanmarku i hvita vaþum. Bali aris.* . . . Så går det med Sveriges runstenar! När skall väl ett mål varda satt för förstörelsen?

Det tillhörde också våre Nordiske förfäder såsom ett utmärkande drag, att de aldrig voro några pratmakare, utan hälst sade mycket i få ord. Hela vår fornlitteratur är derföre full af kortfyndiga och innehållsdigra uttryck och svar. Eller monne det är mångenstädes man kan uppleta något på en gång så innehållsrikt och dock så fåordigt, som när Högne förtäljer för Gudrun, att deras broder Guthorm hade mördat hennes man Sigurd, men att denne just i sitt fall hade gifvit Guthorm döden och sålunda blifvit sin egen hämnare:

Liggr of-höggvinn	Bortom floden
fyr handan ver	slagen ligger
Guthorms bani	och ulfvar gifven
ok gefinn ulfum [1]).	Guthorms bane.

Hvilken förfärligt tragisk kraft ligger icke sammanpressad i de fyra, till makan och systern ställda orden: *Liggr of-höggvinn Guthorms bani!* —

Sammaledes — om vi återgå till vår inskrift — hvilken klar blick låter hon oss icke kasta på tillståndet hos vårt folk under den äldsta kristna tiden? Huru helt annorlunda emot nu måtte icke seder och bruk hafva varit, huru helt olika landets politiska författning, ja, tillståndet inom hela vår verldsdel? Rätt mycket af detta veta vi visserligen förut från andra håll, och till en del mycket noggrannare; men det är i alla fall märkeligt, att vi, i vårt så urkundfattiga land, dock äfven sjelfve besitta ett och annat oomkullkasteligt vittnesbörd derom.

När denna runsten ristades, var kanske föga mera än ett århundrade förflutet sedan konung Olof Skötkonung nödgats gifva vika för bönderne på Uppsala ting. Den gamla odalmannafriheten bestod ännu okringskuren; genom sin lagman skipade bönderne lagen sjelfve och dömde öfver sina underhafvande. De utgjorde, här liksom öfver hela den Germaniska verlden, den kärna, från hvilken det medeltida riddarskapet och den nyeuropeiska adeln uppvuxit; de äro den kraftfulla brodden till Englands Normandiska baroner och peers, till Frankrikes markiser och Tysklands furstar. Det

[1]) Guðrúnar-kv. II. 7, jf. Sigurðar-kv. Fafn. III. 21—23.

bevisar intet häremot, att aldrig någon slik mäktig adel kom att utveckla sig inom det egentliga Norden. Då våre förfäder hade inflyttat i ett till större delen folktomt land, och således icke egentligen eröfrat det eller underkufvat en der förut befintlig tätare befolkning, så funno de här inga eller allt för få att göra sig till herrar öfver, och de blefvo således allt för mänge likar (peers). Annorlunda, der förhållandena voro gynnsammare, t. ex. i Normandi och sedan i England, m. fl. st. Men af de anherrar, hvilkes icke särdeles aflägsne ättlingar en gång skulle bygga och befolka så många riddarhus, kan man vänta, att de redan i första början skulle framträda på ett kraftfullt och dådrikt sätt. Norden var också aldrig de stora ordens, utan de stora handlingarnas land. Derföre se vi också desse, om man så vill, råe, men med en åtminstone i vissa afseenden, hög sedlig kraft utrustade män utföra storverk, som vittna om ett mod, en kraft och en ihärdighet af så ovanligt slag, att det icke mera kan förundra oss, att det stundom lyckades dem att utbyta sina timrade furustugor vid de nordiska vattnens ödsliga stränder mot stolta stenborgar i Europas rikaste trakter; — borgar, så fast grundade, att de sedan, innan de kunde brytas, trotsade de långvarigaste och häftigaste stormlöpningar af en nyare tid, som fordrade allas likställdhet inför lagen. Ty om ett sådant skaplynne, en sådan efter bragd och ära törstande ande icke hade flammat inom deras bröst, huru skulle det kunna hafva fallit en Mälare-dalens nödvane och okonstlade skogsbo in att stundom alldeles ensam draga ut på de mest halsbrytande äfventyr i österväg eller vesterviking, eller på sin hemtimrade skuta, endast följd af ett par söner och ett eller annat tjog grann-drängar, hvilka kallades ett *liþ*, en *her*, — att endast med detta ringa följe begifva sig ut på ännu farligare långfärder. Ja, på den tiden ansågs sådant helt enkelt: man strök med sitt långskepp (*skaiþ*, L. 865), med sin drake eller knarr (*knarr*, L. 38, 402, 891, 944) ut genom Eyrarsund och in genom Njörvasund — efter en och annan mer eller mindre vänlig påhelsning (Isl. *nesnám*, *strandarhögg*) i England, Bretland, Frankland, Spanien — man for »drängeliga fjärran

till Kul (Sicilien)[1]) och ännu östligare eller sydligt till Serkland», och så kom man fram till *Jorsalarne* (L. 329), till Grekland, besökte en mängd Grekhamnar (L. 220), samt sålde eller bortbytte det under utfärden tagna bytet. Somliga togo tjenst bland Väringarne hos Kyrialax, andre vände hem med det »aflade godset» och ett storfräjdadt namn. Men ett stort namn vanns icke på den tiden utan det högsta personliga värde, bevisadt genom de öfverdådigaste bragder eller det djupaste förstånd med rådspakhet och snarfyndighet. Men var ett sådant en gång förvärfvadt, så betydde det också något för innehafvaren. Han såg sig städse omgifven af ett stort följe, som sökte hans mäktiga beskydd, och i samma mon ökades äfven hans stämmas vigt och tillväxte hans eget och slägtens inflytande i alla allmänna ärenden. Det gällde nämnligen framför allt att föröka slägtens, ättens, ära makt och trygghet; för hennes flor skulle allt annat uppoffras — utom hedern!

Hvilken stolt syn måtte det icke hafva varit, när ett slikt skepp kom åter till det gamla Svithjod från sin långa och ärorika färd; med hvilken hast spriddes icke nyheten från gård till gård, från bol till bol, hela hundaret omkring, för att snart varda folklandskunnigt. Alla skyndade fram, för att skoda draken sakta skrida upp efter det lugna vattendrag, som nu bildar Fyris-åns nedre lopp; först syntes allenast det purpurrandade seglet, och snart derpå glimmade den högresta stäfvens guld- och silfverbodda drakhufvud i

---

[1]) Jf. Gripsholmsstenen, L. 927 och Dybeck 20: — —

þair fauru trikilik	De foro drängliga
fiari at Kuli	fjärran åt Kul
auk austarlar,	och änn' östligare;
ni kafu tuu	i Kafa (?) dogo de,
sunarla i	uti Serkland
Sarklanti.	sunnarliga.

Man har velat ändra detta *Kul* till *Pul*, för att få det att betyda Appulien (Isl. *Púl*); men liksom detta utledes från folknamnet *Appuli*, så kan *Kul* med lika fullt skäl komma af *Siculi*, ehuru det Isl. *Sikil-ey* utan tvifvel kommer af Sicilia (d. ä. Sikilia, såsom det då ännu uttalades). Hvad orden *ni kafu* betyda vet troligen ingen; kanske stå de i stället för *i kafi*, d. ä. medelst drunkning; — eller fanns det då någon stad Kafa?

solen och slutligen syntes de utom relingen rundtom skeppet hängande blanke sköldarne stråla öfver de fräjdade Fyrisvallarne. Skeppet — om det var det, som fördes af den på vår runsten omtalade Jafur — fortsatte sin kosa allt längre upp, drifvet af vinden eller kraftiga årtag, stadnade icke vid de fordom så vördade, men nu kanske blott af hemska hedna minnen omsväfvade Uppsalarne [1]), men lade dock till något längre upp, kanske der den från Skuttunge kommande Björklingeån [2]) faller ut i Fyris, en knapp timmes väg från fädernehemmet.

Emot denna målning — hvilken en och annan gerna får anse vara allt för varmt hållen för den kalla forskningen — blir kanske den invändningen gjord, att verkligheten troligtvis aldrig kan hafva haft att uppvisa något motsvarande. Ty utom det att Fyrisån först inom de sista 30 åren gjorts segelbar ända upp till (Nya) Uppsala, så stänga nu två dammar med sammanlagdt 16—18 fots fall inom sjelfva staden all segling vidare uppföre ån. Under sådana förhållanden, invänder man, var ingen dylik stadig segelfart på denna led möjlig upp till hjertat af Uppland, om också någon gång ett och annat mindre fartyg kunnat med stor möda arbeta sig så långt fram. Men den, som så talar, han glömmer alldeles bort den stora förändring i hafvets och landets höjdförhållande till hvarandra, som sedan den tiden, eller på omkring 700 år, inträffat i denna del af Sverige. Större delen af Sveriges land är nämnligen stadt i en beständig höjning i förhållande till de omkringgränsande hafven. Denna höjning är starkast norrut vid Haparanda och minst eller ingen söderut i Blekinge. I Stockholms- och Uppsala-egnden anses höjningen gå till omkring 3½ eller 4 fot på 100 år. Man vet naturligtvis icke, om denna höjning städse fortgått jämnt och lika, eller om hon fordom skett hastigare, långsammare, eller stötvis; men säkert är, att i en sandås nära invid Uppsala finnas lager af hafssnäckor vid omkring

---

[1]) D. ä. Gamla Uppsala.

[2]) Kanske fordom *Skuta*, *Skut-á* l. *Skútu á*, den å, vid hvilken kon. Vanlande vardt bränd och hans bötastenar sattes. Jf. Yngl. Sag. 16 kap.

167 fots höjd [1]), och åtminstone så högt har hafsytan en gång stått, ehuru naturligtvis för ännu mycket längre tid sedan. Antaga vi då, att denna höjning varit likformig och utgörande 3½ fot på hvarje århundrade, så hafva således Mälarens botten och stränder på de sista 700 åren höjt sig ur hafvet icke mindre än omkring 25 fot. Då emellertid Mälarens nuvarande yta icke ligger mera än vid pass 3, högst 6 fot öfver Östersjöns, så följer häraf oemotsägligt, att han på den tiden och länge derefter alldeles icke var någon färskvattens-sjö, utan en vik af Östersjön, en djupt inskärande fjärd, temmeligen lik mången af de djupare Norske fjärdarne. Det säger sig äfven sjelft, att han då var vida större, att hans vikar och fjärdar voro mycket bredare och trängde vida längre in i landet åt alla sidor. Mycket af hans kuststräckningar, som nu utgöres af sanka ängar, var då sjö, nämnligen sjö med salt hafsvatten. Att den nuvarande Kungsängen, genom hvilken Fyrisån flyter från Uppsala och ned till Mälarviken Ekoln, då var salt sjö, kan man på grund af det föregående med full säkerhet antaga. Men äfven för handen varande naturförhållanden bevisa det samma; ty ännu är jordens sälta på denna ängssträckning så stor, att verkliga saltvattensväxter (Triglochin maritimum Linn. och Glaux maritima Linn.) der växa. Ja, salthalten är så stark i vissa om somrarne uttorkande pölar, att boskapen väl känner dem och derföre ofta samlar sig dit, för att uppäta sjelfva den saltaktiga myllan.

Uppsala Högar och Gamla Uppsala kyrka — der, enligt sägnen, Åsa-templet stod — ligga nu 71 fot öfver hafvet; men Fyris-åns yta straxt ofvanom Uppsala befinner sig icke mer än 25 fot öfver hafvet [2]), oaktadt de tu små fallen inom staden. Men just så högt var det ju troligtvis, som det inträngande hafsvattnet under första hälften af 12:te århundradet stod. Häraf följer, att den plats, der (Nya) Uppsala nu är, då låg invid en arm af den stora Upplands-

---

[1]) Enligt ERDMAN: Geologisk Karta öfver Fyrisåns dalbäcken. 1856; jf. den åtföljande beskrifningen: Några ord till belysande af den Geolog. Kartan m. m., s. 42, noten.

[2]) ERDMAN: Geologisk Karta öfv. Fyrisåns dalbäcken. 1856.

skärgården. Åtminstone kan man såsom fullkomligt afgjordt antaga, att alla nuvarande åar på den tiden voro både brèdare och djupare, samt i samma mon lättare att besegla. Der funnos också utan tvifvel många sund och genomskärningar mellan härad och socknar, der nu endast finnas djupare dalgångar, hvilka i alla riktningar bildade sund och de beqvämaste farleder till hafvet.

Kan man väl då tänka sig någon med större klokhet utvald, någon ypperligare boningsplats för ett sjöfarande folk, än den ofantliga skärgården i det forna Svithjod? I sanning, en tryggare, en bättre, en herrligare trakt för bosättning kunde icke ett krigiskt och sjöälskande folk utvälja sig kring hela Östra-salt, än den, som de gamle Svearne här togo i besittning kring den tusengreniga Lagen [1]). Och vid en af hans undangömdaste vikar, lika lätt att nalkas för vän som lätt att värja mot ovän, der reste de det gamla gudahofvet, det stolta Uppsala-templet — hela Nordens gemensamma tros-helgedom, som derföre också med rätta benämndes med det stolta namnet Uppsalarne, d. ä. De höge Salarne!

Det är således från den Nordiska hedendomens hjerta, från de visserligen nyss kristnade, men ännu af den väldiga Valhalls-trons hugfulla segerlust genomflammade Uppsvearne, som Runstenen vid Fjuckby bär sin åldriga helsning till ättlingarne.

---

[1]) Eller Lögen (icke Lögaren), Isl. *Lögrinn*, nu Mälaren.

Anmälanden af nya Skrifter.

E. G. Geijers föreläsningar öfver menniskans historia, efter det muntliga föredraget upptecknade, redigerade och utgifna af **Sigurd Ribbing.** Stockholm, 1856, tryckt hos P. A. Norstedt & Söner.

I sitt förord har utgifvaren meddelat en på dessa föreläsningar tydligen syftande anteckning af Geijer, i hvilken deras ämne angifves vara »historiens filosofi eller inledning till menniskans historia.» Häraf finner man hvad Geijer ansåg sig i föreläsningarne öfver menniskans historia hafva gifvit, och härmed betecknas äfven den synpunkt, från hvilken vi anse dem böra betraktas. Betraktar man dem såsom en inledning till menniskans historia, så inser man lätt skälet till de deri behandlade hufvudfrågornas upptagande och ordning. Dessa hufvudfrågor äro följande: om behofvet af den vetenskap, som kallas menniskans historia och de yttre vilkoren för hennes framträdande samt i sammanhang dermed om hennes allmännaste betydelse; om de olika sätt, hvarpå denna vetenskaps hufvudfrågor blifvit uppställda och besvarade samt om det tillfredsställande och otillfredsställande i de gifna svaren; om hennes definition eller princip och om hennes möjlighet eller förhållande till den menskliga kunskapen i allmänhet och särskildt till filosofi och historia; slutligen om hennes indelning, hvilken, då det är historia, som indelas, måste blifva en indelning i perioder, samt om dessa perioders allmänna karakter och förhållande till hvarandra. Man finner lätt, att dessa frågor äro sådana, som vanligen förekomma i inledningen till en vetenskap. Likaså inses lätt, att de endast från en filosofisk ståndpunkt kunna besvaras, hvarföre ock denna inledning verkligen kan kallas en historiens filosofi. Huruvida historiens filosofi kan blifva något mer än en inledning till menniskans historia eller icke, eller med andra ord huruvida menniskans historia kan blifva en rent filosofisk vetenskap eller icke, skall undersökningen om denna vetenskaps begrepp och möjlighet visa.

Behofvet af en menniskans historia röjer sig enligt Geijer dels i de särskilda historiernas otillräcklighet, dels i det allmänna tänkesättets växande magt. De särskilda historiernas utveckling medförer nödvändigt en utvidgning af deras område, så att de icke mera inskränka sig till framställningen af vissa klassers eller slägters handlingar och öden, utan känna sig hafva att göra med hela menskligheteus utveckling. Sammalunda vidgar äfven det allmänna tänkesättet mer och mer sitt område, och det finnes slutligen ingen mensklig angelägenhet, öfver hvilken det ej vill döma. Sin rätt härtill låter det icke inskränkas af någon historisk auktoritet, och man har derför ingen annan utväg än att erkänna dess domsrätt. Det kan väl icke nekas, att dess växande magt medförer mycket ondt och mycket oförstånd, men det oaktadt har man dock icke rätt att mot henne ställa en yttre historisk auktoritet eller fysiska medel, ty dessa äro af lägre art, alldenstund hon är en andelig magt, hvilken ej gifver vika för annat än sin like. Om man sålunda måste ställa anda mot anda, öfvertygelse mot öfvertygelse, så blifver det oundgängligen nödvändigt att undersöka, hvad menniskan i historien visat sig vara, eller att i historien framför allt annat söka det allmänt menskliga. Men detta finner man icke, så länge man söker det inom ett visst folks eller en viss kyrkas historia. Vill man finna det, så måste man med rent menskligt intresse omfatta hela menskligheten.

Detta rent menskliga intresse, som utgör det moraliska vilkoret för möjligheten af en menniskans historia, kunde icke göra sig gällande, så länge de gamla politiska och kyrkliga skiljemurarne menniskorna emellan stodo orubbade. Det var först genom reformationskrigen, hvilka åt kättare beredde menskliga rättigheter, och för det andra genom den verldsgemenskap, hvilken Indiernas uppkomst åstadkom, som dessa skiljemurar åtminstone så mycket försvagades, att de icke skymde utsigten öfver menniskoslägtet såsom ett helt. Men om ock härigenom de yttre vilkoren för menniskans historia voro gifna, så var det dock icke förr än i 18:de seklet, som denna vetenskap upptäcktes.

Den fråga, som menniskans historia har att besvara, kan enligt det ofvan anförda i sin största allmänhet på följande sätt uttryckas: hvad är det allmänt menskliga, och enligt hvilka lagar utvecklas detta? För att närmare bestämma betydelsen af denna fråga och finna hennes svar har Geijer valt den historiska vägen och tagit i betraktande såväl de olika betydelser, som blifvit gifna åt sjelfva frågan, som de olika svar hon erhållit. Hufvudpunkterna i denna historiska framställning vilja vi i korthet antyda.

Den grundtanke, som Vico, uppfinnaren af menniskans historia uppställde och på den hedniska historien tillämpade, var, att menniskorna sjelfva gjort samhället, men under ledningen af en gudomlig försyn, som styrer det hela till ett för menskligheten allt mera välgörande och af densamma allt mera insedt mål. Härmed var aningen väckt om historiens uppgift såsom en historia om förnuftet, hvilken

uppgift togs i arf af den sedermera till herravälde uppstigna sensualismen. Voltaire, som först använde den sensualistiska filosofien på historien, vände sig hufvudsakligen mot de hinder, som de kyrkliga fördomarne lade i vägen för den i fråga varande vetenskapen. Sedan han såsom sensualist hade inskränkt menniskans kunskap till den sinnliga verlden, satte han hennes högsta mål i en exakt kunskap om denna verld samt i en derigenom vunnen fördomsfrihet och tolerans. Voltaires intresse för det allmänt menskliga lider likväl af en väsentlig brist, hvilken röjer sig i den aristokratiska inskränkningen, att detta högsta aldrig skall kunna komma till hopen, utan förblifva ett prerogativ för de högre. Det var en yttring af rent msenklig känsla, när Rousseau protesterade mot denna inskränkning och förklarade, att om resultatet af civilisationen, bildningen, staten ej var någonting menskligare, högre, kärleksrikare än denna de upplystas ensamma besittning af det goda, så hade det varit bättre, om menniskan stadnat vid naturtillståndet och bibehållit den oafhängighet, som deri finnes. Hos Rousseau framträder således det rent menskliga intresse, som vi sagt vara det moraliska vilkoret för menniskans historia, men för hans känsla visade sig hela den historiska utvecklingen såsom ett ondt, emedan hon innebar en afvikelse från naturen. Återgång till naturen, till den naturliga jemnlikheten blef då det mål, till hvilket han i Contrât social ville visa menniskorna vägen. Likasom för att försona det våldsamma, det revolutionära i de artificiella medel, som han för detta ändamål fann nödiga, har han omfattat ideen af den eviga freden, ett samhällets återbringande i ett evigt fredstillstånd. Härmed hade Rousseau postulerat ett menskligheteus mål, hvilket man antog åtminstone genom ett oändligt framskridande kunna uppnås. Så dref behofvet af något bättre än det, hvartill man kommit, till läran om den oändliga perfektibiliteten, hvilken först framställd af Turgot fick sin egentliga heros i Condorcet, som, oaktadt han utgick från den åsigt, som betraktade både naturen och menniskan såsom en död mekanism, likväl trodde, att menniskan skulle kunna föras fram till höjden af fullkomlighet. Vid sidan af denna mekaniska riktning gick en annan, hvilken representerad af Montesquieu och de Skotska moralfilosoferna stod i nära sammanhang med den vaknande insigten i naturens lif och från känslan af sympathi med naturen och mellan menniskorna leddes till erkännande af den menskliga utvecklingens och samhällets naturenlighet. Det var icke blott åt läran om den menskliga utvecklingen, som Rousseau egnade sin uppmärksamhet. Han sökte äfven besvara frågan, hvad det allmänt menskliga är, och han fann det i menniskonaturens enskilda berättiganden, hvilka i samhället måste ingå såsom oförytterliga rättigheter och hade sin grund i friheten. Det var denna lära, som i Franska revolutionen gjorde sig gällande. Så sannt det än må vara, att menniskan är fri och såsom sådan eger rättigheter, hvilka hvarje samhälle måste akta, så måste det likväl å andra sidan erkännas, att dessa rättigheter endast genom menniskan kunna göras till en sanning i verkligheten, ej blott genom en yttre

tvångslag, utan genom viljans inre lag, och att det alltid måste misslyckas, om man i en blott yttre garanti söker säkerheten för någonting sådant, som dessa ursprungliga rättigheters eller den verkliga frihetens realisation. Franska revolutionen kungjorde väl en appell till menniskans egen frihet, och detta är hennes stora resultat, men den negativa, blott juridiska fattningen af friheten, som var en följd af den sensualistiska filosofien, gjorde, att man blott på yttre sätt sökte lösa problemet och ville tvinga menniskorna till frihet och lycksalighet, ett försök, som utgår från den osedliga grundsatsen, att ändamålet helgar medlen. Omöjligheten att med åsidosättande af det moraliska och religiösa bygga samhället endast på rättvisans grund är härmed klart ådagalagd. Genom erhållandet af allt större juridiska rättigheter sättes menniskan på allt svårare prof, och huru hon består profvet, beror på hennes moraliska och religiösa halt.

»Öfvergången till en mera på det inre och väsentliga riktad, en (om man så vill kalla det) ideel uppfattning af det menskliga väsendets och tingens sammanhang skulle först visa sig i Tyskland.» Den sympatiska naturkänsla, som hos Rousseau hade framträdt, frambröt hos Tyskarne i poesien. I poetiskt naturfilosofisk anda uppfattades menniskans historia af Lessing och Herder. Lessing gick ännu längre och tillämpade på Christendomen Vicos åsigt om historien samt lärde, att uppenbarelsens sanningar borde utvecklas till förnuftssanningar, men i denna sin åsigt blef han ensam. Först i och genom den filosofiska skola, som utgick från Kant, blef menniskans historia på ett mera strängt vetenskapligt sätt behandlad. Från denna tid sammanhänger hennes utveckling på det närmaste med den Tyska filosofiens. Kant bestämde närmare hvari den lefvande sig utvecklande naturen hos menniskan bestod, nemligen i förnuftighet, och förnuftets väsende fann han i friheten, hvars begrepp han upptäckt. Friheten är sin egen lag och sitt eget ändamål. Hon kan således icke skapas eller meddelas, utan måste vara ursprunglig. Då friheten sålunda utgör menniskans egentliga väsende, är det ock begripligt, att menniskan i hvarje tillstånd kan hafva oförytterliga rättigheter, äfvensom att intet mot friheten eller sedligheten stridande medel kan användas för uppnåendet af menskligbetens gemensamma mål, hvilket af Kant fattades såsom ett allmänt rättstillstånd. Kant, som härigenom återställt menniskans medvetande om sin moraliska värdighet, måste likväl sätta så väl menskligbetens som den enskilda menniskans mål såsom oupphinneligt. Här återkommer således läran om den oändliga perfektibiliteten. Äfven hos Fichte, som både i teoretiskt och praktiskt afseende så mycket utbildade läran om menniskans sjelfständighet, att han kan kallas personlighetsbegreppets uppfinnare, qvarstår denna lära. Dermed hafva båda åsigterna ådagalagt sin egen bankrutt. Målets oupphinnelighet visar nemligen, att man fattat det oriktigt, ty är det verkligen ett oupphinneligt, så kan man ej komma det närmare. Felet är, att om ock Kant och Fichte framhållit det moraliska hos menniskan, så hafva de dock icke tillräckligen djupt fattat hennes natur. Härtill fordras den reli-

giösa synpunkten, hvilken väl icke var fremmande för Kant och Fichte, men å andra sidan icke af dem togs till utgångspunkt. Derföre träffas de af den mot Fransmännen riktade anmärkningen, att de försökte bygga en menniskoverld på egen hand. Detta försök lyckas icke, utan man måste återgå till försynen för att komma till rätta med problemet för menniskans historia, hvars lösning dermed är förflyttad inom det oändliga sjelft. Historiens problem sålunda fattadt sammanfaller med religionens och filosofiens. Väl hade Fichte i sin sednare åsigt tagit en religiös utgångspunkt, men med större fullständighet har först Schelling gjort försöket att ur det öfver alla motsatser höjda absoluta förklara så väl allt annat, som menskligbetens historia. Härmed är menskligbetens beroende af Gud erkändt, och frågan blifver då huru man dermed skall kunna förena menniskans fribet. Här uppstår således frågan om en förmedlad eller meddelad fribet, hvilken enligt Geijer är ett hufvudbegrepp i all filosofi och af väsentlig vigt för uppfattningen af problemet för menniskans historia. Schelling antager, »att de skapade intelligenserna just genom den i dem satta friheten ega en möjlighet till osämja med Gud», och just i denna möjlighet, samt å andra sidan i möjligheten af en fri sämja med Gud, finner Schelling bistoriens hufvudidé. Historien handlar således om menniskans affall från Gud och hennes försoning med Honom. Svårigheten att göra reda för det gudomliga, hvilket skulle vara den öfver alla motsatser höjda enheten, framträder så väl hos Schelling sjelf som hos de från honom utgångna riktningar, hvilka antaga sig vara i omedelbar besittning af denna enhet. Det var Hegel, som utvecklade den negativa sidan i Schellings lära genom att uppvisa nödvändigheten för tanken att icke stadna vid något omedelbart gifvet, utan gå utöfver allt sådant och söka grunden till existensen. Genom denna sin natur är tanken höjd öfver all motsats mellan subjekt och objekt, mellan intelligens och natur, vid hvilken motsats den Schellingska åsigten hade stadnat. Häraf föranleddes Hegel till sitt försök att ur den rena tanken förklara verldsprocessen. Det är den rena tanken, som sätter sin egen motsats och försonar honom med sig sjelf genom att i honom igenkänna sig sjelf. Genom denna verldsprocess, som fortgår enligt nödvändiga lagar, skall ock menniskan och hennes historia förklaras. En sådan panteistisk verldsförklaring kan dock aldrig komma till en verklig person, emedan hon utgår från det opersonliga. Den Hegelska panteismens verldshistoriska betydelse ligger dels deri, att hon visat det vara omöjligt att mot tanken såsom egande lika dignitet med honom sätta något yttre eller någon annan motsats än tanke, dels deri, att han gjort slut på anspråket att vara i omedelbar besittning af det absoluta genom att uppvisa tankens fråga om existensens grund såsom oafvislig. Det sednare förer tillbaka till friheten, som är sin egen grund, såsom det enda, hvari tanken kan finna tillfredsställelse. Från det förra ledes man till den insigten, att då tanken icke kan stadna vid ett commercium, utan förutsätter ett annat, så kan detta andra icke vara ett objekt, utan det måste vara ett

subjekt eller ett jag. Tanken är såsom fri nödvändigt person, och dess andra måste äfven vara person. Den högsta motsatsen blifver då icke den mellan ett jag och ett icke-jag, utan den mellan ett jag och ett du. Man måste gå ut från en ursprunglig mångfald af personer, hvilka ömsesidigt förutsätta hvarandra. Det gäller äfven om den absoluta personligheten, att hon förutsätter ett du, eller att hon af evighet satt sin egen motbild, men då tankens motsats icke kan vara en yttre, kan icke heller denna motbild tänkas såsom varande utom den absoluta personligheten, utan han måste vara ej blott genom utan äfven i henne, ett förhållande, hvars nödvändighet äfven följer deraf att menniskan är person och såsom sådan fri, hvilket hon icke ens i någon grad kan vara, om hon sättes utom Gud. Detta är det resultat, till hvilket Geijer genom sin historiskt kritiska undersökning kommit, och han har såväl genom undersökning om den menskliga kunskapens natur, som genom observation på menniskans moraliska medvetande sökt visa riktigheten af detta resultat. Såsom stöd derför anföres äfven dels en analogi med utvecklingsgången inom den Cartesianska perioden i filosofiens historia, hvarigenom visas, att inom denna finnes en individualistisk åsigt. hvilken hittills icke fått någon motsvarighet inom den nu pågående filosofiska perioden, dels att denna åsigt förer idealismen fram till dess högsta spets, der han förenar sig med realismen, hvilket egentligen icke vill säga något annat, än att idealismen blifvit förd till den ståndpunkt, på hvilken han måste erkänna en verklighet, som icke kan deduceras ur den rena tanken eller ur ett abstrakt jag, utan, såvida någon kunskap derom skall vara möjlig, måste erfaras. Om nemligen ett jag förutsätter ett du, så är i följd af bådas sjelfständighet förhållandet dem emellan sådant, att det ena för att få kunskap om det andra måste erfara detsamma. Men denna erfarenhet kan icke vara till såsom en blott yttre, utan måste såsom all lefvande erfarenhet vara en inre, och såsom sådan är hon icke något gifvet, som kan helt och hållet passivt mottagas, utan menniskan måste tillegna sig henne genom en på rättvisa, sedlighet och religiositet riktad fri verksamhet. En sålunda vunnen inre erfarenhet är ett nödvändigt vilkor för möjligheten att komma till sanningens kunskap, och detta gäller lika mycket för slägtet som för den enskilda menniskan.

Härmed hafva vi kommit till frågan om den betydelse, som Geijer kan tillerkänna menniskans historia. All historia förutsätter å ena sidan en förnuftig lag, å den andra frihet. Det rent förnuftslösa eller tillfälliga eger lika litet som det rent nödvändiga någon historia. Uppfattningen af menniskan såsom på en gång förnuftig och fri gör således en hennes historia möjlig. Detta vill med andra ord säga, att i historien ingår något, som kan genom reflexion på förnuftets egen natur bestämmas, men också något, som endast kan erfaras, som måste göras, innan det kan blifva föremål för menniskans kunskap. Utvecklingen tänkt såsom ett inom sig slutet helt innehåller utgångspunkt, mål och väg från utgångspunkten till målet. Den menskliga utvecklingens utgångspunkt såsom liggande bakom all historia och

hennes mål såsom oupphunnet kunna icke vara föremål för historisk kunskap. Det är ur sitt sedliga och religiösa medvetande, som menniskan har att hemta kunskapen om dessa, och de äro således föremål för filosofi. Om målet kan menniskan vinna kunskap i den mon som hon hos sig utvecklar det sedliga medvetandet, som säger henne hvad som bör ske, men frågan om möjligheten af detta måls uppnående, hvarförutan målet icke rätteligen kan sägas vara menniskans, faller inom det religiösa området, alldenstund det visar sig, att menniskan icke af egna krafter kan nå sitt mål. Utgångspunkten för den menskliga utvecklingen är enligt Geijer att söka i ett menniskans, Guds motbilds affall från Gud, hvars möjlighet är gifven genom hennes frihet, hvilken måste tänkas såsom en förmåga af val mellan godt och ondt, men hvars verklighet endast kan erfaras. Detta affall får dock icke fattas så, som skulle en »förändring i det gudomliga derigenom uppstå, ty der äro både urbild och motbild ursprungliga och evigt sådana de äro.» I affallet har den sinnliga verlden sin anledning, men icke sin egentliga grund, och ehuru sinnligheten har vilkoret för sin tillvaro i menniskans affall, så är hon likväl ett medel och en anledning till menniskans försoning. Är affallet från Gud historiens utgångspunkt, så är försoning med Honom målet för den affallna menniskans historia. Frågan om vägen till menniskans mål förer oss till den punkt, der filosofien behöfver kompletteras af historien, ty om denna väg kan man icke känna mer än den redan tillryggalagda delen och derjemte det, hvartill man från kännedomen om denna del kan rörande den återstående delen sluta. Om ock vår kunskap om det tillkommande kan blifva allt klarare och fullständigare i samma mon, som vår erfarenhet tillväxer och vårt mål klarare fattas, så blifver hon dock inskränkt till det allmänna, ty endast principerna kunna utsägas, men deras användning är oändlig. Det är dock icke endast det tillkommande, som på detta sätt klarnar för menniskans blick. För hvarje steg som förer menniskan framåt mot hennes mål, sprides ock ett klarare ljus öfver det förflutna, och menniskan kommer sålunda till en allt djupare insigt i den erfarenhet, som detta innehåller. Sådant är ock förhållandet med medelpunkten för all historia, den högsta af all erfarenhet, den som är menniskan gifven i och genom Guds egen uppenbarelse. Äfven denna, ehuru först föremål för tro, skall allt fullständigare begripas, ty trons progressiva förvandling till vetande är hvad historien lärer.

En följd af det ofvan anförda är, att historiens filosofi icke kan fullt sammanfalla med menniskans historia. Den sednare måste nemligen, så länge en utveckling eger rum, ega ett innehåll, som icke kunnat bringas till formen af filosofisk kunskap. Historiens filosofi kan icke omfatta mer än de allmänna principerna för menniskans historia, och hon kan således i förhållande till denna betraktas såsom en inledning.

Hufvudperioderna i menskligbetens historia sammanfalla med de religionshistoriska. Det gifves trenne hufvudformer af religion, hvilka

äfven beteckna personlighetsmedvetandets förnämsta utvecklingsgrader. Dessa trenne former äro polyteismen, den sinnliga religionsformen, den Judiska monoteismen, inom hvilken det sinnliga och det andliga träda såsom kontradiktion emot hvarandra, och christendomen, som är den andliga religionen, frihetens och kärlekens religion, »samt just derföre ock är den, som först positivt utvecklat monoteismen, alldenstund endast mellan fria väsenden ett personligt förhållande och en verklig kärlek kan ega rum.» I öfverensstämmelse med sin åsigt, att uppenbarelsen är en erfarenhet, som menniskan skall både i teoretiskt och praktiskt afseende allt fullständigare tillegna sig, antager Geijer en fortgående utveckling inom den christna kyrkan. Såsom utgångspunkt för framställningen af denna utvecklings perioder gifver han en karakteristik af den primitiva christendomens hufvudformer, den Petreiska, Paulinska och Johanneiska, af hvilka han anser den första förebåda katolicismen, den andra protestantismen och den tredje den öfver både katolicism och protestantism höjda form af christendomen, som är framtidens religion.

Hufvudafsigten med dessa föreläsningar är personlighetsprincipens uppvisande och användning på historien. Vi tveka icke att erkänna det hufvudsakliga målet vara vunnet. Vi mena härmed först och främst, att Geijer från många synpunkter på ett öfvertygande sätt visat, att hvarken personligheten öfverhufvud kan förklaras, om man icke tager henne till utgångspunkt, icke heller en flerhet af personer, om man icke antager denna vara ursprunglig. Häraf följer, hvad som äfven genom andra bevis är ådagalagdt, att äfven menniskan, ehuru hon har en utveckling i tiden, dock såsom person måste ega ett evigt lif, och att hon följaktligen, så vida hon är af Gud beroende, måste tänkas såsom icke endast varande genom Honom, utan äfven såsom ursprungligen och evigt varande i Honom, utom hvilken intet evigt lif finnes. Endast härigenom kan en relativ sjelfständighet eller enligt Geijers språkbruk en meddelad frihet förklaras. Genom att sätta de andliga personerna i Gud har Geijer frigjort sig från den atomism och egoism, hvartill det abstrakta och negativa begreppet om friheten förer, samt beredt sig möjligheten att antaga en verklig och innerlig ömsesidighet mellan de särskilda menskliga personerna. Vidare finna vi Geijers med utredningen af personlighetsbegreppet nära sammanhängande lära om erfarenhetens betydelse lika riktig som för både filosofi och historia vigtig. Slutligen anse vi det allmänna begrepp om menniskans historia, som Geijer med hjelp af sin lära om personligheten och om erfarenheten uppställt, visa sig vara tillfredsställande derigenom, att det verkligen öfvervinner de båda angifna svårigheterna, nemligen att antingen fatta historien fatalistiskt eller ock i henne se en följd af rent tillfälliga händelser. Möjligheten af båda svårigheternas öfvervinnande beror hufvudsakligen på fasthållandet deraf, att historien är menniskans. Detta vill å ena sidan säga, att den menskliga utvecklingen hvarken, såsom Hegel antagit, är Guds egen utveckling, ej heller kan åstadkomma någon förändring i det gudomliga, der,

såsom förut blifvit anmärkt, urbild och motbild ursprungligen och evigt äro sådana de äro. Å andra sidan betyder det, att historien tillhörer menniskan, såvida hon har ett förnuftigt väsende, hvilket, om det ock för henne måste genom hennes egen fria verksamhet förverkligas, hvarigenom hon gör sin erfarenhet, likväl såsom evigt kan gifva en bindande lag för hennes utveckling. Om vi sålunda anse oss kunna instämma med Geijer i de allmännaste grundsatserna, så finna vi deremot väsentliga svårigheter vid mycket, som hörer till dessa grundsatsers filosofiska användning. Sådant är t. ex. förhållandet med det sätt, hvarpå Geijer fattat läran om menniskans affall såsom historiens utgångspunkt, och med hans åsigt om den sinnliga verldens uppkomst. Möjligen skulle en fullständigare utveckling af åsigtens filosofiska sida hafva fört Geijer till en bestämdare fattning af dessa frågor.

Vi hafva sökt i största kortbet antyda det hufvudsakliga af de undersökningar, som i föreläsningarne öfver menniskans historia blifvit gjorda. Rikedomen på innehåll har nödgat oss att lemna å sido mycket, som likväl är af stort intresse. Denna rikedom är ock ett af skälen till den svårfattlighet, som utan tvifvel gör mycket i dessa föreläsningar otillgängligt för en hvar, som icke gjort närmare bekantskap med den nyare filosofiens historia. Nödvändigheten att söka den filosofiska åsigt, som kan på historien användas, har gjort undersökningen mera djup och mera invecklad, än nödigt hade varit, om en sådan åsigt hade varit på förhand gifven. Det är isynnerhet i den första delen, som svårigheter af det anmärkta slaget förekomma. Vida mindre äro de i den andra, der Geijer mest sysselsätter sig med framställningen af sina egna åsigter. Ett annat skäl till den anmärkta svårfattligheten är den friare form, som dessa föreläsningar i sitt ursprungliga skick såsom muntliga föredrag egde. Den brist på strängt systematisk ordning, som häraf blifvit en följd, hade utgifvaren, oaktadt allt det förtjenstfulla han i detta afseende gjort, icke kunnat afhjelpa utan att med detsamma utplåna det egendomliga i Geijers framställningssätt. Att han derifrån afhållit sig, lärer väl af hvar och en räknas honom till stor förtjenst, icke blott derföre, att föreläsningarna, då de bära Geijers namn böra vara troget återgifna, utan också derföre, att detta framställningssätt eger många förtjenster, hvilka äro synnerligen egnade att motverka de svårigheter, som genom de ofvan anmärkta omständigheterna uppkommit. Rikedomen och djupet af Geijers egen andliga erfarenhet gifver honom en sällsynt förmåga att sätta hvarje undersökning i sammanhang med den andliga erfarenhet, som hvarje menniska kan göra. Deraf kommer det lefvande och träffande i Geijers framställning, hvilken i det hela lemnar ett talande bevis för hans sats, att de döde genom sina tankars väckande kraft visa sig sjelfve lefva.

Genom att från glömskan rädda detta, det djupsinnigaste och mest omfattande af Geijers filosofiska arbeten, äfvensom genom det sorgfälliga ordnandet af de förhandenvarande materialierna har utgif-

varen gjort vår litteratur en tjenst, hvilken icke blott för den, som i likhet med ref. haft lyckan att åhöra dessa föreläsningar, utan ock för hvarje kännare af Geijers stil får ökadt värde genom det lyckliga sätt, hvarpå utgifvaren bevarat det egendomliga i denna stil.

Y. S.

Tidskriften **Botaniska Notiser**, hvilken 1839—46 utgafs i Lund af A. E. Lindblom, sedermera i Stockholm, 1849—51 af nuvarande Professor N. J. Andersson, 1852—56 af Apothekaren och Gymnasiiläraren K. F. Thedenius, har sedan förlidet års början utgifvits härstädes af Mag. Doc. Th. M. Fries.

Tidens och rummets knapphet medgifver endast att i förbigående fästa uppmärksamheten på följande nyligen utkomna arbeten:

Oldnordisk Formlære ved **Konrad Gislason**. Udgivet af det nordiske Literatur-Samfund. 1 Hefte. Kjöbenh. 1858. 96 sidor.

Med särdeles stor fägnad och tacksambet skall hvar och en, som älskar Nordens fornspråk, mottaga detta arbete, hvilket utgör den första språklära öfver det forna Norrönaspråket, som af en infödd Isländing blifvit författad i senare tider och efter den stora omhvälfning uti allt Germaniskt språkstudium, som åstadkommits genom Dansken R. K. Rasks och Tysken J. Grimms odödliga arbeten. Boken innehåller en omfattande behandling af ljudläran och början af böjningsläran. Författarens grundliga kännedom af fornspråket och särskildt af handskrifterna visar sig tydligt genom mängden af de väl valda exempel, medelst hvilka han öfver allt upplyser och stödjer sina uppgifter och antaganden. Om man äfven någon gång kan vara af olika mening uti en och annan enskildhet, så finner man sig dock föranlåten att i de flesta fall instämma med honom. Det skall utan tvifvel blifva tillfälle att framdeles återkomma till detta vigtiga arbete, sedan det hunnit blifva fullbordadt, hvilket vi önska rätt snart måtte ske.

Om Nordfrisisk i Bökking og Hvidding Herreder af **K. J. Lyngby.** Köbenh. 1858. 8:o 57 sidor.

Man finner här så väl en utförlig och med omsorg gjord framställning af den invecklade ljudläran som af formläran uti denna del af den nutida Frisiskan. Af Förf:ns framställning ser man äfven, huru upplösande och förderfligt det verkar på ett språk, när det lemnas att växa och förväxa helt och hållet fritt och obundet såsom talspråk och utan det stöd, som ett regeltuktadt skriftspråk skänker. Emellertid är det högst förtjenstfullt, att Författaren tagit sig af detta, åtminstone inom Danmark och Holstein, temmeligen öfvergifna språk, hvilket eljest icke

synes att kunna vänta någon lång framtid; ställdt, som det är, emellan två andra idiomer, som på lif och död kämpa om herraväldet i landet.

Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie, udgivne af Det k. nord. Oldskrift-Selskab. 1855. Kjöbenh. (1858?). 382 ss.

Denna årgång är den 29:de af detta berömda Sällskaps allt sedan 1825 under olika namn utkommande Handlingar. Bandet är icke, såsom förut varit vanligt, åtföljdt af några inhäftade plancher, utan finnas de uti ett särskildt praktverk, såsom man kunde kalla det, med titel: Atlas for Nordisk Oldkyndighed (Kjöbenh. 1857), innehållande 22 fint utförda plancher i stor folio med tillhörande Dansk och Fransk text. — Afhandlingarna uti bandet äro fyra: 1. Hist. Efterretninger om Abrahamstrup Gaard, af C. F. Wegener, ss. 1—264; — 2. Om Guldbracteaterne og Bracteaternes tidligste Brug som Mynt, ved C. J. Thomsen, ss. 265—347; — 3. De tvende ved Gallehuus fundne Guldhorn ved, C. C. Rafn, ss. 347—364; — 4. Guldhornindskriftens Forklaring, af C. C. Rafn, ss. 364—381.

Sedan Författaren redogjort för de äldre försöken att tolka den märkeliga Guldhorns-inskriften, framställer han sin egen mening derom, som är alldeles ny och afvikande från alla föregåendes. Alle efterföljande tolkare hafva nämnligen hufvudsakligen instämt uti J. H. Bredsdorffs läsning (1838):

Ek Hleva gastim Holtingom horno tavido. Bredsdorff och J. Grimm anse språket för Nordiskt; men P. A. Munch håller både språket och runorna för rent Gotiska, samt läser (Annal. f. nord. Oldkynd. 1847, s. 336):

Ek Hleva gastim Holtingam horna tavido, hvilket på Ulfilasgotiska skulle blifva:

Ik Hlaiba gastim Hultiggam baurna tavida; d. ä. Jag Hleva förfärdigade hornen för Holtingska (eller Holstenska) gäster.

C. G. Rafn håller åter runorna för de uräldsta Nordiska, som från Danerne af Anglerne blifvit förda till England, samt antager språket för rent Nordiskt. Han läser:

Echlev og Ostir Hultingor hurno tvo vigþu.

Isl. Echlev åk Åstir (Eyleifr ok Åstyr), Hyltingar, hurna två (tvo) vigþu;

d. ä. Holtingarne (Holstenarne) Echlev och Åstyr invigde (dessa) två horn.

C. S—e.

Genmälen.

Antikritisk Bedömmelse af Conferentsraad Forchhammers »Barth om de danske Heder og deres Dannelse.» Af **J. B. Barth.** Forstmester.

Hr Conferentsraaden kalder sit Stykke en Kritik af min Afhandling

(»naar jeg her forsöger paa en Kritik af Barths Afhandling»). Og dog har han kun formaaet at rette noget directe Angreb mod et enkelt og i Forhold til Afhandlingens hele Indhold og Tendents temmelig uvæsentligt Punkt i den Deel af Afhandlingen, der egentlig kun udgjör et Tillæg til sammes Hovedindhold, nemlig mod min Antagelse af Maaden, hvorpaa Ahlen har dannet sig, og af at den har været skovbevoxet. Det vilde saaledes formeentlig været mere overensstemmende med Retfærdighed, om Conferentsraaden blot havde betitlet sit Stykke som Bemærkninger til et Par Punkter i min Afhandling, hvortil det efter sit Indhold, om end ikke efter sin Form og Udtryksmaade i Virkeligheden reducerer sig.

»Skjöndt», siger Conferentsraaden, »jeg maaskee kunde beklage mig over, at Forf. tilsyneladende ikke har taget den ringeste Notits af mine eller andre danske Forfatteres Arbeider, men som den eneste Litteratur ved Studiet af de danske Heder benytter Hannoverske Forstmænds Værker, skulde dette dog være ham tilgivet, hvis han ad sin Vei var kommen til en nyere og rigtigere Anskuelse af Forholdene. Dette er imidlertid ikke Tilfældet.»

Ved Siden af disse Conferentsraadens Yttringer stiller jeg det Factum, at der i de Arbeider, han vil jeg skulde taget Notits af, ikke findes omtalt Noget af alt Det, der egentlig udgjör Hovedindholdet af min Afhandling. Conferentsraaden vil ikke kunne paavise mig, i hvilke af »hans og de andre danske Forfatteres Arbeider», som han ikke nævner, det er, at hele den Proces, hvorefter Hededannelsen af skovbevoxet Terrain foregaaer, findes udviklet; hvor det er, at de forskjellige Stadier af Hededannelsen og den dermed i Forbindelse staaende forskjellige forstlige Charakteer af Hederne paavises; hvor, at den af mig gjorte Skjelnen mellem de Heder, der befinde sig paa Tilbagegangen til en bedre Tilstand, og de, med hvilke dette ikke er Tilfældet, tidligere ere opstillet; hvor Vigtigheden af ved Hedernes Beplantning at tage Hensyn til det Stadium, hvortil Hededannelsen er skredet frem, forhen er bleven paapeget. — Mod alt Dette og meget Andet, hvorom den hele Afhandling egentlig dreier sig, har Hr Conferentsraad Forchhammer i sin »Kritik» af denne ikke fremfört et Ord.

Ikkedestomindre bliver min hele Fremstilling gjort mistænkelig ved fölgende dunkle og ubestemte Yttringer mod den til Grund for samme lagte Theori om Planternes Ernæring. »Jeg vil derfor ikke omtale Forfatterens Theori om Planternes Ernæring, skjöndt jeg i mange Punkter har en anden Mening. Thi med Hensyn til denne vanskelige Gjenstand kunne Iagttagelserne udtydes paa en meget forskjellig Maade, og vi ville sandsynligviis endnu i lang Tid savne saadanne Erfaringer, der afgjöre de Spörgsmaal, der i det Væsentlige beskjeftige Agriculturchemikerne.»

Jeg havde været bedre tjent med, at disse Conferentsraadens Yttringer ikke havde været saa dunkle og blottede for ethvert bestemt Indhold. Langt hellere havde jeg seet et directe Angreb paa min Theori om Planternes Ernæring. Jeg har i at fremstille denne ikke

indladt mig paa Specialiteten, men holdt den ganske almindelig. Og i denne almindelige Form er det den samme Theori, som findes udviklet i Boussingaults, Stöckbardts, Wolfs, Volkers, Johnstons, Mulders, kort i alle Agriculturchemiens og Plantephysiologiens Coryphæers Værker. Nogen anden Planteernæringstheori har Videnskaben ikke opstillet med Undtagelse af den Liebigske, der ikke har vundet en eneste virkelig Agriculturchemiker for sig. Dens Historie kjender jeg, og dette er Alt, hvad jeg om samme dennegang finder det fornödent at bemærke.

Saavidt ianledning af hvad Conferentsraaden har fundet for godt at bemærke ved hele Hovedindholdet af min Afhandling eller de först trykte Totredieparter af samme. Paa de ovenfor citerede Yttringer nær, dreier nu hele hans övrige »Kritik af min Afhandling» sig alene om det om Ahlen handlende senere trykte Tillæg til samme.

Först yttrer Conferentsraaden sin Fortrydelse over, at jeg i at gjöre opmærksom paa og berigtige den blandt de tydske Forstmænd almindelig stedfundne Forvexling mellem Hedeahlen og Myrmalmen forbigaaer, hvad derom indeholdes i den danske Litteratur over Hederne. Jeg skal her fordetförste bemærke, at jeg, selv Forstmand, ved Afhandlingens Udarbeidelse egentlig kun har havt det forstlige og fornemmelig det tydsk-forstlige Publicum for Öie, og at den Omstændighed, at den blev trykt i Universitetstidsskriftet og saaledes fik et andet og större Publicum end paaregnet, hidrörer fra en Anmodning fra Tidsskriftets Redaction i Christiania, der gjennem en Bekjendt af mig havde bragt i Erfaring, at jeg besat en saadan Afhandling i Manuscript, om at erholde samme til Tidsskriftet. Da jeg nu i Afhandlingen ved mine mange Citater af de af Tydsklands theoretisk dannede Forstmænd almindelig benyttede Skrifter, hvori saavel Ahlen som Myrmalmen findes omtalt, har godtgjort, at en Forvexling mellem begge Formationer virkelig altid har fundet Sted, saa var det vel ikke afveien, at jeg gjorde Mit til at hæve denne Vildfarelse, om jeg ogsaa aldrig havde tvivlet om, at de danske Videnskabsmænd, der fremfor Andre have havt saa god Anledning og derfor ogsaa saa stor Opfordring til at gjöre sig bekjendt med Ahlen, vidste fuld Besked. Og dette har jeg heller aldrig betvivlet. Det forundrer mig kun, at Conferentsraaden, siden han henviser mig til hvad han selv har bekjendtgjort om Ahlens chemiske Forhold, ikke har Mere at anföre for sig end den korte Bemærkning i hans Danmarks Geognosie fra 1835, at »Sandahlens Bindemiddel ikke er Jern, men et organisk törveartet Stof.» Da faaer man dog et langt fuldstændigere Bekjendtskab til Ahlen gjennem mine Analyser [1]) af samme i Forening med hvad jeg ellers derom har anfört. — Men endnu mere maa man forundre sig over, at Conferentsraaden vil jeg skal vide Besked om de ikke mindre ufuldstændige Bemærkninger om Ahlen, der forekomme i »Dalgas's Beskrivelse af Ribe Amt, fra 1830», i »Bergsöes Bog om Grev Rewentlows Virksomhed, fra 1837», og i »samme Forfatters

[1]) Mærk Trykfeilen »Kulsyre» istedetfor Kiselsyre i Analysen.

danske Statistik.» Hr Forchhammer er formodentlig den Eneste [1], der vil opstille saadanne Fordringer til en udenlandsk Forfatter.

Hr Confentsraaden gaaer dernæst over til min Theori om Ahlens Dannelse. Jeg har med den hannoverske Forstmand von Honstedt antaget, at Ahlen er opstaaet derved, at en tidligere Hedevegetation er bleven bedækket med Flyvesand. Jeg havde dengang ikke Anledning til at tænke mig nogen anden Dannelsesmaade af Ahlen. Först nylig förend Afhandligen skulde trykkes, gjorde Tidsskriftets Redaction mig opmærksom paa, at der i det af Steenstrup udgivne danske Maanedsskrift indeholdtes en Afhandling om Hederne af Conferentsraad Forchhammer. Jeg fandt i samme ingen Beröringspunkter med min Afhandling med Undtagelse af en Bemærkning om, at Ahlen umuligviis havde dannet sig af Törvlag, der vare blevne lagte törre. Uden at noget Nærmere derom anförtes, fandt jeg dog strax denne Forklaringsmaade langt naturligere end den af von Honstedt antagne, hvortil jeg havde sluttet mig, og indsendte derfor til Tidsskriftets Redaction en Note til min Afhandling, hvori jeg ianledning af Conferentsraad Forchhammers Bemærkning frafaldt hiin Antagelse af Ahlens Dannelsesmaade. Det Samme skrev jeg omtrent samtidig dermed i et Brev til Hr Kammerherre Riegels i Danmark. Saaledes har jeg selv faktisk, tilbagekaldt dette Punkt i min Afhandling længe för Conferenstraad Forchhammers »Kritik» udkom. Derimod lod jeg selve Afhandlingen gaae i Trykken som den engang var, idet jeg tænkte, at hvad jeg havde sagt om Ahlens Dannelse, just fordi jeg selv ansaae det for uholdbart, maaskee vilde foranledige Conferentsraad Forchhammer til en Berigtigelse af samme ved en nærmere Forklaring af de herhenhörende Phænomener, hvorom det netop ved hiin Bemærkning af Conferentsraaden i dansk Maanedsskrift var blevet mig af megen Interesse at komme paa det Rene. — Det faldt mig nemlig ikke ind Andet end at en saadan Berigtigelse fra Conferentsraadens Side vilde fremkomme i en human og Videnskaben værdig Form, i hvilket Tilfælde Ingen, hvem det er om Sandheden at gjöre for dens egen Skyld, vil beklage sig over, at hans, som det jo bestandig gaaer i Videnskaben, paa mindre fuldstændige Iagttagelser grundede og derfor feilagtige Anskuelser om eet og andet Punkt maa vige for andre, paa nöiagtigere Undersögelser byggede, rigtigere, som fordetmeste netop blive kaldte tillive ved hine mangelfulde eller urigtige. — Hvorvidt Hr Conferentsraaden har svaret til denne min Tillid til hans Humanitet, overlader jeg Andre at bedömme.

Men jeg gaaer videre i min Bedömmelse af Hr Forchhammers »Kritik» og kommer nu til hans Forsög paa at gjendrive min Antagelse af at ogsaa de egentlige Ahlheder tildeels have været skovbevoxede. Han siger, at han i Land- og Forstmændenes Forsamling i Kiel 1847 har gjort opmærksom paa, at man ikke vilde være istand til at eftervise noget samlet Parti af Levninger af saadanne Træer, som danne de danske Skove, paa den egentlige Hede med Ahlunderlag.

[1]) Dennes egen Udtryksmaade mod Forfatteren (Side 83).

Hvorfor Conferentsraaden her igjen paaberaaber sig denne sin Yttring er ikke let at forstaae, medmindre han i den anförte Omstændighed vil söge et Beviis for, at Ahllagene aldrig have været skovbevoxede. — Ikke at tale om hvad allerede den reent formale Logik vilde sige om en saadan Slutningsmaade, vilde vel heller ingen Sagkyndig, om han ogsaa med Bestemthed vidste, at Ahllagene havde været skovbevoxede, falde paa, at disse efter saa lang Tids Forlöb, som der for de danske Heders Vedkommende er Spörgsmaal om, skulde opvise endog kun den ubetydeligste Levning af Skoven, endsige hele samlede Partier af saadanne. Hvor svage og næsten forsvindende ere ikke allerede de Spor af en tidlidere Trævegetation, der forekommer i Nærheden af Ahllagene paa de ahlfrie Steder. Hvor kunde man saa vente endnu at finde saadanne paa selve Ahllagene, hvor Skoven saameget hurtigere bukker under for en mislig Behandling, og hvor dens Levninger saameget hurtigere fortæres?

Jeg har i at begrunde min Antagelse af, at Ahllagene tildeels maa have været skovbevoxede, henviist til det Factum, at Skoven, förend Menneskene begyndte at hærje i samme, fandtes udbredt overalt, hvor ikke Höiden over Havfladen, Havets altfor store Nærhed, Stedets nordlige Beliggenhed og lignende absolut uoverstigelige Hindringer satte dens Fremvæxt en Skranke. Saaledes seer man endnu en stor Deel af de skandinaviske Skove deels oppe paa Fjeldene, deels i Kystegnene, deels ellers paa nögen, kun af et tyndt Lag Reenmos og andre Lavarter bedækket Bjerggrund udbredt over et Terrain, der viser sig saa lidet gunstigt for Skovvegetationen, at Skoven, naar den her först anhugges, hverken af sig selv reproducerer sig eller ved noget kunstigt Middel igjen kan fremelskes. Hvorfor skulde da netop Ahlhederne alene, der dog ikke frembyde ugunstigere Betingelser for Trævegetationen end den i Havets Nærbed beliggende nögne, haarde, af de ufrugtbareste Bjergarter bestaaende Klippe, ikke have været skovbevoxede, ialfald for en Deel? og hertil indskrænker sig jo ogsaa min Antagelse. — Imod denne min Slutningsmaade per analogiam, hvis Rigtighed jeg end yderligere har sögt at bestyrke ved at fremhæve den Maade, hvorpaa Skoven endnu den Dag i Dag sees at udbrede sig fra Sted till Sted selv paa det ufrugtbareste Terrain, gjör Conferentsraaden den Indsigelse gjældende, at den »mangler enhver Begrundelse ved Iagttagelsen.» Mon da Conferentsraaden i sin Videnskab aldrig har benyttet den analogiske Slutningsform, der netop i Geologien fremfor i de fleste andre Videnskaber saa hyppigen anvendes? Og hvor finder han en stærkere Analogi end hiin af mig benyttede? Dog det er ikke at vente, at Conferentsraaden skulde kunne fatte den paaberaabte Analogies Vægt og Betydning for den omhandlede Afgjörelse, saaledes som Den, der har studeret Skoven under dens oprindelige Væxtforholde, nödvendig maa fatte den.

»Forfatteren», saaledes ender Hr Conferensraaden sin Kritik, »er formodentlig den Eneste, som vil slutte med den Sætning: saa er det da vist, at ogsaa de egentlige Ahlheder for en större eller mindre Deel have været skovbevoxede.» — Nu! at dette er vist, formener

jeg mig fremdeles at have god Grund til at antage, naar jeg til alt det Övrige lægger det i Beretningen over tydske Forst- og Landmænds Forsamling i Hannover 1852 indtagne og i min Afhandling citerede Referat af Chefen for Forstinspectionen i Ostfriesland, Mühry: »Hyppig optræder den jernholdige Sand og fornemmelig ogsaa Ahlen sporadisk midt imellem de meest udmerkede, ikke alene Naaletræ- men ogsaa Ege- og Böge-stande i Stamskovene. Fordetmeste forraade sig disse Steder ved den tidlige Vantrivsel og selv Afdöen af Træerne, navnlig af Egene, saavelsom ogsaa hyppig ved Mangel af al Undervæxt. Der hvor Overfladen ligger noget höit, viser sig endog Lyng.»

Skulde man nu troe, at Conferentsraaden benytter dette samme Citat, for deraf at bevise, at der ikke kan voxe Skov paa Ahlformationen? At Skoven paa denne skulde havt den samme Trivsel og Frodighed som udenfor samme, har jeg aldrig paastaaet. Tvertimod har jeg i min Afhandling udtrykkelig fremhævet, at dette ikke kunde antages. Men hvormeget rigere og kraftfuldere maa den endnu paa Ahllagene staaende Skov alligevel ikke have været i hiin Tid, da de rige Muldlag endnu vare forhaanden, hvoraf, som i min Afhandling omtalt, Europas Skovbund engang var bedækket. Derpaa har Conferentsraaden neppe tænkt, da han troede at kunne benytte Forfatterens Citat imod denne selv.

Jeg »paastaaer» ikke, som Conferentsraaden ved at gjöre Vold paa mine Ord faaer det ud til, at det især har været Gran, som med sine fladt udbredte Rödder voxede paa Ahlbunden, men jeg yttrer herom kun en simpel Formodning. Lad ogsaa saa være, at det ikke har været Gran, siden man i Jyllands Moser ingen Levninger finder af denne Træart (i Moserne holde deslige Levninger sig ufortærede i lange Tider). Saa kan det have været Furre, der paa de norske Bjerge altid har fladtlöbende Rödder, og senere hen, naar der havde dannet sig et större Muldforraad, baade Bög og Eg. (See Mührys Referat).

Hvorledes endelig Conferentsraaden kommer til at tillægge mig Theorien om generatio æqvivoca og af samme at lade mig udlede noget Beviis for, at Hederne med Ahlunderlag have været dækkede med Skov, har jeg forgjæves brudt mit Hoved med at kunne forstaae [1].

---

[1]) Ovenstaaende Antikritik har den norske Udgiver ikke troet at kunne vegre sig ved at fremsende, uagtet han havde önsket, at Forstmestren vilde være indgaaen paa flere Forandringer, som Udgiveren havde foreslaaet ham. Hvad angaar den af Hr Barth omtalte berigtigende Note til hans Afhandling, bemærkes, at Noten var tilföiet et ældre Haandskrift end det, der i 1856 af Forf. blev Redactionen tilstillet, for at benyttes ved Trykningen af Opsatsens sidste Afdelning, der handler om Ahlen, medens hint Haandskrift kun blef benyttet til Trykning af den Deel, der indförtes i 1:ste Aargangs 3:dje Hefte (for 1855), men siden henlagdes, hvilket var Aarsagen til, at Notens Tilværelse Aaret

[Då de två följande genmälena endast gå ut på att upplysa i sak, har Red. trott sig böra tillstädja deras införande, ehuru Tidskriften eljest icke har rum för polemiska artiklar.]

Förhindrad af ögonsjuklighet att, såsom min afsigt hade varit, nu kunna framlägga en belysning af den till tidskriftens subscribenter utdelade brochyren: Granskning af Pseudonymen C. L. R:s till Nord. Univers.-Tidskrift insända anmälan af C. E. Ljungbergs Försök till Allmän Statistik, anhåller undertecknad att med anledning af åtskilliga i samma brochyr förekommande insinuationer, få förklara, att författareskapet till nämnda anmälan tillhör honom, och att alla Herr Ljungbergs förutsättningar om pseudonym signatur o. s. v. äro helt och hållet gripna ur luften. Tillika torde det äfven tillåtas mig få upplysa, att någon större eller allmännare utdelning af särskildt aftryckta exemplar af recensionen, på sätt herr Ljungberg uppgifver, icke egt rum, och kan såsom bevis härför åberopas, att jag, så väl omedelbart efter det att en dylik uppgift först utspriddes i tidningen Aftonbladet, som ock vid inlemnandet af detta beriktigande, inför redaktionen styrkt mig hafva i behåll alla de till mig lemnade öfvertrycksexemplaren af 10:de och 11:te arken — de enda s. k. aftryck som funnits — förutom endast *twänne.*

C. L. Runbom.
Doc. i Fädernesl. Statskunskap.

Med anledning af en flygskrift, som under min frånvaro från fäderneslandet förliden höst lärer hafva blifvit allmänt utdelad till subscribenterna å Nordisk Univers.-Tidskrift, och hvilken kallas: Granskning af pseudonymen C. L. R:s, till nämnda tidskrift insända anmälan af andra delen utaf C. E. Ljungbergs Försök till Allmän Statistik, anhåller jag få förklara, att den af författaren på flerfaldigt sätt använda förutsättningen, att jag skulle vara det verkliga upphofvet till denna anmälan, är fullkomligt sanningslös. Jag hade hvarken på förhand den ringaste del i Docenten Runboms beslut att recensera Herr L:s arbete, ej heller hade jag, vare sig dicterat eller hört något deraf eller sett en enda rad af ifrågavarande anmälan. Det tillkommer följaktligen icke mig att besvara, hvad denna s. k. granskning möjligen innehåller i sak, och hvad det, som gäller mig personligen, angår, får jag trösta mig med Bentleys ord: »No man was ever written down but by himself.»

C. G. Styffe.

---

efter blev overseet. Da forövrigt Denne Note kun sigtede til en Afhandling af Hr Conferentsraad Forchhammer, senere skreven end Hr Barths Opsats, der er dateret i August 1854, og Hr Conferentsraaden ikke heller har fört nogen Anke over, at intet Hensyn af Hr Barth var tagen til en Aaret efter offentliggjort Afhandling, skjönnes det ikke, at Bemærkningen derom har noget at bestille med Antikritiken, der formeentlig burde have indskrænket sig til Imödegaaelse af den fremkomne Anke.

Academiska Underrättelser.

Uppsala Universitet.

Lärarepersonal d. 1 September 1858: Ordinarie professorer 25, hvartill komma 2 lediga och 2 nyinrättade, men ännu ej tillsatta professorsplatser, extraordinario professorer 3, ordinarie adjuncter 8, samt 8 lediga och 2 nya ej tillsatta platser, e. o. adjunct 1, docenter 35, exercitiemästare 4; tillsammans 76 lärare, och 14 lediga platser.

Antalet af närvarande studenter var 1857 under vårterminen 864, höstterminen 698, och 1858 under vårterminen 807.

Examenstagande under 3:ne terminer (h. och v. t. 1857, samt v. t. 1858): Hofrättsexamen undergingo (17, 8, 7) 32, cancelliexamen (4, 8, 5) 17, cameralexamen (28, 19, 14) 61, bergsexamen (1, 1, —) 2, theologiæ candidatexamen (3, 1, —) 4, dimissionsexamen (35, 7, 12) 54, juris candidatexamen (—, —, 2) 2, medicinæ licentiatexamen (2, —, 7) 9, medicinæ candidatexamen (12, 3, 12) 27, philosophiæ candidatexamen (41, 3, 13) 57, juridico-philos. candidatexamen (1, —, —) 1, medico-philos. candidatexamen (18, 9, 18) 45, studentexamen (137, 104, 143) 384.

Promotioner. Den promotion uti den philosophiska faculteten, som firades d. 5 Juni 1857, var den 80:de från universitetets stiftelse. De till philosophiæ Magistrar promoverades antal var 87. — I medicinska faculteten hafva 5 med. licentiater d. 30 Maj 1857, samt 3 med. licent. d. 1 Juni 1858 blifvit till Medicinæ Doctorer utnämnde.

Utnämnde under 1857: till Chirurgiæ & Artis obstetr. professor Chirurgiæ Docens Doct. C. B. Mesterton d. 12 Maj; — till Philosophiæ theoret. Docens Ph. Mag. Elof Widmark d. 10 Juni; — till Philosophiæ pract. Docens Ph. Mag. Kr. Claëson d. 30 Juni; — till Historiæ & Statist. Adjunct Historiæ universal. Docens Ph. Mag. C. F. I. Wahrenberg d. 22 Juli; — till Chemiæ & Physiologiæ Docens Ph. & Chir. Mag. Med. Doct. Sten Stenberg d. 23 Sept.; — till Præfect för Acad. konstmuseum Acad. Ritmästaren Professor J. Way d. 3 Oct.; — till Præfect för Acad. Myntsamlingen och Ethnogr. Museum Docens Ph. Mag. Carl Säve d. 31 Oct.; — till L. L. Orient. Docens Ph. Mag. L. Edman d. 17 Dec., och till Botanices Docens Ph. Mag. Th. M. Fries d. 17 Dec. — *Utnämnde från början af 1858:* till Theol. pastoral. Adjunct Theol. pastoral. Docens Th. Cand. Ph. Mag. C. A. Hultkrantz d. 28 Jan.; — till Philosophiæ theoret. Docenter Ph. Mag. A. Rosell och Ph. Mag. C. J. Dahlbäck d. 4 Febr.; — till extraordinarie Professor Theologiæ Adjuncten

Th. Cand. Ph. Mag. H. G. Hultman d. 26 Febr.; — till Bibliothecarie vice Bibliothecarien Ph. Mag. C. J. Fant d. 16 April; — till extraordinarie Professor Botanices Adjuncten Ph. Mag. J. E. Areschoug d. 1 Maj; — till Hist. Ecclesiast. Docens extraord. Bibl. Amanuensen Th. Cand. Ph. Mag. J. G. A. Broman d. 29 Maj; — till Poëseos Latinæ Docens Ph. Mag. Ch. A. Fahlcrantz d. 29 Maj; — till Jurisprud. Oeconomiæ & Commersior. Docens Jur. utr. Cand. Grefve G. A. K. Hamilton d. 8 Juni; — till Historiæ & Statist. Adjunct Hist. patriæ Docens Ph. Mag. C. G. Malmström d. 8 Juni; — till Physices Professor Astronomiæ Observatorn Ph. Mag. A. J. Ångström d. 17 Juni; — till Chemiæ Med. & Physiologiæ Professor Docens Ph. & Chir. Mag. Med. Doct. Sten Stenberg d. 22 Juli; — till Jurisprud. Oeconomiæ & Commersior. Docens Jur. utr. Cand. Ph. Mag. H. Lovén d. 30 Aug.

Befordrade till ämbeten utom universitetet: till Græcæ Linguæ Lector i Gefle Docens Ph. Mag. L. A. A. Aulin d. 24 Mars 1858.

Döde: Chemiæ med. & Physiologiæ professoren Ridd. af Vasaord. Ph. Mag. Med. Doct. Elof Wallqvist d. 12 Aug. 1857; han var född 1797 och blef först anställd vid universitetet 1823. — Amanuensen vid de Botan. och Zoolog. Samlingarna Ph. Mag. Gabr. Marklin d. 29 Aug.; född 1777, blef student 1803. — Historiæ Litterariæ & Archæol. professoren Bibliothecarien Ridd. af Nordstj., Danebrogs- och Grek. Frälsare-ord. Ph. Mag. Th. Doct. Joh. Henr. Schröder d. 8 Sept.; född 1791, först anställd 1815. — Örtagårdsmästaren vid Botan. trädgården Dan. A. J. Müller d. 18 Sept., född 1812. — Physices professoren Ridd. af Nordstj. Ord. Ph. Mag. Ad. F. Svanberg d. 27 Sept.; född 1806, först anställd 1827. — Historiæ & Statist. Adjuncten Ph. Mag. C. F. I. Wahrenberg d. 25 Jan. 1858; född 1820, först anställd 1847. — Mineralogiæ & Geologiæ professoren Ph. Mag. Lars P. Walmstedt d. 30 Juli; född 1782, först anställd 1809. — Politices Docens Ph. Mag. F. Gabr. Ligner d. 27 Aug.; född 1827, först anställd 1850.

Offentliga föreläsningar H. T. 1857 och V. T. 1858.

Theologiska Faculteten. Prof. E. A. Knös tjenstledig såsom riksdagsman. — Prof. A. F. Beckman: Dogmatik och derpå Symbolik (2 timmar i veckan) och Kristlig Sedolära (2 t.). — Prof. C. A. Torén: Liturgi (4 t.). — Adj. (e. o. Prof.) H. G. Hultman: Kyrkohistoria (2 t.), Theol. Encyclopædi och prænotioner (2 t.). — Docens M. G. Rosenius: Davids Psalmer (2 t.) och Johannes Bref (2 t.). — Docens (Adjunct) C. A. Hultkrantz: Kyrkoårets Pericoper (2 t.).

Juridiska Faculteten Prof. P. E. Bergfalk: Svensk ekonomisk lagfarenhet (4 t.). — Prof. J. C. Lindblad: H. T. Juridiska prænotioner och V. T. Kriminal-rätt (4 t.). — Prof. S. R. D. K. Olivecrona: Svensk Civil-rätt (4 t.). — Prof. H. L. Rydin: Svensk Stats-rätt (4 t.).

Medicinska Faculteten. Prof. F. E. Sundevall, Academiens Rector: Om Centro-spinalsystemet (2 t.). — Prof. O. Glas: Hjernans och nervernas sjukdomar (4 t.). — Prof. C. B. Mesterton: H. T. Allmän Chirurgi, V. T. Chirurg. Anatomi (4 t.). — Docens (Prof.) St. Stenberg: V. T. medicinsk Chemi (4 t.).

Philosophiska Faculteten. Prof. E. Fries: H. T. Använd Botanik och Skandinaviens vegetation (4 t.). — C. J. Boström: Sedolära (4 t.). — Prof. G. Svanberg: Theoret. Astronomi (4 t.). — Prof. C. J. Malmsten: H. T. Eqvations-theori, V. T. Politisk Arithmetik (4 t.). — Prof. O. Wingqvist: H. T. Allm. Europeisk Statistik, V. T. Indiens Geographi (4 t.). — Prof. C. W. Böttiger: Æsthetik (4 t.). — Prof. F. F. Carlson: tjenstledig såsom riksdagsman. — Prof. J. Spongberg: H. T. Aeschylus: De Sju mot Thebæ, V. T. Aeschines: Tal mot Ctesiphon (4 t.). — Prof. S. Ribbing: Religionssystemernas Historia (4 t.). — Prof. C. E. Zedritz: H. T. Cicero: De finibus bon. & mal. (4 t.), V. T. Cicero: De finibus bon. & mal (2 t.), Propertius: Elegiæ (2 t.). — Prof. L. F. Svanberg: Chemiska Laborations-förklaringar (4 t.). — Prof. W. Liljeborg: Foglarnes och Däggdjurens system (4 t.). — Prof. J. Fr. Hesse: Davids Psalmer (4 t.). — E. o. Prof. B. E. Malmström: Svensk Litteraturhistoria (2 t.). — Adj. H. Falk: Geometri (2 t.). — Adj. F. G. Afzelius: Sedolärans System (2 t.). — Adj. (Prof.) A. J. Ångström: Optik, Magnetism och Electricitet (4 t.). — Adj. (e. o. Prof.) J. E. Areschoug: H. T. Cryptogamernas Morphologi (2 t.), V. T. Phanerogamernas Morphologi (4 t.). — Adj. P. J. Petersson: H. T. Tibullus: Elegiæ, V. T. Tacitus: De vita & mor. Agricolæ lib. (2 t.). — Adj. C. W. Lindor: Grek. elegiske skaldernes sånger (2 t.). — Adj. J. T. Nordling: El-Koran (2 t.). — Adj. C. F. I. Wahrenberg: H. T. Nyare allm. Historien (4 t.) — E. o. Adj. och Prof. E. M. Olde: Shakspeares Hamlet (2 t.). — Docens L. E. Walmstedt: Mineralogi (4 t.).

Rättelser:

Sid.	24	rad.	29	uppifr.	står:	Crossen [5])	läs:	Crossen [4])
—	64	—	6	—	—	Fembringelse	—	Frembringelse
—	98	—	9	—	—	åldrar	—	åldrar hos oss
—	102	—	29	—	—	vanliga	—	vanliga ord
—	103	—	15	—	—	hvilken	—	hvilket

INNEHÅLL AF TREDJE ÅRGÅNGENS FJÄRDE HÄFTE.

Nordisk Universitets-Tidskrift.

Tredje Årgångens Innehåll.

Atter det Skilte
Böier sig sammen;
Engang i Tiden
Vorder det Eet;
Da skal det frie
Mægtige Norden
Före til Seier
Folkenes Sag!

Carl Ploug.

